Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

ALASTAIR PARKER

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΕΠΙΛΟΓΗ / ΘΥΡΑΘΕΝ – ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΤΗΣ ΟΞΦΟΡΔΗΣ

Alastair Parker

Ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος

The Second World War

Μετάφραση: Γρηγόρης Κονδύλης

Επιμέλεια – διορθώσεις: Γεράσιμος Λυκιαρδόπουλος

Επιστημονική θεώρηση: Θεόδωρος Λ. Γιαννόπουλος

Εκδόσεις Επιλογή / Θύραθεν

Oxford University Press 1997

Digitized by 10uk1s

Ο ALASTAIR PARKER (γεννημένος το 1927) υπηρέτησε στο βρετανικό ναυτικό στο τέλος του Β΄ Π.Π., προτού κερδίσει μία υποτροφία στην Οξφόρδη. Αποφοιτώντας δίδαξε Ιστορία στο Πανεπιστήμιο του Μάντσεστερ επί, πενταετία, και στη συνέχεια στο Queen's College της Οξφόρδης, μέχρι το 1997. Περήφανος για τις σκωτσέζικες ρίζες του, αντί του πραγματικού ονόματός του (Robert Alexander Clarke) υιοθέτησε το Alastair. Υπήρξε υπέρμαχος των παραδοσιακών αξιών των Εργατικών. Πέθανε το 2001.

Ο Parker θεωρείτο αυθεντία στην ιστορία του 20ού αιώνα, και ιδιαίτερα σε ορισμένες πτυχές της, όπως η πολιτική «κατευνασμού» που προηγήθηκε του Β΄ Π.Π., οι αγγλοαμερικανικές σχέσεις κατά τη δεκαπενταετία 1930-45, κ.α.

Μετά το βιβλίο του ***Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος****, κυκλοφόρησαν τα* ***Chamberlain and Appeasement*** *(1997) και* ***Churchill und Appeasement*** *(2000).*

Digitized by 10uk1s

Η ΠΟΛΩΝΙΑ ΜΕΤΑ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ

Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΣΤΟΝ ΕΙΡΗΝΙΚΟ 1944-45

Η ΓΕΡΜΑΝΙΑ ΔΙΑΙΡΕΜΕΝΗ (ΣΥΝΟΡΑ 1937)

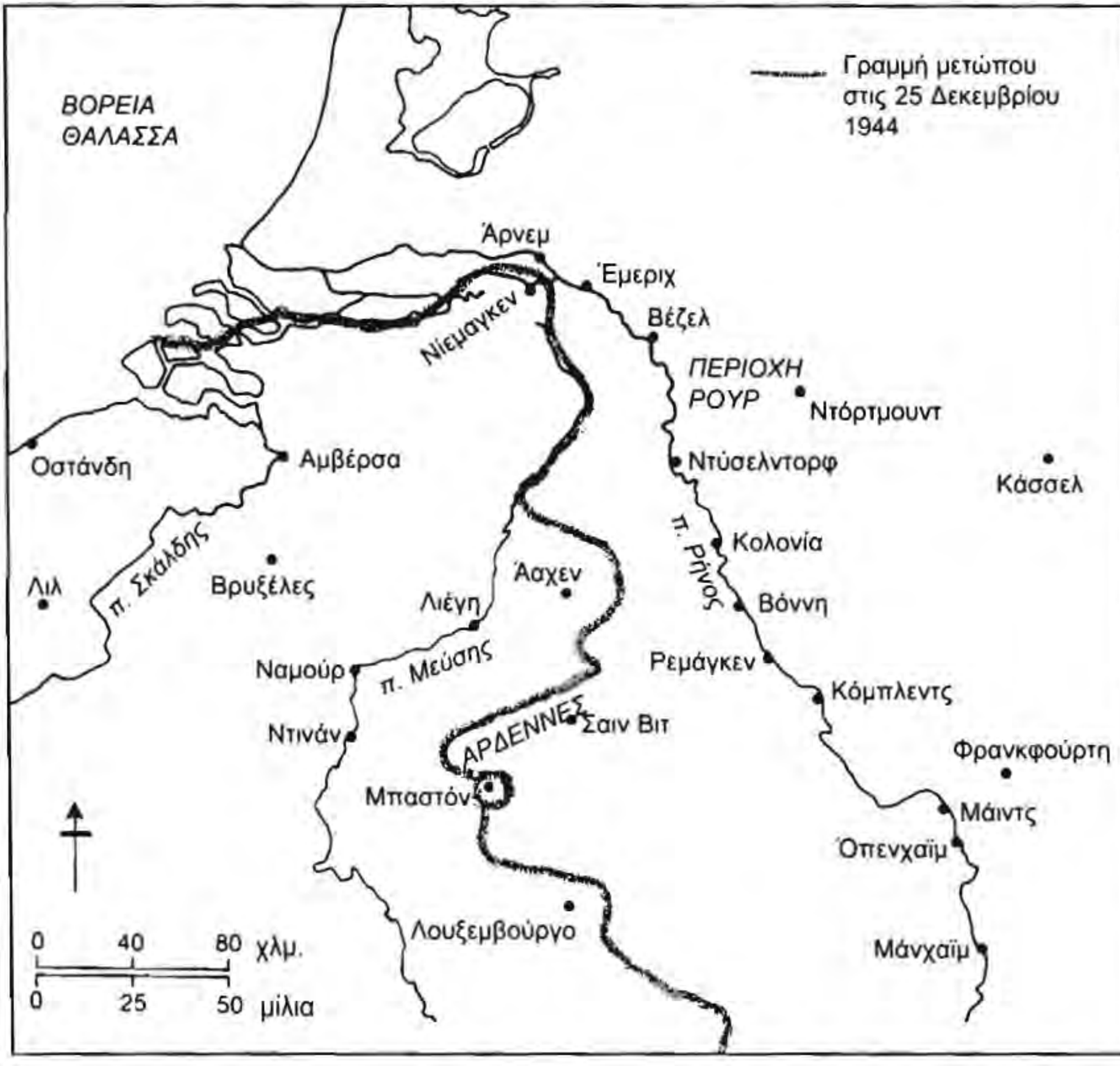

ΟΙ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΕΣ ΤΩΝ ΑΡΔΕΝΝΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΡΗΝΑΝΙΑΣ 1944-5

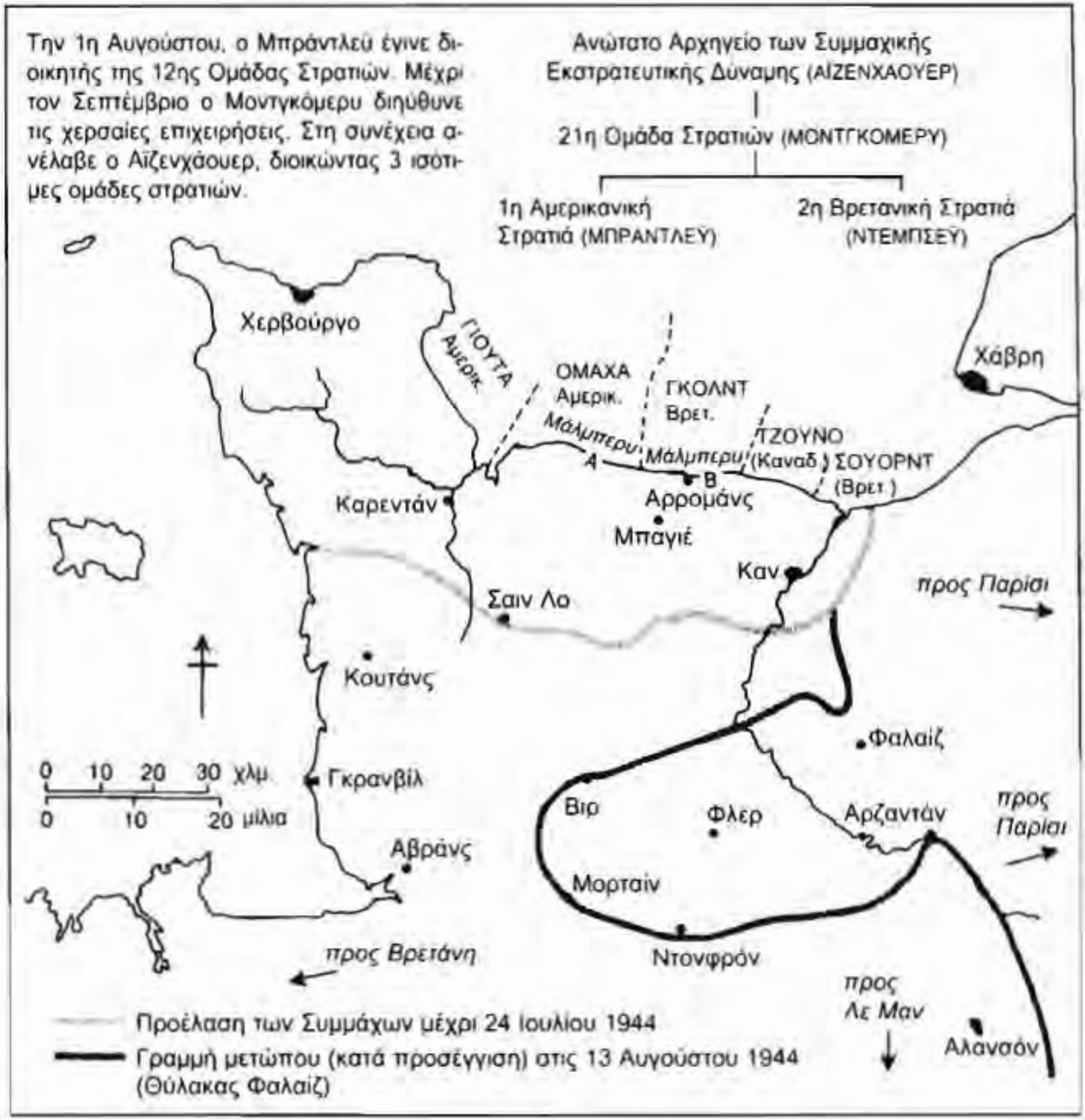

ΝΟΡΜΑΝΔΙΑ 1944

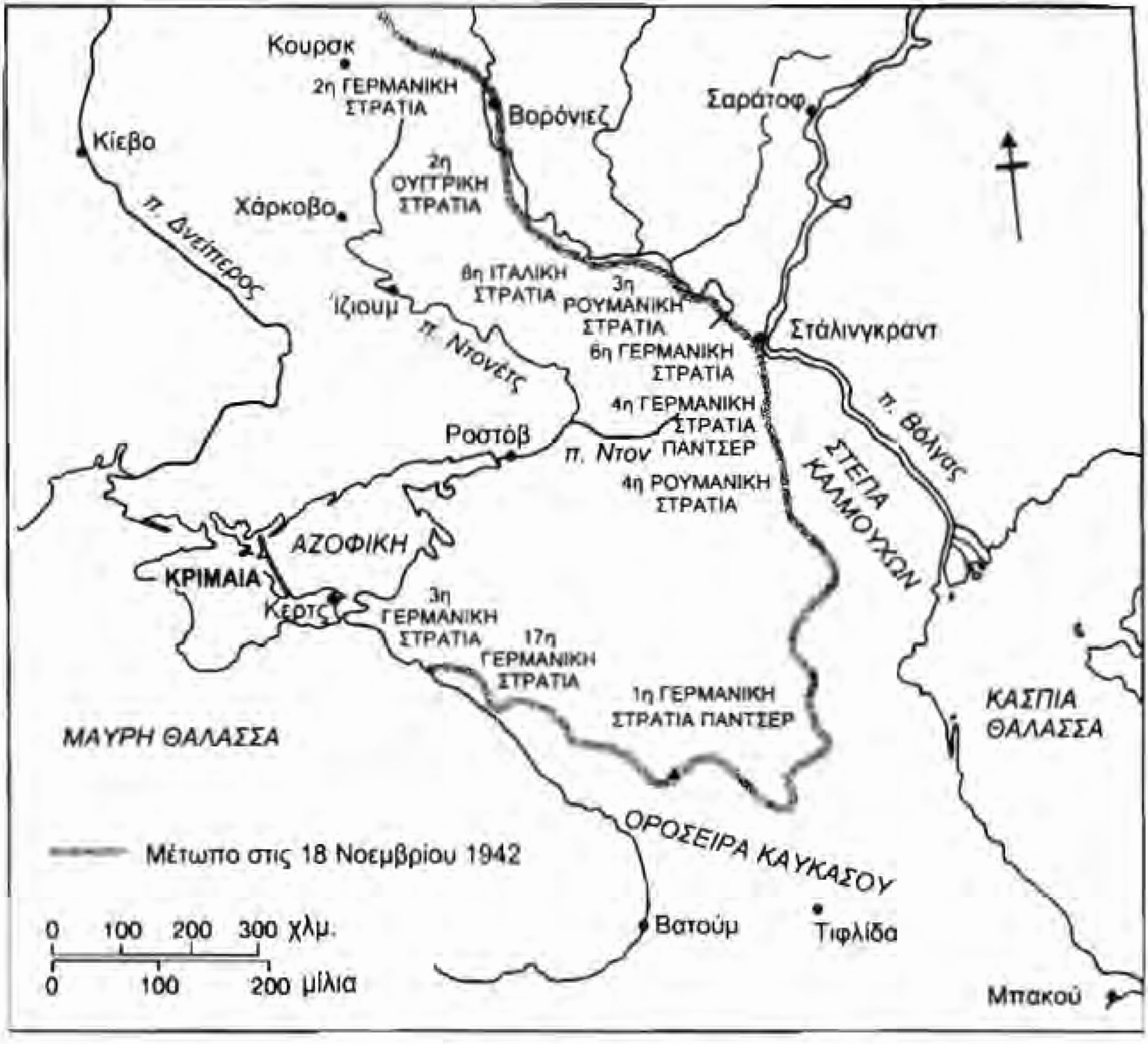

ΣΤΑΛΙΝΓΚΡΑΝΤ ΚΑΙ ΚΑΥΚΑΣΟΣ

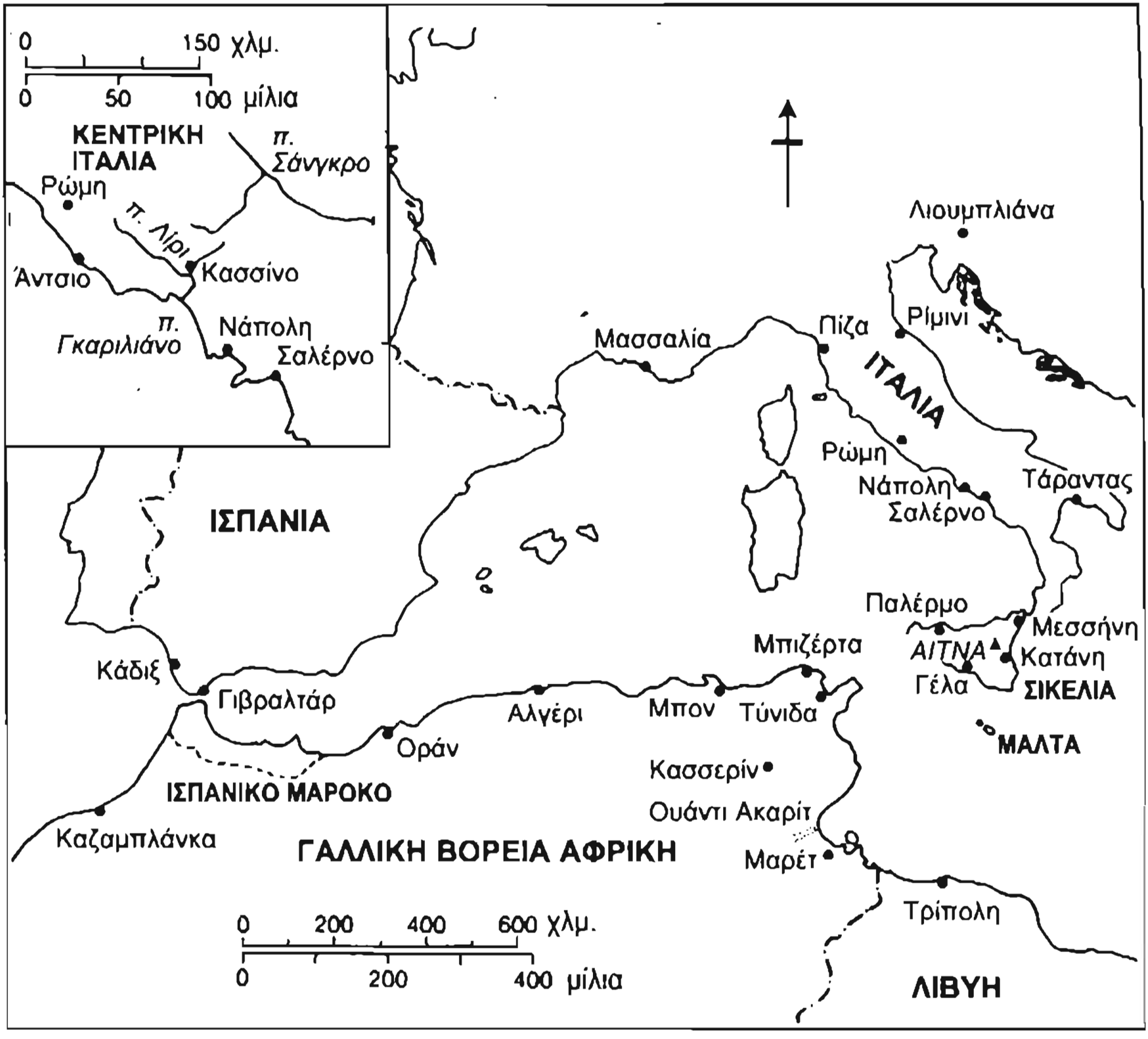

Δυτική Μεσογειος

Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΣΤΟΝ ΕΙΡΗΝΙΚΟ 1941-45

Η ΕΠΙΘΕΣΗ ΣΤΗΝ ΕΣΣΔ 1941

ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΜΕΣΟΓΕΙΟΣ

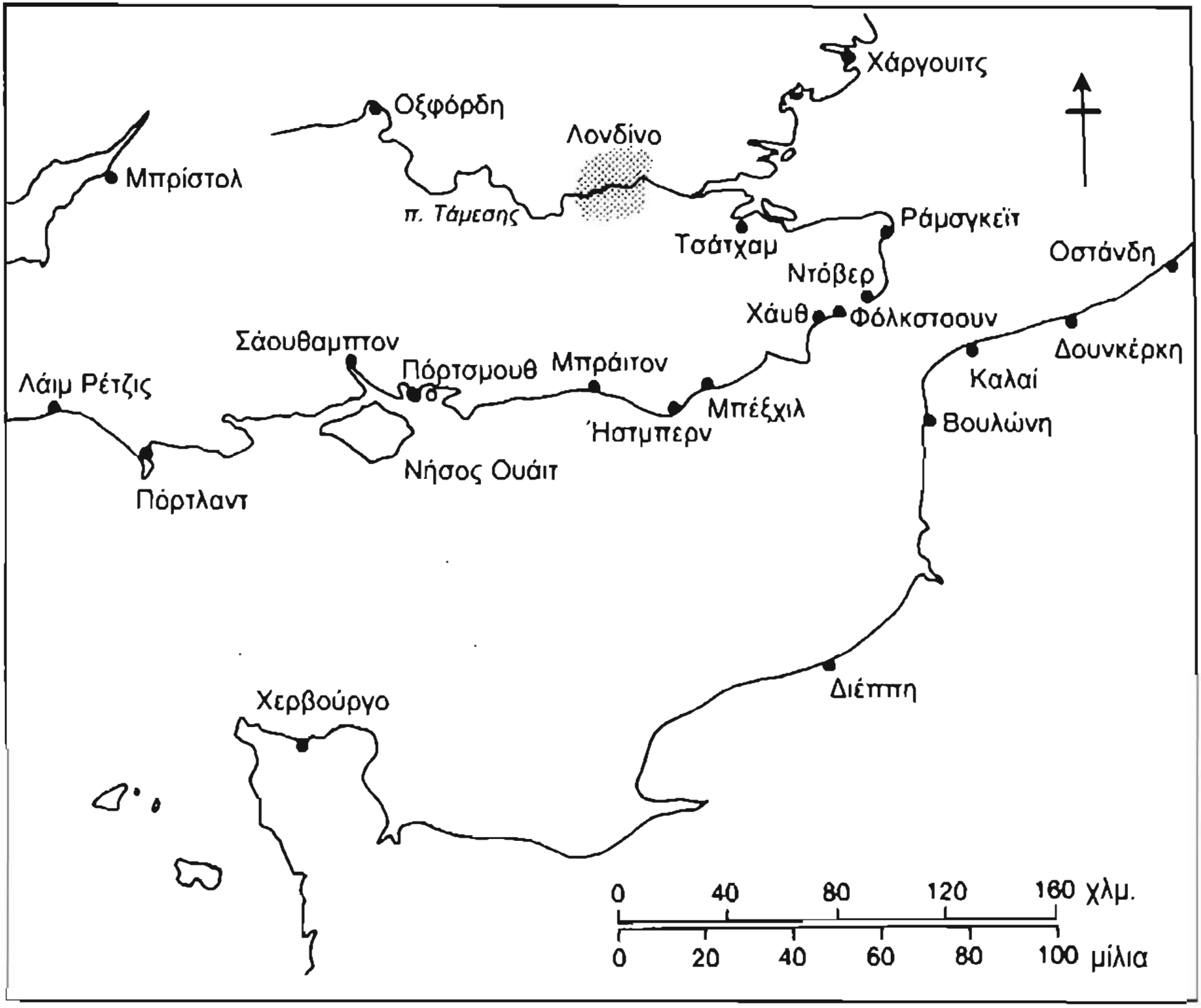

ΤΟ ΣΤΕΝΟ ΤΗΣ ΜΑΓΧΗΣ

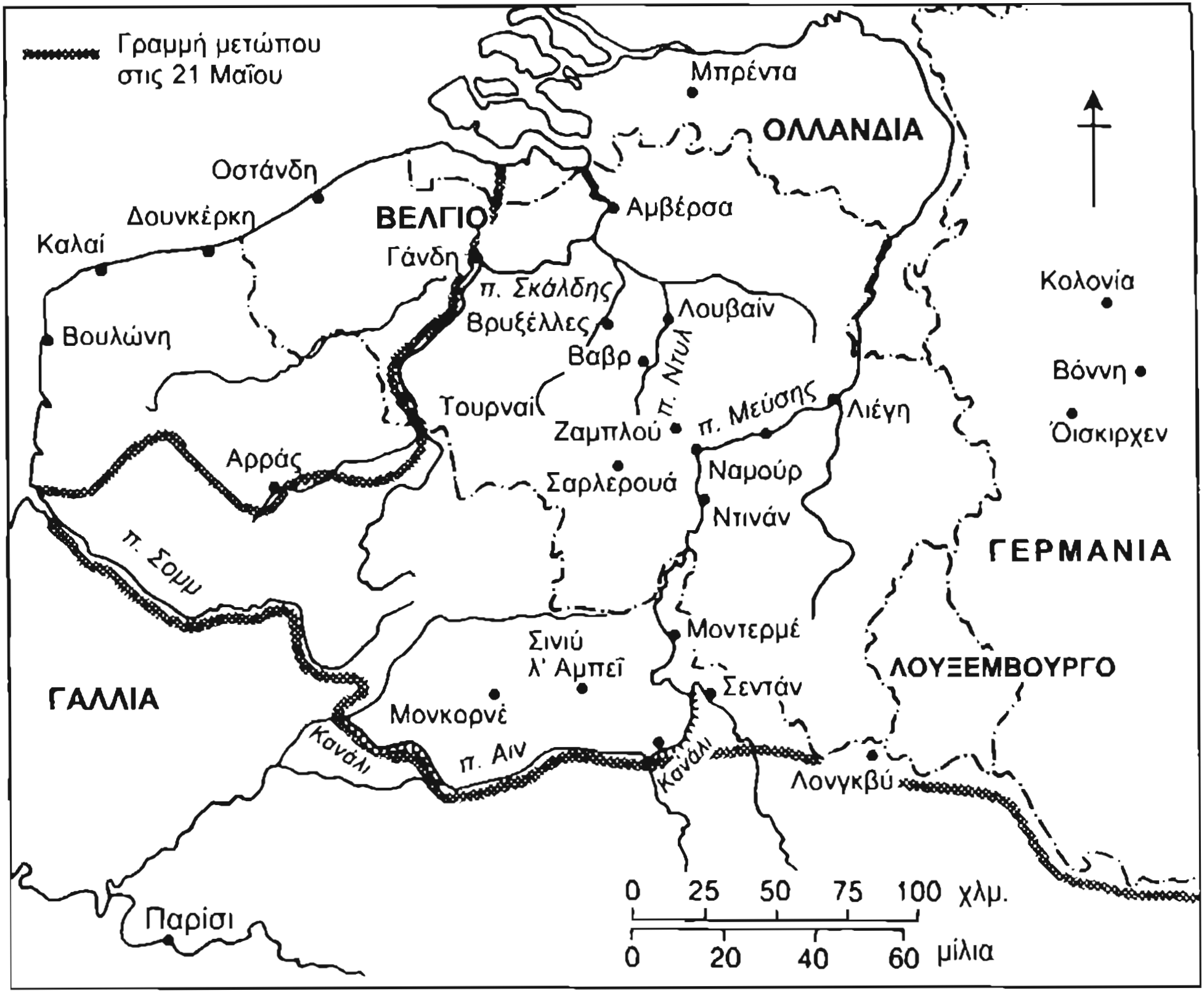

ΒΕΛΓΙΟ ΚΑΙ Β.Α. ΓΑΛΛΙΑ: Η ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΕΙΣΒΟΛΗ 1940

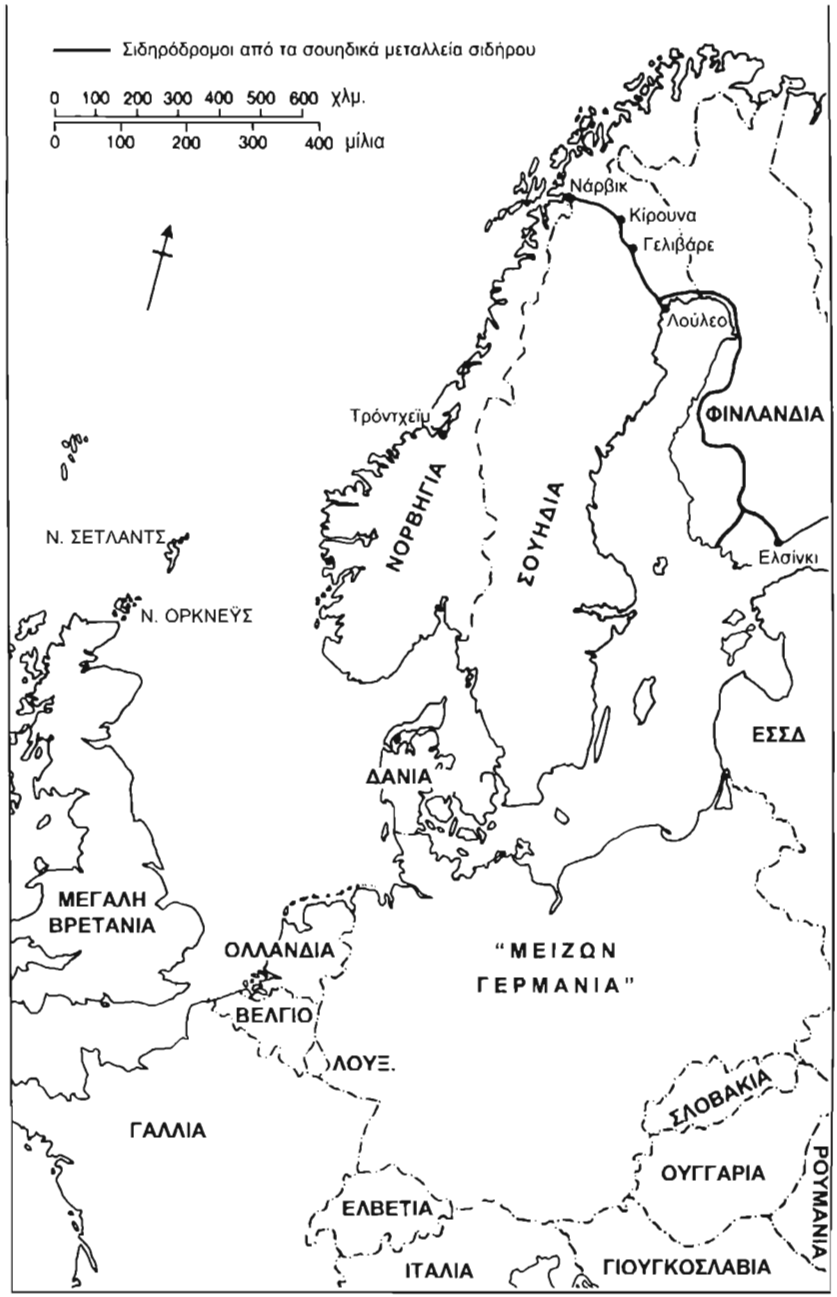

Δανια και Νορβηγια 1940

ΠΟΛΩΝΙΑ: ΤΑ ΣΥΝΟΡΑ ΤΟΥ 1939 ΚΑΙ Ο ΔΙΑΜΕΛΙΣΜΟΣ

Σημείωμα για την ελληνική έκδοση

Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ, μαζί με την Οκτωβριανή Επανάσταση, την κατάρρευση του κομμουνιστικού συνασπισμού και την ανάδυση της αμερικανικής μονοκρατορίας, αποτελεί έναν από τους μεγάλους σταθμούς του 20ού αιώνα. Ως πολεμική σύγκρουση ήταν και –ευτυχώς παραμένει η σφοδρότερη που γνώρισε η ανθρωπότητα, ενώ ως αφετηρία πολιτικών και κοινωνικών ανακατατάξεων συνεχίζει να αποτελεί έναν από τους κύριους γεννήτορες του σημερινού κόσμου. Το κράτος του Ισραήλ, η μαοϊκή Κίνα, η κατάρρευση των αποικιακών αυτοκρατοριών, η μονοκρατορία του δολλαρίου, η διαίρεση της Κορέας, η γυναικεία χειραφέτηση, είναι κάποια από τα παιδιά του που, μεσόκοπα πια τώρα, συνεχίζουν να κυριαρχούν στο διεθνές προσκήνιο. Η Σοβιετική Ένωση κατέρρευσε, κι όμως η «Συμφωνία της Μόσχας» και η «Γιάλτα» είναι τα καθοριστικά γεγονότα στη διαμόρφωση της καθημερινότητας εκατομμυρίων σύγχρονων Ευρωπαίων. Ας αναλογιστεί απλώς ο Έλληνας αναγνώστης πώς θα μπορούσε να είναι η ζωή του αν ο Τσώρτσιλ ζητούσε για τους δυτικούς την Τσεχοσλοβακία, και ως αντάλλαγμα παραχωρούσε στον Στάλιν την Ελλάδα.

Η ελληνική βιβλιογραφία για τον Β' Π.Π. είναι αρκετά πλούσια, και τα τελευταία χρόνια βλέπουμε με ικανοποίηση αρκετές πολύ επιμελημένες εκδόσεις γύρω από ειδικές πτυχές του μεγάλου γεγονότος. Όσον αφορά στις λεγόμενες «γενικές» ιστορίες του πολέμου, αξεπέραστα παραμένουν μέχρι σήμερα τα έργα του Ραϋμόν Καρτιέ και του Σερ Μπάζιλ Λιντλ Χαρτ. Η ανά χείρας έκδοση φιλοδοξεί να καλύψει ένα σημαντικό, κατά τη γνώμη μας, κενό: την ανυπαρξία στη γλώσσα μας μιας σοβαρής, αξιόπιστης και πάνω απ' όλα πλήρους επίτομης Ιστορίας του Β' Π.Π. Ο Alastair Parker με σπάνια οξυδέρκεια έχει αποβάλει από το έργο του καθετί το περιττό, χωρίς από την άλλη να το αποστερήσει από την ελάχιστη πληροφορία που θα επέτρεπε την κατανόηση του Β' Π.Π. στις στρατιωτικές, πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές παραμέτρους του. Ένα έργο πραγματικά «δωρικό», χρήσιμο τόσο στον μέσο αναγνώστη όσο και στον απαιτητικό μελετητή.

Μια τελευταία παρατήρηση. Ασφαλώς ο Έλληνας αναγνώστης θα έχει την περιέργεια να μάθει τι έκταση δίνεται στη συμμετοχή της χώρας μας. Η απάντηση είναι - όπως και σε όλες τις γνωστές «γενικές» ιστορίες του Β' Π.Π.: ελάχιστη. Πριν δυσαρεστηθείς, τίμιε αναγνώστη, λάβε υπ' όψιν ότι ο επικός αγώνας των Φινλανδών ενάντια στον Σοβιετικό γίγαντα, η πολύνεκρη συμμετοχή της Ρουμανίας στο Ανατολικό μέτωπο, η απεγνωσμένη αντίσταση των Ολλανδών ενάντια στην ιαπωνική προέλαση στις Ανατολικές Ινδίες δεν καταλαμβάνουν παρά ελάχιστη έκταση επίσης. Ο Β' Π.Π. υπήρξε σύγκρουση γιγάντων και όπως έλεγαν οι Μασάι, «όταν μαλώνουν οι ελέφαντες, την πληρώνουν τα μυρμήγκια» - ακόμη και στην υστεροφημία τους...

Θεόδωρος Λ. Γιαννόπουλος

Digitized by 10uk1s

Πρόλογος

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΑΥΤΟ είναι μια σύντομη ιστορία του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου. Δεν πραγματεύεται απλώς τη στρατιωτική ιστορία, το πώς κερδήθηκε ή χάθηκε ο πόλεμος, αλλά αναλύει επίσης τα αίτια και τις συνέπειές του. Μια τέτοια μελέτη απαιτεί αυστηρή επιλογή επειδή αφορά σε ένα μεγάλο μέρος της παγκόσμιας ιστορίας, από το 1939 ως το 1945 αλλά και σε μερικά χρόνια πριν και μετά.

Προτίμησα για τον λόγο αυτό να εξετάσω μόνο τα αποφασιστικά γεγονότα του πολέμου, δηλαδή αυτά τα οποία άλλαξαν την πορεία του και καθόρισαν την έκβασή του. Για παράδειγμα -όπως είχε τότε διαμαρτυρηθεί η κυβέρνηση της Αυστραλίας-, η σφοδρή επίθεση που εξαπέλυσαν υπό δυσχερέστατες συνθήκες οι αυστραλιανές δυνάμεις στον νοτιοδυτικό Ειρηνικό, ελάχιστο αντίκτυπο είχε σε σχέση με την σχεδιασμένη επιχείρηση στα ιαπωνικά νησιά. Το ίδιο ισχύει και για την εκστρατεία στη Βιρμανία της Βρετανικής και Αυτοκρατορικής 14ης Στρατιάς η οποία, αν και κατήγαγε νίκη ενάντια σε μερικές από τις καλύτερες ιαπωνικές δυνάμεις, ήταν δευτερεύουσας σημασίας στον πόλεμο κατά της Ιαπωνίας, ανεξαρτήτως της σπουδαιότητάς της για την αποκατάσταση της βρετανικής επιρροής στη νοτιοανατολική Ασία.

Ορισμένοι Βρετανοί συγγραφείς αντιμετωπίζουν συγκαταβατικά τη συνεισφορά των Αμερικανών στις στρατηγικές αντιπαραθέσεις ενόσω διαρκούσε ο πόλεμος. Προσπάθησα να μείνω ανεπηρέαστος από κάθε είδους βρετανικές προκαταλήψεις όταν εξέταζα τη συμπεριφορά των Συμμάχων.

Συγκριτικά με οποιαδήποτε άλλη αλυσίδα γεγονότων, ο πόλεμος άλλαξε τη ζωή ενός πολύ μεγαλύτερου αριθμού ανδρών, γυναικών και παιδιών. Αν θέλαμε να εξιστορήσουμε ικανοποιητικά τις ποικίλες και αστάθμητες επιπτώσεις του πολέμου σε επίπεδο ατόμων, θα χρειαζόμασταν αναρίθμητες σελίδες προσωπικών εμπειριών. Απομόνωσα κάποιες πλευρές του πολέμου που είχαν επιπτώσεις σε έθνη ολόκληρα, σε εθνοτικές ή κοινωνικές ομάδες. Η εμπειρία των πληθυσμών σε χώρες που αντιστάθηκαν στον εχθρό ή που κατακτήθηκαν από αυτόν, διέφερε τόσο πολύ από την εμπειρία εκείνων που απέφυγαν την εισβολή, σε σημείο που να καθίσταται αδύνατη η γενίκευση των κοινωνικών συνεπειών του πολέμου· ειδικότερα, οι αγγλόφωνες κοινωνίες απέφυγαν πολλές από τις δοκιμασίες στις οποίες υποβλήθηκε η ηπειρωτική Ευρώπη και η ανατολική Ασία. Κατέδειξα ορισμένους σημαντικούς τρόπους με τους οποίους επηρεάστηκαν ανθρώπινες ζωές, αν και το ιδεώδες θα ήταν η λεπτομερής ανάλυση κάθε κοινωνίας ξεχωριστά. Δεν ξεχνώ ότι οι στατιστικές έχουν την ιδιότητα να συγκαλύπτουν τα ανθρώπινα δεινά, και ελπίζω να μπορέσει ο αναγνώστης να νιώσει τις συμφορές αυτού του πολέμου. Έχω αφιερώσει ένα κεφάλαιο στη μοναδική εμπειρία των Εβραίων της Ευρώπης.

Οι συνέπειες του πολέμου επηρεάζουν ακόμη τις διεθνείς υποθέσεις. Στο βιβλίο αυτό καταβάλλεται σοβαρή προσπάθεια να καταδειχθεί η ποικιλία και η σπουδαιότητα των εν λόγω συνεπειών με την επανεξέταση ενός δείγματος των σημαντικότερων και μακροβιότερων εξ αυτών.

Ορισμένοι συγγραφείς που προσεγγίζουν την κινεζική ιστορία είναι αναγκασμένοι σήμερα να πάρουν μιαν απόφαση: αν θα υιοθετήσουν ή όχι το νέο σύστημα μεταγραφής των κινεζικών ονομάτων, στο οποίο, για παράδειγμα, το Πεκίνο (Peking) γίνεται Beijing και ο Μάο Τσε-τουνγκ (Mao Tse -tung) Μάο Ζεντόνγκ. Θεωρώ ότι είναι καλύτερο να διατηρήσουμε τα ονόματα όπως τα χρησιμοποιούσαν εκείνοι που συμμετείχαν στον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, οι οποίοι θα ξενίζονταν αν αντικαθιστούσαμε το οικείο όνομα

Digitized by 10uk1s

του «τζενεραλίσιμο» Τσανγκ Κάι-σεκ με το Jiang Jieshi.

Κάθε συγγραφέας μιας μελέτης με τόσο φορτισμένο και ευρύ θέμα οφείλει πολλά στα έργα άλλων συγγραφέων. Επισυνάπτω, ως εκ τούτου, μια βιβλιογραφία η οποία περιέχει μερικές από τις πηγές μου, αλλά όχι όλες. Εκφράζω την ευγνωμοσύνη μου σε κάθε συγγραφέα του οποίου το έργο έχω χρησιμοποιήσει και στη γραμματέα δεσποινίδα Πατ Λόυντ.

ALASTAIR PARKER

Digitized by 10uk1s

1
Ο Χίτλερ, η Γερμανία και η αφετηρία του πολέμου στην Ευρώπη

ΔΥΟ ΞΕΧΩΡΙΣΤΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ αποτέλεσαν τον «Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο»: ένας στην Ευρώπη και ένας στην Άπω Ανατολή. Μετά το 1941, οι Ηνωμένες Πολιτείες και το Ηνωμένο Βασίλειο συμμετείχαν και στους δύο. ενώ οι αντίπαλοί τους διεξήγαν ξεχωριστούς πολέμους και, μέχρι τις τελευταίες μέρες, η Σοβιετική Ένωση μαχόταν μόνο στην Ευρώπη. Αυτοί οι δύο πόλεμοι προκλήθηκαν από τις αντιθέσεις που γεννήθηκαν ανάμεσα στις ενέργειες των ηγετών της Γερμανίας και της Ιαπωνίας, και σε ό,τι οι κυβερνήσεις και οι πολιτικώς ισχυρές ομάδες της Βρετανίας, της Γαλλίας και των ΗΠΑ ήταν διατεθειμένες να αποδεχτούν. Το 1939 η κυβέρνηση της Πολωνίας, με την ενθάρρυνση της Βρετανίας και της Γαλλίας, επέλεξε να πολεμήσει παρά να αφήσει να χαθεί η ανεξαρτησία της Πολωνίας· το 1940, ο Μουσολίνι ενέπλεξε με τη θέλησή του την Ιταλία στον ευρωπαϊκό πόλεμο, αλλά μόνον επειδή υπέθεσε ότι ο πόλεμος είχε ήδη κερδηθεί. Οι υπόλοιπες -πολυάριθμες- χώρες που πολέμησαν ή έγιναν αντικείμενο διαμάχης δεν είχαν άλλη επιλογή. Προς το τέλος του πολέμου συνέπραξαν κι άλλα κράτη στον πόλεμο κατά της Γερμανίας, προκειμένου να νομιμοποιηθούν ως ιδρυτικά μέλη των Ηνωμένων Εθνών: η συμμετοχή τους, συνήθως, ήταν κατ' όνομα μόνον συμμετοχή.

Οι ενέργειες της Γερμανίας και της Ιαπωνίας και οι αντιδράσεις της Βρετανίας, της Γαλλίας, της Πολωνίας και των ΗΠΑ εξηγούν τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Το σημαντικότερο είναι να μελετηθεί η Γερμανία· η γερμανική κυβέρνηση άρχισε τον πόλεμο στην Ευρώπη. Αν δεν είχε ήδη ξεκινήσει αυτόν τον πόλεμο η Γερμανία, οι Ιάπωνες δεν θα μπορούσαν να επιτεθούν στη Βρετανική Αυτοκρατορία και στις ΗΠΑ. Το παράδοξο της ναζιστικής εξουσίας στη Γερμανία ήταν ότι η χιτλερική κυβέρνηση ήταν ταυτόχρονα μη αντιπροσωπευτική και δημοφιλής. Μόνο ένα μικρό ποσοστό Γερμανών θα ενέκρινε προκαταβολικά τις επεκτατικές, βίαιες και φονικές ενέργειες του Χίτλερ, παρ' ότι το δικτατορικό του καθεστώς είχε κερδίσει προφανώς την υποστήριξη της μεγάλης πλειοψηφίας για αρκετά χρόνια και τη σχεδόν πλήρη συναίνεση μέχρι το τέλος. Η υποστήριξη των Γερμανών προς τον Χίτλερ οφειλόταν στην άγνοιά τους για τα δεινά που έμελλε να προκαλέσει το καθεστώς του. Βέβαια, οι εθνικοί στόχοι που συγκινούσαν τους περισσότερους Γερμανούς δύσκολα θα μπορούσαν να επιτευχθούν ειρηνικά· όμως αυτό δεν καθιστούσε αναπόφευκτο έναν πανευρωπαϊκό πόλεμο. Χρειάστηκε η ιδιαίτερη σκληρότητα και επικινδυνότητα που προσέδωσαν οι ναζί στη γερμανική εξωτερική πολιτική.

Ο τρόπος με τον οποίο χειριζόταν ο Χίτλερ τις εξωτερικές υποθέσεις επιδοκιμαζόταν, τουλάχιστον μέχρι το 1941, επειδή οι προφανείς στόχοι της πολιτικής του ανταποκρίνονταν στα αισθήματα των περισσότερων πολιτικοποιημένων Γερμανών, μολονότι οι αληθινές επιδιώξεις του ίδιου του Χίτλερ ήσαν πολύ πιο προωθημένες: να βγει νικητής από έναν αγώνα ζωής και θανάτου, τον οποίο πυροδότησε ο ίδιος.

Ο Χίτλερ και οι ναζί ήρθαν στην εξουσία χάρη στην υποστήριξη των Γερμανών ψηφοφόρων το 1932 (37% και 33% των ψήφων στις δύο εκλογές για το Ράιχσταγκ) και λόγω του γεγονότος ότι ορισμένοι ισχυροί μη Ναζιστές πολιτικοί προτίμησαν να συνεργαστούν με τους ναζί και να τους εκμεταλλευτούν παρά να συμμαχήσουν με τους σοσιαλιστές κατά των πρώτων. Η πικρία, η μνησικακία και οι φόβοι που γεννήθηκαν από την οικονομική κρίση και τις υποτιθέμενες πολιτικές αδικίες εξηγούν τη μαζική λαϊκή υποστήριξη αυτού του εθνικιστικού και απολυταρχικού κόμματος. Ζωτικό για την επιτυχία των ναζί και για την επακόλουθη συναίνεση στην επιθετική εξωτερική πολιτική του Χίτλερ, ήταν το ότι οι

Digitized by 10uk1s

Γερμανοί πίστευαν πως η οικονομική και πολιτική αδικία ήταν απότοκη της επιβολής και της αναγκαστικής εφαρμογής της Συνθήκης των Βερσαλλιών από τους αρπακτικούς ξένους. Ελάχιστοι Γερμανοί ένιωθαν «ενοχή» για τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο· δεν αντιλαμβάνονταν ότι οι οδυνηρές συνέπειες του *πολέμου* αυτού, όπως αποτυπώθηκαν στη Συνθήκη των Βερσαλλιών, αντιπροσώπευαν μια δικαιολογημένη τιμωρία. Οι «επανορθώσεις», η υποχρέωση να ξεπληρωθούν οι ζημιές που υπέστησαν οι Σύμμαχοι στη διάρκεια του πολέμου, προκαλούσαν ιδιαίτερη οργή επειδή θεωρούνταν άδικες και ολέθριες. Για τον μεγάλο πληθωρισμό του 1923 –που κατέστησε τελικά το γερμανικό νόμισμα άχρηστο, επιφέροντας στασιμότητα στην οικονομία– και για την ύφεση μετά το 1929 -που κορυφώθηκε με το πέρασμα στην ανεργία του μισού σχεδόν βιομηχανικού εργατικού δυναμικού το 32- οι Γερμανοί έριξαν το φταίξιμο στην εκδικητική πολιτική των ξένων και ειδικά των Γάλλων. Στην πραγματικότητα, ο μεν πληθωρισμός οφειλόταν κυρίως στη γερμανική αντίδραση στις επανορθώσεις, η δε ύφεση στην απόσυρση κεφαλαίων από αμερικανούς επενδυτές, τα κίνητρα των οποίων δεν χαρακτηρίζονταν από ιδιαίτερη εχθρότητα προς τους Γερμανούς, όπως και στην αυστηρή αντιπληθωριστική πολιτική της γερμανικής κυβέρνησης. Εντούτοις, η στάση των ξένων –ειδικά όπως φάνηκε με τη γαλλοβελγική κατοχή του Ρουρ το 1923 και την απροθυμία των Γάλλων να συνεργαστούν για να χαλαρώσει η πίεση στις γερμανικές τράπεζες το 1931– δικαιολογούσε φαινομενικά την πεποίθηση ότι οι οικονομικές καταστροφές της Γερμανίας οφείλονταν στις δόλιες προθέσεις των ξένων.

Τα σύνορα που καθορίστηκαν με τη Συνθήκη των Βερσαλλιών πρόσφεραν ακόμη περισσότερα ερείσματα στον ξενόφοβο εθνικισμό. Μερικοί Γερμανοί αποδοκίμαζαν τον συνεχιζόμενο διαχωρισμό των γερμανόφωνων Αυστριακών από τη Γερμανία, όπως και την κυριαρχία των Τσέχων επί των γερμανόφωνων συμπατριωτών τους μετά τη διάλυση της μοναρχίας των Αψβούργων και τη σύσταση της Τσεχοσλοβακίας. Ακόμη περισσότεροι Γερμανοί θεωρούσαν άδικο το ότι στο νέο πολωνικό κράτος Πολωνοί κυβερνούσαν Γερμανούς. Άλλες πλευρές της Συνθήκης των Βερσαλλιών, όπως η απώλεια των γερμανικών αποικιών, ενοχλούσαν ομάδες ιδιαίτερων συμφερόντων. Τέλος, ένα τμήμα της γερμανικής κοινωνίας με σημαντική επιρροή αγανακτούσε με τους περιορισμούς που επέβαλε η Συνθήκη στο μέγεθος και τον εξοπλισμό του γερμανικού στρατού.

Οι ναζί υποστηρίχτηκαν από το λαό επειδή εξωτερίκευαν το μίσος τους για τους ξένους, αλλά και λόγω του πανικού που δημιούργησε η οικονομική καταστροφή στα χρόνια της Ύφεσης, από το 1929 ως το 1932. Οι ναζί κατηγορούσαν συλλήβδην σοσιαλιστές και καπιταλιστές, και τους κατήγγειλαν ως αφιλοπάτριδες και διεθνιστικών αντιλήψεων όργανα της αλλοδαπής κακοβουλίας και εκμετάλλευσης. Η σοσιαλιστική υπονόμευση, υποστήριζαν οι ναζί, έφερε την ήττα της Γερμανίας το 1918, και εν συνεχεία πράκτορες του καπιταλιστικού φιλελευθερισμού, ειδικότερα ο Στρέζεμαν -που σε όλη την πενταετία 1924-29 διακήρυττε ότι οι Γερμανοί έπρεπε να τηρήσουν τους όρους της Συνθήκης των Βερσαλλιών- υποτάχθηκαν πειθήνια στις επιταγές των Συμμάχων. Η μεγάλη ύφεση του μεσοπολέμου έπληξε τη Γερμανία σκληρότερα από κάθε άλλη μεγάλη βιομηχανική χώρα. Το 1932, η ύφεση κατέστησε τους ναζί το ισχυρότερο πολιτικό κόμμα. Λίγοι ήσαν οι εργάτες που στράφηκαν προς τους ναζί: συνολικά, οι ψήφοι των σοσιαλιστών (SPD) και των κομμουνιστών (KPD) παρέμειναν σταθερές όσο δυνάμωναν οι ναζί. Η μαζική υποστήριξη προήλθε κυρίως από τη μεσαία τάξη και τον αγροτικό πληθυσμό. Η μεσαία τάξη εύκολα πίστεψε ότι η ύφεση ήταν αποτέλεσμα των σοσιαλιστικών ιδεών, εκφραστές των οποίων ήσαν κατ' εξοχήν τα -υποτίθεται- ιδιοτελή και κοντόφθαλμα συνδικάτα. Τα μεσαία στρώματα πρόθυμα πίστεψαν πως η αντίσταση της εργατικής τάξης στην πτωτική τάση των μισθών και στις περικοπές των δημοσίων δαπανών για την κοινωνική πρόνοια ήταν βλακώδης και επιζήμια για όλους, και πως καθυστερούσε την ανάκαμψη που θα επιτυγχανόταν με μείωση των μισθών και εμπιστοσύνη στο γερμανικό νόμισμα.

Digitized by 10uk1s

Η έκκληση των ναζί προς την εργατική τάξη στην πραγματικότητα δεν ήταν παρά μια αποτελεσματικότατη έκκληση προς τους άλλους: ισχυρίζονταν ότι ήσαν υπεράνω τάξεων, ότι αγωνίζονταν για ένα κράτος και μια κυβέρνηση υπεράνω ταξικών συγκρούσεων και ότι ήθελαν να δώσουν τέλος στις τριβές μεταξύ εργατών και εργοδοσίας, που μόνο φθορά προκαλούσαν. Γι' αυτό και οι εκκλήσεις τους απευθύνονταν σε ανθρώπους «απροκατάληπτους και μετριοπαθείς». Ενάντια στους πιο ακραίους υποστηρικτές της ταξικής σύγκρουσης, τους Κομμουνιστές, οι ναζί υπόσχονταν σκληρό αγώνα: μια πολύ ευπρόσδεκτη προοπτική για εκείνους που τρόμαζαν βλέποντας πόσο εύθραυστο ήταν πλέον το κοινωνικό πλαίσιο και φοβόνταν την ανατροπή του. Η επιμονή των ναζί στην ανάγκη να επιδειχτεί πνεύμα αλτρουισμού, αυτοθυσίας και συνεργασίας για το κοινό καλό, εκτός από τη μεταρρυθμιστική διάσταση έδωσε στον αγώνα τους μια χροιά υψηλοφροσύνης - κάτι που διευκόλυνε με το παραπάνω τους εχθρούς του σοσιαλισμού να νιώθουν ανυστερόβουλοι.

Οι ναζί υποστηρίχθηκαν από ένα δυσανάλογα μεγάλο αριθμό νέων ψηφοφόρων, ίσως λόγω της αντίθεσής τους στα κόμματα με ταξικό προσανατολισμό. Μόνο ένα μη σοσιαλιστικό κόμμα διατήρησε τη δύναμη των ψηφοφόρων του, το κόμμα του Κέντρου, το οποίο είχε αταξικό προσανατολισμό μέσω της σχέσης του με την καθολική Εκκλησία. Ο ισχυρισμός των ναζί ότι είχαν απαγκιστρωθεί από τις ταξικές συγκρούσεις φαινόταν να επαληθεύεται από την έχθρα που εκδήλωναν απέναντι στον υπερβολικό ιδιωτικό πλουτισμό, απότοκο -όπως έλεγαν- του διεθνούς καπιταλισμού. Σε μια περίοδο βαθιάς οικονομικής ύφεσης, ο διασυρμός επιτυχημένων κεφαλαιοκρατών ως συνωμοτικών καθαρμάτων είχε ευρεία απήχηση, ιδιαίτερα σε οφειλέτες, σε σκληρά αγωνιζόμενους αγρότες και μικροκτηματίες. Ήταν ξεκάθαρο ότι οι ναζί θα έκαναν διακρίσεις σε βάρος των Εβραίων, αλλά λίγοι ψηφοφόροι θα μπορούσαν να είχαν διανοηθεί τις οργανωμένες δολοφονίες στις οποίες θα επιδιδόταν η γερμανική κυβέρνηση στα χρόνια του πολέμου. Το 1932, ο αντισημιτισμός απομάκρυνε πιθανώς περισσότερους Γερμανούς από όσους προσέλκυε. Εντούτοις, είχε κάποια απήχηση -το εύρος της οποίας είναι αδύνατο να αξιολογηθεί με ακρίβεια- στους αγρότες που αγανακτούσαν λόγω των χρεών τους σε πλούσιους, στους μικρούς καταστηματάρχες που δυσφορούσαν με τον ανταγωνισμό των μεγάλων καταστημάτων, και σε διπλωματούχους -δικηγόρους ή γιατρούς, για παράδειγμα- οι οποίοι απέδιδαν τις επαγγελματικές αποτυχίες ή την μη απασχόλησή τους στα άδικα πλεονεκτήματα που απολάμβαναν οι Εβραίοι χάρη στην αλληλεγγύη που υπαγόρευε η κουλτούρα κι η θρησκεία τους. Οι ψήφοι υπέρ των ναζί εξέφραζαν τους φόβους και τα μίση που είχε προκαλέσει η στέρηση ή ο φόβος της στέρησης. Οι ναζί υπέθαλπαν και εκμεταλλεύονταν την καχυποψία μεταξύ των διαφορετικών κοινωνικών ομάδων, ενώ την ίδια στιγμή αυτοπροβάλλονταν ως σημαιοφόροι της εθνικής ενότητας.

Ωστόσο, σε όλες τις εκλογές που είχαν γίνει πριν αναλάβει Καγκελάριος ο Χίτλερ, η πλειονότητα ψήφιζε κατά των ναζί. Μια ένοπλη κατάληψη της εξουσίας θα ήταν αδύνατη, ενάντια σε ένα στρατό και μια αστυνομία, στην αφοσίωση των οποίων μπορούσε με σιγουριά να υπολογίζει ο Πρόεδρος Στρατάρχης Χίντενμπουργκ και οι υπουργοί της επιλογής του. Για να έρθουν οι ναζί στην εξουσία με συνταγματικές διαδικασίες χρειαζόταν η βοήθεια μη ναζιστών. Το 1930, όταν διαλύθηκε η προηγούμενη κυβέρνηση (εξαιτίας διαφωνιών για το αν θα έπρεπε να περικοπούν οι κυβερνητικές δαπάνες με τη μείωση είτε των αμυντικών εξοπλισμών είτε του κόστους ανακούφισης των χαμηλών στρωμάτων) διορίστηκε καγκελάριος ο Μπρύνινγκ. Ο Χίντενμπουργκ και οι σύμβουλοί του υπολόγιζαν ότι ο Μπρύνινγκ θα απέφευγε την εξάρτηση από τους σοσιαλιστές στο Ράιχσταγκ, ώστε να μπορέσει να διατηρήσει ή ακόμη και να αυξήσει τις δαπάνες για την άμυνα. Όταν όμως φάνηκε πως δεν μπορούσε να περιμένει καμία συνεργασία από τους ναζί, ο Μπρύνινγκ αναγκάστηκε τελικά να στηριχτεί στην «ανοχή» και στη μισοκαλυμμένη υποστήριξη των σοσιαλιστών.

Digitized by 10uk1s

Το 1932 οι σοσιαλιστές στις τοπικές κυβερνήσεις άρχισαν να υποστηρίζουν ότι οι ναζί θα έπρεπε να χαλιναγωγηθούν, ειδικότερα η βίαιη συμπεριφορά των SA, των ναζιστικών ταγμάτων εφόδου. Ανάγκασαν την κυβέρνηση να επιτεθεί στα SA, υποχρεώνοντας έτσι τον Μπρύνινγκ να συνεργαστεί με το κόμμα τους κατά των ναζί. Η συνεργασία αυτή υλοποιήθηκε στις προεδρικές εκλογές του 1932, όταν οι σοσιαλιστές υποστήριξαν τον Χίντενμπουργκ προκειμένου να μείνει ο Χίτλερ στη δεύτερη θέση. Ο Χίντενμπουργκ και οι στενοί συνεργάτες του, οι οποίοι επιθυμούσαν προπάντων να αποδυναμώσουν τον σοσιαλισμό και να ενισχύσουν τον στρατό, προσπάθησαν να ξεφύγουν από αυτή την ανεπιθύμητη συμμαχία ανακαλύπτοντας μιαν άλλη μέθοδο συνεργασίας με τους ναζί. Για να γίνει αυτό, απομάκρυναν τον Μπρύνινγκ και δοκίμασαν έναν άλλον για Καγκελάριο, τον Φραντς φον Πάπεν. Ο τελευταίος καθαίρεσε την κυβέρνηση της Πρωσίας, στην οποία οι σοσιαλιστές κρατούσαν θέσεις-κλειδιά, ακύρωσε τα μέτρα κατά των SA και πρόσφερε στον Χίτλερ τη θέση του αντικαγκελαρίου. Ο Χίτλερ όμως αρνήθηκε να δεχτεί μια υποδεέστερη θέση και αρνήθηκε να δώσει στον Πάπεν τις ψήφους των ναζί στο Ράιχσταγκ. Ο στρατός, πάλι, δεν ήταν διόλου πρόθυμος να αποδεχτεί μια στρατιωτική δικτατορία υπό τον Πάπεν αφού -σύμφωνα με τον επίσημο πολιτικό εκπρόσωπό του, τον Στρατηγό φον Σλάιχερ- δεν ήταν αρκετά ισχυρός ώστε να τα βάλει ταυτόχρονα με τους ναζί, τους σοσιαλιστές και τους κομμουνιστές. Έτσι έγινε ο ίδιος ο Σλάιχερ Καγκελάριος και προσπάθησε να συνεργαστεί με τα συνδικάτα και να διασπάσει τους ναζί ώστε να αποδυναμώσει τον Χίτλερ. Δεν τα κατάφερε όμως· και τον Ιανουάριο του 1933 τρεις ήταν οι επιλογές: (α) εκ νέου εξάρτηση από τους σοσιαλιστές, (β) στρατιωτική δικτατορία, (γ) αποδοχή των όρων του Χίτλερ. Ο Πρόεδρος Χίντενμπουργκ πείστηκε, κυρίως από τον Πάπεν και τον Στρατηγό Μπλόμπεργκ, ότι ακόμη και με τον Χίτλερ Καγκελάριο δεν κινδύνευαν τα συμφέροντα του στρατού και των Γερμανών συντηρητικών.

Αφότου έγινε Καγκελάριος ο Χίτλερ, επιμένοντας και πετυχαίνοντας να αναλάβουν οι ναζί τον έλεγχο των υπουργείων Εσωτερικών και Αστυνομίας της Πρωσίας και του Ράιχ, εκμεταλλεύτηκε τη θέση του και χρησιμοποίησε τα διευρυμένα Τάγματα Εφόδου [SA] για τον εκφοβισμό των πολιτικών, ενώ για τον Χιντενμπουργκ και την ηγεσία του στρατού επιφύλαξε την κολακεία και τη δωροδοκία, υποσχόμενος στον στρατό ανεξαρτησία και περαιτέρω διεύρυνση. Πέτυχε τη διάλυση όλων των άλλων κομμάτων, ενώ η ψήφιση της Νομιμοποιητικής Πράξης προσέδωσε μια νομική επίφαση στη δικτατορία του. Το μεγάλο του πρόβλημα όλο το 1933 και στις αρχές του 1934 ήταν ότι για να εκφοβίσει τους πολιτικούς έπρεπε να πλήξει ορισμένες ομάδες που διατηρούσαν κοινωνικές και πολιτικές επαφές με τον στρατό. Ακόμη χειρότερα, οι ηγέτες των SA και πολλά μέλη τους ήθελαν μια ριζοσπαστικοποίηση της γερμανικής κοινωνίας και υψηλότερες θέσεις για τους ίδιους. Οι βαθμοφόροι των SA, υποστήριζαν, έπρεπε να έχουν εξέχουσα θέση, ανάλογη των αξιωματικών του στρατού. Όμως ο τακτικός στρατός φοβόταν μήπως κατακλυστεί από αυτούς. Έτσι, το καλοκαίρι του 1934 ο Χίτλερ βρέθηκε υποχρεωμένος να διαλέξει: είτε θα χρησιμοποιούσε τα SA για να φέρει σε πέρας μια κοινωνική επανάσταση και να αναδείξει νέα πρόσωπα με εξουσία και επιρροή είτε θα κατέπνιγε τις φιλοδοξίες των ηγετών τους και θα συνεργαζόταν με το κατεστημένο, με τους αφέντες που είχαν στα χέρια τους τον πλούτο, την ιδιοκτησία και την επιρροή. Τον Ιούνιο του 1934, ένας ανεξακρίβωτος αριθμός μελών της ηγεσίας των SA -κάπου ανάμεσα στα 100 με 200 άτομα- θανατώθηκαν, μαζί τους και κάποιοι παλιοί πολέμιοι του Χίτλερ, όπως ο Σλάιχερ.

Από τότε μέχρι το 1938. ακολούθησε μια περίοδος ομαλοποίησης και σχετικής ευυποληψίας. Επανήλθε η τάξη. Οι διακρίσεις σε βάρος των Εβραίων γίνονταν με απαγορευτικά νομοθετικά διατάγματα παρά με κατάφωρη βία. Η βία κατά των πολιτικών αντιπάλων των ναζί βρισκόταν κρυμμένη πίσω από τα συρματοπλέγματα των στρατοπέδων συγκέντρωσης. Στο εξής, η ναζιστική Γερμανία κυβερνιόταν από δύο -μερικώς μόνο συνδεόμενες- ομάδες: αφ' ενός οι επίσημες δημόσιες υπηρεσίες, δικαστικοί, εκπαιδευτικοί,

Digitized by 10uk1s

αξιωματικοί, επιχειρηματίες και αστυνομία, και αφ' ετέρου το κόμμα, με τις δικές του ιεραρχίες και σφαίρες επιρροής. Αυτές οι δύο ομάδες εξουσίας ανέχονταν η μια την άλλη δίχως αμοιβαία κατανόηση ή σεβασμό· κι έτσι το Τρίτο Ράιχ συνδύαζε με τάξη την παλιομοδίτικη εντιμότητα και αποτελεσματικότητα πολλών πλευρών των κυβερνητικών και στρατιωτικών υπηρεσιών, με την ισχυρή επιρροή των βάναυσων, ασύδοτων και ενίοτε ανεπαρκών μηχανισμών που κυριαρχούνταν από το κόμμα. Η οκνηρία του Χίτλερ και η ασάφεια των σκέψεών του συνέβαλλαν στο να κατισχύει πολιτικά: αποφεύγοντας να κάνει επιλογές ανάμεσα σε αντικρουόμενες επιδιώξεις και μεθόδους ενίσχυε τη θέση του ως επιδιαιτητής. Οι φανατικοί ναζί, οι συντηρητικοί (αν και λιγότερο δικαιολογημένα) ακόμη και εκείνοι που πίστευαν στη νομιμότητα, μπορούσαν να συνεχίζουν να θεωρούν τον Χίτλερ ως τον σύμμαχό τους κατά των υπολοίπων. Το αποτέλεσμα, σε συνδυασμό με τη ρητορική ιδιοφυΐα που τον καθιστούσε μοναδικό και αδιαφιλονίκητο ηγέτη των ναζί, ήταν να καθιερωθεί ως πραγματικός δικτάτορας, ως απόλυτος άρχοντας - όχι με τον τρόπο ενός Φιλίππου Β' της Ισπανίας ή ενός Ναπολέοντα, δηλαδή ως σκληρά εργαζόμενου κυβερνήτη που διερευνά κάθε πτυχή της αυτοκρατορίας του, αλλά με την έννοια ότι αυτός ήταν πάντοτε η ύστατη λύση, ο τελικός κριτής, υπεράνω συγκρουόμενων υφισταμένων και αλληλεπικαλυπτόμενων αρμοδιοτήτων.

Μέχρι το 1939, που ξέσπασε ο πόλεμος στην Ευρώπη, η υποστήριξη στο πρόσωπο του Χίτλερ είχε αυξηθεί ακόμη περισσότερο. Στην αρχή η κυβέρνησή του συνέχιζε απλώς τα οικονομικά προγράμματα των Πάπεν και Σλάιχερ, αλλά μέσα σε μερικούς μήνες τα επέκτεινε, προσθέτοντας προγράμματα δημοσίων έργων μεγάλης κλίμακας, και από το 1934 και μετά αυξήθηκε ο επανεξοπλισμός. Το 1935 επανήλθε η υποχρεωτική στρατιωτική θητεία. Αποτέλεσμα: μέχρι το 1936 η ανεργία είχε σχεδόν εξαφανιστεί. Ησαν τόσο εκτεταμένοι οι πόροι που δεν είχαν χρησιμοποιηθεί κατά την ύφεση, ώστε στα τέλη της δεκαετίας του '30 η γερμανική οικονομική αναγέννηση ήταν σε θέση να προσφέρει σε όλο το εργατικό δυναμικό ένα βιοτικό επίπεδο ίσο με εκείνο που απολάμβανε ένας εργαζόμενος πλήρους απασχόλησης το 1932, μεγαλύτερα κέρδη, αυξημένο εισόδημα για τους αγρότες και μια παραγωγή στρατιωτικού εξοπλισμού που ξεπερνούσε την αντίστοιχη παραγωγή κάθε άλλης χώρας. Δεν έγιναν, βέβαια, εκλογές ή ψηφοφορίες για να ερευνηθεί η κοινή γνώμη, αλλά φαίνεται καθαρά ότι μέχρι τα τέλη του 1938 η μεγάλη πλειοψηφία των Γερμανών είχε αποδεχτεί το καθεστώς. Ο Χίτλερ μπορούσε πλέον να στραφεί στους εξωτερικούς στόχους του ως κυρίαρχος μιας ισχυρής, ενωμένης χώρας.

Ποιοι ήσαν αυτοί οι στόχοι; Η απάντηση πρέπει να αναζητηθεί προσεκτικά, μια που σε αυτούς τους στόχους, αν υπήρξαν, θα βρεθούν τα αίτια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου. Αρκετοί σοβαροί ιστορικοί θεωρούν ανώφελη τη διερεύνηση, για έναν από τους δύο λόγους: ο πρώτος είναι ότι ο Χίτλερ, άσχετα από τις όποιες προσωπικές του επιθυμίες, πρέπει να θεωρείται προϊόν των αναπόδραστων κοινωνικών και οικονομικών δυνάμεων που γεννά ο καπιταλισμός, και που οδήγησαν νομοτελειακά στη ναζιστική δικτατορία και τον ευρωπαϊκό πόλεμο. Αληθεύει, βεβαίως, ότι ο Χίτλερ δεν θα μπορούσε να κερδίσει την εξουσία χωρίς τη διεθνή ύφεση, που αποτελούσε κι αυτή επακόλουθο του τρόπου οργάνωσης των καπιταλιστικών οικονομιών. Αλήθεια είναι επίσης ότι το καθεστώς, ως επί το πλείστον, αποδείχτηκε συμβατό με τα συμφέροντα των Γερμανών επιχειρηματιών. Ο γερμανικός καπιταλισμός, ωστόσο, δεν χρειαζόταν τον πόλεμο. Το αντίθετο μάλιστα: η εθνικιστική εξωτερική πολιτική που ακολουθήθηκε πριν από το 1939 πρόσφερε τη βάση για σταθερή γερμανική ευημερία, με την προϋπόθεση ότι ο Χίτλερ θα συμφωνούσε να σταματήσει τον επανεξοπλισμό. Χώρες-παραγωγοί πρώτων υλών στη νοτιοανατολική Ευρώπη και Λατινική Αμερική, όπως και βιομηχανικές χώρες -ιδιαίτερα το Ηνωμένο Βασίλειο- ήσαν έτοιμες να ανταποκριθούν στις οικονομικές ανάγκες της Γερμανίας. Η συνεργασία με τη Σοβιετική Ένωση αποδείχτηκε εφικτή το 1939. Αν αληθεύει ότι ο «καπιταλισμός» υπαγόρευσε την καταστροφή της Σοβιετικής Ένωσης, η υποτιθέμενη

Digitized by 10uk1s

μαριονέτα του επέδειξε απίθανη αδεξιότητα όταν τα έβαλε ταυτόχρονα και με τη Βρετανική Αυτοκρατορία και τις Ηνωμένες Πολιτείες. Για την ικανοποίηση των καπιταλιστικών συμφερόντων υπήρχαν πιο αποτελεσματικοί και λιγότερο επικίνδυνοι δρόμοι από το μονοπάτι που ακολούθησε η Γερμανία του Χίτλερ μετά το 1939.

Ο δεύτερος λόγος που κάποιοι απορρίπτουν την υπόθεση πως ο Χίτλερ είχε «σχέδια» ή «στόχους», είναι ότι δυσκολευόμαστε να εντάξουμε τις ενέργειές του σε ένα σαφές σχήμα, και ότι οι δικαιολογίες που ο ίδιος πρόβαλλε για τις ενέργειές του και οι προθέσεις του, όπως τις εξέθετε, στερούνται συνοχής και συνέπειας. Βγαίνει έτσι το συμπέρασμα πως ο Χίτλερ και οι ναζί παρακινούνταν από μια άκριτη τάση για βία, ή ότι η κυριαρχία τους στη Γερμανία, μαζί με τη δικτατορία του Χίτλερ, χρειάζονταν τη δικαιολογία ενός ατελείωτου αγώνα ενάντια σε εχθρούς των οποίων η ταυτότητα ανά πάσα στιγμή καθοριζόταν από τυχαίες περιστάσεις. Αυτή η ερμηνεία έχει αρκετά ερείσματα. Το ότι ο Χίτλερ υπήρξε τόσο δημοφιλής μέσα στη Γερμανία οφειλόταν σε μεγάλο βαθμό στον θεατρικό τρόπο με τον οποίο ερμήνευε τον ρόλο του ως σωτήρα του γερμανικού λαού από επικίνδυνους εχθρούς. Και -μπορεί να πει κανείς- το 1938 χρειάστηκαν νέοι εχθροί. Η συλλογιστική αυτή ταιριάζει στον εξαιρετικά συγκεχυμένο και απροσδιόριστο χαρακτήρα του καθεστώτος. Ως «Φύρερ», ο Χίτλερ διεύθυνε την κυβέρνησή του μέσω υφιστάμενων αλλά ανταγωνιστικών ατόμων και οργανώσεων τηρώντας επαμφοτερίζουσα στάση ως επιδιαιτητής, επενέβαινε απρόθυμα και απέφευγε να δεσμεύεται προσωπικά σε συγκεκριμένες θέσεις. Σπανίως γίνονταν συζητήσεις γενικής πολιτικής· ή, αν όντως γίνονταν, ήταν ανεπίσημες συζητήσεις ανάμεσα στον Χίτλερ και σε λίγα έμπιστα πρόσωπα του περιβάλλοντός του. Οι αποφάσεις του Φύρερ, επομένως, εμφανίζονταν αυθαίρετα, χωρίς διάλογο, χωρίς να εξαρτώνται από κάποιες γενικές αρχές ή να αιτιολογούνται ως μέσα επίτευξης συμφωνημένων στόχων. Η περιβόητη απροθυμία του Χίτλερ να παίρνει αποφάσεις ενισχύει την εντύπωση ότι έλειπαν οι κατευθυντήριες αρχές για τη λήψη αποφάσεων, ότι οι πράξεις του εξαρτώνταν από τις μεταβαλλόμενες συνθήκες και ότι γίνονταν απλώς για να διασφαλίζεται η επιβίωση του καθεστώτος.

Δεν μπορούμε να διαψεύσουμε πειστικά το επιχείρημα ότι ο Χίτλερ χρειαζόταν τις συνεχόμενες κρίσεις και καταστάσεις ανάγκης στην εξωτερική πολιτική, διότι δεν μπορούμε να γνωρίζουμε πώς θα είχαν εξελιχθεί τα πράγματα αν είχε προσπαθήσει να κυβερνήσει δίχως αυτές. Σίγουρα θα μπορούσε να είχε δοκιμάσει μια διαφορετική πορεία το 1939: να περιορίσει τους εξοπλισμούς, να αποκτήσει με ειρηνικό τρόπο δικαιώματα εις βάρος της Πολωνίας, να διασφαλίσει εμπορικές πιστώσεις και ξένα δάνεια και να σταθεροποιήσει έτσι τη Γερμανία ως την ισχυρότερη ευρωπαϊκή δύναμη. Η δυσκολία να φανταστούμε τον Χίτλερ ως ηγέτη μιας τόσο ειρηνικής και συντηρητικής Γερμανίας δεν οφείλεται τόσο στη δυσκολία της εξασφάλισης υποστηρικτών της δικτατορίας σε τόσο ήρεμες συνθήκες, όσο στη δυσκολία να πιστέψουμε ότι ο ίδιος ήταν διατεθειμένος να τις αποδεχτεί. Πιθανότερο είναι ότι ο Χίτλερ πίστευε ειλικρινά πως ήταν προορισμένος να οδηγήσει τη Γερμανία σε έναν αναπόφευκτο, όπως πίστευε, εθνικό και φυλετικό αγώνα ζωής και θανάτου και ότι -όπως συνέβη- η συνεχής κρισιμότητα των καταστάσεων δικαιολογούσε τη ναζιστική δικτατορία.

Στα γραπτά και στις καταγεγραμμένες ιδιωτικές ομιλίες του Χίτλερ εμφανίζονται μονίμως δύο θέματα: η ανάγκη «επίλυσης του εβραϊκού προβλήματος» και η ανάγκη εξασφάλισης «ζωτικού χώρου» για τους Γερμανούς. Η συντριβή των Εβραίων θα προστάτευε τη φυλετική καθαρότητα των Γερμανών, ενώ ο «ζωτικός χώρος» θα τους ισχυροποιούσε στον αγώνα για επιβίωση, ο οποίος διεξαγόταν, όπως θεωρούσε ο Χίτλερ, ανάμεσα σε ανταγωνιστικά έθνη και φυλές. Οι λεπτομερείς απόψεις του για το πώς θα έπρεπε να επιτευχθούν αυτοί οι στόχοι ήσαν ασαφείς και ανακόλουθες. «Ο Εβραίος» έπρεπε να καταπολεμηθεί - αλλά η «τελική λύση», η μαζική δολοφονία, δεν έγινε πριν από το 1941. «Ζωτικός χώρος» σήμαινε

Digitized by 10uk1s

εδάφη για την εγκατάσταση των Γερμανών αγροτών και πηγή πρώτων υλών για τη γερμανική βιομηχανία. Ο Χίτλερ υποστήριζε την ένοπλη επέκταση για τη δημιουργία μιας υπό γερμανική κυριαρχία ευρωπαϊκής επικράτειας που θα του πρόσφερε αυτάρκεια σε καιρό πολέμου και υποστήριξη σε αγώνες κατά ενδεχόμενων εσωτερικών ανταγωνιστών. Αυτό απαιτούσε επέκταση «προς ανατολάς» - που συνήθως σήμαινε: προς την Ευρωπαϊκή Ρωσία. Οι περισσότεροι ιστορικοί συμφωνούν ότι ο μεγαλύτερος αντικειμενικός στόχος που είχε ο Χίτλερ στη ζωή του ήταν η καταστροφή της Σοβιετικής Ένωσης και η εκμετάλλευση των ρωσικών πόρων από τη Γερμανία. Ακόμη κι εδώ, ωστόσο, ο Χίτλερ υπήρξε αντιφατικός· στις αρχές του 1939 ήταν ολοφάνερο ότι προσπαθούσε να συνεργαστεί με την Πολωνία κατά της Σοβιετικής Ένωσης, αλλά για μερικούς μήνες του 1939 και του 1940 φαίνεται πως είχε κάνει σοβαρές προσπάθειες να συνεργαστεί με τη Σοβιετική Ένωση στη βάση συμφωνημένων σφαιρών επιρροής και ήταν, μάλιστα, έτοιμος να αποδεχτεί ως «ζωτικό χώρο» το γερμανικό μερίδιο της Πολωνίας· και φυσικά, ο υπουργός του των Εξωτερικών, ο Ρίμπεντροπ, είχε την άδεια να διαπραγματεύεται στη βάση αυτών και μόνο των κατευθυντήριων γραμμών. Αντίθετα, στα τέλη του 1940, ο Χίτλερ αποφάσισε να κατακτήσει τη Ρωσία και να εκμεταλλευτεί ως «ζωτικό χώρο» και τη Ρωσία και την Πολωνία.

Η κατάκτηση «ζωτικού χώρου» και, μάλιστα, ο «αγώνας» που, σύμφωνα με τον Χίτλερ, η Γερμανία δεν μπορούσε να αποφύγει, απαιτούσε στρατιωτική ισχύ. Πριν από το 1939, ο Χίτλερ προωθούσε με συνέπεια την επιτάχυνση του ρυθμού και την κλιμάκωση του γερμανικού επανεξοπλισμού. Τον Αύγουστο του 1936 παρουσιάζει τις σκέψεις του γραπτώς -ένα σπάνιο συμβάν μετά την άνοδό του στην εξουσία- σε μιαν έκθεση για τους στόχους του Τετραετούς Σχεδίου, ενός συνόλου οικονομικών μέτρων που θα καθιστούσε τη Γερμανία όσο το δυνατόν πιο αυτάρκη. Ο Χίτλερ κατέληγε: «Ο γερμανικός στρατός πρέπει σε τέσσερα χρόνια να είναι κατάλληλος για επιχειρήσεις· η γερμανική οικονομία πρέπει σε τέσσερα χρόνια να είναι έτοιμη για πόλεμο». Δεν ορίστηκαν προτεραιότητες ανάμεσα στον στρατό ξηράς, την αεροπορία και το ναυτικό ή ανάμεσα σε μη στρατιωτική και στρατιωτική παραγωγή. Ούτε χαράχτηκε κάποια επεκτατική στρατηγική. Εδώ, όπως και αλλού, οι στόχοι του Χίτλερ επιδιώχθηκαν μέσα από μια σειρά αυτοσχεδιασμών. Ένας πολιτικός και στρατηγικός αυτοσχεδιασμός πυροδότησε τον πόλεμο στην Ευρώπη: η επίθεση στην Πολωνία το 1939.

Η κλίση του Χίτλερ προς την ένοπλη επιθετικότητα, σε συνδυασμό με τη θεωρία του περί αναπόφευκτου διαρκούς αγώνα επιβίωσης μεταξύ εθνών και φυλών, ήταν βέβαιο πως θα οδηγούσε σε πόλεμο. Το πώς και το πότε, και το ίδιο το γεγονός ότι ξέσπασε ο πόλεμος, ήταν κυρίως αποτέλεσμα της βρετανικής πολιτικής. Οι βρετανικές κυβερνήσεις δεν αντιτάχθηκαν καθόλου στην αυξανόμενη γερμανική ευημερία· μάλιστα, θεωρούσαν βέβαιο ότι η γερμανική ευημερία αποτελούσε μία από τις προϋποθέσεις της βρετανικής ευημερίας. Τα γερμανικά παράπονα για τη Συνθήκη των Βερσαλλιών αντιμετωπίζονταν με κατανόηση από πολλούς Βρετανούς πολιτικούς. Στη δεκαετία του 1920, ακόμη και στις αρχές της δεκαετίας του 1930, η Βρετανία πίεζε τη Γαλλία να υποχωρήσει στο θέμα του «αφοπλισμού» (πράγμα που θα σήμαινε, να επιτραπεί στη Γερμανία μερικώς ο επανεξοπλισμός) και στο θέμα των επανορθώσεων. Και τέλος, ελάχιστη ήταν η βοήθεια της Βρετανίας προς τη Γαλλία για την τήρηση των εδαφικών όρων της Συνθήκης των Βερσαλλιών.

Οι περισσότεροι Βρετανοί θα έβλεπαν με καλό μάτι μια ισχυρή, ευημερούσα και ειρηνική Γερμανία. Η ναζιστική Γερμανία απόκτησε ισχύ και ευημερία, αλλά απείχε πολύ από το να θεωρείται ειρηνική. Οι βρετανικές κυβερνήσεις έβλεπαν σ' αυτήν μια μεγάλη απειλή: δεν ήταν τόσο ο φόβος μιας άμεσης απειλής κατά των βρετανικών συμφερόντων αν και οι ναζί υπέθαλπαν και ενθάρρυναν την απαίτηση ορισμένων μη ναζιστικών κύκλων, να επιστραφούν στη Γερμανία οι προπολεμικές αποικίες της, ο ίδιος ο Χίτλερ δεν πρόβαλε

Digitized by 10uk1s

τούτη την απαίτηση, ή την αντιμετώπιζε ως ασύμβατη με την αγγλογερμανική αμοιβαία κατανόηση που ισχυριζόταν πως επιθυμούσε. Οι γερμανικές εμπορικές μέθοδοι παρέβλαπταν το βρετανικό εμπόριο στη νοτιοανατολική Ευρώπη και στη Λατινική Αμερική, αλλά ο αντίκτυπος στο σύνολο του βρετανικού εμπορίου ήταν πολύ μικρός για να προκαλέσει ένοπλη αντίδραση κατά της Γερμανίας. Βρετανοί υπουργοί, μάλιστα, φαίνεται πως πίστευαν πως μια αμιγώς οικονομική κυριαρχία της Γερμανίας στην νοτιοανατολική Ευρώπη ήταν ένα αποδεκτό τίμημα για την ειρήνη.

Ωστόσο, οι προετοιμασίες των Γερμανών για πόλεμο και όλα όσα μπορούσε να διακρίνει κανείς στις προθέσεις του ναζιστικού καθεστώτος, υπαινίσσονταν μια στρατιωτική εκδοχή της ανατολικοευρωπαϊκής επέκτασης. Ο Χίτλερ είχε την ελπίδα ότι οι Βρετανοί θα του άφηναν τα χέρια ελεύθερα στην ανατολή, με αντάλλαγμα την αναγνώριση της Βρετανικής Αυτοκρατορίας από τη Γερμανία και την αποδοχή καταστάσεων έξω από την Ευρώπη, ίσως μάλιστα και εντός της δυτικής Ευρώπης. Το πρόβλημα όμως, από τη σκοπιά των Βρετανών, ήταν ότι ο Χίτλερ και η ναζιστική Γερμανία, αν δεν εμποδίζονταν, κατά πάσα πιθανότητα θα κυριαρχούσαν πολιτικά στην ανατολική Ευρώπη. Αν η βρετανική αδιαφορία ανάγκαζε και τη Γαλλία να εγκαταλείψει επίσης την ανατολική Ευρώπη, η Σοβιετική Ένωση θα απομονωνόταν και μια που δεν θεωρούνταν ικανή να πολεμήσει μόνη της τη Γερμανία, είτε θα αντιμετώπιζε την καταστροφή είτε θα αναγκαζόταν να συμπράξει στα όποια σχέδια του Χίτλερ. Εν συνεχεία, στην Ευρώπη, η Γαλλία δεν θα μπορούσε να υπερασπιστεί την ανεξαρτησία της και θα αντιμετώπιζε την ίδια επιλογή. Η φιλοπόλεμη ναζιστική κυβέρνηση θα οργάνωνε κατόπιν την Ευρώπη, προκειμένου να καταστήσει τη Γερμανία πανίσχυρη στρατιωτικά. Απέναντι σε μια τέτοια γερμανική οργάνωση της Ευρώπης, η Βρετανία δεν θα μπορούσε να αντέξει για πολύ, και θα βρισκόταν κι αυτή εξαρτώμενη από την καλή θέληση της Γερμανίας. Η βρετανική κυβέρνηση θεώρησε πως ήταν υποχρεωμένη να προσπαθήσει να ανακόψει αυτή την εξέλιξη εφ' όσον μπορούσε, κι έτσι το 1939 ενθάρρυνε δύο συμμαχικές χώρες, τη Γαλλία και την Πολωνία, να διακινδυνεύσουν έναν πόλεμο προκειμένου να αναχαιτιστεί η προέλαση του Χίτλερ. Αυτός ήταν ο λόγος που ξέσπασε ο πόλεμος: η ανάμιξη της βρετανικής κυβέρνησης στην ηπειρωτική Ευρώπη για τη διατήρηση της ισορροπίας δυνάμεων.

Οι βρετανικές κυβερνήσεις, ωστόσο, ακόμη και το 1939, δεν σκέφτονταν αποκλειστικά με τέτοιους όρους· πίστευαν ότι προσπαθούσαν να διατηρήσουν την ειρήνη, αναζητούσαν με προσοχή τους τρόπους με τους οποίους θα μπορούσε να γίνει αυτό και, γενικώς, δεν θεωρούσαν αναγκαίο να εξηγούν, ούτε καν στον εαυτό τους, πως η ειρήνη πρέπει να διατηρηθεί με όρους που θα καθιστούσαν τη βρετανική ανεξαρτησία και ευημερία ασφαλή από εξωτερικές απειλές. Αυτό, όπως και οι πραγματικά σημαντικοί στόχοι της πολιτικής, θεωρούνταν δεδομένο. Λίγες συζητήσεις γίνονταν για το τι θα σήμαινε στην πράξη η απώλεια της βρετανικής ανεξαρτησίας: το πιθανότερο θα ήταν να απαιτήσει η εξοπλισμένη και ακαταμάχητη Γερμανία την επιστροφή των αποικιών της πριν από το 1914. Η ναζιστική απειλή φαινόταν πολύ μεγαλύτερη από αυτό το ενδεχόμενο, αλλά πάλι, ήταν δύσκολο να εξηγηθεί ποια ακριβώς πράγματα απειλούνταν. Αυτή η ασάφεια σχετικά με το τι συνιστούσε τα βρετανικά συμφέροντα που χρειάζονταν υπεράσπιση, διευκόλυνε την έκφραση της πολιτικής με όρους υψηλοφροσύνης την οποία απαιτούσε το πλέον διακριτό τμήμα του εκλογικού σώματος. Το κράτος δικαίου, η μη επιθετικότητα, η τήρηση των αρχών της Κοινωνίας των Εθνών και τα δικαιώματα των ασθενέστερων εθνών έπρεπε να διασφαλιστούν με ειρηνικά μέσα. Όλα αυτά συμπυκνώνονταν στην πολιτική του «Κατευνασμού» - μιας ιδέας που υποστηριζόταν μαζικά, μέχρι που ο Τσάμπερλαιν και οι μέθοδοι που χρησιμοποίησε το 1938 για την επίτευξή της άρχισαν να την περιάγουν σε ανυποληψία. «Κατευνασμός» σήμαινε μια ειρηνική Γερμανία. Για να τον επιτύχουν, οι βρετανικές κυβερνήσεις ανέμειξαν συμβιβασμό και εξαναγκασμό, τις προσπάθειες για μια ειρηνική διευθέτηση των θεμιτών αιτιάσεων της Γερμανίας με απειλές για αντίσταση κατά

Digitized by 10uk1s

της γερμανικής επιθετικότητας. Όσο περνούσε ο καιρός, και ολοένα και περισσότεροι στα κέντρα λήψης αποφάσεων, καθώς και οι πολιτικοί παρατηρητές, έχαναν την πίστη τους στη δυνατότητα σύναψης ανθεκτικών συμφωνιών με τον Χίτλερ, ενισχυόταν και το στοιχείο του εξαναγκασμού στη βρετανική πολιτική.

Οι παραχωρήσεις που έγιναν στη Γερμανία αρχικά ήσαν αναπάντεχα πενιχρές: από το 1933 μέχρι το '35 νομιμοποιήθηκε ο γερμανικός επανεξοπλισμός με αντάλλαγμα συμφωνημένα όρια της γερμανικής στρατιωτικής ισχύος, και, το 1936 και το '37, έγιναν προσπάθειες να εξασφαλιστεί η ειρηνική στάση της Γερμανίας με αντάλλαγμα είτε την παραίτησή της από την «αποστρατιωτικοποιημένη ζώνη» -που σήμαινε την απαγόρευση στρατιωτικής δραστηριότητας στη γερμανική Ρηνανία (περιοχή που οι Γερμανοί ούτως ή άλλως προσάρτησαν τον Μάρτιο του 1936)- είτε μια πολύ περιορισμένη ανάκτηση των προπολεμικών γερμανικών αποικιών. Αυτή η σιγουριά ότι εύκολα θα κατευναζόταν η Γερμανία, πήγαζε από την πεποίθηση ότι η αρχική αιτία της επιθετικότητας των ναζί ήταν ότι οι Γάλλοι επέμειναν να συμμορφωθούν απολύτως οι Γερμανοί στη Συνθήκη των Βερσαλλιών μόλις παρακάμπτονταν οι γαλλικές κυβερνήσεις ή πείθονταν να μετριάσουν την άτεγκτη στάση τους, όλα θα πήγαιναν καλά.

Η πεποίθηση αυτή κλονίστηκε το 1935, όταν η Γερμανία προχώρησε σε απροκάλυπτο επανεξοπλισμό παραβιάζοντας κατάφωρα τη συνθήκη, αλλά και το 1936, με τη βίαιη επαναστρατιωτικοποίηση της Ρηνανίας. Στις αρχές του 1936, η βρετανική κυβέρνηση αποφάσισε να επανεξοπλιστεί για πιθανό πόλεμο. Το 1936 και το '37, ωστόσο, συνέχιζε να αναζητά κάποιο δέλεαρ προκειμένου να πείσει τις γερμανικές αρχές να τηρήσουν ειρηνική στάση και να περιορίσουν τους εξοπλισμούς τους. Αυτό το δέλεαρ αναζητούνταν ακόμη στις παραχωρήσεις των αποικιών. Μόλις το 1938, η βρετανική κυβέρνηση υπό τη στιβαρή ηγεσία του πρωθυπουργού Νέβιλ Τσάμπερλαιν χάραξε νέα γραμμή παρέμβασης στην κεντρική και ανατολική Ευρώπη για την διευθέτηση πολιτικών παραχωρήσεων στις γερμανικές απαιτήσεις. Οι Βρετανοί θιασώτες του κατευνασμού επιθυμούσαν τον συγκερασμό ασυμβίβαστων επιδιώξεων. Ήλπιζαν να αλλάξουν την Ευρώπη ώστε να την κάνουν αποδεκτή από τον Χίτλερ (ή. αν δεν το κατάφερναν, να την κάνουν αποδεκτή από άλλους Γερμανούς που θα μπορούσαν να συγκρατήσουν τον Χίτλερ) και ταυτόχρονα να προλάβουν μια αδιαφιλονίκητη γερμανική στρατιωτική κυριαρχία στην Ευρώπη. Τους Βρετανούς δεν τους πολυενδιέφεραν οι λεπτομέρειες των απαραίτητων αλλαγών στην κεντρική και στην ανατολική Ευρώπη· παρ' όλα αυτά, η επιδίωξη ενός τέτοιου τύπου «κατευνασμού» καθιστούσε τη Βρετανία το κύριο εμπόδιο στη γερμανική επέκταση.

Το Μάρτιο του 1938, ο Χίτλερ και ο Γκέρινγκ (ο οποίος διατηρούσε ακόμη την πρωτοκαθεδρία μεταξύ εκείνων που προσπαθούσαν να επηρεάσουν τον Φύρερ) χρησιμοποίησαν βία για να διασφαλίσουν την ενσωμάτωση της Αυστριακής Δημοκρατίας στη Γερμανία. Σχεδόν αμέσως, ενθαρρυμένοι οι Σουδήτες Γερμανοί, οι οποίοι ζούσαν στις παραμεθόριες περιοχές της δυτικής Τσεχοσλοβακίας, ενός από τα νέα κράτη που είχαν δημιουργηθεί μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, απαίτησαν να εισακουστούν οι αιτιάσεις τους - δίκαιες και μη. Φάνηκε έτσι στον ορίζοντα μια πρώτης τάξεως διεθνής κρίση: αν η Γερμανία εξαπέλυε επίθεση στην Τσεχοσλοβακία, η Γαλλία ήταν υποχρεωμένη να βοηθήσει τη δεύτερη· η Σοβιετική Ένωση ήταν επίσης δεσμευμένη από την Συνθήκη να βοηθήσει την Τσεχοσλοβακία. Και αν η Γαλλία εμπλεκόταν σε πόλεμο με τη Γερμανία, ήταν σχεδόν βέβαιο πως θα συρόταν σ' αυτόν και η Βρετανία.

Το βρετανικό υπουργικό συμβούλιο μελέτησε δύο τρόπους για να αποτραπεί αυτή η πιθανή εξέλιξη. Ο ένας ήταν να προστεθεί και μια βρετανική υπόσχεση βοηθείας εάν η Τσεχοσλοβακία δεχόταν επίθεση, αλλά η ιδέα αυτή απορρίφθηκε. Ο Τσάμπερλαιν και ο υπουργός εξωτερικών Λόρδος Χάλιφαξ θεώρησαν ότι αυτό ίσως επέσπευδε έναν πόλεμο

Digitized by 10uk1s

που μπορούσε να αποφευχθεί, ενώ άλλοι υπουργοί φοβούνταν ότι η βρετανική άμυνα κατά γερμανικών αεροπορικών επιθέσεων δεν ήσαν ακόμη αρκετά ισχυρή ώστε να διακινδυνεύσουν έναν πόλεμο. Αντί γι' αυτό, συμφώνησαν να ενθαρρύνουν την ικανοποίηση των γερμανικών αιτιάσεων κατά των Τσεχοσλοβάκων. Θα προειδοποιούσαν τον Χίτλερ ότι η Βρετανία ίσως να βοηθούσε τους Τσέχους αν δέχονταν γερμανική επίθεση· και στον Πρόεδρο της Τσεχοσλοβακίας Μπένες θα έλεγαν να μην περιμένει βρετανική βοήθεια αν σκόπευε να τηρήσει παράλογη στάση. Πείστηκε και η γαλλική κυβέρνηση να πει τα ίδια.

Τον Σεπτέμβριο του 1938 ο Χίτλερ απείλησε με πόλεμο αν δεν εισακούονταν οι γερμανικές αιτιάσεις. Ο Βρετανός πρωθυπουργός μετέβη αεροπορικώς στο Μπερχτεσγκάντεν για να συναντήσει τον Χίτλερ, όπου υποσχέθηκε ότι θα προσπαθούσε να τακτοποιήσει την ειρηνική μεταβίβαση του κατοικημένου από Γερμανούς τσεχικού εδάφους. Οι Γάλλοι πείστηκαν να ασκήσουν πιέσεις στην τσεχοσλοβακική κυβέρνηση να συμφωνήσει, και ο Τσάμπερλαιν επέστρεψε τελικά για να τακτοποιήσει τα πάντα με τον Χίτλερ στο Γκόντεσμπεργκ. Ο Χίτλερ, προσπαθώντας να απομονώσει την Τσεχοσλοβακία προκειμένου να την τσακίσει ολοκληρωτικά, απαίτησε επίσπευση της μεταβίβασης. Ο Τσάμπερλαιν υποχρεώθηκε τότε από το βρετανικό υπουργικό συμβούλιο να πείσει τον Χίτλερ να υποχωρήσει, απειλώντας με πόλεμο. Η απειλή τελεσφόρησε, κι έτσι τα πράγματα οδηγήθηκαν στη Συμφωνία του Μονάχου, όπου οι Γερμανοί αποδέχτηκαν μια μικρή καθυστέρηση στην παραχώρηση του τσεχοσλοβακικού εδάφους. Χωρίς να αποτελεί, συνεπώς, έναν απόλυτο θρίαμβο για τον Χίτλερ, η Συμφωνία του Μονάχου φάνηκε εκ των υστέρων σαν μια αγγλογαλλική υποχώρηση.

Αυτό το αποκορύφωμα της «πολιτικής κατευνασμού» έχει εγείρει έντονες αντιπαραθέσεις. Λέγεται ότι το «Μόναχο» πολλαπλασίασε τις πιθανότητες να ξεσπάσει πόλεμος. Αν η Βρετανία κι η Γαλλία «όρθωναν το ανάστημά τους στον Χίτλερ», θα τον είχαν αναγκάσει να αποδεχτεί την ήττα ή, αν επιχειρούσε πόλεμο, θα ανατρεπόταν· υπήρχαν -τουλάχιστον, τέτοιες πληροφορίες είχαν οι Βρετανοί- στρατιωτικοί σε θέσεις-κλειδιά, έτοιμοι να εκθρονίσουν τον Χίτλερ αν οι απαιτήσεις του στην Τσεχοσλοβακία συναντούσαν τη σθεναρή αντίσταση των δυτικών Συμμάχων. Αντ' αυτού, το «Μόναχο» ενίσχυσε το γόητρο του Χίτλερ και μείωσε τις πιθανότητες οποιασδήποτε χαλιναγώγησής του στο μέλλον. Επιπλέον η Γερμανία κέρδισε σε δύναμη, ιδιαίτερα χάρη στην εξουδετέρωση του τσεχοσλοβακικού στρατού. Η συμπεριφορά των Συμμάχων, οι πιέσεις προς την Τσεχοσλοβακία να παραδοθεί, δυσκόλεψαν την συσπείρωση για μελλοντική αντίσταση κατά της Γερμανίας· μάλιστα, είναι πολύ πιθανό η Συμφωνία του Μονάχου να ανάγκασε τον Στάλιν να εγκαταλείψει τις προσπάθειές του για οργάνωση της αντίστασης κατά του Χίτλερ, οδηγώντας τη Σοβιετική Ένωση στην υπογραφή του σοβιετοναζιστικού συμφώνου, τον Αύγουστο του 1939. Το ότι αγνοήθηκαν τα σοβιετικά συμφέροντα -η Ρωσία αφέθηκε έξω από τις διαπραγματεύσεις του Μονάχου-προκάλεσε πολλά επικριτικά σχόλια στη Δύση εκείνη την εποχή, κυρίως επειδή αυτό ισοδυναμούσε με περιφρόνηση της Κοινωνίας των Εθνών και του δόγματος της «συλλογικής ασφάλειας». Η Κοινωνία των Εθνών είχε πάρα πολλούς υποστηρικτές στη Βρετανία, κυρίως στις τάξεις των φιλελεύθερων, των προοδευτικών και των σοσιαλιστών, ως όργανο αποτροπής πολέμων. Αλλά οι βρετανικές κυβερνήσεις σκόπιμα παρέκαμψαν την Κοινωνία των Εθνών (και τη Σοβιετική Ένωση, που μετά το 1935 κατείχε εξέχουσα θέση στην Κοινωνία των Εθνών) επειδή πίστευαν ότι θα τους δυσκόλευε περισσότερο στην επίτευξη συμφωνιών με τον Χίτλερ.

Η πιο αποτελεσματική απάντηση που θα μπορούσε να έχει δώσει ο Τσάμπερλαιν σε αυτές τις επικρίσεις ήταν ότι «ορθώνοντας το ανάστημά του στον Χίτλερ», με ή χωρίς την Κοινωνία των Εθνών και τη Σοβιετική Ένωση, διακινδύνευε έναν πόλεμο τον οποίο οι Γερμανοί «συνωμότες» ίσως δεν ήταν σε θέση να αποτρέψουν. Οι πιθανότητες να κερδίσει

Digitized by 10uk1s

η Γερμανία έναν πόλεμο που θα ξεσπούσε το 1938 φαίνονταν μεγαλύτερες, για τον λόγο ότι μια γερμανική αεροπορική επίθεση κατά της Βρετανίας μπορούσε να καταφέρει ένα «εξουθενωτικό πλήγμα»· ήταν προτιμότερο, επομένως, να αναβληθεί ο πόλεμος για αργότερα· το 1939, η βρετανική αντιαεροπορική άμυνα θα ενισχυόταν σημαντικά με ραντάρ μεγαλύτερης εμβέλειας και περισσότερα μονοθέσια μαχητικά αεροσκάφη. Αυτό το επιχείρημα ωστόσο δεν εμπόδισε, ούτε τότε ούτε αργότερα, τις εχθρικές εκδηλώσεις κατά του Τσάμπερλαιν. Ένας λόγος ήταν ότι είχε διαφανεί, ήδη πριν από το Μόναχο -και αργότερα φάνηκε ακόμη πιο ξεκάθαρα- πως ο Τσάμπερλαιν δεν αναζητούσε έναν ασφαλή και αποτελεσματικό τρόπο να *εξαναγκάσει* τον Χίτλερ, αλλά αντιθέτως πίστευε, με κάποιες περιστασιακές αμφιβολίες, ότι είχε ανακαλύψει μια μέθοδο διασφάλισης της ειρήνης μέσω συμφωνιών. Το Μόναχο έδειχνε τον δρόμο της «Ειρήνης για την Εποχή μας». Γι' αυτό και μετά το Μόναχο ο Τσάμπερλαιν αποστρεφόταν και αντιδρούσε σε εκείνες τις πολεμικές προετοιμασίες για τις οποίες πίστευε ότι, επειδή αποτελούσαν πρόκληση για τον Χίτλερ, θα δυσκόλευαν πολύ τις ειρηνικές λύσεις. Δεν συμμεριζόταν πλήρως τον αυξανόμενο σκεπτικισμό για τη δυνατότητα ειρήνης με τη ναζιστική Γερμανία.

Υπήρχαν πολλοί λόγοι γι' αυτόν το σκεπτικισμό. Κατ' αρχάς, ο Χίτλερ -αντιδρώντας οργισμένα στην επιτάχυνση του επανεξοπλισμού της Βρετανίας, που αναγκάστηκε να εξαγγείλει ο Τσάμπερλαιν μετά το Μόναχο, κατόπιν εντολής του υπουργικού συμβουλίου- κατέστησε σαφές ότι ήταν αντίθετος σε κάθε ανάμιξη των Βρετανών στην ηπειρωτική Ευρώπη. Έπειτα, οι βίαιες επιθέσεις κατά των Εβραίων της Γερμανίας τη «Νύχτα των Κρυστάλλων», (9 με 10 Νοεμβρίου του 38) προκάλεσαν αποστροφή για το ναζιστικό καθεστώς και μείωσαν την αξιοπιστία του. Τον Ιανουάριο του 1939, προέκυπτε από αδιάψευστα στοιχεία ότι ο Χίτλερ ήταν τόσο αγανακτισμένος με το ενδιαφέρον της Βρετανίας για διατήρηση της ειρήνης στην Ευρώπη που σκεφτόταν να εξαπολύσει μια προειδοποιητική επίθεση εναντίον της, ίσως και μετά από εισβολή στην Ολλανδία. Πάνω απ' όλα, τον Μάρτιο του 1939, γερμανικά στρατεύματα κατέλαβαν ό,τι είχε απομείνει από τα *τσεχικά* εδάφη της Τσεχοσλοβακίας και πρόσφεραν στη Σλοβακία μιαν υποτυπώδη ανεξαρτησία.

Ύστερα από αυτό, οι περισσότεροι πολιτικοί -και, απ' όσο μπορούμε να γνωρίζουμε, οι περισσότεροι Βρετανοί πολίτες- πείστηκαν ότι η μέγιστη πολεμική προετοιμασία, η επιτάχυνση των επανεξοπλισμών και η ενθάρρυνση συμμαχιών κατά της Γερμανίας, ήταν ο μοναδικός τρόπος να αποσοβηθεί ένας πόλεμος - είτε με τον εκφοβισμό του Χίτλερ είτε με το να πειστούν έτσι κάποιοι μετριοπαθείς Γερμανοί (στρατιωτικοί, επιχειρηματίες και τραπεζίτες) να συγκρατήσουν τον Χίτλερ, ίσως με τη βοήθεια του Γκέρινγκ.

Το καλοκαίρι του 1939, η κοινή βρετανική πεποίθηση ότι έπρεπε να τεθεί ένας περιορισμός -ενισχυμένος με μια σαφή απειλή για χρήση βίας- στην επεκτατικότητα του Χίτλερ, ήταν συνέπεια της αποτυχίας των αποφασιστικών προσπαθειών για ειρηνική συνεργασία με τη Γερμανία. Είναι δύσκολο να φανταστεί κανείς πως θα μπορούσε οποιαδήποτε βρετανική κυβέρνηση να είχε αποφύγει τέτοιες προσπάθειες, και επίσης δύσκολο να πιστέψει ότι η βρετανική κοινή γνώμη θα πειθόταν να αποδεχτεί το ρίσκο ενός άλλου ευρωπαϊκού πολέμου χωρίς να έχουν προηγηθεί οι προσπάθειες αυτές. Ο Τσάμπερλαιν συμμεριζόταν την άποψη ότι χρειαζόταν περισσότερη πυγμή, αλλά έτρεφε ακόμη την ελπίδα ότι μπορούσε να οδηγήσει τη Γερμανία -τον ίδιο τον Χίτλερ-, σε ειρηνικό συμβιβασμό. Γι' αυτό και συμφώνησε μεν με την βρετανική δέσμευση, στα τέλη Μαρτίου του 1939, ότι το Ηνωμένο Βασίλειο θα πρόσφερε κάθε υποστήριξη στους Πολωνούς αν γινόταν οποιαδήποτε ένοπλη επίθεση κατά της Πολωνίας, την οποία η πολωνική κυβέρνηση θα αντιμαχόταν ως απειλή για την πολωνική εθνική ανεξαρτησία· από την άλλη όμως προσπάθησε σκληρά αλλά ανεπιτυχώς να αποτρέψει το υπουργικό του συμβούλιο, από μια αγγλογαλλική προσπάθεια να εξασφαλιστεί η συμμαχία των Ρώσων, η οποία, όπως

Digitized by 10uk1s

πίστευε, πραγματικά θα μείωνε τις πιθανότητες να αποποιηθούν οι Γερμανοί τη χρήση βίας, επειδή θα αισθάνονταν περικυκλωμένοι. Πιθανό να έφταιγε η στάση του Τσάμπερλαιν στις διαπραγματεύσεις, που αναγκάστηκε τελικά ο Στάλιν να επιλέξει τη συμφωνία με τη Γερμανία αντί να συμβάλει στην αντίσταση κατά του Χίτλερ.

Τον χειμώνα του 1938/9 έγιναν συνομιλίες μεταξύ του Πολωνού Υπουργού Εξωτερικών Μπεκ, του Γερμανού ομολόγου του Ρίμπεντροπ και του ίδιου του Χίτλερ. Οι Γερμανοί ζήτησαν σχετικά μικρές παραχωρήσεις από την Πολωνία ώστε να επιλυθούν οι πολωνογερμανικές διαφορές. Το Ντάντσιχ -που από το 1919, παρά τον συντριπτικά γερμανικό πληθυσμό του, τελούσε υπό την εποπτεία της Κοινωνίας των Εθνών ως ξεχωριστή «Ελευθέρα πόλη»- θα επιστρεφόταν στη Γερμανία· και ο Πολωνικός Διάδρομος, μια λωρίδα γης που έδινε στην Πολωνία ασφαλή πρόσβαση στο Ντάντσιχ και τη θάλασσα, και που απόκοβε την Ανατολική Πρωσία από την υπόλοιπη Γερμανία, θα διασχιζόταν από μια δίοδο επί της οποίας η Γερμανία θα είχε ειδική δικαιοδοσία. Σε αντάλλαγμα, οι Γερμανοί υπαινίχθηκαν ότι θα βοηθούσαν να επεκταθεί η πολωνική επιρροή ή επικράτεια σε βάρος της Σοβιετικής Ένωσης. Οι Πολωνοί αντέδρασαν στην ιδέα ότι η Πολωνία θα γινόταν ένας εξαρτημένος δορυφόρος της Γερμανίας: μόνο αν απέφευγε την ακραία αντιπαλότητα και την πολύ στενή φιλία, είτε με τη Γερμανία είτε με τη Σοβιετική Ένωση, θα μπορούσε η Πολωνία να διατηρήσει την ανεξαρτησία της. Η πολωνική κυβέρνηση απέρριψε τις προσφορές του Χίτλερ, κι έτσι το 1939 η Πολωνία έπαψε να αποτελεί πιθανό σύμμαχο του Χίτλερ και έγινε χώρα προς κατάκτηση. Η βρετανική εγγύηση για βοήθεια στην Πολωνία σήμαινε ότι ο πόλεμος στην Ευρώπη θα άρχιζε μόλις θα εξαπέλυαν επίθεση οι γερμανικές ένοπλες δυνάμεις.

Διακόπτοντας τις προσπάθειες για βοήθεια στους Πολωνούς κατά της Σοβιετικής Ένωσης, ο Χίτλερ άρχισε να επιδιώκει τη βοήθεια των Σοβιετικών κατά της Πολωνίας. Στις 23 Αυγούστου υπογράφηκε το σοβιετοναζιστικό σύμφωνο: περιείχε -εν κρυπτώ- μέτρα που αφορούσαν στα σοβιετικά συμφέροντα σε χώρες όμορες με τη Σοβιετική Ένωση και, όπως φάνηκε τον Σεπτέμβριο, διακανονισμούς για τον διαμελισμό της Πολωνίας. Ο Χίτλερ φαντάστηκε ότι η αποτυχία της Βρετανίας και της Γαλλίας να εξασφαλίσουν σοβιετική βοήθεια θα τους ανάγκαζε να εγκαταλείψουν την Πολωνία· όμως δύο μέρες αργότερα η Βρετανία υπέγραφε την επίσημη αγγλοπολωνική συμμαχία. Ολοφάνερα έκπληκτος, ο Χίτλερ ανέβαλε τη γερμανική επίθεση προκειμένου να δώσει στον εαυτό του τον χρόνο να πείσει τους Βρετανούς να εγκαταλείψουν τη σύμμαχό τους. Επανέλαβε την παλιά του πρόταση: να σταματήσει η Βρετανία να παρεμβαίνει στην ανατολική Ευρώπη, και σε αντάλλαγμα η Γερμανία θα στήριζε τη διαιώνιση της Βρετανικής Αυτοκρατορίας.

Στη βρετανική πλευρά αυτό είχε ως αντίκτυπο -με εξαίρεση κάποιες αμφιβολίες του Τσάμπερλαιν- την πεποίθηση ότι ο Χίτλερ αναγκαζόταν τώρα να κάνει πίσω και ότι η συνεχιζόμενη άρνηση της Βρετανίας να εγκαταλείψει την Πολωνία ήταν ο μόνος τρόπος να αποφευχθεί ένας πόλεμος. Αλλά η βρετανική κυβέρνηση δεν μπλοφάριζε: αν οι απειλές της δεν έπειθαν τον Χίτλερ, είχε την πρόθεση να τις υλοποιήσει. Όμως τώρα ήταν αδύνατο και για τον Χίτλερ να κάνει πίσω, πόσο μάλλον που οι Βρετανοί αυτή τη φορά επέμειναν ότι δεν θα έκαναν καμία παραχώρηση αν δεν τους έδινε σοβαρές εγγυήσεις ότι η γερμανική πολιτική θα έπαυε να είναι φιλοπόλεμη. Αν η Βρετανία δεν σκόπευε να του αφήσει τα χέρια ελεύθερα στην ανατολή, ο Χίτλερ έπρεπε, αργά ή γρήγορα, να πολεμήσει· και η υποστήριξη της γερμανικής κοινής γνώμης ήταν πολύ πιθανότερο να εξασφαλιστεί σε ένα πόλεμο ενάντια στη βρετανική παρέμβαση στις γερμανοπολωνικές διαφορές, παρά σε οτιδήποτε άλλο.

Και ο Χίτλερ και οι Βρετανοί, επομένως, ένιωθαν να οδηγούνται σε πόλεμο τον Σεπτέμβριο του 1939. Οι στόχοι ήσαν ασύμβατοι: ο Χίτλερ επιθυμούσε να αναδιαμορφώσει την

Digitized by 10uk1s

ανατολική Ευρώπη με τρόπο που απαιτούσε τη χρήση ισχυρών ενόπλων δυνάμεων, και η επίτευξη του στόχου αυτού θα καθιστούσε τη Γερμανία κυρίαρχο της Ευρώπης. Η βρετανική κυβέρνηση έπρεπε να αντιταχτεί, εφ' όσον μπορούσε, εκτός κι αν ήταν βέβαιη ότι η ναζιστική Γερμανία δεν θα εκμεταλλευόταν ποτέ αυτή την κυριαρχία για να περιορίσει τη βρετανική ανεξαρτησία. Αλλά η Γερμανία του Χίτλερ εκδήλωνε μια ασυνήθιστη προδιάθεση να χρησιμοποιεί βία για να επιβάλει τις επιθυμίες της σε ξένες χώρες, και έδειχνε να θεωρεί την ανεξαρτησία τους ως απειλή· έτσι, το καλοκαίρι του 1939 η κυβέρνηση και, καταπώς φαινόταν, η πλειονότητα των Βρετανών, θεωρούσαν τον Χίτλερ πληγή για τη βρετανική ασφάλεια. Δεν θα μπορούσε να έχει άλλο αποτέλεσμα η εκδηλωμένη ναζιστική λατρεία της βίας, σε συνδυασμό με τη μεγάλη δημοσιότητα που γνώρισαν οι οργανωμένες ναζιστικές επιδείξεις δύναμης, και η χρήση ένοπλων δυνάμεων για την παραβίαση συνθηκών στη Ρηνανία, την Αυστρία και την Τσεχοσλοβακία.

Η Βρετανία κήρυξε πόλεμο στις 3 Σεπτεμβρίου 1939 για να αποτρέψει τη γερμανική κυριαρχία στην Ευρώπη. Ωστόσο, αυτή η πράξη δεν ήταν αποτέλεσμα ενός στεγνού και απρόσωπου υπολογισμού δυνάμεων: η δύναμη που απειλούσε να κυριαρχήσει στην Ευρώπη ήταν δύναμη της οποίας η συμπεριφορά, ακόμη και πριν τον πόλεμο, άφηνε να φανεί πως η κυριαρχία της θα ήταν ανυπόφορη· και η συμπεριφορά των ηγητόρων της Γερμανίας στη διάρκεια του πολέμου, εκ των υστέρων δικαίωσε ακόμη περισσότερο τη βρετανική απόφαση.

Η γερμανική επίθεση στην Πολωνία ήταν η αφορμή, όχι η αιτία της βρετανικής εμπλοκής στον πόλεμο. Ήδη η βρετανική κυβέρνηση γνώριζε ότι καμία βρετανική ή γαλλική κίνηση δεν θα μπορούσε να αποτρέψει την ταχεία κατάκτηση της Πολωνίας. Από την άλλη, οι Πολωνοί, κυβέρνηση και λαός, περίμεναν πολύ περισσότερα από τους δυτικούς Συμμάχους. Οι Πολωνοί ήσαν βαθιά δεμένοι με την ιδέα της εθνικής ανεξαρτησίας και προθυμότεροι από ό,τι τα περισσότερα έθνη να αγωνιστούν για την υπεράσπισή της. Ασχέτως τι θα έκαναν οι σύμμαχοί τους, θα ήταν δύσκολο για οποιαδήποτε πολωνική κυβέρνηση να ενδώσει στους Γερμανούς. Προτιμότερη μια ηρωική ήττα και η διατήρηση του εθνικού αυτοσεβασμού. Κανείς όμως δεν θα μπορούσε να προβλέψει τα τρομερά δεινά που υπέφεραν οι Πολωνοί μεταξύ του 1939 και του 1945.

Από τους εμπολέμους του 1939, ο μέσος Γάλλος ήταν ίσως ο πλέον απρόθυμος. Για τους περισσότερους Γερμανούς μια επίθεση κατά της Πολωνίας είχε κάποια γοητεία· ενώ για τους Γάλλους η μόνη ευοίωνη προοπτική ήταν το να μπορέσουν να εξουδετερώσουν τη γερμανική πολεμική μηχανή. Το ότι έπρεπε να ξαναμπούν σ' αυτή τη διαδικασία σήμαινε πως η νίκη στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο ήταν ανώφελη. Δεν είχαν να κερδίσουν τίποτα από έναν καινούργιο πόλεμο· αντίθετα, όπως στον Πρώτο Παγκόσμιο, το 1914-18, είχαν να χάσουν πολλά, ακόμη κι αν έβγαιναν νικητές. Ένα μειωμένο *ποσοστό* γεννήσεων είχε αφήσει τη Γαλλία με μια πληθυσμιακή σύνθεση λίγο ως πολύ ακατάλληλη για πόλεμο· άλλωστε, ως χώρα είχε υποφέρει περισσότερα από κάθε άλλη μεγάλη δύναμη κατά τον προηγούμενο πόλεμο. Η Συνθήκη των Βερσαλλιών, οι προπολεμικές συμμαχίες της Γαλλίας με το Βέλγιο, την Τσεχοσλοβακία και την Πολωνία, όπως και οι διασυνδέσεις της με τη Γιουγκοσλαβία και τη Ρουμανία, την είχαν καταστήσει -υποτίθεται- ασφαλή. Αντιμέτωπες με τον Χίτλερ, οι γαλλικές κυβερνήσεις επέμειναν ότι έπρεπε να τηρηθούν οι όροι της Συνθήκης των Βερσαλλιών, αλλά ήσαν απρόθυμες να διακινδυνεύσουν έναν πόλεμο για να τους επιβάλουν. Έτσι οι γαλλικές κυβερνήσεις αφ' ενός δεν έκαναν καμία παραχώρηση για να συμβιβαστούν με τη Γερμανία και αφ' ετέρου προφασίζονταν δικαιολογίες ώστε να μένουν αδρανείς τη στιγμή που ο Χίτλερ άρπαζε ό,τι ήθελε. Αυτή η στάση τηρήθηκε και την εποχή που η Γερμανία επανεξοπλιζόταν παραβιάζοντας συμφωνίες που είχε υπογράψει, και όταν αναδημιουργούσε την πολεμική της αεροπορία, και όταν επαναστρατιωτικοποιούσε την Ρηνανία, και όταν εισέβαλε στην Αυστρία. Αυτός ο δρόμος

Digitized by 10uk1s

που είχε επιλέξει η Γαλλία, της μη συναίνεσης αλλά και της μη αντίστασης, την οδηγούσε σε σταθερή αποδυνάμωση συγκριτικά με τη Γερμανία, ενώ συγχρόνως δίχαζε ολοένα και πιο βαθιά τους Γάλλους, που υποστήριζαν την οριστική επιλογή της μιας ή της άλλης κατεύθυνσης ως της πλέον κατάλληλης για ένα ανεκτό μέλλον της Γαλλίας.

Το 1938 η κυβέρνηση Νταλαντιέ, που έμεινε στην *εξουσία από* τον Απρίλιο του 1938 μέχρι τον Μάρτιο του 1940, ήταν βαθιά διχασμένη στο θέμα της Τσεχοσλοβακίας. Η δυσκολία δεν ήταν στο να συμφωνήσουν ότι έπρεπε να κρατήσουν μια σθεναρή στάση απέναντι στον Χίτλερ -οι περισσότεροι Γάλλοι πολιτικοί απέρριπταν την πεποίθηση του Τσάμπερλαιν ότι οι παραχωρήσεις θα έκαναν τον Χίτλερ λιγότερο επικίνδυνο- αλλά στο να ξεκαθαρίσουν τι θα *έκαναν αν ο* Χίτλερ χρησιμοποιούσε βία. Το πρόβλημα ήταν ιδιαίτερα οξύ διότι η Γαλλία είχε δεσμευτεί με συμφωνία να υπερασπιστεί την Τσεχοσλοβακία σε περίπτωση γερμανικής επίθεσης. Στο εσωτερικό της κυβέρνησης, ο Υπουργός Εξωτερικών Ζωρζ Μπονέ και -πιο αναποφάσιστος- ο πρωθυπουργός Εντουάρ Νταλαντιέ, προτιμούσαν, στη χειρότερη περίπτωση, να παραδοθούν *παρά να* πολεμήσουν· άλλοι, όπως οι Ρεϋνώ και Μαντέλ, διαφωνούσαν και επιχειρηματολογούσαν υπέρ του πολέμου, ή μάλλον, υποστήριζαν ότι η εκδήλωση προθυμίας να πολεμήσουν παρείχε, μακροπρόθεσμα, τη μόνη δυνατότητα να τον αποφύγουν. Το 1938, η αποφασιστικότητα του Τσάμπερλαιν να τα βρει με τον Χίτλερ έδωσε την ευκαιρία στον Μπονέ και τον Νταλαντιέ να πείσουν τους συναδέλφους τους να υποχωρήσουν και να εγκαταλείψουν τη συμμαχία με τους Τσέχους, ρίχνοντας το φταίξιμο στους Άγγλους.

Η απώλεια της Τσεχοσλοβακίας αναστάτωσε τους αρχηγούς των γαλλικών ενόπλων δυνάμεων και ιδιαίτερα τον επικεφαλής Στρατηγό Γκαμελέν. Για να την αντισταθμίσουν, ζήτησαν μια σοβαρή βρετανική αρωγή στην ξηρά σε περίπτωση πολέμου - περισσότερες από τις δύο μεραρχίες που ήταν σε θέση να υποσχεθούν οι Βρετανοί το 1938. Ύστερα από τη γερμανική κατάληψη της Πράγας τον Μάρτιο, και με τον φόβο μιας γερμανικής επίθεσης στις Κάτω Χώρες -φόβο ιδιαίτερα έντονο στις αρχές του 1939- οι Γάλλοι κατάφεραν τους Βρετανούς να συμφωνήσουν για επιστράτευση σε καιρό ειρήνης και για τη δημιουργία ενός πολύ μεγαλύτερου στρατού -32 μεραρχιών-από αυτόν που μελετούσαν πρωτύτερα. Ταυτόχρονα απέσπασαν υπόσχεση των Βρετανών ότι θα υπερασπίζονταν τη Γαλλία ενάντια σε κάθε επίθεση. Με αυτές τις παραχωρήσεις, οι Βρετανοί υπουργοί ήλπιζαν να δυναμώσουν την αποφασιστικότητα των Γάλλων, αν και ο Τσάμπερλαιν υπολόγιζε επίσης ότι θα εξασφάλιζε κάποια επιρροή πάνω στη γαλλική πολιτική προκειμένου να καταφέρει τους Γάλλους υπουργούς να επιδείξουν διαλλακτικότητα με την Ιταλία.

Μετά τον Μάρτιο του 1939 και τη γερμανική κατοχή της Πράγας, οι Γάλλοι το πήραν απόφαση ότι η χιτλερική κυριαρχία στη ανατολική Ευρώπη μπορούσε να εμποδιστεί μόνο με βία. Η Γαλλία δεσμευόταν με συνθήκη να υπερασπίσει την Πολωνία σε περίπτωση γερμανικής επίθεσης, μια δέσμευση που είχε επιβεβαιωθεί το 1936 και ανανεώθηκε το 1939, όταν ο Γκαμελέν ενθάρρυνε τους Πολωνούς να αντιταχθούν στις γερμανικές απαιτήσεις, υποσχόμενος γαλλική επίθεση ώστε να αποδυναμωθεί οποιαδήποτε επίθεση κατά της Πολωνίας. Για την γαλλική κυβέρνηση ήταν ιδιαίτερα επιθυμητή μια νέα συμμαχία με τη Ρωσία, όπως επίσης μια ρωσική υπόσχεση βοήθειας για την υπεράσπιση της Πολωνίας. Η απειλή μιας βρετανικής, γαλλικής και ρωσικής κοινής δράσης θα μπορούσε να αποθαρρύνει τους Γερμανούς. Ο ίδιος ο Μπονέ επιθυμούσε διακαώς τη συμμαχία, αλλά όταν οι διαπραγματεύσεις απέτυχαν επανήλθε στις θέσεις της προηγούμενης χρονιάς: αν έκανε πίσω η Γερμανία, καλώς· αν όχι, θα το έπραττε η Γαλλία. Έτσι, ο Μπονέ πίστευε ότι, στη χειρότερη περίπτωση, η Πολωνία θα πειθαναγκαζόταν να κάνει παραχωρήσεις, έτσι ώστε να μη περιέλθει ξανά η Γαλλία σε δύσκολη θέση εγκαταλείποντας γι' άλλη μια φορά ένα σύμμαχό της.

Digitized by 10uk1s

Το 1939, ο Νταλαντιέ, αν και διστακτικός ακόμη, έδειχνε πιο πρόθυμος να διακινδυνεύσει έναν πόλεμο, απ' ό,τι το 1938. Μετά το Μόναχο, ο Μπονέ είχε επιχειρήσει να βελτιώσει τις σχέσεις με τη γερμανική κυβέρνηση: ο ναζί Υπουργός Εξωτερικών Ρίμπεντροπ επισκέφθηκε το Παρίσι τον Δεκέμβριο του 1938. όπου συνυπέγραψε μια φιλική διακοίνωση. Το νόημά της -για το οποίο ο Ρίμπεντροπ ισχυρίστηκε αργότερα πως ο Μπονέ το είχε αποδεχτεί ρητώς κατ' ιδίαν- ήταν ότι οι Γάλλοι παραχωρούσαν στον Χίτλερ ελευθερία κινήσεων στην ανατολή. Όμως τα γεγονότα του πρώτου εξαμήνου του 1939 υπογράμμιζαν τα μειονεκτήματα μιας τέτοιας συναλλαγής. Η κατάληψη της Πράγας διατυμπάνιζε την αναξιοπιστία του Χίτλερ. Στις αρχές του 1939 οι ιταλικές αξιώσεις επί γαλλικού εδάφους επανήλθαν με τον πιο θορυβώδη τρόπο, και το «Χαλύβδινο Σύμφωνο» μεταξύ Ιταλίας και Γερμανίας, τον Απρίλιο του 1939, ήρθε να προσθέσει την απειλή της γερμανικής υποστήριξης των ιταλικών αξιώσεων.

Φαινόταν, επομένως, όλο και περισσότερο επισφαλές για τη Γαλλία το να επιτρέψει στον Χίτλερ να κυριαρχήσει στην ανατολική Ευρώπη. Όμως ειδικά μετά την αποτυχία των διαπραγματεύσεων για συμμαχία με τη Ρωσία, αντίσταση στον Χίτλερ σήμαινε ότι διακινδύνευε άμεσα πόλεμο. Στα τέλη Αυγούστου, καθώς αναμενόταν η επίθεση κατά της Πολωνίας, η γαλλική κυβέρνηση επανεξέτασε τη σοβαρότητα της όλης κατάστασης. Ο Μπονέ πρότεινε να εγκαταλειφθούν οι γαλλικές εγγυήσεις *προς* την Πολωνία. Ο Γκαμελέν αντίθετα υποστήριξε ότι έπρεπε η Γαλλία να τιμήσει το λόγο της κηρύσσοντας πόλεμο. Αν η Πολωνία αντιστεκόταν, ο πόλεμος στην ανατολή θα τραβούσε σε μάκρος και δεν θα επέτρεπε στους Γερμανούς να επιτεθούν στη Γαλλία μέσα στο 1939, δίνοντας έτσι τη δυνατότητα στις γαλλικές δυνάμεις να επωφεληθούν αυξάνοντας την παραγωγή όπλων. Η σταθερή βρετανική στάση παρείχε στους Γάλλους τη βεβαιότητα ότι θα δέχονταν βοήθεια, και ότι το Βρετανικό Εκστρατευτικό Σώμα θα διευκόλυνε την υπεράσπιση της Γαλλίας το 1940. Δίχως ρωσική βοήθεια η Γαλλία δεν θα μπορούσε να διαθέσει αρκετές δυνάμεις για να εξουδετερώσει την Ιταλία στις αρχές του πολέμου. Την τελευταία εβδομάδα του Αυγούστου, επομένως, η πληροφορία ότι η Ιταλία θα έμενε ουδέτερη επιβεβαίωνε το σκεπτικό του Γκαμελέν. Για τον Γκαμελέν, το γεγονός ότι δεν επετεύχθη η συμμαχία με τη Ρωσία καθιστούσε επιτακτικότερη την άμεση εκμετάλλευση των προσωρινών πλεονεκτημάτων που πρόσφεραν η ιταλική ουδετερότητα και η αποφασιστικότητα των Βρετανών να πολεμήσουν. Επίσης, η αποφασιστικότητα που επέδειξε η πολωνική κυβέρνηση έκανε τον Νταλαντιέ και τους υπουργούς του να ξεπεράσουν κάθε δισταγμό: αν η Γαλλία επρόκειτο ποτέ να πολεμήσει για την ανεξαρτησία της κατά της γερμανικής επεκτατικότητας, ο Αύγουστος του 1939 φαινόταν να είναι η καλύτερη εποχή γι' αυτό.

Οι κυβερνήσεις διευθετούσαν εξωτερικές υποθέσεις και συγκέντρωναν στρατό, εξαπέλυαν επιθέσεις και κήρυτταν πόλεμο. Ένιωθαν απολύτως υπεύθυνες για τη διατήρηση της ασφάλειας και ανεξαρτησίας των λαών τους, και γι' αυτό ίσως ήταν πιο ευαίσθητες στις απειλές απ' ό,τι οι απλοί πολίτες. Είναι δύσκολο να εκτιμηθεί κατά πόσο είχαν την υποστήριξη των λαών τους οι τέσσερις κυβερνήσεις που ενεπλάκησαν στον πόλεμο. Η συναίνεση, πάντως, ήταν γενική: μια απρόθυμη συναίνεση σ' ένα πόλεμο που θεωρείτο αμυντικός - ακόμη και από Γερμανούς, που πίστευαν ότι προκλήθηκε από τη δυτική παρέμβαση στην καθυστερημένη γερμανική προσπάθεια να επανορθώσει μία από τις αδικίες της Συνθήκης των Βερσαλλιών. Ο ενθουσιασμός έλειπε απ' όλες τις πλευρές: το 1914-18 ήταν ακόμη πολύ πρόσφατο.

Στη Βρετανία φαίνεται πως υπήρχαν θετικότερες φωνές υπέρ του πολέμου απ' ό,τι στη Γαλλία· καθώς ζύγωνε η ώρα του πολέμου, η βρετανική κυβέρνηση αντιλαμβανόταν ότι έπρεπε να φανεί σταθερή αλλιώς κινδύνευε να της εναντιωθεί η κοινή γνώμη μέσω του

Digitized by 10uk1s

κοινοβουλίου. Στη Γαλλία, από την άλλη. ο Νταλαντιέ θεωρούσε σημαντικό το να δίνει την εντύπωση η κυβέρνηση ότι διερευνά κάθε δυνατότητα ειρηνικής λύσης. Φαίνεται πως οι προσπάθειες που κατέβαλαν τόσα χρόνια οι βρετανικές κυβερνήσεις ώστε να διευθετηθούν ειρηνικά οι γερμανικές αιτιάσεις, έπεισαν τη βρετανική κοινή γνώμη ότι ο Χίτλερ έπρεπε να αναχαιτιστεί, ακόμη και με τη βία εάν χρειαζόταν. Ενώ αντίθετα η γαλλική κοινή γνώμη, συνηθισμένη σε κυβερνήσεις που διακήρυτταν ότι αψηφούσαν τη Γερμανία και ότι βρίσκονταν σε επιφυλακή, δεν πειθόταν εύκολα ότι είχε διερευνηθεί επαρκώς ο δρόμος της ειρηνικής διαπραγμάτευσης ώστε να δικαιώνεται ως μόνη εναλλακτική λύση ο πόλεμος. Παρ' όλα αυτά, σφυγμομετρήσεις και στις δύο χώρες έδειξαν μια λίγο ως πολύ διστακτική υποστήριξη στην ιδέα της αντίστασης. Τον Ιούλιο του 1939 τα «ναι» στο ερώτημα αν έπρεπε να πολεμήσουν κατά της Γερμανίας, σε περίπτωση γερμανικής επίθεσης στην Πολωνία, έφτασαν το 76% των ερωτηθέντων, και στη Βρετανία και στη Γαλλία - μια αξιοπρόσεκτη σύμπτωση.

Οι Γερμανοί εισέβαλαν στην Πολωνία τα χαράματα της 1ης Σεπτεμβρίου 1939. Η βρετανική κήρυξη πολέμου καθυστέρησε -επειδή το ζήτησαν οι Γάλλοι- ως τις 12 το μεσημέρι της 3ης Σεπτεμβρίου· στις 5 μ.μ. ακολούθησαν και οι Γάλλοι.

Digitized by 10uk1s

2
Η Κατάκτηση της Πολωνίας της Νορβηγίας, των Κάτω Χωρών και της Γαλλίας

Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΑΡΧΙΣΕ με τη γερμανική επίθεση κατά της Πολωνίας. Οι Γερμανοί σκόπευαν να κατακτήσουν την Πολωνία στα γρήγορα, προτού οι φθινοπωρινές βροχές δυσκολέψουν τις κινήσεις τους και προτού μπορέσουν οι Γάλλοι να επιτεθούν στα δυτικά. Οι Πολωνοί στρατηγοί ήλπιζαν να αντέξουν τις γερμανικές επιθέσεις ώσπου να ξεκινήσει η γαλλική επίθεση η οποία, όπως υπολόγιζαν, θα απασχολούσε τα γερμανικά στρατεύματα. Ο Γκαμελέν, Αρχιστράτηγος των γαλλικών χερσαίων δυνάμεων εν καιρώ πολέμου, είχε υποσχεθεί ότι η Γαλλία θα εξαπέλυε επίθεση την 16η μέρα της επιστράτευσης - δηλαδή στις 12 Σεπτεμβρίου. Το γεγονός ότι η Πολωνία επέλεξε να πολεμήσει τη Γερμανία είχε ένα άμεσα ευεργετικό αποτέλεσμα: η γαλλική επιστράτευση συνεχίστηκε ανεμπόδιστα. Οι Βρετανοί και Γάλλοι ειδήμονες ήλπιζαν σε παρατεταμένη πολωνική αντίσταση, ώστε να καθυστερήσει η συγκέντρωση γερμανικών στρατευμάτων στα δυτικά, μέχρι να αναπτυχθεί και να ολοκληρώσει την εκπαίδευσή του το Βρετανικό Εκστρατευτικό Σώμα στη Γαλλία. Ανησυχούσαν, ωστόσο, μήπως η αντίσταση του κύριου όγκου των πολωνικών δυνάμεων καμφθεί γρήγορα. Οι εκτιμήσεις ποίκιλλαν: από έξι εβδομάδες μέχρι τρεις μήνες. Κατόπιν, θα μπορούσαν να συνεχίσουν με ανταρτοπόλεμο, με τη βοήθεια των Ρώσων, στην ανατολική Πολωνία. Όμως το σοβιετοναζιστικό σύμφωνο, που είχε μόλις υπογραφεί, έσβησε αυτή την ελπίδα.

Την υπεράσπιση της Πολωνίας είχαν αναλάβει 30 μεραρχίες γραμμής πεζικού και 10 εφεδρικές. Οι δυνάμεις ελιγμού αποτελούνταν από 11 ταξιαρχίες ιππικού και μία ταξιαρχία τεθωρακισμένων. Οι πιέσεις των Βρετανών στην Πολωνία, στα τέλη του Αυγούστου, για καθυστέρηση της πολωνικής επιστράτευσης ώστε να μη δοθεί αφορμή στους Γερμανούς να επιτεθούν, είχαν αποτέλεσμα να μην προετοιμαστούν έγκαιρα οι εφεδρικές μεραρχίες της Πολωνίας. Οι Γερμανοί παρέταξαν 55 μεραρχίες. Από αυτές, οι 24 ήσαν μεραρχίες πεζικού «πρώτης γραμμής», και περιλάμβαναν κατά τα 4/5 στρατιώτες που υπηρετούσαν τη θητεία τους και κατά το 1/5 εφέδρους, οι οποίοι είχαν απολυθεί πρόσφατα. Οι μεραρχίες πεζικού δεύτερης ή τρίτης κατηγορίας ήσαν 15, με μόνιμα στελέχη και άριστα εκπαιδευμένους νεαρούς εφέδρους. Όλες οι γερμανικές μεραρχίες πεζικού μετακινούνταν με τα πόδια· τα εφόδια και το πυροβολικό με τα άλογα. Οι υπόλοιπες 16 μεραρχίες ήταν έτοιμες να γράψουν ένα νέο κεφάλαιο στην ιστορία του πολέμου. Περιλάμβαναν τις καλύτερες μονάδες: πολλές αποτελούνταν μόνον από ενεργούς στρατιώτες και ήσαν εξ ολοκλήρου μηχανοκίνητες. Έξι ήσαν θωρακισμένες μεραρχίες. Αυτές αποτελούνταν από μονάδες βαρέων και μέσων αρμάτων μάχης και από μηχανοκίνητες μονάδες πεζικού και πυροβολικού. Ο ρόλος τους ήταν η διάσπαση και εκμετάλλευση, δηλαδή η κατάληψη εχθρικών θέσεων ακολουθούμενη από αστραπιαίες επιθέσεις σε γραμμές επικοινωνιών, ανεφοδιασμού και διοίκησης. Οι άλλες 10 ήσαν μηχανοκίνητες μεραρχίες πεζικού και χρησιμοποιούνταν για την ταχεία σταθεροποίηση πρόσφατα κατακτημένων σημαντικών θέσεων. Οι πιο βραδυκίνητες μεραρχίες πεζικού καταλάμβαναν εδάφη και εκκαθάριζαν θυλάκους *απομονωμένων* εχθρικών τμημάτων που άφηναν πίσω τους τα προελαύνοντα τεθωρακισμένα.

Οι διατάξεις μάχης των Πολωνών δεν ήσαν ενδεδειγμένες για αυτό το είδος επίθεσης. Η πολωνική στρατιωτική διοίκηση είχε δύο επιλογές: η μία ήταν να κρατήσει θωρακισμένες και άλλες μεραρχίες ταχείας ανάπτυξης σε επιφυλακή ώστε να τις χρησιμοποιεί για άμεσες αντεπιθέσεις σε θέσεις όπου σχηματίζονταν ρήγματα στην άμυνα, αλλά οι Πολωνοί δεν

Digitized by 10uk1s

διέθεταν τα μέσα για μια τέτοια επιλογή· η μόνη άλλη επιλογή ήταν να δημιουργήσουν αμυντικές θέσεις σε μεγάλο βάθος ώστε να εμποδίσουν τη διάσπαση από τα τεθωρακισμένα. Η στρατηγική των Πολωνών το δυσκόλεψε κι αυτό, γιατί η πολωνική στρατιωτική διοίκηση προσπάθησε να υπερασπίσει το σύνολο των υπερβολικά εκτεταμένων συνόρων, από τη Σλοβακία ως την Ανατολική Πρωσία. Η πρόθεσή τους ήταν, προφανώς, να επιχειρήσουν μια μαχητική οπισθοχώρηση από προωθημένες θέσεις, κρατώντας εδάφη, ιδιαίτερα τις βιομηχανικές περιοχές, όσο το δυνατόν περισσότερο, ώσπου η γαλλική επίθεση από τα δυτικά να αποδυναμώσει τις γερμανικές δυνάμεις στα ανατολικά. Το αποτέλεσμα ήταν να διευκολύνουν τον αντικειμενικό στόχο των Γερμανών, δηλαδή τη διάσπαση της εχθρικής άμυνας και την περικύκλωση.

Η συντριπτική ανωτερότητα στον αέρα συντέλεσε στη γερμανική επιτυχία: γύρω στα 2.000 γερμανικά αεροσκάφη εναντίον 600 περίπου, κυρίως παρωχημένης τεχνολογίας, πολωνικών αεροσκαφών. Η πολωνική πολεμική αεροπορία, με ανεπαρκή συστήματα έγκαιρης προειδοποίησης, εξουδετερώθηκε κυρίως επί του εδάφους. Η Λούφτβαφε μπόρεσε να υποστηρίξει τις χερσαίες δυνάμεις και να επιτεθεί σε πολωνικά επιτελεία και σε επικοινωνίες. Μέσα σε μια εβδομάδα, όλες οι αμυνόμενες στρατιές, εκτός από μία, είχαν κατακερματιστεί και πολλές πολωνικές μεραρχίες είχαν περικυκλωθεί. Η αντεπίθεση που εξαπολύθηκε στις 10 Σεπτεμβρίου από τη μόνη ανέπαφη πολωνική στρατιά κατέληξε απλώς στην περικύκλωσή της. Δύο εβδομάδες μετά την έναρξη της εισβολής, οι περισσότερες πολωνικές ένοπλες δυνάμεις είχαν περιοριστεί σε απομονωμένους θύλακες αντίστασης, (οι μεγαλύτεροι βρίσκονταν γύρω από το Κούτνο, το Ράντομ και τη Βαρσοβία). Η Βαρσοβία παραδόθηκε, μετά από επίμονη αντίσταση, στις 27 Σεπτεμβρίου, αλλά μερικές πολωνικές μονάδες συνέχισαν να μάχονται ως τις 6 Οκτωβρίου.

Ήδη είχε διαδραματιστεί ένα δυσοίωνο συμβάν για τη Βρετανία και τη Γαλλία. Τα ρωσικά στρατεύματα άρχισαν στις 17 Σεπτεμβρίου να προελαύνουν σε πολωνικό έδαφος. Γερμανία και Σοβιετική Ένωση ετοιμάζονταν να διχοτομήσουν την Πολωνία. Έγινε φανερό πως Γερμανοί και Σοβιετικοί είχαν κάνει κάποια συμφωνία που προέβλεπε σοβιετική υποστήριξη προς τη Γερμανία -και όχι απλώς κάποια αυστηρή ουδετερότητα που θα περιόριζε τα γερμανικά στρατεύματα στην Πολωνία στο να παρακολουθούν τις κινήσεις του Κόκκινου Στρατού. Ο Στάλιν έδινε στον Χίτλερ ελευθερία κινήσεων στα δυτικά. Και επιπλέον, τα σοβιετικά αποθέματα σε μετάλλευμα και πρώτες ύλες μείωναν σοβαρά τις επιπτώσεις από τον Συμμαχικό θαλάσσιο αποκλεισμό της Γερμανίας.

Ετέθη, ως εκ τούτου, επί τάπητος η στρατηγική των Συμμάχων. Η αγγλογαλλική στρατηγική ήταν στρατηγική καθυστερήσεων. Τα επιτελεία των Συμμάχων είχαν συμφωνήσει ότι, όσο περνούσε ο καιρός, οι αμυντικές δυνατότητες της Βρετανίας και της Γαλλίας θα αυξάνονταν, ενώ ο οικονομικός αποκλεισμός και, αργότερα, οι αεροπορικοί βομβαρδισμοί, θα διάβρωναν την ισχύ και το ηθικό των Γερμανών. Στο τέλος, ο Χίτλερ θα ανατρεπόταν από δυσαρεστημένους Γερμανούς ή -στη χειρότερη περίπτωση- μια συμμαχική εισβολή θα ανέτρεπε το αποδυναμωμένο καθεστώς του. Πολλά μπορούν να ειπωθούν υπέρ αυτής της στρατηγικής. Ο ίδιος ο Χίτλερ φαίνεται να είχε κάνει την ίδια βασική υπόθεση, ότι δεν είχε τον χρόνο με το μέρος του. Ανυπομονούσε να εξαπολύσει μια έγκαιρη επίθεση κατά της Γαλλίας, επέβαλε την ιδέα στους στρατηγούς του και αρχικά διέταξε να αρχίσει η επίθεση στις 12 Νοεμβρίου 1939. Αναβλήθηκε 29 φορές πριν από την τελική ημερομηνία, 10 Μαΐου 1940. Από ορισμένες πλευρές, οι δυνάμεις Γάλλων και Βρετανών αυξάνονταν γρηγορότερα από των Γερμανών. Στο πρώτο εξάμηνο του 1940, η συνδυασμένη αγγλογαλλική παραγωγή αρμάτων μάχης έφτανε τα 1.412 άρματα σε σύγκριση με τα 558 των Γερμανών. Από τον Ιανουάριο ως τον Μάιο του 1940, η αγγλογαλλική παραγωγή αεροσκαφών έφτασε τα 6.794 αεροσκάφη, σε σύγκριση με μια συνολική γερμανική παραγωγή που μόλις ξεπερνούσε τα μισά. Η βρετανική κυβέρνηση και οι στρατιωτικοί της σύμβουλοι συνέχιζαν να πιστεύουν

Digitized by 10uk1s

στην παθητική στρατηγική άμυνας σε γερμανικές επιθέσεις και διατηρούσαν την πεποίθηση ότι ο αποκλεισμός θα καθιστούσε την επιτυχία τέτοιων επιθέσεων όλο και περισσότερο απίθανη.

Οι Γάλλοι δεν έδειχναν καθόλου τον ίδιο εφησυχασμό. Η συνεργασία μεταξύ Σοβιετικής Ένωσης και Γερμανών επέτρεπε μια γερμανική επίθεση στα δυτικά, με τις αρτιότερες δυνάμεις του γερμανικού στρατού. Για τους Γάλλους, η σοβιετική βοήθεια στον Χίτλερ καθιστούσε αναποτελεσματικό τον αποκλεισμό της Γερμανίας· η Γερμανία δυνάμωνε ολοένα, ενώ οι βρετανικές χερσαίες δυνάμεις για την άμυνα της Γαλλίας αυξάνονταν με πολύ αργό ρυθμό. Αν δεν γινόταν κάτι, πίστευαν οι Γάλλοι, που θα αντιστάθμιζε τη συμβολή της Σοβιετικής Ένωσης, η Γαλλία θα συντριβόταν προτού προλάβουν οι Αγγλογάλλοι να εξισορροπήσουν την κατάσταση. Οι Άγγλοι, αντιθέτως, εκτιμούσαν ότι η σοβιετοναζιστική συμφωνία δεν θα κρατούσε πολύ και ότι, στο μεταξύ, ο αποκλεισμός της Γερμανίας είχε ακόμη κάποια αποτελέσματα. Το βρετανικό Υπουργείο Οικονομικού Πολέμου επέμενε ότι ο χρόνος κυλούσε υπέρ των Συμμάχων και ότι η Γερμανία δεν θα μπορούσε να ξεπεράσει τα αυξανόμενα οικονομικά προβλήματα. Οι Βρετανοί πίστευαν στις αμυντικές δυνατότητες της Γαλλίας περισσότερο απ' ό,τι οι ίδιοι οι Γάλλοι. Οι Γάλλοι πρωθυπουργοί, πρώτα ο Νταλαντιέ και κατόπιν ο Ρεϋνώ, και οι αρχηγοί των ενόπλων δυνάμεων, ο Γκαμελέν του στρατού ξηράς, ο Νταρλάν του ναυτικού και ο Βιγεμέν της αεροπορίας, αναζητούσαν ανυπόμονα περαιτέρω τρόπους αποδυνάμωσης της Γερμανίας ώστε να μειώσουν το βάρος της επίθεσης που θα εξαπέλυαν οι Γερμανοί κατά της Γαλλίας. Υπέβαλαν τέσσερα σχέδια στους Βρετανούς. Ένα ήταν να υποκινήσουν πόλεμο στη νοτιοανατολική Ευρώπη και να σχηματίσουν μια συμμαχική δύναμη στη Θεσσαλονίκη για την διατήρησή του. Υπήρχαν άλλα δύο σχέδια για περιστολή της σοβιετικής βοήθειας προς τη Γερμανία. Στα τέλη Νοεμβρίου του 1939, η σοβιετική κυβέρνηση, εκμεταλλευόμενη τη συναίνεση για εδαφική επέκταση που της έδινε η Γερμανία μέσω του Σοβιετοναζιστικού συμφώνου, επιτέθηκε στη Φινλανδία. Οι Γάλλοι υπουργοί έδειξαν ιδιαίτερη προθυμία για την ενίσχυση της φινλανδικής αντίστασης. Μια τρίτη πρόταση ήταν να βομβαρδιστούν οι ρωσικές πετρελαιοφόρες περιοχές στον Καύκασο. Η τελική πρόταση αφορούσε στη διακοπή του εφοδιασμού της Γερμανίας με υψηλής ποιότητας σιδηρομετάλλευμα από τη Σουηδία. Οι τρεις πρώτες ιδέες προκάλεσαν διαφωνίες μεταξύ Βρετανίας και Γαλλίας. Η αγγλογαλλική παρέμβαση στη νοτιοανατολική Ευρώπη ήταν, κατά την άποψη των Βρετανών, επικίνδυνη δίχως την ιταλική υποστήριξη. Δεν ήθελαν να οδηγήσουν τον Μουσολίνι σε μια απόφαση -η οποία θα μπορούσε να είναι και σε βάρος τους- για πόλεμο υπέρ ή κατά της Γερμανίας· μάλιστα η βρετανική κυβέρνηση, ιδιαίτερα ο Τσάμπερλαιν. θεωρούσε την ιταλική ουδετερότητα χρήσιμη. Οι Βρετανοί διαφωνούσαν παντελώς με τη γαλλική άποψη ότι μπορεί να ήταν καλό να διακινδυνεύσουν έναν πόλεμο με τη Σοβιετική Ένωση. Οι Βρετανοί πίστευαν ότι η σοβιετοναζιστική συνεργασία δεν θα διαρκούσε· οι Γάλλοι φοβούνταν ότι θα διαρκούσε αρκετά ώστε να δουν τη Γαλλία ηττημένη. Οι Βρετανοί, ως εκ τούτου, έδειξαν φανερή απροθυμία να στηρίξουν τη Φινλανδία, και κατάφεραν να βάλουν στο χρονοντούλαπο τα ανησυχητικά γαλλικά σχέδια για βομβαρδισμό ρωσικού εδάφους.

Η μόνη πρόταση στην οποία συμφώνησαν ήταν να αποκοπεί ο ανεφοδιασμός της Γερμανίας με σουηδικό σιδηρομετάλλευμα. Στην αρχή, η δικαιολογία που βρέθηκε για την αποστολή συμμαχικών στρατευμάτων κατά μήκος του σιδηροδρόμου που διέσχιζε τη βόρεια Νορβηγία και τη Σουηδία, ήταν η υποτιθέμενη παροχή βοήθειας στη Φινλανδία. Αυτά τα στρατεύματα μπορούσαν να καταλάβουν τα εδάφη παραγωγής σιδηρομεταλλεύματος και τους δρόμους που χρησιμοποιούνταν για την εξαγωγή του. Μετά την παράδοση της Φινλανδίας, στις 12 Μαρτίου 1940, επινόησαν άλλο τέχνασμα: Οι Βρετανοί συμφώνησαν να ναρκοθετήσουν τα νορβηγικά χωρικά ύδατα για να αποκλείσουν τη θαλάσσια διαδρομή των φορτηγών πλοίων που μετέφεραν σιδηρομετάλλευμα στη

Digitized by 10uk1s

Γερμανία. Εάν, όπως ήλπιζαν, η Γερμανία ανταπέδιδε με εισβολή στα σκανδιναβικά κράτη, τότε μια συμμαχική εκστρατευτική δύναμη θα κυρίευε μεμιάς τα βόρεια εδάφη, όπου υπήρχαν τα μεταλλεία. Τελικά, πρώτος κινήθηκε ο Χίτλερ, κάνοντας τη δική του προληπτική εισβολή.

Οι διαφωνίες μεταξύ Βρετανών και Γάλλων συνεχίζονταν. Εξ αιτίας τους, αλλά και λόγω των πολιτικών αλλαγών στη Γαλλία, καθυστέρησαν οι επιχειρήσεις των Συμμάχων στη Νορβηγία. Ο -φερόμενος ως- πιο δραστήριος Ρεϋνώ είχε διαδεχτεί τον Νταλαντιέ ως πρωθυπουργός στις 21 Μαρτίου. Ωστόσο, αναγκάστηκε να κρατήσει τον τελευταίο ως υπουργό Εθνικής Άμυνας˙ και η κακοπροαίρετη στάση του Νταλαντιέ αποτελούσε εμπόδιο για την αγγλογαλλική ομοφωνία. Στις 8 Απριλίου 1940, οι Βρετανοί άρχισαν να ναρκοθετούν τις νορβηγικές ακτές, αλλά η προληπτική δράση των Γερμανών είχε ήδη αρχίσει. Τα γερμανικά μεταγωγικά είχαν αποπλεύσει για τη Νορβηγία στις 3 Απριλίου˙ ακολούθησαν 4 γρήγορα πολεμικά πλοία γεμάτα στρατό, τρεις μέρες μετά. Οι Βρετανοί σταμάτησαν αμέσως τη ναρκοθέτηση, εγκατέλειψαν το σχέδιό τους να αποβιβάσουν στρατεύματα στη Νορβηγία, και διέταξαν όλα τα διαθέσιμα πολεμικά πλοία να επιτεθούν στα γερμανικά πλοία εν πλω. Οι Βρετανοί στρατιώτες που είχαν ήδη επιβιβαστεί για τη Νορβηγία αποβιβάστηκαν, και τελικά δεν απέπλευσαν παρά μόνο στις 12 Απριλίου. Οι Σύμμαχοι βρέθηκαν τώρα υποχρεωμένοι να αντιμετωπίσουν τις γερμανικές δυνάμεις που είχαν βρει χρόνο να εδραιωθούν στη Δανία και στη Νορβηγία και. χρησιμοποιώντας τα πολεμικά πλοία ως οπλιταγωγά είχαν προωθηθεί προς βορρά φτάνοντας μέχρι το Νάρβικ, λιμάνι φόρτωσης σιδηρομεταλλεύματος. Βρετανικά στρατεύματα αποβιβάστηκαν στην κεντρική Νορβηγία αλλά εκδιώχθηκαν από εκεί. Βορειότερα, οι αγγλογαλλικές δυνάμεις ανακατέλαβαν το Νάρβικ με μεγάλη δυσκολία, για να το εγκαταλείψουν όταν εκδηλώθηκε η γερμανική επίθεση στη Γαλλία. Στην κεντρική Νορβηγία η γερμανική αεροπορία παρεμπόδισε τις συμμαχικές δυνάμεις και έθεσε σε κίνδυνο τα πολεμικά πλοία˙ στον μακρινό βορρά η υπεροχή των Βρετανών στη θάλασσα το μόνο που κατάφερε ήταν να αντισταθμίσει, με πολύ αργούς ρυθμούς, το γερμανικό πλεονέκτημα της κατοχής εδάφους. Σε όλη τη διάρκεια της εκστρατείας οι Γερμανοί ενισχύθηκαν από το γεγονός ότι πέτυχαν να αποκρυπτογραφήσουν ένα μεγάλο μέρος των σημάτων του βρετανικού ναυτικού. Η επακόλουθη κατοχή της Νορβηγίας από τους Γερμανούς διασφάλισε τον εφοδιασμό τους σε σιδηρομετάλλευμα και τους βοήθησε στον θαλάσσιο πόλεμο κατά της Βρετανίας. Η αποτυχία των Βρετανών στη Νορβηγία οδήγησε στην πτώση της κυβέρνησης Τσάμπερλαιν.

Η επόμενη μεγάλη καμπή του πολέμου ξεκίνησε στις 10 Μαΐου 1940, όταν οι Γερμανοί επιτέθηκαν στην Ολλανδία, το Βέλγιο, το Λουξεμβούργο και τη Γαλλία. Τα γεγονότα των έξι επόμενων εβδομάδων καθόρισαν σε γενικές γραμμές ολόκληρο τον πόλεμο. Η ήττα της Γαλλίας έδωσε στους Γερμανούς τη δυνατότητα να επιτεθούν κατά της Ρωσίας˙ και το γεγονός ότι η Βρετανία συνέχισε να πολεμά έδωσε τη δυνατότητα στις ΗΠΑ να επέμβουν στην Ευρώπη. Ο ιστορικός του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου πρέπει, επομένως, να δώσει ιδιαίτερη βαρύτητα στην ανάλυση και ερμηνεία αυτών των γεγονότων.

Είχε θεωρηθεί δεδομένο ότι η γερμανική επίθεση στη Γαλλία θα γινόταν μέσω Βελγίου και Λουξεμβούργου. Μια επίθεση στα γαλλογερμανικά σύνορα στην Αλσατία-Λορραίνη ήταν ελάχιστα πιθανή επειδή πρόσφερε λιγότερες δυνατότητες κυκλωτικών ελιγμών, αλλά και επειδή υπήρχαν ισχυρά γαλλικά οχυρά πίσω από τα σύνορα - η λεγόμενη Γραμμή Μαζινό. Η Γραμμή είχε σχεδιαστεί για να αναχαιτίσει μια ξαφνική γερμανική επιδρομή στη Γαλλία πριν την ολοκλήρωση της γαλλικής επιστράτευσης, αλλά και για οικονομία των δυνάμεων που θα απαιτούσε η υπεράσπιση αυτού του τμήματος των γαλλικών συνόρων και τη δυνατότητα συγκέντρωσής τους βορειότερα -πράγμα απαραίτητο αφού ο γαλλικός στρατός

Digitized by 10uk1s

δεν βασιζόταν, βεβαίως, αποκλειστικά και μόνο στη Γραμμή Μαζινό για την άμυνα της Γαλλίας.

Η βεβαιότητα ότι μια γερμανική χερσαία επίθεση θα γινόταν μέσω Βελγίου έφερνε τη γαλλική κυβέρνηση αντιμέτωπη με πολιτικά και στρατηγικά προβλήματα. Το 1936 η βελγική κυβέρνηση είχε προκαταρκτικά διακηρύξει την ουδετερότητα της χώρας σε οποιονδήποτε ευρωπαϊκό πόλεμο και εγκατέλειψε τη συμμαχία που είχε συνάψει με τη Γαλλία μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Οι Βέλγοι ήλπιζαν ότι η αυστηρώς δεδηλωμένη πρόθεσή τους να μην επιτρέψουν καμία διευκόλυνση στο γαλλικό στρατό, θα εξάλειφε τα κίνητρα μιας προληπτικής γερμανικής επίθεσης. Υπήρχε μια λογική σ' αυτό - εφ' όσον, βέβαια, ο επόμενος ευρωπαϊκός πόλεμος ξεκινούσε στην ανατολή, οπότε η Γερμανία θα καλοδεχόταν τη βελγική ουδετερότητα ως εμπόδιο σε μια γαλλική επέμβαση. Αν όμως η Γερμανία εμπλεκόταν σε πόλεμο με τη Γαλλία έχοντας καλυμμένα τα νώτα στην ανατολή, τότε μια γερμανική επίθεση κατά του Βελγίου ήταν σχεδόν σίγουρη. Παρ' όλα αυτά, η βελγική κυβέρνηση δεν άλλαζε στάση: δεν θα επέτρεπε σε γαλλικά στρατεύματα να περάσουν στο Βέλγιο αν πρώτα δεν εισέβαλλαν γερμανικά στρατεύματα. Έγιναν κάποιες γαλλο-βελγικές και αγγλο-βελγικές στρατιωτικές επαφές, άκρως απόρρητες και περιορισμένες, προκειμένου να συζητηθεί τι θα έπρεπε να γίνει σε μια τέτοια περίπτωση, αλλά τίποτα περισσότερο.

Υπήρχαν δύο επιλογές για τους υπερασπιστές της Γαλλίας σε περίπτωση γερμανικής επίθεσης μέσω του Βελγίου. Μία ήταν να αφήσουν τους Βέλγους στη μοίρα τους και να υπερασπιστούν τα γαλλικά σύνορα. Το πλεονέκτημα ήταν ότι μπορούσαν να προετοιμαστούν εκεί ισχυρές θέσεις. Αλλά υπήρχαν και μεγάλα μειονεκτήματα. Θα χάνονταν όλοι οι βελγικοί φυσικοί πόροι, θα έπρεπε να αμυνθούν σε ένα πιο εκτεταμένο μέτωπο, και οι Γερμανοί θα πλησίαζαν επικίνδυνα σε μερικές από τις σημαντικότερες βιομηχανικές περιοχές της Γαλλίας. Και επιπλέον, η χρήση των βελγικών λιμένων από τους Γερμανούς θα επιδείνωνε σοβαρά τη ναυτική απειλή για τις βρετανικές θαλάσσιες οδούς. Δεν αποτελεί έκπληξη, λοιπόν, το ότι η γαλλική στρατιωτική διοίκηση προτίμησε τη δεύτερη επιλογή, να προελάσει στο Βέλγιο μόλις εκδηλωθεί η γερμανική επίθεση. Παρέμενε η διαφωνία, σε τι βάθος θα προχωρούσαν οι Σύμμαχοι. Ο Στρατηγός Γκαμελέν, διοικητής όλων των γαλλικών χερσαίων δυνάμεων και ανώτατος διοικητής των συμμαχικών δυνάμεων, ενθαρρυμένος από πρόσφατες διαβεβαιώσεις ότι οι βελγικές δυνάμεις θα συνεργάζονταν και στις προετοιμασίες για την προέλαση και στις πολεμικές επιχειρήσεις όταν έφτανε η ώρα, επέβαλε μια πολύ ριψοκίνδυνη λύση, το "Σχέδιο D". Οι περισσότεροι από τους υφισταμένους του προτιμούσαν το "Σχέδιο E", σύμφωνα με το οποίο ο κύριος όγκος των αμυντικών δυνάμεων θα παρέμενε στα σύνορα. Μόνο η συμμαχική αριστερή πτέρυγα στα γαλλοβελγικά σύνορα -δηλαδή το Βρετανικό Εκστρατευτικό Σώμα- θα προωθείτο στη γραμμή που ορίζεται από τον ποταμό Σκάλδη, από την Τουρναί προς τη Γάνδη και την Αμβέρσα, καλύπτοντας μόνο το δυτικό άκρο του Βελγίου. Ο Γκαμελέν προτιμούσε το "Σχέδιο D", να υπερασπίσει τη γραμμή του *ποταμού* Ντυλ από τη Βαβρ προς τη Λουβαίν και την Αμβέρσα, και κατόπιν να προωθηθεί στην ίδια γραμμή προς το Ζαμπλού, προς τη γραμμή του Μεύση από το Ναμούρ προς το Σεντάν. Θα στερούσαν έτσι από τους Γερμανούς το μεγαλύτερο μέρος του Βελγίου, συμπεριλαμβανομένων των Βρυξελλών. Ο Γκαμελέν υποστήριζε επίσης -κι ήταν μια ριψοκίνδυνη προσθήκη- ένα σχέδιο αποστολής μιας μηχανοκίνητης στρατιάς η οποία θα έμπαινε στο ολλανδικό έδαφος προκειμένου να κρατήσει, πιθανώς με τη βοήθεια των Ολλανδών, τις εκβολές του Σκάλδη. Στις 10 Μαΐου 1940, το "Σχέδιο D", με αυτή την "παραλλαγή Μπρέντα", τέθηκε σε εφαρμογή.

Το μέγεθος και ο εξοπλισμός των συμμαχικών δυνάμεων που αντιμετώπιζαν τη γερμανική επίθεση στη δύση το 1940, πρόσφεραν μια λογική πιθανότητα επιτυχούς άμυνας: η

Digitized by 10uk1s

υπόθεση ότι οι Γερμανοί ήσαν συντριπτικά υπέρτεροι σε άνδρες ή σε εξοπλισμό είναι εσφαλμένη. Στις 10 Μαΐου, ο γερμανικός στρατός στα δυτικά είχε 136 μεραρχίες από τις οποίες οι 89 βρίσκονταν στις στρατιές της πρώτης γραμμής. Από τις μεραρχίες πεζικού, οι 46 ήσαν μεραρχίες «γραμμής» -γύρω στα 4/5 των ανδρών που τις αποτελούσαν (σχεδόν 18.000 άνδρες σε κάθε μεραρχία) ήσαν τακτικοί στρατιώτες. Υπήρχαν 6 μηχανοκίνητες μεραρχίες πεζικού και 10 μεραρχίες πάντσερ. Οι 6 μεραρχίες πάντσερ που είχαν πολεμήσει στην Πολωνία διέθεταν τώρα μειωμένη δύναμη αρμάτων μάχης και διπλάσια δύναμη μηχανοκίνητου πεζικού. Οι 4 καινούργιες μεραρχίες πάντσερ είχαν ακόμη μικρότερη δύναμη αρμάτων μάχης. Στην πράξη, ο αριθμός των αρμάτων κάθε τεθωρακισμένης μεραρχίας τον Μάιο του 1940 ανερχόταν, κατά μέσο όρο, στα 250. Από τα περίπου 2.500 άρματα, πάνω από τα μισά ήσαν παλιά και ιδιαίτερα ευάλωτα, ελαφρά άρματα, τα «Πάντσερ Κράφτβαγκεν» (PzKw) τύπου I και II. Οι μεραρχίες πάντσερ περιλάμβαναν επίσης 4 τάγματα μηχανοκίνητου πεζικού, ένα τάγμα μοτοσικλετιστών και ένα μηχανοκίνητο σύνταγμα πυροβολικού· περιελάμβαναν επίσης τάγματα αντιαρματικών όπλων και αναγνώρισης και μονάδες μηχανικού, διαβιβάσεων και συντήρησης-επισκευής.

Ο γαλλικός στρατός διέθετε 91 μεραρχίες, από τις οποίες 3 ήσαν θωρακισμένες, 3 «ελαφρές μηχανοκίνητες μεραρχίες» (DLM) και 5 μεραρχίες ιππικού. Οι 31 από τις μεραρχίες πεζικού -μεραρχίες "Α"- αποτελούνταν κυρίως από τακτικούς στρατιώτες και η δύναμή τους έφτανε περίπου τους 16.500 άνδρες. Τον Μάιο του 1940, υπήρχαν 7 μηχανοκίνητες μεραρχίες πεζικού. Οι λεγόμενες «Μεραρχίες Ελαφρού Ιππικού» ήσαν κυρίως μηχανοκίνητες και εν μέρει θωρακισμένες. Οι DLM έμοιαζαν περισσότερο με τις γερμανικές μεραρχίες πάντσερ του 1940, απ' ό,τι οι γαλλικές μεραρχίες τεθωρακισμένων, οι *Divisions Cuirassées de Réserve.* Οι DLM διέθεταν μια πλήρη δύναμη 200 αρμάτων, από τα οποία τα μισά ήσαν H-35, ισοδύναμα των PzKw III, ή τα Σομουά τα οποία μπορούσαν άνετα να συγκριθούν με το βαρύτερο γερμανικό άρμα μάχης του 1940, το PzKw IV. Οι μεραρχίες αυτές περιελάμβαναν 3 μηχανοκίνητα τάγματα πεζικού, διμοιρίες μοτοσικλετιστών και τάγματα αναγνώρισης, πεδινό και αντιαρματικό πυροβολικό, μηχανικό, μονάδες αντιαεροπορικές και μονάδες διαβιβάσεων κι έτσι αποτελούσαν, όπως οι γερμανικές μεραρχίες πάντσερ, αποτελεσματικούς συνδυασμούς όλων των όπλων. Η αριθμητική τους δύναμη ήταν εφάμιλλη των γερμανικών, κάτι παραπάνω από 10.000 άνδρες. Οι γαλλικές θωρακισμένες μεραρχίες, οι DCR, διέθεταν από 156 άρματα, 90 από τα οποία ήταν H-39 και τα 66 *Char B.* Τα τελευταία, αν και αργοκίνητα και με επικίνδυνα μικρή εμβέλεια, ήταν βαρύτερα θωρακισμένα και αποτελεσματικότερα εξοπλισμένα από οποιοδήποτε γερμανικό άρμα μάχης. Οι μεραρχίες DCR ήσαν μικρότερες από τις DLM και διέθεταν γύρω στους 6.500 άνδρες. Είχαν μόνο ένα μηχανοκίνητο τάγμα πεζικού, καμία μονάδα αναγνώρισης ή μοτοσικλετιστών, από έναν λόχο μηχανικού και διαβιβάσεων και πυροβολικό πεδινό και αντιαρματικό. Στις 10 Μαΐου, μόνο η 1η και η 2η μεραρχία τεθωρακισμένων ήσαν ετοιμοπόλεμες και με πλήρη σύνθεση. Ένα αρκετά μεγαλύτερο ποσοστό των γερμανικών τεθωρακισμένων δυνάμεων, συνεπώς, ήταν οργανωμένο σε μηχανοκίνητες μεραρχίες, σε σύγκριση με τον γαλλικό στρατό, στον οποίο τα περισσότερα άρματα μάχης υπήρχαν για να υποστηρίζουν τα τάγματα τυφεκιοφόρων. Ωστόσο είναι λάθος, φυσικά, να φανταζόμαστε ότι η γαλλική ανώτατη διοίκηση αγνοούσε την αξία των τεθωρακισμένων μεραρχιών.

Οι Βρετανοί είχαν 10 μεραρχίες πεζικού, κατά τι μικρότερες από τις γαλλικές και γερμανικές μεραρχίες - 13.600 ανδρών περίπου. Οι 5 από αυτές αποτελούνταν κυρίως από τακτικούς στρατιώτες. Οι άλλες 5 ήσαν μεραρχίες εθνοφρουρών, αποτελούμενες από εθελοντές οι οποίοι είχαν λάβει περιοδική εκπαίδευση ως πολίτες από το μόνιμο στρατιωτικό προσωπικό. Όλες οι βρετανικές μεραρχίες διέθεταν μηχανοκίνητα μέσα μεταφοράς εξοπλισμού και προμηθειών, αλλά οι περισσότερες δεν διέθεταν καμιόνια για τους τυφεκιοφόρους τους. Μερικές από τις μεραρχίες εθνοφρουρών είχαν λιγότερους άνδρες από το κανονικό, οι οποίοι δεν είχαν ολοκληρώσει την εκπαίδευσή τους, και διέθεταν

Digitized by 10uk1s

ελάχιστα μεταφορικά μέσα. Υπήρχαν 2 ελαφρές τεθωρακισμένες ταξιαρχίες αναγνώρισης με 56 ελαφρά άρματα μάχης η καθεμία, 4 συντάγματα με 28 ελαφρά άρματα μάχης το καθένα και 1 ταξιαρχία τεθωρακισμένων με 100 άρματα μάχης πεζικού. Τα τελευταία ήσαν τα "Ματίλντα", άρματα βραδυκίνητα, αλλά με τόσο βαριά θωράκιση ώστε να είναι άτρωτα από όλα τα εχθρικά όπλα, εκτός από πεδινό πυροβολικό ή αντιαεροπορικά πυροβόλα των 88 χιλιοστών που χρησιμοποιούνταν και ως αντιαρματικά. Τα "Ματίλντα" έφεραν πυροβόλα των 2 λιβρών και ήσαν, το 1940, τα ανώτερα σε κάθε σύγκρουση αρμάτων μάχης που γινόταν εκ του συστάδην. Μετά την έναρξη του πολέμου κατέφθασε μια βρετανική θωρακισμένη μεραρχία, αλλά ποτέ δεν έριξε όλες τις δυνάμεις της στη μάχη. Η μεραρχία αυτή, σε πλήρη δύναμη, διέθετε 312 μέσα άρματα κρούσης και πυροβόλα υποστήριξης, συμπεριλαμβανομένων και 2 μηχανοκίνητων ταγμάτων πεζικού. Με τις 10 βελγικές μεραρχίες που ήρθαν να προστεθούν στις γαλλοβρετανικές δυνάμεις, οι χερσαίες δυνάμεις των Συμμάχων ήσαν ισάριθμες με των Γερμανών. Από πλευράς ποιότητας στρατευμάτων, οι Γερμανοί ήταν ανώτεροι· διέθεταν σχεδόν ένα εκατομμύριο άνδρες σε μεραρχίες πρώτης ποιότητας, σε σύγκριση με τις 650.000 άνδρες των γαλλοβρετανικών δυνάμεων. Ο συνολικός αριθμός των αρμάτων μάχης ήταν σχεδόν ίδιος, αλλά οι Γερμανοί διέθεταν 1.200 από τα βαρύτερα άρματα μάχης στις μηχανοκίνητες μονάδες τους σε σύγκριση με τα 850 που υπήρχαν στις αντίστοιχες γαλλικές και βρετανικές μονάδες.

Στον αέρα οι Σύμμαχοι ήσαν κατώτεροι: υπήρχαν 1.046 γαλλικά αεροπλάνα σε υπηρεσία πρώτης γραμμής στο βορειοανατολικό μέτωπο, 416 βρετανικά και περίπου 300 βελγικά και ολλανδικά αεροσκάφη. Οι Γερμανοί διέθεταν πάνω από 3.000. Η διαφορά αυτή επιδεινώθηκε λόγω της ποιότητας των αεροσκαφών που χρησιμοποιήθηκαν. Οι Γερμανοί είχαν τουλάχιστον 2.000 σύγχρονα αεροσκάφη, ενώ τα περισσότερα από τα βρετανικά και τα γαλλικά ήσαν ξεπερασμένης ή σχεδόν ξεπερασμένης τεχνολογίας - εν μέρει επειδή οι Βρετανοί επέμειναν να κρατούν την κύρια δύναμη των βομβαρδιστικών τους για μια πιθανή στρατηγική επίθεση στην περιοχή Ρουρ, και τις περισσότερες από τις καλύτερες μοίρες καταδιωκτικών για την άμυνα του Ηνωμένου Βασιλείου.

Η γερμανική υπεροχή σε στρατεύματα και σε εξοπλισμό δεν ήταν τόσο μεγάλη ώστε να οδηγήσει σε ήττα της Γαλλίας το 1940. Οι Γερμανοί νίκησαν χάρη στον τακτικό αιφνιδιασμό και την ανώτερη οργάνωση. Προβάλλεται συχνά ο ισχυρισμός ότι υπήρχαν βαθύτερα αίτια: για παράδειγμα, ότι οι δημοκρατικές χώρες έχουν την τάση να παράγουν υποδεέστερους στρατούς απ' ό,τι τα αυταρχικά ή δικτατορικά καθεστώτα. Τα στοιχεία που έχουν συσσωρευτεί από την εποχή της Γαλλικής Επανάστασης δεν στηρίζουν πειστικά αυτή την άποψη. Ενδεχομένως, κοινωνίες όπου οι ένοπλες δυνάμεις αντιμετωπίζονται με ιδιαίτερο σεβασμό να διαθέτουν αποτελεσματικούς στρατιωτικούς, και ίσως τέτοιες κοινωνίες να είναι ιδιαίτερα επιρρεπείς στον αυταρχισμό. Ωστόσο, θα μπορούσαν οι ίδιες αυτές κοινωνίες να τα κατάφερναν ακόμη καλύτερα αν κυβερνώνταν δημοκρατικά και αν ο πόλεμος βασιζόταν σε ευρεία συναίνεση. Αν είχε επιζήσει η δημοκρατία στη Γερμανία, η γερμανική κυβέρνηση ασφαλώς θα ήταν λιγότερο επιθετική και θα ήταν πράγματι αδύνατος ένας γενικευμένος ευρωπαϊκός πόλεμος. Είναι δύσκολο να εκτιμηθεί κατά πόσο ο ζήλος του Χίτλερ για ένοπλο αγώνα μεταδόθηκε τους Γερμανούς που κυβερνούσε: η γερμανική νίκη επί της Γαλλίας ενθουσίασε μεν τους Γερμανούς, όμως όσα στοιχεία υπάρχουν δείχνουν ότι αυτό συνέβη κυρίως επειδή δημιουργήθηκε η εντύπωση ότι η νίκη αυτή σύντομα θα τερμάτιζε ένα μη επιθυμητό πόλεμο.

Πολλοί συγγραφείς υποστήριξαν ότι τα πεπραγμένα της γαλλικής δημοκρατίας είχαν προκαλέσει τόσο μεγάλες διχόνοιες που δεν επέτρεπαν στους Γάλλους πολίτες να συνεργαστούν για να υπερασπίσουν τη χώρα τους. Πως ορισμένοι δεξιοί ήσαν πρόθυμοι να καλωσορίσουν τη στρατιωτική ήττα προκειμένου να εκλείψουν οι κίνδυνοι από την κυριαρχία της Αριστεράς. Είναι αλήθεια πως η κυβέρνηση του Βισύ εκμεταλλεύθηκε την

Digitized by 10uk1s

ήττα κατ' αυτό τον τρόπο. Τούτη η συνέπεια της ήττας, ωστόσο, δεν ήταν απαραιτήτως και μία από τις αιτίες της. Μόνο μια ισχνή μειοψηφία της Δεξιάς ήθελε να κατακτηθεί η Γαλλία - αν και αμέσως μετά την ήττα κατηγορήθηκε γι' αυτήν η Αριστερά. Ο άκρατος πασιφισμός της Αριστεράς είχε ήδη αρχίσει να διαβρώνεται σταθερά από τη συμπεριφορά των ναζί΄ και μετά τον Μάρτιο του 1939 είχε σχεδόν εκλείψει. Είναι αλήθεια ότι οι κομμουνιστές αντιτάχθηκαν στην ιδέα του πολέμου μετά την υπογραφή του σοβιετοναζιστικού συμφώνου, αλλά αυτό είχε ως αποτέλεσμα την αποδυνάμωση του Κομμουνιστικού Κόμματος και όχι της Γαλλίας, διότι αν εξαιρέσει κανείς τους πιο φανατικούς, η γραμμή του Κ.Κ. έγινε *αποδεχτή* με μεγάλη απροθυμία από τα μέλη. Όσο για τη συνεισφορά των πολιτών, είναι ενδεικτικό ότι η γαλλική στρατιωτική παραγωγή είχε ήδη φτάσει σε υψηλά επίπεδα όταν ξέσπασε ο πόλεμος.

Πρέπει λοιπόν να τεθεί το ερώτημα, αν η ήττα μπορεί λογικά να αποδοθεί σε αυστηρώς στρατιωτικά αίτια. Έχουμε ήδη αναφέρει ότι τα συμμαχικά στρατεύματα άρχισαν να προελαύνουν στις ζώνες άμυνας στο Βέλγιο και στην Ολλανδία, μόλις τα κράτη αυτά ζήτησαν τη βοήθειά τους κατά των Γερμανών, στις 10 Μαΐου 1940. Επρόκειτο για τον κύριο όγκο των πιο άρτιων και ευκίνητων διαθέσιμων μονάδων και για το *σύνολο* σχεδόν της δύναμης του Βρετανικού Εκστρατευτικού Σώματος. Η γαλλική ανώτερη διοίκηση υπέθετε ότι το κύριο βάρος της γερμανικής επίθεσης θα έπεφτε βορείως της Ναμούρ, στη βελγική πεδιάδα. Ισχυρές γαλλικές δυνάμεις, μαζί με τις βρετανικές, θα κινούνταν κατά μήκος του άξονα Ναμούρ-Βαβρ-ΛουβαίνΑμβέρσα-Μπρέντα. Οι Βέλγοι θα επιβράδυναν τη γερμανική προέλαση προς τη θέση αυτή και μετά θα αναδιπλώνονταν για να κρατήσουν τον τομέα μεταξύ Λουβαίν και Αμβέρσας. Η γαλλική 7η Στρατιά, διέθετε μία DLM (ελαφρά μηχανοκίνητη μεραρχία) και 2 μηχανοκίνητες μεραρχίες πεζικού, καθώς και άλλες 4 μεραρχίες πεζικού, 2 από τις οποίες κρατούσε σε εφεδρεία. Ο βελγικός στρατός διέθετε 6 μεραρχίες στο μέτωπο, και οι Βρετανοί κινητοποίησαν 4, κρατώντας άλλες 4 μεραρχίες εφεδρικές. Η 1η γαλλική στρατιά ήταν πολύ ισχυρή. Οι 6 μεραρχίες πεζικού, όλες πρώτης γραμμής, μηχανοκίνητες κατά το ήμισυ, προωθήθηκαν σε αμυντικές θέσεις βορείως της Ναμούρ. Οι 2 DLM προχώρησαν μπροστά από το κυρίως σώμα και χρησιμοποιήθηκαν ως ιππικό προκειμένου να συνεργαστούν με τις βελγικές δυνάμεις προκάλυψης για να επιβραδύνουν τη γερμανική προέλαση προς την βασική γραμμή άμυνας. Κατόπιν - θεωρητικά- θα έπρεπε να αποσυρθούν και να χρησιμοποιηθούν ως εφεδρείες σε πιθανές αντεπιθέσεις. Βορείως της Ναμούρ, κατόπιν, οι Γάλλοι και οι Βρετανοί παρέταξαν 29 μεραρχίες, από τις οποίες 3 ήσαν τεθωρακισμένες και 5 μηχανοκίνητες, ενώ οι τυφεκιοφόροι ήσαν οπλίτες που υπηρετούσαν κανονικά τη θητεία τους ή άρτια εκπαιδευμένοι έφεδροι. Αυτή η κίνηση ενίσχυε τον κύριο όγκο του βελγικού στρατού. Απέναντί τους (και απέναντι από τον ολλανδικό στρατό) οι Γερμανοί παρέταξαν την ομάδα στρατιών Β, με 38 μεραρχίες, από τις οποίες οι 3 ήσαν τεθωρακισμένες και οι 2 μηχανοκίνητες. Νοτίως της Ναμούρ κι απέναντι από τις γαλλικές θέσεις άμυνας στον τομέα Ναμούρ-Σεντάν-Λονγκβύ, οι Γερμανοί παρέταξαν την ομάδα στρατιών Α με 44 μεραρχίες, με μια αιχμή 7 θωρακισμένων και 3 μηχανοκίνητων μεραρχιών. Προκειμένου να αμυνθούν ενάντια σε αυτή την τρομερή γερμανική δύναμη αναπτύχθηκαν 13 γαλλικές μεραρχίες πεζικού, πίσω από ένα προπέτασμα ελαφρού ιππικού, από τις οποίες η μία ήταν μηχανοκίνητη μεραρχία, όμως τρεις από αυτές ήσαν μεραρχίες σειράς "Β", αποτελούμενες από εφέδρους τρίτης διαλογής. Αυτή η γερμανική συγκέντρωση ιδιαίτερα ευέλικτων μεραρχιών, η οποία έγινε για να διασπάσει τις αμυντικές θέσεις στον Μεύση μεταξύ Ναμούρ και Σεντάν, προέκυψε από μια αλλαγή σχεδίου.

Το αρχικό γερμανικό σχέδιο ήταν να καταστήσει την Ομάδα Στρατιών Β την ισχυρότερη όλων για να τη χρησιμοποιήσει κατά της βόρειας πτέρυγας, προκειμένου να κινηθεί σαρωτικά προς τα δυτικά και τα νότια. Οι συμμαχικές διατάξεις θα μπορούσαν να αντιμετωπίσουν επιτυχώς έναν τέτοιο ελιγμό. Ωστόσο, η επιρροή του Ρούντστεντ, ο οποίος

Digitized by 10uk1s

ηγείτο της Ομάδας Στρατιών Α, και του Επιτελάρχη του Μάνσταϊν, με κάποια υποστήριξη του Χίτλερ, έκανε τον Μπράουχιτς και την ανώτερη στρατιωτική διοίκηση να αναμορφώσουν το σχέδιο και να δώσουν σχεδόν όλες τις ταχυκίνητες και θωρακισμένες μεραρχίες στην Ομάδα Στρατιών Α. Θα χτυπούσαν στην ακτή για να χωρίσουν τις συμμαχικές δυνάμεις που βρίσκονταν στο Βέλγιο από τις δυνάμεις στη Γαλλία και θα απέκοπταν τις γραμμές ανεφοδιασμού των βορείων στρατιών.

Οι Γερμανοί πέτυχαν να αιφνιδιάσουν. Η ημερομηνία της επίθεσης και το σημείο του κύριου πλήγματος ήσαν απρόσμενα. Οι επανειλημμένες αναβολές προηγούμενων επιθέσεων την τελευταία στιγμή, σήμαιναν ότι οι γερμανικές προκεχωρημένες δυνάμεις βρίσκονταν στη θέση τους πολύ πριν από τις 10 Μαΐου. Πίσω τους, η θέση του μεγάλου όγκου των γερμανικών θωρακισμένων δυνάμεων στην περιοχή Βόννης-Όισκιρχεν δεν πρόδιδε ποιο μέρος του συμμαχικού μετώπου, βορείως της Γραμμής Μαζινό, απειλείτο κατά κύριο λόγο. Οι Σύμμαχοι δεν είχαν καταφέρει να αποκωδικοποιήσουν τα υψηλής διαβάθμισης γερμανικά σήματα την στιγμή που έπρεπε. Αντιθέτως, η επιτυχία των Γερμανών να αποκωδικοποιήσουν τα σήματα του γαλλικού Υπουργείου Πολέμου σήμαινε πως η γερμανική ανωτέρα διοίκηση είχε προειδοποιηθεί για την πρόθεση του Γκαμελέν να προελάσει στον ποταμό Ντυλ και γνώριζε τις δυνάμεις και τις θέσεις ανάπτυξης των Συμμάχων. Δεν ήταν τυχαίο ότι οι Γερμανοί επιτέθηκαν σε αδύναμους τομείς του γαλλικού μετώπου. Οι εισβολείς προέλασαν πολύ ταχύτερα απ' όσο είχαν προβλέψει οι Γάλλοι˙ το βράδυ της 13ης Μαρτίου τα γερμανικά στρατεύματα διέσχισαν τον Μεύση, νοτίως της Ναμούρ. γύρω από το Σεντάν, κοντά στο Ντινάν και στο Μοντερμέ. Στο Σεντάν και στο Ντινάν τα άρματα μάχης άρχισαν να περνάνε στις 14 Μαΐου και στο Μοντερμέ στις 15 Μαΐου.

Η απροσδόκητη ισχύς των γερμανικών δυνάμεων σε έναν απροσδόκητο τομέα του μετώπου μπορούσε να αντιμετωπιστεί μόνο με γρήγορη αντίδραση και ανασύνταξη από πλευράς των Γάλλων. Στο στάδιο αυτό, το υποδεέστερο επιτελικό έργο και οι ανεπάρκειες στα ανώτερα κλιμάκια επέφεραν την ήττα. Κρισιμότερες υπήρξαν οι συνέπειες του χειρισμού των γαλλικών θωρακισμένων σχηματισμών. Οι δύο «ελαφρές μηχανοκίνητες μεραρχίες» που είχαν προωθηθεί για να καλύψουν την προέλαση της 1ης στρατιάς μέσα από το Βέλγιο έπρεπε να έχουν αποσυρθεί σε θέσεις εφεδρείας μετά την ολοκλήρωση της αποστολής τους. Αυτό που έγινε τελικά είναι ότι οι μεραρχίες πεζικού διαμέλισαν τις μονάδες θωρακισμένων για να ενισχύσουν την άμυνά τους, και έτσι αυτές οι δύο εξαίρετες, καλά εκπαιδευμένες και ισχυρές μεραρχίες δεν ήσαν διαθέσιμες ξανά ως μηχανοκίνητοι σχηματισμοί μάχης παρά μόνο στις 21 Μαΐου και αφού είχαν ήδη φθαρεί σημαντικά.

Στις 10 Μαΐου, οι 3 θωρακισμένες μεραρχίες ήταν συγκεντρωμένες και σε επιφυλακή κοντά στο Ρενς. Την επομένη, η 1η Θωρακισμένη Μεραρχία εστάλη στο Σαρλερουά. Νωρίς στις 14 Μαΐου πήρε εντολή να αντεπιτεθεί στο προγεφύρωμα του Ντινάν. Αλλά δεν μπόρεσε να ολοκληρώσει τη μετακίνηση προς τον στόχο μέχρι τη νύχτα, και ο ανεφοδιασμός καυσίμων καθυστέρησε ως το μεσημέρι της 15ης Μαΐου. Μέχρι τότε όμως η μεραρχία είχε δεχτεί την επίθεση της γερμανικής 7ης Μεραρχίας Πάντσερ. Την επομένη, είχαν απομείνει μόνο 17 άρματα μάχης και η μεραρχία δεν ήταν πλέον αξιόμαχη: η έλλειψη καυσίμων δικαιολογούσε ένα μεγάλο μέρος απωλειών, ενώ πολλά άρματα μάχης είχαν χάσει τον δρόμο τους. Η 2η θωρακισμένη μεραρχία πήρε επίσης εντολή να κινηθεί προς το Σαρλερουά στις 13 Μαΐου. Την επομένη, ο Ζορζ, ο Γάλλος Αρχιστράτηγος στα βορειοανατολικά, άλλαξε τον τόπο προορισμού της προς το Σινιύ λ' Αμπεΐ προκειμένου να τη χρησιμοποιήσει για να αποτρέψει τη διάσπαση των γραμμών στο Σεντάν. Ατυχώς, τα άρματα μάχης και το πυροβολικό είχαν μετακινηθεί σιδηροδρομικώς πολύ βορειότερα απ' ό,τι τα τροχοφόρα οχήματα. Ως το βράδυ της 15ης Μαΐου, προωθημένες γερμανικές δυνάμεις τεθωρακισμένων είχαν χωρίσει στα δύο την μεραρχία η οποία έπαυσε για ένα

Digitized by 10uk1s

διάστημα να είναι ικανή για μάχη. Στις 13 Μαΐου, η 3η Θωρακισμένη και η 3η Μηχανοκίνητη Μεραρχία Πεζικού έλαβαν διαταγή να συγκεντρωθούν νοτίως του Σεντάν. Τα χαράματα της 14ης βρίσκονταν στο Λε Σεν με την εντολή να επιτεθούν προς τα βόρεια «με ύψιστο σθένος και αποφασιστικότητα». Μέχρι τις 4 μ.μ. δεν είχαν εφοδιαστεί με καύσιμα. Εν συνεχεία, ο διοικητής των δυνάμεων ανέβαλε την επίθεση και διέταξε την 3η Μεραρχία Τεθωρακισμένων να λάβει αμυντικές θέσεις. Το επόμενο πρωί. παρενέβη ο Ζορζ επιμένοντας να επιτεθούν. Ωστόσο, τα τεθωρακισμένα δεν μπορούσαν να συγκεντρωθούν εκ νέου εκείνη τη μέρα και στις 16 Μαΐου η ιδέα της επίθεσης εγκαταλείφθηκε λόγω κατάρρευσης του μετώπου.

Στον πόλεμο μεταξύ συγκρίσιμων δυνάμεων, τη νίκη κερδίζει η πλευρά εκείνη που υφίσταται τις λιγότερες καθυστερήσεις και συγχύσεις, και της οποίας η αλυσίδα διοίκησης έχει να επιδείξει μεγαλύτερη νηφαλιότητα και αποτελεσματικότητα. Τα επίλεκτα γαλλικά στρατεύματα, ο εξοπλισμός και το ηθικό τους ήταν πλήρως συγκρίσιμα μ' εκείνα των Γερμανών. Όμως ηττήθηκαν επειδή κατ' επανάληψη δεν βρέθηκαν στον σωστό τόπο τη σωστή ώρα.

Καθώς έδυε η 14η Μαΐου, ο διοικητής της 9ης Στρατιάς Κοράπ, αντιμέτωπος με γερμανικές δυνάμεις που διέσχιζαν το ποτάμι στο Ντινάν και στο Σεντάν, διέταξε να οπισθοχωρήσουν τα στρατεύματα και να προσπαθήσουν να κρατήσουν κάποια γραμμή πιο πίσω. Η διαδικασία αυτή επιτάχυνε την κατάρρευση των ασθενέστερων στατικών μεραρχιών του και στις 15 Μαΐου οι γερμανικές δυνάμεις τεθωρακισμένων άρχισαν να διασπούν τις γραμμές τους. Στις 16 Μαΐου τα προωθημένα τμήματά τους είχαν προχωρήσει 56 χιλιόμετρα πέρα από τις διαβάσεις του Μεύση˙ στις 18 Μαΐου, 128 χιλιόμετρα˙ και στις 20 Μαΐου, φτάνουν στη θάλασσα αφού έχουν διανύσει 216 χιλιόμετρα σε μια εβδομάδα. Οι γαλλικές, βρετανικές και βελγικές δυνάμεις στα βόρεια είχαν αποκοπεί από τον κύριο όγκο των γαλλικών στρατευμάτων. Η προέλαση των τεθωρακισμένων υπήρξε ιδιαίτερα τολμηρή: είχαν απλωθεί σε μακριές φάλαγγες κατά μήκος των δρόμων, κινούμενα γοργά και μόνον οι μηχανοκίνητες μεραρχίες τα ακολουθούσαν στον ίδιο ρυθμό. Το πιο βραδυκίνητο πεζικό, εξαρτώμενο από ιππήλατα μεταφορικά μέσα, ερχόταν πιο πίσω. Στο μεταξύ, οι Γερμανοί ήσαν εκτεθειμένοι σε πιθανές αντεπιθέσεις, αλλά οι Σύμμαχοι δεν είχαν επαρκείς δυνάμεις να διαθέσουν. Ό,τι μπορούσε να επιτευχθεί φάνηκε από τις επιθέσεις που έγιναν. Από τα νότια του γερμανικού διαδρόμου προς τη θάλασσα, η βιαστικά αυτοσχεδιασμένη και ελλιπής 4η Θωρακισμένη Μεραρχία, με διοικητή τον Ντε Γκωλ, επιτίθεται στις 17 Μαΐου, φτάνει στο Μονκορνέ και ανακόπτει τη γερμανική οδική προέλαση. Όμως, λόγω έλλειψης πεζικού, ο Ντε Γκωλ αναγκάζεται να αποσυρθεί. Στις 19 Μαΐου επιτίθεται ξανά με παρόμοια αποτελέσματα, τα οποία πάλι δεν μπόρεσαν να αξιοποιηθούν λόγω έλλειψης πεζικού και πυροβολικού υποστήριξης. Από τον βορρά η βρετανική ταξιαρχία τεθωρακισμένων, με δύο τάγματα πεζικού και υποστήριξη πυροβολικού, επιτίθεται στις 21 Μαΐου στα νότια του Αρράς, έχοντας τη δεξιά της πλευρά καλυμμένη με ό,τι είχε απομείνει από την 3η γαλλική DLM. Οι Βρετανοί έρχονται αντιμέτωποι με την 7η Μεραρχία Πάντσερ του Ρόμμελ, και αποσύρονται την ίδια μέρα, έχοντας ανησυχήσει κάπως τους Γερμανούς. Στον ίδιο τον Χίτλερ ειπώθηκε ότι ισχυρές βρετανικές δυνάμεις αποπειράθηκαν να διασπάσουν τις γραμμές προς τον νότο και ότι σε ορισμένα σημεία είχαν καταφέρει προσωρινά να απωθήσουν τους Γερμανούς.

Οι επιθέσεις αυτές, ειδικά η βρετανική, έκαναν τους Γερμανούς προσεκτικότερους. Παρ' όλα αυτά, δεν εξαπολύθηκε ποτέ κάποια μεγάλης κλίμακας συντονισμένη επίθεση των Συμμάχων από τον βορρά και τον νότο κατά του γερμανικού διαδρόμου, αν και δόθηκαν διαταγές γι' αυτό από τον Ζορζ στις 18 Μαΐου, από τον Γκαμελέν στις 19 Μαΐου και μετά από τον αντικαταστάτη του στην αρχιστρατηγία Βεϋγκάν στις 21 και 22 Μαΐου. Στις 25 Μαΐου η ιδέα είχε εγκαταλειφθεί. Τη νύχτα της 23ης Μαΐου, ο Λόρδος Γκορτ, ο Βρετανός

Digitized by 10uk1s

αρχιστράτηγος, απέσυρε τις βρετανικές δυνάμεις (5η και 50η μεραρχία) από το Αρράς. Την επομένη, ο Στρατηγός Μπεσσόν, υπεύθυνος για την σχεδιαζόμενη γαλλική επίθεση στα νότια, ισχυρίστηκε ότι η βρετανική απόσυρση είχε συμβάλει στην ισχυροποίηση των Γερμανών απέναντι στις δυνάμεις του και κατέστησε την επικείμενη επίθεσή του ανέφικτη. Αντί γι' αυτό, συνεχίζονταν οι προετοιμασίες για μια συμμαχική επίθεση από τα βόρεια, και το πρωί της 25ης Μαΐου, αγγλο-γαλλικές συσκέψεις επιβεβαίωναν ότι 3 γαλλικές μεραρχίες, με άρματα μάχης, θα συνεργάζονταν με 2 βρετανικές μεραρχίες πεζικού και με τη βρετανική μεραρχία τεθωρακισμένων για μια επίθεση που θα άρχιζε το βράδυ της 26ης Μαΐου. Εντούτοις, αργότερα στις 25 Μαΐου ο Γκορτ πληροφορήθηκε ότι οι υποχωρήσεις των Βέλγων είχαν δημιουργήσει ένα ρήγμα μέσα από το οποίο οι Γερμανοί μπορούσαν να προελάσουν και να αποκόψουν τους Βρετανούς από την ακτή. Ο Γκορτ διέταξε τις βρετανικές μεραρχίες του, οι οποίες προορίζονταν για τη συμμαχική επίθεση κατά του γερμανικού διαδρόμου από τα βόρεια, να καλύψουν αυτό το ρήγμα. Κατ' αυτό τον τρόπο κράτησε ανοιχτή την οδό οπισθοχώρησης και έσωσε τον βρετανικό στρατό από πιθανό όλεθρο. Ειδοποίησε τους Γάλλους μόνο αφού είχε δώσει πρώτα τις διαταγές. Αυτό ήταν το τέλος οποιασδήποτε πιθανότητας να αντιμετωπιστεί η γερμανική προέλαση. Ο Μπλανσάρ, διοικητής στα βόρεια, ακυρώνει την επίθεση και διατάζει να σχηματιστεί ένα προγεφύρωμα που θα καλύπτει τη Δουνκέρκη και να «κρατηθεί χωρίς την παραμικρή σκέψη για υποχώρηση». Οι προθέσεις των Βρετανών ήσαν διαφορετικές. Το βράδυ της 26ης Μαΐου το βρετανικό Ναυαρχείο δίνει την εντολή, «Η επιχείρηση DYNAMO αρχίζει». Οι άνδρες του Βρετανικού Εκστρατευτικού Σώματος επρόκειτο να μεταφερθούν από τη Δουνκέρκη στην πατρίδα τους.

Ο Γκορτ δεν ήταν αισιόδοξος. Δεν ήταν σίγουρος αν μπορούσε να οδηγήσει τις δυνάμεις του πίσω στην ακτή ούτε αν θα μπορούσαν να αποπλεύσουν όταν θα έφταναν εκεί. Οι Γερμανοί συμμερίζονταν τις αμφιβολίες του. Και επειδή ήσαν σίγουροι ότι το Β.Ε.Σ. είχε παγιδευτεί, διευκόλυναν αθέλητα τη διαφυγή του. Στις 23 Μαΐου ο Ρούντστεντ σταμάτησε την προέλαση των προωθημένων μεραρχιών πάντσερ που κινούνταν τώρα ανατολικά, προς τα βελγικά παράλια. Ο ένας λόγος ήταν για να επιτρέψει στις μεραρχίες πεζικού να πλησιάσουν ώστε να εξασφαλιστεί από τυχόν συμμαχικές αντεπιθέσεις· ο άλλος λόγος ήταν η αποφυγή περαιτέρω αποδυνάμωσης των γερμανικών θωρακισμένων μεραρχιών, οι οποίες θα χρειάζονταν για τη δεύτερη φάση της γαλλικής εκστρατείας. Την επιθετική δραστηριότητα κατά των συμμαχικών δυνάμεων βορείως της περιοχής της γερμανικής διείσδυσης θα αναλάμβανε η Ομάδα Στρατιών Β. Ο Χίτλερ ενέκρινε την απόφαση και διέταξε ανανέωση των επιθέσεων για τις 27 Μαΐου.

Επρόκειτο για λάθος και όχι, όπως υποστηρίζουν πολλοί συγγραφείς, για σκόπιμη χειρονομία προσεταιρισμού των Βρετανών: στις 24 Μαΐου, ο Χίτλερ είχε διατάξει την «εξολόθρευση» των συμμαχικών δυνάμεων στον βόρειο θύλακα· ο ρόλος της Λούφτβαφε ήταν να εμποδίσει τη διαφυγή των βρετανικών δυνάμεων. Αν και οι Βρετανοί είχαν αρχίσει να εκπονούν σχέδια διαφυγής του Β.Ε.Σ. συνυπολογίζοντας τον παράγοντα του απροόπτου, ήδη από τις 19 Μαΐου, η επιτυχία τους παρέμενε αμφίβολη. Στις 28 Μαΐου, ο Τσώρτσιλ πίστευε ότι 50.000 άνδρες θα μπορούσαν σίγουρα να διαφύγουν, αλλά για τους 100.000 θα χρειαζόταν ένα θαύμα. Την επομένη, ο Άιρονσαϊντ, αρχηγός του Αυτοκρατορικού Γενικού Επιτελείου, πίστευε ότι υπήρχαν «ελάχιστες πιθανότητες να διαφύγει όλο το Β.Ε.Σ.».

Η βρετανική κυβέρνηση, υπό τη σκιά αυτών των ζοφερών οιωνών, άρχισε να μελετά προσεκτικά εάν έπρεπε ή όχι να προσπαθήσει να συνάψει ειρήνη με τον Χίτλερ. Ήδη, από τις 15 Μαΐου, ο Τσώρτσιλ θεώρησε αναγκαίο να προειδοποιήσει τον Πρόεδρο Ρούσβελτ: «Αν χρειαστεί, θα συνεχίσουμε μόνοι μας τον πόλεμο» και. συνέχιζε, «αυτό δεν μας φοβίζει». Στις 25 Μαΐου, οι προϊστάμενοι των υπηρεσιών συνέταξαν ένα επίσημο έγγραφο για το υπουργικό συμβούλιο, για την προοπτική να συνεχίσει μόνη της η Βρετανία τον

Digitized by 10uk1s

πόλεμο κατά της Γερμανίας, και, πιθανότατα, κατά της Ιταλίας. Υπολόγιζαν ότι η πολεμική αεροπορία και το ναυτικό μαζί μπορούσαν να εμποδίσουν μια γερμανική απόβαση στην Αγγλία. Αν όμως ο γερμανικός στρατός κατάφερνε να εγκαταστήσει ένα προγεφύρωμα σε βρετανική ακτή, όλα θα τελείωναν, οι Βρετανοί διέθεταν μόνο 3,5 πλήρως εξοπλισμένες και εκπαιδευμένες μεραρχίες και δύο θωρακισμένες ταξιαρχίες, ενώ οι Γερμανοί θα είχαν 70 διαθέσιμες μεραρχίες. Η υπεροχή στον αέρα έπρεπε να διατηρηθεί. Χωρίς αυτήν το ναυτικό δεν θα μπορούσε να αποκρούει τους εισβολείς επ' αόριστον. Η Λούφτβαφε θα προσπαθούσε να κερδίσει την κυριαρχία στους αιθέρες βομβαρδίζοντας εργοστάσια κατασκευής αεροσκαφών· στην περίπτωση αυτή το ηθικό των εργαζομένων θα έπαιζε αποφασιστικό ρόλο.

Παραδόξως, στο έγγραφο δεν αναφερόταν καν ο κίνδυνος που τελικά έφερε τη Βρετανία στο χείλος της ήττας - οι επιθέσεις υποβρυχίων κατά εμπορικών πλοίων. Οι υπηρεσίες των επιτελείων πίστευαν ότι ο ανεφοδιασμός της Βρετανίας κινδύνευε κυρίως από τις αεροπορικές επιδρομές σε λιμάνια, και υποτιμούσαν τα υποβρύχια. Τα συμπεράσματα του εγγράφου για τις προοπτικές μιας ήττας της Γερμανίας ήσαν ακόμη πιο αισιόδοξα. Στηριζόμενοι στα στοιχεία του υπουργείου Οικονομικού Πολέμου, οι συντάκτες του εγγράφου διαβεβαίωναν ότι μέχρι το τέλος του 1940 θα υπήρχε έλλειψη τροφίμων παντού στην Ευρώπη. Στα μέσα του 1941 η Γερμανία θα υπέφερε από έλλειψη βασικών πρώτων υλών και θα δυσκολευόταν να διατηρήσει την παραγωγή όπλων, και προς τα τέλη του ίδιου χρόνου η έλλειψη πετρελαίου θα «ανάγκαζε τη Γερμανία να χαλαρώσει τον στρατιωτικό της έλεγχο στην Ευρώπη». Όλα αυτά μπορεί να επισπεύδονταν, χάρη στους βρετανικούς βομβαρδισμούς. Ωστόσο, τα πάντα στηρίζονταν σε μια βασική προϋπόθεση, η οποία υπογραμμιζόταν στο κείμενο: ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες θα είχαν «την προθυμία να μας προσφέρουν πλήρη οικονομική υποστήριξη, *χωρίς την οποία δεν πιστεύουμε πως μπορούμε να συνεχίσουμε τον πόλεμο με κάποια πιθανότητα επιτυχίας».*

Θέτοντας κάποιες συμπληρωματικές ερωτήσεις στους Επιτελάρχες, ο Τσωρτσιλ αράδιασε μερικούς από τους όρους ειρήνης που φανταζόταν πως θα επέβαλε ο Χίτλερ στη Βρετανία: «Όροι... που θα την άφηναν παντελώς στο έλεος της Γερμανίας, διά του αφοπλισμού της, διά της εκχώρησης ναυτικών βάσεων στις Ορκάδες νήσους, κ.λπ.». Οι πραγματικοί όροι του Χίτλερ, αν μπορούσαν να μαθευτούν, θα ήταν μάλλον -όπως έλεγε ένα μέλος του υπουργικού συμβουλίου αργότερα το καλοκαίρι- ότι ο Χίτλερ «ήταν έτοιμος να σταματήσει εκεί, υπό τον όρο να κρατήσει ό,τι είχε ήδη κερδίσει», μαζί ίσως με μία-δυο αποικίες. Όμως είναι δύσκολο να πιστέψει κανείς ότι ο Χίτλερ θα δεχόταν να διατηρήσουν πλήρως τη μαχητική τους ικανότητα το Βρετανικό Ναυτικό και η Βρετανική Πολεμική Αεροπορία.

Το Πολεμικό Υπουργικό Συμβούλιο δέχτηκε τη γνώμη των Επιτελαρχών ότι η Βρετανία μπορούσε να συνεχίσει να μάχεται μόνη. Η συζήτηση για το αν θα κάνουν ειρήνη ή όχι προέκυψε έμμεσα, ύστερα από ένα γαλλικό αίτημα, να υποβάλουν και οι Βρετανοί προσφορές στον Μουσολίνι για να τον πείσουν να μείνει έξω από τον πόλεμο. Ο Μουσολίνι, σκέφτηκαν τα μέλη του υπουργικού συμβουλίου, θα προσπαθούσε τότε να λειτουργήσει ως μεσάζων μεταξύ του Χίτλερ και των δυτικών δυνάμεων, έτσι ώστε οι διαπραγματεύσεις μαζί του να οδηγήσουν σε διαπραγματεύσεις ειρήνης με τη Γερμανία. Η συζήτηση κράτησε πάνω από 3 μέρες, από τις 26 μέχρι τις 28 Μαΐου. Ο Τσωρτσιλ -με κάποιες μικρο-ανακολουθίες, είναι αλήθεια- τηρούσε μια όλο και πιο έντονα προκλητική και φιλοπόλεμη γραμμή. Κάποια στιγμή εκδήλωσε την επιθυμία να περιμένει μέχρι να εκκενωθεί η Δουνκέρκη: «Η επιχείρηση μπορεί να αποβεί μεγάλη αποτυχία. Από την άλλη. όμως ... μπορούμε να διασώσουμε ένα σημαντικό μέρος του Εκστρατευτικού Σώματος... ενώ θα χρειαστεί πραγματικά να δοκιμάσουμε την υπεροχή μας στον αέρα». Κάποια άλλη στιγμή είπε ότι θα ήταν έτοιμος να σκεφτεί τους όρους ειρήνης και να εκχωρήσει μερικά υπερπόντια εδάφη υπό τον όρο ότι θα διατηρούνταν οι συνιστώσες της βρετανικής ισχύος.

Digitized by 10uk1s

Ωστόσο, όλο και πιο πειστικά, όλο και πιο σταθερά ο Τσώρτσιλ υποστήριζε ότι ο Χίτλερ δεν θα μπορούσε να θέσει υποφερτούς όρους, ότι ακόμη και η συζήτηση των όρων θα αποδυνάμωνε τη θέληση για αγώνα και ότι θα ήταν καλύτερα, «αν είναι να συμβεί το χειρότερο ... να πέσουμε πολεμώντας».

Η κυβερνητική αλλαγή της 10ης Μαΐου 1940, αποδεικνυόταν τώρα πολύ σημαντική. Η συζήτηση στη Βουλή των Κοινοτήτων μετά την ήττα των Συμμάχων στη Νορβηγία είχε προκαλέσει την παραίτηση του Τσάμπερλαιν από τη θέση του πρωθυπουργού υπέρ κάποιου άλλου που θα μπορούσε να οδηγήσει το κόμμα των Εργατικών σε μια κυβέρνηση συνασπισμού. Οι Εργατικοί πρόβαλαν βέτο για τον Τσάμπερλαιν αλλά ήσαν έτοιμοι να δεχτούν τον Χάλιφαξ ή τον Τσώρτσιλ. Ο Χάλιφαξ δεν κατάφερε να αδράξει την ευκαιρία της διαδοχής, παρά την υποστήριξη του Τσάμπερλαιν, και πρωθυπουργός έγινε ο Τσώρτσιλ. Κράτησε τον Τσάμπερλαιν και τον Χάλιφαξ στο υπουργικό του συμβούλιο ως εκπροσώπους του κόμματος των Συντηρητικών, το οποίο είχε την πλειοψηφία στη Βουλή των Κοινοτήτων. Ο Χάλιφαξ τώρα, ο οποίος διατηρούσε προς το παρόν την παλιά του θέση ως υπουργός Εξωτερικών, θέλησε να χρησιμοποιήσει τους Ιταλούς για να ξεκινήσει διαπραγματεύσεις με τον Χίτλερ. Πίστευε ότι ο Χίτλερ δεν θα έθετε υπερβολικές απαιτήσεις για σύναψη ειρήνης, και τον εκνεύριζε φανερά η συναισθηματική ρητορεία του Τσώρτσιλ. Υπαινίχθηκε ακόμη και παραίτηση. Η μεταξύ τους διαφορά δεν μπορούσε να επιλυθεί ούτε με τη λογική ούτε με την παράθεση οποιωνδήποτε διαθέσιμων στοιχείων: ο Τσώρτσιλ πίστευε ότι ακόμη και η απλή συζήτηση περί όρων με τον Χίτλερ θα ήταν απαράδεκτη, και ότι μια τέτοια συζήτηση θα σήμαινε παραδοχή της ήττας και ως εκ τούτου παραδοχή των όρων του Χίτλερ. Ο Χάλιφαξ πίστευε ότι οι όροι θα μπορούσαν να μελετηθούν και να απορριφτούν αν κλόνιζαν τη βρετανική εθνική κυριαρχία. Ο Τσώρτσιλ ανταπάντησε ότι «θα ανακαλύπταμε τότε πως όλη η δύναμη της αποφασιστικότητας που τώρα διαθέτουμε θα έχει εξανεμιστεί», και δήλωσε: «...δεν θα μας έθεταν χειρότερους όρους αν συνεχίζαμε να πολεμάμε -ακόμη και αν ηττώμεθα- από *αυτούς* που θα μας παρουσίαζαν τώρα».

Όμως ο Χάλιφαξ ήταν μόνος· μόνο ο Τσάμπερλαιν του πρόσφερε κάποια υποστήριξη, αλλά ακόμη κι αυτή δεν προχώρησε πέρα από το ζήτημα να εξεταστεί με κατανόηση το αίτημα των απεγνωσμένων Γάλλων. Οι συντηρητικοί Άττλη και Γκρήνγουντ, υποστήριξαν τον Τσώρτσιλ. Το ίδιο και ο σερ Άρτσιμπαλντ Σίνκλαιρ, που κλήθηκε να μιλήσει εκ μέρους του κόμματος των Φιλελευθέρων. Την τρίτη ημέρα των συζητήσεων στο Πολεμικό Υπουργικό Συμβούλιο, ο Τσώρτσιλ υποστηρίχτηκε θερμά όταν μίλησε σε υπουργούς που δεν ανήκαν σ' εκείνο το μικρό σώμα. Φάνηκε να μένει έκπληκτος με τον ενθουσιασμό που ξεσήκωσε όταν υποσχέθηκε ότι δεν ετίθετο θέμα διαπραγμάτευσης. Από τότε δεν ταλαντεύτηκε -δημόσια είτε ιδιωτικά- από τον ανένδοτο ισχυρισμό του ότι η ειρήνη με τον Χίτλερ ήταν απαράδεκτη και ότι η αντίσταση κατά της Γερμανίας θα ήταν σκληρή και επώδυνη αλλά μπορούσε να είναι και θα ήταν επιτυχής.

Έτσι ο πρωθυπουργός εξέφρασε και ενίσχυσε τη «δύναμη της αποφασιστικότητας» η οποία, παραδόξως, αυξανόταν καθώς οι επιτυχίες του Χίτλερ πολλαπλασιάζονταν. Ο πόλεμος άρχισε επειδή η ναζιστική Γερμανία απειλούσε τη βρετανική ανεξαρτησία: η γερμανική κατάκτηση της Πολωνίας, της Δανίας, της Νορβηγίας, της Ολλανδίας και του Βελγίου και η δραματική προέλαση στο Στενό της Μάγχης επιβεβαίωναν τη γερμανική ισχύ και αδιαλλαξία. Ο Χίτλερ έπρεπε να τεθεί υπό έλεγχο, αλλιώς η ανεξαρτησία της Βρετανίας θα χανόταν.

Στο μεταξύ, όλο και περισσότεροι άνδρες διέφευγαν από τη Δουνκέρκη, οι πιο *πολλοί* από το λιμάνι και αρκετοί από τις παραλίες. 765 βρετανικά πλοία κατέπλευσαν στην Δουνκέρκη. Μόνο το 1/3 ήταν πολεμικά. Από τις 27 Μαΐου ως τις 4 Ιουνίου διασώθηκαν 338.000 άνδρες· σχεδόν οι 140.000 ήσαν Γάλλοι. Οι γαλλικές αρχές διέταξαν στα στρατεύματά τους

Digitized by 10uk1s

να αποχωρήσουν μόλις την 5η ημέρα της εκκένωσης. Μέχρι τότε έλπιζαν να διατηρήσουν ένα μεγάλο προγεφύρωμα (μάταια, αφού ο ανεφοδιασμός του ήταν ανέφικτος). Το αποτέλεσμα ήταν να διαδραματίσουν οι Γάλλοι τον σπουδαιότερο ρόλο στην ανάσχεση των Γερμανών, εμποδίζοντάς τους να εκκαθαρίσουν τον συμμαχικό θύλακα· και στην τελική φάση της εκκένωσης η οπισθοφυλακή ήταν εξ ολοκλήρου γαλλική. Πρόσφεραν έτσι πολύτιμη υπηρεσία, αφού τα βρετανικά στρατεύματα αποδείχτηκαν σημαντικά για το μέλλον του πολέμου. Πολλοί από τους καλύτερους στρατιώτες του βρετανικού στρατού είχαν πάει στη Γαλλία. Παρά το γεγονός ότι είχαν χάσει τον εξοπλισμό και τα οχήματά τους, η επιστροφή τους ενίσχυσε πολύ τη βρετανική άμυνα: όσο περισσότερα στρατεύματα κατάφερναν να επανεξοπλίσουν και να συγκεντρώσουν οι Βρετανοί, τόσο μεγαλύτερος θα έπρεπε να είναι ο αριθμός των Γερμανών που θα επιχειρούσαν απόβαση στις βρετανικές ακτές, και τόσο πιο ευάλωτοι θα ήταν οι Γερμανοί σε βρετανικές ναυτικές και αεροπορικές επιθέσεις.

Στη Γαλλία ο Στρατηγός Βεϋγκάν οργάνωνε την τελευταία γραμμή άμυνας, μια γραμμή που, όπως πίστευε και ο ίδιος, θα άντεχε ελάχιστα. Είχε στη διάθεσή του τις 4 θωρακισμένες μεραρχίες που είχαν αποτύχει να σταματήσουν τη γερμανική προέλαση, αλλά αυτές αποτελούνταν μόνον από το 1/3 της αρχικής τους δύναμης. Μέσω μιας αξιοθαύμαστης οργάνωσης ανασυγκροτήθηκαν 3 αποδυναμωμένες μηχανοκίνητες μεραρχίες με προσωπικό που είχε εκκενωθεί από τη Δουνκέρκη και το οποίο επέστρεφε τώρα από την Αγγλία· άλλες 2 δημιουργήθηκαν από τα υπολείμματα των μεραρχιών ιππικού που είχαν πολεμήσει στο Βέλγιο. Αλλά τώρα που είχαν χαθεί οι περισσότερες και καλύτερες γαλλικές μεραρχίες, ο Βεϋγκάν έμεινε με 45 μεραρχίες περίπου, πολλές από αυτές αποδυναμωμένες, για να κρατήσει το μέτωπο κατά μήκος των ποταμών Σομ και Αιν «χωρίς σκέψη υποχώρησης», ενάντια σε 95 μεραρχίες, μεταξύ των οποίων και 10 μεραρχίες πάντζερ, που είχαν προλάβει να αναπαυθούν και να αποκαταστήσουν το δυναμικό τους. Σε μια πενθήμερη μάχη, από τις 5 μέχρι τις 9 Ιουνίου, έσπασε η «γραμμή Βεϋγκάν»· κάμφθηκε, επίσης, στα γρήγορα μια απόπειρα άμυνας κατά μήκος των ποταμών Σηκουάνα και Μάρνη. Μετά τις 12 Ιουνίου οι Γερμανοί καταδιώκουν τους ηττημένους Γάλλους πέρα από τον Λίγηρα και απομονώνουν τις γαλλικές δυνάμεις που κρατούν ακόμη τη γραμμή Μαζινό, η οποία έχει διασπαστεί μόνο σε δύο σημεία.

Θα παρέμενε η Γαλλία στον πόλεμο; Η μητροπολιτική Γαλλία μπορεί να είχε ηττηθεί, αλλά παρέμενε η Γαλλική Αυτοκρατορία, με κάποια διαθέσιμα στρατεύματα, κάποιες αεροπορικές δυνάμεις και με πανίσχυρο ναυτικό. Μερικές μονάδες μπορούσαν ακόμη να διαφύγουν με πλοία από τη Γαλλία. Μετά την συνθηκολόγηση της Φινλανδίας με τη Σοβιετική Ένωση (13 Μαρτίου 1940) ο Νταλαντιέ εγκαταλείπει την πρωθυπουργία και τον αντικαθιστά ο Ρεϋνώ, θιασώτης της συνέχισης του πολέμου με δυναμικότερα μέσα. Στην πραγματικότητα, αυτό οδήγησε απλώς σε εντονότερη λογοκοπία και σε περισσότερες προστριβές ανάμεσα στον Ρεϋνώ και τον Νταλαντιέ -που διέθετε αρκετή πολιτική δύναμη ώστε να παραμείνει στην κυβέρνηση-όπως και σε εντεινόμενες σκευωρίες του Ρεϋνώ κατά του Στρατηγού Γκαμελέν, προστατευόμενου του Νταλαντιέ. Μόλις στις 19 Μαΐου, μεσούντος του πολέμου, κατάφερε ο Ρεϋνώ να απαλλαγεί από τον Γκαμελέν· ο αντικαταστάτης του Βεϋγκάν ήταν στρατιωτικά μια συνετή επιλογή, αλλά πολιτικά καταστροφική. Ταυτόχρονα ο Ρεϋνώ έφερε τον Στρατάρχη Πεταίν στην κυβέρνηση, προφανώς για να εμπνεύσει την πίστη στη νίκη. Ο Πεταίν αποδείχτηκε ακατάλληλος για τον σκοπό αυτό. Ο Ρεϋνώ ήταν ευφυής, φιλελεύθερος, παθιασμένος αντιναζιστής και πειστικός υποστηρικτής ενός χωρίς όρια αγώνα κατά της Γερμανίας του Χίτλερ. Ήταν φιλόδοξος και γνώστης της πολιτικής. Ωστόσο οι διασυνδέσεις του και οι συνεργάτες του περιελάμβαναν άτομα για τα οποία η ανυποχώρητη αντίσταση στον Χίτλερ δεν αποτελούσε απόλυτη προτεραιότητα, και για τα οποία μετρούσε περισσότερο το τίμημα.

Digitized by 10uk1s

Ο Στρατηγός Βεϋγκάν τόνιζε όλο και περισσότερο στην κυβέρνηση την ανάγκη μιας ανακωχής. Ο Ρεϋνώ του ζήτησε να παραδώσει τα στρατεύματα που βρίσκονταν στη Γαλλία, αφήνοντας την κυβέρνηση να συνεχίσει τον πόλεμο έξω από τη Γαλλία. Ο Βεϋγκάν αρνήθηκε, επιμένοντας ότι για μια ανακωχή υπεύθυνη πρέπει να είναι η κυβέρνηση. Μέσα στην κυβέρνηση του Ρεϋνώ, ο Σωτάν πρότεινε να ρωτηθούν οι Γερμανοί για τους όρους τους. Υποστήριξε, όπως είχε κάνει ο Χάλιφαξ μερικές εβδομάδες πριν από τη Δουνκέρκη, ότι τυχόν σκληροί όροι θα μπορούσαν μετά από προσεκτικό έλεγχο να απορριφθούν. Ο Ρεϋνώ δεν μπόρεσε να κερδίσει αρκετή υποστήριξη κατά της πρότασης Σωτάν, και παραιτήθηκε στις 16 Ιουνίου 1940.

Τον διαδέχτηκε ο Στρατάρχης Πεταίν που δεν έδειξε κανένα δισταγμό στην αποδοχή της ήττας. Μάλιστα, φάνηκε σχεδόν να την απολαμβάνει ως πρέπουσα τιμωρία των Γάλλων για τη μαλθακότητά τους, και ως ευκαιρία για την οικοδόμηση μιας νέας Γαλλίας, με πνεύμα αυτοθυσίας και αίσθημα καθήκοντος. Ο Πεταίν υποστήριζε ότι η γαλλική κυβέρνηση δεν έπρεπε να φύγει στο εξωτερικό για να συνεχίσει τον αγώνα από τα εδάφη της αυτοκρατορίας. Αυτό θα ήταν λιποταξία, εγκατάλειψη του γαλλικού λαού στον εχθρό. Ο Βεϋγκάν ήθελε να διατηρηθεί στη Γαλλία μια γαλλική συνταγματική αρχή με ένοπλες δυνάμεις στη διάθεσή της, οι οποίες θα διατηρούνταν μετά την ήττα, προφανώς σε συμφωνία με τους Γερμανούς, προκειμένου να προλάβουν την αταξία στη Γαλλία και πιθανή κατάληψη της εξουσίας από επαναστάτες. Οι κομμουνιστές, φυσικά, μέλη πλέον μιας παράνομης οργάνωσης, ήσαν αντίθετοι στον πόλεμο κατά της Γερμανίας, λόγω του σοβιετοναζιστικού συμφώνου. Ίσως και να ενεργούσαν κατά της συνέχισης του αγώνα και να κέρδιζαν έτσι γερμανική υποστήριξη. Εν πάση περιπτώσει, και ο Πεταίν και ο Βεϋγκάν πίστευαν ότι η βρετανική αντίσταση σύντομα θα καμπτόταν. Επομένως, το μόνο που θα κατάφερνε η συνεχιζόμενη γαλλική αντίσταση θα ήταν να βοηθήσει τους Βρετανούς να διασφαλίσουν καλύτερους όρους από τους Γερμανούς απ' ό,τι οι Γάλλοι, που είχαν σηκώσει όλο το βάρος του πολέμου. Ο Πεταίν προσφέρθηκε να γίνει ο σωτήρας της Γαλλίας, και η γαλλογερμανική ανακωχή υπογράφτηκε στις 21 Ιουνίου.

Η προθυμία της γαλλικής κυβέρνησης να έρθει σε συμφωνία πρόσφερε στον Χίτλερ δύο τεράστια πλεονεκτήματα. Μπορούσε να κυβερνήσει τη Γαλλία εμμέσως, με μια κυβέρνηση που θα είχε την έδρα της στη μη κατεχόμενη ζώνη της Γαλλίας - όλη η βόρεια Γαλλία και οι ακτές του Ατλαντικού, συμπεριλαμβανόμενης της σιδηροδρομικής οδού προς την Ισπανία, είχαν καταληφθεί από τις γερμανικές δυνάμεις. Και δεύτερον, μπορούσε να εμποδίσει τον γαλλικό στόλο να ενωθεί με τον βρετανικό. Στις 18 Ιουνίου, ο Στρατηγός Ντε Γκωλ, ο οποίος από επιτυχημένος διοικητής της 4ης θωρακισμένης μεραρχίας είχε διοριστεί υφυπουργός στην κυβέρνηση Ρεϋνώ. μίλησε από το ραδιόφωνο στο Λονδίνο και κάλεσε τους Γάλλους να συνεχίσουν τον αγώνα. Σε αντίθεση με τον Πεταίν, ο Ντε Γκωλ πίστευε ότι ο παγκόσμιος πόλεμος μόλις άρχιζε, ότι οι δημοκρατικές χώρες θα τον κέρδιζαν και ότι η Γαλλία θα βρισκόταν ανάμεσα στους νικητές. Ελάχιστοι ανταποκρίθηκαν στο κάλεσμά του. Οι κυβερνητικοί αξιωματούχοι στο μεγαλύτερο μέρος της γαλλικής αυτοκρατορίας, σε χώρες όπως το Μαρόκο, η Αλγερία και η Τυνησία, ακολούθησαν, έστω και απρόθυμα, την νόμιμη αρχή, θέτοντας τη διατήρηση της γαλλικής ενότητας, όπως εκείνοι την εννοούσαν, πάνω από την ανάγκη της συντριβής του Χίτλερ.

Ο βρετανικός έλεγχος της Μεσογείου, της Αιγύπτου και της διώρυγας του Σουέζ, της Παλαιστίνης και των πετρελαιοπηγών πιο πέρα, απειλήθηκε σοβαρά όταν κήρυξε η Ιταλία τον πόλεμο στις 10 Ιουνίου 1940. Είναι δύσκολο να αποδώσει κανείς με βεβαιότητα ιδέες ή φιλοδοξίες στον Μουσολίνι, πέρα από αυτήν της διαιώνισης της προσωπικής του εξουσίας. Δικτάτορας της Ιταλίας από το 1925, εξέφραζε πολλές ιδέες από καιρού εις καιρόν αλλά η έλλειψη συνεκτικότητας και η στομφώδης κενότητά τους αποδυνάμωναν την φερεγγυότητά τους. Πήρε την εξουσία ως ηγέτης -ή ορθότερα ως εκπρόσωπος- των φασιστών, ενός

Digitized by 10uk1s

συνασπισμού πολιτικών ομάδων-συμμοριών που διακρίνονταν για τη βιαιότητά τους και επιδίδονταν στον φυσικό και ηθικό εκφοβισμό των αριστερών οργανώσεων και συνδικάτων στις πόλεις και στην επαρχία, ιδιαίτερα σε περιοχές βορείως της Ρώμης. Μερικοί παραδοσιακοί φιλελεύθεροι πολιτικοί το θεώρησαν πιο φυσικό να συνεργαστούν με τους φασίστες κατά των σοσιαλιστών και του Χριστιανικού προοδευτικού κόμματος, παρά να συνεργαστούν με τους τελευταίους κατά των φασιστών. Αργότερα, ο Μουσολίνι εξασφάλισε την υποστήριξη της Εκκλησίας, των βιομηχάνων και των επιχειρηματιών, όπως και των μεγαλοκτηματιών, τους οποίους ευχαρίστησε η εξολόθρευση των αγροτικών ενώσεων όπως και το γεγονός ότι οι υψηλές τιμές των προϊόντων τους συνδέονταν θετικά με το ζήτημα της οικονομικής αυτάρκειας της Ιταλίας.

Η αυταρχική και ενίοτε βίαιη απολυταρχική φασιστική δικτατορία προσπαθούσε να δικαιωθεί μέσα από μια «αταξική» εθνικιστική ρητορεία και από ασυνάρτητες αναφορές περί «μεγαλείου». Εάν ο ίδιος ο Μουσολίνι είχε κάποιους σταθερούς στόχους, πράγμα αβέβαιο, ο εθνικός αυτοσεβασμός ήταν σίγουρα ένας από αυτούς. Τούτος ο στόχος ασκούσε πολύ περιορισμένη γοητεία στους Ιταλούς, σε σύγκριση με το κύμα πατριωτισμού που είχε ξεσηκωθεί στη Γερμανία, στη Βρετανία και στη Γαλλία. Ο ιταλικός λαός ήταν, κατά μέσο όρο, πολύ φτωχότερος και λιγότερο μορφωμένος, και η παραπάνω αντίληψη περί έθνους στην Ιταλία είχε συγκριτικά περιορισμένη απήχηση. Και επιπλέον, οι εθνικοί θρίαμβοι επικροτούνταν από τους φασίστες και από τους μοναρχικούς συντηρητικούς, αρκεί να διασφαλίζονταν χωρίς υπερβολικές θυσίες. Οι εθνικοί θρίαμβοι θα ενίσχυαν την εξουσία του Μουσολίνι και ίσως τον βοηθούσαν να πλήξει τους εναπομείναντες μη φασιστικούς θεσμούς, όπως η μοναρχία.

Τέτοιου είδους εκτιμήσεις ενίσχυαν την τάση του Μουσολίνι για εμπλοκή σε περιπέτειες εκτός Ιταλίας. Το ξέσπασμα του πολέμου τον Σεπτέμβριο του 1939 τον έκανε νευρικό. Η ουδετερότητα δεν ήταν στάση που ταίριαζε σ' έναν άνδρα αρρενωπό και βίαιο. Εξάλλου, η Βρετανία και η Γαλλία μαζί ήσαν επικίνδυνα ισχυρές στη Μεσόγειο. Η συγκλονιστική γερμανική νίκη τον Μάιο του 1940 έθεσε επιτακτικά το ζήτημα μιας απόφασης, και στις 26 Μαΐου ο Μουσολίνι επέλεξε τον πόλεμο. Λίγες μέρες μετά, είπε στον Χίτλερ ότι η Ιταλία θα κήρυττε πόλεμο στις 5 Ιουνίου, μια ημερομηνία που αναβλήθηκε, με αίτημα του Χίτλερ, για τις 10 Ιουνίου. Μετά ακολούθησαν 11 μέρες χωρίς καμιά επιτυχία στον πόλεμο κατά της Γαλλίας, πριν από την ανακωχή. Ωστόσο, ο Μουσολίνι δεν επιθυμούσε να συμμετέχει στην συνδιάσκεψη ειρήνης. Αντιθέτως, ήθελε να συνεχιστεί ο πόλεμος και προσέβλεπε στη συμμετοχή της Ιταλίας στις ένοπλες αναμετρήσεις. Προφανώς, αγνοούσε την αδυναμία των ιταλικών ενόπλων δυνάμεων.

Η πολεμική ισχύς του ιταλικού στρατού ήταν μεγάλη, στα χαρτιά: 73 μεραρχίες, 53 στην Ιταλία και 20 στην αυτοκρατορία. Αλλά μόνο 19 μεραρχίες ήσαν πλήρεις. Υπήρχαν 3 θωρακισμένες μεραρχίες, αλλά τα ιταλικά άρματα είτε ήσαν πολύ ελαφρά είτε -ως επί το πλείστον- παρωχημένα. Η Ιταλία διέθετε 3.300 πολεμικά αεροπλάνα, αλλά μόνο τα 1.800 μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν άμεσα και μόνο γύρω στα 1.100 ήσαν σχετικά σύγχρονα. Θεωρητικά, το ναυτικό αποτελούσε μια τρομερή δύναμη, με 2 θωρηκτά και άλλα 2 σχεδόν έτοιμα, 7 βαριά και 12 ελαφρά καταδρομικά, 59 αντιτορπιλικά, *67* τορπιλακάτους και 115 υποβρύχια. Μολαταύτα, ο περισσότερος εξοπλισμός και η εκπαίδευση των πληρωμάτων ήσαν ελλιπή. Τα υποβρύχια ήσαν αργοκίνητα, θορυβώδη, μικρής καταδυτικής ικανότητας και περιορισμένης αντοχής. Κάποιοι αξιωματικοί και άνδρες ήσαν γενναίοι, και οι οπλίτες στο σύνολό τους καλοδιάθετοι και υπομονετικοί. Όμως οι περισσότεροι αξιωματικοί ήσαν ατομιστές, επαγγελματικά ανεπαρκείς και επιρρεπείς στην καλοπέραση. Δεν υπήρχε στην Ιταλία μια παραδοσιακή κάστα στρατιωτικών που να βγάζει ικανούς αξιωματικούς. Στις τάξεις του στρατού, δεν υπήρχε εκείνος ο καθεαυτού εθνικιστικός πατριωτισμός χάρη στον οποίο οι Γερμανοί στρατιωτικοί υπερνικούσαν τις τοπικές ιδιαιτερότητες. Η μητροπολιτική

Digitized by 10uk1s

Ιταλία ήταν ευπρόσβλητη και είχε να υπερασπιστεί μια αυτοκρατορία που περιλάμβανε την Αλβανία, τη Λιβύη, τα Δωδεκάνησα, τη *νεοκα*τακτηθείσα Αιθιοπία, την Ιταλική Σομαλία και την Ερυθραία. Ο Μουσολίνι, ωστόσο, δεν σκεφτόταν την άμυνα αλλά έναν «πόλεμο μερικών μηνών»: η Ιταλία θα προχωρούσε σε επίθεση για να δημιουργήσει ένα δορυφορικό κράτος σε βάρος της Γιουγκοσλαβίας, θα επέκτεινε την Αλβανία σε βάρος της Ελλάδας, και πάνω απ' όλα θα έδιωχνε τους Βρετανούς από την Αίγυπτο και θα εξασφάλιζε τον έλεγχο της Μεσογείου και μια ασφαλή δίοδο στην Ανατολική Αφρική μέσω της διώρυγας του Σουέζ. Παράλογη αξίωση, αλλά χρειάστηκε δέσμευση βρετανικής ισχύος για να αποδειχτεί αυτό.

Digitized by 10uk1s

3
Η Βρετανία μόνη

ΣΤΙΣ 18 ΙΟΥΝΙΟΥ του 1940 ο Τσώρτσιλ ανακοίνωσε: «Η μάχη της Γαλλίας τελείωσε· περιμένω να αρχίσει σύντομα η μάχη της Αγγλίας». Μπορούσε η Βρετανία να συνεχίσει να αντιστέκεται; Θα δεχόταν ο λαός της να υποστεί τους άμεσους κινδύνους της αντίστασης;

Τον Μάιο του 1940 η μια καταστροφή διαδεχόταν την άλλη καθώς ο γαλλικός στρατός είχε υπερφαλαγγιστεί και βρισκόταν σε σύγχυση. Όταν άρχισε ο πόλεμος, ο Τσώρτσιλ ήρθε στην εξουσία από μια σύμπτωση γεγονότων· το αποτέλεσμα ήταν να αποκτήσει η φωνή της κυβέρνησης μια ειδική ποιότητα, σε μια στιγμή που ο βρετανικός λαός, λόγω της κρίσης, αφουγκραζόταν προσεκτικά την ηγεσία. Όταν στις 10 Μαΐου έγινε πρωθυπουργός, είχε ήδη ευρεία υποστήριξη: οι προπολεμικοί ισχυρισμοί του για ανεπάρκειες στον επανεξοπλισμό, ιδιαίτερα στην αεροπορία, και η προφητεία του ότι την υποτιθέμενη σωτηρία της Τσεχοσλοβακίας στο Μόναχο σύντομα θα ακολουθούσε η καταστροφή της, δεν είχαν ξεχαστεί και χάρισαν στον Τσώρτσιλ την ασυνήθιστη φήμη του προβλεπτικού και σοφού ηγέτη. Ο ζήλος του για ενεργό συμμετοχή των Βρετανών στον πόλεμο και η ενεργητικότητά του ως υπουργού έκαναν αίσθηση στο λαό και στον πολιτικό κόσμο. Σε κείνες τις κρίσιμες ώρες των εθνικών αποφάσεων, οι ομιλίες του Τσώρτσιλ απόκτησαν εξαιρετική δύναμη χάρη σε τρία χαρακτηριστικά τους. Από την αρχή μιλούσε για δεινά και κινδύνους. Στην πρώτη του ομιλία ως πρωθυπουργός, στις 13 Μαΐου, είπε στη Βουλή των Κοινοτήτων «Δεν έχω να προσφέρω άλλο από αίμα, μόχθο, δάκρυα και ιδρώτα. Μας περιμένει μια δοκιμασία του χειρίστου είδους. Έχουμε μπροστά μας πολλούς, πάρα πολλούς μήνες δοκιμασιών και αγώνων». Ένα δεύτερο γνώρισμα ήταν ο συνδυασμός υψηλοφρόνων επικλήσεων για εκτέλεση του καθήκοντος με κάποια νεφελώδη αλλά ενθαρρυντικά οράματα για ένα καλύτερο μέλλον. Στο πνεύμα αυτό δήλωνε στις 18 Ιουνίου:

> Όλο το μένος και η ισχύς του εχθρού θα στραφούν σύντομα εναντίον μας. Ο Χίτλερ γνωρίζει ότι ή θα πρέπει να συντρίψει εμάς που ζούμε σ' αυτό το νησί ή να χάσει τον πόλεμο. Αν του προβάλουμε εμείς αντίσταση, μπορεί να ελευθερωθεί όλη η Ευρώπη και η ζωή στον κόσμο να πάει μπροστά και να φτάσει σε απλόχωρα και ηλιόλουστα υψίπεδα· αν όμως εμείς αποτύχουμε, τότε ο κόσμος όλος, ακόμη κι οι Ηνωμένες Πολιτείες, αλλά και όλα όσα γνωρίσαμε και στέρξαμε, θα καταβυθιστούν στην άβυσσο ενός νέου σκοτεινού μεσαίωνα που θα είναι απειλητικότερος και ίσως πιο παρατεταμένος, χάρη στα φώτα μιας διεστραμμένης επιστήμης. Ας αφοσιωθούμε, λοιπόν, στα καθήκοντά μας και ας συμπεριφερθούμε έτσι ώστε, αν η Βρετανική Αυτοκρατορία και η Κοινοπολιτεία της κρατήσουν άλλα χίλια χρόνια, να λέει και τότε ο κόσμος: «Αυτή ήταν η καλύτερη στιγμή τους».

Με την έλλειψη σαφήνειας στις ομιλίες αυτές απέφευγε να προχωράει σε λεπτομέρειες για την άμυνα ή σε συζητήσεις για τους ακριβείς στόχους του πολέμου. Ο Τσώρτσιλ κρατούσε τα θέματα σε ένα άκρως συναισθηματικό επίπεδο προλαμβάνοντας έτσι μια ψύχραιμη και λογική δημόσια αντιπαράθεση που θα μπορούσε να είναι ασύμβατη με το πνεύμα αυτοθυσίας και την φιλοπόλεμη στάση. Πάνω απ' όλα, η λογοτεχνική αξία αυτών των ομιλιών εξασφάλιζε την υψηλή ακροαματικότητά τους αλλά και το ότι ο κόσμος συγκρατούσε το περιεχόμενό τους. Η ρέουσα μεγαλοπρέπεια της γλώσσας, εν μέρει δημιουργούσε και εν μέρει εξέφραζε την πίστη ότι η απόφαση για συνέχιση του πολέμου ήταν η μοναδική δυνατή απάντηση στη γαλλική ήττα:

> Θα συνεχίσουμε ως το τέλος. Θα πολεμήσουμε στη Γαλλία, θα πολεμήσουμε σε

Digitized by 10uk1s

πέλαγα και ωκεανούς, θα πολεμήσουμε με αυξανόμενη αυτοπεποίθηση και αυξανόμενη ισχύ στους αιθέρες, θα υπερασπίσουμε το νησί μας, όποιο κι αν είναι το τίμημα. Θα πολεμήσουμε στις ακτές, θα πολεμήσουμε στα αεροδρόμια, θα πολεμήσουμε σε χωράφια και σε δρόμους, θα πολεμήσουμε στα βουνά· και δεν θα παραδοθούμε ποτέ ...

Ο Τσώρτσιλ έκανε την προοπτική του κινδύνου απολαυστική: «Η ρητορεία», έγραφε αργότερα, «δεν αποτελούσε εγγύηση για την επιβίωση» - αλλά πάντως βοήθησε.

Ο Χίτλερ ήλπιζε σε μια ειρήνη με συμβιβασμούς. Ποτέ δεν κατέστησε σαφείς τους όρους του. Πιθανώς, θα έπρεπε η Βρετανία να αναγνωρίσει τη γερμανική κυριαρχία στην ηπειρωτική Ευρώπη και να επιστρέψει τις πρώην γερμανικές αποικίες, ενώ η Γερμανία θα επέτρεπε, και μάλιστα θα στήριζε, την ύπαρξη της Βρετανικής Αυτοκρατορίας. Η πεποίθηση του Τσώρτσιλ ότι οι Γερμανοί θα επέμεναν στον αφοπλισμό της Βρετανίας προκειμένου να εξασφαλιστεί η τήρηση αυτών των όρων, ήταν μάλλον σωστή. Δεν μπορούμε να είμαστε βέβαιοι, γιατί το θέμα δεν συζητήθηκε ποτέ. Μετά την πτώση της Γαλλίας, οι Γερμανοί που έκαναν βολιδοσκοπήσεις για ειρήνη αγνοήθηκαν πλήρως· κανείς δεν ενδιαφέρθηκε γι' αυτούς πέρα από τον Ρ. Α. Μπάτλερ και τον Δούκα του Ουίνδσορ, που μετρούσαν ελάχιστα, και ένα-δυο Βρετανούς διπλωμάτες που σύντομα τέθηκαν υπό περιορισμό. Στο μεταξύ το γερμανικό ναυτικό, ο στρατός και η αεροπορία μελετούσαν τις δυνατότητες εισβολής στην Αγγλία. Στα τέλη Ιουνίου ο Γιοντλ, μέλος της Ανώτερης Διοίκησης των γερμανικών ενόπλων δυνάμεων, συνέταξε ένα υπόμνημα για τη συνέχιση του πολέμου κατά της Βρετανίας, ενώ ο Χίτλερ αποφάσισε ότι χρειαζόταν μια επίδειξη δύναμης για να λογικευτεί η Βρετανία· ενδεχομένως να ήταν απαραίτητη και *η χρήση* αυτής της δύναμης. Στις 2 Ιουλίου, ο Χίτλερ ζητά να καταρτιστούν σχέδια για την εισβολή. Την επομένη, μια βιαιότατη πολεμική ενέργεια αφήνει να φανεί η αποφασιστικότητα της βρετανικής κυβέρνησης. Ο γαλλικός στόλος στο Μερς-ελ-Κεμπίρ, κοντά στο Οράν, βομβαρδίστηκε από βρετανικά πολεμικά πλοία. Σύμφωνα με τους όρους της γαλλογερμανικής ανακωχής, τα γαλλικά πολεμικά πλοία έπρεπε να αφοπλιστούν υπό γερμανική ή ιταλική επιτήρηση. Παρ' όλο που ο Γάλλος Αρχιναύαρχος Νταρλάν διαβεβαίωσε τους Βρετανούς ότι δεν θα χρησιμοποιούνταν ποτέ εναντίον τους γαλλικά πλοία, η βρετανική κυβέρνηση φρόντισε να βεβαιωθεί ότι δεν θα έπεφταν ποτέ άθικτα στα χέρια του εχθρού. Το ρίσκο ήταν μεγάλο, καθώς το γαλλικό ναυτικό ήταν εξαιρετικά ισχυρό. Εάν, με τη βία ή με απάτη, οι Γερμανοί έπαιρναν τον έλεγχο των πλοίων, θα διακυβευόταν η ικανότητα της Βρετανίας να συνεχίσει τον πόλεμο.

Σε λιγότερο από δέκα λεπτά, οι Βρετανοί έθεσαν εκτός μάχης τρία μεγάλα γαλλικά θωρηκτά, συμπεριλαμβανομένου και του σύγχρονου βαρέος θωρηκτού *Dunquerque,* σκοτώνοντας πάνω από 1.250 Γάλλους ναύτες. Ωστόσο, ένα άλλο βαρύ καταδρομικό, το *Strasbourg,* διέφυγε στην Τουλόν. (Όλα τα πολεμικά πλοία που βρίσκονταν εκεί αυτοβυθίστηκαν με εντολή των γαλλικών αρχών όταν οι Γερμανοί κατέλαβαν το λιμάνι στα τέλη του 1942). Ο Τσώρτσιλ δάκρυσε ενώ δικαιολογούσε την επιχείρηση στη Βουλή των Κοινοτήτων. Λίγους μήνες μετά, ένας συνεργάτης του Ρούσβελτ, ο Χάρυ Χόπκινς, δήλωνε ότι αυτή η επιχείρηση ήταν που έπεισε τον Πρόεδρο των ΗΠΑ ότι η Βρετανία θα πολεμούσε μέχρις εσχάτων.

Στις 17 Ιουλίου, ο γερμανικός στρατός παρουσίασε το σχέδιο της εισβολής: ένα πρώτο κύμα 13 μεραρχιών θα ακολουθούνταν από 3 μηχανοκίνητες και 6 μεραρχίες πάντσερ, και μετά θα έπονταν άλλες 17 μεραρχίες πεζικού. Μια αερομεταφερόμενη μεραρχία θα βοηθούσε το πρώτο κύμα εισβολής. Οι αποβάσεις θα γίνονταν στις ακτές μεταξύ Ράμσγκεητ και Μπέξχιλ, μεταξύ Μπράιτον και νήσου Ουάιτ και μεταξύ Γουέυμουθ και Λάιμ Ρήτζες. 90.000 άνδρες θα έπαιρναν μέρος στην αρχική επίθεση, και μέχρι την τρίτη μέρα θα αποβιβάζονταν 260.000. Η ηγεσία του γερμανικού ναυτικού αντέτεινε ότι ήταν δύσκολο να

Digitized by 10uk1s

συγκεντρώσει τα απαραίτητα πλοία και ότι θα ήταν αδύνατο να τα προστατέψει σε ένα τόσο ευρύ μέτωπο, με διάφορα σημεία απόβασης σε μια ακτογραμμή 320 χιλιομέτρων. Το ναυτικό ήθελε να περιορίσει τα σημεία απόβασης σε ένα μέτωπο 60 χιλιομέτρων μεταξύ Φολκστόουν και Ήστμπορν. Ο Μπράουχιτς, Αρχιστράτηγος του γερμανικού στρατού, επέμενε να γίνει μια επιπλέον απόβαση, κοντά στο Μπράιτον, για να υπερφαλαγγίσει οποιαδήποτε προσπάθεια των Βρετανών να κρατήσουν μια γραμμή άμυνας μεταξύ Τσάταμ και Μπράιτον. Το τελικό σχέδιο περιλάμβανε αποβάσεις σε τρεις τομείς, ανάμεσα σε Φολκστόουν και Μπράιτον, σε έκταση μεγαλύτερη των 120 χιλιομέτρων. Θα αποβιβάζονταν πάνω από 80.000 άνδρες - που σε 3 μέρες θα γίνονταν 125.000. Αλεξιπτωτιστές θα έπεφταν πίσω από το Χάιδ. Μέσα στις 11 πρώτες μέρες θα έφταναν 10 πλήρεις μεραρχίες και θα τις ακολουθούσε το δεύτερο κύμα από 6 τεθωρακισμένες και 2 μηχανοκίνητες μεραρχίες (μία από τις *οποίες* θα ήταν και η μεραρχία των Ες-Ες "Νεκροκεφαλή") σε 4 εβδομάδες˙ 2 εβδομάδες αργότερα θα ακολουθούσαν άλλες 9 μεραρχίες. Εξάλλου, 8 μεραρχίες θα βρίσκονταν σε επιφυλακή. Η επιχείρηση ΘΑΛΑΣΣΙΟΣ ΛΕΩΝ μπορούσε να ξεκινήσει από τις 15 Σεπτεμβρίου.

Δεν ήταν περίεργο που ο γερμανικός στρατός ένιωθε σίγουρος για την επιτυχία, αρκεί βέβαια να μπορούσε να αποβιβαστεί και να ανεφοδιαστεί. Τον Σεπτέμβριο οι Βρετανοί είχαν 27 μεραρχίες πεζικού, αλλά μόνον 4 ήσαν πλήρως εξοπλισμένες (συμπεριλαμβανομένης και μιας καναδικής μεραρχίας) κι άλλες 8 σχετικά καλά εξοπλισμένες. Υπήρχαν και 11 ταξιαρχίες ακόμη. Όμως υπήρχαν σοβαρές ελλείψεις σε πυροβόλα, σε πολυβόλα και αντιαρματικά - είχε δοθεί προτεραιότητα στον εξοπλισμό του Εκστρατευτικού Σώματος, το μεγαλύτερο μέρος του οποίου είχε εγκαταλειφθεί στη Δουνκέρκη. Η εκπαίδευση ήταν ελλιπής. Δύο θωρακισμένες μεραρχίες και 2 ταξιαρχίες αρμάτων μάχης έπρεπε να μοιραστούν μόλις 600 ελαφρά και μέσα άρματα μάχης σε όλη τη χώρα. Ο γερμανικός στρατός έτρεφε μεγάλο σεβασμό για την ποιότητα των βρετανικών στρατευμάτων, τα οποία θα πολεμούσαν «πεισματικά και αποφασιστικά», αλλά θεωρούσε ανάξια «τη βρετανική διοίκηση επιχειρήσεων που δεν διέθετε προσαρμοστικότητα». Η Εθνοφρουρά -500.000 ένστολοι εθελοντές- ήταν οπλισμένη κυρίως με παλιά αμερικάνικα τυφέκια και οργανωμένη για τοπική άμυνα. Οι Γερμανοί εκτιμούσαν ότι το αξιόμαχο της Εθνοφρουράς ήταν «μικρό», και ότι μέχρι τον Σεπτέμβριο ίσως βελτιωνόταν.

Ο Στρατηγός Γιοντλ έβλεπε την εισβολή σαν μια «βίαιη διάβαση ποταμού σε ευρύ μέτωπο ... τον ρόλο του πυροβολικού θα τον αναλάβει η Λούφτβαφε». Επομένως, η γερμανική αεροπορία θα αντιστάθμιζε την κατωτερότητα του γερμανικού ναυτικού. Οι αναφορές του ναυτικού επιτελείου ήσαν αποκαρδιωτικές: «Σε σύγκριση με τις δυνάμεις του εχθρού, οι επιχειρησιακές δυνατότητες του Ναυτικού ... είναι απείρως μικρότερες». Στα μητροπολιτικά ύδατα, το Βασιλικό Ναυτικό είχε 5 ετοιμοπόλεμα μεγάλα πλοία (3 θωρηκτά και 2 βαριά καταδρομικά) 10 καταδρομικά και 50 αντιτορπιλικά. Το γερμανικό ναυτικό, πολύ αποδυναμωμένο από τις απώλειες της εκστρατείας στη Νορβηγία, μπόρεσε να επιστρατεύσει 5 καταδρομικά, από τα οποία τα 4 θα προσπαθούσαν να ξεγελάσουν τους Βρετανούς προσποιούμενα πως συνόδευαν μια νηοπομπή προς την ακτή μεταξύ Αμπερντήν και Νιούκασλ, ενώ το βαρύ καταδρομικό *Hipper* και -εάν επισκευαζόταν εγκαίρως- το θωρηκτό τσέπης *Ναύαρχος Scheer,* θα χτυπούσαν εμπορικά πλοία. Δέκα αντιτορπιλικά, 50 τορπιλάκατοι και 27 υποβρύχια θα προσπαθούσαν να ανακόψουν την προσέγγιση των βρετανικών θωρηκτών και να προστατεύσουν τα οπλιταγωγά σκάφη. Τα τελευταία αποτελούσαν ένα βραδυκίνητο σύνολο*:* για τις πρώτες αποβάσεις είχαν επιταχθεί 1.130 μαούνες και 1.028 βενζινάκατοι και αλιευτικά σκάφη, με 390 ρυμουλκά ή μηχανότρατες που θα ρυμουλκούσαν τις μαούνες που δεν είχαν ισχυρές μηχανές. Υπήρχαν επίσης 170 μεγαλύτερα εμπορικά πλοία. Το γερμανικό ναυτικό θα ναρκοθετούσε το Στενό της Μάγχης για να δημιουργήσει ένα προστατευμένο δίαυλο, αλλά το ναυτικό επιτελείο αμφέβαλλε για την αξία της ναρκοθέτησης του Στενού. Μάλιστα αμφέβαλλε για ολόκληρη την επιχείρηση:

Digitized by 10uk1s

«Ακόμη κι αν η Λούφτβαφε -αφού νικήσει τη Βασιλική Πολεμική Αεροπορία [ΡΑΦ] και κερδίσει την υπεροχή στον εναέριο χώρο του Στενού- παραμείνει αλώβητη, πάλι θα είναι σε θέση ο εχθρικός στόλος να πλήξει την περιοχή όπου θα βρίσκονται οι μεταφερόμενες δυνάμεις». Όλοι συμφωνούσαν ότι απαραίτητη προϋπόθεση για την επιτυχία της εισβολής θα ήταν να νικήσει η Λούφτβαφε τη ΡΑΦ και να κυριαρχήσει στον εναέριο χώρο του Στενού. Τότε θα μπορούσαν *τα* γερμανικά βομβαρδιστικά να χτυπήσουν τα βρετανικά θωρηκτά χωρίς να εμποδίζονται από τα βρετανικά καταδιωκτικά. Η Διοίκηση Καταδιωκτικών της ΡΑΦ θα πρέπει να καμφθεί. Η γερμανική στρατηγική για τους αιθέρες ήταν ολοφάνερη: τα βομβαρδιστικά θα έκαναν επιθέσεις τη μέρα σε σημαντικούς στόχους τους οποίους η ΡΑΦ θα αναγκαζόταν να υπερασπίζει. Τότε τα γερμανικά καταδιωκτικά θα χτυπούσαν τα βρετανικά. Οι Γερμανοί έλπιζαν ότι η ΡΑΦ θα αισθανόταν υποχρεωμένη να αναμετρηθεί άμεσα με τα γερμανικά καταδιωκτικά.

Οι Γερμανοί άρχισαν, τέλη Ιουλίου 1940, επιθέσεις κατά της βρετανικής ακτοπλοΐας και κατά των νοτίων λιμανιών. Η Λούφτβαφε διέθετε τρεις αεροπορικούς στόλους σε βάσεις στη βόρεια Γαλλία, στις Κάτω Χώρες, στη βόρεια Γερμανία, στη Δανία και τη Νορβηγία. Συνολικά, 900 βομβαρδιστικά μεγάλης ακτίνας δράσης, 250 βομβαρδιστικά κάθετης εφόρμησης, 190 δικινητήρια και περίπου 630 μονοθέσια καταδιωκτικά. Απέναντι σ' αυτή τη δύναμη, η ΡΑΦ μπορούσε να απογειώσει γύρω στα 600 μονοθέσια καταδιωκτικά. Όντας σε θέση αμυνόμενου, η Διοίκηση Καταδιωκτικών μειονεκτούσε επειδή δεν μπορούσε να γνωρίζει ποy θα χτυπούσαν οι Γερμανοί από τη μια μέρα στην άλλη. Από την άλλη, βέβαια, η ΡΑΦ πολεμούσε πάνω από βρετανικό έδαφος ή πάνω από προσιτές περιοχές του Στενού. Οι Βρετανοί πιλότοι που έπεφταν από τα αεροσκάφη τους με αλεξίπτωτα επέστρεφαν συχνά σε ενεργό δράση· ενώ οι Γερμανοί αιχμαλωτίζονταν ή πνίγονταν.

Οι τύποι καταδιωκτικών που κυρίως χρησιμοποιούνταν ήταν τα μονοθέσια Μέσερσμιτ 109 και τα βρετανικά Χάρικεην και Σπίτφαϊαρ. Το γερμανικό δικινητήριο καταδιωκτικό, το Μέσερσμιτ 110, είχε μεγαλύτερη ακτίνα δράσης αλλά ήταν βραδυκίνητο και υποδεέστερο των δύο βρετανικών τύπων καταδιωκτικών, ενώ το Μέσερσμιτ 109Ε, το μοντέλο που κυριάρχησε στη μάχη της Αγγλίας, ήταν το ίδιο γρήγορο με το Σπίτφαϊαρ και πολύ ταχύτερο από το Χάρικεην. Μπορούσε να πετάει σε μεγαλύτερα ύψη, αλλά είχε μικρότερη ικανότητα ελιγμών από τα Χάρικεην και τα Σπίτφαϊαρ, αν εξαιρέσει κανείς μια λεπτομέρεια: όταν τα Σπίτφαϊαρ έκαναν βύθιση αφού είχαν καταναλώσει το μεγαλύτερο μέρος των καυσίμων τους, έσβηναν οι μηχανές τους, που είχαν καρμπιρατέρ με φλοτέρ· ενώ το Μέσερσμιτ 109, που διέθετε ψεκαστήρα καυσίμου, μπορούσε να εκτελέσει βύθιση για να αποφύγει την καταδίωξη ή για να επιτεθεί. Σε μεγάλα ύψη, τα Μέσερσμιτ Ι09 ήσαν πολύ ανώτερα, μέχρι τις αρχές Αυγούστου 1940, οπότε τα Σπίτφαϊαρ και τα Χάρικεην εξοπλίστηκαν με καινούργιες έλικες τριών πτερυγίων. Οι Βρετανοί είχαν ένα τεράστιο πλεονέκτημα: το ολοκληρωμένο σύστημα ελέγχου εμπλοκής. Από μια αλυσίδα σταθμών ραντάρ, επικουρούμενη από παρατηρητήρια, στέλνονταν αναφορές προς τη διοίκηση, για τις κινήσεις των εχθρικών αεροσκαφών. Από εκεί, οι μοίρες των καταδιωκτικών σε κάθε τομέα πληροφορούνταν τη θέση του εχθρού μέσω ραδιοτηλεφώνου. Τα βρετανικά καταδιωκτικά επικέντρωναν τη δράση τους όσο το δυνατόν περισσότερο στα γερμανικά βομβαρδιστικά. Αυτό ανάγκαζε τα γερμανικά καταδιωκτικά να συνοδεύουν τα βομβαρδιστικά τους, και να περιέρχονται -από άποψη τακτικής- σε πιο αδύναμη θέση.

Μεταξύ 10 Ιουλίου και 12 Αυγούστου, η Λούφτβαφε έστρεψε τις επιθέσεις της στη ναυτιλία, καταστρέφοντας γύρω στους 30.000 τόνους. Ωστόσο, στο Στενό περνούσαν περίπου 1 εκατομμύριο τόνοι τη βδομάδα. Η ΡΑΦ έχασε 148 αεροσκάφη, οι Γερμανοί 298, από τα οποία τα 105 ήσαν καταδιωκτικά.

Η Λούφτβαφε εξαπέλυσε την κυρίως επίθεση στις 13 Αυγούστου, την «Ημέρα του Αετού».

Digitized by 10uk1s

Εδώ ανέλαβε δράση το σύνολο της γερμανικής αεροπορίας. Άρχισαν οι επιθέσεις στα αεροδρόμια και στα εργοστάσια κατασκευής αεροσκαφών. Αυτή η φάση συνεχίστηκε μέχρι τις 6 Σεπτεμβρίου, με μια περίοδο ύφεσης μεταξύ 19 και 23 Αυγούστου.

Τέλη Αυγούστου οι Γερμανοί διοικητές περιορίζουν την αναλογία των βομβαρδιστικών σε σχέση με τα καταδιωκτικά, για να αναμετρηθούν πιο αποτελεσματικά με την άμυνα των βρετανικών καταδιωκτικών. Αυτή ήταν η κρισιμότερη ώρα της μάχης, όπου η Λούφτβαφε λίγο έλειψε να κατατροπώσει τη Διοίκηση Καταδιωκτικών της ΡΑΦ. Έλλειψη καταδιωκτικών δεν σημειώθηκε, χάρη στις υπεράνθρωπες προσπάθειες που καταβλήθηκαν για την κατασκευή τους, με τη συμπαράσταση ενός ενθουσιώδους υπουργού -τον οποίο πρότεινε ο Τσώρτσιλ για τη θέση του επικεφαλής του νεοσύστατου Υπουργείου Παραγωγής Αεροσκαφών- του λόρδου Μπήβερμπρουκ. Αυτός έδωσε προτεραιότητα στα καταδιωκτικά αεροσκάφη και πέτυχε μιαν απρόσμενη αύξηση της παραγωγής. Μέσα στον Αύγουστο είχαν χαθεί 390 Σπίτφαϊαρ και Χάρικεην. ενώ η παραγωγή καινούργιων αεροσκαφών έφτασε τα 414. Παρ' όλα αυτά, στην πιο επικίνδυνη φάση, μεταξύ 24 Αυγούστου και 6 Σεπτεμβρίου, χάθηκαν 295 καταδιωκτικά και 171 υπέστησαν σοβαρές ζημιές, ενώ η παραγωγή νέων και επισκευασμένων Σπίτφαϊαρ και Χάρικεην, σ' αυτές τις 2 εβδομάδες, έφτασε τα 269. Η γερμανική πλευρά, ωστόσο, βρισκόταν σε χειρότερη κατάσταση: τον Αύγουστο χάθηκαν 231 Μέσερσμιτ, ενώ κατασκευάστηκαν 160. Η βρετανική παραγωγή αεροσκαφών ξεπερνούσε τη γερμανική, λόγω της προτεραιότητας που είχε δοθεί στη ΡΑΦ από τις κυβερνήσεις Μπώλντουιν και Τσάμπερλαιν πριν τον πόλεμο, και της προτεραιότητας στην κατασκευή καταδιωκτικών από την κυβέρνηση του τελευταίου, αλλά και χάρη στο έργο του Ίνσκιπ, Υπουργού Συντονισμού Άμυνας, του Κίνγκσλυ Γουντ, υπουργού Αεροπορίας, και του σερ Φ. Λέμον, διευθυντή παραγωγής του Υπουργείου Αεροπορίας. *Αυτοί* είχαν δημιουργήσει την υποδομή· τώρα ο Μπήβερμπρουκ την εκμεταλλευόταν στο έπακρο.

Η έλλειψη πιλότων ήταν εντονότερη από την έλλειψη αεροσκαφών. Μεταξύ 24 Αυγούστου και 6 Σεπτεμβρίου, η Διοίκηση Καταδιωκτικών είχε 231 πιλότους νεκρούς ή τραυματίες, σχεδόν το 1/4 της αρχικής δύναμής της· ο ρυθμός απωλειών ήταν σχεδόν διπλάσιος του ρυθμού ανάδειξης νέων πιλότων στις επιχειρησιακές μονάδες εκπαίδευσης. Τέλη Αυγούστου χρειάστηκε να αποσπαστούν πενηντατρείς αεροπόροι από μονάδες εκτός Διοίκησης Καταδιωκτικών και να λάβουν εξαήμερη εκπαίδευση. Ο μέσος όρος κατάρτισης των πιλότων μειωνόταν καθώς οι πιλότοι χάνονταν ή αποσύρονταν για ανάπαυση ή για να δουλέψουν ως εκπαιδευτές, και οι απώλειες αυξάνονταν. Ωστόσο, στα μέσα Σεπτεμβρίου η αριθμητική δύναμη της Διοίκησης Καταδιωκτικών ήταν μεγαλύτερη απ' ό,τι στα μέσα του Ιουλίου. Παρ' όλα αυτά οι Βρετανοί κινδύνεψαν να χάσουν τελείως τον έλεγχο του εναέριου χώρου στον πορθμό του Ντόβερ λόγω της γερμανικής τακτικής εκείνων των ημερών. Οι Γερμανοί προσέβαλλαν με επιμονή τα αεροδρόμια της νοτιοανατολικής Αγγλίας, όπου στεγάζονταν και οι υποδιοικήσεις που κατηύθυναν τις μοίρες των καταδιωκτικών στους στόχους τους. Οι αίθουσες επιχειρήσεων των υποδιοικήσεων ήσαν ευπρόσβλητες - βρίσκονταν επί του εδάφους, συχνά σε κτίρια χωρίς καμία ενίσχυση. Υπήρχε κίνδυνος να αχρηστευτούν τελείως τα αεροδρόμια της νοτιοανατολικής Αγγλίας και να υποχρεωθούν οι μοίρες των καταδιωκτικών να μετακινηθούν βόρεια και δυτικά του Λονδίνου - οπότε, σε περίπτωση εισβολής, η ΡΑΦ δεν θα μπορούσε εύκολα να παρεμποδίσει τα γερμανικά βομβαρδιστικά που θα προσέβαλλαν τα βρετανικά πολεμικά πλοία.

Την κρίσιμη αυτή στιγμή, η Λούφτβαφε μετατόπισε τις επιθέσεις της στα ενδότερα της χώρας, κι έτσι βρήκαν ευκαιρία οι Βρετανοί να αποκαταστήσουν τα προκεχωρημένα αεροδρόμιά τους. Αυτό το γερμανικό λάθος ήταν αποτέλεσμα υπερβολικής αυτοπεποίθησης. Σε όλο αυτό το διάστημα, και οι δυο πλευρές υπερέβαλλαν σταθερά τις

Digitized by 10uk1s

απώλειες του εχθρού, και στις αρχές Σεπτεμβρίου οι Γερμανοί υπολόγιζαν ότι οι μοίρες καταδιωκτικών πρώτης γραμμής είχαν συντριβεί. Το μόνο που απέμενε ήταν να εξαναγκάσουν τις εφεδρικές μοίρες της ενδοχώρας σε δράση και να τις καταστρέψουν. Οι επιθέσεις κατά του Λονδίνου θα τις ανάγκαζαν να απογειωθούν. Άλλωστε ο βομβαρδισμός του Λονδίνου θα μπορούσε να τερματίσει τον πόλεμο και να καταστήσει περιττή την εισβολή - ή ίσως χρήσιμη μόνο ως ένα τελικό πλήγμα που θα αποτελείωνε έναν εχθρό που κατέρρεε.

Στις 7 Σεπτεμβρίου, πάνω από 300 γερμανικά βομβαρδιστικά, συνοδευόμενα από 600 καταδιωκτικά, στάλθηκαν για επίθεση στο Λονδίνο. Οι βρετανικές χερσαίες δυνάμεις διατηρούσαν 8ωρη επιφυλακή για δράση. Η επιδρομή κατά του Λονδίνου έπεισε τη βρετανική διοίκηση ότι ένας υψηλότερος βαθμός ετοιμότητας ήταν απαραίτητος. Υπήρχε μόνον ένας τρόπος να επιτευχθεί˙ λίγο μετά τις 8 μ.μ., το σύνθημα ΚΡΟΜΓΟΥΕΛ - «επικείμενη εισβολή»- φτάνει στις ανατολικές και δυτικές διοικήσεις και στο Γενικό Αρχηγείο των εφεδρικών δυνάμεων. Δεν έγινε τίποτα, και τότε διαδόθηκαν μεταξύ των Βρετανών αμυνομένων καθησυχαστικές φήμες για υποτιθέμενες καταστροφές που είχαν εκμηδενίσει μια απόπειρα γερμανικής επιδρομής.

Στις 9 Σεπτεμβρίου το Λονδίνο δεχόταν ξανά επίθεση. Σε 3 μέρες η Λούφτβαφε έχασε 84 αεροσκάφη. Προφανώς η ΡΑΦ ήταν ακόμη αξιόμαχη, και στις 11 Σεπτεμβρίου, όπως και στις 13, ο Χίτλερ ανέβαλε την εισβολή. Στις 15 Σεπτεμβρίου, οι Γερμανοί επιτέθησαν στο Λονδίνο με 220 βομβαρδιστικά, κάνοντας ταυτόχρονα επιθέσεις αντιπερισπασμού στο Σαουθάμπτον και στο Πόρτλαντ. Ήταν μία από τις καλύτερες μέρες της ΡΑΦ: χάθηκαν 60 γερμανικά αεροπλάνα, σε σύγκριση με τα 26 της Διοίκησης Καταδιωκτικών. Στις 17 Σεπτεμβρίου, ο Χίτλερ ματαίωσε την εισβολή, αφήνοντας ανοιχτό το ενδεχόμενο τον Οκτώβριο. Στις 12 Οκτωβρίου την ανέβαλε για την άνοιξη του 1941. Δεν ξανασυζητήθηκε ποτέ. Μεταξύ 10ης Ιουλίου και 31ης Οκτωβρίου, η Διοίκηση Καταδιωκτικών έχασε 792 αεροσκάφη και η Λούφτβαφε 1.389. Στη Μάχη της Αγγλίας, συνολικά συμμετείχαν 2.945 άτομα ως μέλη πληρωμάτων της ΡΑΦ: σκοτώθηκαν 507 και τραυματίστηκαν γύρω στα 500. Οι αριθμοί δικαιώνουν το διάσημο σχόλιο του Τσώρτσιλ: «Ποτέ άλλοτε στην ιστορία των ανθρώπινων συγκρούσεων, τόσοι πολλοί ώφειλαν τόσα πολλά, σε τόσους λίγους».

Στη "Μάχη της Αγγλίας", η προσπάθεια των Γερμανών να καταστρέψουν τη Διοίκηση Καταδιωκτικών και να κυριαρχήσουν στον εναέριο χώρο του Στενού, συνοδεύτηκε από τους νυχτερινούς βομβαρδισμούς - το «Blitz», όπως το αποκαλούσαν οι Βρετανοί. Διάσπαρτοι και μικρής κλίμακας βομβαρδισμοί γίνονταν ήδη από τον Ιούλιο, προκειμένου να αποκτήσουν εμπειρία οι Γερμανοί και να δοκιμάσουν τα πλοηγικά τους συστήματα. Οι σφοδρές επιθέσεις άρχισαν 28 με 31 Αυγούστου, οπότε έγιναν 4 επιθέσεις κατά του Λίβερπουλ. Κάθε νύχτα στέλνονταν εκεί γύρω στα 160 βομβαρδιστικά. Αμέσως φάνηκαν τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα των νυχτερινών βομβαρδισμών: Η άμυνα ήταν ανίσχυρη - μόνο επτά βομβαρδιστικά καταρρίφθηκαν. Οι ζημιές τεράστιες - στις 31 Αυγούστου σημειώθηκαν 160 πυρκαγιές στο εμπορικό κέντρο. Από την άλλη, ελάχιστες βόμβες χτύπησαν τις αποβάθρες. Μάλιστα, οι περισσότερες βόμβες δεν έπεσαν καν κοντά στο Λίβερπουλ - ακόμη κι εκείνες που ρίχτηκαν από πληρώματα που ανέφεραν ότι βρήκαν το στόχο. Οι σφοδρές επιθέσεις αντιπερισπασμού σε άλλες περιοχές οδήγησαν σε εκτεταμένο και συχνά άσκοπο βομβαρδισμό. Οι Γερμανοί διοικητές προσπαθούσαν να χτυπούν στρατιωτικούς στόχους κι όχι να τρομοκρατούν αμάχους, αλλά η απαιτούμενη ακρίβεια ήταν πολύ δύσκολο να επιτευχθεί. Αργότερα, οι επιτυχείς παρεμβολές των Βρετανών στα συστήματα επικοινωνιών επιδείνωσαν τα πράγματα. Τα βομβαρδιστικά λάμβαναν παραπλανητικά σήματα κι άδειαζαν τα φορτία τους στην ανοιχτή ύπαιθρο. Στις 8 Μαΐου 1941, πληρώματα τα οποία νόμιζαν ότι είχαν βομβαρδίσει το Ντέρμπυ, στην πραγματικότητα είχαν βομβαρδίσει το Νότινγχαμ· και τα πληρώματα που έπρεπε να έχουν

Digitized by 10uk1s

βομβαρδίσει το Νότινγχαμ βομβάρδισαν την ανοιχτή ύπαιθρο ανατολικά του Νότινγχαμ, σε απόσταση ίση με την απόσταση Νότινγχαμ-Ντέρμπυ. Από τις 7 Σεπτεμβρίου, ωστόσο, μετά από μερικές ακόμη επιθέσεις σε άλλες πόλεις, ειδικά σε Λίβερπουλ, Μπρίστολ και Σουώνση, τα γερμανικά βομβαρδιστικά επιτέθηκαν στο Λονδίνο. Επί 68 συνεχόμενες νύχτες -με μόνη εξαίρεση μία νύχτα ηρεμίας- το Λονδίνο βομβαρδιζόταν. Η πανικόβλητη φυγή από το Λονδίνο την οποία φοβούνταν οι προπολεμικές βρετανικές κυβερνήσεις, δεν έγινε. Το ηθικό δεν είχε καμφθεί - αν και θα ήταν λάθος να πιστέψει κανείς τη βρετανική προπαγάνδα της εποχής και να φανταστεί ότι παντού κυριαρχούσε ένα ακατάβλητο πνεύμα περιφρόνησης του εχθρού. Όπως και να 'χει, το «εξουθενωτικό χτύπημα» δεν έγειρε την πλάστιγγα.

Αρχές Νοεμβρίου του 1940 η Λούφτβαφε έπαψε να κτυπά αποκλειστικά το Λονδίνο και άρχισε να επισκέπτεται μια σειρά από βιομηχανικές περιοχές οι οποίες περιλάμβαναν 16 πόλεις. Στις 14 Νοεμβρίου, πραγματοποιήθηκε η μεγαλύτερη επίθεση που έγινε ποτέ εκτός Λονδίνου -με 450 αεροσκάφη- ενάντια στο Κόβεντρυ. Το γεγονός ότι η τοπική άμυνα ήταν αδύναμη και ο στόχος πιο συγκεντρωμένος, είχε πιο οδυνηρά αποτελέσματα απ' ό,τι οι περισσότερες επιδρομές κατά του Λονδίνου.

Από τον Νοέμβριο του '40 μέχρι τα μέσα Μαΐου του '41 -οπότε οι Γερμανοί έστρεψαν την προσοχή τους στο ανατολικό μέτωπο- έπεσαν στη Βρετανία πάνω από 20.000 τόνοι ισχυρών εκρηκτικών και 80.000 εμπρηστικές βόμβες. Το Λονδίνο δεν «παραμελήθηκε» και -παρ' όλο που είχαν σταματήσει πια οι συνεχείς επιθέσεις- στις 19 Απριλίου 1941. στη σφοδρότερη γερμανική επιδρομή που έγινε ποτέ. περισσότερα από 700 αεροπλάνα έριξαν στην πρωτεύουσα πάνω από 1.000 τόνους ισχυρών εκρηκτικών και 4.000 εμπρηστικές βόμβες. Μερικά αεροσκάφη έκαναν διπλά και τριπλά δρομολόγια, εν μέρει για να συγκαλυφθεί η μεταφορά δυνάμεων της Λούφτβαφε στα ανατολικά.

Προς το τέλος της εκστρατείας, ο κατ' όνομα υπαρχηγός του Χίτλερ Ρούντολφ Ες, έπεσε με αλεξίπτωτο στη Βρετανία με σκοπό να επιχειρήσει να έρθει σε επαφή με κάποιον με αρκετό κύρος και λογική, για να συνάψει ειρήνη με τη Γερμανία. Το εγχείρημά του δεν στέφθηκε με επιτυχία. Ο βομβαρδισμός της Βρετανίας, αν και προκάλεσε σοβαρές απώλειες και ζημιές -περίπου 42.000 σκοτώθηκαν και τουλάχιστον 50.000 τραυματίστηκαν σοβαρά- το μόνο που κατάφερε ήταν να προκαλέσει κάποια πρόσκαιρα εμπόδια στην πολεμική βιομηχανία. Μόνη εξαίρεση ήταν η επιβράδυνση της παραγωγής αεροκινητήρων. λόγω μιας επιτυχούς επιδρομής σε ένα εργοστάσιο εξαρτημάτων.

Αντίθετα, μια άλλη μέθοδος των Γερμανών λίγο έλλειψε να στεφθεί από επιτυχία: η καταβύθιση φορτηγών πλοίων, προκειμένου να στερηθούν οι Βρετανοί τα εισαγόμενα τρόφιμα και τις πρώτες ύλες. Χρησιμοποιήθηκαν υποβρύχια, καταδρομικά, αεροπλάνα και νάρκες. Από την έναρξη του πολέμου μέχρι τέλη Μαΐου 1940, βυθίστηκαν 562 εμπορικά πλοία, βρετανικά, συμμαχικά και ουδέτερων χωρών, συνολικής χωρητικότητας 1.750.000 τόνων. Η γερμανική κ*ατοχή* της Νορβηγίας και της Γαλλίας βοήθησε πάρα πολύ αυτή την εκστρατεία. Στην αμέσως επόμενη περίοδο, σε ίσο χρονικό διάστημα -από τον Ιούνιο 1940 μέχρι τον Φεβρουάριο 1941- χάθηκαν 1.377 πλοία συνολικής χωρητικότητας 5.300.000 τόνων. Στους επόμενους 4 μήνες, από Μάρτιο έως Ιούνιο του 1941, ο μέσος όρος απωλειών συνεχίστηκε και βυθίστηκαν 582 πλοία χωρητικότητας 2.160.000 τόνων. Τον Απρίλιο του 1941 χάθηκαν 668.000 τόνοι· αυτό σήμαινε έναν ετήσιο ρυθμό άνω των 8.000.000 τόνων, πράγμα που ξεπερνούσε τα όρια αντοχής. Ο ρυθμός απωλειών άρχισε να υπερβαίνει τον ρυθμό ναυπήγησης. Από τα τέλη Σεπτεμβρίου 1940 μέχρι τα τέλη Ιουνίου 1941, η βρετανική εμπορική ναυτιλία ξηρού φορτίου μειώθηκε κατά 2.890.000 τόνους (από 17.718.000 σε 14.828.000 τόνους). Ευτυχώς, υπήρξε μια σοβαρή προσαύξηση ναυλωμένων ή επιταγμένων ξένων πλοίων, η οποία ανέβασε τη συνολική χωρητικότητα που έλεγχαν οι

Digitized by 10uk1s

Βρετανοί σε 22.459·000 τόνους στα τελη του Σεπτέμβρη 1940. Μολαταύτα, η χωρητικότητα μειώθηκε σε 21.115.000 τόνους στα τέλη Ιουνίου 1940, μια καθαρή απώλεια που ξεπερνούσε κατά πολύ το 1.000.000 τόνους. Την πρώτη χρονιά του πολέμου, οι βρετανικές εισαγωγές βρίσκονταν στους 44,2 εκατομμύρια τόνους ενώ τη δεύτερη χρονιά έπεσαν στους 31,5 εκατομμύρια τόνους. Αυτό ήταν μεν υποφερτό (το 1942 αποδείχτηκε ότι μπορούσαν να επιβιώνουν και με 22,9 εκατομμύρια τόνους) αλλά η τάση ανησυχητική. Στο πρώτο εξάμηνο του 1942 τα δεξαμενόπλοια που έλεγχαν οι Βρετανοί μειώθηκαν κατά 400.000 τόνους, γύρω στα 6% του συνολικού τονάζ.

Τον Αύγουστο του 1940, τα γερμανικά αεροσκάφη μεγάλης ακτίνας δράσης, τα Φόκε-Βουλφ *Kondors,* είχαν τη βάση τους κοντά στο Μπορντώ και αργότερα στο Στάβανγκερ της Νορβηγίας. Εκείνο τον καιρό, οι νηοπομπές συνοδεύονταν από πολεμικά μόνο ως τις 17 μοίρες δυτικά, δηλαδή, γύρω στα 550 χιλιόμετρα δυτικά της Ιρλανδίας. Η μεγάλη ακτίνα δράσης των *Kondors* σήμαινε ότι μπορούσαν να βομβαρδίζουν τα εντελώς ανυπεράσπιστα βρετανικά πλοία. Τον Ιανουάριο και τον Φεβρουάριο του 1941, μόλις 15 αεροσκάφη καταβύθισαν 47 πλοία 168.000 τόνων. Τα εμπορικά *πλοία* ήσαν οπλισμένα (μέχρι την άνοιξη του 1941, πάνω από 4.000 έφεραν κάποιον αντιαεροπορικό εξοπλισμό). Πλοία που είχαν μετατραπεί σε αυτοσχέδια αεροπλανοφόρα άρχισαν να αναλαμβάνουν δράση μετά τον Απρίλιο του 1941. Πενήντα εμπορικά πλοία εξοπλίστηκαν έτσι ώστε να εκτοξεύουν Χάρικεην στον αέρα για μία μόνον επίθεση κατά των Φόκε-Βουλφ. Βάσεις καταδιωκτικών κατασκευάστηκαν στις Εβρίδες και στην Ισλανδία. Μια άλλη μέθοδος, η ναρκοθέτηση, προκάλεσε σοβαρά προβλήματα όταν χρησιμοποιήθηκαν για πρώτη φορά οι μαγνητικές νάρκες. Αλλά αυτές, και οι ακουστικές νάρκες που ακολούθησαν, αντιμετωπίστηκαν επιτυχώς, και τελικά ο πόλεμος των ναρκών μετατράπηκε σε θέμα αριθμών: οι θαλάσσιοι δίαυλοι μπορούσαν να διατηρούνται, αρκεί να υπήρχαν διαθέσιμα ναρκαλιευτικά.

Η απειλή που είχε ανησυχήσει περισσότερο την προπολεμική ηγεσία του Ναυαρχείου ήταν τα πλοία επιφανείας: τα εξοπλισμένα εμπορικά πλοία που οι Γερμανοί είχαν μετατρέψει και εξοπλίσει, και που ήταν ιδιαίτερα ευάλωτα σε επιθέσεις των βρετανικών θωρηκτών, και τα γερμανικά πολεμικά για την αντιμετώπιση των οποίων απαιτούνταν μεγάλες ναυτικές δυνάμεις. Οι Γερμανοί χρησιμοποιούσαν ένα θωρηκτό, δύο καταδρομικά, τρία «θωρηκτά τσέπης» (πολύ βαριά καταδρομικά) δύο βαριά καταδρομικά και επτά εξοπλισμένα εμπορικά. Πριν τον Ιούνιο του 1941 βύθισαν περίπου 900.000 τόνους, ωστόσο η πιο εντυπωσιακή επιδρομή τους δεν προξένησε την παραμικρή απώλεια στη συμμαχική εμπορική ναυτιλία. Στις 21 Μαΐου 1941 απέπλευσε από τη Νορβηγία και βγήκε στον Ατλαντικό το *Bismarck,* το ισχυρότερο θωρηκτό όλων των θαλασσών, συνοδευόμενο από το βαρύ καταδρομικό *Prinz Eugen.* Το Βασιλικό Ναυτικό έστειλε πολλά πλοία για να το βρουν και να το καταστρέψουν. Ενεργό δράση στις επιχειρήσεις είχαν τρία θωρηκτά, ένα βαρύ καταδρομικό, δύο αεροπλανοφόρα, ένα καταδρομικό και πέντε αντιτορπιλικά. Το βαρύ καταδρομικό *Hood,* το μεγαλύτερο πλοίο του βρετανικού στόλου, ανατινάχτηκε, αλλά και το *Bismarck* βυθίστηκε στις 27 Μαΐου.

Μόλις τον Ιούλιο του 1940 έδωσε ο Χίτλερ προτεραιότητα στη ναυπήγηση υποβρυχίων, επιτρέποντας έτσι στο γερμανικό ναυτικό να υπολογίζει σε μια μηνιαία προσθήκη 25 υποβρυχίων μέσα στο 1941. Από τον Ιανουάριο του 1941 ο αριθμός των υποβρυχίων άρχισε να αυξάνεται, και μέχρι τον Ιούλιο τα 22 υποβρύχια του Ιανουαρίου είχαν τριπλασιαστεί. Τον Οκτώβριο του 1940, ένας αυξημένος αριθμός βρετανικών πλοίων συνοδείας επέτρεπε στις νηοπομπές να φτάνουν δυτικά μέχρι τον 19ο μεσημβρινό (περίπου στα 700 χιλιόμετρα δυτικά της Ιρλανδίας). Τα γερμανικά υποβρύχια μπορούσαν, φυσικά, να χτυπήσουν πολύ πέρα από αυτό το όριο, και μάλιστα σημείωσαν μεγάλες επιτυχίες, ακόμη και ενάντια σε νηοπομπές που συνοδεύονταν από πολεμικά. Μέχρι να εξελιχθούν τεχνολογικά τα ανθυποβρυχιακά ραντάρ των πλοίων, ο βρετανικός εξοπλισμός

Digitized by 10uk1s

ανίχνευσης λειτουργούσε μόνο κατά καταδυόμενων σκαφών. Τα γερμανικά υποβρύχια όταν έπλεαν στην επιφάνεια κινούνταν ταχύτερα από τις νηοπομπές, και τη νύχτα εξαπέλυαν τις επιθέσεις τους από την επιφάνεια. Τον Απρίλη του 1941, οπότε ετοιμάστηκαν οι βάσεις ανεφοδιασμού στην Ισλανδία, οι Βρετανοί μπόρεσαν να επεκτείνουν την προστασία των νηοπομπών μέχρι τον 35ο παράλληλο, πέρα από τα μισά του Ατλαντικού. Σε απάντηση, ο Γερμανός Ναύαρχος Ντένιτς ανέπτυξε την τακτική της «αγέλης λύκων» (ομάδας υποβρυχίων σε συνεχή και συντονισμένη επίθεση σε μια νηοπομπή).

Στον πόλεμο ανάμεσα στα υποβρύχια και στα εμπορικά πλοία και τη συνοδεία τους, οι αριθμοί και οι δεξιότητες έπαιζαν ρόλο· αλλά το να γνωρίζει κανείς πού θα βρει ή πώς θα αποφύγει τον εχθρό ήταν αποφασιστικής σημασίας, γιατί έτσι μόνο μπορούσε να βρεθεί στο κατάλληλο μέρος την κατάλληλη ώρα, με κατάλληλες δυνάμεις, και να ξέρει πού καραδοκεί ο κίνδυνος. Η έκβαση της "Μάχης του Ατλαντικού" εξαρτήθηκε κυρίως από το σπάσιμο των κωδίκων. Τα υποβρύχια και οι νηοπομπές κινούνταν αργά, και υπήρχε, συνεπώς, χρόνος να δράσει κανείς αν γνώριζε εκ των προτέρων τις προθέσεις τους. Οι εντολές που δέχονταν από τον ασύρματο μπορούσαν να υποκλαπούν. Τα γερμανικά ραδιοσήματα κωδικοποιούνταν με τον κωδικοποιητή "Αίνιγμα", μια ηλεκτρομηχανική συσκευή που λειτουργούσε με μπαταρία. Με την πληκτρολόγηση ενός γράμματος (όπως στις γραφομηχανές) έκλεινε ένα ηλεκτρικό κύκλωμα φωτίζοντας ένα γράμμα σε ένα πίνακα. Η διαδρομή του ρεύματος στο κύκλωμα εξαρτιόταν (α) από τους 3 σε σύνολο 5 εσωτερικά καλωδιωμένους δρομείς, (β) από τη σχέση που υπήρχε μεταξύ των θέσεων των δρομέων, και (γ) με ποιο βύσμα από τα 26 -το καθένα από τα οποία αντιστοιχούσε σε διαφορετικό γράμμα του αλφαβήτου- ήταν συνδεδεμένος ο κάθε δρομέας. Όλες αυτές οι ρυθμίσεις άλλαζαν κάθε μέρα ή κάθε δεύτερη μέρα. Χτυπώντας ένα πλήκτρο που έφερε κάποιο γράμμα, ένας από τους δρομείς προχωρούσε κατά μία θέση, μεταβάλλοντας έτσι συνεχώς το κύκλωμα που ενεργοποιείτο από το χτύπημα κάθε γράμματος στο πληκτρολόγιο. Εάν η συσκευή "Αίνιγμα" χρησιμοποιείτο σωστά, ήταν ασφαλής: τα σήματα κάποιων γερμανικών υπηρεσιών δεν αποκωδικοποιήθηκαν ποτέ. Μερικές φορές, ωστόσο, τα σήματα που κωδικοποιούνταν με τη συσκευή "Αίνιγμα" αποστέλλονταν, επίσης, και με λιγότερο περίπλοκους κωδικούς, οι οποίοι μπορούσαν να αποκωδικοποιηθούν ορισμένες φορές, μάλιστα, η επανάληψη του ίδιου τύπου κωδικοποίησης σε διάφορα μηνύματα ή η χρήση της ίδιας διάταξης στους δρομείς, έδιναν τη δυνατότητα αποκάλυψης των ρυθμίσεων της συσκευής. Από επιχειρησιακή άποψη, πολλά εξαρτώνταν από το πόσο γρήγορα μπορούσε να γίνει η αποκωδικοποίηση. Από το 1940 μέχρι το τέλος του πολέμου, τα μηνύματα που έστελνε η Λούφτβαφε με τη συσκευή "Αίνιγμα", αποκωδικοποιούνταν λίγο-πολύ αμέσως. Πιο εντυπωσιακή, και με άμεσα αποτελέσματα στις επιχειρήσεις, ήταν η αποκωδικοποίηση του γερμανικού "Αινίγματος Μητροπολιτικών Υδάτων", αρχές του Ιουνίου 1941: Όλα τα σήματα προς υποβρύχια -που ελέγχονταν στενά από τον Ντένιτς στο παρισινό του αρχηγείο- απέβησαν προσπελάσιμα. Τώρα οι νηοπομπές άλλαζαν συχνά ρότα για να αποφεύγουν τις γερμανικές «αγέλες λύκων» και, αν υπήρχαν διαθέσιμα θωρηκτά ή αεροπλάνα εντός ακτίνας δράσης, τα υποβρύχια καταδιώκονταν. Για την ώρα, οι βρετανικές γραμμές ανεφοδιασμού ήσαν ασφαλείς. Τον Ιούλιο του 1941 οι απώλειες πλοίων από επιθέσεις υποβρυχίων έπεσαν κάτω από το 1/3 των απωλειών του Ιουνίου, παρά τον αυξανόμενο αριθμό υποβρυχίων. Η μάχη του Ατλαντικού φαινόταν να κερδίζεται από τους Βρετανούς.

Η βρετανική άμυνα κατά της Ιταλίας υπήρξε εξίσου επιτυχής. Η ιταλική αυτοκρατορία της ανατολικής Αφρικής, που περιλάμβανε τη Σομαλία, την Ερυθραία και την Αιθιοπία, και ήταν αποκομμένη από την Ιταλία, κυριεύτηκε. Ο Στρατάρχης Γκρατσιάνι, με συντριπτικά

Digitized by 10uk1s

περισσότερες δυνάμεις -αλλά κατώτερες σε εξοπλισμό και εκπαίδευση- τον Σεπτέμβρη του 1940 εισέβαλε απρόθυμα στην Αίγυπτο εξορμώντας από την ιταλική αποικία της Λιβύης, αλλά σύντομα καθηλώθηκε. Τον Νοέμβριο του 1940 βρετανικά αεροσκάφη του πολεμικού ναυτικού εξοπλισμένα με τορπίλες (σε μια επιχείρηση που κίνησε μεγάλο ενδιαφέρον στην Ιαπωνία) θέτουν εκτός μάχης τον μισό ιταλικό στόλο που βρίσκεται αγκυροβολημένος στον Τάραντα. Τον Δεκέμβριο, με δύο μεραρχίες πεζικού και ένα σύνταγμα αρμάτων μάχης, ο Βρετανός στρατηγός Ο' Κόννορ εξαπολύει επίθεση κατά των δυνάμεων του Γκρατσιάνι. Η μια νίκη ακολουθεί την άλλη και μέχρι αρχές Φεβρουαρίου 1941 οι Βρετανοί έχουν καταστρέψει 10 ιταλικές μεραρχίες και έχουν αιχμαλωτίσει 130.000 άνδρες, με τίμημα μικρότερο των 500 νεκρών και 1.500 τραυματιών. Ο Ουέηβελ, Βρετανός αρχιστράτηγος των δυνάμεων στη Μέση Ανατολή, κατάφερε να ανατρέψει την φιλογερμανική κυβέρνηση του Ιράκ και να αποσπάσει τη Συρία από τα χέρια των γαλλικών αρχών, που παρέμεναν πιστές στην κυβέρνηση του Πεταίν στο Βισύ. Στη Συρία οι Βρετανοί δέχτηκαν τη βοήθεια μιας μικρής δύναμης Γάλλων στρατιωτών οι οποίοι είχαν ανασυνταχτεί υπό τον Ντε Γκωλ, για να συνεχίσουν τον πόλεμο στο όνομα της "Ελεύθερης Γαλλίας".

Τον Οκτώβριο του 1940 ιταλικά στρατεύματα από την Αλβανία, την οποία ο Μουσολίνι είχε καταλάβει το 1939, εισέβαλαν στην Ελλάδα. Πολύ σύντομα ο Ελληνικός Στρατός ανάγκασε τους Ιταλούς σε υποχώρηση. Ο Χίτλερ αποφάσισε να επέμβει για να διασφαλίσει το ότι οι Βρετανοί δεν θα εγκαθιστούσαν αεροπορικές βάσεις στην Ελλάδα, από όπου θα μπορούσαν να βομβαρδίζονται οι ρουμανικές πετρελαιοπηγές, αλλά και για να βοηθήσει τους Ιταλούς να παραμείνουν στη Λιβύη. Στις 4 Νοεμβρίου 1940 ο Χίτλερ αποφάσισε να εισβάλει στην Ελλάδα, και στις 11 Ιανουαρίου 1941 έστειλε γερμανικές χερσαίες δυνάμεις στη Λιβύη. Ο Ρόμμελ, ο επιτυχημένος διοικητής μιας μεραρχίας πάντσερ στη Γαλλία, φτάνει στη Λιβύη στις 12 Φεβρουαρίου. Σχεδόν την ίδια περίοδο, ο Τσώρτσιλ αποφασίζει ότι τα νικηφόρα βρετανικά στρατεύματα πρέπει να εγκαταλείψουν την ευκαιρία να καταλάβουν ολόκληρη τη Λιβύη και αντ' αυτού να βοηθήσουν τους Έλληνες εναντίον της επικείμενης γερμανικής επίθεσης.

Πρώτα έπεισαν οι Γερμανοί τη Ρουμανία και τη Βουλγαρία να επιτρέψουν την είσοδο στα στρατεύματά τους. Η αντίσταση που πρόβαλε η Γιουγκοσλαβία σ' αυτή την προέλαση, κατόπιν ενός εσωτερικού πραξικοπήματος, συντρίφτηκε από μια βιαστικά οργανωμένη εκστρατεία των Γερμανών που κράτησε μια βδομάδα. Στις 6 Απριλίου 1941, οι Γερμανοί εισέβαλαν στην Ελλάδα. Οι βρετανικές δυνάμεις (δύο μεραρχίες -μία αυστραλιανή και μία νεοζηλανδική- και μια θωρακισμένη ταξιαρχία) δυσκολεύτηκαν να συνεργαστούν με τον ελληνικό στρατό, και οι γερμανικές δυνάμεις υπερτερούσαν κατά πολύ. Στις 30 Απριλίου οι Βρετανοί εγκατέλειψαν την Ελλάδα, έχοντας χάσει, για άλλη μια φορά, πολύ εξοπλισμό και 11.000 άνδρες.

Μερικές μέρες νωρίτερα, ο Χίτλερ είχε συμφωνήσει να εξαπολύσει μια επίθεση με αλεξιπτωτιστές και αερομεταφερόμενες δυνάμεις κατά της Κρήτης, προκειμένου να προστατεύσει το Αιγαίο πέλαγος, να κρατήσει τους Βρετανούς μακριά από τις ρουμανικές πετρελαιοπηγές και να δώσει μια ευκαιρία στη Λούφτβαφε του Γκέρινγκ να διακριθεί. Έτσι και έγινε: οι Γερμανοί κατέλαβαν το νησί και προξένησαν βαριές απώλειες στα βρετανικά πλοία που είχαν σταλεί για να αναχαιτίσουν τυχόν απόβαση από τη θάλασσα, βυθίζοντας 3 καταδρομικά και 5 αντιτορπιλικά, και προξενώντας ζημιές σε πολλά άλλα. Το μάθημα από την εκστρατεία στη Νορβηγία το 1940 έγινε ακόμη πιο σαφές: δεν μπορεί κανείς να ελέγχει τη θάλασσα με *πλοία,* όταν ο αντίπαλος κυριαρχεί στον αέρα.

Τον Ιούνιο του 1941, οι βρετανικές δυνάμεις, εδραιωμένες ακόμη στην Αίγυπτο, έλεγχαν τη Μέση Ανατολή και τα εκείθεν εδάφη. Η πρώτη επίθεση του Ρόμμελ, τον Μάρτιο και τον Απρίλιο του 1941, είχε διώξει τους Βρετανούς από τη Λιβύη, με εξαίρεση το Τομπρούκ,

Digitized by 10uk1s

αλλά η αιγυπτιακή συνοριακή γραμμή κρατήθηκε και ο Ουέηβελ αντεπετέθηκε - ανεπιτυχώς- τον Μάιο και τον Ιούνιο. Αυτή η εκστρατεία της ερήμου τράβηξε την προσοχή του βρετανικού κοινού. Ήταν η πρώτη σύγκρουση στην οποία οι βρετανικές χερσαίες δυνάμεις πολεμούσαν μόνες κατά των δυνάμεων του Αξονα, ενώ είχε αρχίσει να λάμπει το άστρο του Ρόμμελ. Ωστόσο δεν ήταν ένας αγώνας ζωής και θανάτου, όπως η Μάχη της Βρετανίας ή η Μάχη του Ατλαντικού. Η απώλεια των πετρελαίων του Ιράκ και του Ιράν ύστερα από μια ήττα στην Αίγυπτο, δεν θα υποχρέωνε τους Βρετανούς να παραδοθούν. Ούτως ή άλλως, το καλοκαίρι του 1941 δεν έφτανε καθόλου πετρέλαιο στη Βρετανία από τον Περσικό Κόλπο - η απόσταση ήταν πολύ μεγάλη. Ήδη, από το πρώτο εξάμηνο του 1941, τουλάχιστον το 82% των βρετανικών εισαγωγών πετρελαίου προερχόταν από το δυτικό ημισφαίριο. Είναι βέβαιο ότι μια ήττα στη Μέση Ανατολή θα είχε άσχημα αποτελέσματα, θα οδηγούσε σε ολοένα και μεγαλύτερη εξάρτηση από τις Ηνωμένες Πολιτείες για τον εφοδιασμό της Ινδίας και των ανατολικών περιοχών με πετρέλαιο, και θα ανάγκαζε τη Βρετανική Αυτοκρατορία να στηρίζεται ακόμη περισσότερο στις ΗΠΑ για την επιβίωσή της. Ήδη, όπως είχαν τα πράγματα, αυτή η εξάρτηση ήταν αρκετά σημαντική.

Μεταξύ Ιουνίου 1940 και Ιουνίου 1941, η Βρετανία μπορούσε να τα βγάλει πέρα μόνο με την αμερικανική βοήθεια - η οποία θα εξασφαλιζόταν αν ο Πρόεδρος των ΗΠΑ πειθόταν ότι άξιζε να βοηθήσει τη Βρετανία αντί να στραφεί αποκλειστικά στην άμυνα των Ηνωμένων Πολιτειών, και εφ' όσον μπορούσε να βρει αρκετή υποστήριξη για να γίνει αυτό πολιτικά εφικτό. Η αποφασιστικότητα της βρετανικής αντίστασης και η θαρραλέα ρητορική του Τσώρτσιλ συνέβαλαν στο να εκπληρωθούν και οι δύο προϋποθέσεις, η πρώτη, ίσως, ευκολότερα από τη δεύτερη. Οι πλέον επείγουσες ανάγκες των Βρετανών, το καλοκαίρι του 1940, ήσαν όπλα που θα αναπλήρωναν ένα μέρος των απωλειών στη Γαλλία, και πολεμικά πλοία που θα συνόδευαν νηοπομπές εμπορικών. Αμέσως μόλις έγινε πρωθυπουργός, ο Τσώρτσιλ ζήτησε από τον Ρούσβελτ «40 ή 50 από τα παλιότερα αντιτορπιλικά σας», και επαναλάμβανε το αίτημα, ώσπου στις 2 Σεπτεμβρίου 1940 συμφωνήθηκε να εκμισθωθούν στις Ηνωμένες Πολιτείες, για 99 χρόνια, οι αεροπορικές και ναυτικές βάσεις στις Βρετανικές Δυτικές Ινδίες και στη Νέα Γη με αντάλλαγμα 50 αμερικανικά αντιτορπιλικά από τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Οι Βρετανοί αγόρασαν 500.000 τυφέκια, 85.000 πολυβόλα, 900 ελαφρά πυροβόλα, 25.000 αυτόματα τυφέκια και 21.000 περίστροφα, τα οποία βρίσκονταν σε αποθήκες υλικού του αμερικανικού στρατού, και τα παρέλαβαν από αμερικανικά λιμάνια τον Ιούνιο. Ανέλαβαν επίσης και τα γαλλικά συμβόλαια για αγορά αεροσκαφών από αμερικανικά εργοστάσια. Στη συνέχεια, η βρετανική κυβέρνηση παράγγειλε μηχανικό εξοπλισμό και όπλα για τις αυξανόμενες βρετανικές δυνάμεις, ανεβάζοντας έτσι την παραγωγικότητα των Αμερικανών στον τομέα των όπλων. Το φθινόπωρο δόθηκε ένα συμβόλαιο στον Χένρυ Κάιζερ για τη ναυπήγηση 60 εμπορικών πλοίων, το θεμέλιο για μια ουσιαστική πολεμική βιομηχανία. Στα τέλη του 1940, το μισό και πλέον των βρετανικών εισαγωγών προερχόταν από τον Καναδά και τις Ηνωμένες Πολιτείες. Ο Καναδάς παρείχε χρηματοδότηση υπό μορφή άτοκων δανείων ή δώρων, αλλά οι προμήθειες από τις Ηνωμένες Πολιτείες ήταν ένα πολύ διαφορετικό θέμα. Όλα έπρεπε να πληρώνονται, καθώς τα δάνεια προς εμπόλεμα κράτη ή προς τους πολίτες τους απαγορεύονταν από τους νόμους των ΗΠΑ.

Μέχρι τα τέλη του 1940, τα βρετανικά χρέη προς τις ΗΠΑ ανέρχονταν σε 10 δις δολάρια. Δεν υπήρχε καμία περίπτωση να βρουν οι Βρετανοί τέτοιο ποσό. Την πρώτη χρονιά του πολέμου παρουσιάστηκε ένα δυσμενές ισοζύγιο πληρωμών για την στερλίνα (γύρω στα 2 δις δολάρια) και οι εξαγωγές συνέχιζαν να πέφτουν - στα τέλη του 1940 βρίσκονταν κάτω από το μισό των προπολεμικών ετών. Στις αρχές του 1940, τα αποθέματα χρυσού άξιζαν γύρω στα 1,8 δις δολάρια και η παραγωγή χρυσού μπορούσε να προσθέτει 200 εκατομμύρια δολάρια τον χρόνο. Οι ρευστοποιήσιμοι τίτλοι σε δολάρια μπορούσαν να αποφέρουν μέχρι 4 δις δολάρια. Την εποχή της Δουνκέρκης, η βρετανική κυβέρνηση

Digitized by 10uk1s

παραιτήθηκε από την προσπάθεια διεξαγωγής του πολέμου μόνο με δικούς της πόρους. Ο Τσώρτσιλ έγραφε στον Ρούσβελτ τον Μάιο του 1940: «Θα συνεχίσουμε να πληρώνουμε δολάρια όσο μπορούμε, αλλά θα ήθελα να μείνω με την εύλογη βεβαιότητα ότι όταν δεν θα μπορούμε να πληρώσουμε άλλο, εσείς δεν θα σταματήσετε να μας εφοδιάζετε». Οι δαπάνες συνεχίζονταν με τη διαλείπουσα και αβέβαιη ενθάρρυνση της Ουάσινγκτον. Ως τον Νοέμβριο του 1940 είχαν απομείνει γύρω στα 2 δις δολάρια, κυρίως σε επενδύσεις που δεν ήσαν εύκολα ρευστοποιήσιμες. Τον Δεκέμβριο του 1940, ο Τσώρτσιλ υπέγραφε μιαν άκρως προσεγμένη επιστολή με αποδέκτη τον Ρούσβελτ, ο οποίος είχε επανεκλεγεί Πρόεδρος για τρίτη φορά. Για να αποφευχθεί η ήττα, η Βρετανία χρειαζόταν περισσότερα εμπορικά πλοία και οι Ηνωμένες Πολιτείες έπρεπε να τα ναυπηγήσουν και να βοηθήσουν στην προστασία τους. Για να καταστεί δυνατή η νίκη, η Βρετανία έπρεπε να έχει το πλεονέκτημα μιας πολύ αυξημένης αμερικανικής παραγωγής αεροσκαφών. Η αμερικανική παραγωγή όπλων έπρεπε να αυξηθεί για να συμβάλει στον εξοπλισμό του βρετανικού στρατού. «Πλησιάζει η στιγμή που δεν θα μπορούμε πλέον να πληρώνουμε μετρητά για αποστολές και άλλα εφόδια». Σχεδόν αμέσως ο Ρούσβελτ έθεσε σε κίνηση τις πολιτικές διαδικασίες για την ψήφιση του Νόμου περί Εκμίσθωσης και Δανεισμού, τον Μάρτιο του 1941. Οι Ηνωμένες Πολιτείες θα γίνονταν «το Οπλοστάσιο της Δημοκρατίας», και όσοι πολεμούσαν τους ναζί δεν θα είχαν ανάγκη από δολάρια.

Η επιτυχία της βρετανικής άμυνας τη χρονιά που η Βρετανία πάλευε μόνη, είχε δύο σημαντικές επιπτώσεις στην πορεία του πολέμου. Πρώτον, η Βρετανία συνέχισε να συνεισφέρει με υλικούς πόρους και με έναν καλά οργανωμένο, έμπειρο και αποφασισμένο λαό. Δεύτερον, η συνεχής πάλη της επέσπευσε αλλά και διευκόλυνε την αμερικανική συμμετοχή στον αγώνα κατά του Χίτλερ. Η βρετανική αντίσταση κατά της Γερμανίας έκανε τους Αμερικανούς να θεωρήσουν σώφρονα κάθε παροχή βοήθειας, «πλην της συμμετοχής στον πόλεμο», και να αναμιχθούν έτσι στην ευρωπαϊκή σύγκρουση προτού μπορέσει ο Χίτλερ να οργανώσει τις ευρωπαϊκές του κατακτήσεις· σήμαινε γι' αυτούς ότι η αμερικανική δύναμη μπορούσε αποτελεσματικά να επηρεάσει τις εξελίξεις στην άλλη πλευρά του Ατλαντικού, πάνω σε μια ασφαλή, καλά εξοπλισμένη και γεωγραφικά κατάλληλη βάση.

Digitized by 10uk1s

4
Επιχειρηση "Μπαρμπαρόσα":
Η Γερμανικη επίθεση κατά της Σοβιετικής Ένωσης

ΤΟ 1940 Ο ΧΙΤΛΕΡ παίρνει τη σημαντικότερη απόφασή του: να επιτεθεί στη Ρωσία. Αν είχε ποτέ κάποιους σταθερούς στόχους, αυτός ήταν ο ένας. Το 1924, στο έργο του *Ο Αγών μου,* είχε ταχθεί υπέρ της εδαφικής επέκτασης και επέμεινε ότι «όταν μιλάμε για νέα εδάφη που θα προσφέρουν ζωτικό χώρο στον γερμανικό λαό στον αγώνα του για την επιβίωση, πρέπει να σκεφτόμαστε πρωτίστως τη Ρωσία και τα κράτη που συνορεύουν μ' αυτήν».

Στις 2 Ιουνίου 1940 ο Χίτλερ αποφάνθηκε ότι η Βρετανία θα ήταν σύντομα έτοιμη για «μια λογική ειρήνη» και ότι ο ίδιος τότε «θα είχε τα χέρια ελεύθερα» για το «μεγάλο και αληθινό καθήκον: τη σύγκρουση με τον μπολσεβικισμό». Στις 30 Ιουνίου, εξηγούσε ότι «μια επίδειξη της στρατιωτικής μας ισχύος» θα έκανε τη Βρετανία να υποχωρήσει «και να αφήσει τα νώτα μας ελεύθερα για να στραφούμε στην Ανατολή». Το Γενικό Επιτελείο Στρατού άρχισε στις 3 Ιουλίου να μελετά μια επίθεση κατά της Ρωσίας. Στις 21 Ιουλίου, ο Χίτλερ εξέθεσε τις απόψεις του στους επικεφαλής των ενόπλων δυνάμεων για τα προβλήματα που δημιουργούσε η βρετανική αντίσταση. Σκεφτόταν πως θα έπρεπε ίσως η Ισπανία, η Ιταλία, η Ρωσία και η Γερμανία να ενώσουν τις δυνάμεις τους κατά της Βρετανικής Αυτοκρατορίας. Πιο ταιριαστός, ωστόσο, θα ήταν ένας συμβιβασμός με τη Βρετανία, ακολουθούμενος από έναν κατακτητικό πόλεμο κατά της Ρωσίας. Όμως οι στρατιωτικοί σύντομα έπεισαν τον Χίτλερ ότι ήταν αδύνατο να επιτεθεί στη Ρωσία το φθινόπωρο του 1940, και ως εκ τούτου δόθηκαν εντολές για προετοιμασία επίθεσης στη Ρωσία το νωρίτερο δυνατό - τον Μάιο του 1941. Στις 31 Ιουλίου ο Χίτλερ είπε στον Αρχιστράτηγο Μπράουχιτς και στον Αρχηγό του Επιτελείου Χάλντερ, ότι εν ανάγκη η ήττα της Βρετανίας μπορεί να πάρει και δύο χρόνια. Αν όμως συντριβεί πρώτα η Ρωσία, τότε θα χαθεί η τελευταία ελπίδα της Βρετανίας και η Γερμανία θα γίνει «κυρίαρχη στην Ευρώπη και στα Βαλκάνια». Με την εκμηδένιση της Ρωσίας θα αυξηθεί η σπουδαιότητα της Ιαπωνίας και τότε οι ΗΠΑ θα δυσκολευτούν να στηρίξουν τις ελπίδες της Αγγλίας. Οι σημειώσεις του Χάλντερ αποκαλύπτουν το συμπέρασμα του Χίτλερ: «Όσο πιο γρήγορα συντρίψουμε τη Ρωσία τόσο το καλύτερο ... Η Ουκρανία, η Λευκορωσία, οι Βαλτικές χώρες [θα περάσουν] σε μας».

Η απροσδόκητη επιμονή και η επιτυχημένη άμυνα των Βρετανών ανάγκασε τον Χίτλερ να επιλέξει ανάμεσα στη συνέχιση της συνεργασίας με τη Σοβιετική Ένωση -τουλάχιστον μέχρι να συνθηκολογήσει η Βρετανία- και σε ένα διμέτωπο πόλεμο. Υπέρ της συνεργασίας με τη Σοβιετική Ένωση συνηγορούσε η αποδεδειγμένη προθυμία της σοβιετικής κυβέρνησης να ικανοποιεί τις γερμανικές απαιτήσεις σε τρόφιμα και μεταλλεύματα, και η προφανής δυσκολία να «καταστραφεί» η Σοβιετική Ένωση. Οι Γερμανοί, για παράδειγμα, ποτέ δεν υπολόγισαν τι θα έκαναν, μετά τη νίκη, με τα εδάφη πέρα από τα Ουράλια. Μια ευμενώς διακείμενη Βρετανική Αυτοκρατορία θα μπορούσε να βοηθήσει να τεθεί υπό έλεγχο η ασιατική Ρωσία, κι αυτός ήταν άλλος ένας λόγος να εξαναγκάσουν τους Βρετανούς να λογικευτούν προτού εξαντληθεί η γερμανική ανοχή προς τη Σοβιετική Ένωση.

Υπήρχαν, εντούτοις, σοβαροί λόγοι για άμεσο πόλεμο με τη Ρωσία. Το 1940 πλήθυναν οι ενδείξεις ότι ο Ρούσβελτ είχε αποφασίσει πως οι αμερικανικοί πόροι θα χρησιμοποιούνταν για την υπεράσπιση της βρετανικής ανεξαρτησίας. Ο Χίτλερ εκτιμούσε ότι το '41 η αμερικανική δύναμη θα ήταν αμελητέα, το '42 σημαντική και πως τα επόμενα χρόνια θα ήταν ανυπέρβλητη. Δεν ήταν σίγουρο ότι θα νικούσε τη Βρετανία μες στο 1941. Ως τότε οι Βρετανοί θα είχαν εξοπλίσει 30 με 35 μεραρχίες για να αντιμετωπίσουν μια εισβολή και «αυτό σημαίνει, μεμιάς, πολλά». Για το 1942 προβλεπόταν σκληρή η αντιπαράθεση με τις

Digitized by 10uk1s

αγγλοσαξονικές δυνάμεις. Στο μεταξύ η Σοβιετική Ένωση θα γινόταν ισχυρότερη και η Γερμανία, μπλεγμένη σε πόλεμο στα δυτικά, θα γινόταν ιδιαίτερα ευάλωτη στη ρωσική απειλή. Από την άλλη, αν κατάφερνε να εξουδετερώσει τις ρωσικές δυνάμεις το 1941, τότε ελέγχοντας όλους τους πόρους της ηπειρωτικής Ευρώπης, η Γερμανία θα μπορούσε να αντιμετωπίσει την αγγλοαμερικανική συμμαχία με σιγουριά και αυτοπεποίθηση. Επιπλέον, το 1941 η Βρετανία θα αποδυναμωνόταν από τις επιθέσεις των πολεμικών πλοίων και υποβρυχίων, ενώ η Ιαπωνία θα απαλλασσόταν από τον φόβο της Ρωσίας και θα μπορούσε να απειλήσει τα αμερικανικά συμφέροντα στην Άπω Ανατολή. Τα επιχειρήματα ήταν ισχυρά - με την προϋπόθεση ότι ο σοβιετικός στρατός μπορούσε όντως να εξουδετερωθεί με μια εκστρατεία, όπως πίστευαν ο Χίτλερ και οι σύμβουλοί του. Ίσως ο πόλεμος ήταν, έτσι κι αλλιώς, αναπόφευκτος. Ένα κράτος που στήριζε τη νομιμότητά του, μέσα και έξω από τα σύνορά του, στο δίκαιο του ισχυρότερου, δεν θα μπορούσε να αισθάνεται ασφαλές όσο υπήρχε άθικτη οποιαδήποτε αντίπαλη δύναμη.

Παρ' όλα αυτά τα κίνητρα, και παρά τα όνειρά του να εγκαταστήσει άριους χωρικούς στους σιτοβολώνες της Ανατολής, ο Χίτλερ δίσταζε. Προς το τέλος της ζωής του, στις 26 Φεβρουαρίου 1945, εξηγούσε:

> Ενέμεινα στην ελπίδα ότι ανάμεσα στο Τρίτο Ράιχ και στη Ρωσία τοο Στάλιν μπορούσε να υπάρξει αμοιβαία κατανόηση - αν όχι ανεπιφύλακτα φιλική, τουλάχιστον ειλικρινής. Φανταζόμουν ότι μετά 15 χρόνια εξουσίας ο Στάλιν, ο ρεαλιστής, θα είχε απαλλαγεί από τη νεφελώδη μαρξιστική ιδεολογία και ότι θα την χρησιμοποιούσε απλώς ως δηλητήριο προορισμένο αποκλειστικά για εξωτερική χρήση ... θα μπορούσαμε να έχουμε δημιουργήσει μια κατάσταση όπου θα υπήρχε μια μακροχρόνια αμοιβαία κατανόηση - με τον επακριβή καθορισμό των ζωνών επιρροής που θα λάμβανε η κάθε πλευρά, με τον αυστηρό περιορισμό της συνεργασίας μας στον τομέα της οικονομίας με τρόπο ώστε και τα δύο μέρη να μπορούν να αποκομίζουν οφέλη. Εν ολίγοις, μια φιλική συνεννόηση την οποία θα παρακολουθούσαμε στενά με αετίσιο μάτι και με το δάχτυλο στη σκανδάλη.

Τον Οκτώβριο του 1940, ο Χίτλερ υιοθέτησε το σχέδιο -υπέρ του οποίου τάχθηκαν ο Υπουργός Εξωτερικών Ρίμπεντροπ και η ηγεσία του πολεμικού ναυτικού- μιας αντιβρετανικής συνεργασίας μεταξύ Ισπανίας, Γαλλίας, Ιταλίας, Γερμανίας, Ρωσίας και Ιαπωνίας. Η Ρωσία θα επεκτεινόταν προς τον Περσικό κόλπο· η Ιαπωνία προς τα νότια· η Γερμανία θα κυριαρχούσε στην ανατολική και νοτιοανατολική Ευρώπη· η Ιταλία θα καταλάμβανε την Αίγυπτο· η Ισπανία μπορούσε να επιτεθεί κατά του Γιβραλτάρ και, μαζί με τη Γαλλία, να προφυλάξει τη βορειοδυτική Αφρική από τους Βρετανούς και Αμερικανούς. Με κάποιον τρόπο θα συμβιβάζονταν οι ανταγωνιστικές διεκδικήσεις της Ισπανίας, της Γαλλίας και της Ιταλίας.

Οι Γερμανοί ζήτησαν από τον Στάλιν να στείλει τον Μολότοφ, τον στενό συνεργάτη του, για διαβουλεύσεις στο Βερολίνο, και ο Χίτλερ έφυγε με το ειδικό τρένο του για συνομιλίες με τον Ισπανό δικτάτορα Φράνκο, τον ηγέτη του νέου γαλλικού κράτους Πεταίν και τον Μουσολίνι.

Πολύ σύντομα πήγαν όλα άσχημα. Ο Φράνκο αρνήθηκε να εμπλακεί στον πόλεμο· ο Πεταίν, αν και πιο δεκτικός στα λόγια, απέφυγε να συζητήσει συγκεκριμένο σχέδιο για πόλεμο κατά των Βρετανών· ο Μουσολίνι εξαπέλυσε την ανώφελη και μάταιη επίθεσή του κατά της Ελλάδας. Πάνω απ' όλα, ο Στάλιν αποδείχτηκε, κατά την άποψη του Χίτλερ, δυσάρεστος σύμμαχος. Αρνήθηκε να στρέψει την προσοχή του στον Περσικό κόλπο και συνέχισε να εκδηλώνει ενδιαφέρον για τη νοτιοανατολική Ευρώπη. Στις γερμανικές νίκες του 1940 ο Στάλιν αντέδρασε επεκτείνοντας τα σοβιετικά σύνορα προς δυσμάς: τον Ιούνιο και τον Ιούλιο, ο Κόκκινος Στρατός κατέλαβε τις Βαλτικές χώρες και από τη Ρουμανία αφαίρεσε τη

Digitized by 10uk1s

Βεσσαραβία και τη βόρεια Μπουκοβίνα. Όλα αυτά ήταν σε γενικές γραμμές εναρμονισμένα με το σοβιετοναζιστικό σύμφωνο του Αυγούστου 1939. Ωστόσο, όταν ο Μολότοφ πήγε στο Βερολίνο στις 12 Νοεμβρίου 1940, έβγαλε πολλά στην επιφάνεια. Ζήτησε περισσότερα ρουμανικά εδάφη, πρωτοβουλία κινήσεων στη Φινλανδία, το δικαίωμα να προστατέψει τη Βουλγαρία, μια ρωσική βάση στα Δαρδανέλια και αναγνώριση των σοβιετικών συμφερόντων σε Ουγγαρία, Γιουγκοσλαβία, Ελλάδα, και στην υπό γερμανική κατοχή Πολωνία, καθώς και στη Σουηδία και στα στενά της εισόδου στη Βαλτική. Ο Χίτλερ αν και έπαιρνε προφυλάξεις παραγγέλνοντας συνεχείς μελέτες και σχέδια για επίθεση κατά της Ρωσίας, ασχέτως του αποτελέσματος της επίσκεψης Μολότοφ, είδε τις διαβουλεύσεις σαν ένα τεστ για το αν Ρωσία και Γερμανία στέκονταν «πλάτη με πλάτη ή αντιμέτωπες». Από την άλλη όμως είχε αφήσει ανοιχτό το ενδεχόμενο μιας εισβολής στην Αγγλία την άνοιξη του 1941 - πράγμα που θα σήμαινε την ανάγκη να επιβεβαιωθεί εκ νέου η σύμπνοια με τη Ρωσία.

Η σοβιετική απάντηση στις γερμανικές προτάσεις τις οποίες μετέφερε ο Μολότοφ από το Βερολίνο, ήρθε στις 26 Νοεμβρίου 1940. Οι Ρώσοι επέμειναν ότι τα γερμανικά στρατεύματα έπρεπε να αποχωρήσουν αμέσως από τη Φινλανδία η οποία «ανήκει στη σφαίρα επιρροής της Σοβιετικής Ένωσης», ότι θα έπρεπε να υπάρξει ένα σύμφωνο αλληλοβοηθείας μεταξύ Σοβιετικής Ένωσης και Βουλγαρίας, η οποία «βρίσκεται εντός της ζώνης ασφαλείας των συνόρων της Σοβιετικής Ένωσης στη Μαύρη Θάλασσα», ότι η Σοβιετική Ένωση θα έπρεπε να έχει μια βάση στην ευρύτερη περιοχή των Δαρδανελίων, και ότι η περιοχή νοτίως του Καυκάσου αποτελούσε κεντρικό στόχο «των φιλοδοξιών της Σοβιετικής Ένωσης». Υπό αυτούς τους όρους, και με την προϋπόθεση ότι η Ιαπωνία θα παραιτούνταν από τις αξιώσεις της για τον άνθρακα και το πετρέλαιο στη βόρεια Σαχαλίνη, ο Στάλιν θα αποδεχόταν μια τετραμερή συμφωνία με τη Γερμανία, την Ιταλία και την Ιαπωνία.

Ύστερα από αυτή την απάντηση των Σοβιετικών, ο Χίτλερ έπαψε να αναζητά κάποια συμβιβαστική λύση, και στις 5 Δεκεμβρίου είπε στη στρατιωτική ηγεσία ότι σκόπευε να επιτεθεί στη Ρωσία τον ερχόμενο Μάιο. Στις 17 Δεκεμβρίου εξήγησε στον Στρατηγό Γιοντλ: «Μέσα στο 1941 πρέπει να 'χουμε λύσει όλα τα προβλήματα στην ηπειρωτική Ευρώπη, γιατί απ' το 1942 και μετά οι ΗΠΑ θα είναι σε θέση να επέμβουν». Το γεγονός ότι η Βρετανία συνέχιζε τον πόλεμο σήμαινε ότι πλησίαζε η ώρα μιας αποτελεσματικής αμερικανικής επέμβασης· επομένως ο Χίτλερ έπρεπε να βρει αμέσως μια οριστική λύση για το ρωσικό πρόβλημα. Στις 13 Δεκεμβρίου 1940, υπέγραψε τη διαταγή για την επιχείρηση ΜΠΑΡΜΠΑΡΟΣΑ. Οι προετοιμασίες έπρεπε να ολοκληρωθούν μέχρι τις 15 Μαΐου 1941. Οι κύριες ρωσικές δυνάμεις θα καταστρέφονταν ύστερα από μια σειρά κυκλωτικών κινήσεων σε βάθος, όσο το δυνατόν ανατολικότερα.

Τελικός σκοπός ήταν να ορθωθεί ένα φράγμα έναντι της ασιατικής Ρωσίας, κατά μήκος μιας γραμμής από τον Αρχάγγελο ως τον Βόλγα. Μετά την επιχείρηση ΜΠΑΡΜΠΑΡΟΣΑ, η νέα Ευρώπη θα προστατευόταν στα δυτικά από αμυντικές θέσεις, τόσο στη βορειοδυτική Αφρική όσο και στην Ευρώπη. Γερμανοί και Ιταλοί θα εκκαθάριζαν τη Μεσόγειο και την Εγγύς Ανατολή από τους Βρετανούς, και θα κυρίευαν τις πετρελαιοπηγές του Ιράκ και του Ιράν. Οι Αζόρες θα χρησιμοποιούνταν ως βάσεις για ενδεχόμενες αεροπορικές επιδρομές κατά των ΗΠΑ. Ο γερμανικός στρατός θα μειωνόταν σε μέγεθος αλλά θα γινόταν πιο ευέλικτος, αποτελούμενος κατά βάση από 36 θωρακισμένες ή μηχανοκίνητες μεραρχίες.

Και ενώ ο Χίτλερ μετρούσε τις δυνάμεις του, ο Στάλιν αντιμετώπιζε την επαπειλούμενη κατάρρευση της εξωτερικής πολιτικής του -ίσως και του καθεστώτος του- με ολοφάνερη δυσπιστία. Γνωρίζουμε λιγότερα για τα κίνητρα και τις σκέψεις της σοβιετικής κυβέρνησης απ' ό,τι όλων των άλλων μεγάλων δυνάμεων που είχαν εμπλακεί στον πόλεμο. Δεν είναι καν σαφές ποιος κυβερνούσε τη Ρωσία· προφανώς ο Στάλιν ήταν αυτός που έπαιρνε τις

Digitized by 10uk1s

τελικές αποφάσεις αλλά δεν ξέρουμε τίνος τη συμβουλή αναζητούσε - ιδιαίτερα στα χρόνια μόλις πριν από τον πόλεμο. Τα διαθέσιμα στοιχεία βοηθούν πολύ λίγο, και το μόνο που μπορεί να γίνει είναι να αναζητηθούν τα κίνητρα που θα εξηγούν τις ενέργειες της σοβιετικής κυβέρνησης. Οι εξηγήσεις μόνο υποθετικές μπορεί να είναι. Το 1939, προτού η γερμανική εισβολή στην Πολωνία πυροδοτήσει τον πόλεμο, ο Στάλιν είχε να επιλέξει: είτε μια συμμαχία με τη Βρετανία και τη Γαλλία για να αντισταθεί στη γερμανική επέκταση, είτε να ενθαρρύνει τις δυτικές δυνάμεις να πολεμήσουν τη Γερμανία, μένοντας ο ίδιος έξω από τη σύγκρουση και αποσπώντας από τον Χίτλερ ένα τίμημα για τη σοβιετική ουδετερότητα ή τη συνεργασία.

Ο Στάλιν έκανε τη συμφωνία του με τον Χίτλερ ίσως επειδή πίστεψε ότι Γάλλοι και Βρετανοί αποζητούσαν τη σοβιετική συμμαχία με στόχο τον εκφοβισμό της Γερμανίας, προκειμένου να εξυπηρετηθούν οι ίδιοι: μια συναλλαγή που ίσως άφηνε τελικά τη Σοβιετική Ένωση μόνη και αντιμέτωπη με μια ενισχυμένη Γερμανία. Μπορεί, πάλι, ο Στάλιν να μην είχε ποτέ την πρόθεση να πολεμήσει τη Γερμανία και να εκμεταλλεύτηκε την προσδοκία μιας ρωσικής συμμαχίας για να ενθαρρύνει τη Βρετανία και τη Γαλλία να αντισταθούν στον Χίτλερ το 1939, ταυτόχρονα ενθαρρύνοντας τους Γερμανούς να επιτεθούν στην Πολωνία και να διακινδυνεύσουν τον πόλεμο με τις δυτικές δυνάμεις, και προσφέροντάς τους μυστικά την προοπτική της σοβιετικής ουδετερότητας. Αν η Βρετανία και η Γαλλία εκπλήρωναν την υπόσχεσή τους στην Πολωνία όταν της επιτέθηκε η Γερμανία, τότε ο Στάλιν θα μπορούσε αμέτοχος να παρακολουθήσει την αμοιβαία αποδυνάμωση των καπιταλιστικών δυνάμεων αν δεν το έπρατταν, τότε καλό θα ήταν να πουλήσει την ουδετερότητά του προκαταβολικά - όσο ήταν εμπορεύσιμη- στην υψηλότερη τιμή.

Ο Στάλιν διευκολυνόταν από το γεγονός ότι δεν ήταν υποχρεωμένος να δικαιολογεί την εξωτερική του πολιτική. Δεν χρειαζόταν να ανησυχεί για την «κοινή γνώμη». Οι μορφωμένοι και φιλόδοξοι Ρώσοι ήταν στην πλειονότητά τους μέλη ενός κόμματος το οποίο, στη δεκαετία του 1930, ήταν περισσότερο δεκτικό στα κελεύσματα του Στάλιν, ενώ οι εκτός κόμματος ήσαν είτε αδαείς είτε καθυποταγμένοι. Ο Κόκκινος Στρατός θα μπορούσε να αποτελεί τη μοναδική εξαίρεση, αλλά είχε κι αυτός καθυποταχτεί με τις εκκαθαρίσεις στο στράτευμα το 1937. Ως εκ τούτου η Σοβιετική Ένωση, περισσότερο από κάθε άλλη μεγάλη δύναμη, είχε τη δυνατότητα να εφαρμόζει με αποφασιστικότητα πολιτικές που υπαγορεύονταν άμεσα από τρέχουσες πολιτικές σκοπιμότητες. Ο Στάλιν πρόσφερε ζωτική οικονομική βοήθεια στη Γερμανία με αντάλλαγμα τη διχοτόμηση της Πολωνίας και την ελευθερία να επεκτείνει τον έλεγχό του στο φινλανδικό έδαφος, στις 3 βαλτικές χώρες και μέρος της Ρουμανίας. Οι ρωσικές διεκδικήσεις στην Πολωνία και οι βάσεις και τα εδάφη στη Φινλανδία είχαν εξασφαλιστεί πριν τη γερμανική επίθεση στη Γαλλία. Τα υπόλοιπα εδάφη κυριεύτηκαν βιαστικά τον Ιούνιο και τον Ιούλιο του 1940.

Η ήττα της Γαλλίας πρέπει να ήταν πολύ κακή είδηση για τον Στάλιν: αντί οι ιμπεριαλιστές να φθείρουν αργά ο ένας τον άλλον, ο Χίτλερ, η μαριονέτα των χειρότερων ιμπεριαλιστών, ήταν τώρα ελεύθερος να στραφεί ανατολικά. Η συνεχιζόμενη αντίσταση των Βρετανών ήταν πιο καθησυχαστική και μάλλον, όπως πίστευε ο Στάλιν, παρέτεινε τη χρησιμότητα της ρωσικής ουδετερότητας για τους Γερμανούς. Ο Στάλιν αποδείκνυε τη φερεγγυότητα και την αξία του στους Γερμανούς με τη ταχεία παράδοση των προμηθειών στο Ράιχ, και ταυτόχρονα προσπαθούσε να παζαρέψει προβάλλοντας το μάξιμουμ των απαιτήσεών του.

Υπάρχουν μαρτυρίες -και πολλές προέρχονται από την περίοδο μετά τον θάνατό του, όταν ο Στάλιν αμφισβητήθηκε από τους διαδόχους του- ότι ο Στάλιν εξεπλάγη από τη γερμανική επίθεση. Αν αληθεύει αυτό είναι πολύ περίεργο, δεδομένου ότι είχε λάβει προειδοποιήσεις από αρκετές αξιόπιστες πηγές. Ίσως να πίστεψε ότι οι μαζικές μετακινήσεις γερμανικών στρατευμάτων την άνοιξη του 1941, ήταν ένας περίτεχνος ελιγμός, για να εξαπατηθούν οι

Digitized by 10uk1s

Βρετανοί και να χαλαρώσουν την επαγρύπνησή τους - ή διπλωματική μπλόφα, για να ενισχύσουν οι Γερμανοί τη διαπραγματευτική τους θέση. Προφανώς ο Στάλιν δεν μπορούσε να διανοηθεί ότι ο Χίτλερ θα διακινδύνευε έναν μακροχρόνιο πόλεμο σε δύο μέτωπα.

Ο ίδιος ο Χίτλερ δεν περίμενε να είναι μακροχρόνιος ο πόλεμος. Στις 21 Μαρτίου είπε στους στρατηγούς του ότι η έναρξη της επιχείρησης ΜΠΑΡΜΠΑΡΟΣΑ θα καθυστερούσε γύρω στις 4 εβδομάδες επειδή έπρεπε πρώτα να συντρίψει τη Γιουγκοσλαβία προτού εισβάλει στην Ελλάδα. Έως τότε, οι προετοιμασίες για την επιχείρηση ΜΠΑΡΜΠΑΡΟΣΑ έπρεπε να έχουν ολοκληρωθεί μέχρι τις 15 Μαΐου· η επίθεση άρχισε στις 22 Ιουνίου 1941. Δεν είναι σίγουρο ότι θα μπορούσε να αρχίσει νωρίτερα, ακόμη και αν δεν είχαν γίνει οι επιχειρήσεις στα Βαλκάνια. Η εκπαίδευση και η μετακίνηση ορισμένων δυνάμεων μπορεί να επέβαλαν αλλαγή της ημερομηνίας. Συν τοις άλλοις, τη χρονιά εκείνη η ανοιξιάτικη περίοδος με τα λιωμένα χιόνια και τις λάσπες κράτησε περισσότερο από το συνηθισμένο, ενώ στις αρχές Ιουνίου ο ποταμός Μπουγκ κρατούσε ακόμη πολύ νερό και η διάβασή του ήταν δύσκολη. Όπως και να 'χει, η καθυστέρηση δεν ενόχλησε τη γερμανική διοίκηση - αν και αργότερα φάνηκε πόσο σημαντική ήταν. Οι Γερμανοί υπολόγιζαν πως κατά τον Αύγουστο θα μπορούσαν να αρχίσουν να αποσύρουν στρατεύματα από τη Ρωσία και να προετοιμάζονται για επιχειρήσεις κατά των Αγγλοαμερικανών - 10 εβδομάδες, λοιπόν, τις θεώρησαν αρκετές για τον εγκλωβισμό και την ήττα των κύριων ρωσικών δυνάμεων.

Το επίτευγμα του γερμανικού στρατού στη Ρωσία υπήρξε ασύγκριτο από κάθε άποψη και σύμφωνα με οποιοδήποτε κριτήριο αποτίμησης - πέραν των κριτηρίων που έθετε η ίδια η επιχείρηση ΜΠΑΡΜΠΑΡΟΣΑ. Αυτό το εξαίρετο εργαλείο, αυτή η αποτελεσματικότερη χερσαία δύναμη που υπήρξε ποτέ, κατήγαγε τις μεγαλύτερες νίκες στην ιστορία του πολέμου. Ως δεξιοτέχνες του σύγχρονου πολέμου, οι Γερμανοί ήσαν, κατά μέσο όρο, μακράν ανώτεροι των αντιπάλων τους· αλλά η ανωτερότητά τους δεν αρκούσε για να κατανικήσουν τις σοβιετικές δυνάμεις και να κατακτήσουν την ευρωπαϊκή Ρωσία.

Αυτή η εκστρατεία θα έκρινε τον πόλεμο· η επιβίωση της Σοβιετικής Ένωσης, περισσότερο απ' οτιδήποτε άλλο, καθόρισε τη μορφή του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου και του μεταπολεμικού κόσμου. Η επιτυχής αντίσταση της Σοβιετικής Ένωσης και η νίκη των ρωσικών στρατιών ήταν που επέτρεψε στην αγγλοαμερικανική συμμαχία να συμβάλει στην τελική ήττα του Χίτλερ - με πολύ λιγότερες δοκιμασίες για τον αγγλικό και αμερικανικό λαό, και σε διάστημα λίγων χρόνων και όχι δεκαετιών πολέμου που ίσως απαιτούνταν αν δεν είχε προηγηθεί η ρωσική νίκη.

Η γερμανική ισχύς βασιζόταν σε μια μορφωμένη κοινωνία όπου λόγω ιστορικής παράδοσης οι επιστήμονες, οι τεχνικοί και ιδιαίτερα οι στρατιωτικοί απολάμβαναν υψηλό κύρος και σεβασμό. Οι ναζί αποδυνάμωσαν τη γερμανική παιδεία και επιστήμη με τον αντιδιανοουμενισμό και τον αντισημιτισμό τους, αλλά το συσσωρευμένο πνευματικό κεφάλαιο δεν μπορούσε να εξανεμιστεί στα λίγα χρόνια της ναζιστικής κυριαρχίας. Από την άλλη, το ναζιστικό καθεστώς είχε πετύχει έναν από τους αντικειμενικούς του σκοπούς - να αμβλύνει την αμοιβαία καχυποψία των κοινωνικών τάξεων αποσπώντας την προσοχή από τις συνεχιζόμενες ανισότητες στη γερμανική κοινωνία, και να ενισχύσει έτσι τη συνοχή των Γερμανών. Ο υψηλός βαθμός κοινωνικής συνοχής σ' ένα έθνος αποτελεί ουσιαστική προϋπόθεση για τη στρατιωτική αποτελεσματικότητα, καθώς διευκολύνει τα αισθήματα αμοιβαίας πίστης και καθήκοντος μεταξύ των στρατευμένων, όπως και μεταξύ αξιωματικών και οπλιτών. Η ναζιστική εξουσία άφησε άθικτη σχεδόν την ανεξαρτησία του στρατού, τουλάχιστον μέχρι το 44. Καθώς αυξανόταν σε μέγεθος, ο στρατός εξακολουθούσε να χρησιμοποιεί τις δικές του μεθόδους στρατολόγησης, προαγωγής και εκπαίδευσης. Ο στρατός την περίοδο του πολέμου διακρινόταν για την υψηλή ποιότητα της ηγεσίας σε επίπεδο ανώτερης διοίκησης, μεταξύ των αξιωματικών όλων των βαθμών και μεταξύ

Digitized by 10uk1s

υπαξιωματικών. Το κύρος του στρατού οφειλόταν στο ότι το στελεχικό δυναμικό του στην περίοδο του πολέμου αποτελούνταν από άτομα μεγάλων δυνατοτήτων. Το Γενικό Επιτελείο συνέχιζε να προσελκύει άνδρες με υψηλά διανοητικά προσόντα. Η πειθαρχία μπορούσε να βασίζεται στη συναίνεση, με την έννοια ότι οι αξιωματικοί και οι υπαξιωματικοί είχαν τη δυνατότητα να εξασφαλίζουν την υπακοή χάρη στις ικανότητές τους, και με τρόπο ώστε να μην καταπνίγεται η ατομική πρωτοβουλία από την στρατιωτική πειθαρχία. Οι Γερμανοί στρατιώτες συνδύαζαν την πρόθυμη υπακοή στις διαταγές με την προσωπική ικανότητα της σωστής αντιμετώπισης αναπάντεχων καταστάσεων. Οι διάφοροι κλάδοι των ενόπλων δυνάμεων εκπαιδεύονταν να είναι ευέλικτοι στις συνεργασίες τους. Οι Γερμανοί δεν ήσαν υπεράνθρωποι: μπορούσαν να φοβηθούν, να πανικοβληθούν, να περιπέσουν σε σύγχυση· όμως το επίπεδο κατάρτισης και ικανοτήτων του μέσου Γερμανού στρατιώτη ήταν το υψηλότερο στον κόσμο. Για τη στήριξή του, η γερμανική βιομηχανία τού πρόσφερε αξιόπιστο και καλοσχεδιασμένο εξοπλισμό. Ακόμη κι έτσι, μόνο ένα τμήμα του γερμανικού στρατού ήταν ιδιαίτερα ευέλικτο - οι θωρακισμένες και οι μηχανοκίνητες μεραρχίες (οι τελευταίες μετονομάστηκαν αργότερα σε «θωρακισμένες μεραρχίες γρεναδιέρων»). Σε ρευστές συνθήκες πολέμου, οι μονάδες αυτές κυριαρχούσαν στο πεδίο της μάχης.

Ο Κόκκινος Στρατός αποτελούνταν από ένα συνονθύλευμα διαφορετικών λαών. Η Σοβιετική Ένωση περιλάμβανε πολλά έθνη, τα οποία συχνά εκδήλωναν αμοιβαία έλλειψη κατανόησης ή και έχθρα. Οι οπλίτες του Κόκκινου Στρατού διέφεραν μεταξύ τους πολύ ως προς τη μόρφωση: ο αναλφαβητισμός και η αμάθεια συνυπήρχαν με την διανόηση και την υψηλή γνώση. Η άκαμπτη και σκληρή πειθαρχία, βασισμένη στην τυφλή υπακοή, ήταν ο κανόνας· συχνά όμως η αταξία, η αναποτελεσματικότητα και η μέθη αντιμετωπίζονταν με ανεκτικότητα. Το επιτελικό έργο ήταν πτωχό, οι επικοινωνίες σε πρωτόγονη κατάσταση, η συνεργασία μεταξύ των διαφόρων όπλων ανεπαρκής, η ιεραρχία δυσκίνητη και οι πρωτοβουλίες σπάνιες. Το σοβιετικό καθεστώς, όπως είχε εξελιχθεί υπό την ηγεσία του Στάλιν στη δεκαετία του 1930, δεν ενθάρρυνε την ανάληψη ευθυνών. Οι μεγάλες εκκαθαρίσεις στο στρατό, στα τέλη της δεκαετίας του 1930, καλλιέργησαν στις τάξεις των ανώτερων αξιωματικών -από τους οποίους σχεδόν οι μισοί μόνο είχαν απομείνει ζωντανοί- έναν έμφοβο κονφορμισμό. Ο Κόκκινος Στρατός ήταν άκαμπτος, δυσκίνητος και επιρρεπής στην αποδιοργάνωση. Σε ατομικό επίπεδο, αξιωματικοί και οπλίτες έμεναν αμήχανοι μπροστά το αναπάντεχο. Κάποιοι υπηρετούσαν το καθεστώς μόνο επειδή ήσαν αναγκασμένοι, και παραδίνονταν με την πρώτη ευκαιρία· πάρα πολλοί, ωστόσο, πάλεψαν με πείσμα από την αρχή.

Η εξάμηνη εκστρατεία του 1941. μπορεί να συνοψιστεί πολύ απλά: η τεράστια γερμανική υπεροχή ... δεν ήταν αρκετή. Η Γερμανία το 1941 είχε 208 μεραρχίες, από τις οποίες οι 167 ήσαν πλήρεις. Η εισβολή στη Ρωσία ανατέθηκε σε 146 μεραρχίες. Επίσης υπήρχαν άλλες 14 ρουμανικές μεραρχίες, ενώ ο φινλανδικός στρατός επάνδρωσε τον δικό του τομέα στο ανατολικό μέτωπο. Ο Κόκκινος Στρατός στην περιοχή των συνόρων περιλάμβανε 150 μεραρχίες, συν 20 ακόμη, στραμμένες κατά της Φινλανδίας. Όλες ήταν -όπως το περίμεναν και οι Γερμανοί- ανεπαρκέστατα επανδρωμένες: η συνήθης δύναμη μιας μεραρχίας πεζικού ήταν 14.500 αξιωματικοί και οπλίτες, αλλά οι περισσότερες διέθεταν κάτω από 9.000. Ωστόσο, υπήρχαν περισσότερες απ' όσες υπολόγιζαν οι Γερμανοί επιτελικοί: στο εσωτερικό της χώρας και στην Άπω Ανατολή υπήρχαν άλλες 133 μεραρχίες. Οι γερμανικές ταχυκίνητες μεραρχίες που προορίζονταν για το νικηφόρο αποτέλεσμα αποτελούνταν από 17 θωρακισμένες και 12 μηχανοκίνητες, στην πρώτη γραμμή της εισβολής. Ήδη όμως οι Ρώσοι δημιουργούσαν 20 καινούργια μηχανοκίνητα σώματα· μόνο τα μισά ήταν εξοπλισμένα τον Ιούνιο του 1941, αλλά η πλήρης δύναμη κάθε σώματος, με 1.000 τανκς και 17.000 άνδρες, θα τα καθιστούσε τρομερά εργαλεία. Οι εισβολείς διέθεταν 3.350 άρματα. Ο Κόκκινος Στρατός είχε γύρω στα 20.000. σχεδόν όλα απαρχαιωμένα και από αυτά, τη στιγμή της εισβολής, τα 3/4 ήταν ακατάλληλα προς χρήση· αλλά υπήρχαν ανάμεσά τους και 1.500

Digitized by 10uk1s

καινούργια: τα βαριά KV και τα T-34, τα πιο επιτυχημένα άρματα μάχης του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, που προκάλεσαν έκπληξη και φόβο στους Γερμανούς, γιατί ήταν άτρωτα από τα σύγχρονα γερμανικά άρματα και από όλα σχεδόν τα βαρέα αντιαρματικά όπλα. Η σοβιετική αεροπορία είχε περίπου 8.000 αεροσκάφη τον Ιούνιο του 1941, πολλά από τα οποία επίσης παρωχημένα, αλλά με αντίπαλο τη γερμανική πολεμική μηχανή των 2.000 σύγχρονων αεροσκαφών, άρχισε η παραγωγή μεγάλου αριθμού καταδιωκτικών και αεροσκαφών για εγγύς υποστήριξη. Το ρωσικό πυροβολικό ήταν άριστο από πλευράς εξοπλισμού και ανδρών - μετά την NKVD (την κρατική αστυνομία) και την αεροπορία, συγκέντρωνε τους καλύτερους νεοσύλλεκτους.

Οι Γερμανοί είχαν σχεδιάσει 3 ισχυρές επιθέσεις: η Ομάδα Στρατιών Βορρά, με 6 μεραρχίες πάντσερ και μηχανοκίνητες και 23 πεζικού, προορισμένη να επιτεθεί στο Λένινγκραντ· η Ομάδα Στρατιών Κέντρου, με 15 μεραρχίες πάντσερ και μηχανοκίνητες, και 35 πεζικού, θα κατευθυνόταν προς τη Μόσχα· και η Ομάδα Στρατιών Νότου, με 8 μεραρχίες πάντσερ και μηχανοκίνητες, 33 γερμανικές και 14 ρουμανικές μεραρχίες πεζικού, θα προέλαυνε στην Ουκρανία με κατεύθυνση τον Καύκασο. Το σχέδιο ήταν να εξουδετερωθεί ο κύριος όγκος του Κόκκινου Στρατού στις 3 πρώτες εβδομάδες με μια σειρά κυκλωτικών κινήσεων. Τα τμήματα τεθωρακισμένων θα διασπούσαν και θα περικύκλωναν τις ρωσικές στρατιές και στη συνέχεια το γερμανικό πεζικό ακολουθώντας πεζή, θα εξόντωνε ή θα αιχμαλώτιζε τους περικυκλωμένους Ρώσους. Κατόπιν θα κυριεύονταν οι Βαλτικές χώρες και το Λένινγκραντ, η Μόσχα και οι υπερασπιστές της θα περικυκλώνονταν και θα εξολοθρεύονταν, και τέλος, τα γερμανικά στρατεύματα θα προωθούνταν σε μία γραμμή που θα εκτεινόταν από τον Καύκασο και τον Βόλγα μέχρι τον Αρχάγγελο. Στην τελική φάση, το φθινόπωρο του 1941, ο απαιτούμενος αριθμός των γερμανικών στρατευμάτων θα μειωνόταν κατά πολύ, σε 60 μεραρχίες περίπου (και μόνο γι' αυτές υπήρξε πρόνοια για χειμερινό εφοδιασμό).

Στην αρχή πήγαν όλα καλά. Μέσα σε μια βδομάδα έγιναν οι πρώτες μεγάλες περικυκλώσεις και αιχμαλωτίστηκαν 287.000 άνδρες του Κόκκινου Στρατού, μαζί με 2.500 τανκς και 1.500 πυροβόλα σε θυλάκους γύρω από το Μπιαλίστοκ και το Μινσκ. Στις 3 Ιουλίου, ο Χάλντερ, Αρχηγός Επιτελείου του γερμανικού στρατού έγραφε: «Η εκστρατεία κατά της Ρωσίας κερδήθηκε εντός του πρώτου δεκαπενθημέρου». Οι επιφυλάξεις του αποδείχθηκαν πιο ακριβείς: «Αυτό δεν σημαίνει ότι έληξε η εκστρατεία. Το μέγεθος της χώρας και η επίμονη αντίσταση που συναντούμε θα απασχολήσουν τις δυνάμεις μας για πολύ περισσότερες εβδομάδες». Η μια νίκη διαδεχόταν την άλλη. Στις 15 Ιουλίου περικυκλώθηκε το Σμολένσκ, και αποκόπηκαν πάνω από 100.000 άνδρες του Κόκκινου Στρατού, μαζί με 2.000 άρματα μάχης και 1.900 πυροβόλα. Στα μετόπισθεν, 12.000 Σοβιετικοί στρατιώτες, υπολείμματα 3 μεραρχιών, πιάστηκαν αιχμάλωτοι στο Μογκίλεφ. το οποίο άντεξε μέχρι τις 26 Ιουλίου. Αρχές Αυγούστου 54.000 Ρώσοι αιχμαλωτίστηκαν γύρω από το Ροσλάβλ. Όμως ήταν πλέον φανερό, παρ' όλα αυτά, ότι η επιχείρηση ΜΠΑΡΜΠΑΡΟΣΑ είχε αποτύχει: οι αντικειμενικοί σκοποί ήταν αδύνατο να επιτευχθούν πριν από τις φθινοπωρινές βροχές.

Ο Κόκκινος Στρατός, παρά τα φοβερά πλήγματα, δεν κατέρρευσε - το αντίθετο, μάλιστα: το πείσμα κι η αποφασιστικότητα των ανδρών του αυξάνονταν σταθερά. Οι περικυκλώσεις και οι προελάσεις των γερμανικών μηχανοκίνητων δυνάμεων έπρεπε να ακολουθούνται από το πεζικό, το οποίο προχωρούσε αργά και κοπιαστικά, τη στιγμή που τα μετόπισθεν δεν είχαν καν διασφαλιστεί. Το σοβιετικό καθεστώς δεν κατέρρευσε· αντίθετα, ενισχύθηκε ακόμη περισσότερο από τον λαϊκό εθνικισμό, από το πνεύμα αντίστασης στην ξένη εισβολή και το μίσος που προκαλούσαν οι ανελέητες και κτηνώδεις πλευρές της πολιτικής των γερμανικών δυνάμεων κατοχής. Επιπλέον, η σθεναρή ρωσική αντίσταση επιδείνωσε τα προβλήματα ανεφοδιασμού των Γερμανών, με τον ανταρτοπόλεμο που οργανώθηκε υπό την καθοδήγηση αξιωματικών και οπλιτών του Κόκκινου Στρατού που είχαν αποκοπεί στα μετόπισθεν λόγω των ταχέων γερμανικών προελάσεων. Η επιβράδυνση της τριπλής

Digitized by 10uk1s

επίθεσης σήμαινε ότι έπρεπε να επιλεγεί και να αποκτήσει προτεραιότητα ένας από τους αντικειμενικούς σκοπούς του αρχικού σχεδίου της επιχείρησης ΜΠΑΡΜΠΑΡΟΣΑ. Η Ανωτέρα Διοίκηση του στρατού και το επιτελείο της Ομάδας Στρατιών Κέντρου ήθελαν να κατευθύνουν τις γερμανικές θωρακισμένες και μηχανοκίνητες δυνάμεις στη Μόσχα. Υπολόγιζαν ότι το γόητρο αλλά και η σπουδαιότητά της ως κέντρο επικοινωνιών θα ανάγκαζαν τον Στάλιν να δεσμεύσει όλους τους διαθέσιμους πόρους για την άμυνα της πρωτεύουσας, προσφέροντας έτσι την ευκαιρία μιας αποφασιστικής ήττας των σοβιετικών δυνάμεων.

Ο Χίτλερ διαφώνησε. Πίστευε ότι έπρεπε στο βορρά να διασφαλιστεί ο έλεγχος της Βαλτικής, και στο νότο να ενισχυθεί η Ομάδα Στρατιών Νότου ώστε να καταλάβει την Κριμαία, για να εμποδίσει αεροπορικές επιδρομές από τις εκεί βάσεις κατά των ρουμανικών πετρελαιοπηγών, να προσποριστεί την παραγωγή τροφίμων στην Ουκρανία και τις ρωσικές βιομηχανίες στη λεκάνη του Ντονέτς. Αν ο πόλεμος στην Ανατολή δεν μπορούσε να κερδηθεί μέσα το 1941, τότε ο Χίτλερ είχε πιθανώς δίκιο. Έχει κατηγορηθεί ότι έχασε την -θεωρούμενη ως- μοναδική ευκαιρία για νίκη το 1941· όμως στην πραγματικότητα, ήδη από τον Αύγουστο, η ρωσική αντίσταση είχε εξαλείψει αυτή την προοπτική. Η προέλαση της Ομάδας Στρατιών Νότου ήταν βραδύτερη απ' ό,τι στο κεντρικό μέτωπο, αν και κατάφερε να περικυκλώσει περισσότερες από 16 σοβιετικές μεραρχίες κοντά στο Ουμάν και να συλλάβει 103.000 αιχμαλώτους, ανοίγοντας τον δρόμο για τον Δνείπερο στις αρχές του Αυγούστου. Οι Ρώσοι εξακολουθούσαν να κρατούν ένα μεγάλο τομέα στο Κίεβο. Ο Χίτλερ διέταξε την Ομάδα Στρατιών Κέντρου να αποσπάσει προς νότο τη δεξιά της πτέρυγα, συμπεριλαμβανομένης και της ομάδας πάντσερ του Γκουντέριαν.

Πρώτο αποτέλεσμα ήταν η σύλληψη περίπου 80.000 Ρώσων κοντά στο Γκόμελ· και στη συνέχεια σημειώθηκε μία από τις δύο μεγαλύτερες νίκες του πολέμου -ή μάλλον, μία από τις μεγαλύτερες νίκες σε ολόκληρη τη στρατιωτική ιστορία: Παγιδεύτηκαν 5 ρωσικές στρατιές, πιάστηκαν 665.000 αιχμάλωτοι, μαζί με 884 άρματα μάχης και 3.700 πυροβόλα. Ο Ρούντστεντ μπόρεσε τότε να καταλάβει το Χάρκοβο, να προωθηθεί στο Ροστόβ και να καταλάβει την Κριμαία. Και ενόσω εκκαθαριζόταν ο θύλακας του Κιέβου από το πεζικό της Ομάδας Στρατιών Νότου, αναπληρώνονταν οι απώλειες των τεθωρακισμένων της Ομάδας Στρατιών Κέντρου. Αρχές Σεπτεμβρίου 1941, στο 3ο Σώμα Θωρακισμένων είχε απομείνει το 41% των αρμάτων και στο 4ο Σώμα Θωρακισμένων στο 70%· αλλά προς τα τέλη του μήνα αποκαταστάθηκαν το 75% και 100% αντίστοιχα. Την πρώτη εβδομάδα του Οκτωβρίου, άρχισε εκ νέου η προέλαση προς Μόσχα. Οι ομάδες πάντσερ δημιούργησαν έναν τεράστιο θύλακα γύρω από τη Βιάζμα, ενώ το 2ο Σώμα Θωρακισμένων του Γκουντέριαν, αν και διέθετε το ήμισυ της δύναμής του μετά τις μάχες στο Κίεβο, δημιούργησε άλλον έναν θύλακα γύρω από το Μπριάνσκ. Ως συνήθως, η εκκαθάριση αυτών των δύο θυλάκων χρειάστηκε χρόνο και σκληρές μάχες, αλλά στο τέλος τα αποτελέσματα έφτασαν να ανταγωνίζονται εκείνα της πολιορκίας του Κιέβου: 660.000 αιχμάλωτοι, 1.242 άρματα και 5.412 πυροβόλα.

Μια θεώρηση εκ των υστέρων υποδεικνύει ότι οι Γερμανοί θα έπρεπε, σ' αυτή τη συγκεκριμένη φάση, να περάσουν στην άμυνα μέχρι τις αρχές του καλοκαιριού 1942. Δεν εκπλήσσει, ωστόσο, το γεγονός ότι ο Χίτλερ, η Ανωτέρα Διοίκηση και η Ομάδα Στρατιών Κέντρου, πίστευαν ότι άξιζε τον κόπο να κάνουν μια νέα προσπάθεια κατάληψης της Μόσχας: τα πράγματα έδειχναν ότι η Σοβιετική Ένωση μάλλον βρισκόταν στα πρόθυρα της κατάρρευσης. Ο γερμανικός στρατός είχε χάσει περίπου 560.000 άνδρες, νεκρούς και τραυματίες, το 1/6 της αρχικής δύναμής του (αλλά πολύ μεγαλύτερο ποσοστό σε μάχιμο πεζικό). Από την άλλη μεριά, τουλάχιστον 4 εκατομμύρια Σοβιετικοί στρατιώτες είχαν σκοτωθεί ή αιχμαλωτιστεί. Στις 14 Οκτωβρίου η Γερμανική Στρατιωτική Διοίκηση διέταξε να περικυκλωθεί η Μόσχα. Σύντομα εκδηλώθηκε ανησυχία, ακόμη και πανικός, στη σοβιετική

Digitized by 10uk1s

πρωτεύουσα. Η κυβέρνηση εγκατέλειψε την πόλη· έμεινε μόνο ο Στάλιν με τους επιτελείς του στρατού.

Η Ομάδα Στρατιών Κέντρου αντιμετώπισε τρομακτικά προβλήματα ανεφοδιασμού. Η βροχή και η ακατάπαυστη χρήση μετέτρεψαν τους ρωσικούς δρόμους σε λάσπη. Οι σιδηροδρομικές γραμμές απείχαν πολύ από τα προελαύνοντα στρατεύματα - άλλωστε οι δυνατότητες των σιδηροδρόμων είχαν μειωθεί λόγω των ανατινάξεων και της αυξανόμενης δράσης των παρτιζάνων.

Αντίθετα, στη ρωσική πλευρά υπήρχαν άθικτες σιδηροδρομικές γραμμές που συνέκλιναν στη Μόσχα, που βρισκόταν τώρα σε ελάχιστη απόσταση από το μέτωπο. Όταν ο Στρατηγός Ζούκοφ ανέλαβε την υπεράσπιση της Μόσχας στις 10 Οκτωβρίου 1941, είχε στη διάθεση του 90.000 άνδρες. Δημιουργήθηκαν ομάδες πολιτοφυλακής από τους εργάτες της Μόσχας και οι γυναίκες κινητοποιήθηκαν για να σκάψουν τάφρους και να στήσουν αμυντικά εμπόδια. Ο κατάσκοπος του Στάλιν Ρίχαρντ Ζόργκε ανέφερε στα τέλη Σεπτεμβρίου ότι δεν υπήρχε άμεσος κίνδυνος ιαπωνικής επίθεσης στα σοβιετικά εδάφη της Άπω Ανατολής· και τον Οκτώβριο και Νοέμβριο μετακινήθηκαν από την Άπω Ανατολή τουλάχιστον 8 μεραρχίες, με περίπου 1.000 άρματα μάχης και 1.000 αεροπλάνα.

Νωρίς τον Νοέμβριο, η γερμανική επίθεση σταμάτησε. 7 Νοεμβρίου έπεσε παγωνιά· αρχικά, οι μετακινήσεις έγιναν ευκολότερες έτσι ώστε να ξαναρχίσει η επίθεση στις 15 Νοεμβρίου. Μέχρι τότε όμως η μαχητική ικανότητα του γερμανικού πεζικού είχε πέσει στο 65%, και των μεραρχιών πάντσερ στο 35%. Από τα καμιόνια μόνο το 30% ήταν κατάλληλα προς χρήση. Καμία καινούργια μονάδα δεν προστέθηκε στην Ομάδα Στρατιών Κέντρου· αντίθετα ο Κόκκινος Στρατός ενίσχυε σταθερά τη Μόσχα με καινούργια στρατεύματα από την ανατολή, και με καλά εξοπλισμένους και έμπειρους χειμερινούς μαχητές. Προς τα τέλη Νοεμβρίου, το δριμύ ψύχος δημιούργησε προβλήματα στις μηχανές, και μείωσε τη δυνατότητα μετακινήσεων και τη μαχητικότητα των Γερμανών. Στις 5 Δεκεμβρίου 1941 η γερμανική επίθεση σταμάτησε· την ίδια μέρα άρχισε η ρωσική αντεπίθεση. Στις 7 Δεκεμβρίου, 353 ιαπωνικά αεροσκάφη επιτέθηκαν στον στόλο του Ειρηνικού των ΗΠΑ, στο Περλ Χάρμπορ. Η σοβιετική αντίσταση είχε ματαιώσει την προσπάθεια του Χίτλερ να διασφαλίσει τον έλεγχο της ηπειρωτικής Ευρώπης προτού εμπλακούν οι ΗΠΑ στον πόλεμο.

Digitized by 10uk1s

5
Οι ΗΠΑ εμπλέκονται στον πόλεμο
Οι λόγοι της Ιαπωνικής επίθεσης

ΤΑ ΙΑΠΩΝΙΚΑ ΝΗΣΙΑ διέθεταν ελάχιστους φυσικούς πόρους για βιομηχανική παραγωγή και εδάφη ανεπαρκή για τη σίτιση ενός πληθυσμού που αυξανόταν με ταχύτατους ρυθμούς. Μεταξύ 1920 και 1940, ο πληθυσμός αυξήθηκε από 55 σε 71 εκατομμύρια. Η αύξηση του εξωτερικού εμπορίου ή της μετανάστευσης, ή και των δύο, ήταν απαραίτητη. Για να χρηματοδοτηθούν οι εισαγωγές τροφίμων και πρώτων υλών έπρεπε να αυξηθούν οι εξαγωγές και να επεκταθεί η βιομηχανία. Η μετανάστευση θα μείωνε την πίεση. Υπήρχαν δύο τρόποι να επιτευχθούν αυτοί οι στόχοι: ο ένας ήταν η συνεργασία με οικονομικά ισχυρές χώρες, με την ενθάρρυνση του ελεύθερου εμπορίου και της διεθνούς ροής κεφαλαίων και με τη συμβολή στη διατήρηση της ειρήνης στον κόσμο. Ο άλλος ήταν η χρήση βίας προκειμένου να επιβληθούν στον έξω κόσμο οι πολιτικοί και οικονομικοί όροι της ιαπωνικής ευημερίας. Η Ιαπωνία θα μπορούσε να κατακτήσει και να αποικίσει υπερπόντιες χώρες και να εκμεταλλευτεί προνομιακές ευκαιρίες για επενδύσεις και εμπόριο. Οι πρώτες ύλες, συμπεριλαμβανομένων και των καυσίμων, θα μπορούσαν να εξασφαλιστούν με τη βία. Η Ιαπωνία θα αναπτυσσόταν και θα μπορούσε ίσως να προσφέρει αυξανόμενα οφέλη στους ακούσιους εταίρους της, δημιουργώντας μια "Ευρεία Ανατολικοασιατική Σφαίρα Κοινής Ευημερίας".

Η πρώτη πολιτική εφαρμόστηκε τη δεκαετία του 1920, η δεύτερη τη δεκαετία του 1930: η δεύτερη πολιτική προκάλεσε πόλεμο στην Κίνα το 1937 και παγκόσμιο πόλεμο το 1941. Η Ιαπωνία μπήκε στον πόλεμο εξαιτίας του ότι απέτυχε η πολιτική ειρήνης και, επακόλουθα, αυξήθηκε η επιρροή των ενόπλων δυνάμεων και ειδικότερα του στρατού ξηράς.

Στη δεκαετία του 1920 η ιαπωνική οικονομία είχε ετήσιο ρυθμό ανάπτυξης 3,3% περίπου. Αξιόλογη απόδοση σύμφωνα με οποιαδήποτε κριτήρια - εκτός των ιαπωνικών: στην περίοδο 1890-1920, ο δείκτης βρισκόταν γύρω στο 5,7%, ενώ τη δεκαετία του 1930 έφτασε στο 7,2%. Η βιομηχανική ανάπτυξη ήταν πιο εντυπωσιακή στη δεκαετία του 1920 (7% ετησίως) αλλά δεν αρκούσε για να απορροφήσει το πλεονάζον εργατικό δυναμικό. Η βιομηχανία απορρόφησε μόνον το 11% του πλεονάζοντος εργατικού δυναμικού εκείνη τη δεκαετία. Συνδυάστηκαν αρκετοί παράγοντες για να μετατρέψουν αυτή την αξιοσέβαστη - μολονότι ελλιπή- οικονομική ανάπτυξη σε καταστροφή. Η πολιτική της κυβέρνησης έπαιξε τον δικό της ρόλο. Υπήρχε η πεποίθηση ότι ένα σταθερό νόμισμα με εγγυημένη αξία σε χρυσό, άρα και σε άλλα νομίσματα που είχαν ως κάλυψη τον χρυσό, θα βοηθούσε την ανάπτυξη του εμπορίου. Οι ιαπωνικές αρχές έκαναν το λάθος να υποστηρίξουν τη μοντέρνα άποψη ότι έπρεπε να αποκατασταθεί η προ του 1914 συναλλαγματική αξία του γεν. Για να ανέλθει η αξία του γεν στο επίπεδο αυτό, έπρεπε οι ιαπωνικές τιμές να συμπιεστούν προς τα κάτω· και αυτό έγινε με περικοπή των κρατικών δαπανών. Αυτό είχε δύο επιπτώσεις: η οικονομική δραστηριότητα περιορίστηκε, με αποτέλεσμα να αυξηθεί η ανεργία, και οι ένοπλες δυνάμεις δυσαρεστήθηκαν από την περικοπή των στρατιωτικών δαπανών, που μειώθηκαν κατά 15% μέσα στη διετία 1928-30. Αυτή η δυσαρέσκεια έγινε ακόμη εντονότερη με αφορμή την υπογραφή της Ναυτικής Συνθήκης Αφοπλισμού από την Ιαπωνία στο Λονδίνο το 1930 - ένα γεγονός που προκάλεσε τη σφοδρή αντίδραση των ιαπωνικών ενόπλων δυνάμεων και των εθνικιστικών κύκλων.

Το γεν επανήλθε στην ισοτιμία με τον χρυσό (δύο προς ένα δολάριο) στις 11 Ιανουαρίου 1930. Ήταν κακή η στιγμή. Η παγκόσμια ύφεση επιδείνωσε τις συνέπειες της εγχώριας αντιπληθωριστικής πολιτικής. Η ιαπωνική οικονομία χτυπήθηκε άμεσα από την οικονομική

Digitized by 10uk1s

ύφεση των ΗΠΑ. Το 40% των Ιαπώνων αγροτών στηρίζονταν λίγο ως πολύ στην καλλιέργεια μεταξιού και η δραματική πτώση της ζήτησης από τις ΗΠΑ έριξε κάτω από το μισό την αξία των εξαγωγών ακατέργαστου μεταξιού του 1931, σε σύγκριση με το 1929. Ήδη οι Ιάπωνες αγρότες υπέφεραν από τις χαμηλές τιμές στα τρόφιμα, για τις οποίες δεν τους παρείχαν καμία προστασία οι κυβερνήσεις που ενδιαφέρονταν περισσότερο για την ενθάρρυνση της σύγχρονης βιομηχανίας. Οι εισαγωγές ρυζιού, ιδιαίτερα από τη Φορμόζα (Ταϊβάν) και την Κορέα -που ήσαν τότε κομμάτι της υπερπόντιας ιαπωνικής αυτοκρατορίας- έριξαν την τιμή του κάτω από το μισό το 1931, σε σχέση με το 1925. Μετά το 1928. η ανερχόμενη αξία του γεν αύξησε τον φόρτο των αγροτικών χρεών.

Το μέσο πραγματικό εισόδημα των αγροτικών νοικοκυριών -που δεν υπήρξε ποτέ ιδιαίτερα υψηλό- στην πενταετία 1925-30 μειώθηκε κατά 1/3. Έπεσαν, επίσης, οι τιμές των μισθωμάτων· έτσι, οι επιπτώσεις της αγροτικής κρίσης έπληξαν συλλήβδην γαιοκτήμονες και μισθωτές, και δεν εκδηλώθηκαν αντιθέσεις μεταξύ πλούσιων και φτωχών αγροτικών στρωμάτων. Αντίθετα, όλος ο αγροτικός κόσμος ένιωθε αγανάκτηση, και φθόνο για τις οικονομικά πιο ευνοημένες ομάδες: τους ειδικευμένους βιομηχανικούς εργάτες και υπαλλήλους σύγχρονων επιχειρήσεων, ιδιαίτερα της μεγάλης κοινοπραξίας επιχειρήσεων Ζαϊμπάτσου της οποία ηγούνταν οι Μιτσούι και Μιτσουμπίσι. Το 1930 ο μισός ιαπωνικός πληθυσμός εξαρτιόταν ακόμη από τη γεωργία. Οι ένοπλες δυνάμεις στρατολογούσαν το μεγαλύτερο μέρος των ανδρών τους από τις αγροτικές περιοχές· οι στρατιωτικοί λοιπόν νοιάζονταν πολύ τους αγρότες που δεινοπαθούσαν, και στρέφονταν στην ιδέα μιας πιο ρωμαλέας και επεκτατικής εξωτερικής πολιτικής.

Δύο γεγονότα σημάδεψαν την αλλαγή της πολιτικής: το επεισόδιο στο Μούκντεν, τον Σεπτέμβριο του 1931 και η εγκατάλειψη της ισοτιμίας με τον χρυσό, τον Δεκέμβριο. Στη Μαντζουρία η Ιαπωνία είχε αποκτήσει πολύτιμα οικονομικά και πολιτικά δικαιώματα, αλλά τα εδάφη ανήκαν στην Κίνα. Η κεντρική κυβέρνηση της Κίνας έλεγχε ελάχιστα τους επαρχιακούς Κινέζους αξιωματούχους, αλλά ενθάρρυνε -και εξέφραζε- την άνοδο του κινεζικού εθνικισμού ο οποίος φυσικά εχθρευόταν τα προνόμια των ξένων. Η ιαπωνική κυβέρνηση, με επικεφαλής τον Ουακατσούκι -και Υπουργό Εξωτερικών τον κοσμοπολίτη Σιντεχάρα- ήταν υπέρ της υποχώρησης στις κινεζικές απαιτήσεις για κατάργηση των ιαπωνικών προνομίων. Όχι όμως και οι Ιάπωνες τοπικοί στρατιωτικοί διοικητές.

Στις 18 Σεπτεμβρίου 1931 εξερράγη μια βόμβα κοντά στο Μούκντεν, στους ιαπωνικής ιδιοκτησίας σιδηροδρόμους Νότιας Μαντζουρίας. Ο ιαπωνικός στρατός του Κουάντονγκ, ο οποίος φρουρούσε τον σιδηρόδρομο, έθεσε αμέσως σε εφαρμογή τα σχέδια για τον έλεγχο ολόκληρης της Μαντζουρίας. Η επιθυμία της ιαπωνικής κυβέρνησης για ειρήνη αγνοήθηκε από την τοπική στρατιωτική διοίκηση η οποία είχε και την υποστήριξη μέρους του γενικού επιτελείου στο Τόκιο. Το μόνο που μπορούσε να πράξει η κυβέρνηση ήταν να δεχτεί τα τετελεσμένα. Η κυβέρνηση των ΗΠΑ και η Κοινωνία των Εθνών, υπό την ηγεσία μιας πολύ διστακτικής Βρετανίας, καταδίκασαν τα γεγονότα και αρνήθηκαν να αναγνωρίσουν το υπό ιαπωνική κηδεμονία νεοσύστατο κράτος της Μαντζουρίας (Μαντσουκούό). Εντούτοις, οι Αμερικανοί δεν ήταν διατεθειμένοι να κάνουν κάτι για να επιβάλουν τις απόψεις τους, και από μόνη της η Κοινωνία των Εθνών δεν μπορούσε να κάνει τίποτα· αλλά οι καταδικαστικές της ανακοινώσεις προκάλεσαν την αποχώρηση της Ιαπωνίας από την Κοινωνία των Εθνών, τον Μάρτιο του 1933. Η αδύναμη κινεζική κυβέρνηση απέκτησε έτσι διεθνή υποστήριξη αλλά και την συμπαράσταση μεγάλου μέρους της κινεζικής διανόησης. Για να διατηρήσει αυτή την υποστήριξη, η κινεζική κυβέρνηση αρνήθηκε να αναγνωρίσει επίσημα την ιαπωνική κυριαρχία στη Μαντζουρία και στη βόρεια Κίνα.

Η ιαπωνική προέλαση στη Μαντζουρία οδήγησε, επομένως, την Ιαπωνία σε απομόνωση, πυροδότησε τον κινέζικο εθνικισμό και προκάλεσε την εχθρότητα της Βρετανίας και των

Digitized by 10uk1s

ΗΠΑ. Αποτέλεσμα ήταν να ενταθεί η ιαπωνική ξενοφοβία αλλά και οι παλιές αιτιάσεις των εθνικιστών - για τους αμερικανικούς και αυστραλιανούς περιορισμούς στη μετανάστευση Ιαπώνων, και τις διατάξεις των συνθηκών της Ουάσινγκτον και του Λονδίνου για ναυτικό αφοπλισμό, τις οποίες είχαν προσυπογράψει και οι κοσμοπολίτικες ιαπωνικές κυβερνήσεις. Στο μεταξύ, η σταθεροποίηση της τιμής του συναλλάγματος που επετεύχθη όταν το γεν επέστρεψε στον χρυσό, υπερτίμησε σαφώς το ιαπωνικό νόμισμα. Πάνω από τα μισά αποθέματα χρυσού και ξένου συναλλάγματος που διέθετε η Ιαπωνία τον Ιανουάριο του 1930 χάθηκαν στην προσπάθεια στήριξης του γεν το 1930 και το 1931. Όταν εγκαταλείφθηκε ο χρυσός κανόνας τον Σεπτέμβριο του 1931, το γεν έπεσε κατά 40% περίπου. Έτσι, οι ιαπωνικές εξαγωγές έγιναν πολύ φθηνότερες για τα άλλα νομίσματα, σημείωσαν ταχεία ανάκαμψη και εν συνεχεία ραγδαία άνοδο. Η εγκατάλειψη της υψηλής συναλλαγματικής ισοτιμίας σήμαινε ότι δεν ήταν πλέον απαραίτητη η συγκράτηση των τιμών. Οι κυβερνητικές δαπάνες αυξήθηκαν -χρηματοδοτούμενες από δάνεια- με βασική τους συνιστώσα τις στρατιωτικές δαπάνες. Το 1938 οι κυβερνητικές δαπάνες ήσαν τριπλάσιες των δαπανών του 1931, και οι στρατιωτικές δαπάνες δωδεκαπλάσιες. Το αποτέλεσμα ήταν μια σφριγηλή οικονομική ανάπτυξη και αυξημένη απασχόληση με ιδιαίτερη έμφαση, εννοείται, στις στρατιωτικές ανάγκες.

Αυτός ο μετασχηματισμός στην ιαπωνική οικονομία και πολιτική πραγματοποιήθηκε, και η κυριαρχία των στρατιωτικών διασφαλίστηκε χωρίς να έχει προηγηθεί καμία καθεστωτική αλλαγή, καμία πραξικοπηματική κατάληψη της εξουσίας. Υπήρχαν αναρίθμητοι πατριωτικοί και στρατοκρατικοί σύλλογοι και οργανώσεις - μερικές από τις οποίες ασκούσαν ιδιαίτερη έλξη σε κατώτερους αξιωματικούς. Κάποιες χρησιμοποιούσαν βία ή δολοφονούσαν. Μεταξύ των θυμάτων ήταν ένας πρωθυπουργός, δύο υπουργοί οικονομικών και ένας υπουργός άνευ χαρτοφυλακίου· σχεδιάζονταν στρατιωτικά πραξικοπήματα και έγιναν τουλάχιστον δύο απόπειρες. Αυτά τα γεγονότα ήταν ακραία συμπτώματα της αυξανόμενης επιρροής των απόψεων *των* στρατιωτικών, παρά το αίτιο αυτής της επιρροής. Τα αίτια βρίσκονταν στην αποτυχία των φιλελεύθερων κοσμοπολιτών - που εν μέρει οφειλόταν στην κακοτυχία, εν μέρει στην υπερβολική αυτοπεποίθηση και εν μέρει στην αναισθησία που επέδειξαν απέναντι στα προβλήματά τους οι πολιτικοί Ευρώπης και Αμερικής που όφειλαν να είναι φίλοι τους.

Έτσι, ο πολιτικός κόσμος της Ιαπωνίας άρχισε να κλίνει προς τη στρατιωτική προσέγγιση - μια στάση την οποία διευκόλυνε η ιαπωνική παιδεία και κουλτούρα, που προτιμούσε την συνεργασία και την ευπείθεια αντί για τον ανταγωνιστικό ατομικισμό. Θα ήταν λάθος να φανταστούμε ότι εξέλιπαν φιλελεύθερες αντιλήψεις και συμπεριφορές: αυτές επιβίωσαν, ιδιαίτερα στην εκδυτικισμένη ανώτερη τάξη, μεταξύ κάποιων ανώτερων αξιωματικών του στρατού και του ναυτικού, στο πρόσωπο του Αυτοκράτορα, και στο πρόσωπο, επίσης, του παλαιότερου πολιτικού, του Σαϊόντζι, που πέθανε το 1940 σε ηλικία 92 ετών, κηρύσσοντας τη σύνεση και τη λογική ως το τέλος. Ωστόσο, οι αντιφρονούντες της δεκαετίας του 1920, σαν τον Κονόγε -ο οποίος χρημάτισε πρωθυπουργός από τον Ιούνιο του '37 ως τον Ιανουάριο του '39 και από τον Ιούλιο του '40 ως τον Οκτώβριο του '41, και που μόλις το 1918 έγραφε ότι, «ο αγγλοαμερικανικός φιλειρηνισμός δεν έχει καμία σχέση με τη δικαιοσύνη ή τον ανθρωπισμό ... η διεθνής μας θέση έπρεπε να έχει ξεσηκώσει κατακραυγή ενάντια στο [παγκόσμιο] *status quo*... η Κοινωνία των Εθνών ... θα πρέπει να ιδωθεί ως ένας επιβλαβής θεσμός»- τώρα εκπροσωπούσαν το μιλιταριστικό πνεύμα που κυριαρχούσε ακόμη και μεταξύ των πολιτών.

Το 1932, ο στρατός απέτυχε να επεκτείνει τον ιαπωνικό έλεγχο στη Σαγκάη, αλλά το 1933 κατέκτησε την κινεζική επαρχία Τζεχόλ, την οποία προσάρτησε στο κράτος-μαριονέτα του Μαντσουκούο. Μεσολάβησε για μερικά χρόνια μια χαλαρή ανακωχή, ενώ ο ιαπωνικός στρατός συνέχιζε να αναζητά Κινέζους ηγέτες που θα αποδέχονταν και θα προάσπιζαν τα

Digitized by 10uk1s

ιαπωνικά εμπορικά συμφέροντα. Ένας λόγος που συνεχίστηκε η ανακωχή ήταν ότι ο Τσανγκ Κάι-σεκ, ηγέτης του Κινεζικού Εθνικιστικού Κόμματος (ή Κουόμιντανγκ) προσπαθούσε να αναχαιτίσει τους Κινέζους κομμουνιστές παρά να τα βάλει με τους Ιάπωνες. Τον Δεκέμβριο του 1936, ο επικίνδυνος χαρακτήρας αυτής της πολιτικής του εκδηλώθηκε πολύ έντονα, όταν μερικοί από τους αξιωματικούς του Τσανγκ Κάι-σεκ εξεγέρθηκαν εναντίον του και διακήρυξαν τη βούλησή τους να συνεργαστούν με τους κομμουνιστές κατά των Ιαπώνων. Ο Τσανγκ Κάι-σεκ κατάλαβε πως θα έπρεπε τουλάχιστον να προβληθεί ως ο εθνικιστής αντίπαλος της Ιαπωνίας και να αγνοήσει τις προσπάθειες των Ιαπώνων για συνεργασία.

Στο μεταξύ, τον Μάιο του 1936 ο ιαπωνικός στρατός και το ναυτικό συμφώνησαν μεταξύ τους ότι η άμυνα της Ιαπωνίας απαιτούσε προετοιμασίες κατά των Ηνωμένων Πολιτειών, της Σοβιετικής Ένωσης, της Βρετανίας και της Κίνας. Όμως σε ζητήματα προτεραιότητας και συγχρονισμού προέκυψαν μεταξύ των Ιαπώνων σοβαρές διαφωνίες: κατά πόσο θα έπρεπε πρώτα να αναπτυχθούν οι υπάρχοντες πόροι και σε ποιους τομείς να δοθεί προτεραιότητα, ποιες απειλές θα έπρεπε πρώτα να αντιμετωπιστούν και πότε. Οι επιλογές, οι οποίες οδήγησαν τελικά στον πόλεμο και στην ήττα, υπαγορεύτηκαν από τις περιστάσεις.

Το κύριο πρόβλημα ήταν να αυξηθούν και να διασφαλιστούν οι οικονομικοί πόροι. Γύρω στο 1/3 των ιαπωνικών βιομηχανικών προϊόντων πωλούνταν στο εξωτερικό· στον Μεσοπόλεμο, η Ιαπωνία ήταν πιο εξαρτημένη από τις εξαγωγές απ' ό,τι η Βρετανία. Στη δεκαετία του '30 υψώθηκαν δασμολογικοί φραγμοί, ειδικότερα κατά των εξαγωγών ιαπωνικών υφασμάτων. Ο αντίκτυπός τους και ο φόβος για επιπλέον φραγμούς στο εμπόριο γέννησαν την επιθυμία να διασφαλιστούν οι αγορές με πολιτική ή στρατιωτική δράση. Το 1936, η Μαντζουρία και τα άλλα υπερπόντια εδάφη υπό ιαπωνικό έλεγχο εξασφάλισαν τις εισαγωγές τροφίμων στην Ιαπωνία, αλλά μόνο το 15% των ιαπωνικών εισαγωγών σε βιομηχανικές πρώτες ύλες προέρχονταν από αυτές τις περιοχές. Το 70% της ιαπωνικής κατανάλωσης σε ψευδάργυρο και κασσίτερο, το 90% του μολύβδου, όλο το ακατέργαστο βαμβάκι, μαλλί, αλουμίνιο και καουτσούκ προέρχονταν από ξένες πηγές. Τη δεκαετία του '30, κύρια πηγή ξένου συναλλάγματος ήταν ένα πλεόνασμα εμπορικών συναλλαγών με την Κίνα· το 1936, υπήρχε ένα ευνοϊκό ισοζύγιο 318 εκατομμυρίων γεν στο εμπόριο με την Κίνα (και την Μαντζουρία) κατ' αντιδιαστολή με το τρέχον έλλειμμα 425 εκατομμυρίων γεν με την Ευρώπη, τις ΗΠΑ και τις Βρετανικές Κτήσεις. Αυτό το σημαντικό εμπόριο με την Κίνα απειλείτο από τον κινέζικο εθνικισμό. Μεταξύ 1931 και 1933 η Ιαπωνία διασφάλισε τη Μαντζουρία. Το αποτέλεσμα ήταν περαιτέρω κινεζική δυσαρέσκεια και μποϊκοτάζ: στη δεκαετία του 1920, 25% των κινεζικών εισαγωγών προερχόταν από την Ιαπωνία· το 1932 έπεσαν στο 14%. Το 1937 οι Ιάπωνες ξεκίνησαν εκτεταμένη δράση κατά της Κίνας.

Τον Ιούλιο ξέσπασαν συγκρούσεις στη Γέφυρα Μάρκο Πόλο κοντά στο Πεκίνο. Αυτή τη φορά η αντίδραση των πολιτικών στο Τόκιο ήταν πιο φιλοπόλεμη από των στρατιωτικών από πλευράς των Κινέζων, ο Τσανγκ Κάι-σεκ ήταν έτοιμος να επισπεύσει μια σύγκρουση στη βόρεια Κίνα: μόνο ως ηγέτης του αντι-ιαπωνικού εθνικισμού μπορούσε να επιβιώσει ο Τσανγκ και να διατηρήσει την υποστήριξη της Μόσχας για να κρατήσει τους Κινέζους κομμουνιστές σε προσωρινή συμμαχία μαζί του. Όμως ο στρατός του απογοήτευσε: Μέχρι τα τέλη του '38 η Ιαπωνία είχε θέσει υπό τον έλεγχό της όλα τα σημαντικά κινεζικά λιμάνια, ακόμη και την Καντόνα στα νότια, και ο Τσανγκ είχε αποσυρθεί στο Τσουνγκίνγκ, στην επαρχία Σετσουάν. Οι επανειλημμένες προσπάθειες να πειστεί ο Τσανγκ να συνεργαστεί με τους Ιάπωνες δεν καρποφόρησαν. Έτσι, το 1940 οι Ιάπωνες εγκατέστησαν τη δική τους κυβέρνηση υπό τον Βανγκ Τσινγκ-Ουέι· και επιπλέον, έγιναν ακόμη πιο μισητοί. Οι ωμότητες που διέπραξαν μετά την είσοδό τους στο Νανκίνγκ, το 1937, είχαν σοκάρει την παγκόσμια κοινή γνώμη. Η ιαπωνική πολεμική αεροπορία παρ' ολίγο να σκοτώσει τον Βρετανό πρέσβη, και καταβύθισε την αμερικανική κανονιοφόρο *Panay.* Ιάπωνες

Digitized by 10uk1s

αξιωματούχοι υπέβαλαν τους Βρετανούς κατοίκους του Τιεντσίν σε ταπεινώσεις και εξευτελισμούς. Στο βορρά ο ιαπωνικός στρατός έθεσε σε εφαρμογή την ιδέα πολλών αξιωματικών ότι η Σοβιετική Ένωση ήταν ο πιο επικίνδυνος εχθρός, και προκάλεσε σοβαρά παραμεθόρια επεισόδια και συγκρούσεις· αλλά η δύναμη των Ρώσων επιβεβαιώθηκε από τις αδιαμφισβήτητες σοβιετικές νίκες το '38 και '39. Το 1936, οι Ιάπωνες είχαν συνυπογράψει το σύμφωνο κατά της Κομμουνιστικής Διεθνούς με την Ιταλία και τη Γερμανία, ως αντίβαρο για τη σοβιετική απειλή, αλλά τον Αύγουστο του 1939 εξεπλάγησαν και σοκαρίστηκαν με την υπογραφή του σοβιετοναζιστικού συμφώνου.

Αρχικά, το ξέσπασμα του πολέμου στην Ευρώπη τον Σεπτέμβριο του 1939 δεν πρόσφερε σημαντικές δυνατότητες στην Ιαπωνία. Το να επεκταθεί προς νότο και να διακινδυνεύσει στη νοτιοανατολική Ασία έναν πόλεμο με τη Βρετανία και τη Γαλλία ήταν επικίνδυνο τώρα που η απειλή από τη Σοβιετική Ένωση στα βόρεια είχε επιδεινωθεί με την υπογραφή του σοβιετοναζιστικού συμφώνου. Όμως το σκηνικό άλλαξε τον Μάιο-Ιούνιο του 1940: η γερμανική κατοχή της Ολλανδίας και της Γαλλίας γεννούσε κινδύνους τους οποίους οι Ιάπωνες έπρεπε να προλάβουν, αλλά και ευκαιρίες εύκολων κατακτήσεων που έπρεπε να αδράξουν. Η Γαλλική Ινδοκίνα είχε μεγάλη στρατηγική αξία για τον πόλεμο κατά της Κίνας, και οι Ολλανδικές Ανατολικές Ινδίες ήταν πλούσιες σε φυσικούς πόρους, ιδιαίτερα σε πετρέλαια. Οι Ιάπωνες φοβήθηκαν ότι οι Βρετανοί ή οι Αμερικανοί θα έθεταν υπό τον έλεγχό τους αυτά τα εδάφη· αλλά μπορούσαν να εισβάλουν πρώτοι αυτοί και να τα κυριέψουν. Έπειτα, η προοπτική ήττας των Βρετανών παρουσίαζε ακόμη μεγαλύτερες ευκαιρίες - προπάντων στη Μαλαισία, που ήταν πλούσια σε ελαστικό κόμμι και σε κασσίτερο. Τον Ιούλιο του 1940, οι Ιάπωνες πίεσαν επιτυχώς τους Βρετανούς να κλείσουν τον Δρόμο της Βιρμανίας για 3 μήνες -ήταν μια από τις ελάχιστες διόδους του Τσανγκ προς τον έξω κόσμο- και τον Σεπτέμβριο τα ιαπωνικά στρατεύματα εισέβαλαν στο βόρειο τμήμα της Γαλλικής Ινδοκίνας. Οι εκφοβισμένοι Ολλανδοί υποσχέθηκαν συνεχείς προμήθειες από τις Ανατολικές Ινδίες. Στις 27 Ιουλίου 1940, η ιαπωνική κυβέρνηση πήρε μια πολύ σημαντική απόφαση: να εκμεταλλευτεί τις «μεταβαλλόμενες παγκόσμιες συνθήκες» ώστε να διευθετηθεί το «πρόβλημα του Νότου», αλλά να αποφύγει τον πόλεμο με τις Ηνωμένες Πολιτείες που -όπως πίστευε η ηγεσία του ιαπωνικού ναυτικού- θα ακολουθούσε μετά από τυχόν επίθεσή τους κατά των Βρετανών. Έτσι, οι Ιάπωνες στήριξαν όλες τις ελπίδες τους στη γερμανική νίκη επί της Βρετανίας. Θα μπορούσαν μετά να επεκτείνουν τον έλεγχο ή την κατοχή, νότια προς τη Μαλαισία και τις Ανατολικές Ινδίες χωρίς σύγκρουση. Υπογράφοντας το Τριμερές Σύμφωνο με τη Γερμανία και την Ιταλία τον Σεπτέμβριο του 1940, οι Ιάπωνες κατοχύρωσαν τον τίτλο εκμετάλλευσης της λείας, σε βάρος της Βρετανικής Αυτοκρατορίας, ως αντάλλαγμα για τη βοήθεια που θα πρόσφεραν στους Γερμανούς με το να αποθαρρύνουν την είσοδο των Ηνωμένων Πολιτειών στον ευρωπαϊκό πόλεμο.

Μέσα σε ένα χρόνο οι προοπτικές είχαν αλλάξει εντελώς. Η Βρετανία δεν κινδύνευε πλέον άμεσα να ηττηθεί και η Γερμανία είχε εισβάλει στη Σοβιετική Ένωση. Οι Ιάπωνες είχαν μία επιλογή: είτε να συμβάλουν στην καταστροφή της Σοβιετικής Ένωσης είτε, απαλλαγμένοι πλέον από τη ρωσική απειλή στον βορρά, να στραφούν προς νότο. Έπρεπε κατεπειγόντως να αναλάβουν δράση, καθώς οι ΗΠΑ ήδη είχαν αρχίσει να ασκούν οικονομικές πιέσεις για να αποδυναμώσουν και να αναχαιτίσουν την Ιαπωνία, και ενθάρρυναν τη βρετανική και την ολλανδική κυβέρνηση (η τελευταία ήταν τώρα εξόριστη στο Λονδίνο) να κάνουν το ίδιο στις ανατολικές κτήσεις τους. Τον Ιούλιο του 1941, οι άνθρωποι που κρατούσαν τα ηνία της εξουσίας στην Ιαπωνία -ουσιαστικά ο Πρωθυπουργός, οι Υπουργοί Πολέμου, Ναυτικού, Εσωτερικών και Οικονομικών, το γενικό επιτελείο και το επιτελείο ανεφοδιασμού του στρατού και του ναυτικού- με τον Αυτοκράτορα και τους αυλικούς στον ρόλο των απαισιόδοξων σχολιαστών, δεν μπορούσαν να αποφασίσουν ποια από τις δύο γραμμές να επιλέξουν. Κι έτσι προετοιμάζονταν για δράση και στον βορρά και στον νότο. Ενίσχυσαν τον στρατό του Κουάντονγκ για πιθανή δράση κατά της Σοβιετικής Ένωσης και εξανάγκασαν τη

Digitized by 10uk1s

γαλλική κυβέρνηση του Βισύ να τους επιτρέψει να στείλουν στρατεύματα στη νότια Ινδοκίνα και να εγκαταστήσουν εκεί προκεχωρημένες αεροπορικές και ναυτικές βάσεις. Για να προλάβει αυτή την κίνηση, που απειλούσε τόσο τη Μαλαισία και τις Φιλιππίνες όσο και τις Ανατολικές Ινδίες, ο Πρόεδρος Ρούσβελτ προσφέρθηκε να μεσολαβήσει ώστε να καταστεί η Ινδοκίνα εγγυημένα ουδέτερη· η προσφορά του έφτασε στο Τόκιο όταν οι ιαπωνικές ένοπλες δυνάμεις είχαν ήδη μπει στην Ινδοκίνα. Αποτέλεσμα αυτής της ενέργειας ήταν ένα γεγονός που είχε τρομακτικές επιπτώσεις: οι Ηνωμένες Πολιτείες πάγωσαν όλες τις ιαπωνικές καταθέσεις σε τράπεζες και κήρυξαν εμπάργκο στις εξαγωγές πετρελαίου προς την Ιαπωνία. Οι Βρετανοί και οι Ολλανδοί τους μιμήθηκαν, προς μεγάλη κατάπληξη και δυσαρέσκεια των Ιαπώνων. Ο Ρούσβελτ δεν είχε την πρόθεση να επιβάλει ολοκληρωτικό εμπάργκο. Είχε δώσει εντολή να δίνονται οι άδειες εξαγωγών πετρελαίου μόνο για ποσότητες που συνηθίζονταν σε καιρό ειρήνης, και για βενζίνη κατώτερης ποιότητας από αυτή που χρησιμοποιούσε η αεροπορία. Μετά την ανακοίνωση αυτής της απόφασης, ο Ρούσβελτ έφυγε για να συναντήσει τον Τσώρτσιλ στη Νέα Γη, ενώ ο Υπουργός Εξωτερικών Χωλ έτυχε να ασθενήσει. Παραμένοντας μόνη της, η επιτροπή ελέγχου της αποδέσμευσης των ιαπωνικών τραπεζικών καταθέσεων κατέστησε αδύνατη οποιαδήποτε αγορά από μέρους των Ιαπώνων. Όταν ο Πρόεδρος ανακάλυψε τι είχε γίνει, σκέφτηκε ότι αν επανερχόταν στην αρχική του πρόθεση θα μετριάζονταν οι αρνητικές για την Ιαπωνία επιπτώσεις. Όπως ήταν επόμενο, οι Ιάπωνες είχαν στριμωχτεί άσχημα: χωρίς πετρέλαιο έπρεπε είτε να αποσυρθούν από την Κίνα και να απαρνηθούν την "Ευρεία Ανατολικοασιατική Σφαίρα Κοινής Ευημερίας" είτε να πάνε σε πόλεμο.

Για τον Ρούσβελτ η Άπω Ανατολή είχε σημασία κυρίως επειδή ό,τι συνέβαινε εκεί μπορούσε να επηρεάσει την έκβαση του πολέμου στην Ευρώπη. Οι περισσότεροι Αμερικανοί δεν ενδιαφέρονταν για το τι συνέβαινε στην Κίνα· όσοι ενδιαφέρονταν όμως έβλεπαν με κακό μάτι τις ιαπωνικές φιλοδοξίες. Συνήθως οι λόγοι δεν ήσαν οικονομικοί: στην Κίνα. κυριαρχούσαν οι βρετανικές και οι ιαπωνικές επενδύσεις (πάνω από τα 2/3 του συνόλου των ξένων επενδύσεων) έναντι μόνον ενός 6% των Ηνωμένων Πολιτειών. Οι αμερικανικές εξαγωγές στην Ιαπωνία ξεπερνούσαν κατά πολύ τις εξαγωγές στην Κίνα και, παρά την υποτίμηση του γεν, η αξία -σε δολάρια- των αμερικανικών εξαγωγών προς την Ιαπωνία διπλασιάστηκε μεταξύ 1932 και 1937. Μάλιστα, ένα μέρος του εξοπλισμού των επεκτατικών Ιαπώνων προερχόταν από αμερικανικές εταιρείες. Ο αντι-ιαπωνισμός στις Ηνωμένες Πολιτείες γεννήθηκε όχι τόσο λόγω οικονομικών συμφερόντων όσο από την ηθική αποδοκιμασία της βίας και της διεθνούς ασυδοσίας, και από τη συμπάθεια προς την κυβέρνηση του Τσανγκ Κάι-σεκ -μια κυβέρνηση που αγωνιζόταν για εθνική ανεξαρτησία, ακόμη και για δημοκρατία. Στα τέλη της δεκαετίας του 1930, ο Τσανγκ είχε καταφέρει να κερδίσει συμπάθεια στο εξωτερικό, επικουρούμενος, ιδιαίτερα στις ΗΠΑ, από το έργο της οικογένειας της συζύγου του, επικεφαλής της οποίας ήταν ο επενδυτής Τ. Β. Σοόνγκ. Έτσι. υπήρχε κάποια υποστήριξη της πολιτικής του Ρούσβελτ ενάντια στην ιαπωνική κυριαρχία στην Κίνα, μιας πολιτικής που εκφραζόταν με επανειλημμένες αποδοκιμασίες ενάντια στη βία, τις οικονομικές διακρίσεις, την παραβίαση της εδαφικής ακεραιότητας της Κίνας και την αμφισβήτηση της εθνικής κυριαρχίας της. Η πόρτα για επενδύσεις και για εμπορικές συναλλαγές με την Κίνα, επέμειναν οι Αμερικανοί, θα έπρεπε να είναι ανοιχτή σε όλα τα έθνη επί ίσοις όροις.

Μετά το 1937, οι ιαπωνικές ενέργειες που αντιστρατεύονταν όλες εκείνες τις αρχές και που παρενέβαιναν στα δικαιώματα, ακόμη και στην ασφάλεια των Αμερικανών στην Κίνα, ενίσχυσαν το αντιιαπωνικό αίσθημα. Τον Ιούνιο του 1938, άρχισαν τα εμπάργκο στις εξαγωγές προς την Ιαπωνία, κατόπιν αιτήματος του υπουργείου Εξωτερικών προς τους εξαγωγείς να μην αποστέλλουν εξοπλισμό που θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για τον βομβαρδισμό πολιτών, και τον Δεκέμβριο του 1939 το εμπάργκο επεκτάθηκε και στα μέταλλα που χρειάζονταν για την κατασκευή αεροσκαφών. Τον Ιανουάριο του 1940 η

Digitized by 10uk1s

κυβέρνηση των ΗΠΑ προέβη στην ακύρωση της εμπορικής συμφωνίας με την Ιαπωνία. Ο αντικειμενικός στόχος ήταν να βοηθήσει τον Τσανγκ Κάι-σεκ να αναχαιτίσει την ιαπωνική προέλαση στην Κίνα. Τον Ιούνιο του 1940 προστέθηκε άλλος ένας σοβαρός λόγος για την αναχαίτιση της Ιαπωνίας. Η Βρετανική Αυτοκρατορία αντιστεκόταν τώρα μόνη κατά του Χίτλερ και η ιαπωνική προέλαση απειλούσε τα βρετανικά συμφέροντα στην ίδια την Κίνα, στο Χονγκ Κονγκ, στη Μαλαισία, τη Σιγκαπούρη, στη Βόρνεο και τελικά στη Βιρμανία και την Ινδία. Η Αυστραλία και η Νέα Ζηλανδία, χώρες της Βρετανικής Κοινοπολιτείας που οικειοθελώς ενεπλάκησαν στον αγώνα κατά του Χίτλερ, ήταν επίσης πιθανά θύματα των ιαπωνικών φιλοδοξιών.

Θεωρητικά, η Βρετανία είχε να επιλέξει ανάμεσα σε δύο πολιτικές έναντι της Ιαπωνίας. Η πολιτική που ήδη εφάρμοζε ήταν να αντιτάσσεται στην ιαπωνική επέκταση, να βοηθάει τον Τσανγκ Κάι-σεκ και να προετοιμάζεται για την προάσπιση των βρετανικών οικονομικών και πολιτικών συμφερόντων στην ανατολική Ασία. Εκτός από το βρετανικό εμπόριο και τις επενδύσεις στην Κίνα, υπήρχε η Μαλαισία που παρήγε σημαντικές πρώτες ύλες, ιδιαίτερα κασσίτερο και ελαστικό κόμμι, η Βόρεια Βόρνεο και το Μπρουνέι πετρέλαια, ενώ ήταν αυτονόητο ότι η Ινδία, η Αυστραλία και η Νέα Ζηλανδία έπρεπε να προφυλαχτούν από ξένη εισβολή.

Μια εναλλακτική βρετανική πολιτική ήταν η συνεργασία με την Ιαπωνία, η οποία είχε επίσης συμφέρον από μια ήσυχη και πειθαρχημένη Κίνα και τη χαλιναγώγηση του ξενοφοβικού κινέζικου εθνικισμού. Θα μπορούσε η συνεργασία να προχωρήσει ύστερα από ένα διακανονισμό που θα καθόριζε τις σφαίρες συμφερόντων. Οι Ιάπωνες θα είχαν ελευθερία κινήσεων στη Μαντζουρία και τη βόρεια Κίνα, με αντάλλαγμα την αναγνώριση των βρετανικών συμφερόντων στη Σαγκάη, στη λεκάνη του ποταμού Γιανγκτσέ και στον νότο. Μια τέτοια εξέλιξη ήταν αδύνατη. Η βρετανική διεθνιστική κοινή γνώμη αντιτασσόταν στην ένοπλη ιαπωνική επέκταση και αποκήρυσσε έντονα την άνομη συνεργασία με τους επιτιθέμενους. Πάνω απ' όλα, η γερμανική απειλή καθιστούσε άκρως αναγκαία την αμερικανική υποστήριξη προς τη Βρετανία. Για να δεχτεί το αμερικανικό Κογκρέσο να προσφέρει αυτή την υποστήριξη, πίστευαν οι Βρετανοί, όφειλε η Βρετανία να εμφανίζεται ως υπέρμαχος της πολιτικής ηθικής, της διεθνούς τάξης και της δημοκρατίας. Και εφ' όσον οι Αμερικανοί - παραδόξως- θεωρούσαν ότι ο Τσανγκ Κάι-σεκ πίστευε σ' αυτές τις αξίες, βρέθηκαν οι Βρετανοί αναγκασμένοι να αντιταχθούν στους Ιάπωνες αντί να επιδιώξουν κάποια συναλλαγή.

Η βρετανική στρατηγική στην Άπω Ανατολή στηριζόταν στην ναυτική βάση της Σιγκαπούρης, ήδη πλήρως εξοπλισμένη το 1938. Σε περίπτωση πολέμου, το νησί της Σιγκαπούρης θα άντεχε σε ιαπωνική επίθεση για όσο καιρό χρειαζόταν -περίπου 3 μήνες- μέχρι να καταφτάσει ο βρετανικός στόλος και να απωθήσει το ιαπωνικό ναυτικό. Όμως η ισχυροποίηση του εχθρικού γερμανικού ναυτικού τη δεκαετία του 1930 απομάκρυνε αυτή την δυνατότητα· το 1940, η απώλεια του γαλλικού στόλου και η ενίσχυση του αντιπάλου με τον ιταλικό, απέκλεισε τελείως το ενδεχόμενο να αποσταλεί ένα μέρος του βρετανικού στόλου για να αναμετρηθεί με τους Ιάπωνες. Δίχως αμερικανική βοήθεια, η ανατολική Βρετανική Αυτοκρατορία ήταν ανυπεράσπιστη. Έτσι η βρετανική πολιτική ακολουθούσε μια συνεπή και προβλέψιμη πορεία αντίστασης στην Ιαπωνία, με την ελπίδα ότι η βρετανική στάση θα δικαιωνόταν από τις Ηνωμένες Πολιτείες.

Μετά τον Μάιο του 1940, οι Βρετανοί δεν μπορούσαν πλέον να ακολουθήσουν μια ανεξάρτητη πολιτική και υποχρεώθηκαν να αφήσουν τις ΗΠΑ να αποφασίσουν τι θα συνέβαινε στην Ανατολή. Ούτε ο Πρόεδρος ούτε οι σύμβουλοί του ούτε ο αμερικανικός λαός ήθελαν πόλεμο με την Ιαπωνία. Αν η Αμερική σταματούσε την ιαπωνική επέκταση χωρίς πόλεμο, τότε η παγκόσμια τάξη θα ενισχυόταν, ο Τσανγκ και η «δημοκρατία» θα

Digitized by 10uk1s

ενθαρρύνονταν και θα διευκολυνόταν η βρετανική αντίσταση στον Χίτλερ. Η συμμαχία της Ιαπωνίας με τη Γερμανία και την Ιταλία στη βάση του Τριμερούς Συμφώνου το φθινόπωρο του 1940, έδειξε ότι οι Ιάπωνες ηγέτες έβλεπαν τον πόλεμο ως μια ιδεώδη ευκαιρία, και ότι θα συμμετείχαν κι αυτοί αν οι ΗΠΑ εμπλέκονταν σε πόλεμο με τη Γερμανία - πράγμα πιθανό, δεδομένης της ολοένα και πιο δραστήριας αμερικανικής παροχής «κάθε είδους βοηθείας πλην της συμμετοχής στον πόλεμο» προς τη Βρετανία και κατόπιν προς τη Σοβιετική Ένωση.

Έτσι λοιπόν, η είσοδος των ιαπωνικών δυνάμεων στη βόρεια Ινδοκίνα το καλοκαίρι του 1941, συνάντησε τη σθεναρή απάντηση των Ηνωμένων Πολιτειών υπό τη μορφή του πετρελαϊκού εμπάργκο. Ούτε οι ΗΠΑ ούτε η Ιαπωνία ήθελαν τον πόλεμο, αλλά οι όροι που έθεταν απέκκλιναν μεταξύ τους απελπιστικά. Οι Ιάπωνες ήθελαν να αποδεχτεί ο Τσανγκ Κάι-σεκ τις οικονομικές και πολιτικές ρυθμίσεις που οι ίδιοι επέβαλαν στην Κίνα· ήθελαν επίσης να τους επιτρέψουν οι ΗΠΑ να διασφαλίσουν τους πόρους που χρειάζονταν για να επιβάλουν μια τέτοια λύση στο «θέμα της Κίνας». Οι Ηνωμένες Πολιτείες επέμεναν ότι το εμπάργκο σε εφόδια που θα ενδυνάμωναν την Ιαπωνία θα συνεχιζόταν έως ότου η Ιαπωνία συμφωνήσει να αποκατασταθεί η κινεζική εθνική ανεξαρτησία. Η κυβέρνηση των ΗΠΑ προτίμησε τελικά να διακινδυνεύσει μια επίθεση της Ιαπωνίας παρά να της εκχωρήσει πλήρη ελευθερία κινήσεων στην ανατολική Ασία και στον ΝΔ Ειρηνικό - αν και μέχρι το τελευταίο λεπτό θεωρούσε δεδομένο ότι οι Ιάπωνες δεν θα διακινδύνευαν έναν πόλεμο. Ο Στρατηγός Τόγιο, ο Ιάπωνας πρώην Υπουργός Πολέμου που μόλις είχε γίνει πρωθυπουργός, σε μια πολιτική έκθεση που του ζήτησε ο αυτοκράτορας Χιροχίτο προς ιδίαν ενημέρωση, περιέγραφε με σαφήνεια την κατάσταση. Οι Αμερικανοί, εξήγησε ο Τόγιο. προσπαθούσαν

> να επιβάλουν στην Ιαπωνία τις Τέσσερις Αρχές: (1) σεβασμό της εδαφικής ακεραιότητας και κυριαρχίας, (2) μη επέμβαση σε εσωτερικές υποθέσεις, (3) εμπόριο επί ίσοις όροις και (4) αποδοκιμασία της αλλαγής του status quo με τη βία ... Οι Ηνωμένες Πολιτείες απαιτούν να αποδεχτούμε αυτές τις αρχές. Δεν μπορούμε να το κάνουμε αυτό, επειδή εμείς φέραμε σε πέρας το Επεισόδιο της Μαντζουρίας και το Επεισόδιο της Κίνας ακριβώς για να απαλλαγούμε από τον ζυγό που μας επέβαλαν αυτές οι αρχές ... Επιμένουν να αποδεχτεί η Ιαπωνία την απόσυρση των στρατευμάτων ... Στείλαμε μια μεγάλη δύναμη 1.000.000 ανδρών και αυτό μας κόστισε πάνω 100.000 νεκρούς και τραυματίες, και στις χαροκαμένες οικογένειές τους πόνους και βάσανα εδώ και τέσσερα χρόνια ... Η Κίνα θα γινόταν πιο επικίνδυνη απ' ό,τι ήταν πριν από το Επεισόδιο. Θα επιχειρούσε ακόμη και να κυριεύσει τη Μαντζουρία, την Κορέα και τη Φορμόζα. Μπορούμε να περιμένουμε μια επέκταση της χώρας μας μόνο με την τοποθέτηση στρατευμάτων σε επίκαιρες θέσεις.

Ήδη από τον Αύγουστο ο ιαπωνικός στρατός κατέληξε στο συμπέρασμα ότι ήταν απίθανο η Γερμανία να εξολοθρεύσει τη Σοβιετική Ένωση μέσα στο 1941. Το χειμώνα οι στρατιωτικές επιχειρήσεις στον βορρά θα ήσαν αδύνατες. Γι' αυτό θα έπρεπε να κερδηθεί χρόνος για τη διασφάλιση των ιαπωνικών πόρων δια της διπλωματικής οδού ή μέσω αστραπιαίων εκστρατειών, και επίσης να είναι οι Ιάπωνες έτοιμοι να εκμεταλλευτούν οποιαδήποτε αποφασιστική νίκη των Γερμανών στη Ρωσία το καλοκαίρι του 1942. Το ναυτικό διαβεβαίωνε ότι η χρήση βίας κατά των βρετανικών ή ολλανδικών κτήσεων θα σήμαινε πόλεμο με τις Ηνωμένες Πολιτείες. Έτσι, η ιαπωνική κυβέρνηση συμφώνησε να καταβάλει διπλωματικές προσπάθειες για την άρση του εμπάργκο πετρελαίου· και αν αποτύγχαναν οι προσπάθειες, να ξεκινήσει πόλεμο με τη Βρετανία, την Αμερική και την ολλανδική αυτοκρατορία. Ο πόλεμος έπρεπε να ξεκινήσει αρχές Δεκεμβρίου 1941, γιατί δεν υπήρχε χρόνος για χάσιμο: σε ένα έγγραφο όπου διατυπωνόταν η πρόταση υπέρ του πολέμου, οι πολιτικές και στρατιωτικές αρχές της Ιαπωνίας εξηγούσαν:

Digitized by 10uk1s

...το πετρέλαιο είναι το αδύναμο σημείο της εθνικής ισχύος και πολεμικής ικανότητας της Αυτοκρατορίας μας ... Τη στιγμή αυτή καταναλώνουμε τα εφεδρικά αποθέματα πετρελαίου ... Θα είμαστε αυτάρκεις για δύο χρόνια το πολύ. Αυτός ο χρόνος θα μειωθεί εάν προβούμε σε μεγαλύτερης κλίμακας στρατιωτικές επιχειρήσεις ... η Αυτοκρατορία μας θα καταστεί ανίσχυρη στρατιωτικά. Εν τω μεταξύ, οι ναυτικές και αεροπορικές δυνάμεις των Ηνωμένων Πολιτειών θα βελτιώνονται εντυπωσιακά όσο θα κυλάει ο χρόνος... Μετά το επόμενο φθινόπωρο το ναυτικό των Ηνωμένων Πολιτειών θα ξεπεράσει τη ναυτική ισχύ της Αυτοκρατορίας μας ... είναι απαραίτητο να προετοιμαστούμε για πόλεμο το συντομότερο δυνατόν, ώστε να μπορέσουμε εντός αυτής της περιόδου να ολοκληρώσουμε ταχύτατα τις κυριώτερες επιχειρήσεις στον νότο, και να διατηρήσουμε την ελευθερία της στρατιωτικής δράσης μας στα βόρεια [σ.τ.σ.: κατά της Σοβιετικής Ένωσης] μετά την άνοιξη του επόμενου έτους.

Οι ιαπωνικές αρχές δεν φαντάζονταν ότι θα μπορούσε ποτέ η Ιαπωνία να εξολοθρεύσει τις Ηνωμένες Πολιτείες. Περίμεναν ότι η Γερμανία θα έθετε εκτός μάχης τους Βρετανούς, και ότι η Ιαπωνία θα μπορούσε να καταλάβει τα εδάφη με τους πόρους που της χρειάζονταν για μια παρατεταμένη άμυνα. Τότε οι Ηνωμένες Πολιτείες θα λογικεύονταν και θα παρατούσαν τις προσπάθειες για τη συντριβή της "Ευρείας Ανατολικοασιατικής Σφαίρας Κοινής Ευημερίας". Όπως είπε ο Τόγιο, στις 12 Νοεμβρίου 1941, «η Αμερική μπορεί να εξοργιστεί για λίγο, αλλά αργότερα θα καταλάβει». Πολύ παράξενη άποψη, πόσο μάλλον που ο πόλεμος θα ξεσπούσε με μια αιφνιδιαστική επίθεση κατά του αμερικανικού στόλου του Ειρηνικού που ελλιμενιζόταν στο Περλ Χάρμπορ. Στις 7:55 π.μ., Κυριακή 7 Δεκεμβρίου 1941, τοπική ώρα, έπεσαν οι πρώτες βόμβες (3:25 π.μ., 8 Δεκεμβρίου στο Τόκιο· 1:25 μ.μ., 7 Δεκεμβρίου στην Ουάσινγκτον 6 μ.μ. 7 Δεκεμβρίου, ώρα Γκρήνουιτς). Λόγω ακούσιων καθυστερήσεων, η κήρυξη του πολέμου επιδόθηκε στον Κορντέλ Χωλ (Υπουργό Εξωτερικών των ΗΠΑ) μία ώρα αργότερα.

Στην Ιαπωνία οι καλά πληροφορημένοι ανησυχούσαν. Ο Αυτοκράτορας και μερικοί από τον κύκλο του, λίγοι αξιωματικοί του ναυτικού -ανώτεροι, κυρίως- πολλοί διπλωμάτες, και εκπρόσωποι τραπεζών και μεγάλων επιχειρήσεων έτρεμαν τον πόλεμο με τις Ηνωμένες Πολιτείες. Σε όλη τη δεκαετία του 1930 οι φωνές τέτοιων ανθρώπων καταπνίγονταν με εντεινόμενη βιαιότητα. Η αντίθεση, ακόμη και μελών της κυβέρνησης, σε επιθετικές ενέργειες ενείχε τον κίνδυνο της δολοφονίας από ακραίους εθνικιστές. Οι ένοπλες δυνάμεις, ιδιαίτερα ο στρατός, είχαν μεγάλη επιρροή· και στο εσωτερικό του στρατού, οι μεσαίοι αξιωματικοί, ταγματάρχες ή συνταγματάρχες, συνήθως επισκίαζαν τους ενίοτε συνετώτερους υψηλόβαθμους. Το ναυτικό, προκειμένου να διατηρήσει την επιρροή του -και τα κονδύλια που απορροφούσε- έπρεπε να ανταγωνίζεται σε μαχητικότητα τον στρατό και να διατρανώνει το εφικτό ενός πολέμου με την Αμερική. Ακόμη και εκείνοι που ανησυχούσαν, συχνά αγανακτούσαν με την δεσποτική στάση της κυβέρνησης των ΗΠΑ και την άποψή της ότι η κυβέρνηση του Τσανγκ Κάι-σεκ ήταν ανώτερη από αυτή που υποστήριζαν οι Ιάπωνες. Στα λαϊκά στρώματα ο πατριωτισμός, όπως προπαγανδιζόταν από οργανώσεις όπως ο Σύνδεσμος Εφεδροπολεμιστών. έβρισκε ανταπόκριση. Το 1941 ο Τύπος ήταν ελεγχόμενος, και στην -ουδέποτε ισχυρή- Δίαιτα τα κόμματα είχαν συγχωνευθεί σε ένα: τον "Σύνδεσμο Ενίσχυσης της Αυτοκρατορικής Κυριαρχίας". Τον Δεκέμβριο του 1941, ο Τόγιο ισχυρίστηκε ότι «ο λαός γενικά γνωρίζει ότι το έθνος μας, δεδομένης της παρούσας διεθνούς κατάστασης, στέκεται σε ένα σταυροδρόμι· ο ένας δρόμος οδηγεί στη δόξα, ο άλλος στην παρακμή». Ωστόσο, είχαν «ενταθεί» οι έλεγχοι «εκείνων οι οποίοι είναι κατά του πολέμου και του στρατού, όπως οι κομμουνιστές, οι ανυπότακτοι Κορεάτες, ορισμένοι θρησκευτικοί ηγέτες ... σε ορισμένες περιπτώσεις θα χρειαστεί ίσως να προβούμε σε προληπτικές συλλήψεις μερικών από αυτούς».

Στις 11 Δεκεμβρίου 1941, ο Χίτλερ και ο Μουσολίνι κήρυξαν επίσης πόλεμο κατά των

Digitized by 10uk1s

Ηνωμένων Πολιτειών. Τώρα. οι σχηματισμοί των κύριων αντίπαλων παρατάξεων του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου είχαν πια ολοκληρωθεί: η Βρετανική Αυτοκρατορία, η Σοβιετική Ένωση και οι Ηνωμένες Πολιτείες ενάντια στη Γερμανία, την Ιταλία και την Ιαπωνία - αν και η Σοβιετική Ένωση δεν κήρυξε πόλεμο κατά της Ιαπωνίας παρά μόνο το 1945.

Αν δεν είχε κηρυχθεί πόλεμος από τη Γερμανία, ο Ρούσβελτ ίσως να μην είχε μπορέσει να σπρώξει την Αμερική σε ανοιχτό πόλεμο με τη Γερμανία και να εφαρμόσει την συμφωνημένη αγγλοαμερικανική στρατηγική, η οποία έδινε προτεραιότητα στην ήττα της Γερμανίας και όχι της Ιαπωνίας. Δεν ξέρουμε γιατί το έκανε αυτό ο Χίτλερ. Τον Απρίλιο του 1941 είχε διαβεβαιώσει τον Ιάπωνα υπουργό Εξωτερικών Ματσουόκα ότι αν η Ιαπωνία εμπλεκόταν σε πόλεμο με τις ΗΠΑ, η Γερμανία θα στεκόταν στο πλευρό της. Ήταν ολοφάνερα πολύτιμη για τη Γερμανία η ιαπωνική επιδρομή κατά των ΗΠΑ, αφού θα περισπούσε τους Αμερικανούς και θα περιόριζε την ολόπλευρη βοήθειά τους προς τη Βρετανία και τη Ρωσία. Ο Χίτλερ έπρεπε οπωσδήποτε να αποτρέψει έναν αμερικανοϊαπωνικό συμβιβασμό, ο οποίος θα απελευθέρωνε αμερικανικές δυνάμεις για τον Ατλαντικό και την Ευρώπη. Έτσι, αν και φάνηκε να διστάζει όταν αντιμετώπισε, τέλη Νοεμβρίου 1941, την προοπτική της επικείμενης ιαπωνικής επίθεσης, το μόνο που μπορούσε να κάνει ήταν να επαναλάβει την υπόσχεσή του. Εν πάση περιπτώσει, τα γεγονότα του 1941 έδειξαν ότι ο πόλεμος με τις Ηνωμένες Πολιτείες στο εγγύς μέλλον ήταν πολύ πιθανός, όσο κι αν ο Χίτλερ επιθυμούσε να τον καθυστερήσει· και σημασία είχε να σιγουρέψει την Ιαπωνία και να παρουσιάσει μια εικόνα αλληλεγγύης μεταξύ των δυνάμεων του Άξονα. Και δίχως άλλο, αν ήταν να γίνει πόλεμος με τις ΗΠΑ, ο Χίτλερ προτιμούσε να τον εμφανίσει ως δική του απόφαση.

Το 1941 ο Ρούσβελτ είχε προσφέρει στους εχθρούς της Γερμανίας το μέγιστο της βοήθειας που θα μπορούσε να ανεχθεί η αμερικανική κοινή γνώμη. Ο Πρόεδρος ήταν ένας απαράμιλλα επιτυχής πολιτικός: εκλεγμένος τέσσερις φορές, στηριζόταν στην ικανότητά του να αφουγκράζεται τις διαθέσεις του εκλογικού σώματος, και να φέρεται ως ο κατ' εξοχήν εκφραστής και εκπρόσωπός του - περισσότερο από ό,τι το ίδιο το Κογκρέσο. Επιπλέον, δεν επιχειρούσε να κατευθύνει την κοινή γνώμη παρά μόνο όταν ένιωθε σίγουρος για την ανταπόκριση. Το ότι επιθυμούσε να κάνει περισσότερα απ' όσα πίστευε πως θα του επέτρεπε η κοινή γνώμη, φαίνεται από την προθυμία με την οποία εκμεταλλεύτηκε, και υπερέβαλε ακόμη, τις προκλήσεις των Γερμανών. Από τον Απρίλιο 1941 οι αμερικανικές αεροπορικές και ναυτικές περίπολοι άρχισαν να δραστηριοποιούνται στον Ατλαντικό δυτικά του 25ου μεσημβρινού, με οδηγίες να αναφέρουν στα βρετανικά πολεμικά πλοία οποιαδήποτε εμφάνιση γερμανικών σκαφών. Τον Ιούλιο 1941 αμερικανικές δυνάμεις άρχισαν να ενισχύουν (και τελικά να αντικαθιστούν) τη βρετανική φρουρά στην Ισλανδία, η οποία βρισκόταν εκεί από τον Μάιο του 1940. Στις 4 Σεπτεμβρίου 1941 ένα γερμανικό υποβρύχιο επιτέθηκε στο αμερικανικό καταδρομικό *Greer.* Στις 6 Σεπτεμβρίου, ο Ρούσβελτ ανακοίνωσε ότι οι αμερικανικές δυνάμεις θα χτυπούσαν όποιο γερμανικό ή ιταλικό υποβρύχιο έβρισκαν στον δυτικό Ατλαντικό. Αργότερα τον ίδιο μήνα, ο Ρούσβελτ εξασφάλισε από το Κογκρέσο το δικαίωμα να επεκτείνει τα μέτρα "Εκμίσθωσης και Δανεισμού" στη Ρωσία. Τον Οκτώβριο, το Κογκρέσο, με πολύ δισταγμό, ψήφισε νόμο που επέτρεπε τον πολεμικό εξοπλισμό των αμερικανικών εμπορικών πλοίων και τον κατάπλου σε λιμάνια εμπόλεμων χωρών.

Παρά τις προσπάθειες του Ρούσβελτ να εκμεταλλευτεί τις νέες επιθέσεις υποβρυχίων κατά των αμερικανικών πλοίων *Kearny* και *Reuben James,* οι πλειοψηφίες που τάσσονταν υπέρ της αναθεώρησης των νόμων περί ουδετερότητας παρέμεναν ισχνές. Προφανώς, τα μέλη

Digitized by 10uk1s

του Κογκρέσου πίστευαν ότι οι Αμερικανοί ήσαν απρόθυμοι να εμπλακούν σε πόλεμο. Τώρα όμως, μετά το Περλ Χάρμπορ και την κήρυξη του πολέμου από τον Χίτλερ, δυνάμωσε η λαϊκή υποστήριξη του αγώνα για τη νίκη - ακόμη και στο χώρο της μικρής εκείνης μειοψηφίας που κατηγορούσε τον Ρούσβελτ ότι προκάλεσε την ιαπωνική επίθεση.

Digitized by 10uk1s

6
Ιαπωνικές νίκες και απογοητεύσεις: Δεκέμβριος 1941 - Αύγουστος 1942

Ήταν σίγουρο ότι μαζί οι ΗΠΑ, η Βρετανική Αυτοκρατορία και η Σοβιετική Ένωση θα νικούσαν τη Γερμανία, με την προϋπόθεση ότι και οι τρεις θα πολεμούσαν επί μακρόν. Μόλις θα έβγαινε από τη μέση η Γερμανία, η ήττα της Ιαπωνίας θα αποτελούσε ένα έλασσον πρόβλημα - βεβαίως αν η Σοβιετική Ένωση συνεργαζόταν με τους Βρετανούς και τους Αμερικανούς κατά της Ιαπωνίας. Οι Σύμμαχοι, αν έμεναν ενωμένοι, έπρεπε να νικήσουν. Η προσπάθεια και ο χρόνος που χρειάζονταν για τη νίκη εξαρτώνταν κυρίως από την έκταση των εδαφών που θα κατακτούσαν οι Γερμανοί και οι Ιάπωνες προτού αναχαιτιστούν. Τρεις μεγάλες εκστρατείες καθόρισαν το αποτέλεσμα: οι αμφίβιες επιχειρήσεις των Ιαπώνων στον Ειρηνικό και τη νότια Ασία, η γερμανική χερσαία επίθεση κατά της Ρωσίας και ο υποβρυχιακός πόλεμος κατά της Βρετανίας.

Τον Δεκέμβριο του 1941, το ιαπωνικό ναυτικό διέθετε εν ενεργεία 10 θωρηκτά, στα οποία ήρθε να προστεθεί, τον ίδιο μήνα, το *Γιαμάτο,* ένα πανίσχυρο πολεμικό, πολύ μεγαλύτερο από κάθε άλλο πλοίο του ναυτικού των ΗΠΑ ή της Βρετανίας (εξοπλισμένο με πυροβόλα 18,1 ιντσών). Επίσης 10 αεροπλανοφόρα -από τα οποία τα 4 μετέφεραν λιγότερα από 35 αεροπλάνα και τα 6 μέχρι και 72- 8 βαριά καταδρομικά και 18 ελαφρά, 113 αντιτορπιλικά και 63 υποβρύχια. Ο στρατός είχε 51 μεραρχίες (κατά μέσο όρο 18.000 άνδρες η καθεμία)· οι περισσότερες βρίσκονταν στα πάτρια νησιά, ή στη Μαντζουρία και την Κίνα. Μόνο 11 μεραρχίες χρησιμοποιήθηκαν για την επίθεση κατά των Αμερικανών, Βρετανών και Ολλανδών. Το ιαπωνικό ναυτικό είχε περίπου 1.000 πολεμικά αεροπλάνα πρώτης γραμμής, από τα οποία τα μισά εξορμούσαν από χερσαίες βάσεις, και γύρω στα 600 αναγνωριστικά. Ο ιαπωνικός στρατός είχε περίπου 1.500 αεροσκάφη πρώτης γραμμής, και μάλλον λιγότερα από τα μισά ήσαν κατάλληλα για τον νέο πόλεμο.

Οι Αμερικανοί είχαν περίπου 35.000 άνδρες στις Φιλιππίνες, επικουρούμενους από 100.000 Φιλιππινέζους, και περίπου 250 αεροσκάφη· και στη Χαβάη, 45.000 άνδρες και περίπου 130 αεροσκάφη. Στη Μαλαισία και τη Σιγκαπούρη οι Βρετανοί είχαν 3 μεραρχίες. Στη Βιρμανία υπήρχε 1 μεραρχία ιθαγενών οπλιτών που υποστηριζόταν από μερικές ινδικές στρατιωτικές μονάδες. Στο Χονγκ Κονγκ υπήρχε μια μάχιμη δύναμη 12.000 ανδρών περίπου. Αλλού υπήρχαν μικρές φρουρές, όπως το ένα και μοναδικό τάγμα Ινδών στη βρετανική Βόρνεο. Η ΡΑΦ διέθετε 246 αεροσκάφη στη Μαλαισία, παρωχημένα τα περισσότερα.

Οι Ιάπωνες σκόπευαν να καταλάβουν μια μεγάλη, οικονομικά αυτάρκη περιοχή και να οργανώσουν γύρω της μια αμυντική περίμετρο. Υπολόγιζαν ότι οι τυχόν επιθέσεις σε αυτή την περιοχή άμυνας θα ήσαν τόσο δύσκολες που θα εξανέμιζαν τη βούληση του εχθρού να τους πολεμήσει, ώσπου στο τέλος Αμερικανοί και Βρετανοί θα αναγνώριζαν την ιαπωνική Νέα Τάξη στην ανατολική Ασία. Το Χονγκ Κονγκ, η Μαλαισία, οι Φιλιππίνες, οι ολλανδικές Ανατολικές Ινδίες, το Σιάμ, η Βιρμανία, οι νήσοι Άνταμαν και Νίκομπαρ, η Αυστραλιανή Νέα Γουϊνέα, οι νήσοι Μπίσμαρκ (με τη Ραμπαούλ) οι νήσοι Γκίλμπερτ, η νήσος Γκουάμ και η νήσος Γουέικ, θα καταλαμβάνονταν όλα μέσα στους πρώτους μήνες του πολέμου. Οι κατακτήσεις αυτές προϋπέθεταν ιαπωνική υπεροχή στη θάλασσα. Οι Βρετανοί και οι Ολλανδοί ήσαν αδύναμοι στη θάλασσα· η τρομερότερη απειλή για τα ιαπωνικά σχέδια προερχόταν από τον αμερικανικό Στόλο του Ειρηνικού που είχε τη βάση του στο Περλ Χάρμπορ της Χαβάης. Ο στόλος διέθετε 8 θωρηκτά, 3 αεροπλανοφόρα, 12 βαριά καταδρομικά, 9 ελαφρά και 67 αντιτορπιλικά. Αρχικά οι Ιάπωνες είχαν σκοπό, σε

Digitized by 10uk1s

περίπτωση πολέμου, να περιμένουν τον Στόλο του Ειρηνικού να πλησιάσει τα ιαπωνικά χωρικά ύδατα, αποδυναμώνοντάς τον στο μεταξύ με επιθέσεις αντιτορπιλικών και υποβρυχίων, και τότε να δώσουν μια αποφασιστική ναυμαχία σε τόπο και χρόνο που θα επέλεγε ο Ιάπωνας Ναύαρχος. Η δυσκολία βρισκόταν στο ότι οι ιαπωνικές κατακτήσεις έπρεπε να είναι αστραπιαίες για να προλάβουν τυχόν ενισχύσεις των απειλούμενων σημείων από τη Βρετανία και τις ΗΠΑ· όμως το επιτιθέμενο ναυτικό δεν θα μπορούσε να δράσει αν δεν έβγαινε πρώτα εκτός μάχης ο Στόλος του Ειρηνικού των ΗΠΑ. Ο ναύαρχος Γιαμαμότο πρότεινε μια ταχύτερη μέθοδο: μια αιφνιδιαστική αεροπορική επιδρομή που θα εξαπολυόταν από αεροπλανοφόρα, κατά του αμερικανικού πολεμικού στόλου που βρισκόταν αγκυροβολημένος στο Περλ Χάρμπορ. Ένα εξαιρετικά επικίνδυνο σχέδιο, γιατί ουσιαστικός όρος της επιτυχίας του ήταν ο απόλυτος αιφνιδιασμός. Οι ιαπωνικές αρχές προσπάθησαν με σχολαστικότητα να επιδόσουν στην Ουάσινγκτον την κήρυξη πολέμου 25 λεπτά προτού αρχίσει η επίθεση, αλλά με τις καθυστερήσεις στην αποκωδικοποίηση κατέληξε να επιδοθεί μετά την επίθεση.

Παρ' όλα αυτά, αν οι διοικητές στο Περλ Χάρμπορ είχαν οργανώσει μια από τις συνηθισμένες αναγνωριστικές πτήσεις μακράς εμβέλειας, οι Ιάπωνες πιθανό να είχαν εντοπιστεί πολύ πριν την επίθεση. Γεγονός είναι ότι ένα αγνώστου ταυτότητας μικροσκοπικό υποβρύχιο έγινε αντιληπτό 4 ώρες πριν από την αεροπορική επίθεση, και ότι το ραντάρ του στρατού ειδοποίησε 50 λεπτά πριν την επίθεση ότι πλησιάζουν αεροσκάφη. Το μικρό υποβρύχιο βυθίστηκε -γεγονός που αναφέρθηκε στον Αρχιναύαρχο, τουλάχιστον 30 λεπτά πριν από την επίθεση· αλλά η αναφορά του ραντάρ δεν του κοινοποιήθηκε ποτέ.

Η ακραία τόλμη των Ιαπώνων τους αντάμειψε. Τόσο απίθανη είχε θεωρηθεί μια τέτοια επίθεση, που κανείς δεν έπαιρνε στα σοβαρά τα στοιχεία που την παρουσίαζαν ως επικείμενη. Μέσα σε μισή ώρα, ο αμερικανικός πολεμικός στόλος είχε τεθεί εκτός μάχης· οι Ιάπωνες ήσαν τώρα κύριοι του δυτικού Ειρηνικού. Ήταν μια τέλεια νίκη, αλλά ο αντίκτυπός της αποδείχτηκε προσωρινός. Τρία τραυματισμένα θωρηκτά επισκευάστηκαν σύντομα (και τρία άλλα επανήλθαν τελικά στο στόλο)· τα τρία αεροπλανοφόρα έλειπαν από το Περλ Χάρμπορ, όπως έλειπε και ένα θωρηκτό, εννιά βαριά καταδρομικά, τρία ελαφρά, και δεκαοχτώ αντιτορπιλικά - ενώ δύο βαριά καταδρομικά, τέσσερα ελαφρά, και τριανταεφτά αντιτορπιλικά είχαν υποστεί ελαφρές ζημιές ή έμειναν άθικτα.

Η έναρξη του πολέμου στην Άπω Ανατολή, βρήκε το βρετανικό Βασιλικό Ναυτικό με έξι μόνο από τα δεκαπέντε πλοία γραμμής έτοιμα να αναλάβουν δράση. Η απειλή του καινούργιου γερμανικού θωρηκτού *Tirpitz* και του ιταλικού ναυτικού σήμαινε ότι αποκλειόταν η συγκρότηση ενός αξιόμαχου στόλου για την Άπω Ανατολή, πριν την ολοκλήρωση των επισκευών και του επανεξοπλισμού των υπόλοιπων πλοίων. Στο μεταξύ, δύο πλοία γραμμής, τα *Prince of Whales* και *Repulse,* είχαν αναχωρήσει για τη Σιγκαπούρη. Το νέο αεροπλανοφόρο *Indomitable* ετοιμαζόταν να αποπλεύσει μαζί τους αλλά έπαθε βλάβη. Ο Βρετανός ναύαρχος γνώριζε καλά τους κινδύνους μιας ιαπωνικής αεροπορικής επίθεσης, αλλά απέπλευσε παρ' όλα αυτά για να εμποδίσει τα ιαπωνικά πλοία να χτυπήσουν τη Μαλαισία. Έγινε αντιληπτός από ιαπωνικά αεροσκάφη και υποχωρούσε προς νότο όταν σταμάτησε για να εντοπίσει μιαν ανύπαρκτη αποβατική δύναμη για την οποία είχε λάβει εσφαλμένη αναφορά. Η σιγή ασυρμάτου, συνηθισμένη μεταξύ πλοίων που βρίσκονται κοντά στον εχθρό, σήμαινε ότι η επικοινωνία με τα βρετανικά αεροσκάφη που είχαν τη βάση τους στην ακτή ήταν ανεπαρκής· όταν τελικά έφτασαν τα καταδιωκτικά για να γλιτώσουν τα βρετανικά πλοία από την ιαπωνική επίθεση με αεροτορπίλες και βόμβες, όλα είχαν τελειώσει· τα δύο θωρηκτά *Prince of Whales* και *Repulse* είχαν βυθιστεί.

Τώρα η ιαπωνική κυριαρχία στη θάλασσα ήταν αδιαμφισβήτητη· στην ξηρά, απ' ό,τι φαινόταν, την πιο αποτελεσματική αντίσταση θα μπορούσαν να προβάλουν οι δυνάμεις της

Digitized by 10uk1s

Βρετανικής Αυτοκρατορίας που υπερασπίζονταν τη Μαλαισία και τη Σιγκαπούρη. Στη Μαλαισία υπήρχαν 3 μεραρχίες (1 αυστραλιανή και 2 ινδικές) 2 ινδικές ταξιαρχίες και 2 επιπλέον στη Σιγκαπούρη, συν οι ιθαγενείς εθελοντικές δυνάμεις. Στη διάρκεια της εκστρατείας έφτασε άλλη μία βρετανική μεραρχία και 2 ταξιαρχίες, καθώς και γύρω στους 9.000 άνδρες ως αντικατάσταση απωλειών. Οι Ιάπωνες διέθεσαν 3 μεραρχίες και μια ομάδα τεθωρακισμένων, με περισσότερα από 150 άρματα. Οι Βρετανοί δεν είχαν καθόλου άρματα. Οι βρετανικές μεραρχίες πεζικού αποτελούνταν από 13.700 αξιωματικούς και οπλίτες. Οι ιαπωνικές μεραρχίες στη Μαλαισία είχαν 15.342 άνδρες (η 5η Μεραρχία, μηχανοκίνητη) 12.649 (η Μεραρχία Αυτοκρατορικής Φρουράς, μηχανοκίνητη) και 22.206 (η 18η Μεραρχία, κινούνταν με άλογα).

Παρά το ότι ήταν αριθμητικά κατώτεροι, οι Ιάπωνες κατέκτησαν τη Μαλαισία και τη Σιγκαπούρη γρηγορότερα απ' ό,τι περίμεναν: σε 10 εβδομάδες αντί σε 15. Αυτή η καταστροφική για τη Βρετανική Αυτοκρατορία εκστρατεία περιβάλλεται από μύθους. Η Σιγκαπούρη λέγεται ότι ήταν ένα «φρούριο» του οποίου η άμυνα ήταν το ίδιο εύκολη όσο και της Σεβαστούπολης. Στην πραγματικότητα, το μοναδικό πράγμα που της έδινε χαρακτήρα φρουρίου ήταν ότι το νησί διέθετε πολύ ισχυρές σταθερές συστοιχίες πυροβόλων για την αντιμετώπιση επίθεσης από τη θάλασσα. Ένας άλλος μύθος λέει ότι οι Βρετανοί δεν περίμεναν ποτέ εχθρική επίθεση στο νησί από βορρά - από τη Μαλαισία· όμως ήταν ανέκαθεν προφανές ότι η ναυτική βάση, η οποία βρισκόταν στα βόρεια του νησιού, στο στενό του Τζοχόρ, θα αχρηστευόταν μόλις οι Ιάπωνες καταλάμβαναν τη μαλαισιανή ηπειρωτική χώρα· και οι Βρετανοί θεωρούσαν δεδομένο ότι έπρεπε να κρατήσουν τις ιαπωνικές χερσαίες δυνάμεις πολύ πιο βόρεια από το στενό. Μια πιο ανακριβής και βαθιά ριζωμένη πεποίθηση είναι ότι η Σιγκαπούρη, η Μαλαισία γενικώς, ήταν μια χώρα λωτοφάγων που υπέσκαπτε τις στρατιωτικές ικανότητες των υπερασπιστών της. Πρώτος ο Στρατηγός Ουέηβελ, που έδρασε για σύντομο χρονικό διάστημα ως επικεφαλής της διασυμμαχικής διοίκησης και επισκέφτηκε για πολύ λίγο το μέτωπο, και που διακρινόταν για τις λογοτεχνικές ευαισθησίες του, δήλωσε: «Το πρόβλημα είναι πολύ παλιό: το κλίμα, η ατμόσφαιρα της περιοχής - όλη η Μαλαισία είναι κοιμισμένη εδώ και 200 χρόνια τουλάχιστον».

Οι λόγοι της ήττας είναι λιγότερο μυστηριώδεις. Η ιαπωνική κυριαρχία στους αιθέρες και στη θάλασσα δεν επέτρεψε στους Βρετανούς να αναχαιτίσουν την εισβολή στο Σιάμ και στη βόρεια Μαλαισία, ενώ έδωσε τη δυνατότητα στους Ιάπωνες να υπερφαλαγγίσουν τους Βρετανούς δια θαλάσσης. Η βρετανική στρατηγική για την υπεράσπιση της Μαλαισίας βασιζόταν στην αεροπορία, αλλά μέσα στις άλλες έγνοιες που είχαν οι Βρετανοί το 1941, η Σιγκαπούρη και η Μαλαισία ποτέ δεν βρέθηκαν στην κορυφή της λίστας προτεραιοτήτων. Παρ' όλο που ο πόλεμος με την Ιαπωνία φαινόταν πιθανός, οι Βρετανοί πίστευαν ακόμη, μέχρι και τέλη Νοεμβρίου, ότι μια επίθεση κατά της Μαλαισίας ήταν μάλλον απίθανη πριν από την άνοιξη του 1942. Τα βρετανικά υλικά μέσα ήταν ακόμη πενιχρά σε σχέση με τις υποχρεώσεις, πόσο μάλλον που φαινόταν πιθανή η ήττα της Σοβιετικής Ένωσης από τη Γερμανία. Ήταν δύσκολο να χαραχθεί η βρετανική στρατηγική.

Η ασφάλεια της βάσης της Σιγκαπούρης από αεροπορική επίθεση απαιτούσε να κρατηθούν οι Ιάπωνες όσο πιο βόρεια γινόταν· από την άλλη, έπρεπε να παραμείνουν μέσα και κοντά στη Σιγκαπούρη χερσαίες δυνάμεις για την περίπτωση ιαπωνικών αποβάσεων. Ωστόσο, ο σημαντικότερος παράγων της βρετανικής ήττας ήταν η στρατιωτική αποτελεσματικότητα των Ιαπώνων, σαφώς ανώτερη από των αντιπάλων τους. Δεν ήταν θέμα κάποιας τακτικής καινοτομίας ούτε κάποιας ιδιαίτερης μαχητικής ικανότητας των Ιαπώνων μέσα στο περιβάλλον της ζούγκλας: οι Ιάπωνες προέλαυναν περνώντας από οδικές αρτηρίες και καρρόδρομους, και καμία πλευρά δεν προσπάθησε να κινηθεί μέσα από τις ζούγκλες, παρά μόνο σε περιπτώσεις βραχέων ελιγμών υπερκέρασης. Τα ιαπωνικά άρματα βοήθησαν πολύ

Digitized by 10uk1s

την επίθεση, αλλά κινήθηκαν ευθέως μέσα από δρόμους, χωρίς τους σαρωτικούς εκείνους ελιγμούς που συνηθίζονταν στα ευρωπαϊκά εδάφη. Οι Ιάπωνες στάθηκαν ανώτεροι γιατί είχαν ένα καλά εκπαιδευμένο και σκληραγωγημένο στις μάχες πεζικό, έναντι στρατευμάτων τα οποία στην πλειονότητά τους δεν διέθεταν κανένα από αυτά τα πλεονεκτήματα. Ο Ιάπωνας ήταν ιδεώδης στρατιώτης: εκτός από το υψηλό μορφωτικό επίπεδο, τον διέκρινε μια ισχυρή αίσθηση καθήκοντος προς την ομάδα στην οποία ανήκε, αλλά και μια ακράδαντη πίστη ότι έδινε τον τίμιο αγώνα· και οι ιαπωνικές μονάδες που πολεμούσαν στη Μαλαισία ήταν από τις καλύτερες.

Από την άλλη πλευρά, οι δυνάμεις της Βρετανικής Κοινοπολιτείας έχασαν γύρω στους 140.000 άνδρες, συμπεριλαμβανομένων και μη μάχιμων, οι περισσότεροι από τους οποίους αιχμαλωτίστηκαν. Από αυτούς, 67.000 ήσαν Ινδοί, 38,500 Βρετανοί, 18.500 Αυστραλοί και 14.000 ντόπιοι εθελοντές. Οι περισσότεροι μάχιμοι ήταν Ινδοί. Οργανωμένος και ελεγχόμενος από τους Βρετανούς, ο ινδικός στρατός σε καιρό ειρήνης αποτελούνταν εξ ολοκλήρου από εθελοντές - αυτή τη λέξη χρησιμοποιούσαν πάντα οι Βρετανοί για τους μισθοφόρους. Οι χαμηλόβαθμοι αξιωματικοί ήσαν είτε Βρετανοί είτε Ινδοί -κυρίως όμως Βρετανοί- ενώ οι ανώτεροι ήσαν απαρεγκλίτως Βρετανοί: το 1939 ο εδικός στρατός είχε 396 Ινδούς και 4.028 Βρετανούς αξιωματικούς. Οι ινδικές ταξιαρχίες περιλάμβαναν ένα αμιγώς βρετανικό τάγμα του βρετανικού στρατού, και δύο τάγματα του ινδικού στρατού (αν και υπήρχαν ταξιαρχίες που αποτελούνταν εξ ολοκλήρου από τάγματα πολεμιστών Γκούρκα με βρετανούς αξιωματικούς). Οι άνδρες του ινδικού στρατού προέρχονταν από μια εξαιρετικά σύνθετη κοινωνία: μέσα στο ίδιο σύνταγμα συνυπήρχαν άνθρωποι διαφορετικών θρησκειών, εθίμων και γλωσσών, από ποικίλα στρώματα ενός ανομοιογενούς πληθυσμού. Ο στρατός έπρεπε να καλλιεργήσει την αφοσίωση σε μια τεχνητή κοινότητα· δεν μπορούσε να επαφίεται στο εθνικό αίσθημα, που τόσο συνέβαλλε στη συνοχή των ευρωπαϊκών στρατών.

Με τον πόλεμο εντάθηκαν οι πιέσεις για ταχύ εκσυγχρονισμό και επέκταση. Σε καιρό ειρήνης ο ινδικός στρατός στηριζόταν στο βρετανικό πυροβολικό και τις τεχνικές υπηρεσίες, και οι ευκίνητες μονάδες του ήσαν κατά βάσιν έφιππες. Τώρα αναζητούνταν αξιωματικοί και υπαξιωματικοί, Ινδοί και Βρετανοί, που θα μπορούσαν να αποκτήσουν νέες ειδικότητες και να οργανώσουν και να εκπαιδεύσουν άλλους. Όπως ήταν επόμενο, οι παλιές μονάδες συχνά στερούνταν τους καλύτερους άνδρες τους ενώ οι νέες αναγκαστικά στηρίζονταν σε αξιωματικούς πρόχειρα και βιαστικά εκπαιδευμένους· πολλοί είχαν μόλις έρθει από τη Βρετανία, δεν είχαν καμία γνώση για την Ινδία και δεν μπορούσαν καν τα παραγγέλματα να αρθρώσουν. Οι νεοσύλλεκτοι, συχνά αναλφάβητοι, θα μπορούσαν να εκπαιδευτούν πλήρως και να ενσωματωθούν στο στρατό μόνο ύστερα από αργές διαδικασίες, οι οποίες όμως εγκαταλείφθηκαν λόγω του επείγοντος της κατάστασης. Τον Ιανουάριο του 1940, ο ινδικός στρατός είχε 220.000 στρατιώτες, τον Ιανουάριο του 1941 είχε 430.000 και τον Ιανουάριο του 1942 856.000. (Ένα χρόνο αργότερα διπλασιάστηκε ξανά, και παρ' όλο που ο ρυθμός μειώθηκε το 1943, μέχρι το τέλος εκείνης της χρονιάς υπήρχαν 2.024.000 άνδρες· και στις αρχές του 1945 2.210.000). Ο νέος οπλισμός δυσκόλευε ακόμη περισσότερο το έργο τους. Οι ανεπάρκειες στην εκπαίδευση φάνηκαν καθαρά στις μάχες της Μαλαισίας. Δύο από τις ινδικές ταξιαρχίες που είχαν σταλεί να ενισχύσουν τον εκεί στρατό, είχαν ένα μεγάλο ποσοστό ανδρών που βρίσκονταν στα τάγματά τους λιγότερο από 3 μήνες, και οι περισσότεροι από τους αξιωματικούς και υπαξιωματικούς τους είχαν μετατεθεί για να εκπαιδεύσουν ακόμη νεότερες δυνάμεις. Στις 11 Δεκεμβρίου 1941, ιαπωνικά άρματα ξεχύθηκαν πάνω στο 1/14 Τάγμα Παντζάμπ, πυροβολώντας τους στρατιώτες οι οποίοι δικαιολογημένα τρομοκρατήθηκαν, αφού οι περισσότεροι έβλεπαν άρματα για πρώτη φορά.

Οι βρετανικές μονάδες αντιμετώπιζαν λιγότερα προβλήματα. Ωστόσο, ο χρόνος

Digitized by 10uk1s

εκπαίδευσής τους ήταν μερικές φορές πολύ περιορισμένος: στις 13 Ιανουαρίου 1942, η 53η ταξιαρχία έφτασε στη Σιγκαπούρη αφού πέρασε 11 εβδομάδες στριμωγμένη σε γεμάτα οπλιταγωγά, και στις 17 Ιανουαρίου ανέλαβε δράση στο Στενό του Τζοχόρ. Οι καλύτερα εκπαιδευμένοι μεταξύ των υπερασπιστών της Σιγκαπούρης βρίσκονταν στην αυστραλιανή 8η Μεραρχία. Οι μονάδες της είχαν εκπαιδευτεί μαζί στη Μαλαισία ή στην Αυστραλία τουλάχιστον επί ένα χρόνο πριν από την ιαπωνική εισβολή. Οι Αυστραλοί κατάφεραν να κρατήσουν τους Ιάπωνες, και ακόμη και την τελευταία στιγμή, 2 μέρες πριν από την παράδοση, οι Ιάπωνες έστρεψαν την αιχμή του δόρατος της επίθεσής τους για να τους αποφύγουν. Αντιθέτως, πολλοί από τους 1.900 Αυστραλούς επικουρικούς που κατέφθασαν στα μέσα Ιανουαρίου ήταν τελείως ανεκπαίδευτοι, μια που βρίσκονταν λιγότερο από ένα μήνα στον στρατό. Τα προσόντα τους ήσαν ελάχιστα, ακόμη και σε σύγκριση με τους 7.000 νέους και μερικώς εκπαιδευμένους στρατιώτες των ινδικών ενισχύσεων που κατέφτασαν ταυτοχρόνως. Τα μειονεκτήματα των απλών στρατιωτών ήρθαν να επιδεινώσουν οι συνήθεις -ή και χειρότερες από τις συνήθεις- αποτυχίες των Βρετανών να τηρήσουν μια σαφή και πειθαρχημένη ιεραρχία και να εγκαταστήσουν μια ταχεία και αποτελεσματική επικοινωνία μεταξύ γειτνιαζόντων μονάδων. Οι σχέσεις των Βρετανών με τον Αυστραλό διοικητή Γκόρντον Μπένετ ήταν κακές: ο τελευταίος αντιπαθούσε το επιτηδευμένο κολλεγιακό στυλ των Βρετανών υψηλόβαθμων. Οι Βρετανοί χαμηλόβαθμοι ήταν πολύ πιο συνεργάσιμοι με τους Αυστραλούς, τη χώρα των οποίων θεωρούσαν επίγειο παράδεισο όσοι από αυτούς είχαν την τύχη να βρεθούν εκεί στη διάρκεια του πολέμου. Παρ' όλες αυτές τις σοβαρές αδυναμίες, τα στρατεύματα πρώτης γραμμής δεν πανικοβλήθηκαν ποτέ, διατηρώντας πάντα τη συνοχή τους. Στο τέλος -με την περίφημη και βιαιότατη ιαπωνική περικύκλωση της κατάμεστης πόλης της Σιγκαπούρης, από την οποία η απόδραση ήταν δυνατή μόνο για λίγους- υπήρξαν σκηνές χάους και σημειώθηκαν ανταρσίες από λιποτάκτες, συχνά οπλισμένους - στρατιώτες που δεν είχαν δει ποτέ τους μάχη. Στις 15 Ιανουαρίου 1942, με τους Ιάπωνες να απέχουν 5 χιλιόμετρα από το κέντρο της πόλης, και δίχως νερό, ο Βρετανός διοικητής, Στρατηγός Πέρσιβαλ, παραδόθηκε. Αριθμητικά, αυτή η παράδοση ήταν η μεγαλύτερη στη βρετανική ιστορία.

Από τη στιγμή που οι Ιάπωνες νίκησαν το αμερικανικό και το βρετανικό ναυτικό και συνέτριψαν τις βρετανικές χερσαίες και αεροπορικές δυνάμεις στη Μαλαισία, δεν υπήρχε καμία δύναμη ικανή να τους εμποδίσει να πραγματοποιήσουν το σημαντικότερο μέρος του σχεδίου τους για εξασφάλιση οικονομικής αυτάρκειας: την κατάκτηση των Ολλανδικών Ανατολικών Ινδιών.

Η κατάκτηση της Μαλαισίας και των Ολλανδικών Ανατολικών Ινδιών χάρισε στην Ιαπωνία τα 3/4 της παγκόσμιας παραγωγής ελαστικού κόμμεος, τα 2/3 του κασσίτερου και, πάνω απ' όλα, αρκετό πετρέλαιο για όλες τις ανάγκες της Ιαπωνίας - με την προϋπόθεση ότι θα μπορούσε να μεταφερθεί. Ο τελικός αντικειμενικός στόχος των Ιαπώνων ήταν να εξασφαλίσουν αρκετό έδαφος και προκεχωρημένες βάσεις για να φρουρήσουν την σφαίρα οικονομικής επιρροής της Ιαπωνίας από τις πλέον αποφασιστικές, επίμονες και δαπανηρές επιθέσεις. Στις Φιλιππίνες, οι υπέρτερες ιαπωνικές δυνάμεις σύντομα απομόνωσαν τους Αμερικανούς στη χερσόνησο του Μπαταάν, που άντεξε μέχρι την 9η Απριλίου, και στο Κορέγκιντορ, ένα γνήσιο νησί-φρούριο, μέχρι την 6η Μαΐου. Δύο ιαπωνικές μεραρχίες, που ενισχύθηκαν με άλλες 2 μετά την κατάληψη της Ραγκούν, εκκαθάρισαν τη Βιρμανία από τους Βρετανούς. Τον Μάιο του 1942 οι Βρετανοί απέσπασαν την Μαδαγασκάρη από την Γαλλία του Βισύ, για να αποτρέψουν την πιθανότητα να δημιουργηθεί μια ιαπωνική βάση σε αυτή την πλευρά του Ινδικού Ωκεανού. Στον Ειρηνικό οι Ιάπωνες προσπάθησαν να δημιουργήσουν μια περίμετρο αμυντικών νησιωτικών βάσεων -προσθέτοντας το Γκουάμ, το οποίο είχαν καταλάβει από την αρχή του πολέμου- στη νήσο Ίβο Ζίμα και στις υπόλοιπες νήσους Μαριάνες· πρόσθεσαν επίσης τη νήσο Γουέικ -την οποία κυρίεψαν στις 22 Δεκεμβρίου ύστερα από σκληρή αμερικανική αντίσταση- στις νήσους Καρολίνες και

Digitized by 10uk1s

Μάρσαλ που ήδη πριν από τον πόλεμο τελούσαν υπό ιαπωνικό έλεγχο. Καταλήφθηκαν επίσης οι νήσοι Μάκιν και Ταράουα του συμπλέγματος Γκίλμπερτ, και τον Ιανουάριο και Φεβρουάριο η Νέα Ιρλανδία κι η Νέα Βρετανία, συμπεριλαμβανομένης και της σημαντικής βάσης στη Ραμπαούλ.

Όλες αυτές οι επιτυχίες έκαναν την ιαπωνική Ανωτέρα Διοίκηση ακόμη πιο φιλόδοξη: αποφάσισε να επεκτείνει την ιαπωνική περίμετρο πιο έξω και να αποκόψει την επικοινωνία μεταξύ Ηνωμένων Πολιτειών και Αυστραλίας, κυριεύοντας τις βάσεις στην Παπούα και στα νησιά του Σολομώντος και, τελικά, τις Νέες Εβρίδες, τα νησιά Φίτζι και τη Σαμόα. Αρχές του 1942 κατέλαβαν τις βάσεις στη βόρεια Παπούα και τέλη του Μαρτίου τη νήσο Μπουγκενβίλ και άλλα νησιά του συμπλέγματος των νήσων Σολομώντος. Οι Ιάπωνες σχεδίασαν εν συνεχεία αποστολές στο Τουλάγκι, στα νοτιότερα νησιά του Σολομώντος, και μια από θαλάσσης επίθεση στο Πορτ Μόρεσμπυ στη νότια Παπούα. σε εντυπωσιακά μικρή απόσταση από την Αυστραλία. Το Τουλάγκι έπεσε εύκολα, αλλά η επίθεση στο Πορτ Μόρεσμπυ σήμανε την πρώτη σοβαρή ιαπωνική αποτυχία.

Ήδη ξαναζωντάνευε η συμμαχική αντίσταση: ο ιαπωνικός στόλος, ο ίδιος που είχε χτυπήσει το Περλ Χάρμπορ, εμφανίστηκε στον Ινδικό Ωκεανό και προκάλεσε σοβαρές απώλειες στα βρετανικά πλοία, αλλά στην Κεϋλάνη τα αεροπλανοφόρα του υπέστησαν σοβαρές απώλείες από τη ΡΑΦ. Το αμερικανικό ναυτικό και η αεροπορία είχαν καταφέρει να βομβαρδίσουν το Τόκιο, και ο Στρατηγός Μακ Άρθουρ είχε μεταβεί στην Αυστραλία για να αναλάβει τη διοίκηση και να ενθαρρύνει την άμυνα των Αυστραλών με την υπόσχεση ότι θα έρχονταν οι αμερικανικές ενισχύσεις στις οποίες έπρεπε τώρα να στηριχτούν η Αυστραλία κι η Νέα Ζηλανδία μετά την ήττα των Βρετανών στη Σιγκαπούρη.

Πριν τις 17 Απριλίου 1942 η αμερικανική υπηρεσία πληροφοριών, αποκωδικοποιώντας ιαπωνικά σήματα, έμαθε ότι είχε σχεδιαστεί για τις αρχές του Μαΐου ιαπωνική απόβαση στη Θάλασσα των Κοραλίων και λίγο μετά ανακάλυψε ότι ετοιμαζόταν επίθεση στο Πορτ Μόρεσμπυ. Στις 6 και 7 Μαΐου 1942 συγκροτήθηκε μια συμμαχική δύναμη κρούσης που περιλάμβανε και 2 αεροπλανοφόρα. Στη Θάλασσα των Κοραλίων εγκαινιάστηκε ένας νέος τύπος ναυμαχίας, όπου κανένα από τα πλοία δεν αντίκρισε εχθρικό πλοίο ούτε αντάλλαξε πυρά. Η μάχη έγινε αποκλειστικά με αεροπλάνα. Ένα αμερικανικό αεροπλανοφόρο χάθηκε αλλά έχασαν και οι Ιάπωνες ένα αεροπλανοφόρο συνοδείας. Πάνω απ' όλα, οι τελευταίοι αναγκάστηκαν να αναβάλουν την επίθεση από θαλάσσης κατά του Πορτ Μόρεσμπυ μέχρις ότου αποδυναμωθεί περισσότερο ο Αμερικανικός Στόλος Ειρηνικού, κάτι που δεν συνέβη ποτέ.

Ακολούθησε μια αποφασιστική νίκη των Αμερικανών, η Ναυμαχία του Μίντγουεη. Στις αρχές Μαΐου, η αμερικανική υπηρεσία πληροφοριών υπέκλεψε και αποκωδικοποίησε ιαπωνικά σήματα που αναφέρονταν σε μια προσεχή ναυτική επίθεση στον κεντρικό Ειρηνικό· στα μέσα του μήνα κατέστη σαφές ότι οι Ιάπωνες σκόπευαν να στείλουν ένα εκστρατευτικό σώμα για να κυριέψει τη νήσο Μίντγουεη. Ένας ισχυρός ιαπωνικός στόλος κάλυψης θα προκαλούσε ναυμαχία με δικούς του όρους· θα γινόταν επίσης μια κίνηση αντιπερισπασμού: μια επίθεση για να καταληφθούν στρατηγικά σημεία στις Αλεούτες νήσους. Όλα αυτά έγιναν γνωστά προτού αλλάξουν οι Ιάπωνες ναυτικούς κώδικες την 1η Ιουνίου, και διακόψουν τη ροή των πληροφοριών. Ο ιαπωνικός στόλος ξανοίχτηκε στον ωκεανό με διοικητή τον Ναύαρχο Γιαμαμότο, ο οποίος είχε ως ναυαρχίδα το πανίσχυρο θωρηκτό *Γιαμάτο.* Όλος ο ιαπωνικός στόλος μάχης -11 θωρηκτά, 10 καταδρομικά, 44 αντιτορπιλικά και 5 αεροπλανοφόρα- υποστήριζε τις δυνάμεις επίθεσης. Ο αμερικανικός Στόλος του Ειρηνικού συγκέντρωνε 3 αεροπλανοφόρα. 8 καταδρομικά και 15 αντιτορπιλικά. Τα 6 θωρηκτά του αμερικανικού στόλου παρέμειναν στο Σαν Φρανσίσκο, μια που κανένα τους δεν μπορούσε να φτάσει την ταχύτητα των αεροπλανοφόρων, οπότε τα τελευταία

Digitized by 10uk1s

αναγκαστικά θα έπρεπε να επιβραδύνουν, αλλιώς θα άφηναν δίχως αεροπορική κάλυψη τα θωρηκτά. Στις 19 Μαΐου, ο Ναύαρχος Κινγκ, ο Αμερικανός Αρχηγός Ναυτικών Επιχειρήσεων, ζήτησε από τους Βρετανούς ένα αεροπλανοφόρο, αλλά δεν υπήρχε κανένα εντός της ακτίνας επιχειρήσεων. Κατά πολύ λιγότερα, τα αμερικανικά πλοία έλαβαν θέσεις στις 2 Ιουνίου 1942. Νωρίς το πρωί της 4ης Ιουνίου, τα ιαπωνικά αεροπλανοφόρα επιτέθηκαν στο Μίντγουεη. Ο Αμερικανός διοικητής συντόνισε επιτυχώς την αντεπίθεση των αεροπλανοφόρων του ώστε να συμπέσει με τον ιαπωνικό ανεφοδιασμό σε καύσιμα και πυρομαχικά. Μέχρι τα μέσα του πρωινού, 3 από τα ιαπωνικά αεροπλανοφόρα είχαν τεθεί εκτός μάχης και βυθίστηκαν όλα την ίδια μέρα· το τέταρτο εξουδετερώθηκε το απόγευμα και βυθίστηκε το επόμενο πρωί. Χάθηκε το αμερικανικό αεροπλανοφόρο *Yorktown,* αλλά ο ιαπωνικός στόλος του Μίντγουεη απόμεινε χωρίς αεροπορική κάλυψη ενάντια σε 2 αμερικανικά αεροπλανοφόρα που είχαν διασωθεί, πράγμα που ανάγκασε τον Γιαμαμότο να αποσύρει τα πλοία του, παρά την συντριπτική υπεροχή τους σε πυροβόλα: το Μίντγουεη ήταν ασφαλές, ο τρόπος διεξαγωγής ναυμαχιών είχε αλλάξει, και οι Ιάπωνες είχαν φτάσει στα όρια της ισχύος τους.

Οι Ιάπωνες αναγκάστηκαν τώρα να περάσουν στην άμυνα. Αποδείχθηκαν τρομερότεροι στην άμυνα από οποιαδήποτε άλλη εμπόλεμη δύναμη, και έμελλε να δώσουν πολλές ακόμη σκληρές μάχες - αλλά η φορά των πραγμάτων είχε αντιστραφεί. Στις 11 Ιουλίου 1942 ματαίωσαν τα σχέδιά τους να καταλάβουν τα νησιά Νέα Καληδονία, Φίτζι και Σαμόα. Εγκατέλειψαν την ιδέα να καταλάβουν το Πορτ Μόρεσμπυ από θαλάσσης, και στην απόπειρά τους να το καταλάβουν από τη στεριά ανακόπηκαν από τους Αυστραλούς. Στις 7 Αυγούστου 1942, οι αμερικανικές δυνάμεις αποβιβάστηκαν στο Τουλάγκι και στο Γκουανταλκανάλ των νήσων του Σολομώντος. Η συμμαχική ανακατάληψη είχε αρχίσει, και συνεχίστηκε με άγριες συγκρούσεις και με φόντο τις δύσκολες κλιματολογικές συνθήκες που υπέβαλλαν σε συνεχείς κακουχίες τα μαχόμενα στρατεύματα.

Digitized by 10uk1s

7
Το τέλος της Γερμανικής Επέκτασης: Ατλαντικός, Βόρεια Αφρική και Ρωσία 1942-43

ΟΙ ΚΥΡΙΟΙ ΑΝΤΙΠΑΛΟΙ στις υποβρυχιακές επιχειρήσεις κατά της εμπορικής ναυτιλίας το '42 και '43, το βρετανικό Ναυαρχείο και η γερμανική Διοίκηση Υποβρυχίων, θεωρούσαν ότι αυτές θα έκριναν την έκβαση του πολέμου ή, τουλάχιστον, το αν θα καταβαλλόταν η Βρετανία. Ο Μέγας Ναύαρχος Ντένιτς, Ανώτατος Διοικητής του στόλου των υποβρυχίων και, μετά τον Ιανουάριο του 1943, επικεφαλής του γερμανικού ναυτικού, πίστευε ότι αν καταβύθιζε 700.000 τόνους εμπορικών πλοίων τον μήνα θα νικούσε τη Βρετανία. Όταν το Βρετανικό Ναυαρχείο ζήτησε, τον Νοέμβριο του 1942, να καταβληθούν περισσότερες προσπάθειες για το σπάσιμο του γερμανικού κώδικα των υποβρυχίων, διακήρυξε ότι αυτή ήταν η μόνη εκστρατεία «στην οποία ο πόλεμος μπορεί να χαθεί». Εκείνο τον μήνα, που ήταν και ο χειρότερος για τα συμμαχικά εμπορικά πλοία, τα εχθρικά υποβρύχια βύθισαν μια μικτή χωρητικότητα πάνω από 725.000 τόνους. Και σα να μην έφτανε αυτό, αυξανόταν σταθερά ο αριθμός των εν δράσει υποβρυχίων: τα νέα σκάφη ξεπερνούσαν τις απώλειες κατά 5 με 10 τον μήνα. Οι προοπτικές ήταν δυσοίωνες για το 1943, αν και, κατά μία έννοια, ο πόλεμος κατά των γερμανικών υποβρυχίων, εκείνη τη χρονιά, είχε κριθεί πριν καν αρχίσει. Η ναυπήγηση στις Ηνωμένες Πολιτείες αυξανόταν τόσο γρήγορα που η κατασκευή φορτηγών πλοίων από συμμαχικής πλευράς άρχισε να υπερβαίνει τις απώλειες τον Αύγουστο του 1942, και συνέχισε από τότε να αυξάνεται κάθε μήνα, με μια εξαίρεση τον Νοέμβριο του 1942. (Με τα τάνκερ τα πράγματα ήταν διαφορετικά: τα νεότευκτα άρχισαν να ξεπερνούν τις απώλειες μετά τον Φεβρουάριο του 1943). Το 1941 η αμερικανή ναυπηγική παραγωγή έφτανε σε μια μικτή χωρητικότητα 1.160.000 τόνων, και το 1943 ξεπέρασε τους 13.500.000.

Ο Ντένιτς δεν είχε καμία πιθανότητα να αυξήσει τις βυθίσεις σε τέτοιο ποσοστό· δεν αποκλείεται όμως να τον είχαν παραπλανήσει οι ακούσιες αλλά επίμονες υπερβολές των διοικητών υποβρυχίων σχετικά με τις επιτυχίες τους. Εξάλλου, η Βρετανία όντως αποδυναμωνόταν, αφού οι απώλειες βρετανικών πλοίων ξεπερνούσαν κατά πολύ τις ναυπηγήσεις νέων. Το 1942 οι Βρετανοί ναυπήγησαν 1.300.000 τόνους, ενώ οι απώλειές τους έφθασαν κοντά στα 4 εκατομμύρια. Επιπλέον, η βρετανική παραγωγή δεν αυξανόταν: το 1943 έφτανε τα 1,2 εκατομμύρια τόνους και το 1944 μόλις που ξεπερνούσε το ένα εκατομμύριο. Η επιβίωση των Βρετανών κατέληξε να εξαρτάται από πλοία που ναυπηγούσαν οι Ηνωμένες Πολιτείες. Εφ' όσον αρκετά από αυτά προορίζονταν για τις βρετανικές εισαγωγές και εφ' όσον ο Κόκκινος Στρατός αντιμετώπιζε τον κύριο όγκο του γερμανικού στρατού, αποτρέποντας έτσι μια γερμανική εισβολή, η Βρετανία ήταν ασφαλής, και η κατευθυντήρια γραμμή της συμμαχικής στρατηγικής, για απόβαση στη Γαλλία ή στις Κάτω Χώρες, μπορούσε να διατηρηθεί. Αυτό που κατάφερε ο Ντένιτς, ωστόσο, πέραν του ότι αύξησε την εξάρτηση της Βρετανίας από τις ΗΠΑ, ήταν να καθυστερήσει τη συμμαχική νίκη. Με 140 υποβρύχια διαθέσιμα για περιπολίες, καθιστούσε πολύ δύσκολη μια συμμαχική απόβαση στη Γαλλία μέσα στο 1943· και με ακόμη περισσότερα (πάνω από 200) υποβρύχια διαθέσιμα στις αρχές του 1943, μπορούσε εύλογα να ελπίζει ότι θα αναχαίτιζε οποιαδήποτε συμμαχική εισβολή μέσα στο 1944.

Αφότου οι Βρετανοί έσπασαν τον σχετικό κώδικα, το δεύτερο εξάμηνο του 1941 συγκριτικά υπήρξε μια ανεπιτυχής περίοδος για τα υποβρύχια. Στα τέλη του 1941, ωστόσο, οι Γερμανοί βοηθήθηκαν από πολλούς παράγοντες: άρχισαν να αποκρυπτογραφούν τον βρετανικό

Digitized by 10uk1s

κώδικα 3, τον οποίο χρησιμοποιούσαν το αμερικανικό, το βρετανικό και το καναδικό ναυτικό για την οργάνωση των νηοπομπών του βόρειου Ατλαντικού· έκαναν πιο πολύπλοκες τις δικές τους κωδικοποιήσεις γεωγραφικών στιγμάτων και τον Φεβρουάριο του 1942 πρόσθεσαν έναν τέταρτο δρομέα στις συσκευές "Αίνιγμα" που χρησιμοποιούνταν για υποβρύχια. Οι κώδικές τους δεν μπορούσαν να αποκρυπτογραφηθούν, ενώ τον ίδιο μήνα η υπηρεσία πληροφοριών του γερμανικού ναυτικού κατάφερε, τελικά, να σπάσει τον κρυπτογραφικό κώδικα 3. Η κήρυξη του πολέμου στις Ηνωμένες Πολιτείες πρόσφερε νέες ευκαιρίες στα υποβρύχια - πλοία που απέπλεαν από τη δυτική αμερικανική ακτή, με τις σιλουέτες τους να διαγράγονται στο φόντο των παραλιακών φωτισμένων πόλεων, μερικές φορές φωταγωγημένα και τα ίδια. Το Ναυτικό Συμβούλιο των ΗΠΑ άργησε να οργανώσει νηοπομπές, πιστεύοντας -παρά την βρετανική εμπειρία-ότι αντί μιας αδύναμης νηοπομπής καλύτερα θα ήταν να μην υπάρχει καν νηοπομπή. Τους πρώτους έξι μήνες του 1942 όλο και περισσότερα υποβρύχια χτυπούσαν πλοία κοντά στις αμερικανικές ακτές, ώσπου η καθυστερημένη οργάνωση νηοπομπών τα ανάγκασε να στραφούν στις διατλαντικές νηοπομπές. Οι Γερμανοί είχαν τη δυνατότητα να διαβάζουν τα συμμαχικά σήματα· μέχρι τα τέλη του 1942, οι Σύμμαχοι δεν μπορούσαν να διαβάζουν τα δικά τους. Οι Γερμανοί μπορούσαν να κατευθύνουν τα υποβρύχια προς τις νηοπομπές· οι Σύμμαχοι δεν μπορούσαν να κατευθύνουν τις νηοπομπές μακριά από τα υποβρύχια, αν εξαιρέσει κανείς τη σχετικά αβέβαιη μέθοδο του εντοπισμού σημάτων των υποβρυχίων από παράκτιους σταθμούς με ραδιογωνιόμετρα.

Κρίνοντας από τις επιδόσεις των υποβρυχίων το 1942, και με διπλάσια υποβρύχια το 1943, ο Ντένιτς μπορούσε να προσδοκά εντυπωσιακά αποτελέσματα. Τον Μάρτιο του 1943, 40 υποβρύχια επιτέθηκαν σε δύο νηοπομπές που κινούνταν η μία κοντά στην άλλη από τη Νέα Υόρκη προς τη Βρετανία. Η νηοπομπή SC 122 αποτελείτο από 52 πλοία συνοδευόμενα από 2 αντιτορπιλικά, 5 κορβέτες και 1 φρεγάτα: χάθηκαν 10 πλοία. Η νηοπομπή HX 229 συμπεριλάμβανε 40 πλοία συνοδευόμενα από 4 αντιτορπιλικά και 1 κορβέτα: χάθηκαν 13 πλοία. Μόνο ένα υποβρύχιο βυθίστηκε. Αλλά αυτό ήταν και το ζενίθ των επιτυχιών των υποβρυχίων. Αρχές Μαΐου η Διοίκηση Υποβρυχίων διέθετε περίπου 60 υποβρύχια σε διάφορες ομάδες, έτοιμες να επιτεθούν σε νηοπομπές στον βόρειο Ατλαντικό. Στις 2 επόμενες εβδομάδες υπήρχαν 525 πλοία σε νηοπομπές που έπλεαν στη ζώνη κινδύνου. Από αυτά βυθίστηκαν 20, αλλά χάθηκαν και 22 γερμανικά υποβρύχια. Ο Ντένιτς ήταν συγκλονισμένος. Στις 17 Μαΐου 1943 στέλνει το εξής μήνυμα στους ηττημένους κυβερνήτες: «Δεν βλέπουμε καμία εξήγηση γι' αυτή την αποτυχία». Στις 22 Μαΐου στέλνει ένα οργισμένο μήνυμα: «Όποιος νομίζει ότι το χτύπημα νηοπομπών δεν είναι πλέον δυνατό ... είναι αξιοθρήνητο ανθρωπάκι. Η μάχη του Ατλαντικού γίνεται σκληρότερη, αλλά είναι καθοριστική για την διεξαγωγή του πολέμου». Στο μήνυμα αυτό ήρθε την επομένη να προστεθεί άλλο ένα, που διέταζε την απόσυρση από τον βόρειο Ατλαντικό. Επρόκειτο για «προσωρινή» απόσυρση - ωστόσο, τα υποβρύχια δεν κατόρθωσαν ποτέ ξανά να υπερισχύσουν σ' αυτό το πλέον σημαντικό κομμάτι του Ατλαντικού.

Σε αντίθεση με τις προηγούμενες βρετανικές ήττες από τα υποβρύχια, η νίκη αυτή τη φορά κερδήθηκε μάλλον χάρη στην ανώτερη τακτική παρά χάρη στις καλύτερες πληροφορίες για τα σήματα. Από τις 13 Δεκεμβρίου 1942, οι Βρετανοί κρυπταναλυτές άρχισαν να διαβάζουν τον γερμανικό κώδικα που χρησιμοποιόταν για τα υποβρύχια, αν και όχι πάντα αρκετά γρήγορα για να αποβαίνει χρήσιμη η αποκωδικοποίηση. Μετά από προσωρινή αποτυχία τον Ιανουάριο και τον Φεβρουάριο του 1943, λόγω μιας συμμαχικής τροποποίησης, οι Γερμανοί έσπασαν πάλι τον ναυτικό κρυπτογραφικό κώδικα 3, και συνέχισαν έτσι μέχρι την αντικατάστασή του, τον Ιούνιο του 1943. Την κρίσιμη στιγμή, τον Μάιο του 1943, οι Σύμμαχοι αποκρυπτογραφούσαν σχεδόν αμέσως τις γερμανικές εντολές προς τα υποβρύχια· αλλά και η γερμανική Υπηρεσία Πληροφοριών του ναυτικού αποκωδικοποιούσε κατά παρόμοιο τρόπο τις συμμαχικές εντολές προς τις νηοπομπές και τις συνοδείες τους.

Digitized by 10uk1s

Έτσι, οι Σύμμαχοι άλλαξαν τις ρότες των νηοπομπών για να αποφύγουν τις «αγέλες λύκων»· αλλά και τα υποβρύχια άλλαξαν τη διάταξή τους.

Μέχρι την άνοιξη του 1943 ο Ατλαντικός, σύμφωνα με τα λεγόμενα του Βρετανού Πρώτου Λόρδου του Ναυαρχείου, είχε «τόσο κορεσθεί από υποβρύχια ώστε η αποφυγή τους καθίσταται ολοένα και περισσότερο αδύνατη». Οι Βρετανοί ήταν αναγκασμένοι να ανοίγουν δρόμο πολεμώντας, με όπλο το πείσμα και τις τεχνικές καινοτομίες. Τα «Αεροσκάφη Μεγάλης Ακτίνας Δράσης», τα οποία μπορούσαν να περιπολούν επί 4 ώρες σε απόσταση 1.000 μιλίων από τη βάση τους, ενισχύονταν τη νύχτα με προβολείς προσαρμοσμένους στο κάτω μέρος της ατράκτου. Η ανάπτυξη των εκατοστομετρικών (βραχέων κυμάτων) ραντάρ τους έδωσε τη δυνατότητα να εντοπίζουν τα υποβρύχια μέρα και νύχτα. Από τον Οκτώβριο του 1942, το εκατοστομετρικό ραντάρ άρχισε να εγκαθίσταται στα πλοία συνοδείας ώστε να μπορούν να εντοπίζουν υποβρύχια τόσο στην επιφάνεια όσο και κάτω από αυτήν, με τη χρήση του υπάρχοντος εξοπλισμού ηχοβολιστικού εντοπισμού σόναρ (τα υποβρύχια όταν καταδύονταν είχαν περιορισμένη εμβέλεια και πολύ χαμηλές ταχύτητες, και γι' αυτό επιχειρούσαν όσο το δυνατό περισσότερο στην επιφάνεια). Μια άλλη καινοτομία ήταν ο ανιχνευτής υψίσυχνης κατεύθυνσης (high-frequency direction finding: HF/DF - «Huff-Duff», όπως επικράτησε στην καθομιλουμένη) που από τον Ιούλιο του 1942 άρχισε να εγκαθίσταται σε πλοία συνοδείας. Έδινε τη δυνατότητα στα πολεμικά πλοία να εντοπίζουν τα υποβρύχια όταν έστελναν σήματα στην παράκτια διοίκησή τους ή μεταξύ τους και, αν βρίσκονταν κοντά, να κατευθύνονται προς αυτά ολοταχώς. Και επιπλέον, τα όπλα των πλοίων συνοδείας έγιναν αποτελεσματικότερα - οι βόμβες βυθού αυξήθηκαν σε βάρος και οι ρυθμίσεις τους έγιναν ακριβέστερες, ενώ το νέο περίβλημα που έμοιαζε με σκαντζόχοιρο έδινε τη δυνατότητα στη γόμωση της βόμβας βυθού να επιταχύνει την έκρηξή της με τη ρίψη της μπροστά από τα επιτιθέμενα σκάφη. Ένα άλλο νέο όπλο ήταν το αεροπλανοφόρο συνοδείας, ένα μικρό αεροπλανοφόρο το οποίο σε συνεργασία με τις συνοδευτικές ομάδες υποστήριξης, ενίσχυε τις απειλούμενες νηοπομπές και εκτελούσε μικρής εμβέλειας επιχειρήσεις αναζήτησης και καταστροφής υποβρυχίων.

Η ήττα των υποβρυχίων στις διαδρομές του Βόρειου Ατλαντικού ήταν επίτευγμα του βρετανικού ναυτικού, της ΡΑΦ και του Βασιλικού Καναδικού Ναυτικού, με κάποια βοήθεια από τη Βασιλική Αυστραλιανή Πολεμική Αεροπορία. Τον Μάιο του 1943 έξι γερμανικά υποβρύχια βύθισαν οι Αμερικανοί (το ένα στον Β. Ατλαντικό) ενώ άλλα 33 βυθίστηκαν από δυνάμεις της Βρετανικής Κοινοπολιτείας. Όταν τα υποβρύχια κινήθηκαν νοτιότερα στον Ατλαντικό, σε περιοχές αμερικανικής ευθύνης (ο Ναύαρχος Κινγκ είχε ορθώς επιμείνει ότι οι δυνάμεις που συντάσσονταν κατά εθνικότητα ήταν αποτελεσματικότερες από τις μικτές δυνάμεις) το αμερικανικό ναυτικό έδειξε τις ικανότητές του και, ειδικότερα, το ταλέντο στη συνεργασία αεροσκαφών και πολεμικών πλοίων, τον Ιούλιο του 1943, οι Αμερικανοί βύθισαν 33 υποβρύχια - τα μισά από αεροπορικές επιθέσεις. Άλλα 4 καταστράφηκαν από συντονισμένες επιθέσεις Βρετανών και Αμερικανών. Τον ίδιο μήνα, το τονάζ των συμμαχικών εμπορικών πλοίων που ναυπηγήθηκε από τον Σεπτέμβριο του 1939 ξεπερνούσε συνολικά το τονάζ των πλοίων που είχαν βυθιστεί από τότε. Η επιταχυνόμενη παραγωγή ολοένα και περισσότερο ξεπερνούσε τις φθίνουσες απώλειες. Οι τεχνικές πρόοδοι των Γερμανών σημειώθηκαν πάρα πολύ αργά και δεν μπόρεσαν να ανατρέψουν τη συμμαχική νίκη. Μετά τον Ιούλιο του 1943, τα υποβρύχια που δρούσαν στον Ατλαντικό, βύθιζαν πολύ λιγότερο από 100.000 τόνους το μήνα - με ρεκόρ τους 73.000 τόνους τον Απρίλιο του 1945, όταν η Γερμανία βρισκόταν στα πρόθυρα της ολοκληρωτικής ήττας.

ΒΟΡΕΙΑ ΑΦΡΙΚΗ

Βρετανικές δυνάμεις, πάλι, υποχρέωσαν τους Γερμανούς για πρώτη φορά να υποχωρήσουν

Digitized by 10uk1s

οριστικά στη διάρκεια χερσαίας εκστρατείας. Στην Αίγυπτο, αρχές Ιουλίου 1942, η 8η Στρατιά υπό τον Στρατηγό Ώκινλεκ αναχαίτισε τους Γερμανούς και τους Ιταλούς στο Ελ Αλαμέιν, 60 μίλια δυτικά της Αλεξάνδρειας - οι δυνάμεις του Άξονα δεν κατόρθωσαν ποτέ να προχωρήσουν ανατολικότερα. Ήταν η προτελευταία φάση ενός αγώνα που είχε αρχίσει τον Σεπτέμβριο του 1940, όταν ο ιταλικός στρατός προέλασε 105 χιλιόμετρα μέσα στην Αίγυπτο. Τέλη του 1940 και αρχές του 1941 οι Βρετανοί απώθησαν τους Ιταλούς περίπου 550 χιλιόμετρα δυτικά. Στη συνέχεια, από τον Μάρτιο ως τον Απρίλιο οι Ιταλοί, με την αποφασιστική υποστήριξη γερμανικών στρατευμάτων υπό την ηγεσία του Ρόμμελ, απώθησαν τους Βρετανούς περίπου 600 χιλιόμετρα ανατολικά. Τέλη του 1941 μια βρετανική επίθεση ανάγκασε τις δυνάμεις του Άξονα να υποχωρήσουν γι' άλλη μια φορά 550 χιλιόμετρα. Αλλά ο Ρόμμελ, μετά από μια προέλαση περίπου 900 χιλιομέτρων (σε δύο φάσεις: Ιανουάριο με Φεβρουάριο του 1942, και Ιούνιο) έφτασε μέχρι το Ελ Αλαμέιν. Τέλος, τον Οκτώβριο του 1942, ο Στρατηγός Μοντγκόμερυ ξεκίνησε μια προέλαση 2.400 χιλιομέτρων, διώχνοντας οριστικά τους Γερμανοϊταλούς από την Αίγυπτο και τη Λιβύη.

Υπήρχαν κάποιοι σταθεροί παράγοντες σε αυτές τις εκστρατείες. Ο Στρατηγός φον Ράβενσταϊν περιέγραψε την έρημο ως «παράδεισο για τον αξιωματικό επιχειρήσεων και κόλαση για τον αξιωματικό επιμελητείας». Οι νικηφόρες προελάσεις επιμήκυναν τις γραμμές επικοινωνίας ενώ με τις οπισθοχωρήσεις τα στρατεύματα επανέρχονταν στις πηγές ανεφοδιασμού: έτσι διευκολύνονταν οι αντεπιθέσεις. Οι Γερμανοί στην έρημο, όπως και αλλού, είχαν ανώτερη τακτική από τους αντιπάλους τους. Πάνω απ' όλα, το πυροβολικό, τα άρματα μάχης και το πεζικό τους συνεργάζονταν μ' ένα τρόπο που οι Βρετανοί δυσκολεύονταν να εφαρμόσουν· μάλιστα, δεν έλειπαν οι αμοιβαίες δυσαρέσκειες μεταξύ βρετανικού πεζικού και τεθωρακισμένων. Σχολιάζοντας τις χειμερινές συγκρούσεις του 1941-42 στην Αφρική, το γερμανικό επιτελείο σημείωνε: «Ποτέ και πουθενά δεν επικεντρώθηκε η Βρετανική Ανωτέρα Διοίκηση με όλες τις διαθέσιμες δυνάμεις της στο κρίσιμο και αποφασιστικό σημείο».

Ο ίδιος ο Ρόμμελ αποτελούσε από μόνος του ένα σταθερό πλεονέκτημα του Άξονα, όχι μόνο χάρη στη δραστήρια ηγεσία του και τις ταχύτατες αντιδράσεις του, αλλά τις σχεδόν μαγικές ιδιότητες που του απέδιδαν, ιδιαίτερα οι Βρετανοί. Ο Τσώρτσιλ αναφέρθηκε σ' αυτόν με κολακευτικά λόγια, στη Βουλή των Κοινοτήτων: «Έχουμε απέναντί μας έναν πολύ τολμηρό και ικανότατο αντίπαλο και, ας μου επιτραπεί να πω, παραβλέποντας την απανθρωπιά του πολέμου, ένα μεγάλο στρατηγό»· ενώ ο Ώκινλεκ έκρινε απαραίτητο να διαμηνύσει στους διοικητές του στρατού του ότι το να μιλούν για τον Ρόμμελ σαν να ήταν υπεράνθρωπος ήταν κακό για το ηθικό και έπρεπε να απαγορευτεί.

Άλλο πλεονέκτημα του Άξονα ήταν η ποιότητα του εξοπλισμού. Τα γερμανικά άρματα ήταν ανώτερα - μέχρι τον Σεπτέμβριο του 1942, οπότε μπήκαν στη μάχη τα αμερικανικής κατασκευής "Σέρμαν". (Τον Ιούνιο οι Βρετανοί υπέκλεψαν ένα μήνυμα στο οποίο αναφερόταν ότι ο Χίτλερ χαρακτήριζε τα βρετανικά άρματα «τενεκέδες».) Ο οπλισμός των βρετανικών αρμάτων μάχης ήταν ανεπαρκής και το βασικό άρμα κρούσεως, το "Κρουσέιντερ", είχε ελλιπή δύναμη πυρός, λεπτή θωράκιση και δεν ήταν αξιόπιστο. Στις αρχές του 1942, το αμερικανικής κατασκευής "Γκραντ" βελτίωσε κάπως τα πράγματα, αλλά το πυροβόλο του είχε περιορισμένη στρεψιμότητα. Το 1942 ο Ώκινλεκ επέμενε ότι χρειαζόταν μια υπεροχή 3 προς 2 σε άρματα μάχης για να εξισορροπήσει την τεχνική και τακτική ανωτερότητα των Γερμανών ενώ για να αντιμετωπίσει τους Ιταλούς θεωρούσε αρκετό το να διαθέτει ισάριθμα άρματα. Μόλις το 1942 άρχισε η 8η Στρατιά να παραλαμβάνει αντιαρματικά πυροβόλα 6 λιβρών προς αντικατάσταση των αναποτελεσματικών αντιαρματικών των 2 λιβρών και τίποτα απ' ό,τι παρήγαν οι Σύμμαχοι δεν μπορούσε να συγκριθεί με τα τρομερά γερμανικά αντιαεροπορικά πυροβόλα των 88 χιλιοστών, που χρησιμοποιούνταν και ως αντιαρματικά, με συντριπτικά αποτελέσματα.

Digitized by 10uk1s

Στους αιθέρες, τα γερμανικά Me-109F άνετα υπερτερούσαν όλων των βρετανικών καταδιωκτικών μέχρι που εμφανίστηκαν τα Σπίτφαϊαρ V, την άνοιξη και το καλοκαίρι του 1942.

Υπήρχε όμως ένας μεταβλητός παράγων ο οποίος ήταν αποφασιστικός: ο ανεφοδιασμός. Οι Βρετανοί διέθεταν μια σχετικά ασφαλή γραμμή ανεφοδιασμού από τη Βρετανία, τις ΗΠΑ και την Ινδία. Όσο διέθεταν οι Σύμμαχοι αρκετά φορτηγά πλοία προς τη Μέση Ανατολή, καλύπτονταν οι καθυστερήσεις των δρομολογίων από το Ακρωτήριο της Ν. Αφρικής προς Αίγυπτο. Η ανάγκη να κρατηθεί η Μέση Ανατολή για να προστατευθούν τα δρομολόγια ανεφοδιασμού της Ρωσίας μέσω του Ιράν, όπως και η ανάγκη να προστατευθούν οι πετρελαιοφόρες περιοχές για να κρατηθεί η Ινδία ως βάση για την ανάσχεση της Ιαπωνίας και την υποστήριξη της Κίνας, αποτέλεσαν επιπλέον κίνητρα για την αμερικανική υποστήριξη της βρετανικής άμυνας. Το 1942 φαινόταν πολύ πιθανό, γερμανικές δυνάμεις από την Αφρική και τη Ρωσία να συναντηθούν στο Ιράκ ή το Ιράν και να βοηθήσουν μια ιαπωνική εισβολή στην Ινδία. Εξαιτίας αυτών των φόβων, δόθηκε υψηλή προτεραιότητα στις θαλάσσιες μεταφορές για τον ανεφοδιασμό του βρετανικού στρατού στη Μέση Ανατολή.

Ο ανεφοδιασμός των Γερμανοϊταλών μπορούσε να γίνεται μόνο από λιμάνια της Μεσογείου, και μπορούσε να παρεμποδίζεται από υποβρύχια, πλοία επιφανείας και αεροπλάνα. Η αποτελεσματική παρεμπόδιση χρειαζόταν σωστή πληροφόρηση· και μετά τον Ιούλιο του 1941 οι συστηματικές υποκλοπές των ιταλικών ραδιοσημάτων προειδοποιούσαν έγκαιρα τους Βρετανούς για κάθε πλοίο που διέσχιζε τη Μεσόγειο μεταφέροντας στρατεύματα ή εφόδια στις δυνάμεις του Άξονα στη Βόρεια Αφρική· αλλά ο χρόνος απόπλου και η πορεία των νηοπομπών τους ή των μεμονωμένων πλοίων μερικές φορές άλλαζαν εκ των υστέρων.

Οι Βρετανοί έπρεπε επίσης να σκηνοθετούν αεροπορικές αναγνωρίσεις των πλοίων που σκόπευαν να χτυπήσουν, ώστε να αποκρύπτουν την επιτυχία τους στο σπάσιμο των κωδίκων. Όπως και να 'χει, διενεργούσαν αποτελεσματικές επιχειρήσεις με την αεροπορία, τα υποβρύχια και πλοία επιφανείας ("Δύναμη Κ") από τη Μάλτα και από βάσεις στη Βόρεια Αφρική. Η μετακίνηση μεγάλου μέρους της Λούφτβαφε στη Ρωσία το καλοκαίρι του '41, έκανε τα πράγματα ευκολότερα. Τον Ιούλιο και τον Οκτώβριο '41, οι Γερμανοϊταλοί έχασαν το 1/5 των φορτίων που προορίζονταν για τη βόρεια Αφρική· κάθε μήνα περνούσαν περίπου 72.000 τόνοι. Νοέμβριο του '41, χάθηκε το 62% των φορτίων· μόνο 30.000 τόνοι έφτασαν στον προορισμό τους. Οι μονάδες του Άξονα στο μέτωπο χρειάζονταν 30.000 τόνους το μήνα για κανονική κατανάλωση καυσίμων, πυρομαχικών, τροφίμων, και άλλα τόσα για ανεφοδιασμό της γραμμής επικοινωνιών, και για δημιουργία αποθεμάτων για τις ιταλικές και γερμανικές αεροπορικές δυνάμεις στην Αφρική. Τον Δεκέμβριο στάλθηκαν λιγότεροι τόνοι και με ισχυρή συνοδεία, και παρ' όλο που οι απώλειες μειώθηκαν στο 18%, μόνο 39.000 τόνοι έφτασαν στον προορισμό τους.

Ήταν η περίοδος που κλιμακωνόταν η βρετανική επιχείρηση CRU-SADER-Νοέμβριος 1941-, η οποία εξελίχθηκε επιτυχώς, με ουσιαστική αριθμητική υπεροχή σε άρματα μάχης, εναντίον ενός στριμωγμένου Ρόμμελ. Οι Γερμανοί απάντησαν με την ενίσχυση των γραμμών ανεφοδιασμού τους. Τον Νοέμβριο του 1941 το 2ο Αεροπορικό Σώμα (*Fliegerkorps II)* της Λούφτβαφε άρχισε να φτάνει στη Σικελία από την ανατολική Ευρώπη και τα γερμανικά υποβρύχια πήραν εντολή να κατευθυνθούν στη Μεσόγειο. Στη Σικελία, η γερμανική αεροπορική δύναμη αυξήθηκε στα 425 αεροσκάφη (εξαιτίας της ρωσικής χειμερινής επίθεσης, ωστόσο, οι Γερμανοί δεν κατάφεραν να φτάσουν τα 650 όπως είχαν προγραμματίσει). Η πρωταρχική σημασία του ρωσικού μετώπου φάνηκε όταν τα ίδια αυτά αεροπλάνα αποσύρθηκαν ξανά (τον Ιούνιο του 1942) στα Βαλκάνια, προκειμένου να

Digitized by 10uk1s

αντικαταστήσουν αεροπορικές δυνάμεις που είχαν μετακινηθεί στη Ρωσία για να υποστηρίξουν την θερινή επίθεση του 1942. Νωρίτερα οι Γερμανοί, με τη βοήθεια των υποβρυχίων -υπήρχαν 21 γερμανικά υποβρύχια στη Μεσόγειο μέχρι τα τέλη Δεκεμβρίου 1941- του ιταλικού ναυτικού και της ιταλικής αεροπορίας, είχαν ανατρέψει τις βρετανικές επιτυχίες κι είχαν αποκαταστήσει την υπεροχή του Ρόμμελ στη Βόρεια Αφρική.

Τον Νοέμβριο και τον Δεκέμβριο του 1941, το αεροπλανοφόρο *Ark Royal,* το θωρηκτό *Barham* και 3 καταδρομικά βυθίστηκαν, ενώ 2 θωρηκτά, το *Valiant* και το *Queen Elizabeth,* βγήκαν εκτός μάχης από ιταλικά υποβρύχια-«μινιατούρες» στο λιμάνι της Αλεξανδρείας. Ύστερα απ' αυτό, λίγες ήταν οι δυνατότητες των βρετανικών πλοίων επιφανείας ενάντια στις ισχυρές ιταλικές νηοπομπές· τον ίδιο καιρό μειώνονταν σταθερά οι βρετανικές αεροπορικές και υποβρυχιακές επιθέσεις με ορμητήριο τη Μάλτα κατά των γραμμών ανεφοδιασμού του Ρόμμελ, λόγω των εντεινόμενων βομβαρδισμών του νησιού και των επιτυχών επιθέσεων κατά των βρετανικών νηοπομπών ανεφοδιασμού της Μάλτας. Τέλη του 1941, μόνο ένα πετρελαιοφόρο έφτασε στη Μάλτα, κι άλλο ένα στις αρχές Ιανουαρίου του 1942. Αργότερα, τον ίδιο μήνα, έφτασαν τα 3 από τα 4 πλοία μιας νηοπομπής και ένα ακόμη πετρελαιοφόρο. Τον Φεβρουάριο, ωστόσο, δεν έφτασε στη Μάλτα κανένα πλοίο· και τον Μάρτιο κατάφερε να φτάσει μόνο το 1/5 των εφοδίων μια νηοπομπής· Απρίλιο και Μάιο καμία νηοπομπή. Όλο τον Φεβρουάριο γερμανικά και ιταλικά βομβαρδιστικά έριξαν 750 τόνους βομβών στο νησί· τον Μάρτιο 2.000 τόνους, και τον Απρίλιο 5.500 τόνους. (Χάριν συγκρίσεως, οι Γερμανοί έριξαν 520 τόνους στο Κόβεντρυ τον Νοέμβριο του 1940). Ενάντια σε συγκεντρωμένους και εύκολα προσδιορισμένους στόχους, όπως ο ναύσταθμος και οι συνοικίες γύρω από τον Μεγάλο Λιμένα, αυτοί οι βομβαρδισμοί υπήρξαν πολύ αποτελεσματικοί. Η Μάλτα συνέχισε να είναι σταθμός αεροσκαφών για τις πτήσεις προς Μέση Ανατολή, αλλά έπαψε να είναι βάση για επιθέσεις κατά του ναυτικού του Άξονα. Ακόμη και ο στολίσκος υποβρυχίων αποσύρθηκε από εκεί τον Απρίλιο του 1942. Φεβρουάριο και Μάρτιο του 1942 οι Γερμανοϊταλοί έχασαν μόνο το 9% των φορτίων για τη Βόρεια Αφρική, και 107.000 τόννοι έφτασαν σώοι. Τον Απρίλιο έχασαν λιγότερο από 1% και πέρασαν 150.000 τόνοι, ενώ τον Μάιο χάθηκε λιγότερο από το 7% και 86.000 τόνοι έφτασαν στον προορισμό τους.

Στις 20 Δεκεμβρίου 1941, οι δύο μεραρχίες πάντσερ του Ρόμμελ διέθεταν λιγότερα από 23 άρματα μάχης σε ικανοποιητική κατάσταση, ενώ οι Ιταλοί 15. Αλλά την προηγούμενη μέρα είχαν φτάσει νηοπομπές στη Βεγγάζη και στην Τρίπολη, και ξεφόρτωσαν 44 νέα άρματα· τώρα ο Ρόμμελ μπορούσε να περάσει στην αντεπίθεση. Στις 5 Ιανουαρίου μεταφέρθηκαν στην Τρίπολη 54 άρματα μάχης και άλλα 71 στις 24 Ιανουαρίου. Η βρετανική υπηρεσία πληροφοριών γνώριζε για τις νηοπομπές αυτές αλλά δεν μπορούσε να μάθει τι μετέφεραν. Ως εκ τούτου, η δύναμη των Γερμανών αιφνιδίασε την 8η στρατιά, και ο Ρόμμελ μπόρεσε να εξαπολύσει μια επίθεση που ανάγκασε τους Βρετανούς να αποσυρθούν στη γραμμή Γκαζάλα. Η ενίσχυση των Γερμανών συνεχιζόταν καθώς περισσότερα πλοία του Άξονα διέσχιζαν με ασφάλεια τη Μεσόγειο. Την 1η Μαΐου 1942, ο Χίτλερ και ο Μουσολίνι συμφώνησαν ότι η επίθεση στην έρημο έπρεπε να επαναληφθεί τέλη Μαΐου - όμως πριν από την κατάληψη της Αιγύπτου έπρεπε να προηγηθεί εισβολή στη Μάλτα. Ο Ρόμμελ ξεκίνησε την επίθεση του με 510 άρματα, από τα οποία τα 282 ήσαν ιταλικά. Μεταξύ των γερμανικών αρμάτων υπήρχαν και 19 Πάντσερ III με βελτιωμένο μακρύκανο πυροβόλο. Οι Βρετανοί είχαν 499 άρματα κρούσης από τα οποία τα 242 ήταν τύπου Γκραντ και τα 257 ήταν τα αναξιόπιστα Κρουσέιντερ, συν 287 άρματα μάχης υποστήριξης πεζικού· τα τελευταία ήταν ακατάλληλα για αναμέτρηση με άλλα άρματα μάχης και ως επί το πλείστον παρωχημένα. Ως τις 15 Ιουνίου, οι Βρετανοί είχαν ηττηθεί σε μια σειρά μαχών και οι δυνάμεις τους μειώθηκαν σε 50 άρματα κρούσης και σε 20 άρματα υποστήριξης πεζικού. Στις 20 Ιουνίου το Τομπρούκ παραδόθηκε στους Γερμανούς, και 30.000 Βρετανοί και Νοτιοαφρικανοί στρατιώτες πιάστηκαν αιχμάλωτοι.

Digitized by 10uk1s

Στη φάση αυτή πάρθηκαν δύο σημαντικές αποφάσεις. Αφού προήγαγε τον Ρόμμελ σε στρατάρχη, ο Χίτλερ αποδέχτηκε την πρότασή του να κυριευτεί αμέσως η Αίγυπτος, πριν προλάβουν να συνέλθουν οι Βρετανοί, εξασφαλίζοντας και τη σύμφωνη γνώμη του Μουσολίνι για αναβολή της κατάληψης της Μάλτας. Στην Ουάσινγκτον, ο Πρόεδρος Ρούσβελτ διέταξε την άμεση αποστολή 300 αρμάτων μάχης Σέρμαν στη Μέση Ανατολή, 100 αυτοκινούμενων πυροβόλων και ενός μεγάλου αριθμού αεροπλάνων. Έτσι, η ισορροπία των δυνάμεων άρχισε να αλλάζει ξανά υπέρ των Βρετανών.

Τον Φεβρουάριο του 1942, δύο γερμανικά καταδρομικά, τα *Scharnhorst* και *Gneisenau,* μολονότι υπέστησαν απανωτούς βομβαρδισμούς στην Βρέστη, βγήκαν σώα και επέστρεψαν ολοταχώς στη Γερμανία, μέσα από το Στενό της Μάγχης. Αυτή η γερμανική επιτυχία αναστάτωσε τη βρετανική κοινή γνώμη· βοήθησε όμως τη Βρετανική Ναυτική Διοίκηση να διαθέσει πολεμικά πλοία από τον Ατλαντικό, για τη συνοδεία αεροπλανοφόρων από τα οποία θα απογειώνονταν καταδιωκτικά για τη Μάλτα. Τον Μάρτιο, 31 Σπίτφαϊαρ πέταξαν προς τη Μάλτα. Τον Απρίλιο έφτασαν άλλα 46, αλλά τα περισσότερα τέθηκαν εκτός μάχης στο έδαφος. Το Μάιο, με περισσότερες προφυλάξεις, παραδόθηκαν με ασφάλεια 77 Σπίτφαϊαρ. Η ΡΑΦ άρχισε πάλι να κυριαρχεί στους αιθέρες πάνω από τη Μάλτα. Τον Ιούνιο, ωστόσο, μια νηοπομπή προς Μάλτα δεν έφτασε στον προορισμό της και επέστρεψε, και άλλη μία έχασε τα τέσσερα από τα έξι πλοία της· όμως τον Ιούλιο άλλα 59 Σπίτφαϊαρ έφτασαν στη Μάλτα, ενώ καύσιμα και πυρομαχικά μεταφέρθηκαν εκεί με υποβρύχια. Τον ίδιο μήνα, ένας βρετανικός στολίσκος υποβρυχίων επέστρεψε στη Μάλτα, και τον Αύγουστο του 1942 έφτασαν στο νησί τα υπολείμματα μιας μεγάλης νηοπομπής - από τα δεκατέσσερα εμπορικά πλοία είχαν βυθιστεί τα εννιά, μαζί με το αεροπλανοφόρο *Eagle*· παρ' όλα αυτά, το φορτίο που μετέφεραν ήταν το μεγαλύτερο των τελευταίων δώδεκα μηνών. Αυτή ήταν και η τελευταία νηοπομπή προς Μάλτα την οποία κατάφεραν να πλήξουν με επιτυχία οι Γερμανοϊταλοί. Τον ίδιο καιρό πέταξαν στη Μάλτα άλλα 56 Σπίτφαϊαρ. Έτσι, το φθινόπωρο του '42 η Μάλτα γι' άλλη μια φορά αποτελούσε σοβαρή απειλή για τον ανεφοδιασμό του Άξονα στη Βόρεια Αφρική.

Το μεγάλο διακύβευμα του Ρόμμελ, η προέλασή του στην Αίγυπτο, έφερε στις 29 Ιουνίου 1942 τα προωθημένα του κλιμάκια μέχρι τη βρετανική αμυντική γραμμή στο Ελ Αλαμέιν, 72 χιλιόμετρα από την Αλεξάνδρεια. Την 1η Ιουλίου εξαπέλυσε επίθεση. Στη φάση αυτη, όπως αναφέρει η επίσημη ιστορία, οι υπηρεσίες πληροφοριών παρείχαν στους Βρετανούς διοικητές «τις περισσότερες πληροφορίες που έλαβε ποτέ μαχόμενη δύναμη οποιασδήποτε σημαντικής εκστρατείας του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, αναφορικά με τις κινήσεις του εχθρού». Κάθε κλείδα της συσκευής "Αίνιγμα" που χρησιμοποιούσαν οι Γερμανοί στη βορειοαφρικανική αναμέτρηση αποκρυπτογραφείτο, συνήθως εντός ωρών από τη στιγμή που αποστελλόταν· οι κώδικες των ιταλικών πλοίων συνέχισαν να διαβάζονται· και στο πεδίο της μάχης, σήματα επικοινωνιών υποκλέπτονταν συστηματικά. Η αξία των υποκλαπέντων σημάτων ήταν βέβαια πολύ μεγάλη - όμως υπάρχει και ο κίνδυνος να υπερεκτιμηθεί: οι προθέσεις των αντίπαλων διοικητών σπανίως αποκαλύπτονταν στα σήματα, και οι τακτικές των χερσαίων αναμετρήσεων συχνά αναπτύσσονταν πολύ γρήγορα ώστε να τις προλαβαίνει η υπηρεσία πληροφοριών. Εξάλλου, οι Βρετανοί δεν μονοπωλούσαν την επιτυχία. Οι Γερμανοί αποκρυπτογραφούσαν τον βασικό κώδικα της 8ης Στρατιάς μέχρι τον Ιανουάριο του 1942, και στη συνέχεια αντιστάθμισαν την απώλειά του σπάζοντας τον κρυπτογραφικό κώδικα που χρησιμοποιούσε ο στρατιωτικός ακόλουθος των ΗΠΑ στο Κάιρο, για τις άφθονες αναφορές του προς την Ουάσινγκτον. Οι Γερμανοί εκμεταλλεύτηκαν στο έπακρο την χαρακτηριστική απροσεξία των Βρετανών κατά την ανταλλαγή σημάτων μεταξύ σχηματισμών τους στο πεδίο της μάχης. Γενικά όμως οι Βρετανοί τα κατάφεραν καλύτερα από τους Γερμανούς. Οι υποκλοπές τους παρείχαν πληροφορίες για τις κινήσεις των εχθρικών πλοίων, για τη δύναμη του αντιπάλου σε άνδρες και όπλα, ακόμη και για τη διάταξη των δυνάμεων του Ρόμμελ. Μερικές φορές

Digitized by 10uk1s

αποκαλύπτονταν και οι επιχειρησιακοί στόχοι. Μια τέτοια περίπτωση ήταν η ίδια η επίθεση του Ρόμμελ την 1η Ιουλίου: η αποκρυπτογράφηση ενός σήματος της συσκευής "Αίνιγμα" το πρωί της 30ής Ιουνίου, έδειξε ότι ο Ρόμμελ πρότεινε να γίνει μια παραπλανητική επίθεση στα βόρεια το απόγευμα της ίδιας μέρας, στις 3 μ.μ., προτού εξαπολύσει την κύρια επίθεσή του. Το απόγευμα μάθαιναν ότι η επίθεση είχε αναβληθεί για την επομένη (1η Ιουλίου) και ότι η 15η Μεραρχία Πάντσερ θα χτυπούσε στο κέντρο της γραμμής. Αυτή η πληροφορία, αν και ελλιπής, βοήθησε τον Ώκινλεκ να αναχαιτίσει τον Ρόμμελ. Δύο μέρες αργότερα, ο Ρόμμελ εγκατέλειψε την προσπάθεια να απωθήσει τους Βρετανούς.

Τέλη Αυγούστου, όταν ο Ρόμμελ προσπάθησε ξανά, η θέση των Βρετανών είχε βελτιωθεί ακόμη περισσότερο. Η αντικατάσταση των παλιών με νέους Βρετανούς διοικητές (με τον Αλεξάντερ Αρχιστράτηγο Μέσης Ανατολής και τον Μοντγκόμερυ Διοικητή της 8ης Στρατιάς) υπήρξε ευεργετική για το ηθικό, κυρίως λόγω της ικανότητας του Μοντγκόμερυ να αυτοπροβάλλεται. Η βρετανική υπηρεσία πληροφοριών συγκέντρωνε ακόμη περισσότερο υλικό. Από τις αρχές Αυγούστου του 1942, οι αναφορές για τις δυνάμεις του Άξονα στην Αφρική αποστέλλονταν κανονικά μέσω ασυρμάτου και εξίσου κανονικά αποκωδικοποιούνταν. Μάλιστα στις 17 Αυγούστου οι Βρετανοί αποκρυπτογράφοι στο Μπλέτσλυ της Αγγλίας παρέδωσαν μιαν εκτίμηση που έκανε η διοίκηση του Ρόμμελ στις 15 Αυγούστου: Οι ενισχύσεις του είχαν δώσει μια προσωρινή υπεροχή - όχι όμως στον αέρα. Αν τα εφόδια έφταναν εγκαίρως, θα επιχειρούσε επίθεση στις 26 Αυγούστου, αφού προηγουμένως ανασύντασσε τις δυνάμεις του στη διάρκεια της νύχτας, στο φως του φεγγαριού. Ο Ρόμμελ έλπιζε να διασπάσει τη γραμμή των Βρετανών στο νότιο άκρο του μετώπου.

Ακριβώς στη φάση εκείνη ο επανεξοπλισμός της Μάλτας και οι υπηρεσίες πληροφοριών έδωσαν στους Βρετανούς τη δυνατότητα να περιορίσουν αποφασιστικά τον ανεφοδιασμό του Ρόμμελ. Στις 15 και 17 Αυγούστου οι Βρετανοί βύθισαν δύο φορτηγά πλοία που κατευθύνονταν προς βόρεια Αφρική, και στις 21 Αυγούστου ένα πετρελαιοφόρο. Στις 24 Αυγούστου -και ξανά, τρεις μέρες αργότερα- ο Ρόμμελ ανέβαλε την επίθεση. Στις 29 Αυγούστου, μετά τη βύθιση άλλων δύο δεξαμενόπλοιων, ο Ρόμμελ αποφάσισε ότι δεν μπορούσε παρά να περιοριστεί σε μια τοπική επιχείρηση στο Ελ Αλαμέιν για να εξουδετερώσει την 8η Στρατιά. Στις 4 μ.μ. της 30ής Αυγούστου ο Ρόμμελ αποφάσισε να επιτεθεί την ίδια νύχτα, μολονότι είχε καύσιμα μόνο για τέσσερις-πέντε μέρες μάχης και πολεμοφόδια για έξι μέρες μάχης το πολύ. Την ίδια εκείνη τη μέρα βυθίστηκε άλλο ένα τάνκερ, και οι Γερμανοί αναγκάστηκαν να μεταφέρουν καύσιμα από την Ιταλία αεροπορικώς. Καύσιμα δια θαλάσσης έφτασαν μόνο στις 4 Σεπτεμβρίου. Την 1η Σεπτεμβρίου, ο Ρόμμελ ματαίωσε την αναμέτρηση στην Άλαμ Χάλφα και στις 2 Σεπτεμβρίου διέταξε οπισθοχώρηση στις αρχικές του θέσεις.

Ο Ρόμμελ είχε καθηλωθεί από την διάταξη των στρατευμάτων ενός καλά πληροφορημένου Στρατηγού Μοντγκόμερυ και από τον περιορισμό του ανεφοδιασμού του από τις καλά πληροφορημένες βρετανικές ναυτικές και αεροπορικές δυνάμεις, που χρησιμοποιούσαν την πρόσφατα ενισχυμένη βάση της Μάλτας: Αύγουστο, Σεπτέμβριο και Οκτώβριο του 1942, οι δυνάμεις του Άξονα έχασαν το 1/3 των εφοδίων τους· και δεδομένου ότι οι Βρετανοί είχαν τη δυνατότητα να εντοπίζουν τα σημαντικότερα πλοία, οι επιπτώσεις ήταν πολύ χειρότερες από ό,τι υποδηλώνει το παραπάνω ποσοστό.

Αν και δέχονταν ενισχύσεις από αέρος, η δύναμη των Γερμανοϊταλών στην Αφρική, συγκριτικά με τη βρετανική, συνέχισε να φθίνει. Ο Μοντγκόμερυ είχε στη διάθεσή του συντριπτικά ανώτερο αριθμό ανδρών όταν η 8η Στρατιά επιτέθηκε στο Ελ Αλαμέιν το βράδυ της 23ης Οκτωβρίου 1942. Την 1η Αυγούστου υπήρχαν 34.000 μάχιμοι Γερμανοί στη δυτική έρημο. Στις 20 Οκτωβρίου υπήρχαν 49.000 Γερμανοί και 54.000 Ιταλοί. Η βρετανική 8η

Digitized by 10uk1s

Στρατιά διέθετε μια δύναμη 195.000 μάχιμων: Πάνω από τους μισούς ήταν από τη Βρετανία· οι υπόλοιποι ήταν από την Ινδία, τη Ν. Ζηλανδία και τη Ν. Αφρική· συμμετείχαν επίσης ελληνικά στρατεύματα τα οποία είχαν διαφύγει από την Ελλάδα, μαζί με μικρότερες ομάδες των Μαχομένων Γάλλων (οι οποίοι είχαν διακριθεί σε μια κρίσιμη φάση προηγούμενης εκστρατείας στην έρημο). Πολλές από αυτές τις δυνάμεις είχαν εξοπλιστεί από τις ΗΠΑ: στους 9 πρώτους μήνες του 1942 έφτασαν στη Μέση Ανατολή 235 άρματα μάχης από τη Βρετανία και 1.218 από την Αμερική -συμπεριλαμβανομένων και των 300 Σέρμαν- και γύρω στα 24.000 βρετανικής κατασκευής μηχανοκίνητα οχήματα μαζί με 44.000 από την Αμερική. Για τη μάχη του Ελ Αλαμέιν οι Βρετανοί διέθεταν ετοιμοπόλεμα 1.029 άρματα μάχης, από τα οποία 252 ήσαν Σέρμαν. Οι Γερμανοί είχαν μόνο 211 άρματα μάχης ετοιμοπόλεμα, από τα οποία τα 88 ήταν αναβαθμισμένα Πάντσερ III, τα 30 αναβαθμισμένα Πάντσερ IV, μαζί με 278 ιταλικά. Οι Βρετανοί υπερείχαν σε πυροβολικό: πάνω από 900 μεσαία και ελαφρά πεδινά πυροβόλα εναντίον περίπου 500 γερμανικών 1.451 αντιαρματικά πυροβόλα, από τα οποία τα 849 ήσαν τα καινούργια των 6 λιβρών εναντίον 800 περίπου (από τα οποία μόνο τα 86 ήταν τα τρομερά πυροβόλα των 88 χιλιοστών). Από τον Ιούνιο ως τον Σεπτέμβριο, 2.141 αεροπλάνα είχαν φτάσει στη Μέση Ανατολή: 1.381 από τη Βρετανία και 760 από τις ΗΠΑ. Οι Σύμμαχοι είχαν πάνω από 900 πλήρως λειτουργικά αεροσκάφη, από τα οποία περίπου 200 ήσαν νοτιοαφρικανικά και τα 130 αποτελούσαν μέρος της αμερικανικής πολεμικής αεροπορίας. Οι Γερμανοϊταλοί, καθώς αντιμετώπιζαν προβλήματα συντήρησης και καυσίμων, διέθεταν πιθανώς γύρω στα 300 ετοιμοπόλεμα αεροσκάφη.

Έχοντας υπ' όψη την βρετανική υπεροχή στον αέρα και τις γερμανικές ελλείψεις σε καύσιμα, ο Ρόμμελ παρέταξε τις δυνάμεις του πολύ διαφορετικά απ' ό,τι θα τις παρέτασσε υπό κανονικές συνθήκες. Προτού αναχωρήσει με αναρρωτική άδεια, διαμοίρασε τις τεθωρακισμένες μονάδες του με τρόπο ώστε να μπορούν να αντεπιτίθενται αμέσως ύστερα από κάθε διείσδυση στις αμυντικές γραμμές των δυνάμεων του Άξονα, αντί να τις κρατήσει ενωμένες για να τις χρησιμοποιήσει σε μια μάχη ελιγμών. Κάθε κινητοποίησή τους όμως προκαλούσε αεροπορικές επιθέσεις - και ούτως ή άλλως η έλλειψη καυσίμων ήταν απαγορευτική. Ο Ρόμμελ, επιστρέφοντας στην έρημο μετά την επίθεση του Μοντγκόμερυ στις 23 Οκτωβρίου 1942, αναγκάστηκε, ως εκ τούτου, να δώσει μια στατική αμυντική μάχη κατά την οποία ο αντίπαλος μπόρεσε να εκμεταλλευτεί πλήρως τις ανώτερες δυνάμεις του σε μια τακτική φθοράς, όπου το πείσμα του Μοντγκόμερυ αποδείχτηκε ευεργετικό για τους Συμμάχους. Μετά από 11 ημέρες σκληρού αγώνα, ο Ρόμμελ (αφού πρώτα καθυστέρησε μερικές ώρες εξαιτίας ενός μηνύματος -«κρατήστε τις θέσεις σας»- από τον Χίτλερ) διέταξε υποχώρηση, η οποία συνεχίστηκε για 2.400 χιλιόμετρα. Τέσσερις μέρες αργότερα, στις 7 Νοεμβρίου 1942, βρετανικά και αμερικανικά στρατεύματα αποβιβάζονταν στο άλλο άκρο της Βόρειας Αφρικής, στο Γαλλικό Μαρόκο και την Αλγερία. Και στις 20 Νοεμβρίου ξεκινούσε η ρωσική επίθεση στον τομέα του Στάλινγκραντ.

ΣΤΑΛΙΝΓΚΡΑΝΤ

Η μεγάλη ρωσογερμανική χερσαία αναμέτρηση καθόρισε όλη την πορεία του πολέμου. Χωρίς τη μακρόχρονη εμπλοκή του κύριου όγκου του γερμανικού στρατού στη Ρωσία, οι δυτικοί Σύμμαχοι δεν θα μπορούσαν να επιστρέψουν στην ηπειρωτική Ευρώπη, ακόμη κι αν -κάτι που δεν είναι καθόλου βέβαιο- η Βρετανία συνέχιζε να αμύνεται αποτελεσματικά. Η ρωσική ήττα θα είχε ως επακόλουθο είτε έναν πόλεμο που θα κρατούσε δεκαετίες είτε μιαν εύθραυστη ειρήνη βασισμένη σε μια προσωρινή διχοτόμηση του κόσμου. Το 1940, βοηθούμενοι από θαλάσσης, οι Βρετανοί έδωσαν τη δυνατότητα να ανασυσταθεί το δυτικό άκρο ενός διμέτωπου πολέμου. Το 1941, το 1942 και το 1943, η Σοβιετική Ένωση κράτησε το ανατολικό άκρο αντιμέτωπη με τον κύριο όγκο της γερμανικής στρατιωτικής ισχύος και

Digitized by 10uk1s

δεξιοτεχνίας, η οποία στάθηκε αδύνατο να αξιοποιηθεί κατά της Βρετανίας λόγω του Στενού της Μάγχης. Στα χρόνια αυτά, στο ανατολικό μέτωπο δόθηκαν οι αποφασιστικές εκείνες μάχες του πολέμου, που καθόρισαν τον χαρακτήρα του αλλά και τις συνέπειές του. Δεν είναι περίεργο το ότι στην αγγλοαμερικανική πολιτική και στρατηγική κυριαρχούσε η ανάγκη να κρατηθεί η Ρωσία στον πόλεμο: μόνο έτσι θα μπορούσαν να νικηθούν οι Γερμανοί στο εγγύς μέλλον.

Το 1941, λίγα μπορούσε να κάνει η Δύση για να αποσπάσει την προσοχή των Γερμανών από το ρωσικό μέτωπο. Τον Ιούνιο του 1941, όλες οι γερμανικές θωρακισμένες μεραρχίες, οι μηχανοκίνητες μεραρχίες πεζικού, οι μεραρχίες Βάφφεν Ες-Ες και οι καλύτερες μεραρχίες πεζικού βρίσκονταν στο ρωσικό μέτωπο, εκτός από τις 2 μεραρχίες πάντσερ στην Αφρική. Οι άλλες 54 μεραρχίες εκτός Ρωσίας δεν ήταν μονάδες ταχείας ανάπτυξης ή μονάδες άριστης ποιότητας· και εκτός από τις 2 μεραρχίες του Ρόμμελ στην Αφρική, οι 150 μεραρχίες στα ανατολικά περιελάμβαναν τους πλέον αποτελεσματικούς σχηματισμούς. Το καλοκαίρι του 1942, οι Βρετανοί κράτησαν 9 γερμανικές μονάδες μακριά από το ανατολικό μέτωπο: η μηχανοκίνητη 90ή Ελαφρά Μεραρχία είχε μεταβεί στην Αφρική και 3 μεραρχίες πάντσερ (και 5 μεραρχίες πεζικού) στάλθησαν στη δύση από το ανατολικό μέτωπο, μεταξύ Απριλίου και Ιουνίου 1942· τον Ιούλιο ακολούθησαν 2 μηχανοκίνητες μεραρχίες πεζικού των Ες-Ες. Ωστόσο, μόνο μία από αυτές τις ευέλικτες μεραρχίες παρέμεινε στη δύση μετά την κρίση που προκάλεσε η περικύκλωση του Στάλινγκραντ από τους Ρώσους: η 10η Μεραρχία Πάντσερ, η οποία είχε σταλεί στη βόρεια Αφρική μετά τις αγγλοαμερικανικές αποβάσεις τον Νοέμβριο του 1942. Η μηχανοκίνητη μεραρχία "Χέρμαν Γκέρινγκ" στάλθηκε επίσης στην Τυνησία (τυπικά, επρόκειτο για μια μονάδα της αεροπορίας, εξ ου και το όνομα). Έτσι, σε όλη τη διάρκεια της κρίσης στη νότια Ρωσία τον χειμώνα του 1942/43, αν και ο Χίτλερ ήταν σε θέση να στείλει μερικές ενισχύσεις στην ανατολή, οι Βρετανοί και οι Αμερικανοί δέσμευαν αποτελεσματικά 5 πρώτης τάξεως γερμανικές μεραρχίες ταχείας ανάπτυξης -τη 10η, τη 15η και την 21η μεραρχίες πάντσερ μαζί με τις μηχανοκίνητες "Χέρμαν Γκέρινγκ" και 90ή Ελαφρά Μεραρχία, και άλλους, μικρότερους και ευέλικτους σχηματισμούς. Οι δυτικοί Σύμμαχοι κρατούσαν απασχολημένο ένα σχετικά μικρό αριθμό γερμανικών στρατευμάτων, μεγάλης, ωστόσο, μαχητικής ικανότητας, των οποίων η απόσυρση από το ανατολικό μέτωπο βοήθησε σημαντικά τον Κόκκινο Στρατό. Η Βόρεια Αφρική αποτέλεσε, λοιπόν, ένα αυθεντικό «δεύτερο μέτωπο».

Άλλη μια συμβολή στις δυσχέρειες των Γερμανών στη Ρωσία ήταν η απασχόληση μεταγωγικών αεροσκαφών για τη μεταφορά ανδρών και εφοδίων στη Βόρεια Αφρική, λόγω βύθισης των γερμανικών πλοίων από τους Βρετανούς στη Μεσόγειο. Επίσης, τα συμμαχικά εφόδια προς τη Ρωσία, τα οποία συχνά απέπλεαν με μόνιμο αντίπαλο τις αρκτικές καιρικές συνθήκες, έπαιξαν σημαντικό ρόλο το 1942. Πριν από τον Ιούλιο του 1942, Βρετανοί και Αμερικανοί είχαν στείλει πάνω από 2.500 αεροπλάνα και 3.500 άρματα μάχης, καθώς και άλλα εφόδια, όπως τα 608.000 χιλιόμετρα τηλεφωνικού καλωδίου.

Όπως και να 'χει όμως, ο κύριος όγκος του γερμανικού στρατού βρισκόταν στο ρωσικό μέτωπο και αναχαιτίστηκε από τον Κόκκινο Στρατό. Τον Δεκέμβριο του 1941, πολυάριθμες σοβιετικές μεραρχίες -στην πλειονότητά τους ελλιπώς επανδρωμένες και εξοπλισμένες, με ελλιπή μεταφορικά μέσα, πολλές από τις οποίες ήταν ανεπαρκώς εκπαιδευμένες και συχνά υπό την διοίκηση ανεπαρκών αξιωματικών, ανίκανων για ελιγμούς πιο σύνθετους από τις μαζικές και μετωπικές επιθέσεις του πεζικού- τώρα εξαπέλυαν επίθεση κατά της γερμανικής Ομάδας Στρατιών Κέντρου, μετά την αποτυχία της τελευταίας να κυριέψει την Μόσχα, έχοντας φτάσει στο τέλος μιας υπερβολικά εκτεταμένης γραμμής επικοινωνιών, με ελλείψεις σε εφόδια, συχνά με ακατάλληλο ιματισμό και εξίσου ακατάλληλα καταφύγια.

Οι στρατιωτικές «ιδιοφυΐες», Στάλιν και Χίτλερ, ανέλαβαν τα ηνία του πολέμου. Ο Στάλιν,

Digitized by 10uk1s

υπερβάλλοντας κατά πολύ στις εκτιμήσεις του για την εξασθένιση των Γερμανών, επέμενε για μια μεγάλη επίθεση σε ευρύ μέτωπο. Ο Χίτλερ απέρριπτε λογικές προτάσεις για σύμπτυξη των γερμανικών στρατευμάτων σε χειμερινούς καταυλισμούς.

Παρά τις απώλειες του 1941, ο Κόκκινος Στρατός υπερτερούσε αριθμητικά - διέθετε ίσως και 4 εκατομμύρια άνδρες στα πεδία μαχών έναντι σχεδόν 3 εκατομμυρίων Γερμανών αλλά σε πυροβόλα και άρματα μάχης οι Γερμανοί ήταν ανώτεροι, τόσο σε αριθμό όσο και σε ποιότητα υλικού. Η σοβιετική αντεπίθεση ήταν καλά συγχρονισμένη και εξασφάλισε άμεση επιτυχία. Ο Ζούκοφ, επικεφαλής του «δυτικού μετώπου» -της σοβιετικής ομάδας στρατιών που βρισκόταν μπροστά στη Μόσχα- ήθελε να χρησιμοποιήσει όλα τα διαθέσιμα μέσα, ιδιαίτερα τα μεταφορικά, για να επικεντρωθούν κατά της εξέχουσας που είχε δημιουργηθεί από τη γερμανική προέλαση προς τη Μόσχα. Ο Μπράουχιτς, Αρχιστράτηγος του γερμανικού στρατού, ήθελε να συμπτύξει την Ομάδα Στρατιών Κέντρου, και να ξεκουράσει τα κατάκοπα στρατεύματα, μειώνοντας το εύρος του μετώπου. Ο Χίτλερ -φοβούμενος ίσως ότι η υποχώρηση θα εξελισσόταν σε άτακτη φυγή, και επειδή πάντα τον δυσαρεστούσε το ενδεχόμενο να καμφθεί το ηθικό των Γερμανών πολιτών εξαιτίας οποιασδήποτε υποχώρησης- απαγόρευσε μια τέτοια σύμπτυξη. Μετά από σκληρές μάχες, και παλεύοντας με προβλήματα επιμελητείας, οι Γερμανοί αναγκάστηκαν να υποχωρήσουν στις θέσεις που είχε αρχικά προτείνει ο Μπράουχιτς! Μέσα στον Ιανουάριο του 1942, προελαύνουσες ρωσικές δυνάμεις απείλησαν να περικυκλώσουν δύο γερμανικές στρατιές. Ο Ζούκοφ ισχυρίζεται ότι ο Στάλιν επέβαλε το σχέδιό του για μια γενική επίθεση, παρά τις διαμαρτυρίες του, στις 5 Ιανουαρίου 1942· δύο εβδομάδες αργότερα, ο Στάλιν αφαίρεσε 2 στρατιές από τον Ζούκοφ και τις έδωσε στην Ανώτατη Διοίκηση Εφεδρειών για να ενισχύσει άλλες επιθέσεις.

Η ρωσική χειμερινή επίθεση στις αρχές του 1942 ανάγκασε τους Γερμανούς να συμπτυχθούν· πουθενά όμως δεν σημειώθηκε κάποια συντριπτική νίκη - αυτό έμελλε να γίνει ένα χρόνο αργότερα. Για την ώρα οι ρωσικές δυνάμεις δεν ήταν αρκετά ισχυρές σε άρματα μάχης ή σε μεταφορικά μέσα ώστε να διεξάγουν πόλεμο ελιγμών μεγάλης κλίμακας. Οι γερμανικές απώλειες στη διάρκεια της χειμερινής επίθεσης ήταν μικρότερες από τις ρωσικές· οι Γερμανοί υπέφεραν περισσότερο από ασθένειες και κρυοπαγήματα (οι γερμανικές απώλειες σε μάχες έφτασαν τους 100.000 νεκρούς και 265.000 τραυματίες· ενώ οι απώλειες λόγω ασθενειών έφτασαν τις 500.000 περίπου).

Την άνοιξη, η λάσπη εμπόδιζε τη μετακίνηση και των δύο πλευρών· τους Γερμανούς ευνοούσε η θερινή περίοδος, οπότε οι επικοινωνίες τους λειτουργούσαν άριστα και η ανωτερότητά τους αναδεικνυόταν πλήρως. Σκοπός του Χίτλερ ήταν μια αποφασιστική εκστρατεία μέσα στο 1942. Η Ομάδα Στρατιών Νότου, ανακτώντας την πλήρη ισχύ της, θα περικύκλωνε και θα συνέτριβε τους Ρώσους δυτικά του ποταμού Ντον, και στη συνέχεια θα κατακτούσε την κυριότερη προπολεμική βιομηχανική περιοχή της Σοβιετικής Ένωσης. Κατόπιν θα κυριευόταν το Στάλινγκραντ, ώστε να αποκοπεί η οδός ανεφοδιασμού του Βόλγα αλλά και να προστατευθεί το πλευρό μιας γερμανικής προέλασης για την κατάληψη του Καυκάσου και των ρωσικών πετρελαιοπηγών. Η 4η και η 1η στρατιά τεθωρακισμένων θα αποτελούσαν την ευέλικτη αιχμή του δόρατος. Προτού αρχίσει η κύρια επίθεση, θα εκκαθαριζόταν η Κριμαία, όπως επίσης και μία σοβιετική εξέχουσα στο Ίζιουμ επί του ποταμού Ντονέτς, που είχε απομείνει εκεί μετά την ρωσική χειμερινή επίθεση.

Ο Μάνσταϊν, επικεφαλής της γερμανικής 11ης Στρατιάς, καθοδήγησε με επιτυχία τις δύσκολες επιχειρήσεις στην Κριμαία και προκάλεσε στους Ρώσους απώλειες 250.000 ανδρών· η εξέχουσα του Ίζιουμ αποκόπηκε και άλλοι 250.000 Ρώσοι σκοτώθηκαν, τραυματίστηκαν ή αιχμαλωτίστηκαν. Η συνεχιζόμενη άρνηση του Στάλιν να επιτρέψει έγκαιρες υποχωρήσεις, συνέβαλε στις γερμανικές επιτυχίες. Ωστόσο, η παιδεία του ως

Digitized by 10uk1s

στρατιωτικού σημείωσε πρόοδο ύστερα από αυτά τα γεγονότα, κι έτσι έπαψαν να καταφθάνουν διαταγές από το Ανώτατο Αρχηγείο, να κρατούνται οι θέσεις πάση θυσία. Επιτέλους, ο Κόκκινος Στρατός είχε το ελεύθερο να παραχωρεί έδαφος για να κερδίζει χρόνο. Με τις υποχωρήσεις θα αποφεύγονταν οι περικυκλώσεις. Όπως ήταν επόμενο, στη θερινή επίθεση οι Γερμανοί κατέλαβαν τεράστιες περιοχές αλλά, συγκριτικά, κατέστρεψαν πολύ λίγες σοβιετικές μονάδες. Οι Ρώσοι ανασυγκρότησαν αργά τις δυνάμεις τους και ενίσχυσαν τις απειλούμενες περιοχές· και οι γερμανικές στρατιές απλώθηκαν τόσο ώστε να καταστεί εφικτή μια αντεπίθεση.

Η κύρια γερμανική επίθεση άρχισε στις 28 Ιουνίου στο βόρειο άκρο της Ομάδας Στρατιών Νότου, με διπλή περικύκλωση και κατάληψη της πόλης Βορόνιεζ, στις 6 Ιουλίου. Μόνο 30.000 πιάστηκαν αιχμάλωτοι, μια που οι ρωσικές δυνάμεις πρόλαβαν να περάσουν στην αντίπερα όχθη του Ντον. Στις επόμενες 6 εβδομάδες, μεγάλο μέρος της περιοχής δυτικά του Ντον καταλήφθηκε με μια σειρά γρήγορων κυκλωτικών κινήσεων. Πάλι, μόνο 50.000 πιάστηκαν αιχμάλωτοι, καθώς υποχωρούσε ο κύριος όγκος των ρωσικών στρατιών. Παρ' όλο που ο Στάλιν είχε εκδώσει εντολή μη υποχώρησης που ανακοινώθηκε στα στρατεύματα στα τέλη Ιουλίου, οι οπισθοχωρήσεις δεν ήσαν πλέον απολύτως απαγορευμένες όπως το 1941. Ο Χίτλερ μείωσε την αποτελεσματικότητα της επίθεσης ξεκινώντας να κινείται νότια προς τον Καύκασο προτού ακόμη διασφαλιστούν οι αντικειμενικοί στόχοι στην περιοχή του Ντον. Η Ομάδα Στρατιών Νότου διασπάστηκε σε δύο ομάδες στρατιών: την "Α" που θα κυρίευε τον Καύκασο, και την "Β" που θα εκκαθάριζε την καμπή του Ντον και θα προχωρούσε προς το Στάλινγκραντ. Στα τέλη Ιουλίου λοιπόν υπήρχαν δύο χωριστές γραμμές επίθεσης, η καθεμία με δύο γερμανικές στρατιές. Τον Αύγουστο, η Ομάδα Στρατιών Α προωθήθηκε περίπου 480 χιλιόμετρα μέσα στην περιοχή του Καυκάσου, και η Ομάδα Στρατιών Β κινήθηκε προς τον Βόλγα και το ίδιο το Στάλινγκραντ, μια πόλη που απλωνόταν κατά μήκος της δυτικής όχθης του ποταμού. Στην φάση αυτή οι γερμανικές δυνάμεις φάνηκαν να θριαμβεύουν. Πολλοί Βρετανοί και Αμερικανοί παρατηρητές πίστεψαν ότι η Σοβιετική Ένωση ίσως αναγκαζόταν να διαπραγματευτεί ή ακόμη και να παραδοθεί.

Τον Σεπτέμβριο, ωστόσο, η γερμανική προέλαση άγγιξε τα όριά της. Από τους τρεις αντικειμενικούς στόχους της γερμανικής επίθεσης, μόνο ένας είχε επιτευχθεί - κι αυτός προσωρινά: το Στάλινγκραντ είχε τεθεί εκτός δράσης ως βιομηχανικό και επικοινωνιακό κέντρο, και η κυκλοφορία στον ποταμό Βόλγα είχε διακοπεί. Αλλά οι πετρελαιοφόρες περιοχές του Καυκάσου δεν είχαν καταληφθεί, ούτε είχαν διασφαλιστεί τα νεοαποκτηθέντα εδάφη. Οι θεαματικές προελάσεις απέκρυπταν τις αυξανόμενες αδυναμίες. Η εκτεταμένη γραμμή επικοινωνιών που ξεκινούσε από τη μία και μοναδική σιδηροδρομική γέφυρα του Δνείπερου, δεν αρκούσε για την απρόσκοπτη στήριξη της προέλασης και για τη διατήρηση της ισχύος των προωθημένων κλιμακίων. Η Ομάδα Στρατιών Α (της οποίας την διοίκηση είχε αναλάβει ο Χίτλερ και την ασκούσε από το μακρινό προσωπικό του αρχηγείο) και η Ομάδα Στρατιών Β δεν αλληλοϋποστηρίζονταν πλέον.

Η σοβιετική Ανώτατη Διοίκηση συγκέντρωνε ολοένα και περισσότερες δυνάμεις στο Στάλινγκραντ, ενάντια στην γερμανική 6η Στρατιά και την 4η Στρατιά Πάντσερ. Επί τρεις μήνες σχεδόν, οι μάχες στην πόλη ήταν συνεχείς και θηριώδεις. Στις οδομαχίες οι Γερμανοί έχασαν το πλεονέκτημα της ανώτερης οργάνωσης και τακτικής. Αργά και βασανιστικά, η γερμανική 6η Στρατιά επιχειρούσε να εκκαθαρίσει την πόλη, δρόμο με δρόμο, σπίτι με σπίτι.

Δυτικά του Στάλινγκραντ εκτεινόταν σε μεγάλο μήκος η πλευρά των δυνάμεων του Άξονα, την οποία φρουρούσαν ιταλικά και ρουμανικά στρατεύματα. Ο Χίτλερ ήξερε από την αρχή ότι ήταν ανάγκη να φρουρηθεί αυτή η πλευρά. Στην αρχική του διαταγή, τον Απρίλιο του

Digitized by 10uk1s

1942, παρατηρούσε ότι το μέτωπο του Ντον θα επεκτεινόταν ολοένα και περισσότερο. Έπρεπε λοιπόν να προετοιμαστούν αμυντικές θέσεις, και οι σύμμαχοι που τις κρατούσαν έπρεπε να ενισχυθούν από γερμανικές εφεδρικές μεραρχίες. Όμως οι μεραρχίες αυτές συμμετείχαν στη μάχη του Στάλινγκραντ. Και ενώ ήταν φανεροί οι κίνδυνοι που εγκυμονούσε η αδύναμη εξέχουσα της καμπής του Ντον, ο Χίτλερ συνέχιζε να αρνείται οποιαδήποτε στρατηγική οπισθοχώρηση, επιμένοντας ότι τα εδάφη που είχαν καταληφθεί το 1942, μαζί και το Στάλινγκραντ, έπρεπε να κρατηθούν ως γραμμή αφετηρίας για την εκστρατεία του 1943. Στα μέσα του Νοεμβρίου, η μια πλευρά της γερμανικής εξέχουσας, κορυφή της οποίας ήταν το Στάλινγκραντ, προστατευόταν από μια ρουμανική στρατιά, με το -φοβερό μόνο κατ' όνομα- «480 Σώμα Πάντσερ» σε εφεδρεία, αποτελούμενο από μια ρουμανική θωρακισμένη μεραρχία (με παρωχημένα τσέχικα άρματα) και τη γερμανική 22η Μεραρχία Πάντσερ. η οποία ήταν ελλιπώς επανδρωμένη και βρισκόταν σε φάση επανεξοπλισμού.

Στις 19 Νοεμβρίου, μετά από παρατεταμένο μπαράζ πυροβολικού, οι Ρώσοι επιτέθηκαν ρίχνοντας στη μάχη την 5η Θωρακισμένη Στρατιά (με 300 άρματα μάχης, από τα οποία τα περισσότερα ήσαν Τ-34, αντίστοιχα των οποίων δεν διέθεταν οι Ρουμάνοι) και την 1η Στρατιά Φρουράς.

Την άλλη πλευρά της εξέχουσας φρουρούσαν η ρουμανική 4η Στρατιά και η γερμανική 4η Στρατιά Πάντσερ. Η τελευταία είχε χάσει τα μηχανοκίνητα στοιχεία της, τα οποία είχαν αποσπαστεί και συμμετείχαν στις μάχες γύρω από το ίδιο το Στάλινγκραντ. Υπό τις διαταγές του Στρατηγού Χοθ είχαν απομείνει μόνο 2 ρουμανικές και 2 γερμανικές μεραρχίες πεζικού. Εναντίον αυτών των δυνάμεων επιτέθηκαν, στις 20 Νοεμβρίου, η 51η και η 57η σοβιετική στρατιά. Η πρώτη περιλάμβανε το 40 Μηχανοκίνητο Σώμα, με 20.000 άνδρες, 2.000 καμιόνια και 220 άρματα μάχης. Στις 23 Νοεμβρίου, κάποιες από τις μονάδες της συναντήθηκαν με προωθημένες μονάδες της σοβιετικής 5ης Θωρακισμένης Στρατιάς, αποκόπτοντας περισσότερους από 200.000 Γερμανούς στο Στάλινγκραντ.

Ο Χίτλερ απέρριψε την ιδέα μιας άμεσης προσπάθειας να σπάσει ο κλοιός που περιέσφιγγε την παγιδευμένη 6η Στρατιά. Προτίμησε τον από αέρος ανεφοδιασμό της, για να αντέξει μέχρις ότου φτάσει βοήθεια απ' έξω. Όμως τα εφόδια που μπορούσαν να μεταφερθούν από αέρος αποδείχτηκαν ανεπαρκή, και οι δυνάμεις που συγκέντρωσε ο Μάνσταϊν για να απεγκλωβίσουν τον Στρατηγό Πάουλους στο Στάλινγκραντ δεν μπόρεσαν να προχωρήσουν αρκετά.

Από τους 100.000 Γερμανούς που αιχμαλωτίστηκαν, ελάχιστοι επέστρεψαν στη Γερμανία. Όσο οι μάχες μαίνονταν στο Στάλινγκραντ, η εκεί αντίσταση βοήθησε στη σωτηρία της γερμανικής στρατιάς στον Καύκασο από το να αποκοπεί κατά την οπισθοχώρησή της από μια ρωσική επίθεση στο Ροστόβ· ακόμη κι έτσι όμως οι Γερμανοί αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν αυτή την ύστατη προσπάθεια κατάληψης των ρωσικών πετρελαιοπηγών. Με ενισχύσεις που κατέφθασαν εσπευσμένα από τη δύση, ο Μάνσταϊν μπόρεσε με τη σειρά του να απειλήσει τις ρωσικές επικοινωνίες και -επιτιθέμενος υπό πολύ δυσμενείς συνθήκες- να ανασυγκροτήσει μια γραμμή στη νότια Ρωσία, κοντά σε εκείνη που υπήρχε στις αρχές του 1942. Επρόκειτο να εξαπολυθεί μία ακόμη μεγαλύτερη γερμανική επίθεση, αλλά η γερμανική εισβολή στη Ρωσία είχε εξαντλήσει τα όριά της εκείνο το φθινόπωρο του 1942: Ο Στάλιν και η Σοβιετική Ένωση θα επιβίωναν. Τη χρονιά εκείνη, ο ίδιος ο Χίτλερ είχε πει ότι η Γερμανία δεν θα κέρδιζε τον πόλεμο, αν ο γερμανικός στρατός δεν κρατούσε τον Καύκασο και τη λεκάνη του Ντονέτς - και ακριβώς σ' αυτό είχε μόλις αποτύχει.

Πώς αναχαιτίστηκαν οι Γερμανοί;

Οπωσδήποτε όχι χάρη στην αριθμητική υπεροχή του Κόκκινου Στρατού. Αυτό που μέτρησε

Digitized by 10uk1s

πάνω απ' όλα ήταν οι καλά εκπαιδευμένες και εξοπλισμένες δυνάμεις. Το καλοκαίρι του 1942, οι γερμανικές χερσαίες δυνάμεις στην ανατολή αριθμούσαν 2.600.000 άνδρες. Ο Κόκκινος Στρατός αντιπαρέταξε στα πεδία μαχών 3.000.000, ίσως και 3.500.000. Πολύ σημαντικότερη, ωστόσο, υπήρξε η βελτίωση της ποιότητας και του εξοπλισμού των Ρώσων στρατιωτών. Από τα τέλη του 1941, δόθηκε προτεραιότητα σε εξοπλισμό και ανθρώπινο δυναμικό στις επίλεκτες μονάδες "Φρουρών". Επιπλέον -και ίσως αυτό αποτέλεσε την μεγαλύτερη απογοήτευση των Γερμανών- η απώλεια ενός πολύ μεγάλου μέρους βιομηχανικών περιοχών της Ευρωπαϊκής Ρωσίας, μόνο προσωρινά ανέκοψε την ρωσική πολεμική παραγωγή. Μέσα στο δεύτερο εξάμηνο του 1942, κατασκευάστηκαν σχεδόν διπλάσια άρματα μάχης Τ-34 σε σύγκριση με το πρώτο: 8.100 έναντι 4.400. Άλλος μεγάλος παράγοντας ήταν η ανεπάρκεια των γερμανικών γραμμών επικοινωνίας. Στη ρωσική πλευρά, οι καλύτερες παράπλευρες επικοινωνίες επέτρεψαν στον ρωσικό στρατό να ενισχύσει ευκολότερα κρίσιμους τομείς αντλώντας δυνάμεις από άλλους. Η βελτίωση της οργάνωσης, επίσης, έκανε τους Ρώσους πιο ευέλικτους - αν και υπήρξαν στιγμές όπου οι υποχωρήσεις τους μετατράπηκαν σε άτακτη φυγή. Οι δυτικοί Σύμμαχοι άρχισαν να συνεισφέρουν εφοδιάζοντας τους Ρώσους με φορτηγά οχήματα: μέχρι τον Ιούλιο του 1942, οι ΗΠΑ έστειλαν στη Ρωσία πάνω από 35.000 καμιόνια και 6.000 τζιπ. Από τον Ιούλιο ως τον Οκτώβριο του 1942 οι Γερμανοί στο νότιο μέτωπο έχασαν τουλάχιστον 150.000 άνδρες, τους οποίους δεν μπορούσαν να αντικαταστήσουν, ενώ οι ρωσικές δυνάμεις αυξάνονταν. Στον τομέα του Στάλινγκραντ, τον Ιούλιο του 1942 Γερμανοί και Ρώσοι ήσαν σχεδόν ισάριθμοι - ενώ τον Νοέμβριο οι Ρώσοι ήταν τουλάχιστον τριπλάσιοι από τους Γερμανούς, που ως ισχνό αντιστάθμισμα είχαν στο πλευρό τους Ρουμάνους, Ούγγρους και Ιταλούς, και μετά την παράδοση των Γερμανών στο Στάλινγκραντ, η Ομάδα Στρατιών του Μάνσταϊν υπολειπόταν ακόμη περισσότερο.

Μετά το Στάλινγκραντ, η ισορροπία δυνάμεων στο ανατολικό μέτωπο απέκλειε μια τρίτη απόπειρα μεγάλης γερμανικής επίθεσης που θα εξασφάλιζε μια για πάντα τη νίκη. Η Γερμανία στηριζόταν στη στρατηγική άμυνα, και από τώρα και στο εξής η μόνη ελπίδα του Χίτλερ ήταν να διασπάσει τους Συμμάχους. Για να το πετύχει, προσπάθησε να καταδείξει ότι η καταστροφή των Γερμανών εισβολέων θα απαιτούσε απίστευτες θυσίες και ότι ο Στάλιν θα έπρεπε να επιδιώξει κάποιον συμβιβασμό. Στη συνέχεια, ο Χίτλερ θα μπορούσε γι' άλλη μια φορά να στρέψει την ανατολή κατά της δύσης.

ΚΟΥΡΣΚ

Τον Φεβρουάριο του 1943 ο Μάνσταϊν πρότεινε στον Χίτλερ να αφήσουν στον Κόκκινο Στρατό την πρωτοβουλία επιθέσεων κατά της ελαστικής γερμανικής άμυνας ώστε να μπορέσουν οι Γερμανοί διοικητές να εκμεταλλευτούν την υπεροχή τους σε ευελιξία, οργάνωση και τακτική σε μάχες υπό συνθήκες ευμετάβλητες. Ο Χίτλερ προτίμησε να εξαπολύσει άλλη μια επίθεση: επέλεξε, για άλλη μια φορά, μια μεγάλη κυκλωτική κίνηση, αυτή τη φορά για να περικυκλώσει τις ισχυρές σοβιετικές δυνάμεις που βρίσκονταν στην εξέχουσα του Κουρσκ. Η γερμανική διοίκηση καθόρισε μια ημερομηνία στις αρχές του Μαΐου. Όμως ο Χίτλερ καθυστέρησε την επίθεση επί δύο μήνες, για να συγκεντρώσει περισσότερα νέα άρματα μάχης, τύπου V ή "Panther" και τύπου VI ή "Tiger", και το θωρακισμένο αυτοκινούμενο πυροβόλο "Ferdinand". Το "Panther" διέθετε πυροβόλο 75 χιλιοστών και αποτελεσματική μετωπική θωράκιση, αλλά και ευάλωτα πλευρά· το "Tiger" ήταν απρόσβλητο μετωπικά και διέθετε το τρομερό πυροβόλο των 88 χιλιοστών. Το "Ferdinand" (που πήρε το όνομά του από τον Φέρντιναντ Πόρσε) ήταν ένα πυροβόλο 88 χιλιοστών τοποθετημένο σε αμάξωμα Tiger. Η πλήρης απουσία δευτερεύοντος οπλισμού το καθιστούσε ευάλωτο στο πεζικό. Ακόμη και μέχρι τον Ιούλιο, οι δοκιμές αυτών των όπλων δεν είχαν ολοκληρωθεί. Μέσω του εξαίρετου δικτύου πληροφοριών που διέθεταν -κάποιες

Digitized by 10uk1s

πληροφορίες προέρχονταν από τους Βρετανούς, κάποιες άλλες από τις υπηρεσίες υποκλοπής σημάτων που είχαν αναπτύξει οι Σοβιετικοί ειδικοί- οι Ρώσοι γνώριζαν τις δυνάμεις και τις προθέσεις του εχθρού. Οι Γερμανοί, από την πλευρά τους, παρατήρησαν την αυξανόμενη συγκέντρωση ρωσικών δυνάμεων στον απειλούμενο τομέα. Οι σύμβουλοι του Στάλιν τον έπεισαν να περιμένει τη γερμανική επίθεση. Οι Ρώσοι κατασκεύασαν καλοσχεδιασμένες αμυντικές θέσεις και σε μεγάλο βάθος. Και οι δύο πλευρές ενίσχυσαν πλήρως τις μονάδες τους, τις εφοδίασαν με καινούργιο εξοπλισμό και συσσώρευσαν αποθέματα εφοδίων.

Στις 4 Ιουλίου 1943 εξαπολύθηκε η γερμανική επίθεση από τον νότο και την επομένη ακολούθησε επίθεση από βορρά. Οι Γερμανοί διοικητές σκόπευαν με τις δύο διεισδύσεις τους να συναντηθούν γύρω από το Κουρσκ, έναν οδικό και σιδηροδρομικό κόμβο, και να αποκόψουν έτσι τουλάχιστον πέντε ρωσικές στρατιές. Η προηγούμενη μακρά καθυστέρηση, όμως, είχε επιτρέψει τεράστιες συγκεντρώσεις στρατευμάτων. Συνολικά ο Κόκκινος Στρατός αριθμούσε πάνω από έξι εκατομμύρια αξιωματικούς και άνδρες, από τα οποία τεσσεράμισι εκατομμύρια άνδρες στα θέατρα του πολέμου· οι Γερμανοί είχαν γύρω στα τρία εκατομμύρια άνδρες στο ανατολικό μέτωπο. Στην εξέχουσα του Κουρσκ, και στις εφεδρείες που είχε συγκεντρώσει η σοβιετική Ανώτερη Διοίκηση, υπήρχαν περίπου 1.300.000 άνδρες, συμπεριλαμβανομένων και όλων σχεδόν των ρωσικών θωρακισμένων μονάδων. Σε επιθέσεις κατά περιορισμένων τομέων, οι Γερμανοί απασχολούσαν περίπου 600.000 άνδρες, με 18 μεραρχίες πάντσερ ή μεραρχίες πάντσερ-γρεναδιέρων (η νέα ονομασία των μηχανοκίνητων μεραρχιών πεζικού) και 15 μεραρχίες πεζικού, όλες με πλήρη δύναμη για τις επιθέσεις-τανάλια από βορρά και νότο. Οι Γερμανοί χρησιμοποίησαν πάνω από 2.500 άρματα και πυροβόλα και οι Ρώσοι 3.000 ή περισσότερα (συμπεριλαμβανομένων και μερικών από τα νέα βαριά KV-85). Στον αέρα οι Ρώσοι είχαν περισσότερα από τα 1.800 αεροσκάφη των Γερμανών, και με ποιότητα σαφώς βελτιωμένη. Τα φορτηγά οχήματα που είχαν στείλει οι δυτικοί Σύμμαχοι συνέβαλαν -αποφασιστικά, ίσως- στη ευελιξία των ρωσικών δυνάμεων: πάνω από 100.000 καμιόνια είχαν παραλάβει οι Ρώσοι πριν από το Κουρσκ. Τα αξιόπιστα και γερά αμερικανικά φορτηγά ήταν ό,τι έπρεπε για τις συνθήκες στη Ρωσία, και χάρη σ' αυτά ο Κόκκινος Στρατός μπορούσε να ρίχνει στη μάχη περισσότερες δυνάμεις και να επιχειρεί με μεγαλύτερη ευελιξία. Το γεγονός ότι ο συνολικός αριθμός φορτηγών που παρήγαγε η Γερμανία μέσα στο 1943 ήταν μόνο 82.000, δείχνει πόσο σημαντική ήταν η συμμαχική βοήθεια.

Η γερμανική περικύκλωση απέτυχε - η τανάλια δεν έκλεισε. Οι επιθέσεις από βορρά και από νότο επιβραδύνθηκαν και η επιδιωκόμενη συντριβή των Σοβιετικών μετατράπηκε σε πόλεμο αμοιβαίας φθοράς μεγάλης κλίμακας. Στις 12 Ιουλίου τέσσερις ρωσικές στρατιές εξαπολύουν μια επίθεση αντιπερισπασμού κατά του Μπριάνσκ και του Ορέλ, βορείως της εξέχουσας του Κουρσκ. Στις 13 Ιουλίου, ο Χίτλερ συγκέντρωσε τους διοικητές των δύο γερμανικών Ομάδων Στρατιών στο αρχηγείο του, και τους διέταξε να διακόψουν την επίθεση για να απελευθερώσουν μεραρχίες για τη δύση (μεταξύ των οποίων και μερικές από τις άριστες μηχανοκίνητες μεραρχίες Ες-Ες). Τρεις μέρες πριν, οι Αμερικανοβρετανοί είχαν αποβιβαστεί στη Σικελία, και ο Χίτλερ φοβόταν πως οι Ιταλοί σύντομα θα εγκατέλειπαν τον πόλεμο και θα άφηναν την Ιταλία και -ακόμη χειρότερα- τα Βαλκάνια, εκτεθειμένα σε συμμαχική εισβολή. Άλλωστε, ο αγώνας στο Κουρσκ είχε ήδη κριθεί. Τις μέρες εκείνες των μαχών, τα γερμανικά στρατεύματα στο ρωσικό μέτωπο ήταν δυόμισι φορές περισσότερα από εκείνα της δύσης (που στην πλειονότητά τους αποτελούνταν από μονάδες κάτω του μετρίου, ή στρατεύματα που αναπαύονταν μετά τη θητεία στο ρωσικό μέτωπο). Δύο θωρακισμένες μεραρχίες γρεναδιέρων αναγκάστηκαν από τους δυτικούς Συμμάχους να παραμείνουν στην Ιταλία, άλλη μία στη Γαλλία και μια μεραρχία πάντσερ στα Βαλκάνια.

Digitized by 10uk1s

Ωστόσο, οι δυτικοί Σύμμαχοι δεν είχαν έρθει ακόμη σε σύγκρουση με γερμανικά στρατεύματα όταν άρχιζε η αναμέτρηση στο Κουρσκ. και δεν δέσμευσαν γερμανικές δυνάμεις περισσότερες απ' ό,τι στην περίοδο του Στάλινγκραντ. Η απόκρουση της τελευταίας μεγάλης γερμανικής επίθεσης στην ανατολή ήταν μια καθαρά ρωσική νίκη.

Digitized by 10uk1s

8
Αγγλοαμερικανικές στρατηγικές για τη νίκη

Η ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ της Σοβιετικής Ένωσης ήταν απλή: να εκδιώξει τα γερμανικά στρατεύματα από τα εδάφη της. Μέχρι να γίνει αυτό, ο Στάλιν δεν ένωσε τις δυνάμεις του με τη Βρετανία και την Αμερική κατά της Ιαπωνίας. Οι δυτικοί Σύμμαχοι αντιμετώπιζαν πιο περίπλοκες επιλογές. Τρεις αποφάσεις τους ήσαν καθοριστικές για τη μορφή που πήρε ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος: αποφάσισαν να νικήσουν πρώτα τη Γερμανία· να αρχίσουν με την εκδίωξη των Γερμανών και των συμμάχων τους από τη βόρεια Αφρική και τη Μεσόγειο· και να βομβαρδίσουν από αέρος τις γερμανικές και ιαπωνικές βιομηχανίες και κατοικημένες περιοχές.

Φυσικά οι Βρετανοί έδιναν προτεραιότητα στον πόλεμο κατά της Γερμανίας, επειδή η Βρετανία θα ήταν ασφαλής μόνο όταν θα συντριβόταν η Γερμανία. Οι Αμερικανοί στρατιωτικοί και πολιτικοί σκέφτονταν διαφορετικά. Ήδη από τον Ιούνιο του 1939, η Επιτροπή Κοινού Σχεδιασμού του αμερικανικού στρατού και ναυτικού παρουσίασε 5 σχέδια για πόλεμο κατά της Ιαπωνίας και της Γερμανίας. Οι συντάκτες των σχεδίων έδιναν προτεραιότητα στο "Ουράνιο Τόξο 2", σύμφωνα με το οποίο δεν προβλεπόταν «η μέγιστη συμμετοχή των ΗΠΑ στην ηπειρωτική Ευρώπη» αλλά οι προσπάθειες θα στρέφονταν κυρίως κατά της Ιαπωνίας. Τον Μάιο του 1940, όταν οι γερμανικές στρατιές διέσπασαν το δυτικό μέτωπο, οι επικεφαλής του αμερικανικού στρατού και ναυτικού, ο Στρατηγός Μάρσαλ και ο Ναύαρχος Σταρκ, ανήσυχοι από αυτή τη γερμανική επίδειξη δύναμης και τεχνικής, παρουσίασαν το "Ουράνιο Τόξο 4" - ένα σχέδιο σύμφωνα με το οποίο όλα τα μέσα θα χρησιμοποιούνταν για την άμυνα του δυτικού ημισφαιρίου. Στη φάση αυτή ο Μάρσαλ και ο Σταρκ θεωρούσαν την ήττα των Γάλλων και των Βρετανών δεδομένη, και υποστήριζαν ότι η άμυνα των ίδιων των ΗΠΑ απαιτούσε όλους τους διαθέσιμους αμερικανικούς πόρους.

Στις 13 Ιουνίου το σχέδιο αυτό έφτασε στα χέρια του Προέδρου Ρούσβελτ. Στη Γαλλία οι Γερμανοί είχαν μόλις συντρίψει και την τελευταία γραμμή άμυνας. Θα δικαίωνε, άραγε, ο Ρούσβελτ την απτόητη στάση του Τσώρτσιλ και θα διέταζε να στείλουν βοήθεια στη Βρετανία ή θα συμμεριζόταν τα ζοφερά προαισθήματα των συμβούλων του; Ο Πρόεδρος ζήτησε αμέσως από τους ειδικούς του Κοινού Σχεδιασμού να εκπονήσουν μια μελέτη θεωρώντας ως δεδομένο ότι η Βρετανία και η Βρετανική Αυτοκρατορία θα συνέχιζαν να πολεμούν παρά την ήττα της Γαλλίας. Μέχρι τον θάνατό του ο Ρούσβελτ αποφάσιζε ποια θα ήταν η αγγλοαμερικανική στρατηγική, εφαρμόζοντας στην πράξη τη θεωρητική του εξουσία ως Αρχιστράτηγου. Ποτέ δεν καυχήθηκε γι' αυτό -μάλιστα, προτιμούσε να το αποκρύπτει- προφανώς για να αποφύγει την πολιτική αντιπαλότητα που θα μπορούσε να ξεσηκώσει η εμπλοκή μη στρατιωτικών σε στρατιωτικά ζητήματα. Για την ώρα προχωρούσε στη συγκέντρωση στοιχείων για τις προοπτικές επιβίωσης των Βρετανών· ειδικότερα, έστειλε τον Συνταγματάρχη Ντόνοβαν (τον μετέπειτα ιδρυτή της OSS[1]-CIA) στη Βρετανία ως προσωπικό του ερευνητή. Τον Αύγουστο ο Ντόνοβαν τού ανέφερε ότι οι Βρετανοί είχαν πολλές πιθανότητες να αποκρούσουν μια γερμανική εισβολή. Μετά την επιστροφή του, δύο Αμερικανοί στρατηγοί και ένας ναύαρχος υποστήριξαν ότι οι Βρετανοί έπρεπε να βοηθηθούν, ώστε «να διατηρηθούν άθικτες οι γεωγραφικές θέσεις από τις οποίες θα μπορούσαν αργότερα να ξεκινήσουν χερσαίες επιχειρήσεις». Ακολούθως, οι Σταρκ και Μάρσαλ αναθεώρησαν τις προηγούμενες απόψεις τους και συμφώνησαν ότι, σε περίπτωση

[1] *Office of Strategic Services:* Γραφείο Στρατηγικών Υπηρεσιών. (Σ.τ Μ.)

Digitized by 10uk1s

πολέμου, οι Ηνωμένες Πολιτείες θα έπρεπε να προετοιμάζονται για μεγάλες χερσαίες επιχειρήσεις στην αντίπερα όχθη του Ατλαντικού και να τηρήσουν «σκληρή άμυνα» στον Ειρηνικό. Ο Σταρκ πρότεινε και ο Μάρσαλ συμφώνησε ότι, αν οι ΗΠΑ σκόπευαν να μπουν στον πόλεμο, έπρεπε να γίνουν συνομιλίες με τους Βρετανούς για τη χάραξη μιας κοινής στρατηγικής.

Οι μυστικές αμερικανοβρετανικές συνομιλίες έγιναν στην Ουάσινγκτον στους τρεις πρώτους μήνες του 1941. Υπογράφτηκε ένα έγγραφο με τον τίτλο ABC-1 που περιείχε την καταληκτική συμφωνία. Σε περίπτωση πολέμου τόσο με την Ιαπωνία όσο και με τη Γερμανία, η στρατηγική στην Άπω Ανατολή θα ήταν αμυντική και «ο Ατλαντικός και η Ευρώπη θεωρούνται ως το κύριο θέατρο του πολέμου». Ο οικονομικός αποκλεισμός, οι αεροπορικές επιθέσεις, οι παράκτιες επιδρομές, τα αντιστασιακά κινήματα, η πρώιμη εξουδετέρωση της Ιταλίας, και η συγκέντρωση δυνάμεων για μια τελική επίθεση κατά της Γερμανίας, θα κέρδιζαν τον πόλεμο. Εμπνευστές αυτής της στρατηγικής ήσαν οι Βρετανοί, αλλά οι Αμερικανοί ειδήμονες την αποδέχτηκαν επειδή το κύριο μέλημά τους σε κείνη τη φάση ήταν το να συνεχίσουν οι Βρετανοί να μάχονται.

Οι Αμερικανοί στρατιωτικοί ανέπτυξαν μια πιο ανεξάρτητη προσέγγιση καθώς μειωνόταν ο κίνδυνος για τη Βρετανία. Μετά τη γερμανική επίθεση κατά της Ρωσίας. Βρετανοί και Αμερικανοί στρατιωτικοί ηγέτες συναντήθηκαν στο λιμάνι της Αρτζένσια του Καναδά όπου υπογραφόταν η "Χάρτα του Ατλαντικού" μεταξύ Τσώρτσιλ και Ρούσβελτ. Οι Αμερικανοί στρατηγοί και ναύαρχοι εκδήλωσαν τώρα την ανησυχία τους για τη βρετανική στρατηγική: ανησυχούσαν, ιδιαίτερα, με την τάση των Βρετανών να ελπίζουν σε νίκη μέσω της προπαγάνδας, της υπονόμευσης, του αποκλεισμού και του βομβαρδισμού. «Δίνουμε άμεση προτεραιότητα στην παραγωγή βαρέων βομβαρδιστικών», έλεγαν οι Βρετανοί στους Αμερικανούς, και «οι μέθοδοι που περιγράφονται παραπάνω μπορεί να είναι από μόνες τους αρκετές για να αναγκάσουν τη Γερμανία να ζητήσει ειρήνη». Οι Αμερικανοί στρατιωτικοί ηγέτες, όμως, επέμεναν στον «σχεδόν αμετάβλητο κανόνα ότι οι πόλεμοι δεν μπορούν να κερδηθούν δίχως τη χρήση χερσαίων δυνάμεων». Τον Νοέμβριο του 1941, οι Βρετανοί επιτελάρχες θεώρησαν συνετό να καθησυχάσουν την Ουάσινγκτον λέγοντας ότι «απώτερος σκοπός είναι να αποβιβάσουμε δυνάμεις στην ηπειρωτική Ευρώπη». Ήδη μπορούμε να διακρίνουμε τις θεμελιακές αγγλοαμερικανικές στρατηγικές διαφωνίες: Οι Αμερικανοί ήθελαν να συγκεντρώσουν δυνάμεις το ταχύτερο δυνατόν για μια αποφασιστική σύγκρουση με τους Γερμανούς· οι Βρετανοί ήθελαν να αναβάλουν αυτή τη μεγάλη χερσαία αναμέτρηση ή και να την αποφύγουν τελείως.

Οι Αμερικανοί δεν γινόταν να προσπαθήσουν να επιβάλουν τις απόψεις τους περί στρατηγικής, τη στιγμή που δεν μετείχαν καν στον πόλεμο. Το Περλ Χάρμπορ και η κήρυξη πολέμου από τη Γερμανία, την Ιταλία και την Ιαπωνία, άλλαξε αυτή την κατάσταση. Η αναχαίτιση της ιαπωνικής επίθεσης αποδείχτηκε πολύ δυσκολότερη από ό,τι περίμεναν. Πολλοί Αμερικανοί απαιτούσαν ταχεία δράση προκειμένου να τιμωρηθούν οι Ιάπωνες για την ύπουλη επίθεσή τους, κι έτσι τέθηκε υπό αίρεση η προτεραιότητα που είχε δοθεί στον πόλεμο της Ευρώπης. Ο Τσώρτσιλ μετέβη μαζί με την ακολουθία του, απρόσκλητος, στην Ουάσινγκτον μόλις οι ΗΠΑ αναγκάστηκαν να μπουν στον πόλεμο. Παρά την προφανή πρόθεση των Βρετανών να υπαγορεύσουν στους Αμερικανούς το πώς να πολεμήσουν, ο Ρούσβελτ συμφώνησε. Οι Βρετανοί αντιπαρήλθαν το αίτημα να αποφευχθούν οι λεπτομερείς συζητήσεις περί στρατηγικής, για τις οποίες οι Αμερικανοί αισθάνονταν απροετοίμαστοι. Οι βρετανικές προτάσεις κυριάρχησαν σ' εκείνη την σύσκεψη, που πήρε την επωνυμία ΑΡΚΑΝΤΙΑ. Οι Αμερικανοί αρμόδιοι δεν γνώριζαν καν τι χρειαζόταν για μια αμιγώς αμυντική στρατηγική στον Ειρηνικό. Βρετανοί και Αμερικανοί ενέκριναν με παραπλανητική ευκολία μια βρετανικής έμπνευσης στρατηγική για την εκκαθάριση της βόρειας Αφρικής και τη διάνοιξη των θαλασσίων οδών της Μεσογείου μέσα στο 1942· όσο

Digitized by 10uk1s

για το 1943, μίλησαν με επιφύλαξη και γενικόλογα για αποβάσεις στην Ευρώπη «κατά μήκος της Μεσογείου, από την Τουρκία προς τα Βαλκάνια, ή αποβάσεις στη δυτική Ευρώπη». Επίσης θα εξαπολύονταν «διαρκώς, εντεινόμενοι βομβαρδισμοί από αμερικανοβρετανικές αεροπορικές δυνάμεις».

Οι Βρετανοί και Αμερικανοί στρατιωτικοί και πολιτικοί συμφώνησαν σε τρία σημαντικά σημεία. Πρώτον, συνέχισαν να δίνουν προτεραιότητα στον πόλεμο στην Ευρώπη διότι μόλις θα νικιόταν η Γερμανία, θα ακολουθούσε αναπόδραστα η ήττα της Ιαπωνίας, και ο πόλεμος στην Ευρώπη θα μπορούσε να κερδηθεί μόνο αν συνέχιζε τον αγώνα η Σοβιετική Ένωση. Δεύτερον, η βρετανική στρατηγική για αεροπορικές επιθέσεις κατά της Γερμανίας βρήκε τώρα θερμή ανταπόκριση από την αμερικανική πολεμική αεροπορία. Η ύπαρξη της ΡΑΦ ως ξεχωριστής υπηρεσίας συντέλεσε στο να αυξηθεί το κύρος της αμερικανικής πολεμικής αεροπορίας (*United States Army Air Force* ή USAAF): στο αμερικανικό Ενιαίο Όργανο Επιτελαρχών[2], που μόλις είχε συσταθεί με πρότυπο το βρετανικό Γενικό Επιτελείο, εντάχθηκε και ο Στρατηγός Άρνολντ ως σχεδόν ισότιμος εκπρόσωπος της πολεμικής αεροπορίας, παρά το γεγονός ότι η αεροπορία αποτελούσε τυπικώς μέρος του στρατού και ο Άρνολντ ήταν αναπληρωτής του Μάρσαλ. Έτσι, στο CCS[3] (το συντονιστικό όργανο των επιτελαρχών που κατεύθυνε τις πολεμικές επιχειρήσεις των Αγγλοαμερικανών, αποτελούμενο από δύο ομάδες επιτελαρχών ή από εκπροσώπους τους) αντιπροσωπευόταν πλήρως η ιδέα μιας διοικητικά ανεξάρτητης πολεμικής αεροπορίας, ενώ οι Βρετανοί και Αμερικανοί αεροπόροι ενθάρρυναν αλλήλους στην πρόθεσή τους να επιχειρήσουν μια νικηφόρα εκστρατεία βομβαρδισμών από αέρος. Ο Στρατηγός Ήκερ, διοικητής της αμερικανικής δύναμης βομβαρδιστικών στη Βρετανία, κατέγραψε τον Απρίλιο του 1942, την πεποίθηση των «βαρόνων των βομβαρδιστικών», ότι «η συντριβή, δια της αεροπορίας και μόνον, της γερμανικής πολεμικής προσπάθειας, είναι εφικτή και λογική, και πιο οικονομική από κάθε άλλη δυνατότητα».

Ο Ρούσβελτ και ο Τσώρτσιλ συμφώνησαν και σε ένα τρίτο κρίσιμο σημείο: ότι οι αγγλοαμερικανικές χερσαίες δυνάμεις θα έπρεπε να ξεκινήσουν μια νέα εκστρατεία κατά της Γερμανίας πριν το τέλος του 1942. Ένιωθαν ότι έπρεπε να δείξουν πως πασχίζουν να βοηθήσουν τη Σοβιετική Ένωση, και ότι η πρώιμη αμερικανική εμπλοκή στον ευρωπαϊκό πόλεμο ήταν απαραίτητη προκειμένου να μην μονοπωλήσει ο Ειρηνικός την προσοχή των Αμερικανών. Το αποτέλεσμα ήταν να αποκτήσουν οι Βρετανοί ένα προσωρινό βέτο στα αγγλοαμερικανικά στρατηγικά σχέδια, δεδομένου ότι κάθε επιχείρηση που θα οδηγούσε σε αναμέτρηση με ισχυρές γερμανικές δυνάμεις το 1942, έπρεπε να διεξαχθεί από κοινού με τους Βρετανούς, που για την ώρα διέθεταν πολύ περισσότερα ετοιμοπόλεμα στρατεύματα.

Ακολούθησε η πρώτη διαμάχη μεταξύ του σερ Άλαν Μπρουκ και του Μάρσαλ, Επιτελαρχών των βρετανικών και αμερικανικών στρατιών, για το πού έπρεπε να πολεμήσουν. Ο Τσώρτσιλ χωρίς δυσκολία έπεισε τον Ρούσβελτ ότι οι Σύμμαχοι έπρεπε να καταλάβουν τη Γαλλική Βόρεια Αφρική: «να κρατήσουμε τη Γαλλική Βόρεια Αφρική ενάντια σε πιθανές γερμανικές επιθέσεις μέσω Ισπανίας και Ιταλίας, και να ανοίξουμε τη θαλάσσια οδό της Μεσογείου». Με το δεύτερο στόχο υπονοούσε μια επιτυχή βρετανική προέλαση από την Αίγυπτο στην Τριπολίτιδα. Έτσι, τον Φεβρουάριο του 1942 το Γενικό Αρχηγείο στρατού των ΗΠΑ στην Ουάσινγκτον, εκπόνησε απρόθυμα ένα σχέδιο για αυτήν την επιχείρηση GYMNAST («Γυμναστής») όπως ονομάστηκε, και που στη συνέχεια μετονομάστηκε TORCH («Πυρσός»). Ο επικεφαλής Στρατηγός Μακνέαρ, πίστευε ότι η επιχείρηση GYMNAST

---

[2] *Joint Chiefs of Staff* ή *JCS*: πρόκειται για τους Επιτελάρχες των τριών όπλων που συμβούλευαν τον πρόεδρο. (Σ.τ.Μ.)

[3] *Combined Chiefs of Staff* ή *CCS:* οι Επιτελάρχες των Αγγλων και των Αμερικανών.(Σ.τ.Μ.)

Digitized by 10uk1s

σήμαινε μια «ανώφελη αιμορραγία του αμερικανικού στρατού για την υλοποίηση σχεδίων βρετανικής έμπνευσης». Το αμερικανικό επιτελείο ωστόσο πίστευε με πάθος ότι έπρεπε να αρχίσουν αμέσως να συγκεντρώνονται δυνάμεις στην Αγγλία για να ξεκινήσει το συντομότερο δυνατόν η αναμέτρηση με τις γερμανικές δυνάμεις στη βόρεια Γαλλία και στο Βέλγιο. Όπως ήρθαν όμως τα πράγματα, σύντομα οι κρίσεις στον πόλεμο με την Ιαπωνία, η έλλειψη πλοίων και η βρετανική αποτυχία στη Λιβύη οδήγησαν στην εγκατάλειψη του σχεδίου GYMNAST.

Τώρα οι υπεύθυνοι σχεδιασμού του αμερικανικού στρατού, με αρχηγό τον Στρατηγό Αϊζενχάουερ -επικεφαλής του επιτελείου σχεδιασμού και επιχειρήσεων- επεξεργάστηκαν τη δική τους λύση. Στις 28 Φεβρουαρίου 1942 ο Αϊζενχάουερ παρουσίασε μια επίσημη μελέτη στον Μάρσαλ, αφετηρία της οποίας ήταν το στρατιωτικό αξίωμα ότι ο αρχιστράτηγος θα 'πρεπε πρώτα να επιτεθεί και να νικήσει την ασθενέστερη δύναμη ενός διαιρεμένου εχθρού. Παρ' ότι το αξίωμα δεν φαινόταν να ταιριάζει στο επιχείρημα ότι η Γερμανία έπρεπε να ηττηθεί πρώτη, ο Αϊζενχάουερ επισήμανε ότι η Γερμανία διέθετε μεν μεγαλύτερη μαχητική ισχύ από την Ιαπωνία αλλά ήταν «σχετικά» πιο αδύναμη λόγω της αναμέτρησής της με τη Σοβιετική Ένωση, ότι ήταν προσιτή για επιθέσεις από τη Βρετανία και ότι θα χρειαζόταν τριπλάσιος έως τετραπλάσιος αριθμός πλοίων για να μεταφέρουν και να στηρίξουν μια αμερικανική δύναμη στον Ειρηνικό απ' ό,τι στον Ατλαντικό. Επιπλέον, η Βρετανία διέθετε βάσεις με εγκαταστάσεις που παρόμοιές τους δεν υπήρχαν πουθενά αλλού στον κόσμο. Ως εκ τούτου -υποστηριζόταν στην επίσημη μελέτη- τα ουσιαστικά καθήκοντα της αμερικανικής στρατηγικής ήσαν να στηρίξει τη Βρετανία και επομένως να προστατεύσει τις θαλάσσιες οδούς του Ατλαντικού, να κρατήσει τη Ρωσία στον πόλεμο και να εμποδίσει τη συνένωση των στρατιών Γερμανίας και Ιαπωνίας. Τα υποβρύχια πρέπει να ηττηθούν και οι Σύμμαχοι να στοχεύουν «στην έγκαιρη έναρξη των επιχειρήσεων που θα αποσύρουν από το ρωσικό μέτωπο μεγάλα τμήματα των γερμανικών δυνάμεων, χερσαίων και αεροπορικών». Το συμπέρασμα του Αϊζενχάουερ ήταν:

> Πρέπει να αναπτύξουμε αμέσως και από κοινού με τους Βρετανούς ένα οριστικό σχέδιο για τις επιχειρήσεις κατά της βορειοδυτικής Ευρώπης ... επιχειρήσεις εκτενούς κλίμακας ώστε να δεσμευτεί, από τα μέσα του Μαΐου και μετά, ένα αυξανόμενο τμήμα της γερμανικής πολεμικής αεροπορίας και μέχρι τα τέλη του καλοκαιριού ένα όλο και μεγαλύτερο μέρος των χερσαίων δυνάμεων του εχθρού.

Οι Αμερικανοί αρμόδιοι υπολόγιζαν ότι χρειάζονταν 600.000 άνδρες για μια εισβολή το 1942. Οι πρώτοι υπολογισμοί της χωρητικότητας των οπλιταγωγών πλοίων έδειχναν ότι μόνο 190.000 Αμερικανοί οπλίτες μπορούσαν να σταλούν στη Βρετανία ως τα τέλη του Σεπτεμβρίου· οι κατοπινοί υπολογισμοί μείωναν τον αριθμό των ανδρών του πεζικού σε 105.000 ή σε 60.000 αν επρόκειτο για θωρακισμένες μονάδες. Για μια εισβολή τον Απρίλιο του 1943, οι επιτελικοί υπολόγιζαν ότι χρειάζονταν 1 εκατομμύριο άνδρες, και ότι τα αμερικανικά πλοία δεν μπορούσαν να μεταφέρουν πάνω από 400.000. Θα έπρεπε επομένως οι Βρετανοί να παράσχουν τον κύριο όγκο δυνάμεων για μια επείγουσα εισβολή το 1942 – προκειμένου να αποσυρθούν γερμανικές μονάδες από το ρωσικό μέτωπο· ακόμη και την άνοιξη του 1943, η εισβολή θα έπρεπε να γίνει κυρίως με βρετανικές δυνάμεις. Ο Μάρσαλ και οι σύμβουλοί του κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι έπρεπε να δοθεί απόλυτη προτεραιότητα σε μια επίθεση από τη Μάγχη: οι Βρετανοί και οι Αμερικανοί θα έπρεπε να κατευθύνουν το σύνολο «της παραγωγής, των ειδικών κατασκευών, της εκπαίδευσης, της μετακίνησης στρατευμάτων και του καταμερισμού τους» σε «μια επίθεση, με συνδυασμένες δυνάμεις 5.700 μαχητικών αεροσκαφών και 48 μεραρχιών κατά της δυτικής Ευρώπης, αμέσως μόλις συγκεντρωθούν στην Αγγλία τα απαραίτητα μέσα - που υπολογίζεται για την 1η Απριλίου 1943». Οι Σύμμαχοι θα εισέβαλαν στη Γαλλία το 1942 αν η Σοβιετική Ένωση βρισκόταν κοντά στην ολοκληρωτική ήττα ή, εναλλακτικά, αν οι

Digitized by 10uk1s

Γερμανοί ήσαν αρκετά αποδυναμωμένοι και με μειωμένο ηθικό.

Ο Ρούσβελτ ανέθεσε σε μια διακεκριμένη αντιπροσωπεία να μεταφέρει αυτά τα σχέδια στους Άγγλους. Στις 8 Απριλίου 1942, ο Μάρσαλ αυτοπροσώπως μαζί με τον Χάρυ Χόπκινς, τον στενότερο συνεργάτη του Ρούσβελτ, έφτασαν στην Αγγλία, και σε λιγότερο από μία εβδομάδα, οι Βρετανοί Επιτελάρχες και ο Πρωθυπουργός αποδέχτηκαν το σχέδιο. Ο Τσώρτσιλ αποφάνθηκε ότι «τα δύο έθνη θα προελάσουν μαζί στα πλαίσια μιας ευγενούς εν όπλοις αδελφοσύνης».

Τα κατοπινά γεγονότα έδειξαν ότι τούτη η πρόθυμη βρετανική συναίνεση ήταν μάλλον μια μεταμφιεσμένη εξαπάτηση. Ορθώς πίστευε ο Μάρσαλ εκείνες τις μέρες ότι πολλοί από τους εμπλεκόμενους είχαν «επιφυλάξεις». Μάλιστα, μόλις δυο μέρες μετά τη δήλωση συναίνεσης του Τσώρτσιλ, ο Μπρουκ παρατηρούσε ότι «τα σχέδια έβριθαν τεράστιων κινδύνων». Ο Μπρουκ είχε αντιληφθεί τι κρυβόταν πίσω από τις προτάσεις του Μάρσαλ.

> [Ο Μάρσαλ] θεωρεί ότι αποδεικνύεται πως ο Κινγκ, ο Αμερικανός Επιτελάρχης Ναυτικού, πάει να προκαλέσει αιμορραγία των στρατιωτικών του πόρων, καθώς απαιτεί συνεχώς χερσαίες δυνάμεις για να καταλάβουν και να κρατήσουν βάσεις στον Ειρηνικό ... Ο Μακ Άρθουρ στην Αυστραλία συνιστά άλλη μιαν απειλή, επειδή απαιτεί δυνάμεις για επίθεση από την Αυστραλία. Για να αντισταθμίσει αυτές τις κινήσεις, ο Μάρσαλ έχει ξεκινήσει το σχέδιο επίθεσης στην Ευρώπη και το υποστηρίζει με όλη του την ψυχή. Είναι μια έξυπνη κίνηση που συνάδει με τις τρέχουσες πολιτικές εκτιμήσεις και με την επιθυμία να βοηθηθεί η Ρωσία.

Από τα τέλη του 1941, από τότε δηλαδή, που συναντήθηκαν στην Ουάσινγκτον ο Τσώρτσιλ με τον Ρούσβελτ, τα πράγματα στον Ειρηνικό είχαν επιδεινωθεί πολύ. Η Ιαπωνία φαινόταν ακατανίκητη. Οι Ιάπωνες κατέλαβαν τη Μαλαισία και μετά τη Σιγκαπούρη· κατέκτησαν τη Ραγκούν, αποκόπτοντας τις χερσαίες γραμμές ανεφοδιασμού στην Κίνα, και απειλούσαν να εισβάλουν στην Ινδία από τη Βιρμανία· η Κεϋλάνη ήταν ευάλωτη· η Βόρνεο είχε χαθεί και οι Ιάπωνες είχαν καταλάβει τις Ολλανδικές Ανατολικές Ινδίες. Τώρα μπορούσαν να αποκόψουν την εξωτερική βοήθεια και να εισβάλουν στην Αυστραλία. Η κύρια δύναμη κρούσης των αεροπλανοφόρων τους επιτέθηκε στο Ντάργουιν της βόρειας Αυστραλίας στις 19 Φεβρουαρίου. Μερικές οβίδες του ιαπωνικού ναυτικού χτύπησαν ακόμη και την Καλιφόρνια. Ο Ναύαρχος Κινγκ και ο Στρατηγός Μακ Άρθουρ ήθελαν να αναγκάσουν τους Ιάπωνες σε αναδίπλωση προτού προλάβουν να σταθεροποιήσουν τις τεράστιες κατακτήσεις τους. Στο μεταξύ, για να αναχαιτιστούν απλώς οι Ιάπωνες, απαιτούνταν επειγόντως ενισχύσεις. Τέλη Μαρτίου 1942 οι Αμερικανοί διατηρούσαν διπλάσια πλοία στον Ειρηνικό απ' ό,τι στον Ατλαντικό. Τους 4 πρώτους μήνες μετά το Περλ Χάρμπορ, 150.000 Αμερικανοί στρατιώτες στάλθηκαν να πάρουν μέρος στον πόλεμο κατά της Ιαπωνίας - ενώ μόνο 25.000 κατά της Γερμανίας. Δικαιολογημένα χαροποιούσε τους Βρετανούς η συνεχιζόμενη δέσμευση του Μάρσαλ προς την Ευρώπη, και θεώρησαν φρόνιμο να την υποστηρίξουν και να παραμερίσουν κάθε σκεπτικισμό τους ως προς τις λεπτομέρειες. Οι Βρετανοί στρατιωτικοί θεωρούσαν ότι οποιαδήποτε εισβολή από την Αγγλία μέσω Μάγχης, μέσα στο 1942 ή το 1943, θα ήταν πολύ επικίνδυνη επιχείρηση - εκτός αν ο Κόκκινος Στρατός κατέστρεφε, πέρα από κάθε προσδοκία, τον κύριο όγκο των γερμανικών δυνάμεων. Οι Βρετανοί φοβόνταν πως οι Γερμανοί ως αμυνόμενοι, χρησιμοποιώντας τα εξαιρετικά ευρωπαϊκά δίκτυα μεταφορών που είχαν στη διάθεσή τους, μπορούσαν να μεταφέρουν από ξηράς περισσότερα στρατεύματα για την αναχαίτιση μιας εισβολής σε πολύ λιγότερο χρόνο απ' ό,τι θα μπορούσαν να μεταφέρουν οι εισβολείς από θαλάσσης. Πίστευαν ότι η εισβολή ήταν καταδικασμένη να αποτύχει, αν πρώτα δεν καταστρέφονταν οι οδοί ανεφοδιασμού και ενίσχυσης των Γερμανών ή αν δεν απασχολούνταν αλλού οι γερμανικές δυνάμεις. Ο Μπρουκ βρήκε μια φόρμουλα: δεν θα

Digitized by 10uk1s

έπρεπε να υπάρχουν πάνω από 12 γερμανικές μηχανοκίνητες μεραρχίες στη Γαλλία όταν θα γινόταν οποιαδήποτε εισβολή.

Τότε παρουσιάστηκε το πρόβλημα: τι θα 'πρεπε να γίνει αν η εισβολή στη Γαλλία ήταν αδύνατη το 1942; Προς τα τέλη Μαΐου 1942, ο Μολότοφ, δεύτερος στην ιεραρχία μετά τον Στάλιν, επισκέφτηκε το Λονδίνο και την Ουάσινγκτον. Πίεσε τους Συμμάχους για ένα δεύτερο μέτωπο το 1942. Οι Γερμανοί ετοιμάζονταν για μια μεγάλη θερινή επίθεση και ο Μολότοφ ζήτησε από τους δυτικούς να απασχολήσουν τουλάχιστον 40 γερμανικές μεραρχίες. Απαντώντας ο Τσώρτσιλ τού εξήγησε τις δυσκολίες και στη συνέχεια, όπως περιέγραψε τη συζήτησή τους στον Ρούσβελτ, πρόσθεσε την εξής παρατήρηση: «Ας μην πάψουμε ποτέ να σκεφτόμαστε την επιχείρηση GYMNAST». Λαχταρούσε ακόμη την εισβολή στη Γαλλική βόρεια Αφρική το 1942. Ωστόσο ο Ρούσβελτ προέβη σε μια δημόσια δήλωση μετά τις συνομιλίες του με τον Μολότοφ, με την οποία άφηνε να εννοηθεί ότι ένα δεύτερο μέτωπο είχε προγραμματιστεί για το 1942. Όταν ο Μολότοφ επέστρεψε στο Λονδίνο, ο Τσώρτσιλ τον προειδοποίησε εγγράφως ότι οι Βρετανοί δεν μπορούσαν να υποσχεθούν απόβαση στη Γαλλία μέσα στο 1942. Το βρετανικό υπουργικό συμβούλιο συμφώνησε στις 11 Ιουνίου ότι η επιχείρηση SLEDGEHAMMER («Σφύρα») -η απόβαση του 1942- θα 'πρεπε να υλοποιηθεί «μόνο υπό συνθήκες που θα πρόσφεραν μια προοπτική επιτυχίας», και το βρετανικό Γενικό Επιτελείο διαβεβαίωνε ότι η επαπειλούμενη κατάρρευση της ρωσικής αντίστασης κάθε άλλο παρά δημιουργούσε τέτοιες συνθήκες. Στο μεταξύ ο Ναύαρχος Μαουντμπάτεν πήγε στην Ουάσινγκτον για να εξηγήσει τις δυσκολίες στον Πρόεδρο. Η αναφορά του ότι ο Ρούσβελτ ενδιαφερόταν ακόμη για την εισβολή στη Γαλλική βόρεια Αφρική κατευχαρίστησε τον Τσώρτσιλ, που έσπευσε στην Ουάσινγκτον για να την οριστικοποιήσει, παίρνοντας μαζί του τους Βρετανούς Επιτελάρχες. Ο Μάρσαλ αγανακτούσε με το γεγονός ότι οι Βρετανοί, ενώ είχαν συμφωνήσει να δώσουν απόλυτη προτεραιότητα σε μια εισβολή στη Γαλλία το συντομότερο δυνατό, εκμεταλλεύονταν τώρα την επιθυμία του Ρούσβελτ για δράση στην Ευρώπη μέσα στο 1942, προκειμένου να κερδίσουν τη συναίνεσή του σε μια επιχείρηση η οποία αναπόφευκτα θα καθυστερούσε αυτή την εισβολή.

Στις 20 Ιουνίου 1942, ο Μάρσαλ, ο Μπρουκ και το CCS συμφώνησαν στην Ουάσινγκτον ότι η εισβολή στη Γαλλία «το νωρίτερο δυνατόν, θα πρέπει να αποτελέσει την κύρια επιθετική προσπάθεια». Την ίδια μέρα, στην οικία του προέδρου στο Χάιντ Παρκ, ο Τσωρτσιλ τον πίεζε για κάτι εντελώς διαφορετικό: την επιχείρηση GYMNAST. Την επομένη έγινε ένας συμβιβασμός: οι Σύμμαχοι θα συνέχιζαν με σχέδια και προετοιμασίες και για τις δύο επιχειρήσεις, GYMNAST και SLEDGEHAMMER. Θα αποφάσιζαν αργότερα ποια από τις δύο θα πραγματοποιούσαν. Αυτή η αναποφασιστικότητα δεν κράτησε πολύ: οι Βρετανοί έδειχναν όλο και περισσότερο την απαρέσκειά τους για την επιχείρηση SLEDGEHAMMER και την προτίμησή τους στην επιχείρηση GYMNAST, ενώ ο Μάρσαλ εξέφραζε την έντονη απέχθειά του για οτιδήποτε αποσπούσε την προσοχή από την επιχείρηση BOLERO (η κωδική ονομασία για την συγκρότηση δυνάμεων για την εισβολή από το Στενό της Μάγχης) και ήταν έτοιμος να απαιτήσει προτεραιότητα για τον Ειρηνικό αν οι Βρετανοί επέμεναν για εισβολή στη βορειοδυτική Αφρική. Στις 8 Ιουλίου, η βρετανική κυβέρνηση διαβίβασε στην Ουάσινγκτον την τελική απόρριψη της επιχείρησης SLEDGEHAMMER και την ελπίδα της ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες θα συμφωνήσουν για την επιχείρηση GYMNAST. Στο αμερικανικό επιχείρημα ότι η εισβολή στη βόρεια Αφρική θα καθυστερούσε τις προετοιμασίες για μια εισβολή στη Γαλλία, ο Τσώρτσιλ στάθηκε αρνητικός ενώ ο Μπρουκ υποστήριξε ότι η καθυστέρηση άξιζε τον κόπο αν απέκλειε τελικά την επιχείρηση SLEDGEHAMMER. Στις 10 Ιουλίου, το Ενιαίο Όργανο Επιτελαρχών των ΗΠΑ υποχρέωσε τον Πρόεδρο Ρούσβελτ να αντιτεθεί σε οποιαδήποτε απόκλιση από την BOLERO. Ο Μάρσαλ είπε στον Πρόεδρο ότι ήθελε «να αναγκάσει του Βρετανούς να αποδεχτούν μια συντονισμένη δράση κατά της Γερμανίας, κι αν αυτό δεν καταστεί δυνατό, να στραφούν αμέσως στον Ειρηνικό με ισχυρές

Digitized by 10uk1s

δυνάμεις και αποφασιστικότητα κατά των Ιαπώνων». Μόνο με την υποστήριξη του Ρούσβελτ θα μπορούσε να «αναγκάσει» τους Βρετανούς.

Ο Μάρσαλ δεν πήρε αυτό που ζητούσε. Ο Πρόεδρος επέβαλε τη γνώμη του ως Ανώτατος Διοικητής και υπαγόρευσε έτσι την κατοπινή πορεία του πολέμου κατά της Γερμανίας. Στις 14 Ιουλίου απέρριψε το σχέδιο για τον Ειρηνικό. Διέταξε τον Μάρσαλ, τον Κινγκ και τον Χάρυ Χόπκινς να πάνε στο Λονδίνο. Σε επίσημες οδηγίες του ο Ρούσβελτ υποστήριξε ότι:

> ...η ήττα της Ιαπωνίας δεν σημαίνει ήττα της Γερμανίας, και η συγκέντρωση των αμερικανικών δυνάμεων κατά της Ιαπωνίας κατά το τρέχον έτος καθώς και το επόμενο, αυξάνει την πιθανότητα πλήρους γερμανικής επικράτησης στην Ευρώπη και την Αφρική ...Ήττα της Γερμανίας σημαίνει και ήττα της Ιαπωνίας· πιθανώς,

(συμπλήρωνε με μια δόση αισιοδοξίας).

> χωρίς να πέσει μια σφαίρα ή να χαθεί μια ζωή.

Ο Ρούσβελτ έδωσε εντολή στους απεσταλμένους του να έρθουν σε συμφωνία με τους Βρετανούς, «εντός μιας εβδομάδας από την άφιξή σας», για δράση κατά της Γερμανίας με τη συμμετοχή αμερικανικών στρατευμάτων.

Όταν οι Βρετανοί απέρριψαν τελικά την επιχείρηση SLEDGEHAMMER, ο Ρούσβελτ έδωσε εντολή στους Χόπκινς, Μάρσαλ και Κινγκ να συμφωνήσουν σε μία από τις τέσσερις λύσεις, από τις οποίες ο ίδιος προτιμούσε εκείνη που πρότεινε μια αμερικανοβρετανική επιχείρηση κατά της Γαλλικής βόρειας Αφρικής. Οι Βρετανοί και Αμερικανοί Επιτελάρχες (CCS) υπάκουσαν στις εντολές και συνέταξαν μια διεξοδική συμφωνία. Η εισβολή στη βορειοδυτική Ευρώπη το 1943 (επιχείρηση ROUNDUP) θα οριστικοποιείτο στις 15 Σεπτεμβρίου 1942. Αν μέχρι την ημερομηνία εκείνη η αποδυνάμωση του Κόκκινου Στρατού επέτρεπε να αποδεσμευτούν Γερμανοί αρκετοί ώστε να δυσχεράνουν την πραγματοποίηση της επιχείρησης ROUNDUP μέσα στο 1943, τότε θα γινόταν η εισβολή στη βορειοδυτική Αφρική (GYMNAST) πριν το τέλος του 1942. Το CCS συμφώνησε ότι η επιχείρηση ROUNDUP θα μπορούσε τότε να αποκλειστεί για το 1943, και στην περίπτωση αυτή, οι δυτικοί Σύμμαχοι θα κρατούσαν αμυντικές θέσεις στην Ευρώπη.

Οι Τσώρτσιλ και Ρούσβελτ, ωστόσο, δεν έλαβαν καν υπ' όψη αυτόν τον λεπτοδουλεμένο στρατιωτικό συμβιβασμό. Με αφορμή ένα τηλεγράφημα του Τσώρτσιλ, ο Πρόεδρος, ως Ανώτατος Διοικητής, είπε στους Αμερικανούς Επιτελάρχες ότι η επιχείρηση TORCH (η νέα κωδική ονομασία, αντί της προηγούμενης, GYMNAST, για την εισβολή στη ΒΔ Αφρική) έπρεπε να πραγματοποιηθεί το συντομότερο δυνατό, και να λάβει προτεραιότητα έναντι όλων των άλλων επιχειρήσεων.

Από στρατιωτική άποψη, ο Μάρσαλ ορθώς επιθυμούσε να δοθεί απόλυτη προτεραιότητα στην εισβολή από τη Μάγχη· πολιτικά όμως θα ήταν αδύνατο να συγκεντρωθούν δυνάμεις στη Βρετανία και να παραμείνουν αδρανείς μέχρις ότου εκπληρωθούν οι βρετανικοί όροι για μια εισβολή - δηλαδή, μέχρις ότου αποδυναμωθούν αρκετά οι Γερμανοί από τους συμμαχικούς βομβαρδισμούς και τον Κόκκινο Στρατό. Κάτι τέτοιο δεν θα το ανεχόταν η βρετανική και αμερικανική κοινή γνώμη - από αίσθημα αλληλεγγύης προς τους Ρώσους και λόγω της επιθυμίας των Αμερικανών να εκδικηθούν αμέσως τους Ιάπωνες. Οι Τσώρτσιλ και Ρούσβελτ φοβόνταν, επίσης, μήπως ο Στάλιν άδραχνε την ευκαιρία να συνάψει ειρήνη και να αφήσει τους «ιμπεριαλιστές» να πολεμούν μεταξύ τους. Επέμειναν ότι έπρεπε να δράσουν άμεσα αντί να αδρανούν, προετοιμαζόμενοι επιμελώς και αναβάλλοντας την αποφασιστική σύγκρουση για αργότερα. Και επιπλέον, σ' εκείνη τη φάση ο Ρούσβελτ ήθελε να προσελκύσει το ενδιαφέρον των Αμερικανών για τον πόλεμο στην Ευρώπη· ο δε

Digitized by 10uk1s

Τσώρτσιλ. ύστερα από μια μακρά σειρά βρετανικών πανωλεθριών, χρειαζόταν νικηφόρα δράση για να διαφυλάξει το βρετανικό ηθικό αλλά και τη δική του πολιτική θέση. Η απόφασή τους, τελικά, δημιούργησε και ένα στρατιωτικό πλεονέκτημα: η παρουσία των βρετανικών και αμερικανικών στρατευμάτων στη Μεσόγειο μείωσε την ικανότητα των Γερμανών να συγκεντρώσουν δυνάμεις ενάντια σε μια εισβολή στη βόρεια Γαλλία. Αυτό ήταν ένα επιχείρημα που άρεσε περισσότερο στον Μπρουκ παρά στον Μάρσαλ, μια που μπορούσε επίσης να σημαίνει και καθυστέρηση της κύριας εισβολής. Παρ' όλα αυτά, ο Μπρουκ είχε δίκιο να επιμένει πως η εισβολή θα έπρεπε να γίνει μόνον αν δεν υπήρχαν πάνω από 12 γερμανικές μηχανοκίνητες μεραρχίες στη βόρεια Γαλλία τη στιγμή που θα εξαπολυόταν η επίθεση.

Τους υπόλοιπους μήνες του 1942 το θέατρο του πολέμου στον Ειρηνικό απορρόφησε πολλές αμερικανικές χερσαίες δυνάμεις, μια που το CCS υιοθέτησε μια πολιτική περιορισμένων επιθέσεων προκειμένου να εμποδίσει τους Ιάπωνες να εγκατασταθούν στην αμυντική τους περίμετρο. Στο μεταξύ έθεσε σε εφαρμογή τη στρατηγική Ρούσβελτ-Τσώρτσιλ, ενώ ο Μάρσαλ και οι υφιστάμενοί του δυσανασχετούσαν και μουρμούριζαν κατάρες για τους περισπασμούς και τη διασπορά των δυνάμεων. Όπως προέβλεψε ο Μάρσαλ, οι «δευτερεύουσες» επιχειρήσεις στη βόρεια Αφρική και στη Μεσόγειο ανέπτυξαν μια δική τους δυναμική, ενισχυόμενες από τη στρατηγική των Βρετανών επιτελαρχών «η οποία δεν προβλέπει μεγάλης κλίμακας χερσαίες επιχειρήσεις κατά του Άξονα αν δεν τσακιστεί το ηθικό και οι δυνάμεις αντίστασης των Γερμανών». Οι Βρετανοί ζητούσαν περισσότερους αντιπερισπασμούς στη Μεσόγειο, οι οποίοι θα ακολουθούσαν -ή ακόμη, θα συνέπιπταν με- την προσδοκώμενη νίκη στη Τυνησία, και άρχισαν να σκέφτονται επιχειρήσεις κατά της Σαρδηνίας, της Σικελίας ή της Κρήτης, πολλές εβδομάδες πριν την εισβολή στο Μαρόκο και στην Αλγερία. Ο Ρούσβελτ ωστόσο ήταν εκείνος που πήρε την πρωτοβουλία -στις 11 Νοεμβρίου 1942, μόλις άρχισε η εισβολή- και είπε ότι θα έπρεπε τα επιτελεία των Αμερικανών και Βρετανών να μελετήσουν «τις δυνατότητες, μεταξύ των οποίων και προελάσεις προς την Σαρδηνία, τη Σικελία, την Ιταλία, την Ελλάδα και άλλων βαλκανικών περιοχών, και παράλληλα τη δυνατότητα τουρκικής υποστήριξης για μια επίθεση από τη Μαύρη Θάλασσα στα πλευρά των Γερμανών». Ο Τσώρτσιλ απάντησε αμέσως: «Όλα όσα λέτε ... βρίσκονται σε απόλυτη αρμονία με τις απόψεις μας». Παραδόξως, ο Τσώρτσιλ δεν φαινόταν να καταλαβαίνει ότι αυτές οι κινήσεις θα καθυστερούσαν την εισβολή στη βόρεια Γαλλία, πιθανόν και μέχρι το 1944, και έτσι θα δυσαρεστούσαν τον Στάλιν. Εδώ υπήρχε θέμα για μια ακόμη διάσκεψη. Ο Ρούσβελτ ήθελε να μιλήσει με τον Στάλιν, αλλά ο τελευταίος ισχυρίστηκε ότι ο πόλεμος τον κρατούσε απασχολημένο. Ίσως να υποπτευόταν ότι οι Αγγλοαμερικανοί θα παρέκαμπταν τις απαιτήσεις του και προτίμησε να μην ακούσει τις δικαιολογίες τους.

Το αποτέλεσμα ήταν άλλος ένας αγγλοαμερικανικός διάλογος τον Ιανουάριο του 1943 κοντά στην Καζαμπλάνκα, σε μικρή απόσταση από τον Αϊζενχάουερ -που ήταν τώρα επικεφαλής των συμμαχικών δυνάμεων στη βορειοδυτική Αφρική- και τα μαχόμενα βρετανικά και αμερικανικά στρατεύματα τα οποία θα επισκέπτονταν οι πολιτικοί ηγέτες. Μόνο ο Ρούσβελτ προσέβλεπε στη διάσκεψη με εμπιστοσύνη και ευχαρίστηση. Οι Βρετανοί φοβόνταν πως οι Αμερικανοί θα ήθελαν περισσότερες δυνάμεις για τον Ειρηνικό, ενώ ο Μάρσαλ και οι επιτελικοί του Υπουργείου Πολέμου των ΗΠΑ φοβόνταν ότι οι Βρετανοί θα παρέσυραν τον αμερικανικό στρατό ακόμη μακρύτερα στη Μεσόγειο. Κι αυτό έγινε τελικά, επειδή το θέλησε ο Ρούσβελτ και γι' άλλη μια φορά επικράτησε η δική του στρατηγική. Για να το επιτύχει, δεν χρειάστηκε παρά να επιβάλει την ενότητα σε μια αμερικανική αντιπροσωπεία που υπέφερε από εσωτερικές διαφωνίες, και κατόπιν να την αφήσει να αντιμετωπίσει την καλά προετοιμασμένη ομοφωνία των Βρετανών. Το βολικό για τον Ρούσβελτ ήταν ότι οι Αμερικανοί στρατιωτικοί κατηγόρησαν τους Βρετανούς για την ήττα τους. Στη διάσκεψη της Καζαμπλάνκα, ο Στρατηγός Ουέντμεγιερ (ο βασικός σύμβουλος του

Digitized by 10uk1s

Μάρσαλ) βρήκε ότι οι Βρετανοί ήταν «ακαταμάχητοι διαπραγματευτές ... Βρεθήκαμε αντιμέτωποι με την συσσωρευμένη πείρα πολλών γενεών όσον αφορά στα καθήκοντα των επιτροπών και στην ορθολογική διατύπωση απόψεων. Μας είχαν στην άμυνα, διαρκώς». Ο Μάρσαλ πάλεψε ξανά για να επιτύχει μια ευρείας κλίμακας εισβολή από τη Μάγχη στη Γαλλία το 1943. Οι Βρετανοί υποστήριζαν ότι μέχρι το φθινόπωρο του 1943 μόνο 23 μεραρχίες μπορούσαν να είναι έτοιμες, οι οποίες δεν θα αρκούσαν, εκτός αν η Γερμανία είχε ήδη αποδυναμωθεί· και επομένως, μέσα στο καλοκαίρι του 1943, οι αμερικανοβρετανικές επιχειρήσεις δεν μπορούσαν να προσφέρουν καμία υποστήριξη στη Σοβιετική Ένωση. Ο Τσώρτσιλ και ο Μπρουκ ήθελαν να απειλήσουν τη Γερμανία από τη Μεσόγειο· κυρίως να πετάξουν την Ιταλία έξω από τον πόλεμο και να πετύχουν τη συμμετοχή της Τουρκίας. Οι Τούρκοι όμως έκλεισαν το θέμα αυτό, απαιτώντας βοήθεια που ανερχόταν σε ύψη δυσθεώρητα. Σχετικά με την Ιταλία, οι άλλοι δύο Επιτελάρχες, ο Ναύαρχος Κινγκ και ο Στρατηγός Άρνολντ, δεν στήριξαν πλήρως τον Μάρσαλ. Ο Κινγκ αντιλαμβανόταν ότι θα απελευθερώνονταν οι θαλάσσιες οδοί αν διασφάλιζαν τη Μεσόγειο, ενώ ο Άρνολντ επιθυμούσε διακαώς αεροπορικές βάσεις στην Ιταλία. Το σημαντικότερο ήταν ότι ο Ρούσβελτ επιθυμούσε ακόμη να διατηρήσει την αμερικανική δράση κατά των Γερμανών, για να βοηθήσει -και να φανεί ότι βοηθά- τον Κόκκινο στρατό. Συμφωνούσε με τους Βρετανούς ότι μέσα στο 1943, το περισσότερο που θα μπορούσε να γίνει μέσω Μάγχης ήταν μια εισβολή (SLEDGEHAMMER) μόνο αν επρόκειτο για τη σωτηρία των Ρώσων ή για το αποτελείωμα των Γερμανών, σε περίπτωση που ο ένας από τους δυο αντιπάλους έφτανε στα όρια της κατάρρευσης. Οι Βρετανοί και Αμερικανοί ηγέτες συμφώνησαν ως εκ τούτου να επιτεθούν στη Σικελία. Στην Καζαμπλάνκα, πάντως, δεν αποφάσισαν τι θα έκαναν μετά την κατάληψη του νησιού. Δεν θεώρησαν ότι επείγει μια τέτοια απόφαση διότι όταν συμφώνησαν να εισβάλουν στη Σικελία, η βρετανική 8η Στρατιά δεν είχε φτάσει ακόμη στην Τρίπολη, ενώ οι Γερμανοί είχαν αποφασίσει να υπερασπίσουν την Τυνησία και άρχιζαν να εξαπολύουν τοπικές αντεπιθέσεις.

Όπως και να 'χει, τα γερμανικά υποβρύχια απέκλειαν τη δυνατότητα μιας εισβολής αρκετά ισχυρής ώστε να δημιουργηθεί ένα ασφαλές προγεφύρωμα στη Γαλλία μέσα στο 1943. Μέχρι τέλη Ιουνίου του 1943, μόνο 160.000 Αμερικανοί οπλίτες είχαν μεταφερθεί σε όλα τα θέατρα πολέμου. Το πρώτο τρίμηνο του 1943, ο αριθμός ανδρών που είχαν μεταφερθεί με πλοία στο εξωτερικό ήταν πολύ μικρότερος από αυτόν που είχαν προγραμματίσει. Κοντά σ' όλα αυτά, βγήκε στην επιφάνεια μια εκπληκτική αγγλοαμερικανική παρεξήγηση. Τέλη Νοεμβρίου του 1942, ο Ρούσβελτ διαβεβαίωσε τον Τσώρτσιλ ότι μπορούσε να υπολογίζει ότι τα αμερικανικά πλοία θα εξασφάλιζαν τις βρετανικές εισαγωγές που θα ήσαν τουλάχιστον 27 εκατομμύρια τόνοι το 1943. Ο Πρόεδρος δεν το είχε αναφέρει στον στρατό, ούτε είχε ξεκαθαρίσει τι εννοούσε λέγοντας ότι οι Αμερικανοί θα έπρεπε να προσθέσουν «σχεδόν 300.000 τόνους μεταφορικής ικανότητας μηνιαίως» στα πλοία που χρησιμοποιούνταν ήδη για τις βρετανικές εισαγωγές. Όταν ο Στρατηγός Σάμερβιλ, της αμερικανικής Στρατιωτικής Υπηρεσίας Ανεφοδιασμού, δήλωσε στην Καζαμπλάνκα ότι πάνω από ένα εκατομμύριο Αμερικανοί οπλίτες μπορούσαν να συγκεντρωθούν και να καταυλισθούν στη Βρετανία μέχρι τα τέλη του 1943, ο αριθμός θεωρήθηκε ανεπαρκής για μια ευρείας κλίμακας εισβολή στη Γαλλία εκείνη τη χρονιά. Αλλά ακόμη και αυτός ο αριθμός στηρίχθηκε σε μια σειρά λανθασμένων υποθέσεων: πρώτον, ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες δεν θα εκχωρούσαν στη Βρετανία τη χρήση περισσότερων από τους επιπλέον 300.000 τόνους μεταφορικής ικανότητας για κάθε μήνα, τη στιγμή που οι Βρετανοί χρειάζονταν κάθε μήνα όλο και περισσότερους τόνους· δεύτερον, ότι οι Βρετανοί θα ήσαν ικανοί να βοηθήσουν στη μεταφορά στρατευμάτων με δικά τους πλοία· τρίτον, ότι οι βυθίσεις πλοίων από τα υποβρύχια θα μειώνονταν από τις αρχές του 1943. Όλες αυτές οι λανθασμένες υποθέσεις μαζί σήμαιναν μια υπερεκτίμηση της συμμαχικής ναυτικής δύναμης κατά περίπου 6 εκατομμύρια τόνους μεταφορικής ικανότητας.

Digitized by 10uk1s

Η παρεξήγηση της Καζαμπλάνκα αναφάνηκε τον Μάρτιο του 1943 όταν οι Βρετανοί διατύπωσαν τις τρέχουσες ναυτιλιακές ανάγκες τους. Προς μεγάλη τους κατάπληξη και οργή, οι Αμερικανοί ανακάλυψαν ότι όλα τα σχέδιά τους για υπερπόντια ανάπτυξη στρατευμάτων ναυαγούσαν. Παρά τις διαμαρτυρίες των Αμερικανών στρατιωτικών, ο Ρούσβελτ επέμεινε να παραμείνει ως πρώτη προτεραιότητα για τη διοχέτευση των αμερικανικών πόρων ο αγώνας των Βρετανών. Όπως ήταν επόμενο, η εισβολή στη Γαλλία το 1943 κατέστη ακόμη δυσκολότερη. Στο μεταξύ έφτασαν καλές ειδήσεις από τη βόρεια Αφρική. Τέλη Μαρτίου η βρετανική 8η Στρατιά έφτασε στην Τυνησία και άρχισε να συνεργάζεται με τις βρετανικές, γαλλικές και αμερικανικές δυνάμεις στη Γαλλική βόρεια Αφρική για την καταστροφή των γερμανικών και ιταλικών στρατευμάτων στην Τυνησία, με στόχο την εκκαθάριση της νότιας Μεσογείου. Για να αποφασίσουν τι έπρεπε να κάνουν μετά την επικείμενη εισβολή στη Σικελία, οι Τσώρτσιλ και Ρούσβελτ μαζί με τους στρατιωτικούς συμβούλους τους συναντήθηκαν στην Ουάσινγκτον, στη λεγόμενη συνδιάσκεψη TRIDENT («Τρίαινα») το δεύτερο δεκαπενθήμερο του Μαΐου 1943.

Αυτή τη φορά η αμερικανική πλευρά ήταν προετοιμασμένη να παρουσιάσει ένα προκαταρκτικό σχέδιο - κι αυτό επειδή ο Ρούσβελτ τα είχε βρει με τους στρατιωτικούς συμβούλους του. Ήθελαν να οριστικοποιήσουν το χρόνο εισβολής στη βόρεια Γαλλία για την άνοιξη του 1944, και στο μεταξύ θα ανέχονταν επιχειρήσεις στη Μεσόγειο, που θα έβγαζαν την Ιταλία από τον πόλεμο. Το πώς θα γινόταν αυτό δεν διευκρινιζόταν αλλά πάντως, επέμειναν οι Αμερικανοί, δεν θα έστελναν άλλες δυνάμεις στη Μεσόγειο. Ακόμη κι έτσι, το γεγονός ότι ο Αϊζενχάουερ μπορούσε να χρησιμοποιεί 27 μεραρχίες για τον σχεδιασμό των επιχειρήσεών του στη Μεσόγειο έδειχνε ότι οι Βρετανοί, λόγω της υποστήριξης του Ρούσβελτ, είχαν πετύχει να μετατρέψουν τη Μεσόγειο σε μείζον αγγλοαμερικανικό θέατρο πολέμου. Μόνο 29 μεραρχίες θα βρίσκονταν στη Βρετανία για την εισβολή στη Γαλλία τον Μάιο του 1944. Ακόμη και γι' αυτό χρειαζόταν μια υποχώρηση από τους Βρετανούς. Συμφώνησαν να μετακινηθούν 7 μεραρχίες από τη Μεσόγειο στη Βρετανία μετά τον Νοέμβριο του 1943.

Στη συνδιάσκεψη TRIDENT, οι Βρετανοί και Αμερικανοί στρατιωτικοί προφανώς επέλυσαν τις μεταξύ τους διαφορές. Οι νέες συμφωνίες, ωστόσο, δεν βοήθησαν να ξεπεραστούν οι θεμελιώδεις στρατηγικές διαφωνίες. Ο Μάρσαλ και οι Αμερικανοί αρμόδιοι για τον στρατιωτικό σχεδιασμό θέλησαν να υπαγάγουν τα πάντα στις προετοιμασίες για την επίθεση στην απέναντι ακτή του Στενού της Μάγχης· οι Βρετανοί ήθελαν τα συμμαχικά στρατεύματα στο μεταξύ να μάχονται κάπου κατά των Γερμανών. Μόνο έτσι, υποστήριζαν οι Βρετανοί, μπορούσαν να βοηθήσουν τους Σοβιετικούς, ώσπου να ξεκινήσει επιτέλους η κύρια επιχείρηση· ενώ αντίθετα οι Αμερικανοί πίστευαν ότι τέτοιοι περισπασμοί θα την καθυστερούσαν, και κατά συνέπεια μια αποτελεσματική βοήθεια προς τη Σοβιετική Ένωση θα έφτανε πολύ καθυστερημένα. Ήθελαν και οι δύο να βοηθήσουν τη Σοβιετική Ένωση επειδή ήξεραν ότι η ήττα του Χίτλερ θα ήταν σχεδόν αδύνατη χωρίς τον Κόκκινο Στρατό. Και οι δύο πίστευαν ότι έπρεπε να γίνουν οι αποβάσεις από το Στενό της Μάγχης. Αλλά έδιναν διαφορετική βαρύτητα σε διαφορετικές πλευρές ενός κοινού αντικειμενικού σκοπού, με αποτέλεσμα μερικοί Αμερικανοί να υποψιάζονται, εσφαλμένα, ότι οι Βρετανοί ήταν ανειλικρινείς όταν υποστήριζαν εισβολή στη Γαλλία. Μερικοί Αμερικανοί στρατιωτικοί θεωρούσαν τους Βρετανούς ανεύθυνα πρόθυμους να θυσιάζουν μακροπρόθεσμα σχέδια για τρέχουσες ευκαιρίες, ενώ ορισμένοι Βρετανοί θεωρούσαν τους Αμερικανούς αφελώς αμετακίνητους από τα σχέδιά τους.

Ώσπου να γίνει η επόμενη συνδιάσκεψη -γνωστή ως QUADRANT, «Συνδιάσκεψη του Τεταρτοκυκλίου»- στο Κεμπέκ, στα μέσα του Αυγούστου 1943, ο Αϊζενχάουερ και οι συμμαχικοί διοικητές στη Μεσόγειο είχαν εισηγηθεί επιτυχώς, την κατάληψη της Σικελίας να ακολουθήσει εισβολή στην Ιταλία. Τα πρώτα στάδια της εισβολής στην Ιταλία έδειξαν

Digitized by 10uk1s

πόσο χαμηλό ήταν το ηθικό των Ιταλών και πόσο εύκολα μπορούσε η Ιταλία να αποχωρήσει από τον Άξονα, ειδικότερα όταν, στις 25 Ιουλίου, ο Μουσολίνι ανατράπηκε από ένα πραξικόπημα καθοδηγούμενο από τον Στρατάρχη Μπαντόλιο και άλλους υψηλόβαθμους αξιωματικούς, και από τους πρώην υποστηρικτές του Μουσολίνι στο Μεγάλο Φασιστικό Συμβούλιο. Η απόφαση για εισβολή στην Ιταλία επιβεβαίωνε την άποψη του Μάρσαλ ότι η μια επιχείρηση στη Μεσόγειο αναγκαστικά θα οδηγούσε σε άλλη, αλλά επιβεβαίωνε επίσης τη βρετανική άποψη ότι η Ιταλία ήταν εύκολος στόχος. Για τον Μάρσαλ ο πειρασμός της Ιταλίας ήταν επικίνδυνα δελεαστικός. Την 1η Ιουλίου οι ΗΠΑ είχαν στη Μεσόγειο 520.000 χιλιάδες οπλίτες και μόνο 109.000 στη Βρετανία. Βρετανικά στρατεύματα εισέβαλαν στην ιταλική ενδοχώρα στις 3 Σεπτεμβρίου, ακολουθούμενα από μια μεγαλύτερη βρετανική και αμερικανική απόβαση στις 9 Σεπτεμβρίου. Στις 8 Σεπτεμβρίου ανακοινώθηκε η παράδοση της Ιταλίας.

Στο Κεμπέκ, ως συνήθως, ο Μπρουκ υπογράμμισε την ανάγκη για δυνάμεις στη Μεσόγειο προκειμένου να αποδυναμωθεί η γερμανική αντίσταση στη συμμαχική εισβολή στη Γαλλία, ενώ ο Μάρσαλ επέμενε ότι ήταν ανάγκη να ριχτούν όλες οι δυνάμεις στην εισβολή. Ο Τσώρτσιλ, ο Ρούσβελτ και οι επιτελάρχες τους κατέληξαν τελικά σε μια ενιαία αγγλοαμερικανική στρατηγική για την ήττα της Γερμανίας. Η συμφωνία στηριζόταν στο δεδομένο ότι η Σοβιετική Ένωση θα παρέμενε στον πόλεμο και θα συνέχιζε να απασχολεί τον κύριο όγκο των γερμανικών στρατευμάτων, αν και οι προθέσεις της σοβιετικής ηγεσίας ήσαν ακόμη ανεξιχνίαστες. Ο Ρούσβελτ επιδίωκε μια απ' ευθείας συνομιλία με τον Στάλιν, αλλά πάλι δεν κατάφερε να τον πείσει να εγκαταλείψει τη Ρωσία. Βρετανοί και Αμερικανοί συνεργάζονταν μέσα σε κλίμα αυξανόμενης αμοιβαίας εμπιστοσύνης, εγκαρδιότητας και ειλικρίνειας - αν και ο Μάρσαλ και ο Στίμσον, ο Αμερικανός Υπουργός Πολέμου, υποψιάζονταν ότι οι Τσώρτσιλ και Μπρουκ ήταν υπέρμετρα και επικίνδυνα ενθουσιώδεις σε σχέση με την κατάρρευση της Ιταλίας. Πάντως, οι Βρετανοί πήγαν στο Κεμπέκ για να διαβεβαιώσουν ότι ήταν έτοιμοι να αποδεχτούν ένα οριστικό σχέδιο εισβολής στη Γαλλία, όπως επίσης αποδέχτηκαν, τουλάχιστον για την ώρα, ότι δεν μπορούσαν να σταλούν περισσότερες συμμαχικές δυνάμεις στη Μεσόγειο και ότι οι αμερικανικές μονάδες δεν θα συμμετείχαν σε επιχειρήσεις ανατολικά της Ιταλίας. Οι Βρετανοί είχαν εξασφαλίσει τον αντιπερισπασμό τους· οι Αμερικανοί είχαν οριοθετήσει το μέγεθός του. Η εισβολή στη Γαλλία ορίστηκε για την άνοιξη του 1944.

Ο Μάρσαλ βεβαίωνε ότι η συμμαχική στρατηγική στην Άπω Ανατολή ήταν απόλυτα συνδεδεμένη με τα σχέδια που εκπονούνταν για νίκη στην Ευρώπη. Οι Μάρσαλ και Ρούσβελτ πίστευαν αρχικά ότι ο Τσανγκ Κάι-σεκ. ο Κινέζος «Generalissimo» (Αρχιστράτηγος) και οι κινεζικές δυνάμεις που υπέθεταν ότι διοικούσε, μπορούσαν να διαδραματίσουν στον πόλεμο κατά της Ιαπωνίας ένα ρόλο σχεδόν ισότιμο με τον ρόλο της Ρωσίας κατά της Γερμανίας, και πως οι Αμερικανοί έπρεπε να βοηθήσουν στην εκπαίδευση και στον εξοπλισμό των Κινέζων και να τους ενθαρρύνουν να αντιμετωπίσουν τον κύριο όγκο των ιαπωνικών χερσαίων δυνάμεων και ενδεχομένως να εγκαταστήσουν και να περιφρουρήσουν αεροπορικές βάσεις για τα αμερικανικά βομβαρδιστικά που θα έκαναν επιδρομές κατά της Ιαπωνίας. Αυτή η στρατηγική ταίριαζε με την εκτίμηση του Ρούσβελτ για τον Τσανγκ Κάι-σεκ και με την πεποίθησή του ότι η Κίνα του Κουομιντάνγκ ήταν μεγάλη δύναμη, μία από τις «Τέσσερις Μεγάλες». Ο Τσώρτσιλ διαφωνούσε, δεν έβλεπε να αξίζει και πολλά το καθεστώς του Τσανγκ και αγανακτούσε με τις απόψεις του Τσανγκ - λ.χ. για τον ινδικό εθνικισμό. Αυτή η διαφωνία επεκτάθηκε και στη στρατηγική. Ο ρόλος του Τσανγκ στον πόλεμο εξαρτιόταν από τα εφόδια που θα λάβαινε είτε αεροπορικώς από το Ασσάμ μέσω Ιμαλαΐων, ή μέσω ενός νέου «δρόμου του Λέντο», δύσκολου στην κατασκευή του, που θα ένωνε την Ινδία με τον παλιό «δρόμο της Μπούρμα» (Βιρμανίας) στη βόρεια

Digitized by 10uk1s

Βιρμανία, ή με την ανακατάληψη της πρωτεύουσάς της Ραγκούν και το άνοιγμα ολόκληρου του «δρόμου της Μπούρμα» προς την Κίνα. Για να χτίσουν τον νέο δρόμο του Λέντο, οι Σύμμαχοι έπρεπε να καταλάβουν τη βόρεια Βιρμανία, ενώ για το «Δρόμο της Μπούρμα» χρειαζόταν η ανακατάληψη ολόκληρης της Βιρμανίας. Μέχρι το '44, ο Μάρσαλ και ο Ρούσβελτ πίεζαν τους Βρετανούς να ενωθούν με τον Τσανγκ για να εκκαθαρίσουν τη βόρεια Βιρμανία και να εξαπολύσουν μια βρετανική αμφίβια επίθεση προκειμένου να απομονώσουν τη Ραγκούν. Οι Αμερικανοί υποστήριζαν ότι αν οι Βρετανοί αρνούνταν, θα έπρεπε οι ίδιοι να στείλουν περισσότερα εφόδια και δυνάμεις στον Ειρηνικό για να αντισταθμίσουν την απώλεια της κινεζικής υποστήριξης που θα ήταν αποτέλεσμα της βρετανικής αποτυχίας να ανοίξουν οδούς ανεφοδιασμού για τον Τσανγκ. Οι Βρετανοί, δύσπιστοι ως προς την αξία της υποστήριξης στον Τσανγκ, πίστευαν ότι τα αποβατικά σκάφη για αμφίβιες επιχειρήσεις θα ήσαν πιο χρήσιμα στη Μεσόγειο και υποστήριξαν ότι αρκούσε η πρώτη λύση, της αμερικανικής αερογέφυρας προς την Κίνα.

Αργότερα, ο αμερικανικός ενθουσιασμός για τον Τσανγκ μειώθηκε. Ο Τσανγκ απογοήτευσε ως σύμμαχος, και οι μέθοδοι για την ήττα της Ιαπωνίας δίχως αυτόν κατέληξαν να φαίνονται πιο ελπιδοφόρες. Οι Αμερικανοί αρμόδιοι προσγειώθηκαν στην πραγματικότητα το 1943. Τον Μάιο τα στελέχη του JCS πρότειναν την ανακατάληψη της Βιρμανίας για τον ανεφοδιασμό της Κίνας. Στη συνέχεια θα καταλαμβανόταν και το Χονγκ Κονγκ, πιθανώς από κινεζικά στρατεύματα. Με το άνοιγμα αυτής της νέας οδού ανεφοδιασμού, οι Κινέζοι με τη βοήθεια Βρετανών και Αμερικανών θα εκκαθάριζαν εδάφη που είχαν κυριέψει οι Ιάπωνες, για τη δημιουργία συμμαχικών αεροπορικών βάσεων. Από εκεί θα ξεκινούσε μια «σαρωτική επιδρομή βομβαρδιστικών κατά της Ιαπωνίας» στην οποία θα μετείχαν οι Κινέζοι, όπως και στην τελική εισβολή στην Ιαπωνία, αν ήταν ακόμη απαραίτητη. Στο Κεμπέκ, ωστόσο, τα αμερικανικά στελέχη του JCS συμφώνησαν ότι τα συμμαχικά σχέδια θα έπρεπε να είναι ελαστικά σε περίπτωση που «η Κίνα εγκαταλείψει τον πόλεμο ή αποδειχθεί λιγότερο αποτελεσματική απ' ό,τι ελπίζουμε τώρα». Τον Νοέμβριο του 1943 ο Τσώρτσιλ έπεισε τους Αμερικανούς να συμφωνήσουν να εγκαταλειφθεί το σχέδιο μιας βρετανικής αμφίβιας επιχείρησης κατά των Νήσων Άνταμαν, με στόχο να αποκοπεί η ιαπωνική θαλάσσια επικοινωνία με τη Ραγκούν. Ο Τσανγκ είχε επιμείνει σε αυτήν την επίθεση ως προϋπόθεση να συνεργαστεί στη βόρεια Βιρμανία. Τώρα, η πρόταση του Τσανγκ είχε απορριφθεί και τα αποβατικά σκάφη στάλθηκαν σε επιχειρήσεις στη Μεσόγειο - όχι όμως στην ανατολική Μεσόγειο, όπως επιθυμούσε ο Τσώρτσιλ. Τα στρατεύματα του Τσανγκ, όπως αποδείχτηκε, όχι μόνο ήταν ανίκανα να ανακαταλάβουν εδάφη υπό ιαπωνική κατοχή για συμμαχικές αεροπορικές βάσεις, αλλά δεν μπορούσαν καν να υπερασπίσουν τα υπάρχοντα αεροδρόμια. Τον Απρίλιο του 1944, με απανωτές προελάσεις στο εσωτερικό της Κίνας, οι Ιάπωνες κατέκτησαν αχανείς εκτάσεις, εδραίωσαν τον έλεγχο των γραμμών επικοινωνίας βορρά-νότου και κατέλαβαν τις περισσότερες αμερικανικές βάσεις που βρίσκονταν εκεί. Όχι απλώς κατέστησαν επισφαλή τη δημιουργία νέων αεροπορικών βάσεων στην Κίνα, αλλά με την κατάληψη των κινεζικών λιμανιών απέκλεισαν τελικά κάθε σκέψη για εισβολή στην Ιαπωνία από την Κίνα.

Εξαιτίας του πολικού κλίματος, οι Αλεούτες Νήσοι στον βόρειο Ειρηνικό θεωρήθηκαν ακατάλληλες ως βάση προσέγγισης της Ιαπωνίας. Απέμεναν έτσι δύο στρατηγικές εκδοχές. Ο Στρατηγός Ντάγκλας Μακ Άρθουρ, ο πιο μελοδραματικά σαγηνευτικός Αμερικανός στρατιωτικός, που συνδύαζε την αληθινή στρατιωτική ικανότητα με το θεατρικό ταλέντο, υποστήριζε σθεναρά την κατάληψη ή την παράκαμψη των Νήσων του Σολομώντος, την προέλαση από βάση σε βάση κατά μήκος της ακτής της βόρειας Νέας Γουινέας με επιθέσεις από θαλάσσης υπό την προστασία αεροπλάνων, και από εκεί την ανακατάληψη των Φιλιππίνων και την εκδίωξη των Ιαπώνων από τη Λουζόν, το βορειότερο νησί των Φιλιππίνων. Ο Μακ Άρθουρ σκέφτηκε ότι για να γίνει αυτό έπρεπε να συγκεντρωθούν όσο το δυνατό περισσότερες δυνάμεις στον νοτιοδυτικό Ειρηνικό και να τεθούν υπό τις

Digitized by 10uk1s

διαταγές του. Το ναυτικό των ΗΠΑ, από την άλλη, εκπροσωπούμενο στο JCS από μια εξαίρετη προσωπικότητα, τον Ναύαρχο Έρνεστ Τζ. Κινγκ, υποστήριζε τις αμφίβιες επιχειρήσεις, με την υποστήριξη των πυροβόλων του ναυτικού και των αεροσκαφών των αεροπλανοφόρων, κατά των κεντρικών νήσων του Ειρηνικού. Ο Κινγκ πρότεινε να κινηθούν βόρεια προς την Ιαπωνία από τις νήσους Μάρσαλ, Καρολίνες και Μαριάνες. Ο Μάρσαλ, ως Επιτελάρχης του αμερικανικού στρατού, προσπάθησε να μην επιτρέψει σ' αυτούς τους δύο να στρέψουν την κύρια επιθετική προσπάθεια μακριά από την Ευρώπη, αν και εκφόβιζε τους Βρετανούς με την απειλή ότι θα συναινούσε. Όλοι συμβιβάστηκαν. Θεωρητικά, ο πόλεμος κατά της Ιαπωνίας έπρεπε να αναβληθεί μέχρι την ήττα της Γερμανίας· αλλά στην πράξη οι Αμερικανοί διεξήγαν και τους δύο πολέμους ταυτόχρονα. Όσο για τη στρατηγική στον πόλεμο του Ειρηνικού, ακολουθήθηκαν και οι δύο γραμμές προσέγγισης, του Μακ Άρθουρ και του Ναυάρχου Κινγκ, μέχρι που ενώθηκαν στην επίθεση κατά του Λέιτε στις Φιλιππίνες τον Οκτώβριο του 1944, πριν χωριστούν ξανά προκειμένου να εξασφαλίσουν βάσεις για την προβλεπόμενη εισβολή στην Ιαπωνία: ο Μακ Άρθουρ στη Λουζόν, και ο Ναύαρχος Νίμιτς και ο στόλος του Ειρηνικού στην Ίβο Ζίμα και την Οκινάβα.

Στις αρχές του 1944 ο αριθμός των Αμερικανών οπλιτών στον Ειρηνικό ήταν περίπου ίδιος με των οπλιτών που πολεμούσαν κατά της Γερμανίας, περίπου 1.800.000 σε κάθε θέατρο πολέμου - αν και υπήρχαν περισσότεροι ναύτες και πεζοναύτες στον Ειρηνικό και περισσότερος στρατός και αεροπορία στη Βρετανία και τη Μεσόγειο. Τα αποβατικά σκάφη κυριαρχούσαν στην αγγλοαμερικανική στρατηγική. Ήταν τα κύρια μέσα προώθησης χερσαίων δυνάμεων σε ακτές τις οποίες κατείχε ο εχθρός. Τον Ιούνιο του 1944, στο αποκορύφωμα της προσπάθειας υλοποίησης της ευρωπαϊκής στρατηγικής, οι Σύμμαχοι είχαν συγκεντρώσει στη Βρετανία και τη Μεσόγειο, έτοιμα για δράση, 1.609 αποβατικά σκάφη μεγάλου τύπου, τα οποία μετέφεραν στρατεύματα ή άρματα μάχης ή φορτηγά από την παράκτια βάση στην κατεχόμενη ακτή - ενώ στον Ειρηνικό υπήρχαν 376. Από τα μικρού τύπου αποβατικά σκάφη -τα οποία ρίχνονταν στο νερό μέσα από μεγαλύτερα πλοία που βρίσκονταν κοντά στον στόχο- υπήρχαν 3.029 έτοιμα για χρήση στην Ευρώπη, έναντι 3.609 του Ειρηνικού. Λίγο μετά την πρώτη μέρα της απόβασης στη Νορμανδία, όταν 150.000 άνδρες των Συμμάχων αποβιβάστηκαν στη Γαλλία, μια σχεδόν εξίσου εντυπωσιακή μεταφορά στρατευμάτων έγινε στον Ειρηνικό. Περίπου 125.000 άνδρες μεταφέρθηκαν 1.800 χιλιόμετρα από τα νησιά Μάρσαλ για να καταλάβουν τα νησιά Μαριάνες. Ακολούθησαν αποφασιστικές μάχες και στα δύο θέατρα πολέμου. Τούτη η ισοδυναμία των δύο αμερικανικών προσπαθειών οφειλόταν, εν μέρει, στην αποτυχία του Μάρσαλ να πείσει τους Ρούσβελτ και Τσώρτσιλ να αποδεχτούν μια στρατηγική την οποία θα μπορούσε ο ίδιος να στηρίξει με επιτυχία και να δικαιολογήσει στους θιασώτες της άποψης «πρώτα ο Ειρηνικός»· ίσως πάλι οφειλόταν σ' αυτό που οι Αμερικανοί ονόμαζαν «οππορτουνισμό» όταν δεν το ενέκριναν και «ευελιξία» όταν το ενέκριναν. Στην αρχή. η ενίσχυση του Ειρηνικού ήταν επιβεβλημένη από την εκεί κατάσταση και τις επείγουσες ανάγκες· αργότερα, επειδή οι επιτυχίες έπρεπε να αξιοποιηθούν. Η αμερικανική στρατηγική στον Ειρηνικό ήταν ευέλικτη και με μια άλλη έννοια: το JCS ποτέ δεν αποφάσισε για το αν έπρεπε να δοθεί προτεραιότητα στον Στρατηγό Μακ Άρθουρ ή στον Ναύαρχο Νίμιτς. Στρατός και ναυτικό ανταγωνίζονταν μεταξύ τους -λίγο ως πολύ με φιλικό πνεύμα- σε ταχύτητα προέλασης για την κατάληψη βάσεων πριν από την τελική επίθεση κατά της Ιαπωνίας.

Διαμορφωμένη εν μέρει μέσα από προβλέψεις εν μέρει από τους κινδύνους ή τις ευκαιρίες της στιγμής, η αγγλοαμερικανική στρατηγική υπήρξε επιτυχής. Είναι δύσκολο να υποστηρίξει κανείς με πειστικότητα ότι θα μπορούσαν οι Σύμμαχοι να εξαναγκάσουν τους Γερμανούς και τους Ιάπωνες να παραδοθούν συντομότερα.

Digitized by 10uk1s

9
Τα οικονομικά του Πολέμου

Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΕΡΔΗΘΗΚΕ λόγω της υπεροχής σε πόρους: οι νικητές διέθεταν μεγαλύτερους αριθμούς ανδρών και γυναικών και κατασκεύαζαν περισσότερα όπλα. Σε πληθυσμό και σε βιομηχανία, οι Σύμμαχοι, ακόμη και μετά την απώλεια της Γαλλίας, ήσαν ισχυρότεροι από τις δυνάμεις του Άξονα:

	Πληθυσμός το 1939	Παραγωγή χάλυβα σε τόνους -η υψηλότερη παραγωγή στη δεκαετία του 1930
Ηνωμένο Βασίλειο	47.961.000	13.192.000
Γαλλία	41.600.000	6.221.000
Ε.Σ.Σ.Δ.	190.000.000	18.800.000
Η.Π.Α.	132.122.000	51.380.000
Γερμανία (και Αυστρία)	76.008.000	23.329.000
Ιταλία	44.223.000	2.323.000
Ιαπωνία	71.400.000	5.811.000

Οι πληθυσμοί των αυτοκρατορικών εδαφών της Βρετανίας και της Γαλλίας αύξαναν κατά πολύ το συμμαχικό σύνολο: πάνω από 500 εκατομμύρια στη Βρετανική Αυτοκρατορία, πάνω από 100 εκατομμύρια στη Γαλλική. Στην πλειονότητά τους αναλφάβητοι, υπέφεραν από κακή διατροφή και κακή υγεία· φυσικά μπορούσαν ανάμεσά τους να βρεθούν κατάλληλοι στρατιώτες, ειδικά στη Γαλλική Βόρεια Αφρική και στην Ινδία. Η Βρετανική Κοινοπολιτεία και η Βρετανική Αυτοκρατορία διέθεταν και άλλους πόρους για τον πόλεμο. Ο Καναδάς και η Αυστραλία είχαν σημαντικές βιομηχανίες, και οι κάτοικοί τους, όπως και οι Νεοζηλανδοί και οι λευκοί Νότιοαφρικανοί ήταν μορφωμένοι και ικανοί να γίνουν πρώτης τάξης νεοσύλλεκτοι. Και οι τέσσερις αυτές αυτοκυβερνούμενες «κτήσεις» (dominions) ακολούθησαν το βρετανικό παράδειγμα και κήρυξαν πόλεμο το 1939. Στην Ινδία οι Βρετανοί μπόρεσαν να επανδρώσουν ένα πολυάριθμο στράτευμα με άνδρες που από πλευράς φυσικής κατάστασης και νοημοσύνης ήταν αρκετά ικανοί ώστε να εκπαιδευτούν ως πεζικάριοι, όμως λιγότερο ικανοί για τεχνικές ή ειδικευμένες μονάδες ή για υπαξιωματικοί και αξιωματικοί - και τούτο επειδή πολλοί μορφωμένοι Ινδοί της μεσαίας τάξης δεν ήταν πρόθυμοι να πολεμήσουν υπέρ ενός αυτοκρατορικού καθεστώτος διακρίσεων, έστω και εναντίον εχθρών τους οποίους οι περισσότεροι Ινδοί αντιπαθούσαν. Ο Καναδάς ήταν χώρα βιομηχανικά αναπτυγμένη, με εργοστασιακές εγκαταστάσεις ικανές για μαζική παραγωγή. Οι Καναδοί κατασκεύασαν το 4% των μαχητικών αεροπλάνων, το7% των αρμάτων μάχης και το 32% των οχημάτων που χρησιμοποιήθηκαν από τις δυνάμεις της Βρετανικής Αυτοκρατορίας, και συμμετείχαν στην απόβαση στη Νορμανδία το '44 με ένα σώμα στρατού.

	Πληθυσμός	Παραγωγή χάλυβα σε τόνους (το

Digitized by 10uk1s

		1939)
Καναδάς	11.682.000	1.407.000
Νότια Αφρική (λευκός πληθυσμός)	2.161.ΟΟΟ	250.000
Αυστραλία	6.807.000	1.189.000
Νέα Ζηλανδία	1.585.000	—
Ινδία	374.200.000	1.035.000

Ο Δεύτερος Παγκόσμιος ήταν ένας πόλεμος πολυάριθμων στρατών. Οι κυβερνήσεις εξισορροπούσαν τη ζήτηση ανδρών για τις ένοπλες δυνάμεις με την ανάγκη εργατικών χεριών στη γεωργία και την επεκτεινόμενη βιομηχανία. Οι μέγιστοι αριθμοί των δυνάμεων που κινητοποιήθηκαν παρουσιάζονται στον παρακάτω πίνακα.

Η.Β.	5.000.000	
Η.Π.Α.	11.700.000	
Γερμανία	9.500.000	(τουλάχιστον 4 εκατομμύρια επιπλέον υπηρέτησαν προτού χαρακτηριστούν απώλειες)
Ε.Σ.Σ.Δ.	11.500.000	(τουλάχιστον 6 εκατομμύρια επιπλέον υπηρέτησαν προτού χαρακτηριστούν απώλειες)
Ιταλία	4.000.000	
Ινδία	2.150.000	
Γαλλία	5.000.000	
Ιαπωνία	4.000.000	

Η μόρφωση διευκολύνει τόσο τη βιομηχανική παραγωγή όσο και την αποτελεσματική χρήση των μοντέρνων όπλων. Οι Αμερικανοί ήταν μπροστά από όλους: ένα 15% των ανθρώπων ηλικίας μεταξύ 25 και 44 ετών το 1940 είχαν κάποια ανώτερη μόρφωση, ενώ γύρω στο 70% των εφήβων (14-16 ετών) συνέχιζαν να πηγαίνουν στο σχολείο. Η Βρετανία βρισκόταν πολύ πίσω. Πριν από το 1939, μόνο το 15% συνέχιζε το σχολείο μετά την ηλικία των 14· και σε σύγκριση με τις ΗΠΑ, δέκα φορές λιγότεροι σπούδαζαν μετά τα 18. Η Ιαπωνία βρισκόταν ψηλά: το 1940, σχεδόν το 8% των Ιαπώνων αρρένων ηλικίας 25-44, είχε ανώτερη εκπαίδευση - λίγο παραπάνω σε σύγκριση με τον Καναδά. Στη Σοβιετική Ένωση, το υψηλό μορφωτικό επίπεδο μιας μειονότητας βρισκόταν ακόμη σε μεγάλη αντίθεση με τον αναλφαβητισμό που, παρά την πτωτική του πορεία, εξακολουθούσε να κυριαρχεί: το 1926, το μισό και πλέον του πληθυσμού ήταν αναλφάβητο (το 1959, το επίσημο ποσοστό ήταν 1,6%). Η Γερμανία, στα τέλη της δεκαετίας του '30, παρουσίαζε μια οπισθοδρόμηση στην εκπαίδευση· αλλά το ναζιστικό καθεστώς είχε κληρονομήσει μια μακρά παράδοση υψηλού επιπέδου. Το 1930, σε σύγκριση με τη Βρετανία και τη Γαλλία, ένα αρκετά υψηλότερο ποσοστό αγοριών στη Γερμανία πέρασε τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση· πράγμα που δεν ίσχυε πλέον το 1940.

Digitized by 10uk1s

Η παιδική θνησιμότητα (και πιο συγκεκριμένα οι θάνατοι βρεφών κατά το πρώτο έτος της ηλικίας τους) αποτελεί ενδεικτικό στοιχείο και ικανό μέτρο σύγκρισης, για το επίπεδο υγείας, εκπαίδευσης, κρατικής αποτελεσματικότητας και τεχνικής επάρκειας. Στον παρακάτω πίνακα καταγράφονται τα ποσοστά επί τοις χιλίοις, βρεφικών θανάτων των τελευταίων πέντε χρόνων πριν από τον πόλεμο.

Η.Π.Α.	53,2
Η.Β.	58,2
Γερμανία	66,3
Γαλλία	71,1
Ιταλία	102,7
Ιαπωνία	110,4
Βρετανική Ινδία	155,6

Στις Ηνωμένες Πολιτείες το ποσοστό θνησιμότητας των έγχρωμων παιδιών έφτανε στο 83 τοις χιλίοις. Στην Ιταλία συνυπήρχαν δύο κοινωνίες: οι πόλεις του νότου εμφάνιζαν ποσοστό θνησιμότητας σχεδόν διπλάσιο από ό,τι οι πόλεις της κεντρικής Ιταλίας.

Η παραγωγή αεροσκαφών παρέχει το καλύτερο ενιαίο μέτρο σύγκρισης ως προς τη βιομηχανική δραστηριότητα στη διάρκεια του πολέμου.

Αριθμοί αεροσκαφών

	1939	1940	1941	1942	1943	1944
Η.Π.Α.	5.856	12.804	26.277	47.836	85.898	96.318
Ε.Σ.Σ.Δ.	10.382	10.565	15.735	25.436	34.845	40.246
Η.Β.	7.940	15.049	20.094	23.672	26.263	26.461
Γερμανία	8.295	10.826	11.424	15.288	25-094	39.275
Ιαπωνία	4.467	4.768	5.088	8.861	16.393	28.180
Ιταλία	—	3.257	3.503	2.818	967 (8 μήνες)	—

Τα βρετανικά και αμερικανικά εργοστάσια αεροσκαφών παρήγαν περισσότερα από όσα δηλώνουν οι αριθμοί. Ένα μεγάλο ποσοστό επρόκειτο περί βαρέων βομβαρδιστικών, πράγμα που σήμαινε ότι ο όγκος της βρετανικής παραγωγής αεροσκαφών ήταν μεγαλύτερος σε σύγκριση με της Γερμανίας, ακόμη και το 1944 - ενώ οι ΗΠΑ παρήγαν το τριπλάσιο του αθροίσματος της γερμανικής και ιαπωνικής παραγωγής.

Για τις μεγάλης κλίμακας χερσαίες επιχειρήσεις χρειάζονταν άρματα μάχης -ή το εξειδικευμένο παράγωγό τους το αυτοκινούμενο πυροβόλο- πυροβολικό και φορτηγά

Digitized by 10uk1s

οχήματα. Για τους ωκεανούς υπήρχε ανάγκη φορτηγών πλοίων καθώς και πολεμικών για την προστασία τους ή για την καταβύθιση φορτηγών του εχθρού.

Παραγωγή αρμάτων μάχης και αυτοκινούμενων πυροβόλων

(συμπεριλαμβανομένων και των γερμανικών πυροβόλων επίθεσης)

	1940	1941	1942	1943	1944
Η.Β.	1.399	4.841	8.611	7.476	4.600
Ε.Σ.Σ.Δ.	2.794	6.590	24.446	24.089	28.963
Η.Π.Α.	331	4.052	34.000	42.497	20.565
Γερμανία	2.200	5.200	9.300	19.800	27.300

Ιταλία και Ιαπωνία κατασκεύαζαν λίγα άρματα μάχης, μόλις γύρω στα 3.500 σε όλη τη διάρκεια του πολέμου η κάθε χώρα. και ποτέ δεν κατασκεύασαν άρματα μάχης αντάξια έστω και των μέσων αρμάτων μάχης των άλλων στρατών. Οι Αμερικανοί και οι Ρώσοι σχεδίαζαν επιτυχημένα μέσα άρματα μάχης, τα Σέρμαν και τα Τ34, αλλά μόνον οι Ρώσοι παρήγαν βαρέα άρματα μάχης ικανά να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά τα γερμανικά τύπου V ("Panther") και τύπου VI ("Tiger"). (Οι Βρετανοί κατασκεύαζαν, επίσης, μεγάλες παρτίδες θωρακισμένων οχημάτων μεταφοράς προσωπικού.) Ο Κόκκινος Στρατός έδινε προτεραιότητα στο πυροβολικό: ο επόμενος πίνακας δείχνει την παραγωγή πυροβόλων διαμετρήματος 75 χιλιοστών και άνω, στην τετραετία 1940-1944.

Παραγωγή πυροβόλων

Η.Β.	41.000
Η.Π.Α.	145.000
Ε.Σ.Σ.Δ.	211.000
Γερμανία	128.000
Ιαπωνία	10.500
Ιταλία	3.400

Η δύναμη της αμερικανικής βιομηχανίας κατασκευής κινητήρων εξασφάλισε υψηλό βαθμό ευελιξίας όλων των συμμαχικών στρατών.

Παραγωγή μεσαίων και βαρέων φορτηγών οχημάτων

	1941	1942	1943	1944
Η.Π.Α.	145.689	443.713	628.574	465.821
Ε.Σ.Σ.Δ.	δ/υ	30.900	45.500	52.600

Digitized by 10uk1s

Η.Β.	88.022	87.939	88.356	61.917
Γερμανία	62.400	78.200	81.000	89.069
Ιαπωνία	16.000	12.500	11.500	7.600

Τα αμερικανικά φορτηγά αυτοκίνητα ήσαν απαράμιλλα σε ανθεκτικότητα και αξιοπιστία. Οι ΗΠΑ παρήγαν επίσης γύρω στο ένα εκατομμύριο ελαφρά φορτηγά, κυρίως «τζιπ». Άλλη μια αμερικανική βιομηχανία κατασκευών της οποίας η επέκταση υπήρξε αποφασιστική για τη νίκη: η ναυπήγηση πλοίων.

Μικτό τοννάζ των ναυπηγηθέντων εμπορικών πλοίων

	1940	1941	1942	1943	1944	1945
Η.Β.	810.000	1.156.000	1.310.000	1.204.000	1.014.000	683.000
Η.Π.Α.	δ/υ	1.427000	6.228.000	12.920.000	12.383.000	6.396.000
Ιαπωνία	280.000	225.000	260.000	769.000	1.699.000	523.000

Μετά το 1941, τα καναδικά ναυπηγεία παρήγαγαν άλλους 2.250.000 τόνους εμπορικών πλοίων. Η ναυπήγηση πολεμικών πλοίων παρουσίαζε παρόμοια δυσαναλογία μεταξύ των Συμμάχων και του Άξονα, με μία εξαίρεση: τα υποβρύχια.

Ναυπηγηθέντα πολεμικά πλοία επιφανείας

	Θωρηκτά και καταδρομικά μάχης	Βαρέα αεροπλανοφόρα	Ελαφρά αεροπλανοφόρα	Καταδρομικά	Αντιτορπιλικά
Η.Β. (1939-45)	5	6	6	31	233
Η.Π.Α. (1941-45)	10	18	116	46	288
Ιαπωνία (1941-45)	2	6	14	6	70
Γερμανία (1939-45)	2	—	—	3	18
Ιταλία (1940-43)	3	—	—	3	5

Ναυπηγηθέντα υποβρύχια κατά την έναρξη και κατά τη διάρκεια του πολέμου

		Έναρξη πολέμου	Ναυπήγηση στη διάρκεια του πολέμου
Γερμανία	(1/9/39)	57	1.111
Ιταλία	(1/6/40)	115	4
Ιαπωνία	(1/12/41)	43	125
Η.Β.	(1/9/39)	57	178

Digitized by 10uk1s

Μια ανάλυση της οικονομίας κάθε χώρας θα πρέπει να ξεκινήσει από τη Γερμανία, το κατ' εξοχήν «εργοστάσιο παραγωγής» επιθετικού πολέμου. Λίγοι Γερμανοί ήσαν άνεργοι όταν άρχισε ο πόλεμος. Συνεπώς, μόνο με τέσσερις τρόπους μπορούσε η Βέρμαχτ να αποκτήσει περισσότερα όπλα από αυτά που ήδη παράγονταν: (α) Με μια πιθανή αύξηση της παραγωγής - οι εργάτες να δουλεύουν σκληρότερα και οι διευθυντές να διευθύνουν καλύτερα, (β) Άνδρες και γυναίκες από τμήματα της κοινωνίας που δεν είχαν αναζητήσει ακόμη εργασία μπορούσαν, με την πειθώ ή με εξαναγκασμό, να πιάσουν δουλειά στη βιομηχανία, (γ) Οι αρχές μπορούσαν να διοχετεύσουν πόρους που δεν προορίζονταν αρχικά για πολεμική παραγωγή. Παρέμενε μια τέταρτη επιλογή: απόκτηση εργατικού δυναμικού και πρώτων υλών με ένοπλη βία.

Η στρατολόγηση για τις ένοπλες δυνάμεις δυσκόλευε ακόμη περισσότερο τη βιομηχανική παραγωγή: τον Μάιο του 1940 αποσπάστηκαν από τις εργασίες τους 4 εκατομμύρια άρρενες Γερμανοί· και μέχρι τον Σεπτέμβριο του 1944 είχαν χαθεί 11 εκατομμύρια. Η γερμανική παραγωγή πολεμοφοδίων ωστόσο αυξήθηκε σε σύγκριση με το 1939: κατά 75% το 1940 και το 1941, δυόμισι φορές επάνω το 1942, τετραπλάσια το 1943, πενταπλάσια το 1944. Πώς έγινε κατορθωτή αυτή η αύξηση; Και γιατί έφτασε η παραγωγή στο κατακόρυφο στα τέλη του πολέμου και όχι νωρίτερα;

Πολλοί συγγραφείς πιστεύουν ότι ο Χίτλερ και οι σύμβουλοί του δεν προσπάθησαν πριν από το 1942 να ανεβάσουν την πολεμική παραγωγή στο κατακόρυφο, και υποστηρίζουν ότι μέχρι τότε ο Χίτλερ προτιμούσε να διατηρεί το βιοτικό επίπεδο των Γερμανών πολιτών. Εμφανίζουν, επίσης, τον Χίτλερ ως θιασώτη της θεωρίας του «κεραυνοβόλου πολέμου» (*Blitzkrieg),* και δεν δέχονται ότι ήθελε να προετοιμαστεί για μακροχρόνιο πόλεμο - ούτε καν ότι σκεφτόταν ένα μεγάλο πόλεμο. Η επιδίωξη του Χίτλερ για αυτάρκεια και οι επανειλημμένες απαιτήσεις του για αύξηση της παραγωγής όπλων, δε βοηθούν να πιστέψουμε ότι ο ίδιος είχε αποδεχτεί μια τέτοια «θεωρία». Είναι πολύ πιθανότερο, τα ίδια τα γεγονότα να καθόρισαν τη χρονολογία και την κλίμακα προμηθειών του γερμανικού στρατού. Τα όπλα που ήσαν διαθέσιμα το 1939, το 1940 και το 1941 επαρκούσαν για την κατάκτηση της Πολωνίας, της Δανίας, της Νορβηγίας, της Ολλανδίας, του Βελγίου, του Λουξεμβούργου, της Γιουγκοσλαβίας, της Ελλάδας και μεγάλου μέρους της Ευρωπαϊκής Ρωσίας. Όταν χρειάστηκαν περισσότερα όπλα, απαιτήθηκαν με μεγαλύτερη επιμονή απ' ό,τι τα πρώτα χρόνια, τότε που ο Χίτλερ ανεχόταν περιορισμούς που αργότερα προσπάθησε να υπερνικήσει ή να παρακάμψει. Ο σοβαρότερος περιορισμός ήταν η στάση του Γκέρινγκ, ο οποίος δεν είχε τη δύναμη να επιμείνει στις προτεραιότητές του, ήταν όμως σε θέση να εμποδίζει τις προσπάθειες άλλων να επιβάλουν τις δικές τους. Μόνον αφού μετέθεσε ο Χίτλερ τις περισσότερες αρμοδιότητες του Γκέρινγκ, πρώτα στον Τοντ και κατόπιν στον αρχιτέκτονα και έμπιστό του Σπέερ, παραχωρώντας του σημαντική εξουσία, επήλθε συντονισμός. Όταν ο Σπέερ έγινε Υπουργός Πολεμικής Παραγωγής, Φεβρουάριο του 1942, εφάρμοσε την καινοτομία του Τοντ, να καλεί τους κατασκευαστές να μετέχουν στις συζητήσεις σχετικά με τις προτεραιότητες και τον καταμερισμό των πόρων· επίσης μείωσε τις αρμοδιότητες των στρατιωτικών πελατών και χαλιναγώγησε τις αδαείς παρεμβάσεις τους στις διαδικασίες παραγωγής.

Μέχρι το 1942, ο στρατός, η αεροπορία, το ναυτικό και η αγορά ανταγωνίζονταν για πόρους. Οι παραγγελίες αλληλοεπικαλύπτονταν, η έμφαση μετατοπιζόταν από το ένα είδος στο άλλο, σπάνια υλικά χάνονταν σε επουσιώδεις χρήσεις, οι διάφορες υπηρεσίες δεν συμφωνούσαν για τα ανταλλακτικά εξαρτήματα· αντίθετα, μετά το 1942 οι ανταγωνιστικές παραγγελίες (η καθεμία για πράγματα περισσότερα από όσα θα μπορούσαν να παραχθούν σε διάστημα ετών) μειώθηκαν και ισοσταθμίστηκαν με τη διαθέσιμη εργατική δύναμη και

Digitized by 10uk1s

τις πρώτες ύλες. Ως αποτέλεσμα, λιγότερα πράγματα παραγγέλλονταν αλλά πολύ περισσότερα παραδίδονταν.

Μέχρι τα τέλη του 1941, οι Γερμανοί έδειχναν σίγουροι ότι θα κέρδιζαν τον πόλεμο· στη συνέχεια, χρειάστηκε να καταβάλουν νέες προσπάθειες για να αποτρέψουν την ήττα. Για να επιταχύνει την παραγωγή η κυβέρνηση προσπάθησε να ρίξει στη δουλειά περισσότερους Γερμανούς. Τον Ιανουάριο του 1943, όλοι οι άνδρες 60-65 ετών και όλες οι γυναίκες ηλικίας μεταξύ 17 και 45 κλήθηκαν για καταγραφή. Παρουσιάστηκαν 3,5 εκατομμύρια, αλλά χρησιμοποιήθηκε μόνο το 1/5. Οι ναζί πίστευαν ότι ο κύριος λόγος που ηττήθηκε η Γερμανία στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο ήταν η λαϊκή δυσφορία· αυτή τη φορά θα έκαναν τον πόλεμο πιο άνετο για τους πολίτες. Είναι αλήθεια ότι -παρ' όλο που θεωρητικά οι ναζί αντιτάσσονταν στην εργασία των γυναικών- στη Γερμανία δούλευε ένα μεγάλο ποσοστό γυναικών, αντίστοιχο του ποσοστού στη Βρετανία. Ωστόσο, οι ναζί δεν μπορούσαν να αναγκάσουν τις γυναίκες να αλλάξουν επαγγέλματα· και ένα μεγάλο ποσοστό άνεργων γυναικών δεν υποχρεώθηκε να δουλέψει: εν μέρει επειδή πολλές γυναίκες ήσαν αναγκαίες σε μικρά αγροκτήματα ή είχαν μικρά παιδιά, και εν μέρει επειδή οι γυναίκες που είχαν στρατευμένους συζύγους έπαιρναν γενναία επιδόματα και δεν είχαν κίνητρο να δουλέψουν· κυρίως όμως για να αποφευχθεί η λαϊκή δυσαρέσκεια. Έτσι, σε αντίθεση με την Αγγλία όπου όλες σχεδόν οι νοικοκυρές μετείχαν σε πολεμικές υπηρεσίες, ο αριθμός των Γερμανίδων νοικοκυρών όταν τελείωνε ο πόλεμος δεν ήταν μικρότερος απ' ό,τι στην έναρξη του πολέμου.

Το 1939, το 58% του μη αγροτικού εργατικού δυναμικού δούλευε για την εγχώρια αγορά· το 1941 το ποσοστό έπεσε στο 51% και το 1944 στο 41%. Οι ώρες εργασίες αυξήθηκαν, μαζί και η παραγωγικότητα. Σε αυτό βοήθησε και η γερμανική υπεροχή σε εργαλειομηχανές: στη Γερμανία το 1943 αναλογούσε μία εργαλειομηχανή σε 2,35 εργάτες, ενώ στο Ηνωμένο Βασίλειο η αναλογία ήταν 1 προς 5,7. Για επιπλέον εργατικά χέρια στην πολεμική βιομηχανία, η Γερμανία στηριζόταν όλο και πιο πολύ σε ξένους. Τον Δεκέμβριο του 1944, το 38% της εργατικής δύναμης ήσαν ξένοι - μερικοί από αυτούς εθελοντές, οι περισσότεροι αιχμάλωτοι πολέμου, εξόριστοι ή σκλάβοι· κάποιοι είχαν καλή μεταχείριση, ενώ άλλοι υπέφεραν ή πέθαιναν από υπερκόπωση ή κακή διατροφή. Αυτή ήταν, εξάλλου, και η αποστολή του Τρίτου Ράιχ - να εκμεταλλεύεται ή να δολοφονεί αλλοεθνείς. Στα τέλη του 1944, εργάζονταν στη Γερμανία 1.600.000 αιχμάλωτοι πολέμου και άλλα έξι εκατομμύρια ξένοι, από τους οποίους γύρω στα δύο εκατομμύρια ήταν γυναίκες. Το 1943, πάνω από 750.000 εργάτες ήρθαν από τη Γαλλία, το Βέλγιο και την Ολλανδία, πολλοί από αυτούς επιστρατευμένοι. Κυρίως από αυτές τις χώρες προέρχονταν οι ειδικευμένοι και ημιειδικευμένοι εργάτες της γερμανικής βιομηχανίας· ενώ από την Πολωνία, τη Ρωσία και τις άλλες ανατολικές χώρες προέρχονταν ως επί το πλείστον ανειδίκευτοι εργάτες, συμπεριλαμβανομένων των γυναικών. Πάνω από 2.750.000 άνδρες και γυναίκες μεταφέρθηκαν εκτός Ρωσίας. Στους λαούς των κατεχόμενων χωρών οφειλόταν ένα μέρος της διατροφής των Γερμανών: γύρω στο 1/3 των δημητριακών και του κρέατος που κατανάλωναν οι Γερμανοί, προερχόταν από αυτούς. Η δική τους κατανάλωση ήταν περιορισμένη - τα συνηθισμένα σιτηρέσια στις κατεχόμενες περιοχές, το 1943, έδιναν περίπου 1.500 θερμίδες τη μέρα, σε σύγκριση με τις 2.000 θερμίδες στη Γερμανία, ενώ στην Πολωνία και την κατεχόμενη Ρωσία, τα συνηθισμένα συσσίτια δεν ξεπερνούσαν τις 800-850 θερμίδες τη μέρα. Το 1943, πέρασε στα χέρια των Γερμανών το 40% περίπου της γαλλικής βιομηχανικής παραγωγής. Το 1942 και το 1943, τα γαλλικά εργοστάσια παρήγαν πάνω από 50.000 φορτηγά αυτοκίνητα για τους Γερμανούς, οι οποίοι αγόρασαν επίσης 15.000 μεταχειρισμένα. Οι γερμανικές αρχές προτιμούσαν να διατηρούν την υψηλής τεχνολογίας βιομηχανική παραγωγή (αεροπλάνων, λ.χ.) μέσα στα σύνορα του ίδιου του Ράιχ, ενώ η γαλλική βιομηχανία παρήγε, ως επί το πλείστον, μη στρατιωτικές προμήθειες για τη Βέρμαχτ ή διάφορα άλλα είδη που προορίζονταν για τους Γερμανούς πολίτες. Έτσι, η

Digitized by 10uk1s

Λούφτβαφε προμηθεύτηκε μόνο 2.500 αεροσκάφη από τη Γαλλία, κυρίως μεταγωγικά ή εκπαιδευτικά, ενώ οι Γάλλοι μηχανικοί εργάζονταν στα γερμανικά εργοστάσια παραγωγής πολεμικών αεροσκαφών.

Η Γερμανία είχε έλλειψη φυσικών πόρων, και ιδιαίτερα μετάλλων και ορυκτών. Η συσσώρευση αποθεμάτων, οι εισαγωγές από γειτονικές χώρες, οι αρπαγές από κατεχόμενα εδάφη και οι διασπάσεις του αποκλεισμού απέτρεψαν ελλείψεις που θα μπορούσαν να παραλύσουν την παραγωγή. Επιπλέον, με το τετραετές πλάνο του Γκέρινγκ επιδοτήθηκαν ολόκληρες νέες βιομηχανίες, για το ξεπέρασμα τριών δυσκολιών: χαλυβουργεία ικανά να χρησιμοποιούν χαμηλής ποιότητας εγχώριο σιδηρομετάλλευμα, και -κατά πιο περιπετειώδη τρόπο- με τη βοήθεια του χημικού ομίλου LG. Farben, εργοστάσια συνθετικού πετρελαίου και καουτσούκ. Το 1938, το 5% του καουτσούκ που χρησιμοποιόταν στη Γερμανία ήταν συνθετικό· το 1943 είχε φτάσει το 94%. Το 16% του πετρελαίου που καταναλωνόταν το 1938 ήταν συνθετικό· αρχές του 1944 έφτασε στο 56%. Η παραγωγή συνθετικού πετρελαίου τετραπλασιάστηκε από το 1938 ως το 1944. Αλλά κι αυτό δεν επαρκούσε. Προπολεμικά, εκτός από τις θωρακισμένες και μηχανοκίνητες μεραρχίες, ο υπόλοιπος γερμανικός στρατός, στις περιοχές όπου δεν έφτανε σιδηρόδρομος, βασιζόταν σε ιππήλατα μεταφορικά μέσα. Αυτό συνεχίστηκε σε όλη τη διάρκεια του πολέμου· με αποτέλεσμα, ο Κόκκινος Στρατός -με τα φορτηγά οχήματα που είχαν προμηθεύσει οι Αμερικανοί και τα άφθονα αποθέματα καυσίμων- να αποβεί πιο ευέλικτος από τον γερμανικό, ακόμη και στις θερινές εκστρατείες. Ήδη από το 1942, η Λούφτβαφε διέκοψε την εκπαίδευση πιλότων λόγω έλλειψης καυσίμων· αυτή η αδυναμία επέτρεψε στους Συμμάχους στη δύση το 1944 να μειώσουν αποφασιστικά τη γερμανική κινητικότητα.

Για ένα διμέτωπο πόλεμο ο Χίτλερ χρειαζόταν μεγαλύτερα αποθέματα και πολύ πιο μακρόχρονη προετοιμασία. Ωστόσο, δεν μπορούσε να καθυστερήσει άλλο επειδή, μετά το 1938, Γαλλία, Βρετανία και Ρωσία αποκτούσαν δύναμη με γοργούς ρυθμούς. Συνεπώς, αν δεν καλύπτονταν ταχύτατα οι ελλείψεις της γερμανικής οικονομίας από τις γρήγορες κατακτήσεις ξένων εδαφών, η πρόκλησή του κατά των μεγάλων δυνάμεων του κόσμου ήταν καταδικασμένη σε αποτυχία. Η ρωσική αντίσταση αποκάλυψε την ουσιαστική γερμανική αδυναμία, την έλλειψη, δηλαδή, φυσικών πόρων και, τελικά, την έλλειψη ανδρών - την αιτία που οι γερμανικές ένοπλες δυνάμεις ξέμειναν από ειδικευμένους, έξυπνους και υγιείς νέους άνδρες απαραίτητους για ένα πόλεμο ενάντια στις ανερχόμενες υπερδυνάμεις. Το 1944 η μέση ηλικία των ανδρών του γερμανικού στρατού ήταν τα 31,5 χρόνια: κατά 6 χρόνια μεγαλύτερη από τη μέση ηλικία στον αμερικανικό στρατό.

Η ρωσική μαχητική ισχύς βασιζόταν σε μια οικονομία ισχυρότερη απ' ό,τι είχαν αντιληφθεί οι Γερμανοί ή οποιοσδήποτε άλλος. Με την κρίση του 1941 η Σοβιετική Ένωση καταποντίστηκε. Ο Στάλιν απέρριψε την πιο αποτελεσματική αμυντική στρατηγική: δηλαδή το να επιτρέψει να καταληφθεί από τους Γερμανούς το μεγαλύτερο μέρος της ευρωπαϊκής Ρωσίας και να κρατήσει τις σοβιετικές δυνάμεις άθικτες, για να εξαπολύσουν αντεπιθέσεις όταν οι γερμανικές γραμμές ανεφοδιασμού θα επεκτείνονταν υπερβολικά. Η στρατηγική αυτή, ωστόσο, θα είχε επιτρέψει κατά τρόπο προκλητικό την εύκολη πρόσβαση των Γερμανών στα πλουτοπαραγωγικά κέντρα της δυτικής Ρωσίας, και η ολοφάνερη αποδοχή της ήττας ίσως κατέστρεφε την εμπιστοσύνη στο καθεστώς. Η στρατηγική της προωθημένης άμυνας που υιοθέτησε ο Στάλιν οδήγησε σε ακόμη χειρότερες καταστροφές: τον Νοέμβριο του 1941 οι Γερμανοί είχαν κυριέψει πάνω από το μισό της σοβιετικής παραγωγής άνθρακα και χάλυβα και πάνω από το 1/3 των σιτοβολώνων της Σοβιετικής Ένωσης. Την ίδια περίοδο οι Σοβιετικοί έχασαν αεροπλάνα τριπλάσια από αυτά που μπορούσε να παράγει η βιομηχανία τους, και διπλάσια τανκς. Ωστόσο τα ρωσικά εργοστάσια κατασκεύασαν μέσα

Digitized by 10uk1s

στο 1942 περισσότερα όπλα και πυρομαχικά από όσα κατασκεύαζαν πριν από την εισβολή, και η Σοβιετική Ένωση αναχαίτισε τη γερμανική κατάκτηση της Ευρώπης. Καθώς προέλαυναν οι Γερμανοί το 1941-42, τα ρωσικά εργοστασιακά μηχανήματα και οι εργάτες μετακινήθηκαν ανατολικά, πέρα από τον ποταμό Βόλγα και τα Ουράλια όρη. Δεν υπήρχε από πριν κυβερνητικό σχέδιο βιομηχανικής εκκένωσης, ίσως γιατί η εκπόνηση ενός τέτοιου σχεδίου δεν είχε καμία θέση στη στρατηγική της προωθημένης άμυνας. Οι διευθυντές μερικές φορές έκαναν σιωπηρά τα δικά τους σχέδια, αλλά οι περισσότεροι από αυτούς αυτοσχεδίαζαν, όπως άλλωστε και η κεντρική εξουσία μετά την εισβολή. Πριν τον πόλεμο οι Σοβιετικοί αρμόδιοι είχαν επεκτείνει τη βασική βιομηχανία προς τα ανατολικά, και μέχρι το 1940, γύρω στο 1/3 του σοβιετικού άνθρακα και χάλυβα ερχόταν από εκεί, αλλά μόνο μετά την εισβολή μεταφέρθηκε η παραγωγή όπλων στην ανατολική Σοβιετική Ένωση. Τις μέρες της γερμανικής εισβολής, οι σοβιετικές ένοπλες δυνάμεις προμηθεύονταν λιγότερο από το 1/5 των όπλων τους από την ανατολή· το 1942 προμηθεύονταν περίπου τα 3/4 από εκεί. Ενάμισι εκατομμύριο βαγόνια με βιομηχανικό εξοπλισμό μεταφέρθηκαν ανατολικά μέσα σε κλίμα γενικής σύγχυσης, όπου οι εργάτες συχνά έχαναν τις μηχανές τους για να μην τις ξαναβρούν ποτέ - αλλά και με μεγάλες επιτυχίες όπως, για παράδειγμα, η μεταφορά την τελευταία στιγμή (Οκτώβριο του 1941) από το Χάρκοβο ενός εργοστασίου παραγωγής αρμάτων, το οποίο στις 8 Δεκεμβρίου άρχισε να παράγει Τ34 πέρα από τα Ουράλια. Κατά την εκκένωση, 1.523 εργοστάσια μετακινήθηκαν ανατολικά - και περίπου το 1/3 των αρχικών εργατών τους.

Το 1942 η παραγωγή όπλων αυξήθηκε· στο σύνολό της, φυσικά, η βιομηχανική παραγωγή σημείωσε μεγάλη πτώση. Όπως ήταν επόμενο, απότομα συρρικνώθηκε και η κατανάλωση από πλευράς των πολιτών. Το 1942 οι πολίτες κατανάλωναν 40% λιγότερο σε σχέση με το 1940. Και δεδομένου ότι οι Ρώσοι πριν τον πόλεμο κατανάλωναν πολύ λιγότερο απ' ό,τι οι δυτικοί, τούτη η μείωση ήταν ιδιαίτερα οδυνηρή. Η παραγωγή τροφίμων κατέρρευσε. Η κατά κεφαλή παραγωγή κρέατος και λιπών στις μη κατεχόμενες περιοχές έπεσε περίπου στο μισό, και η παραγωγή σιτηρών περίπου στο ένα τρίτο. Το 1942 αυτό σήμαινε πείνα και λιμοκτονία για όσους δεν είχαν προτεραιότητα στην επιβίωση. Για την εξασφάλιση περισσότερων τροφίμων, η κυβέρνηση αύξησε τον αριθμό των εργάσιμων ημερών στα κολχόζ από 254 σε 352, ενώ οι απέχοντες από την εργασία τιμωρούνταν με την λεγόμενη «επανεκπαίδευση». Όλο το βάρος έπεσε στις γυναίκες: το 1943, πάνω από τα 3/4 των αρτιμελών εργαζομένων στα κολχόζ ήταν γυναίκες. Στους σταθμούς των τρακτέρ, που αποτελούσαν την καρδιά των κολχόζ, οι γυναίκες αντικατέστησαν τους ειδικευμένους άνδρες που είχαν καταταγεί στο στρατό. Το 1940 μόνο ένας στους 25 χειριστές τρακτέρ ήταν γυναίκα· δυο χρόνια μετά, σχεδόν οι μισοί χειριστές ήταν γυναίκες.

Η απουσία ανδρών λόγω στράτευσης προκάλεσε μια μερική μεταστροφή της αγροτικής πολιτικής της δεκαετίας του '30 - τότε που ο Στάλιν και οι πιστοί του συνεργάτες στηρίχθηκαν στον εξαναγκασμό και τη στενή επιτήρηση για να κάνουν τους κολεκτιβοποιημένους αγρότες να παράγουν τρόφιμα σε τιμές που καθόριζε το κράτος, ώστε να θρέψουν τους βιομηχανικούς εργάτες που ο αριθμός τους αυξανόταν ολοένα. Στη διάρκεια του πολέμου, οι προσπάθειες να αυξηθεί η παραγωγή συνοδεύτηκαν από νέα κίνητρα για τους αγρότες: το κράτος αύξησε τις απαιτήσεις του αλλά επέτρεψε στους χωρικούς να πωλούν ό,τι παρήγαν στα ιδιωτικά τους κηπάρια σε όποιες τιμές μπορούσαν, μέχρι και τριάντα φορές πάνω από τις τιμές που έδινε το κράτος. Στο μεταξύ, οι κάτοικοι των πόλεων καλλιεργούσαν μανιωδώς αστικά οικόπεδα και πολλαπλασίασαν την παραγωγή σπιτικών λαχανικών. Η βιομηχανία, όπως και η γεωργία, επίσης απασχόλησε περισσότερες γυναίκες. Ήδη πριν από τον πόλεμο ένα σχετικά υψηλό ποσοστό γυναικών εργαζόταν στη βιομηχανία (41% το 1940) αλλά κι αυτό ανέβηκε στο 52%· και συχνά οι γυναίκες αντικαθιστούσαν τους ειδικευμένους εργάτες στις αναπτυσσόμενες πολεμικές βιομηχανίες. Μεταξύ 1941-1943, πέρασαν από εκπαιδευτικά σεμινάρια, 13.000.000 νέοι

Digitized by 10uk1s

ειδικευόμενοι βιομηχανικοί εργάτες. Οι αρχές μπορούσαν να στέλνουν εργάτες για οποιαδήποτε εργασία οπουδήποτε. Δόθηκαν επιπλέον κίνητρα - αμοιβές με το κομμάτι και πριμ, καθώς και περισσότερα τρόφιμα για όσους κάλυπταν ή ξεπερνούσαν τις παραγωγικές τους νόρμες.

Τα μέλη του Κομμουνιστικού Κόμματος αποτελούσαν μια διευθυντική ελίτ που έβαζε σε τάξη τις σοβιετικές λαϊκές μάζες. Ήταν κατά κανόνα άτομα φιλόδοξα και δραστήρια, των οποίων τα συμφέροντα ήταν αλληλένδετα με το συμφέρον του καθεστώτος, εξοικειωμένα με το αυταρχικό πνεύμα μιας ηγεσίας που στηριζόταν στις αυστηρές κυρώσεις και την πάταξη των αντιφρονούντων. Η αποφασιστική νίκη κατά των Γερμανών στηρίχτηκε μεν στη σοβιετική οικονομία, οφείλεται ωστόσο στην δραστήρια καθοδήγηση ενός λαού -κατά μεγάλο μέρος αμόρφωτου, ανειδίκευτου και αδαή- από μια μορφωμένη μειονότητα που είχε ανδρωθεί στη διάρκεια του ταραχώδους εκσυγχρονισμού της δεκαετίας του 1930. Ταυτόχρονα, το καθεστώς ανέπτυξε σημαντική βιομηχανική υποδομή ανατολικά των Ουραλίων, με αποτέλεσμα να κατορθώσουν οι Σοβιετικοί το 1941 να αναχαιτίσουν τη γερμανική επίθεση στηριγμένοι στις δικές τους δυνάμεις· η κατοπινή βοήθεια που δέχτηκαν από τους συμμάχους τους -ειδικά από τις ΗΠΑ- ισοδυναμούσε με το 1/10 περίπου της συνολικής σοβιετικής παραγωγής: σχεδόν τρία εκατομμύρια τόννοι χάλυβα υψηλής ποιότητας, πάνω από μισό εκατομμύριο τόννοι μη σιδηρούχων μετάλλων, τέσσερα εκατομμύρια τόννοι τροφίμων, και γύρω στα 385.000 φορτηγά οχήματα -συν 51.000 τζιπ- ήρθαν από τις Ηνωμένες Πολιτείες. Από το 1942, ο Κόκκινος Στρατός όφειλε μεγάλο μέρος των τροφίμων του και το μεγαλύτερο μέρος των μεταφορικών οχημάτων του στις αμερικανικές προμήθειες.

Στη δύση, το δεύτερο μέτωπο εξαρτιόταν από την επιβίωση της Βρετανίας, και μετά το 1940 η βρετανική οικονομία στηριζόταν στην αμερικανική βοήθεια. Το '43 και το '44, πάνω από το ένα τέταρτο των πυρομαχικών της η Βρετανική Αυτοκρατορία το προμηθευόταν από τις ΗΠΑ: με τον Νόμο περί Εκμίσθωσης και Δανεισμού οι Αμερικανοί τα παρείχαν σχεδόν όλα χωρίς πληρωμή, όπως επίσης εφοδίαζαν τα βρετανικά εργοστάσια με πρώτες ύλες και εργαλεία, και τον λαό με τρόφιμα. Φυσικά, οι βρετανικές εξαγωγές μειώθηκαν στο 1/3 των προπολεμικών, έπεσαν δηλαδή πολύ χαμηλότερα από όσο θα μειώνονταν αν η Βρετανία πλήρωνε για τις εισαγωγές. Έτσι, μέχρι το 1944, το 55% της βρετανικής εργατικής δύναμης βρισκόταν είτε στο στράτευμα είτε σε πολιτικές πολεμικές υπηρεσίες. Χωρίς υπερπόντια δάνεια ή δωρεές, οι βρετανικές εισαγωγές τροφίμων, πολεμοφοδίων ή υλικών για την παραγωγή τους, δεν θα μπορούσαν να χρηματοδοτηθούν παρά μόνο από τις εξαγωγές ή από τα αποθέματα χρυσού ή ξένου συναλλάγματος (τα οποία όμως είχαν εξαντληθεί ήδη από τα τέλη του 1940).

Πριν τον πόλεμο, οι βιομηχανίες μηχανολογικού εξοπλισμού απασχολούσαν όλους τους διαθέσιμους ειδικευμένους εργάτες· στη διάρκεια του πολέμου αύξησαν την παραγωγή τους μέσω αλλαγών στην παραγωγική διαδικασία, χάρη στις οποίες έπαψε η απόλυτη εξάρτηση από ειδικευμένο προσωπικό, ή μέσω ταχείας κατάρτισης ανειδίκευτων ανδρών και γυναικών. Ο πόλεμος περιόριζε τις αντιρρήσεις των συνδικάτων. Οι εγγεγραμμένοι άνεργοι τον Ιούνιο του 1939 είχαν φτάσει τους 1.270.000· το 1944 ο αριθμός έπεσε στους 54.000. Κατά τα άλλα, η αύξηση της εργατικής δύναμης οφειλόταν στις γυναίκες: μεταξύ 1939 και 1943, δύο εκατομμύρια εγκατέλειψαν τα νοικοκυριά τους και άρχισαν να εργάζονται. Από μία άποψη, αυτή η αύξηση του εργατικού δυναμικού δεν αναπλήρωσε την απώλεια της εργατικής δύναμης που απορρόφησε ο στρατός. Παρουσιάστηκε έλλειψη υγιών ανδρών για πολύ βαριές και επίπονες εργασίες. Τελικά το Υπουργείο Εργασίας υποχρέωσε νεαρούς άνδρες, που επιλέχτηκαν με κλήρο μεταξύ όσων προορίζονταν για

Digitized by 10uk1s

στρατιωτική υπηρεσία, να δουλέψουν στα ανθρακωρυχεία. (Ενδεικτικό του ηθικού των Βρετανών είναι ότι η εργασία στα ανθρακωρυχεία θεωρήθηκε πολύ χειρότερη από την υποχρεωτική στρατιωτική θητεία. Ο ανθρακωρύχος δεν είχε το γόητρο του ένστολου άνδρα· και από τους 22.000 που επιλέχθηκαν, το 40% των «παιδιών του Μπέβιν», όπως τους έλεγαν, αμφισβήτησαν την εντολή που τους δόθηκε - και 143 που δεν πειθάρχησαν, φυλακίστηκαν). Στα τέλη του 1943, η βρετανική οικονομία άγγιξε τα όριά της. Στο εξής, περισσότεροι ναύτες, στρατιώτες και αεροπόροι σήμαιναν μικρότερη πολεμική παραγωγή· και περισσότερα όπλα σήμαιναν λιγότερους στρατιώτες. Η περαιτέρω υποβάθμιση του βιοτικού επιπέδου φαινόταν αδύνατη. Οι Βρετανοί δεν μπορούσαν να εφαρμόσουν τη γερμανική λύση, την καταναγκαστική εργασία ξένων (δεν απασχολούσαν πάνω από 250.000 αιχμάλωτους πολέμου, κυρίως Ιταλούς). Στα τέλη του 1944, ο στρατός αναγκάστηκε να κατακερματίσει μερικές μονάδες στη Γαλλία για να αναπληρώσει τις ελλείψεις κάποιων άλλων.

Για τον βρετανικό οικονομικό πόλεμο απαραίτητος ήταν ο καταμερισμός εργασίας σε διαφορετικούς τομείς: στρατό, πολεμικές κατασκευές και παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών για τους πολίτες. Στις 22 Μαΐου 1940, με απόφασή του το Κοινοβούλιο παραχώρησε στον Υπουργό Εργασίας Έρνεστ Μπέβιν την εξουσία να επιστρατεύει οποιονδήποτε άνω των 16 ετών, και να του αναθέτει οποιαδήποτε δουλειά με όρους που αποφάσιζε ο ίδιος. Η κυβέρνηση μπορούσε επίσης να δίνει άμεσες εντολές στα διευθυντικά στελέχη. Παρά την απροθυμία του Μπέβιν να χρησιμοποιήσει καταναγκασμό, το υπουργείο εξέδωσε πάνω από 1 εκατομμύριο οδηγίες· ωστόσο οι περισσότεροι εργάτες μετακινήθηκαν στις πολεμικές υπηρεσίες χωρίς επίσημο εξαναγκασμό. Η οικοδόμηση και οι κατασκευές απορρόφησαν το μεγαλύτερο μέρος των εντεταλμένων: στρατόπεδα και αεροδρόμια, ειδικότερα, συχνά χρειάζονταν επειγόντως εργάτες σε απομονωμένες περιοχές. Όσοι εργάζονταν σε βασικές πολεμικές βιομηχανίες δεν μπορούσαν να αφήσουν τις δουλειές τους ούτε είχαν οι εργοδότες τους δικαίωμα να τους αφήσουν να φύγουν χωρίς επίσημη άδεια.

Η βρετανική κυβέρνηση κινητοποίησε τον λαό πιο αποτελεσματικά από οποιαδήποτε άλλη. Οι γερμανικές αρχές τοποθέτησαν στις ένοπλες δυνάμεις και στην πολεμική εργασία περίπου το ίδιο ποσοστό πληθυσμού -μάλλον πάνω από τον μισό- αλλά διευκόλυναν τα πράγματα με τη χρησιμοποίηση ξένων στην παραγωγή, κι έτσι είχαν διαθέσιμους περισσότερους Γερμανούς. Σε σύγκριση με τη Γερμανία, πάντως, η βρετανική παραγωγικότητα -δηλ. η παραγωγή ανά εργάτη- ήταν χαμηλότερη. Το 1944, με την αμερικανική παραγωγικότητα στο 100%, προκύπτουν τα παρακάτω ποσοστά για τις μεγάλες βιομηχανικές χώρες (πηγή: R.W. Goldsmith, *Military Affairs,* 1946).

Η.Π.Α.	100%
Η.Β.	41%
Καναδάς	57%
Ε.Σ.Σ.Δ.	39%
Γερμανία	48%
Ιαπωνία	17%

Η υψηλή παραγωγικότητα, φυσικά, είχε πολύ λίγο να κάνει με τη «σκληρή δουλειά»· περισσότερο εξαρτιόταν από την αποτελεσματική διεύθυνση - πάνω απ' όλα όμως

Digitized by 10uk1s

οφειλόταν στη χρήση του κεφαλαιουχικού εξοπλισμού. Στη Βρετανία υπήρχε η τάση να παρατείνονται τα ωράρια εργασίας -πράγμα που συχνά ήταν αιτία αδικαιολόγητων απουσιών- περισσότερο απ' ό,τι στη Γερμανία· αλλά και στις Ηνωμένες Πολιτείες οι εργάσιμες ώρες ήσαν ακόμη λιγότερες. Δεν υπάρχουν μαρτυρίες ότι η χαμηλή παραγωγικότητα των Ιαπώνων εργατών οφειλόταν σε ασυνήθιστη οκνηρία. Όσο για τη σχετικά χαμηλή παραγωγικότητα των Βρετανών εργατών, οι ιστορικοί του συρμού που τους εμφανίζουν ως φυγόπονους είτε παρερμήνευσαν είτε αγνόησαν τα στοιχεία.

Η υψηλή παραγωγικότητα βοηθάει να εξηγηθεί η θριαμβευτική επιτυχία της αμερικανικής πολεμικής οικονομίας. Η μαζική παραγωγή, βασισμένη στις δεξιότητες σχεδιασμού και μηχανικής, κατασκεύασε όση ποσότητα όπλων μπορούσαν οι Σύμμαχοι να χρησιμοποιήσουν. Ξεχωρίζουν δύο παραδείγματα: στο Ουίλοου Ραν, κοντά στο Ντετρόιτ, η Ford Motors δημιούργησε ένα εντελώς καινούργιο εργοστάσιο. Το κυρίως κτίριο κάλυπτε μιαν έκταση 208 στρεμμάτων, απασχολούσε πάνω από 42.000 εργάτες και παρήγαγε 8.685 βομβαρδιστικά B24 "Liberator". Το εργοστάσιο έφτασε να παράγει ένα την ώρα. Ο Χένρυ Κάιζερ έφτιαξε ναυπηγεία για την κατασκευή των πλοίων "Liberty", όπου συγκολλούνταν προκατασκευασμένα τμήματα. Στα τέλη του 1942 χρειάζονταν μόνο 56 μέρες, κατά μέσον όρο, για να παραδοθεί ένα καινούργιο πλοίο - μάλιστα ένα από τα ναυπηγεία κατασκεύασε πλοίο σε 14 μέρες. Ενώ η μαζική παραγωγή όπλων συνεχιζόταν, το μέσο βιοτικό επίπεδο των Αμερικανών ανέβαινε. Το 1944 οι Ηνωμένες Πολιτείες κάλυπταν το 40% της παγκόσμιας παραγωγής όπλων.

Κι όμως, στα χρόνια του πολέμου αυξήθηκε η συνολική κατανάλωση από πλευράς των πολιτών κατά 12%. Χάρη στην κυβερνητική ζήτηση -χρηματοδοτούμενη από ένα έλλειμμα ύψους 57 δισεκατομμυρίων δολαρίων το 1943- από τα οποία τα μισά περίπου προέρχονταν από το τραπεζικό σύστημα, έναντι των 22 δις που είχαν συγκεντρωθεί από φόρους την ίδια χρονιά- χρησιμοποιήθηκαν ανεκμετάλλευτοι πόροι και αυξήθηκε η παραγωγικότητα. Στα χρόνια του πολέμου ξεπεράστηκε επιτέλους η ύφεση της δεκαετίας του 1930. Η ανεργία σχεδόν εξαφανίστηκε. Από τα 9 εκατομμύρια τον Ιούλιο του 1940, έπεσε στις 780.000 το 1943. Την ίδια περίοδο, ο αριθμός των εργαζόμενων γυναικών αυξήθηκε από τα 13,8 εκατομμύρια στα 18,7 και ο μέσος όρος των εργάσιμων ωρών στη βιομηχανία αυξήθηκε από τις 37,3 στις 45,3 την εβδομάδα. Η βιομηχανική παραγωγή αγαθών για τους πολίτες έπεσε κατά το 1/3 σε σχέση με το 1940, και οι πολίτες δεν μπορούσαν να βρουν καταναλωτικά είδη όπως καινούργια ραδιόφωνα, αυτοκίνητα και πλυντήρια. Μετά το 1941, η κατάκτηση της Μαλαισίας από τους Ιάπωνες εξαφάνισε ένα μεγάλο μέρος της προσφοράς σε φυσικό καουτσούκ. Όπως και στη Γερμανία, μια νέα βιομηχανία συνθετικού καουτσούκ ήρθε να καλύψει το κενό, και το 1944 παρήγαγε 800.000 τόνους - 50% πάνω από τη συνολική αμερικανική κατανάλωση του 1939. Για την εξοικονόμηση καουτσούκ, η κυβέρνηση επέβαλε περιορισμούς στη χρήση των αυτοκινήτων για λόγους αναψυχής, και διένειμε τη βενζίνη με το δελτίο: κάθε αμάξι ταξίδευε 33% λιγότερα μίλια το 1943 σε σχέση με το 1941. Παρά τους περιορισμούς και τις ελλείψεις, οι πελάτες του λιανικού εμπορίου ξόδεψαν 33% περισσότερο το 1944, απ' ό,τι μεταξύ των ετών 1935 και 1939. Οι πλούσιοι ξόδευαν λιγότερο, οι φτωχοί περισσότερο.

Μετά το Περλ Χάρμπορ, οι ένοπλες δυνάμεις έδωσαν άφθονες παραγγελίες για όπλα. Στο πρώτο εξάμηνο του 1942 υπογράφηκαν συμβάσεις για όπλα αξίας 100 δισεκατομμυρίων (πάνω από τη συνολική αξία της μέχρι τότε αμερικανικής παραγωγής, ακόμη και στα πιο ακμαία χρόνια της οικονομίας). Αυτή η ανοργάνωτη κλιμάκωση προκαλούσε παύσεις εργασιών όταν τα εργοστάσια ξέμεναν από πρώτες ύλες για την εκτέλεση συγκεκριμένων συμβάσεων. Από τα τέλη του 1942, το Συμβούλιο Πολεμικής Παραγωγής, το οποίο είχε ήδη απαγορεύσει την αλόγιστη χρήση των δυσεύρετων υλών, οργάνωσε τις προτεραιότητες κατανέμοντας στους παραγγελιοδότες (στρατό, ναυτικό, κ.ά.) μερίδια των δυσεύρετων

Digitized by 10uk1s

υλών όπως ο χάλυβας, το αλουμίνιο και ο χαλκός, για να διατεθούν στους παραγωγούς, οι οποίοι θα μπορούσαν να προγραμματίσουν αναλόγως την παραγωγή τους. Στις Ηνωμένες Πολιτείες, συνολικά, η έλλειψη εργατικού δυναμικού δεν απέβη ποτέ κρίσιμη. Για να αντιμετωπίσουν την έλλειψη ειδικευμένων εργατών, οι εργοδότες διαιρούσαν και απλοποιούσαν τις ειδικευμένες εργασίες, εκπαίδευαν νέους εργάτες και προήγαν τους καταρτισμένους. Σε μερικές περιοχές, ιδιαίτερα στη δυτική ακτή, οι εργάτες ήσαν δυσεύρετοι το 1942 και το 1943. Πάντως, το βρετανικό μοντέλο οργανωμένης κατανομής της εργασίας, μολονότι προτάθηκε στο Κογκρέσο, δεν υιοθετήθηκε.

Οι Ηνωμένες Πολιτείες ανταποκρίνονταν εύκολα στη ζήτηση, επειδή ο Κόκκινος Στρατός απασχολούσε το μεγαλύτερο μέρος του γερμανικού στρατού. Το φθινόπωρο του 1941, εκτιμώντας ότι οι Γερμανοί θα εξουδετέρωναν τη Σοβιετική Ένωση, το Υπουργείο Πολέμου προγραμμάτισε τη δημιουργία ενός αμερικανικού στρατού 213 μεραρχιών. Τον Σεπτέμβριο του 1942, που οι Γερμανοί ύστερα από την θερινή τους επίθεση έμοιαζαν ακατανίκητοι, το Γενικό Επιτελείο των ΗΠΑ υπολόγισε ότι χρειάζονταν 350 αμερικανικές μεραρχίες για να κερδηθεί ο πόλεμος. Από εκεί και πέρα ο αριθμός μειωνόταν. Τον Ιούνιο του 1943 οι στρατιωτικές αρχές υπολόγισαν ότι ο αμερικανικός στρατός μπορούσε να επεκταθεί στις 100 μεραρχίες. Αρχές του 1944 ο αριθμός οριστικοποιήθηκε στις 90 μεραρχίες. Τον Μάιο ο Στρατηγός Μάρσαλ εξηγούσε ότι οι Αμερικανοί στρατιωτικοί «έχουμε στηρίξει τις ελπίδες μας για νίκη στην υπεροχή μας στον αέρα. στην σοβιετική αριθμητική υπεροχή και στο αξιόμαχο των χερσαίων μονάδων μας», οι οποίες ήταν νέες και καλά εξοπλισμένες· τώρα πια πίστευε πως οι Ρώσοι θα συνέχιζαν μέχρι την ήττα της Γερμανίας.

Τα κοινά συμβούλια διασφάλιζαν την αγγλοαμερικανική συνεργασία (όπως ακριβώς το CCS, το Συντονιστικό Όργανο των Επιτελαρχών, εργαζόταν για την στρατιωτική ενοποίηση και τον συντονισμό). Συμβούλευαν σε θέματα καταμερισμού των κοινών πόρων -πυρομαχικών, πλοίων, πρώτων υλών και τροφίμων- μεταξύ των Συμμάχων, ενώ το κοινό συμβούλιο παραγωγής και πόρων φρόντιζε για τον εξορθολογισμό της παραγωγής. Ο Καναδάς συμμετείχε στα συμβούλια τροφίμων και πρώτων υλών στα υπόλοιπα συμμετείχαν μόνο Αμερικανοί και Βρετανοί. Η Σοβιετική Ένωση παρουσίαζε καταλόγους με τις ανάγκες της χωρίς να τις συζητά, ακριβώς όπως η στρατιωτική της ηγεσία δεν συζητούσε στρατηγικά και επιχειρησιακά θέματα. Οι αναγνωρισμένες ικανότητες και γνώσεις των Βρετανών που ήσαν μέλη αυτών των συμβουλίων διατήρησαν την ίση επιρροή τους ακόμη και όταν οι αμερικάνικες δυνατότητες ξεπέρασαν κατά πολύ τις βρετανικές. Χρησιμοποιώντας την πολιτική και οικονομική τους δύναμη, και κυρίως το μονοπώλιο της παγκόσμιας ναυτιλίας, Βρετανοί και Αμερικανοί στην ουσία κυβερνούσαν όλον τον κόσμο εκτός σφαίρας του Άξονα, επικεφαλής και πρωτοπόροι των "Ηνωμένων Εθνών".

Οι κυβερνήσεις πλήρωναν επιχειρηματίες ή διευθυντές για όπλα, και οι τελευταίοι πλήρωναν τους εργαζόμενους. Η παραγωγή αυξήθηκε για να ικανοποιήσει τη ζήτηση. Η ανεργία εξαφανίστηκε και τα κίνητρα αύξησαν τους μισθούς. Οι εργάτες είχαν περισσότερα χρήματα αλλά υπήρχαν λιγότερα αγαθά προς κατανάλωση. Οι αυξημένες τιμές δημιουργούν την απαίτηση για υψηλότερους μισθούς, οι οποίοι με τη σειρά τους προκαλούν αύξηση των τιμών. Η επιτάχυνση αυτού του πληθωριστικού κύκλου καταστρέφει την εμπιστοσύνη στο νόμισμα, προκαλεί κοινωνικές συγκρούσεις και τελικά εμποδίζει ή φρενάρει την παραγωγή. Η προφανής λύση, δηλαδή η αύξηση της φορολογίας για την κάλυψη των στρατιωτικών δαπανών, δεν μπορεί παρά να οδηγήσει σε ανεξέλεγκτες απαιτήσεις εκ μέρους των εργαζομένων για αυξήσεις στους μισθούς ώστε να πληρωθούν οι φόροι. Οι κυβερνήσεις στον πόλεμο αύξησαν τη φορολογία όσο τολμούσαν. Προέτρεπαν τους σχετικά φτωχούς -οι οποίοι έφεραν συλλογικά το κύριο βάρος των δαπανών- να δεχτούν την υψηλή φορολογία, επικαλούμενες την «ισότητα στις θυσίες». Στη Βρετανία, το υπουργείο Οικονομικών απάλυνε τον φόρο του 50% στα εισοδήματα άνω των 400 λιρών

Digitized by 10uk1s

τον χρόνο (των ανύπανδρων) προσποριζόμενο το 97,5% της φορολογίας από εισοδήματα άνω των 20.000 λιρών. Επίσης, οι έμμεσοι φόροι (16,75%) πολλών καταναλωτικών αγαθών δικαιολογήθηκαν με τη φορολόγηση των «ειδών πολυτελείας» με100%. Ωστόσο, το 1943 η φορολογία χρηματοδοτούσε μόνο το ήμισυ των βρετανικών κρατικών δαπανών. Οι υπόλοιπες χρηματοδοτούνταν από τις αποταμιεύσεις ή από την κοπή πληθωριστικού χαρτονομίσματος (εσωτερικός δανεισμός). Η αποταμίευση έγινε «καθήκον» του πολίτη, ένα καθήκον επί του οποίου του εφιστούσαν την προσοχή κατ' επανάληψη και με το πιο εύγλωττο τρόπο. Οι παραινέσεις για αποταμίευση κυριαρχούσαν στα πολιτιστικά και καλλιτεχνικά δρώμενα της εποχής, και σε πολλούς πολίτες με οικονομική αντοχή έδιναν την ευκαιρία για «πατριωτικές» δημόσιες εκδηλώσεις αλληλεγγύης προς τους γείτονές τους με «εβδομάδες αποταμίευσης» και τα παρόμοια. Οι κυβερνήσεις έπαιρναν άμεσα μέτρα για την συγκράτηση των τιμών, καθορίζοντας το ανώτατο ύψος τους και ενίοτε καταβάλλοντας επιχορηγήσεις για να καταστήσουν τις εν λόγω τιμές κερδοφόρες για τους παραγωγούς. Οι τεχνητά χαμηλές τιμές δημιούργησαν ελλείψεις αγαθών, με συνέπεια την καθιέρωση του δελτίου - άλλη μια από τις εμπειρίες που βίωναν οι πολίτες στα χρόνια του πολέμου.

Τα γερμανικά μέτρα κατά του πληθωρισμού αποδείχτηκαν τα πιο αποτελεσματικά. Μεταξύ του 1939 και του 1943, το κόστος διαβίωσης της βρετανικής εργατικής τάξης αυξήθηκε κατά 25%, ενώ της γερμανικής μόνο κατά 10%. Κι όμως, η άμεση φορολογία στη διάρκεια του πολέμου αφαιρούσε μικρότερο ποσοστό των ατομικών εισοδημάτων στη Γερμανία απ' ό,τι στη Βρετανία, και οι φόροι κάλυπταν μόνο το 1/3 των κρατικών δαπανών. Βοηθούσαν σ' αυτό οι κατακτήσεις, μια που οι Γερμανοί μπορούσαν να επιβάλλουν τους όρους τους στις κατακτημένες χώρες και να συγκρατούν έτσι τις τιμές των εισαγωγών τους. Επιπλέον, στη Γερμανία, μια αποτελεσματική διοίκηση με έναν εξαιρετικά καταπιεστικό μηχανισμό, έλεγχε τις τιμές, επέβαλε δελτίο στα είδη και συγκρατούσε τους μισθούς σε χαμηλά επίπεδα. Οι γερμανικές αρχές αποστράγγισαν την αγοραστική δύναμη με τον -μόλις και μετά βίας συγκαλυμμένο- υποχρεωτικό δανεισμό προς το κράτος. Έθεσαν στη διάθεση της κυβέρνησης τα κεφάλαια των τραπεζών, των ταμιευτηρίων και των ασφαλιστικών εταιρειών υποχρεώνοντας ταυτόχρονα ιδιώτες και εταιρείες να διατηρούν λογαριασμούς στους οργανισμούς αυτούς. Στη Βρετανία ο Κέινς υποστήριξε το ίδιο επινόημα της αναγκαστικής αποταμίευσης, αλλά το Υπουργείο Οικονομικών το εφάρμοσε πιο συνεσταλμένα: στη Γερμανία η υποχρεωτική αποταμίευση απέφερε όσα και η φορολογία· ενώ στη Βρετανία οι αποταμιεύσεις αντιστοιχούσαν μόνο στο 3,5% του συνόλου των φόρων. Ο Γερμανός Υπουργός Οικονομικών Φουνκ, ισχυριζόταν ότι η λεηλασία των κατακτημένων εδαφών θα διευκόλυνε τελικά την εξόφληση των υποχρεωτικών αποταμιεύσεων έτσι, στην ουσία η κυβέρνηση εξανάγκαζε τους Γερμανούς να ποντάρουν στη νίκη.

Στη Σοβιετική Ένωση, παρ' ότι η κυβέρνηση θεωρητικά κατηύθυνε την οικονομία, ο πληθωρισμός ήταν υψηλός. Οι αρχές έδιναν κίνητρα σε όσους ήταν χρήσιμοι στην οικονομία· εν μέσω καταστροφικών ελλείψεων το κράτος δεν μπορούσε να επιβάλλει «ισότητα στις θυσίες» για να προστατεύει τους οικονομικά ανενεργούς. Ο πόλεμος μεγάλωσε ακόμη περισσότερο την απόσταση που χώριζε την Σοβιετική Ένωση από την ιδεολογία της κοινωνικοπολιτικής και οικονομικής ισότητας των παλαιών επαναστατών. Το καθεστώς ενδιαφερόταν λιγότερο για την δογματική καθαρότητα και περισσότερο επιδίωκε να κερδίσει την υποστήριξη εκείνων των τμημάτων του λαού που μπορούσαν να συνεισφέρουν ουσιαστικά στην πολεμική προσπάθεια. Οι επίσημοι αριθμοί τοποθετούσαν την αύξηση των λιανικών τιμών σε καιρό πολέμου στο 325%.

Στην Ιταλία η κυβέρνηση τηρούσε χαλαρή στάση σε σχέση με τα οικονομικά του πολέμου. Υπέθεσε, εσφαλμένα, ότι μια αυξημένη προσφορά χρήματος θα προκαλούσε μιαν αντίστοιχη αύξηση των αποταμιεύσεων, με την προϋπόθεση ότι το κράτος θα έλεγχε

Digitized by 10uk1s

μισθούς, τιμές, ιδιωτικές επενδύσεις και ιδιωτικές κατασκευές. Η παραγωγή όπλων απαιτούσε πρόσθετες εισαγωγές, μιας και η Ιταλία χρειαζόταν πρώτες ύλες και καύσιμα· παράλληλα, οι εξαγωγές μειώθηκαν λόγω του ότι η παραγωγή προσανατολίστηκε στους πολεμικούς εξοπλισμούς και λόγω του αποκλεισμού που είχαν επιβάλει οι Βρετανοί. Στην ελεύθερη αγορά της Γενεύης η τιμή του ιταλικού συναλλάγματος τον Ιούνιο του 1943 είχε πέσει κάτω από το 1/7 της τιμής του 1938, και οι τιμές των εισαγωγών αυξήθηκαν κατακόρυφα. Ακολούθησε ο πληθωρισμός. Επισήμως το κόστος διαβίωσης μεταξύ 1938 και 1943 αυξήθηκε κατά 3,5 φορές, ενώ οι τιμές στη μαύρη αγορά αυξήθηκαν κατά πολύ περισσότερο. Στο μεταξύ, λόγω έλλειψης εισαγόμενων υλών, η παραγωγή πολεμοφοδίων δεν αυξήθηκε - στην πραγματικότητα, μάλλον μειώθηκε. Σε όλη τη διάρκεια του πολέμου ο άνθρακας που εισαγόταν κάθε χρόνο στην Ιταλία ήταν κατά 2,5 εκατομμύρια τόνους λιγότερος από όσο χρειαζόταν· επίσης εισαγόταν μόνο το 1/3 των απαραίτητων πρώτων υλών για τη χαλυβουργία, και λιγότερο από το 1/7 του πετρελαίου. Οι Γερμανοί, αντί να εφοδιάζουν με πρώτες ύλες την ιταλική πολεμική βιομηχανία, προτιμούσαν να απορροφούν οι ίδιοι το πλεόνασμα του ιταλικού εργατικού δυναμικού στη Γερμανία. Άσχημα εξοπλισμένα, τα ιταλικά στρατεύματα γνώρισαν απανωτές ήττες στην Αφρική, στη Ρωσία και στη νοτιοανατολική Ευρώπη. Στο εσωτερικό οι βιομηχανικές πόλεις υπέφεραν από τον πληθωρισμό, τις ελλείψεις τροφίμων και, τέλος, από τους συμμαχικούς βομβαρδισμούς.

Τον Μάρτιο του 1943 ξέσπασαν παράνομες απεργίες: διαμαρτυρίες για την πτώση του βιοτικού επιπέδου, που δεν άργησαν να μετατραπούν σε απροκάλυπτη απαίτηση να λήξει ο πόλεμος και να δοθούν πολιτικές ελευθερίες. Ο Μουσολίνι και οι φασίστες είχαν πάρει την εξουσία για να επιβάλουν την τάξη στο εσωτερικό και να μεγαλουργήσουν στο εξωτερικό. Τώρα, η μοναδική ευκαιρία του Μουσολίνι για επιβίωση ήταν να πείσει τον Χίτλερ να ζητήσει ειρήνη ή να αποδεσμεύσει την Ιταλία από τη συμμαχία του Άξονα. Ο Ντούτσε δεν τόλμησε καν να το επιχειρήσει, και το μόνο αποτέλεσμα μιας σειράς αγχωδών συνομιλιών με τον Χίτλερ, ήταν να επιδεινωθούν οι στομαχικοί σπασμοί που τον ταλαιπωρούσαν. Κι έτσι, μόλις οι συμμαχικές αποβάσεις στη Σικελία αποκάλυψαν την ανικανότητα ή την απροθυμία του Χίτλερ να υπερασπίσει τα ιταλικά εδάφη, οι πρώην συνεργάτες του Μουσολίνι, ο στρατός, η Εκκλησία, οι τάξεις των επιχειρηματιών και η βασιλική οικογένεια, τον έριξαν από την εξουσία, χρησιμοποιώντας ως ενδιάμεσο τον διστακτικό βασιλιά. Ο Μουσολίνι αποχώρησε ήσυχα, και μάλιστα με ανακούφιση, για να «διασωθεί» αργότερα από τον ανένδοτο «φίλο» του Χίτλερ ο οποίος τον αποκατέστησε, δίνοντάς του περιορισμένες εξουσίες στην εξαρτώμενη από τους Γερμανούς "Δημοκρατία του Σαλό", στον ιταλικό βορρά. Οι οικονομικές αποτυχίες και ο άσκοπος πόλεμος κινητοποίησαν τους εχθρούς του φασιστικού κράτους και εκμηδένισαν το αγωνιστικό φρόνημα των φασιστών.

Η ιαπωνική πολεμική παραγωγή επίσης στηριζόταν στις εισαγωγές. Η παραγωγή χάλυβα στην Ιαπωνία εξαρτιόταν από το εισαγόμενο σιδηρομετάλλευμα και τον οπτάνθρακα· η παραγωγή αεροσκαφών εξαρτιόταν από τον εισαγόμενο βωξίτη. Τα 9/10 του ιαπωνικού πετρελαίου ήταν εισαγόμενα, όπως και ένα σημαντικό ποσοστό των τροφίμων - γύρω στο 1/5. Επομένως, για να διεξάγει πόλεμο η Ιαπωνία χρειαζόταν πλοία. Στην αρχή του πολέμου τα ιαπωνικά εμπορικά πλοία έφταναν, συνολικά, τα 6 εκατομμύρια τόνους· στο τέλος του πολέμου ο αριθμός είχε πέσει κάτω από τα 2 εκατομμύρια.

Ιαπωνικά εμπορικά πλοία, μικτή χωρητικότητα (τόνοι)

	Ναυπηγηθέντα	Βυθίστηκαν

Digitized by 10uk1s

1942	260.059	971.855
1943	769.085	1.661.791
1944	1.699.203	5.557.976
1945 (μέχρι Αύγουστο)	559.563	1.537.484

Η έλλειψη πλοίων προκάλεσε και έλλειψη απαραίτητων πρώτων υλών για την χαλυβουργία. Ως αποτέλεσμα, τα ιαπωνικά εργοστάσια παραγωγής χάλυβα παρήγαν πολύ λιγότερο απ' όσο θα μπορούσαν, αν είχε εξασφαλιστεί η προμήθεια σιδηρομεταλλεύματος και οπτάνθρακα. Η παραγωγική ικανότητα αυξήθηκε μεταξύ 1941 και 1944 από τα 11,5 εκατομμύρια τόνους στα 15 εκατομμύρια - αλλά η πραγματική παραγωγή του βιομηχανικού χάλυβα άρχισε να μειώνεται στα τέλη του 1943, και τα αποθέματα άρχισαν να εξαντλούνται. Το 1943, είχαν παραχθεί σχεδόν 9 εκατομμύρια τόνοι· το 1944, μόνο 6,5 εκατομμύρια. Όπως ήταν επόμενο, περιορίστηκε η ναυπήγηση εμπορικών πλοίων και πολεμικών συνοδείας που θα τα προστάτευαν από τα αμερικανικά υποβρύχια. Έλλειψη πλοίων σήμαινε έλλειψη πετρελαίου. Το 1940 η Ιαπωνία εισήγαγε 37 εκατομμύρια βαρέλια· το 1944, 7 εκατομμύρια. Τον Απρίλιο του 1941, τα ιαπωνικά αποθέματα αργού πετρελαίου ανέρχονταν σε 20 εκατομμύρια βαρέλια· τον Απρίλιο του 1945, μόνο σε 195.000. Οι ελλείψεις σε χάλυβα και πετρέλαιο κατέστρεψαν την ιαπωνική πολεμική αεροπορία: Μετά τον Αύγουστο του 1944 η παραγωγή κινητήρων αεροσκαφών μειωνόταν μήνα με τον μήνα, επειδή η έλλειψη εισαγόμενων κραμάτων κατέστησε αδύνατη την επαρκή παραγωγή χάλυβα υψηλής ποιότητας. Στο μεταξύ, οι πιλότοι δεν εκπαιδεύονταν λόγω έλλειψης καυσίμων. Το 1944, οι ώρες εκπαίδευσης πιλότων ήταν μόνο 70· και το 1945, μόλις 50 ώρες. Ελλιπώς εκπαιδευμένοι πιλότοι, με καύσιμα μόνο για μία πτήση χωρίς επιστροφή, εκτελούσαν τις επιθέσεις αυτοκτονίας («καμικάζε») κατά των συμμαχικών πλοίων το 1945. Στη διάρκεια της αμερικανικής επίθεσης στην Οκινάβα το 1945, μόνο το 20% των πτήσεων αυτοκτονίας έπληξε τον στόχο. Οι αριθμοί του συνόλου των μαχητικών αεροσκαφών πρώτης γραμμής στον Ειρηνικό συνοψίζουν τα αποτελέσματα των αδυναμιών της ιαπωνικής οικονομίας.

	Αμερικανικά αεροσκάφη	Ιαπωνικά αεροσκάφη
Ιανουάριος 1943	3.537	3.200
Ιανουάριος 1944	11.442	4.050
Ιανουάριος 1945	17.976	4.600
Ιούλιος 1945	21.908	4.100

Οι Ιάπωνες στρατιωτικοί δεν περίμεναν ποτέ να διαρκέσει τόσο πολύ ο πόλεμος· ξεκινώντας τον ήταν σχεδόν βέβαιοι για δυο πράγματα: Ότι η Γερμανία θα κέρδιζε τον πόλεμο στην Ευρώπη, και ότι οι Αμερικανοί δεν θα επέμεναν να αμφισβητούν τη νέα παγκόσμια τάξη που εγκαθιστούσε ο νικηφόρος Άξονας. Η βεβαιότητά τους, ενισχυμένη από τις πρώτες μεγάλες νίκες, παρέμεινε αλώβητη μέχρι το καλοκαίρι του 1942, οπότε με την εκστρατεία στο Γκουανταλκανάλ φάνηκε η αμερικανική επιμονή. Από τα τέλη του 1942

Digitized by 10uk1s

προσπάθησαν να αυξήσουν την πολεμική παραγωγή σε επίπεδα που δεν είχαν θεωρήσει απαραίτητα ένα χρόνο πριν, όταν ξεκινούσε ο πόλεμος, και βάλθηκαν να υπερασπίσουν τις κατακτήσεις τους για όσο καιρό θα χρειαζόταν μέχρις ότου καμφθεί η αμερικανική αποφασιστικότητα. Θα τα κατάφερναν καλύτερα και θα μπορούσαν να συνεχίσουν για πολύ ακόμη τον πόλεμο, αν είχαν φροντίσει νωρίτερα να αυξήσουν την παραγωγή και αν είχαν επιδείξει περισσότερη ικανότητα στη διαχείριση της οικονομίας. Ο στρατός, ειδικότερα, δεν έπαψε ποτέ να καλεί για κατάταξη στρατεύσιμους, ασχέτως της ειδικότητάς τους στη βιομηχανία. Και ο στρατός και το ναυτικό χρησιμοποιούσαν τις επί μακρόν καθιερωμένες διασυνδέσεις τους με τον βιομηχανικό κόσμο για να διεκδικούν προτεραιότητα και να απαιτούν ιδιαίτερη προσοχή σε κάθε αλλαγή σχεδίων που πρότειναν οι χρήστες των όπλων, ασχέτως των επιπτώσεων στην παραγωγή. Η κυβέρνηση προσπάθησε να επιβάλει προτεραιότητες στη χρήση του ανθρώπινου δυναμικού και στον καταμερισμό του υλικού, ιδρύοντας ένα Υπουργείο Πολεμοφοδίων, τον Νοέμβριο του 1943. Όμως οι ένοπλες δυνάμεις ήταν πολύ ισχυρές για να δεχτούν καθοδήγηση, και ο Υπουργός Πολεμοφοδίων κατέληξε να λειτουργεί απλώς ως μεσάζων μεταξύ στρατού και ναυτικού. Το πρόβλημα της Ιαπωνίας, ωστόσο, δεν ήταν τόσο η διοικητική ανικανότητα, όσο το γεγονός ότι ήταν στρατιωτικά ευάλωτη.

Οι αμερικανικές επιθέσεις στα ιαπωνικά πλοία τσάκισαν την οικονομία της Ιαπωνίας. Όταν ήρθε το τέλος του πολέμου, τον Αύγουστο του 1945, η βιομηχανική δραστηριότητα είχε παραλύσει. Το όπλο που αρχικά ανέκοψε και στη συνέχεια κατέστησε μάταιες τις ιαπωνικές προσπάθειες για παραγωγή νέων όπλων, ήταν το αμερικανικό υποβρύχιο. Αποτέλεσε έκπληξη. Πριν από τον πόλεμο, τα αμερικανικά υποβρύχια προορίζονταν μόνο για επιθέσεις ενάντια σε εχθρικά πολεμικά πλοία, κυρίως θωρηκτά και αεροπλανοφόρα. Μάλιστα οι ΗΠΑ σκόπευαν να τηρήσουν τον όρο της συνθήκης που απαγόρευε επίθεση εναντίον εμπορικών πλοίων εκτός και αν εξασφαλιζόταν πρώτα η προστασία των πληρωμάτων τους - ένας όρος που καθιστούσε αδύνατο τον πόλεμο κατά των φορτηγών πλοίων. Κι όμως ο Πρόεδρος έδειξε πόσο σαθροί ήσαν τέτοιου είδους περιορισμοί, όταν επέτρεψε στο ναυτικό να απαντήσει στον αιφνιδιασμό του Περλ Χάρμπορ καταφεύγοντας άμεσα στον «υποβρυχιακό και αεροπορικό πόλεμο άνευ ορίων». Τα αμερικανικά υποβρύχια ξεκίνησαν άσχημα: με άστοχους τορπιλισμούς και με πληρώματα εκπαιδευμένα για επιχειρήσεις κατά των πολεμικών στόλων, προσέχοντας υπερβολικά να μη προσβάλλουν άοπλα σκάφη. Όμως τα πράγματα βελτιώθηκαν έγκαιρα ώστε να μη μείνουν ανεκμετάλλευτα δύο σημαντικά πλεονεκτήματα που παρουσιάστηκαν στις αρχές του 1943: η αμερικανική υπηρεσία σημάτων έσπασε τον κώδικα που χρησιμοποιούσαν οι Ιάπωνες για την πλοήγηση των εμπορικών τους πλοίων και κατά δεύτερον, οι ιαπωνικές ναυτικές αρχές καθιέρωσαν τις νηοπομπές, η επικοινωνία με τις οποίες έβγαζε στον αέρα πολλά αναγνώσιμα σήματα. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα, η υποβρυχιακή δύναμη των Ηνωμένων Πολιτειών -χωρίς να διαθέτει ποτέ πάνω από 50 σκάφη εν δράσει- να συμβάλει κατά 70% σε βυθίσεις ιαπωνικών εμπορικών πλοίων πριν από τον Αύγουστο του 1944, μια περίοδο όπου η ιαπωνική οικονομία βρισκόταν σε μη αναστρέψιμη πτώση. Μόνο τον τελευταίο χρόνο του πολέμου μπόρεσε η αμερικανική αεροπορία να ξεπεράσει τις επιτυχίες των υποβρυχίων, είτε με άμεσες επιθέσεις είτε με νάρκες που ποντίζονταν από αεροπλάνα, κι αυτό επειδή σχεδόν όλα τα εναπομείναντα ιαπωνικά πλοία, ήδη τότε, δεν απομακρύνονταν από τα χωρικά ύδατα, έμεναν κοντά στις ακτές και τη νύχτα ελιμενίζονταν. Όσα τολμούσαν να ξανοιχτούν, σπανίως γλίτωναν από τα υποβρύχια. Τα ιαπωνικά πολεμικά συνοδείας υστερούσαν αριθμητικά, καθώς και σε ραντάρ και αποκωδικοποιητές σημάτων, και δεν μπορούσαν να συγκριθούν με εκείνα των Συμμάχων: τα πρώτα βύθισαν μόλις λίγα περισσότερα από 40 αμερικανικά υποβρύχια (το 18% όσων χρησιμοποιούνταν στον Ειρηνικό). Στον άλλο - λιγότερο μονόπλευρο- υποβρυχιακό πόλεμο, οι Γερμανοί έχασαν 781 σκάφη, περίπου το 71% όσων επιχειρούσαν, και οι απώλειές τους έφτασαν το 80%. Η οικονομική ήττα άφησε τον ιαπωνικό λαό εκτεθειμένο στην τρομακτική κλιμάκωση των στρατηγικών

Digitized by 10uk1s

βομβαρδισμών που περιγράφονται στο επόμενο κεφάλαιο.

Digitized by 10uk1s

10
Στρατηγικοί Βομβαρδισμοί

ΣΤΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ οι Βρετανοί και Αμερικανοί ηγέτες αφιέρωσαν πληθώρα υλικών μέσων και τεχνικών ικανοτήτων στον «στρατηγικό βομβαρδισμό» για να κάμψουν την οικονομία και την αγωνιστική θέληση του αντιπάλου. Το καλοκαίρι του 1941 στη συνδιάσκεψη του Ατλαντικού τα βρετανικά επιτελεία ανέφεραν στους Αμερικανούς ότι υπολόγιζαν και ελπίζαν να νικήσουν τη Γερμανία μόνο με τους βομβαρδισμούς. Κι όμως, μόλις είχε αποτύχει μία από τις 3 μεγάλες αεροπορικές επιδρομές του πολέμου: οι γερμανικοί βομβαρδισμοί («Blitz») κατά της Βρετανίας. Βρετανοί ειδικοί ανέμεναν 600.000 νεκρούς και 1.200.000 σοβαρά τραυματίες μέσα σε δύο μήνες γερμανικών βομβαρδισμών. Ευυπόληπτοι ψυχίατροι υπολόγιζαν εκ των προτέρων 3 έως 4 εκατομμύρια περιπτώσεις νευρικών διαταραχών και υστερικού πανικού. Δικαιολογημένα οι αρχές είχαν φοβηθεί πλήρη κοινωνική κατάρρευση την οποία θα ακολουθούσε μια ανυποχώρητη απαίτηση για ειρήνη. Τίποτε από αυτά δεν συνέβη. Επιπλέον, η βρετανική αντεπίθεση σε γερμανικούς στόχους είχε επίσης αποτύχει. Μια βρετανική έρευνα διαπίστωσε ότι στις νυχτερινές επιδρομές κατά του Ρουρ τον Ιούνιο και Ιούλιο του 1941, μόνο 6 στα 100 αεροπλάνα μπόρεσαν να πλησιάσουν τους στόχους σε απόσταση πέντε μιλίων. Οι απώλειες των πληρωμάτων βομβαρδιστικών συχνά ξεπερνούσαν τον αριθμό των νεκρών Γερμανών: για παράδειγμα, σε 3 επιδρομές κατά του Βερολίνου από τον Ιούνιο ως τον Νοέμβριο του 1941, σκοτώθηκαν 133 Γερμανοί, ενώ τριπλάσιες ήταν οι απώλειες των βρετανικών πληρωμάτων. Εκ πρώτης όψεως λοιπόν, είναι εκπληκτικό ακόμη και το γεγονός ότι πραγματοποιήθηκαν οι κατοπινοί αμερικανοβρετανικοί βομβαρδισμοί κατά της Γερμανίας. Από την άλλη, βέβαια, η ΡΑΦ αρχικά είχε δημιουργηθεί ως ανεξάρτητη δύναμη με αποκλειστική αρμοδιότητα τον βομβαρδισμό.

Πολύ πριν τον πόλεμο, η ΡΑΦ είχε θέσει το αίτημα, το οποίο ικανοποιήθηκε, να υπάρχει έτοιμη μια δύναμη βομβαρδιστικών μέσα στο 1942. Το 1941, επιπλέον, η εγκατάλειψη της ιδέας των στρατηγικών βομβαρδισμών θα ισοδυναμούσε με σπατάλη πόρων που είχαν ήδη συγκεντρωθεί, τη στιγμή που η Βρετανία χρειαζόταν κάποιο όπλο για να πλήξει τη Γερμανία: για να δοθεί μια προοπτική τελικής νίκης ενόσω η Βρετανία μαχόταν μόνη και, στη συνέχεια, για να υποστηριχθεί ενεργά η Σοβιετική Ένωση. Το ναυτικό μπορούσε να κερδίσει τον πόλεμο μόνο με αποκλεισμό - μια ελπίδα που έσβησε, αρχικά με τη σοβιετική βοήθεια προς τη Γερμανία και, αργότερα, όταν οι Γερμανοί έβαλαν στο χέρι τους ρωσικούς πόρους. Ο βρετανικός στρατός δεν θα μπορούσε ποτέ να νικήσει τον γερμανικό. Απέμενε μόνον η ΡΑΦ. Ένας υποστηρικτής της στο περιβάλλον του Τσώρτσιλ, ο «Καθηγητής» Λίντεμαν, μετέπειτα Λόρδος Τσέργουελ, ξεκίνησε την έρευνα με την οποία διαπιστώθηκε η ανικανότητα της Διοίκησης Βομβαρδιστικών να πλήξει τους στόχους της, αλλά ο ίδιος κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η ΡΑΦ έπρεπε απλώς να βελτιώσει τα πλοηγικά της συστήματα.

Ένα άλλο πλεονέκτημα ήταν η αυτοπεποίθηση των ηγητόρων της ΡΑΦ. Υποστήριζαν ότι ο βομβαρδισμός της Βρετανίας από τους Γερμανούς έδειξε τι θα μπορούσε να επιτευχθεί με μια πολύ μεγαλύτερη δύναμη. Η Λούφτβαφε είχε μεν αποτύχει να πανικοβάλει τον βρετανικό πληθυσμό, αλλά είχε καταστρέψει πολλά κτίρια· οι άνθρωποι αποδείχτηκαν λιγότερο ευάλωτοι απ' ό,τι αναμενόταν, όχι όμως τα σπίτια. Στην αεροπορική επιδρομή στο Κόβεντρυ, οι Γερμανοί έριψαν, όπως υπολογίστηκε, ένα τόνο βόμβες ανά 800 κατοίκους. Το επόμενο πρωί, ο «δείκτης δραστηριότητας», όπως ισχυρίστηκε το επιτελείο αεροπορίας, έπεσε στο 37%, και χρειάστηκε ένας μήνας για να επανέλθει σε κανονικό επίπεδο. Αν υπήρχαν αρκετά βομβαρδιστικά για να ρίψουν την ίδια ποσότητα βομβών πέντε και έξι

Digitized by 10uk1s

φορές μέσα σ' ένα εξάμηνο, οι πόλεις θα είχαν καταστραφεί ολοκληρωτικά. Αν η Διοίκηση Βομβαρδιστικών της ΡΑΦ διέθετε μια δύναμη πρώτης γραμμής 4.000 βαρέων βομβαρδιστικών -δηλαδή 4.000 αεροσκάφη με πλήρως εκπαιδευμένα πληρώματα και εφεδρείες ανδρών και κινητήρων για αντικατάσταση, ανάπαυση και επισκευή- θα μπορούσε να αφανίσει 43 επιλεγμένες γερμανικές πόλεις και να τσακίσει τη Γερμανία μέσα σε 6 μήνες.

Ωστόσο, τον Οκτώβριο του 1941, ο Τσώρτσιλ αρνήθηκε να εκφράσει «απεριόριστη εμπιστοσύνη» σε αυτό το «μέσο επίθεσης ... Είναι άφρων όποιος νομίζει πως υπάρχει *μία ασφαλής* μέθοδος να κερδίσουμε τον πόλεμο». Ο λόγος που ο Τσώρτσιλ δεν έδειξε ενθουσιασμό ήταν τα προβλήματα παραγωγής. Η ΡΑΦ ήθελε να κατασκευαστούν 22.000 βομβαρδιστικά μέχρι τον Ιούλιο του 1943· όμως μέχρι τότε τα βρετανικά εργοστάσια είχαν κατασκευάσει μόνο 11.500, από τα οποία λιγότερα από τα μισά ήσαν τα βαριά βομβαρδιστικά που εμπιστευόταν η ΡΑΦ για να σηκώσουν το κύριο βάρος της επίθεσης. Κι άλλες υπηρεσίες της ΡΑΦ ανταγωνίζονταν την Διοίκηση Βομβαρδιστικών διεκδικώντας μερικά από αυτά τα βομβαρδιστικά. Οι αρχές των ΗΠΑ δεν ήσαν πρόθυμες, από τη στιγμή που μπήκαν στον πόλεμο, να διαθέσουν τα βομβαρδιστικά τους στη ΡΑΦ. Μέχρι τον Φεβρουάριο του 1943, η δύναμη βομβαρδιστικών πρώτης γραμμής μόλις ξεπερνούσε τα 1.000 αεροσκάφη - ακόμη και τον Μάρτιο του 1945 είχε λιγότερα από 2.000 αεροσκάφη· αν και μέχρι τότε τα ιδιαίτερα αποδοτικά βομβαρδιστικά "Lancaster" ήσαν πάνω από 1.000.

Η Διοίκηση Βομβαρδιστικών της ΡΑΦ δεν κατάφερε ποτέ να ρίψει τις βόμβες που απαιτούσε το Επιτελείο Αεροπορίας το 1941 - αν και, μετά τον Ιούνιο του 1944, οι βόμβες που ρίχτηκαν συνολικά από τους Βρετανούς και Αμερικανούς τις ξεπέρασαν κατά πολύ. Τον Μάρτιο του 1942, ο Λόρδος Τσέργουελ προχώρησε σε μια πρόβλεψη των αποτελεσμάτων του βομβαρδισμού της Γερμανίας με τα αεροπλάνα που υπολόγιζε να είναι διαθέσιμα - και που ο αριθμός τους ήταν διαφορετικός από εκείνον που θα επιθυμούσε η Διοίκηση Βομβαρδιστικών. Υπολογίζοντας σε μεγαλύτερη ακρίβεια πλήγματος απ' ό,τι το αεροπορικό επιτελείο, υποστήριζε ότι σε 15 μήνες η μεγάλη πλειονότητα των κατοίκων 58 γερμανικών πόλεων

> θα απέμεναν χωρίς κατοικία και χωρίς πόλη. Η έρευνα δείχνει ότι η κατεδάφιση της κατοικίας είναι ό,τι χειρότερο για το ηθικό. Φαίνεται να επηρεάζει τους ανθρώπους περισσότερο από ό,τι ο θάνατος φίλων ή ακόμη και συγγενών. Στο Hull τέτοια σημάδια ήταν εμφανή, παρ' όλο που είχε καταστραφεί μόλις το ένα δέκατο των κατοικιών ... εμείς θα μπορούσαμε να δεκαπλασιάσουμε αυτή τη ζημιά σε καθεμία από τις 58 μεγάλες γερμανικές πόλεις. Αναμφίβολα, αυτό θα έκαμπτε το φρόνημα του πληθυσμού.

Το Υπουργείο Αεροπορίας με εντολή του στις 14 Φεβρουαρίου 1942 δήλωνε στον Αρχηγό της Διοίκησης Βομβαρδιστικών ότι «ο πρώτιστος αντικειμενικός σκοπός των επιχειρήσεών σας θα πρέπει τώρα να είναι το ηθικό των αμάχων του εχθρού και ιδιαίτερα των βιομηχανικών εργατών». Οι πόλεις που προτείνονταν για βομβαρδισμό είχαν συγκεκριμένη βιομηχανική σημασία, αλλά «στόχοι πρέπει να είναι οι κατοικημένες περιοχές και όχι, για παράδειγμα, τα ναυπηγεία ή τα εργοστάσια αεροσκαφών».

Πριν από τον πόλεμο, η ΡΑΦ υπολόγιζε ότι θα έκανε επιθέσεις στο φως της ημέρας κατά συγκεκριμένων στρατιωτικών στόχων. Σύντομα, η εμπειρία έδειξε στους Βρετανούς, όπως και στην Λούφτβαφε, ότι τα βομβαρδιστικά, πετώντας ασυνόδευτα στο φως της ημέρας, είχαν σοβαρές απώλειες. Τόσο οι Γερμανοί όσο και οι Βρετανοί ανακάλυψαν επίσης ότι στόχοι μικρότεροι των μεγάλων πόλεων δύσκολα εντοπίζονται τη νύχτα και ακόμη δυσκολότερα πλήττονται. Η χρήση εμπρηστικών βομβών από τους Γερμανούς είχε εντυπωσιάσει τους Βρετανούς, που διαπίστωσαν ότι η φωτιά προκαλούσε βαρύτερες

Digitized by 10uk1s

απώλειες από τα εκρηκτικά υψηλής έντασης. Έτσι οι Βρετανοί υιοθέτησαν την τακτική των νυχτερινών επιθέσεων, ξεκινώντας με εμπρησμούς οι οποίοι φώτιζαν τους στόχους για μια συγκεντρωτική επίθεση με εκρηκτικές βόμβες που αποδιοργάνωνε τις προσπάθειες των θυμάτων για κατάσβεση των πυρκαγιών. Ο άμεσος στόχος δεν ήταν να καταστρέψουν τη βιομηχανία -γιατί είχε αποδειχτεί ότι τα μηχανήματα δεν καταστρέφονται τόσο εύκολα όσο τα οικοδομήματα-αλλά να αποδιοργανώσουν τις πόλεις και να καταστήσουν τους κατοίκους ανίκανους ή απρόθυμους για παραγωγική εργασία. Η γερμανική προπαγάνδα ορθώς αποκαλούσε αυτή την τακτική «τρομοκρατικό βομβαρδισμό». Τον Οκτώβριο 1942 το Υπουργείο Αεροπορίας κυκλοφόρησε ένα κανονισμό διεξαγωγής βομβαρδισμών σε εδάφη υπό γερμανική κατοχή. Οι επιθέσεις έπρεπε να περιορίζονται σε στρατιωτικούς στόχους, τα πληρώματα να φροντίζουν να αποφεύγουν τον φόνο αμάχων που βρίσκονταν κοντά στον στόχο, και σε περίπτωση αμφιβολιών να ματαιώνεται η επίθεση. Αυτοί οι κανόνες, τονιζόταν στον κανονισμό, δεν ίσχυαν για τα εδάφη της Γερμανίας, Ιταλίας και Ιαπωνίας. Στη Γερμανία, ο «εκτεταμένος βομβαρδισμός» (area bombing) απέβη πάγια βρετανική τακτική. Η προσπάθεια να πλήττονται και συγκεκριμένοι στόχοι δεν εγκαταλείφθηκε, όπως δεν εγκαταλείφθηκαν οι βομβαρδισμοί στο φως της ημέρας - αλλά μέχρι τον Ιούνιο του 1944 το ποσοστό τους ήταν πολύ μικρό. Από το 1942 μέχρι το 1945, η Διοίκηση Βομβαρδιστικών της ΡΑΦ κατέστρεψε το ήμισυ των κατοικημένων περιοχών εβδομήντα γερμανικών πόλεων.

Το 1942 ο Χάρρις, ο νέος Αρχηγός της Διοίκησης Βομβαρδιστικών, ζητούσε θεαματικές επιτυχίες που θα δικαίωναν τους ισχυρισμούς του. Μάρτιο και Απρίλιο τα βρετανικά βομβαρδιστικά έκαναν συγκεντρωμένες εμπρηστικές επιθέσεις κατά του Λύμπεκ και του Ρόστοκ. Τα κέντρα αυτών των πόλεων ήσαν μεσαιωνικά, πυκνοκατοικημένα και εύφλεκτα· «περισσότερο μοιάζουν με προσανάμματα παρά με ανθρώπινες κατοικίες», έγραψε ο Χάρρις για το Λύμπεκ. Τον Μάιο ο Χάρρις συγκέντρωσε 1.046 αεροσκάφη για να επιτεθεί στην Κολονία. Αυτή και οι επόμενες δύο «επιδρομές των χιλίων βομβαρδιστικών» στην Έση και τη Βρέμη, γνώρισαν τεράστια δημοσιότητα. Μέσα στο 1942 η ΡΑΦ έριψε σχεδόν τον ίδιο αριθμό βομβών με αυτές που είχε ρίψει η Λούφτβαφε στη Βρετανία το 1940 και το 1941. Τον Νοέμβριο του 1942, ο Βρετανός Αρχηγός του Επιτελείου Αεροπορίας Πόρταλ πρότεινε αυξημένη επιθετική δραστηριότητα για το 1943 και το 1944. Ζητούσε τώρα μια δύναμη 6.000 βομβαρδιστικών πρώτης γραμμής και πρόβαλε την «επιδρομή των χιλίων βομβαρδιστικών» στην Κολονία ως παράδειγμα για το τι μπορούσε να γίνει. Μέσα σε ενενήντα λεπτά, ισχυρίστηκε, το 1/3 της εσωτερικής ζώνης της πόλης είχε καταστραφεί εντελώς, 20.000 σπίτια ερειπώθηκαν και πολλά άλλα έπαθαν ζημιές, ενώ 200.000 άτομα αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν την πόλη. (Στην πραγματικότητα. 3.000 σπίτια καταστράφηκαν και 45.000 άνθρωποι έμειναν άστεγοι - πολλοί μόνο για σύντομο χρονικό διάστημα.) Ο Πόρταλ υποσχέθηκε δέκα επιθέσεις «τύπου Κολονίας» σε κάθε βιομηχανική γερμανική πόλη με πληθυσμό άνω των 50.000: πρόβλεψε την ισοπέδωση 6.000.000 σπιτιών, 25.000.000 άστεγους και περίπου 900.000 νεκρούς. Το σχέδιο του Πόρταλ παρουσίαζε τη δυσκολία ότι χρειαζόταν αμερικανικά αεροπλάνα και πληρώματα. Όμως η πολεμική αεροπορία των ΗΠΑ δεν ενέκρινε τη βρετανική τακτική. Ήταν υπέρ των βομβαρδισμών ακριβείας στο φως της ημέρας ενάντια σε προσεκτικά επιλεγμένους στόχους στρατιωτικής σημασίας. Η εμπειρία είχε διδάξει στη ΡΑΦ ότι οι ημερήσιες επιθέσεις σε στόχους που διέθεταν αντιαεροπορική άμυνα είχαν απαγορευτικό κόστος και ότι οι μεγάλης κλίμακας νυχτερινές επιδρομές μπορούσαν να γίνονται μόνο κατά μεγάλων πόλεων. Οι Αμερικανοί πίστευαν ότι ήταν καλύτερα να προκαλούν μεγάλες καταστροφές σε λίγες σημαντικές βιομηχανίες από το να προκαλούν μικρής έκτασης καταστροφές σε μεγάλο αριθμό βιομηχανιών. Οι Βρετανοί θεωρούσαν ότι δεν υπήρχε τέτοιου είδους επιλογή· στόχος πρέπει να είναι η γερμανική οικονομία γενικά, καθώς και το γερμανικό ηθικό. Η αμερικανική αεροπορία θεωρούσε αυτή την πολιτική καθαρή σπατάλη και πίστευε ότι οι Βρετανοί εύκολα είχαν δεχτεί ως δεδομένο το ότι τα εχθρικά καταδιωκτικά πάντα

Digitized by 10uk1s

υπερέχουν των βαρέων βομβαρδιστικών τους. Υποστήριζαν ότι οι πειθαρχημένοι σχηματισμοί βομβαρδιστικών με βαρύ οπλισμό και καλή θωράκιση μπορούν να αποκρούσουν τα καταδιωκτικά αεροπλάνα ακόμη και στο φως της μέρας. Ο Πόρταλ διαβεβαίωνε ότι τα βομβαρδιστικά χρειάζονται συνοδεία καταδιωκτικών αν πρόκειται να εισβάλουν βαθιά στη Γερμανία στη διάρκεια της ημέρας και υποστήριζε ότι δεν μπορεί να σχεδιαστεί αποτελεσματικό καταδιωκτικό με τόσο μεγάλη ακτίνα δράσης.

Ο Τσώρτσιλ εξακολουθούσε να αμφισβητεί τα σχέδια ήττας της Γερμανίας αποκλειστικά με αεροπορικούς βομβαρδισμούς και γι' αυτό θεωρούσε απερισκεψία το να ενθαρρυνθούν οι Αμερικανοί να επικεντρώσουν την προσοχή τους στους βομβαρδισμούς, ειδικά τη στιγμή που ο ίδιος αμφέβαλλε για την ικανότητα των Αμερικανών να βομβαρδίσουν τη γερμανική επικράτεια. Από την άλλη όμως, ήταν δεδομένο ότι χάρη στους επικεφαλής της αμερικανικής πολεμικής αεροπορίας θα διατηρούνταν η αμερικανική προτεραιότητα στον πόλεμο στην Ευρώπη -αρκεί να γίνονταν αποδεκτά τα σχέδιά τους για αμερικανικές βομβαρδιστικές επιχειρήσεις. Αυτοί θα βοηθούσαν να αντιμετωπιστεί η επικίνδυνη τάση του αμερικανικού ναυτικού να στρέψει το κύριο βάρος των επιχειρήσεων στον Ειρηνικό. Επιπλέον, μια σειρά ημερήσιων αεροπορικών βομβαρδισμών -κάτι που προϋπέθετε αεροπορική υπεροχή- θα έκανε τον επικεφαλής του αμερικανικού στρατού Μάρσαλ να δει τελικά την μεγάλη επιχείρηση βομβαρδισμού των γερμανικών πόλεων ως χρήσιμη ή, ακόμη πιο σημαντικό, ως προπαρασκευαστική για την εισβολή στη βορειοδυτική Ευρώπη. Κατ' αυτό τον τρόπο ίσως μεταπειθόταν και συμφωνούσε με τον Μπρουκ και το Βρετανικό Γενικό Επιτελείο για την ανάγκη αποδυνάμωσης της Γερμανίας πριν από την κυρίως εισβολή στην Ευρώπη. Έτσι, οι σχεδιαστές της αγγλοαμερικανικής στρατηγικής συμφώνησαν στη λεγόμενη "Επιχείρηση Συνδυαστικού Βομβαρδισμού".

Στις 21 Ιανουαρίου 1943, στη συνδιάσκεψη της Καζαμπλάνκα, το CCS εξέδωσε μιαν οδηγία με παραλήπτες τη βρετανική και αμερικανική διοίκηση βομβαρδιστικών στη Βρετανία. Στην οδηγία συγχωνεύονταν τα δύο εθνικά δόγματα. Μιλώντας τη γλώσσα των Βρετανών αεροπόρων, η οδηγία έκανε λόγο για «προοδευτική καταστροφή και εξάρθρωση του γερμανικού στρατιωτικού, βιομηχανικού και οικονομικού συστήματος και κλονισμό του ηθικού του γερμανικού λαού μέχρι την οριστική αποδυνάμωση της ικανότητάς του για ένοπλη αντίσταση»· και εν συνεχεία, στη γλώσσα των Αμερικανών, ορίζονταν επακριβώς ομάδες στόχων. Αλλά οι επιθέσεις στους στόχους αυτούς «εξαρτώνται από τις καιρικές συνθήκες και από τις τακτικές δυνατότητες». Παρέμεινε ανοικτός ο δρόμος για τους Βρετανούς να πείσουν τους Αμερικανούς για την αξία των νυχτερινών έναντι των ημερήσιων βομβαρδισμών - και για τους Αμερικανούς να πείσουν τους Βρετανούς για το αντίθετο. Σύντομα, ο Πτέραρχος Ήκερ, διοικητής της 8ης Αεροπορικής Δύναμης των ΗΠΑ, εκπόνησε το σχέδιό του για να κερδίσει τον πόλεμο καταστρέφοντας έξι ομάδες επιλεγμένων στόχων. Η αισιοδοξία του -όπως τόσο συχνά συνέβαινε στο Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο- ενισχυόταν από τους τερατωδώς διογκωμένους αριθμούς των καταριφθέντων γερμανικών αεροσκαφών που παρουσίαζαν τα πληρώματα των βομβαρδιστικών του μετά τις πρώτες επιθέσεις τους στη Γαλλία και Ολλανδία. Στο δεύτερο εξάμηνο του 1942, ισχυρίζονταν ότι είχαν καταρρίψει 223 γερμανικά αεροσκάφη, ενώ ο πραγματικός αριθμός ήταν μικρότερος από 8.

Στις 27 Ιανουαρίου 1943 απογειώθηκαν για το Βιλχελμσχάβεν 91 αεροπλάνα B-17 "Flying Fortresses" (Ιπτάμενα Φρούρια) και B-24 "Liberators" (Απελευθερωτές): ήταν η πρώτη φορά που αμερικανικά βομβαρδιστικά έπληττταν την ίδια τη Γερμανία. Τώρα άρχιζε ο αγγλοαμερικανικός ανταγωνισμός του 1943. Οι Βρετανοί αναδείχθηκαν νικητές: και ως προς το συνολικό βάρος βομβών που έριξαν, και ως προς τη διάρκεια των συνεχόμενων επιθέσεων, και λόγω του ότι κατάφεραν μία από τις πλέον τρομακτικές αεροπορικές επιδρομές. Τη νύχτα της 24ης Ιουλίου, 791 βρετανικά βομβαρδιστικά απογειώθηκαν για το

Digitized by 10uk1s

Αμβούργο. Την επόμενη μέρα, 181 αμερικανικά αεροπλάνα επιτέθηκαν στα εκεί ναυπηγεία υποβρυχίων, και άλλα 54 επιτέθηκαν στις 26 Ιουλίου. Στις 27 Ιουλίου, η βρετανική Διοίκηση Βομβαρδιστικών έστειλε 787 βαριά βομβαρδιστικά στο Αμβούργο. Δύο νύχτες αργότερα, έστειλε άλλα 777 αεροπλάνα και ακολούθησε ένα ακόμη πλήγμα στις 2 Αυγούστου, με την αποστολή 740 βομβαρδιστικών. Το WINDOW, ένα σύστημα παρεμβολής που στηριζόταν στη ρίψη μεταλλικών λωρίδων που ανακλούσαν τα σήματα των ραντάρ, έφερε σύγχυση στη γερμανική άμυνα, και οι Βρετανοί μπόρεσαν να κάνουν επικεντρωμένες, γρήγορες και επανειλημμένες επιθέσεις. Πάνω από το 1/3 των βρετανικών βομβαρδιστικών έριξαν τις βόμβες τους σε ακτίνα 4,8 χιλιομέτρων από τον στόχο: το κέντρο της πόλης. Το πρωί της 27ης Ιουλίου ένας καταιγισμός εμπρηστικών βομβών άναψε πυρκαγιές στο κεντρικό Αμβούργο το οποίο μετατράπηκε σε καμίνι. Οι θερμοκρασίες έφτασαν στους 1.000 βαθμούς Κελσίου. Αυτή η ανθρώπινης έμπνευσης κόλαση δημιούργησε θυελλώδεις ανέμους που μετέτρεψαν τις μεμονωμένες πυρκαγιές σε μια λαίλαπα φωτιάς που κάλυψε πάνω από 10 τετραγωνικά χιλιόμετρα. Η έλλειψη οξυγόνου επέφερε ασφυξία σε όσους βρίσκονταν κρυμμένοι στα καταφύγια προτού τους αποτεφρώσει η φωτιά. Σ' αυτές τις λίγες μέρες σκοτώθηκαν στο Αμβούργο 40-50.000 άνθρωποι. Ο αρχηγός της αστυνομίας του Αμβούργου περιέγραψε την καταστροφή με τα εξής λόγια:

> [...] καταμεσίς στην πύρινη θύελλα, οι κραυγές και τα βογκητά αυτών που πέθαιναν και οι συνεχείς εκρήξεις βομβών ... οι θυελώδεις άνεμοι αποσπούσαν τα παιδιά από τα χέρια των γονιών τους και τα εκσφενδόνιζαν μες στη φωτιά. Άνθρωποι που νόμιζαν πως είχαν γλιτώσει έπεφταν κάτω, καταβεβλημένοι από την αδηφάγο δύναμη της υπερβολικής θερμότητας και πέθαιναν αμέσως. Όσοι ξέφευγαν έπρεπε να περνούν πάνω από ανθρώπους που πέθαιναν ή που ήσαν ήδη νεκροί. Οι ασθενείς και οι ανήμποροι εγκαταλείπονταν από τους άνδρες των σωστικών συνεργείων που και αυτοί κινδύνευαν να κατακαούν ... Καμία έξαρση της φαντασίας δεν θα καταφέρει ποτέ να υπολογίσει και να περιγράψει τις αποτρόπαιες σκηνές φρίκης στα πολλά υπόγεια αντιαεροπορικά καταφύγια. Οι επόμενες γενιές μόνο να σκύψουν ευλαβικά το κεφάλι μπορούν για να τιμήσουν αυτά τα αθώα θύματα της δολοφονικής μανίας ενός σαδιστή εχθρού.

Ο επικεφαλής της Διοίκησης Βομβαρδιστικών της ΡΑΦ Χάρρις, συνέχισε σε όλο το 1943 να διανθίζει τις δηλώσεις του με προφητείες για τη νίκη. Στις 15 Μαΐου: η εκστρατεία βομβαρδισμών «δεν μπορεί παρά να είναι εξοντωτική εντός μιας χρονικής περιόδου, η οποία, κατά την άποψή μου, θα είναι εκπληκτικά σύντομη». Στις 3 Νοεμβρίου: «μπορούμε να καταστρέψουμε το Βερολίνο απ' άκρου εις άκρον, αν συμβάλει σ' αυτό και η Πολεμική Αεροπορία των ΗΠΑ. Σ' εμάς θα κοστίσει 400-500 αεροσκάφη. Στη Γερμανία θα κοστίσει τον πόλεμο». Στις 7 Δεκεμβρίου: «η δύναμη των Lancaster από μόνη της αρκεί, οριακά όμως, ώστε να προκαλέσει στη Γερμανία, μέχρι την 1η Απριλίου 1944, τέτοια καταστροφή που η παράδοσή της θα καταστεί αναπόφευκτη». Ο Αιθεράρχης και Αναπληρωτής Επιτελάρχης Αεροπορίας Μπότομλυ μετέφερε τις επιφυλάξεις του στον Χάρρις: «Ενώ ο γερμανικός λαός φοβόταν τις νυχτερινές επιδρομές, ο Χίτλερ και η γερμανική Ανωτέρα Διοίκηση φοβόνταν τις ημερήσιες επιδρομές ακριβείας σε συγκεκριμένα εργοστάσια. Ο Χίτλερ καυχιόταν δημόσια ότι μπορούσε ... να ελέγχει το ηθικό του πληθυσμού για αρκετό καιρό ακόμη». Ο Πόρταλ, προϊστάμενος του Χάρρις, διατηρούσε κάποιες ασθενείς ελπίδες. Τον Δεκέμβριο του 1943 δήλωσε στο συμμαχικό επιτελείο ότι η ΡΑΦ είχε καταστρέψει το 1/4 τριάντα οκτώ γερμανικών πόλεων, και ότι «ίσως 6.000.000 άνθρωποι, ή και περισσότεροι, είναι πλέον ανέστιοι και έχουν σπείρει τον πανικό και την απόγνωση στις περιοχές όπου έχουν μεταφερθεί». Ότι το γερμανικό ηθικό ήταν «εξαιρετικά χαμηλό», και η καταστροφή της βιομηχανίας βρισκόταν «τουλάχιστον στα μισά του δρόμου ... μέχρι του σημείου να καταστεί η Γερμανία ανίκανη να συνεχίσει τον πόλεμο». Προφανώς ο Πόρταλ υπέθετε ότι οι «εκτεταμένοι βομβαρδισμοί» (area bombing) είχαν σοβαρό αντίκτυπο τόσο στην παραγωγή

Digitized by 10uk1s

όσο και στο ηθικό· και η παρατήρησή του εξηγεί το γιατί δεν κατέβαλε σοβαρή προσπάθεια να πείσει τον Χάρρις να συμμορφωθεί στο πνεύμα της αγγλοαμερικανικής συμφωνίας, ότι οι βομβαρδισμοί έπρεπε να στοχεύουν πρωτίστως στην άμεση αποδυνάμωση της Λούφτβαφε παρά να πλήττουν τους αστικούς πληθυσμούς γενικώς.

Όσο οι νύχτες ήσαν μεγάλες, ο Χάρρις είχε τη δυνατότητα να περνάει τη γραμμή του. Μεταξύ 18ης Νοεμβρίου 1943 καί 24ης Μαρτίου 1944, τα βομβαρδιστικά της ΡΑΦ -με περισσότερες από 9.000 εξόδους- έπληξαν το Βερολίνο 16 φορές. Στο μεταξύ, η Διοίκηση Βομβαρδιστικών με 19 εκτεταμένους βομβαρδισμούς χτύπησε κι άλλους στόχους, με περισσότερες από 11.000 εξόδους. Το Βερολίνο υπέστη μεγάλες ζημιές αλλά οι βρετανικοί βομβαρδισμοί δεν «το κατέστρεψαν απ' άκρου εις άκρον». Δεν δικαιωνόταν ο ισχυρισμός της Διοίκησης Βομβαρδιστικών, τον Φεβρουάριο του 1944, ότι «η διοικητική μηχανή των ναζί, η στρατιωτική και βιομηχανική οργάνωση και, πάνω απ' όλα, το ηθικό τους, χάρη σ' αυτές τις επιθέσεις έχουν υποστεί θανάσιμο πλήγμα και δεν μπορούν να συνέλθουν». Οι εκρήξεις ή οι πυρκαγιές κατέστρεψαν τουλάχιστον το 1/5 των κατοικιών του Βερολίνου και σκότωσαν πάνω από 5.000 αμάχους, αλλά η νίκη ήταν με το μέρος των Γερμανών αμυνομένων. Οι επιθέσεις βαθιά στο εσωτερικό της Γερμανίας τους πρόσφεραν σημαντικές ευκαιρίες: σε κάθε μια από τις 35 μεγάλες επιδρομές κατά τη διάρκεια της "Μάχης του Βερολίνου", οι βρετανικές απώλειες ήταν κατά μέσο όρο 5,2%· αυτό σήμαινε πως τα πληρώματα των βομβαρδιστικών είχαν λιγότερες από τις μισές πιθανότητες να επιστρέψουν σώα από τον πρώτο γύρο των 3θ εξόδων· ενώ οι πιθανότητες επιβίωσης ενός πληρώματος μέχρι την ολοκλήρωση της θητείας του με τον προγραμματισμένο δεύτερο γύρο άλλων 20 επιχειρήσεων, ήσαν ακόμη λιγότερες. Κι ακόμη χειρότερα, το ποσοστό των απωλειών αυξήθηκε στις αρχές του 1944. Στις τέσσερις επιθέσεις κατά του Βερολίνου τον Δεκέμβριο του 1943 τα βομβαρδιστικά έχασαν το 4,8% της δύναμής τους κατά μέσο όρο σε κάθε επιχείρηση· όμως τον Ιανουάριο του 1944, έξι επιθέσεις κατά του Βερολίνου κατέληξαν σε μέσο όρο απωλειών 6,1%, ενώ σε τρεις επιθέσεις κατά άλλων περιοχών χάθηκε το 7,2% των επιτιθέμενων. Τον Φεβρουάριο, σε μία επιδομή κατά του Βερολίνου χάθηκε το 4,8%, ενώ σε μια επίθεση κατά της Λειψίας οι απώλειες των επιτιθέμενων άγγιξαν το 9,2%. Έκτοτε, η Διοίκηση Βομβαρδιστικών στράφηκε σε άλλους στόχους και διέσπασε τις δυνάμεις της για να αποφύγει τις συγκεντρώσεις των γερμανικών νυχτερινών καταδιωκτικών. Μια επανάληψη του βομβαρδισμού του Βερολίνου, στις 24 Μαρτίου 1944, οδήγησε σε απώλειες ύψους 9,1%. Στις 30 Μαρτίου, μια προσπάθεια σφοδρού βομβαρδισμού της Νυρεμβέργης κατέληξε σε καταστροφή, καθώς το 11,8% των επιτιθέμενων δεν επέστρεψε. Σκοτώθηκαν 545 μέλη βρετανικών πληρωμάτων και 129 Γερμανοί, οι περισσότεροι άμαχοι. Ο Χάρρις δεν μπορούσε πλέον να συνεχίσει τις σφοδρές και επαναλαμβανόμενες επιθέσεις σαν εκείνη που είχε καταστρέψει το Αμβούργο. Στις αρχές Απριλίου έγραψε ότι «η ισχύς της γερμανικής άμυνας όπου να 'ναι θα φτάσει σε ένα σημείο όπου οι νυχτερινές επιθέσεις με τις υπάρχουσες μεθόδους και με τους υπάρχοντες τύπους βαρέων βομβαρδιστικών θα συνεπάγονται ποσοστά απωλειών που δεν θα μπορέσουμε μακροπρόθεσμα να αντέξουμε». Οι Βρετανοί είχαν στραφεί στους νυχτερινούς βομβαρδισμούς για να αποφεύγουν τα γερμανικά καταδιωκτικά. Τώρα, όλο και περισσότερα γερμανικά καταδιωκτικά πετούσαν τις νύχτες. Η Λούφτβαφε νικούσε.

Στο μεταξύ, είχε νικήσει και την 8η Αεροπορική Δύναμη των ΗΠΑ, αλλά οι Αμερικανοί συνέχιζαν την τακτική τους. Οι Βρετανοί -πράγμα σύνηθες στον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο- δεν κατάφερναν να πείσουν τους Αμερικανούς ηγήτορες ότι η εμπειρία τούς είχε οπλίσει με μεγαλύτερη σύνεση. Η πολεμική αεροπορία των ΗΠΑ επέμεινε στους ημερήσιους βομβαρδισμούς ακριβείας. Μέχρι τέλη Μαΐου 1943 τα βαρέα βομβαρδιστικά της αυξήθηκαν από 60 σε 250 περίπου. Ταυτόχρονα, οι Αμερικανοί επικεντρώνονταν στα υπό γερμανική κατοχή εδάφη και έκαναν πολύ λίγες επιθέσεις σε στόχους με ισχυρή άμυνα μέσα στην ίδια τη Γερμανία, ιδιαίτερα από τότε που το CCS έδωσε προτεραιότητα στις

Digitized by 10uk1s

επιδρομές κατά βάσεων υποβρυχίων και ναυπηγείων. Ακόμη κι έτσι, οι απώλειές τους πλησίασαν το 5,6%. Τις περισσότερες τις προκάλεσαν τα γερμανικά καταδιωκτικά.

Το δεύτερο εξάμηνο του 1943, η 8η Αεροπορική Δύναμη των ΗΠΑ έδινε τη μάχη της ξεκινώντας επιθέσεις ενάντια σε εργοστάσια κατασκευής αεροσκαφών και εγκαταστάσεις υποστήριξης της Λούφτβαφε μέσα στην ίδια τη Γερμανία, μακριά από την ακτίνα δράσης των καταδιωκτικών συνοδείας. Η νέα φάση άρχισε τον Ιούλιο με επιθέσεις στο Κάσελ και στο Όσερσλεμπεν, όπου χάθηκε το 9% των αεροσκαφών -όχι λιγότερα από το 19% των βομβαρδιστικών που κατάφεραν τελικά να φτάσουν στον στόχο. Τον Αύγουστο, το 12% των βομβαρδιστικών που απογειώθηκαν για το Ρουρ, το Σβάινφουρτ και το Ρέγκενσμπουργκ δεν επέστρεψαν. Ο Πτέραρχος Ήκερ έστειλε τα βομβαρδιστικά του βαθιά στη Γερμανία ξανά τον Οκτώβριο. Στις επιθέσεις στη Φρανκφούρτη, το Βισμπάντεν και το Ζάαρ, σημειώθηκαν απώλειες μόνο 4,5%. Όμως στις 10 Οκτωβρίου η γερμανική άμυνα κατέρριψε σχεδόν το 10% των βομβαρδιστικών που πέταξαν για το Μύνστερ. και στις 14 Οκτωβρίου, η 8η Αεροπορική Δύναμη των ΗΠΑ υπέστη τρομερό πλήγμα στο Σβάινφουρτ, κέντρο παραγωγής των γερμανικών ρουλεμάν: 291 βομβαρδιστικά, όλα "Ιπτάμενα Φρούρια" -που ονομάζονταν έτσι λόγω της υποτιθέμενης ικανότητας αυτοπροστασίας τους- επιχείρησαν να φτάσουν στο Σβάινφουρτ· κατάφεραν να φτάσουν τα 229. Από αυτά καταστράφηκαν τα 60. Κι ωστόσο την ίδια εκείνη μέρα της καταστροφής στο Σβάινφουρτ. ο Πτέραρχος Άρνολντ, Επιτελάρχης της αμερικανική πολεμικής αεροπορίας, δήλωσε ότι η Λούφτβαφε βρισκόταν στα πρόθυρα της κατάρρευσης. Γι' άλλη μια φορά, οι Αμερικανοί διοικητές είχαν παραπλανηθεί από τους υπερβολικούς -αν και καλοπροαίρετους- ισχυρισμούς των πληρωμάτων των βομβαρδιστικών.

Όμως αργά-αργά οι Αμερικανοί συνειδητοποιούσαν ότι στην πραγματικότητα η γερμανική δύναμη διώξεως αυξανόταν και ότι η προσπάθειά τους να κερδίσουν υπεροπλία στους αιθέρες είχε αποτύχει. Ο Πόρταλ έβλεπε να επιβεβαιώνεται η πεποίθησή του ότι ήταν αδύνατοι οι ημερήσιοι βομβαρδισμοί βαθιά μέσα στη Γερμανία, «έξω από την ακτίνα δράσης των καταδιωκτικών συνοδείας». Αντίθετα, ο Πτέραρχος Σπάατς, ο νέος γενικός διοικητής της δύναμης αμερικανικών βομβαρδιστικών στην Ευρώπη, παρατηρούσε τον Ιανουάριο ότι η ακτίνα δράσης των καταδιωκτικών σύντομα θα επεκτεινόταν «μόλις αναλάβουν δράση τα P-51».

Τα P-51 (ή Μάστανγκ) είχαν κατασκευαστεί αρχικά στις ΗΠΑ σύμφωνα με βρετανικές προδιαγραφές. Η ΡΑΦ απογοητεύτηκε όταν παραδόθηκαν τα πρώτα Μάστανγκ, τέλη του 1941, και δεν τα χρησιμοποίησε ως καταδιωκτικά. Ούτε η Πολεμική Αεροπορία των ΗΠΑ έδειξε γι' αυτά ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Ευτυχώς, η εταιρεία Ρολς Ρόις εκτίμησε ότι άξιζε τον κόπο να αντικατασταθεί ο αρχικός αμερικανικός κινητήρας τους με μια παραλλαγή του δικού της κινητήρα Μέρλιν, τον οποίο ήδη χρησιμοποιούσαν τα καταδιωκτικά Σπίτφαϊαρ και τα βομβαρδιστικά Λάνκαστερ. Έτσι. με την κατασκευή του κινητήρα Πάκαρντ-Μέρλιν στις ΗΠΑ με άδεια της Ρολς Ρόις, εμφανίστηκε το P51B Μάστανγκ. Συνδύαζε μεγάλη ακτίνα δράσης με απόδοση που ξεπερνούσε κάθε άλλο καταδιωκτικό που υπήρχε στον κόσμο. Η παραγωγή του ξεκίνησε τον Ιούνιο του 1943, αλλά μόνο μετά την καταστροφή στο Σβάινφουρτ ο Πτέραρχος Άρνολντ έδωσε εντολή για τη μαζική παραγωγή και την χρήση του ως καταδιωκτικού. Μέχρι τον Μάιο του 1945 κατασκευάστηκαν 14.000 Μάστανγκ. Τον Φεβρουάριο του 1944 ο Πτέραρχος Σπάατς εγκαινίασε νέο γύρο αερομαχιών με τη Λούφτβαφε. Στις 20 Φεβρουαρίου ο καιρός στην Ευρώπη ήταν αίθριος και η αμερικανική αεροπορία ξεκινούσε τη «Μεγάλη Εβδομάδα» [Big Week] της με ημερήσιους βομβαρδισμούς ακριβείας. Η 8η Αεροπορική Δύναμη από τη Βρετανία και η 15η Αεροπορική Δύναμη από τη νότια Ιταλία επιτέθηκαν σε εργοστάσια κατασκευής αεροσκαφών στη Γερμανία στις 20, 21, 22, 24 και 25 Φεβρουαρίου. Τα αμερικανικά βομβαρδιστικά πραγματοποίησαν 4.000 εξόδους, κυρίως από τη Βρετανία, και τα

Digitized by 10uk1s

καταδιωκτικά συνοδείας μαζί με τα Σπίτφαϊαρ της ΡΑΦ. περίπου 3.500 εξόδους. Σε συνδυασμό με την επιχείρηση «Μεγάλη Εβδομάδα», τα βομβαρδιστικά της ΡΑΦ πραγματοποίησαν 2.000 νυχτερινές εξόδους.

Το νέο στοιχείο ήταν ότι τα αμερικανικά βομβαρδιστικά, πετώντας απ' άκρη σ' άκρη της Γερμανίας, είχαν συνοδεία καταδιωκτικών σε όλη τη διαδρομή - εκτός από τις περιπτώσεις ασυνέπειας στα ραντεβού μεταξύ καταδιωκτικών και βομβαρδιστικών. Τώρα τα γερμανικά καταδιωκτικά είχαν να δώσουν σκληρές αερομαχίες. Οι Γερμανοί κατέρριψαν περίπου το 6% των αμερικανικών βομβαρδιστικών, αλλά έχασαν περίπου 450 μονοθέσια καταδιωκτικά. Τον Μάρτιο του 1944, η 8η Αεροπορική Δύναμη προκάλεσε ξανά σε αερομαχία τα γερμανικά καταδιωκτικά, εξαπολύοντας τέσσερις σφοδρές επιθέσεις στο Βερολίνο και έξι άλλες πόλεις. (Μόνο σε δύο από αυτές τις επιδρομές κατάφεραν οι σκοπευτές να δουν τους στόχους τους, ενώ στις υπόλοιπες βομβάρδισαν με τη βοήθεια ραντάρ, πράγμα που κατέληξε σε εκτεταμένους βομβαρδισμούς άνευ διακρίσεων, όμοιους με τους βρετανικούς νυχτερινούς βομβαρδισμούς). Τον μήνα αυτό οι Γερμανοί έχασαν άλλα 450 καταδιωκτικά. Η γερμανική δύναμη καταδιωκτικών δεν συνήλθε ποτέ από τις απώλειες του Φεβρουαρίου και Μαρτίου 1944. Τον Απρίλιο, όπως είχε συμφωνηθεί στο CCS, η Διοίκηση Βομβαρδιστικών της ΡΑΦ και η αμερικανική αεροπορία έλαβαν εντολή να θέσουν ως πρώτιστο καθήκον την άμεση προετοιμασία για την εισβολή στη βορειοδυτική Ευρώπη.

Ακολούθησαν μεγάλες διαφωνίες στους κόλπους της ηγεσίας των Συμμάχων. Οι επικεφαλής «βαρόνοι των βομβαρδιστικών» Σπάατς και Χάρρις πίστευαν ότι οι δυνάμεις τους, αν αφήνονταν ελεύθερες, μπορούσαν να κερδίσουν τον πόλεμο - αν και διαφωνούσαν για τον τρόπο. Ο Σπάατς ήθελε να επιτεθεί στα γερμανικά εργοστάσια παραγωγής συνθετικών καυσίμων· οι Αμερικανοί θα συνέχιζαν τις αερομαχίες με τα γερμανικά καταδιωκτικά, τα οποία θα αναγκάζονταν να προστατέψουν τις πηγές των καυσίμων τους, και μετά από ένα τρίμηνο η έλλειψη καυσίμων θα παρέλυε ολόκληρη τη γερμανική πολεμική μηχανή. Ο Χάρρις προέτρεπε να συνεχιστεί η καταστροφή γερμανικών πόλεων. Ο Βρετανός Στρατάρχης Αεροπορίας (Αιθεράρχης) Τέντερ με την υποστήριξη του Αϊζενχάουερ, που ορίστηκε επικεφαλής της επικείμενης εισβολής στην Ευρώπη, απαίτησε την καταστροφή του γερμανικού δικτύου μεταφορών με επιθέσεις σε κομβικά σημεία του, ειδικότερα σε κόμβους σιδηροδρομικών σταθμών. Ο επικεφαλής της ΡΑΦ, υποστηριζόμενος από τις ηγεσίες των χερσαίων δυνάμεων, υπογράμμιζε την ανάγκη να καταστραφούν οι γερμανικοί σιδηρόδρομοι και οι δρόμοι που οδηγούσαν στην καθαυτό περιοχή της σχεδιαζόμενης εισβολής. Ανταπαντώντας ο Χάρρις τόνισε -και υπερέβαλε- την έλλειψη ακριβείας των βομβαρδιστικών του, και πρόβλεψε τον θάνατο δεκάδων χιλιάδων Γάλλων αμάχων, καταφέρνοντας να πείσει τον Τσώρτσιλ να αντιτεθεί στην ιδέα της επίθεσης κατά γαλλικών και βελγικών δρόμων και σιδηροδρόμων. Τελικά, όλοι πήραν κάτι από αυτά που ήθελαν, κι ακόμη και οι Χάρρις και Σπάατς παραδέχτηκαν ότι έπρεπε να συνεισφέρουν άμεσα στην επικείμενη εισβολή. Οι γερμανικές προετοιμασίες για την εξαπόλυση των νέων πυραύλων τους ανάγκασαν τα συμμαχικά βαρέα βομβαρδιστικά να επιτεθούν σε ακόμη περισσότερους στόχους. Συνέχισαν, ωστόσο, τους στρατηγικούς βομβαρδισμούς και η 8η Αεροπορική Δύναμη των ΗΠΑ εκμεταλλεύτηκε τη μεγάλη διάρκεια της μέρας για να πλήξει τις γερμανικές πηγές καυσίμων. Η 15η Αεροπορική Δύναμη των ΗΠΑ εγκαινίασε, στις 5 Μαΐου, μια σειρά επιδρομών στις πετρελαιοπηγές του Πλοέστι της Ρουμανίας, ενώ στις 12, 28 και 29 Μαΐου η 8η Αεροπορική Δύναμη επιτέθηκε σε διυλιστήρια πετρελαίου και εργοστάσια συνθετικών καυσίμων στη Γερμανία. Οι Γερμανοί κατέρριψαν σχεδόν το 7% των επιτιθέμενων βομβαρδιστικών αλλά έχασαν κι άλλα καταδιωκτικά καθώς και αεροπόρους, και επιπλέον ήταν υποχρεωμένοι να κρατούν ένα μέρος της μειωμένης πια διωκτικής δύναμής τους στη Γερμανία.

Λόγω των αερομαχιών πάνω από τη Γερμανία, οι Γερμανοί διέθεταν στη βόρεια Γαλλία

Digitized by 10uk1s

μόνον 170 μονοθέσια καταδιωκτικά έναντι των 10.000 μαχητικών αεροσκαφών που απασχολούσαν οι Σύμμαχοι για να υποστηρίξουν την εισβολή στη Νορμανδία. Μέσα σε λίγες μέρες, κατέφθασαν άλλα 300 από τη Γερμανία, όμως η ίδια η μεταφορά τους επέφερε απώλειες, μια που οι πιλότοι τους έπρεπε να αναλαμβάνουν δράση από βάσεις με τις οποίες δεν ήσαν εξοικειωμένοι. Αυτό επιδείνωσε τη βασική αδυναμία της Λούφτβαφε: την έλλειψη πλήρως εκπαιδευμένων πιλότων και πληρωμάτων. Ο Γκέρινγκ και το επιτελείο του παραμέλησαν την εκπαίδευση, ώσπου ήταν πια πολύ αργά· από τα μέσα του 1944 και μετά, η γερμανική βιομηχανία παρήγε περισσότερα αεροσκάφη από όσα μπορούσε η Λούφτβαφε να χρησιμοποιήσει. Οι ελλείψεις σε καύσιμα, ιδιαίτερα σε καύσιμα αεροσκαφών, ταλαιπωρούσαν μονίμως τους Γερμανούς μετά την εισβολή στη Ρωσία, και η Ανωτέρα Διοίκηση δεν μπόρεσε να παραχωρήσει επαρκή ποσότητα καυσίμων για εκπαιδευτικούς σκοπούς. Επιπλέον, στο μεγαλύτερο διάστημα του πολέμου, οι αξιωματικοί επιχειρήσεων έλεγχαν την εκπαίδευση, και με κάθε επιχειρησιακή κρίση άδειαζαν τις σχολές από αεροπλάνα και έμπειρα πληρώματα. Η απελπιστική ανάγκη για πιλότους το 1944 επέσπευσε την εκπαίδευση νέων πιλότων. Ένα καλός πιλότος καταδιωκτικού χρειαζόταν εκπαίδευση ενός χρόνου και τουλάχιστον 300 ώρες πτήσης. Οι Βρετανοί και Αμερικανοί πιλότοι έφταναν στις 400 ώρες πτήσης ή και περισσότερες· μετά τον Ιούλιο του 1944, οι Γερμανοί αρκούνταν σε ένα μέσο όρο 115 ωρών πτήσης που συχνά συμπληρώνονταν χωρίς προηγουμένως να έχει δοθεί στους εκπαιδευόμενους η ευκαιρία να χειριστούν σύγχρονα μαχητικά.

Η ελλιπής εκπαίδευση προκάλεσε ένα υψηλό ποσοστό απωλειών λόγω ατυχημάτων, και η απειρία φάνηκε στη μάχη. Επιπλέον, λόγω ανεπαρκούς εκπαίδευσης, οι πιλότοι δεν μπορούσαν να πετάξουν με τη βοήθεια οργάνων σε περίπτωση κακοκαιρίας. Όταν επιδεινώθηκαν τα πράγματα με την έλλειψη καυσίμων, η ποιότητα από πλευράς αεροπόρων έπεσε κι άλλο, με αποτέλεσμα να αποδυναμωθεί ακόμη περισσότερο η προστασία της πετρελαϊκής παραγωγής. Στο τέλος, μερικά από τα πρώτα γερμανικά αεριωθούμενα, ανώτερα σε επιδόσεις από όλα τα συμμαχικά αεροπλάνα, δόθηκαν σε άνδρες που δεν μπορούσαν να τα αξιοποιήσουν.

Μετά τον Ιούνιο του 1944 -τον μήνα που έγινε η εισβολή στην Ευρώπη- η 8η Αεροπορική Δύναμη των ΗΠΑ επέστρεψε στους αρχικούς γερμανικούς στόχους της, επικεντρώνοντας τις προσπάθειές της κυρίως στο πετρέλαιο· από την άλλη, η Διοίκηση Βομβαρδιστικών της ΡΑΦ μέχρι τον Σεπτέμβριο στράφηκε κυρίως στην υποστήριξη των στρατιών στη Γαλλία. Στη συνέχεια, τα βρετανικά βομβαρδιστικά διαπίστωναν ότι οι επιθέσεις εναντίον γερμανικών στόχων ήσαν λιγότερο επικίνδυνες απ' ό,τι την άνοιξη, καθώς λιγόστευαν τα καύσιμα της Λούφτβαφε. Επιπλέον τώρα τα γερμανικά νυχτερινά καταδιωκτικά δυσκολεύονταν πολύ να βρίσκουν τη λεία τους. Οι επιτυχίες και οι αποτυχίες των νυχτερινών βομβαρδισμών εξαρτώνταν όλο και περισσότερο από τη χρήση ηλεκτρονικών μέσων. Όσο καιρό οι Βρετανοί πλοηγούσαν και βομβάρδιζαν ανενόχλητοι από ηλεκτρονικές παρεμβολές, κατάφερναν σκληρά πλήγματα, ακόμα και σε συνθήκες πυκνής νέφωσης· όταν η Λούφτβαφε εξιχνίαζε τα βρετανικά ηλεκτρονικά σήματα και χρησιμοποιούσε τα δικά της ραντάρ για τον εντοπισμό των βρετανικών βομβαρδιστικών, οι απώλειες ήσαν βαριές. Την άνοιξη του 1944, τα γερμανικά νυχτερινά καταδιωκτικά εντόπιζαν βρετανικά βομβαρδιστικά με 3 τρόπους: χρησιμοποιούσαν το NAXOS για να συλλάβουν σήματα από το H2S, το βρετανικό όργανο πλοήγησης· χρησιμοποιούσαν το FLENSBURG για να συλλάβουν σήματα από το MONICA, το οποίο τα βρετανικά αεροσκάφη χρησιμοποιούσαν για να αντιλαμβάνονται την παρουσία γερμανικών καταδιωκτικών πίσω τους· χρησιμοποιούσαν επίσης τα σήματα του IFF1, το σύστημα που διέκρινε τα βρετανικά από τα εχθρικά αεροσκάφη, για το οποίο τα βρετανικά πληρώματα υπό την επίδραση δεισιδαιμονικών προλήψεων πίστευαν πως παραπλανούσε τους γερμανικούς προβολείς και τα αντιαεροπορικά πυροβόλα. Στο αποκορύφωμά τους, οι Γερμανοί ηλεκτρονικοί

Digitized by 10uk1s

κατασκεύασαν ένα ραντάρ βραχέων κυμάτων -απρόσβλητο από το βρετανικό σύστημα παρεμβολών WINDOW- το οποίο μπορούσε να εντοπίζει βρετανικά βομβαρδιστικά σε απόσταση 6,5 χιλιομέτρων. Ονομάστηκε LICHTENSTEIN SN2. Στις 13 Ιουλίου 1944, οι Γερμανοί απώλεσαν το πλεονέκτημά τους, όταν ο πιλότος ενός νέου μοντέλου νυχτερινού καταδιωκτικού Γιούνκερ 88, με ηλεκτρονικό εξοπλισμό αιχμής, ανακάλυψε, προς μεγάλη του απόγνωση, ότι είχε προσγειωθεί κατά λάθος σε βρετανικό αεροδρόμιο. Σύντομα τα πληρώματα της Διοίκησης Βομβαρδιστικών άρχισαν να ανοίγουν μόνο για ελάχιστο χρόνο τα H2S τους. Το MONICA εγκαταλείφθηκε και το IFF στεγανοποιήθηκε. Από τον Σεπτέμβριο οι Βρετανοί ήταν σε θέση να παρεμβάλλουν παράσιτα στο LICHTENSTEIN SN2. Επιπλέον, ως αποτέλεσμα των συμμαχικών προελάσεων στη Γαλλία και στο Βέλγιο, οι σταθμοί εδάφους για το σύστημα πλοήγησης και διόπτευσης στόχου G-H μετακινήθηκαν πιο κοντά στη Γερμανία, ενώ τα γερμανικά ραντάρ έγκαιρης προειδοποίησης μετακινήθηκαν στα ενδότερα.

Τώρα η Διοίκηση Βομβαρδιστικών και η Στρατηγική Αεροπορική Δύναμη των ΗΠΑ στην Ευρώπη ήσαν έτοιμες να εξαπολύσουν τον όλεθρο και να προκαλέσουν εκατόμβες θυμάτων. Λίγοι έμπειροι Γερμανοί πιλότοι καταδιωκτικών νύχτας -αν διέθεταν καύσιμα και μπορούσαν να βρουν κάποιο στόχο- προκαλούσαν ακόμη απώλειες· παρά το γεγονός ότι η γερμανική δύναμη καταδιωκτικών παρέμενε αριθμητικά ισχυρή, δεν ξανακέρδισε πια μεγάλες νίκες. Την άνοιξη του 1945 η βρετανική Διοίκηση Βομβαρδιστικών διέθετε γύρω στα 1.600, ενώ η αμερικανική 8η Αεροπορική Δύναμη μπορούσε να απογειώσει πάνω από 2.000 βομβαρδιστικά - με μικρότερο όμως φορτίο απ' ό,τι τα βρετανικά. Από την 1η Σεπτεμβρίου 1944 μέχρι το τέλος του πολέμου, η ΡΑΦ άδειασε 400.000 τόνους βομβών στη Γερμανία, η Πολεμική Αεροπορία των ΗΠΑ 350.000 τόνους: δεκαπλάσιους από αυτούς που έριξε η Γερμανία στη Βρετανία σε ολόκληρο τον πόλεμο. Την ημέρα, τα αμερικανικά βομβαρδιστικά στόχευαν σε πετρελαϊκές εγκαταστάσεις και στις μεταφορές. Οι Βρετανοί επανήλθαν, επιτέλους, στους ημερήσιους βομβαρδισμούς -με επιδρομές σε πετρελαϊκές εγκαταστάσεις και στις μεταφορές, ιδιαίτερα στην περιοχή του Ρουρ- αλλά οι κύριες επιχειρήσεις τους εξακολουθούσαν να διεξάγονται τη νύχτα, με ακόμη σφοδρότερους εκτεταμένους βομβαρδισμούς πόλεων, που αποκορυφώθηκαν στην τέταρτη μεγάλη λαίλαπα πυρός: μετά το Αμβούργο, το Κάσελ και το Ντάρμστατ, υπέκυψε η Δρέσδη.

Τον Ιανουάριο 1945 ο Κόκκινος Στρατός εξαπέλυσε την επίθεσή του στην ανατολική Γερμανία και οι δυτικοί Σύμμαχοι μελετούσαν τρόπο βοήθειας, κατά προτίμηση ορατό και πολιτικά ωφέλιμο, ως μια επίδειξη δύναμης αλλά και αφοσίωσης στη συμμαχία. Με την έγκριση του Τσώρτσιλ, ο Σπάατς συμφώνησε με το βρετανικό επιτελείο αεροπορίας, ότι ως δεύτερη προτεραιότητα μετά τις πετρελαϊκές εγκαταστάσεις, έπρεπε να μπουν στο στόχαστρο των βομβαρδιστικών το Βερολίνο, η Δρέσδη, η Λειψία, το Χέμνιτς και άλλες πόλεις, «όπου οι σφοδρές επιθέσεις θα δημιουργήσουν μεγάλη σύγχυση στην εκκένωση των αμάχων από τα ανατολικά και θα παρακωλύσουν τις κινήσεις των ενισχύσεων από άλλα μέτωπα». Στη Γιάλτα την 4η Φεβρουαρίου ο Ρώσος υπαρχηγός του Επιτελείου ενθάρρυνε τέτοιες επιθέσεις ζητώντας να αποτραπεί η μετακίνηση γερμανικών στρατευμάτων στο ανατολικό μέτωπο «με αεροπορικές επιδρομές κατά των συγκοινωνιών».

Τη νύχτα της 13ης Φεβρουαρίου 1945, πάνω από 800 βρετανικά βομβαρδιστικά πέταξαν στη Δρέσδη και κατάφεραν ένα από τα πιο ολέθρια πλήγματα του πολέμου· την επομένη ακολούθησαν πάνω από 400 αμερικανικά βομβαρδιστικά, και την 15η άλλα 200. Παρ' όλο που κανείς δεν γνωρίζει τον ακριβή αριθμό θανάτων, η βρετανική επιδρομή άφησε πίσω της πολύ περισσότερους νεκρούς από κάθε άλλο βομβαρδισμό, ίσως μάλιστα περισσότερους από κάθε άλλη αεροπορική επιδρομή στην ιστορία, συμπεριλαμβανομένης και της ατομικής καταστροφής της Χιροσίμα.

Digitized by 10uk1s

Καθώς τώρα οι Βρετανοί και Αμερικανοί πολίτες έβλεπαν, πιο καθαρά απ' ό,τι οι μαχόμενοι στρατιώτες, να πλησιάζει το τέλος του πολέμου, και δεδομένου ότι η Δρέσδη είχε συνδέσει το όνομά της με την Τέχνη παρά με τον πόλεμο, οι μισοκαταπιεσμένες ηθικές ενστάσεις κατά των βομβαρδισμών βρήκαν νέα ευκαιρία να εκδηλωθούν. Γενικά οι θάνατοι αμάχων προκαλούσαν κάποιον αναβρασμό. Οι εμπόλεμες κοινωνίες εκπαίδευαν και εξόπλιζαν άνδρες για να πολεμήσουν εναντίων άλλων ανδρών παρόμοια εκπαιδευμένων και εξοπλισμένων από εχθρικές κοινωνίες. Η επίθεση κατά «ανυπεράσπιστων», «αθώων» αμάχων επέκτεινε τον αντίκτυπο του πολέμου ακόμη και σε ανθρώπους που δεν ήταν καν σε θέση να εργαστούν, πόσο μάλλον να πολεμήσουν. Μερικοί επικριτές θεωρούσαν επίσης απεχθή την αναίτια καταστροφή υπέροχων οικοδομημάτων. Οι άμεσα εμπλεκόμενοι, όπως και εκείνοι στο όνομα των οποίων γίνονταν οι βομβαρδισμοί, χρειάζονταν αιτιολογήσεις οι οποίες ποτέ δεν θεωρούνταν απαραίτητες για τις συμβατικές μάχες. Οι υπεύθυνοι πρόβαλαν τρία επιχειρήματα. Ο Τσώρτσιλ είχε χρησιμοποιήσει δύο από αυτά σε ομιλία του στις 30 Ιουνίου 1943, όταν παρομοίασε τα αγγλοαμερικανικά βομβαρδιστικά με τους εκδικητές αγγέλους του Ιεχωβά (πρβ. Ωσηέ 8.7):

> Τώρα αυτοί που έσπειραν ανέμους θερίζουν θύελλες [...] Αυτή είναι μια ζοφερή προοπτική για τον γερμανικό λαό [...] όμως όταν φέρνουμε στο νου μας την τυραννία και τις τρομακτικές ωμότητες στις οποίες τα γερμανικά στρατεύματα, οι γκαουλάιτερ και οι βασανιστές υφιστάμενοί τους υποβάλλουν σχεδόν ολόκληρη την Ευρώπη αυτή τη στιγμή [...] μπορούμε να νιώθουμε σίγουροι ότι κρατάμε το ξίφος της δικαιοσύνης, και είμαστε αποφασισμένοι να χρησιμοποιήσουμε αυτό το ξίφος με τη μέγιστη σφοδρότητα, μέχρι τέλους.

Τα επιχειρήματα του Τσώρτσιλ ήταν: εφ' όσον οι Γερμανοί άρχισαν πρώτοι τους βομβαρδισμούς αμάχων, νομιμοποίησαν τον βομβαρδισμό των Γερμανών πολιτών και δεύτερον, ότι οι Γερμανοί άξιζε να τιμωρηθούν.

Αυτά τα επιχειρήματα πείθουν λιγότερο σήμερα απ' όσο έπειθαν τότε: ο πόλεμος γίνεται εναντίον εθνών, και σε καιρό πολέμου οι άνθρωποι εύκολα πιστεύουν ότι ένα έθνος του οποίου οι πολιτικές είναι άνομες αποτελείται από ανήθικα άτομα. Οι Γερμανοί ήταν «Ούννοι»: ο μόνος καλός Γερμανός ήταν ο νεκρός Γερμανός. Η τρίτη δικαιολογία πάντως, ακόμη και για όσους είχαν δηλητηριαστεί πνευματικά από τον πόλεμο, ήταν η πιο πειστική: οι βομβαρδισμοί πόλεων βοηθούσαν να κερδηθεί ο πόλεμος γρηγορότερα. Αυτή η δικαιολογία επικαλούνταν τη μόνη ηθική αρχή που θέτει όρια στη φρίκη του πολέμου: ότι θα πρέπει ο σκοπός του πολέμου να επιτυγχάνεται με τις λιγότερες δυνατές δοκιμασίες. Ήταν συγκριτικά εύκολο να συνηγορεί κανείς υπέρ των βομβαρδισμών «στρατιωτικών στόχων», λ.χ. εργοστασίων παραγωγής στρατιωτικών εφοδίων, και των οδών μεταφοράς τους - όπως κανάλια, σιδηρόδρομοι, γέφυρες και σήραγγες, όπου οι απροσχεδίαστοι φόνοι αμάχων αποτελούσαν ατυχείς αλλά αναπόφευκτες παράπλευρες απώλειες.

Όπως ήταν επόμενο, η αμερικανική αεροπορία στην Ευρώπη δεν ξεσήκωσε τόσες πολλές αντιδράσεις όσο η βρετανική Διοίκηση Βομβαρδιστικών. Οι Αμερικανοί προσπαθούσαν να φέρουν σε πέρας βομβαρδισμούς ακριβείας με στόχους επιλεγμένους για τη στρατιωτική τους αξία· οι Βρετανοί χτυπούσαν κατοικημένες περιοχές για να σκοτώνουν ή να τρομοκρατούν αμάχους εργαζόμενους. Όμως σε γενικές γραμμές το αποτέλεσμα ήταν σχεδόν το ίδιο: τουλάχιστον οι μισές αμερικανικές βόμβες ρίχτηκαν στα τυφλά, σε συνθήκες νέφωσης ή ομίχλης· και μες στο 1944, στην προσπάθειά τους οι Αμερικανοί να χτυπήσουν τους αόρατους στόχους τους υπήρξαν λιγότερο ακριβείς από τους Βρετανούς· όταν επιχείρησαν οι Βρετανοί βομβαρδισμούς ακριβείας, οι καλύτερες επιδόσεις των ειδικευμένων μοιρών τους ήταν ανώτερες από οτιδήποτε είχαν ποτέ πραγματοποιήσει οι αμερικανικοί σχηματισμοί.

Digitized by 10uk1s

Οι περισσότεροι άνθρωποι είχαν συμβιβαστεί με τους βομβαρδισμούς εργοστασίων, διυλιστηρίων πετρελαίου και συγκοινωνιακών κόμβων, έστω κι αν πολλοί άμαχοι σκοτώνονταν απροσχεδίαστα ή τραυματίζονταν ή έμεναν άστεγοι. Όμως πολλοί δεν θεωρούσαν σωστές τις σκόπιμες επιθέσεις κατά των αμάχων και των σπιτιών τους, έστω κι αν αυτό συνέβαλλε στην αποδυνάμωση του εχθρού. Στο Λονδίνο, και στις δύο Βουλές ακούγονταν επικρίσεις κατά των εκτεταμένων βομβαρδισμών ιδιαίτερα από τον επίσκοπο του Τσίτσεστερ στη Βουλή των Λόρδων, και στη Βουλή των Κοινοτήτων από μέλη όπως ο Χόπκινσον του κόμματος των Φιλελευθέρων, ο οποίος έθεσε το ρητορικό ερώτημα: «Επειδή τυχαίνει ο εχθρός σου να είναι ένα απεχθές κτήνος, είναι άραγε λογικό να γίνεις κι εσύ ένα ακόμη πιο απεχθές κτήνος;» και συνέχιζε: «ας είναι ο πόλεμος που διεξάγουμε τέτοιος ώστε όλοι μας, από τα βάθη της καρδιάς μας, να συμμετάσχουμε με ενθουσιασμό - μ' έναν τρόπο που δεν νομίζω να το μπορέσουμε, με τους βομβαρδισμούς ανυπεράσπιστων πόλεων».

Η κυβέρνηση απέκρυψε με μαεστρία την πραγματικότητα. Στις 31 Μαρτίου 1943, ο Στόουκς, βουλευτής των Εργατικών, ρώτησε στη Βουλή των Κοινοτήτων αν «έχουν δοθεί οδηγίες στους Βρετανούς αεροπόρους να διεξάγουν μαζικούς βομβαρδισμούς αντί να περιορίζονται σε καθαρά στρατιωτικούς στόχους». Ο Σίνκλαιρ, Υπουργός Αεροπορίας, απάντησε: «Οι στόχοι της Διοίκησης Βομβαρδιστικών είναι πάντοτε στρατιωτικοί, αλλά οι νυχτερινοί βομβαρδισμοί στρατιωτικών στόχων αναγκαστικά περιλαμβάνουν και τον βομβαρδισμό της περιοχής όπου βρίσκονται». Ο Χάρρις ανησυχούσε ότι τα πληρώματα των βομβαρδιστικών του μπορεί να δυσφορούσαν με εντολές τις οποίες η κυβέρνηση προσπαθούσε να συγκαλύπτει. Αναμφίβολα προτιμούσε την απάντηση του Τσώρτσιλ στις διαμαρτυρίες του επισκόπου του Τσίτσεστερ και του Λόρδου Σώλσμπερι, όταν υπερασπιζόταν τους βομβαρδισμούς της ΡΑΦ, στη Βουλή των Κοινοτήτων στις 22 Φεβρουαρίου 1944:

> Η ιδέα ότι θα έπρεπε να εμποδίσουμε ή να περιορίσουμε κι άλλο τη χρήση αυτού του σημαντικού μέσου για τη συντόμευση του πολέμου δεν θα γίνει αποδεκτή από τις Κυβερνήσεις των Συμμάχων. Η σωστή τακτική για τους Γερμανούς πολίτες και αμάχους είναι να εγκαταλείψουν τα κέντρα παραγωγής πολεμοφοδίων και να καταφύγουν στην επαρχία. Εμείς σκοπεύουμε να καταστήσουμε αδύνατη οποιαδήποτε πολεμική παραγωγή, σε όλες τις γερμανικές πόλεις, κωμοπόλεις και βιομηχανικά κέντρα.

Μετά τη Δρέσδη, ή μάλλον μετά την αντίδραση που ξεσηκώθηκε για τη Δρέσδη (η καταστροφή του Βύρτσμπουργκ, στις 16 Μαρτίου 1945, γνώρισε λιγότερη δημοσιότητα) ο Τσώρτσιλ άλλαξε απόψεις. Στις 28 Μαρτίου έγραφε: «Η καταστροφή της Δρέσδης παραμένει ένα σοβαρό ζήτημα όσον αφορά στη διεξαγωγή των συμμαχικών βομβαρδισμών ... Νιώθω την ανάγκη να επικεντρώσουμε τις προσπάθειές μας με μεγαλύτερη ακρίβεια σε στρατιωτικούς στόχους, όπως το πετρέλαιο και οι επικοινωνίες στα μετόπισθεν, παρά σε πράξεις τρομοκρατίας και αναίτιας καταστροφής, οσοδήποτε εντυπωσιακές». Ο Χάρρις απάντησε με σθένος:

> Πάντοτε πίστευα και εξακολουθώ να πιστεύω ότι ... η προοδευτική καταστροφή και εξάρθρωση των γερμανικών στρατιωτικών, βιομηχανικών και οικονομικών μηχανισμών, μπορούσε να επιτευχθεί μόνο με τον αφανισμό των γερμανικών βιομηχανικών πόλεων και όχι απλώς με επιθέσεις κατά μεμονωμένων εργοστασίων [...] οι επιδρομές κατά πόλεων, όπως και κάθε άλλη πολεμική ενέργεια, είναι απαράδεκτες, εκτός αν μπορούν να δικαιολογηθούν από στρατηγικής απόψεως.

Με την τελευταία φράση ο Χάρρις εννοούσε «...να σώζονται ζωές συμμάχων στρατιωτών [...] προσωπικά θεωρώ ότι όλες οι πόλεις της Γερμανίας δεν αξίζουν όσο τα κόκαλα ενός

Digitized by 10uk1s

Βρετανού γρεναδιέρου». Ο Χάρρις αξιολογούσε τις πολεμικές ενέργειες από τα αποτελέσματά τους.

Οι μεταγενέστεροι αναλυτές δεν τον έχουν δικαιώσει. Έχουν υποστηρίξει ότι οι βομβαρδισμοί ακριβείας σε πετρελαϊκές εγκαταστάσεις και επικοινωνίες αποδυνάμωναν τη Γερμανία αποτελεσματικότερα απ' ό,τι οι εκτεταμένοι βομβαρδισμοί που προτιμούσε ο Χάρρις. Η πλέον διεξοδική έρευνα που έχει διεξαχθεί, η λεγόμενη "Επισκόπιση Στρατηγικών Βομβαρδισμών των ΗΠΑ", κατέληγε στο συμπέρασμα ότι οι εκτεταμένοι βομβαρδισμοί μείωσαν τη γερμανική παραγωγική ικανότητα κατά 9% το 1943 και περίπου 17% το 1944, αλλά η πτώση της πολεμικής παραγωγής ήταν σημαντικά μικρότερη, λόγω του ότι οι Γερμανοί έδιναν μεγάλο βάρος στην προστασία της, αφήνοντας τις απώλειες να συσσωρεύονται σε επουσιώδεις τομείς. Οι σφοδρές και επιτυχείς επιδρομές σε πόλεις έριχναν την παραγωγή κατά 55%, όμως μόνο για τον αμέσως επόμενο μήνα· οι περισσότερες πόλεις επανερχονταν στο 80% του κανονικού μέσα σε 3 μήνες - κάτι που μπορούσε να σημαίνει πλήρη αποκατάσταση της πολεμικής παραγωγής. Η συγκέντρωση αποθεμάτων, η προσεκτική κατανομή προτεραιοτήτων και η διασπορά των εργοστασίων στην πραγματικότητα *αύξησαν* την πολεμική παραγωγή το 1943 και το 1944, παρά τους βομβαρδισμούς. Μια αδιαμφισβήτητη επιτυχία σημείωσε η Διοίκηση Βομβαρδιστικών της ΡΑΦ - στο Ρουρ: το δεύτερο εξάμηνο του 44, η παραγωγή χάλυβα εκεί έπεσε κατά 80%. Αυτή η επιτυχία -η οποία μείωσε στο μισό τη συνολική γερμανική παραγωγή- οφείλεται εν μέρει στους εκτεταμένους βομβαρδισμούς, και εν μέρει στους βομβαρδισμούς ακριβείας σιδηροδρομικών και πλωτών μεταφορών. Ωστόσο η γερμανική πολεμική παραγωγή συνεχίστηκε καθώς υπήρχαν άφθονα αποθέματα.

Η πολεμική αεροπορία των ΗΠΑ είχε τη μερίδα του λέοντος στις επιθέσεις κατά των εγκαταστάσεων παραγωγής συνθετικού πετρελαίου, η οποία έπεσε από τους 316.000 τόνους το μήνα, στις αρχές του 1944, στους 107.000 τον Ιούνιο, και τον Σεπτέμβριο κατρακύλησε στους 17.000. Τα καύσιμα των αεροσκαφών προέρχονταν από την παραγωγή συνθετικών καυσίμων, και ο ανεφοδιασμός έπεσε από τους 175.000 τόνους τον Απρίλιο σε 30.000 τον Ιούλιο και σε μόλις 5.000 τον Σεπτέμβριο. Οι επανειλημμένες επιθέσεις σε εγκαταστάσεις με ισχυρή προστασία έφεραν αυτή τη νίκη - η μεγαλύτερη μονάδα παραγωγής -στη Λόυνα- βομβαρδίστηκε 22 φορές. Στα τέλη του 1944, ακόμη και με τα πλέον δραστικά μέτρα οικονομίας, τα αποθέματα είχαν σχεδόν εξαντληθεί, και μόνο το χειμώνα, οι μεγάλης διάρκειας νύχτες και οι άσχημες καιρικές συνθήκες επέτρεψαν μια μικρή ανάκαμψη στην παραγωγή. Επιπλέον, η επίθεση κατά των εγκαταστάσεων συνθετικού πετρελαίου απείλησε την παραγωγή του υποπροϊόντος νιτρικού άλατος και, κατά συνέπεια, των εκρηκτικών και του συνθετικού καουτσούκ.

Χειροπιαστά αποτελέσματα είχε επίσης ο βομβαρδισμός ενός άλλου στόχου, του γερμανικού σιδηροδρομικού δικτύου:

Αριθμός φορτίων/βαγονιών εμπορικών αμαξοστοιχιών		
Τέλος εβδομάδας		
19 Αυγούστου	1944	900.000
31 Οκτωβρίου	1944	700.000
23 Δεκεμβρίου	1944	550.000

Digitized by 10uk1s

3 Μαρτίου	1945	214.000

Στο μεταξύ παρέλυε και η κυκλοφορία των πλωτών μέσων. Οι περικοπές στα μέσα μαζικής συγκοινωνίας καθυστέρησαν τις επιπτώσεις στη στρατιωτική παραγωγή, αλλά μετά τον Δεκέμβριο του 1944, η παραγωγή σε όλες τις βιομηχανίες σημείωνε σταθερή πτώση. Επιπλέον, οι συμμαχικοί βομβαρδισμοί ανάγκασαν τους Γερμανούς να επικεντρώσουν τις δυνάμεις τους στην άμυνα. Την άνοιξη του 1944, όπως είδαμε, η πολεμική αεροπορία των ΗΠΑ έδωσε μάχη με τη γερμανική δύναμη καταδιωκτικών και κατέστησε αδύνατη για τους Γερμανούς οποιαδήποτε αμφισβήτηση της συμμαχικής αεροπορικής υπεροχής στις μέρες της εισβολής στη Νορμανδία. Εκτός αυτού οι γερμανικές μονάδες αντιαεροπορικού πυροβολικού απέσπασαν μεγάλο αριθμό ανδρών από τα μέτωπα του πολέμου, όπως επίσης απορρόφησαν ένα μεγάλο ποσοστό της παραγωγής πυροβόλων 88 χιλιοστών που υπό φυσιολογικές συνθήκες θα προορίζονταν για το πεδινό πυροβολικό, ως τα πλέον αποτελεσματικά αντιαρματικά όπλα του πολέμου.

Δεν χωρά αμφιβολία ότι οι στρατηγικοί βομβαρδισμοί αποδυνάμωσαν τη γερμανική πολεμική οικονομία· ωστόσο ήταν τερατωδώς υπερβολική η δήλωση του Χάρρις τον Μάρτιο του 1945, ότι ο βομβαρδισμός των γερμανικών πόλεων είχε προσφέρει «στα στρατεύματα έναν περίπατο ... στη Γαλλία και στη Γερμανία». Κάλλιστα μπορεί να ισχύει το αντίστροφο: η επιτυχής εισβολή στη Γαλλία υπήρξε ίσως μια αναγκαία προϋπόθεση για την επιτυχία των στρατηγικών βομβαρδισμών στα τέλη του 1944. Τα στοιχεία αποδεικνύουν ότι ήταν εσφαλμένη η προτίμησή του στους εκτεταμένους βομβαρδισμούς πόλεων έναντι των επιθέσεων κατά συγκεκριμένων στόχων - τους οποίους και αποκαλούσε ειρωνικά «στόχοι-πανάκεια». Για μια αποφασιστική στρατηγική επίθεση χρειάζονταν βομβαρδιστικά που να μπορούν σε αντίξοες συνθήκες να φέρουν σε πέρας επιθέσεις ακριβείας. Ένας μικρότερος αριθμός πληρωμάτων καλύτερα εκπαιδευμένων και ειδικευμένων, και με πολύ συγκεκριμένους στόχους, θα είχε μεγαλύτερο αντίκτυπο στη γερμανική πολεμική οικονομία· και το κόστος σε ζωές Βρετανών. Αμερικανών και Γερμανών θα ήταν μικρότερο, συγκριτικά με εκείνο των επιχειρήσεων της 8ης Αεροπορικής Δύναμης και της Διοίκησης Βομβαρδιστικών.

Οι βομβαρδισμοί επηρέασαν το ηθικό λιγότερο απ' όσο προσδοκούσαν προπολεμικά οι ειδικοί. Οι τελευταίοι θεώρησαν βέβαιο ότι με τους βομβαρδισμούς θα μειωνόταν ή θα έπαυε η υποστήριξη της πολεμικής προσπάθειας από τους πολίτες, οι οποίοι και θα ασκούσαν αφόρητη πίεση προς τις κυβερνήσεις για σύναψη ειρήνης υπό οποιουσδήποτε όρους· ή τουλάχιστον, ότι θα καθιστούσαν τους πολίτες λιγότερο πρόθυμους ή ικανούς να εργαστούν παραγωγικά για να κερδηθεί ο πόλεμος. Φαντάστηκαν ότι αν χανόταν το ηθικό των πολιτών θα διαβρωνόταν και η θέληση των στρατιωτών του εχθρού και η προθυμία να διακινδυνεύουν τη ζωή και τη σωματική τους ακεραιότητα. Στην πραγματικότητα, οι βομβαρδισμοί μερικές φορές εξύψωναν το ηθικό. Αναπόφευκτα, οι θάνατοι κι οι τραυματισμοί προκαλούσαν δυστυχία σε όσους ήταν συναισθηματικά δεμένοι με το θύμα, όπως προκαλούσαν φόβο και θλίψη σε πολλούς αυτόπτες μάρτυρες. Όμως φάνηκε τελικά πως οι βομβαρδισμοί σκότωναν και τραυμάτιζαν πολύ λιγότερο κόσμο απ' ό,τι αναμενόταν. Τα κτίρια, ιδιαίτερα όσα δεν ήταν γερά, πάθαιναν τις χειρότερες καταστροφές· ωστόσο οι μηχανές συχνά έμεναν άθικτες, και μπορούσαν να λειτουργήσουν ακόμη και μετά την κατάρρευση ή τον εμπρησμό των εργοστασίων. Οι βομβαρδισμοί δημιουργούσαν κυρίως αστέγους - προσωρινούς είτε μόνιμους. Πάντα ο αριθμός των ανθρώπων που έμεναν άστεγοι μετά από αεροπορική επιδρομή ήταν πολύ μεγαλύτερος από τον αριθμό των

Digitized by 10uk1s

νεκρών - ώσπου ήρθαν οι ατομικές βόμβες να αυξήσουν την αναλογία των νεκρών έναντι των καταστροφών. Στην επιδρομή κατά του Αμβούργου το 48% των κατοικιών αχρηστεύτηκαν, ενώ χάθηκε το 3,3% των κατοίκων του· στο Κόμπε καταστράφηκαν περισσότερες από τις μισές κατοικίες, ενώ οι θάνατοι κατοίκων έφτασαν μόλις το 1%.

Οι βομβαρδισμοί λοιπόν άφηναν πολλούς άστεγους επιζώντες. Σπάνια ακολουθούσε πλήρης ψυχική κατάρρευση: οι αεροπορικές επιδρομές περισσότερο προκαλούσαν παροδικά και σπασμωδικά συμπτώματα φόβου και άγχους, παρά μόνιμες διανοητικές διαταραχές. Οι συνήθεις καταθλιπτικές αντιδράσεις -απάθεια, λήθαργος, μελαγχολία, υπερβολική ευπείθεια και πραότητα- δεν παρέλυαν τις καθημερινές δραστηριότητες. Οι ελάσσονες στεφανιαίες και στομαχικές διαταραχές και παθήσεις όπως του πεπτικού έλκους, που σημειώνονταν ύστερα από αεροπορικές επιδρομές, είχαν μόνο παροδικές επιπτώσεις. Οι βρετανικοί αριθμοί έδειχναν ότι οι «βομβαρδισμένοι» επέστρεφαν στις δουλειές τους -κατά μέσο όρο- έξι μέρες μετά την απώλεια των σπιτιών τους. Η καταστροφή σπιτιών αύξησε τα ποσοστά συστέγασης -περισσότερα άτομα ανά κατοικία- αν και η εκκένωση των γυναικόπαιδων και των ηλικιωμένων, που μετά τους βομβαρδισμούς εγκατέλειπαν την πόλη πολύ πιο πρόθυμα απ' ό,τι οι εργαζόμενοι, μείωνε την πίεση στις βομβαρδισμένες πόλεις. Ακόμη και όταν από φόβο οι κάτοικοι των πόλεων έβγαιναν κάθε βράδυ στη γύρω ύπαιθρο για ασφάλεια, την επομένη εμφανίζονταν στη δουλειά. Στο κάτω-κάτω, οι εργαζόμενοι ζούσαν από το μισθό τους· οι δυσκολίες και το άγχος δεν μείωναν την ανάγκη τους να πληρώνονται κανονικά. Η απάθεια για τον πόλεμο και τις δημόσιες υποθέσεις, η πεποίθηση ότι επέρχεται η ήττα, ακόμη και η βαθιά απόγνωση, δεν μείωναν απαραιτήτως τη συνεισφορά ενός ατόμου στην πολεμική προσπάθεια. Μετά τον πόλεμο, μια νεαρή μητέρα που δούλευε στα μαγειρεία των εργοστασίων Thyssen στο Ντούισμπουργκ μέχρι να γεννηθεί το μωρό της τον Μάιο του 1944, και η οποία παρέμεινε στην πόλη μέχρι τον Οκτώβριο του 1944, είπε στους Αμερικανούς ερευνητές της "Επισκόπισης Στρατηγικών Βομβαρδισμών": «δεν διανοήθηκα να μην πάω στη δουλειά ... η εργασία είναι καθήκον του καθενός. Έπειτα, απαγορευόταν να μην πας. και επιπλέον είχα ανάγκη από χρήματα ... έπρεπε να συνεχίσουμε είτε το θέλαμε είτε όχι. Δεν μπορούσαμε να πούμε έτσι απλά. τέρμα ως εδώ, δεν πάει άλλο ... Πολύ συχνά ένιωθα εξαντλημένη από τον πόλεμο».

Όσο κι αν είχαν απηυδήσει με τον πόλεμο, οι πολίτες πολύ λίγα πράγματα μπορούσαν να κάνουν. Οι κυβερνήσεις, από τη στιγμή που θα κέρδιζαν αρκετή λαϊκή υποστήριξη στην απόφασή τους για πόλεμο, αποθάρρυναν την έκφραση της διαφωνίας με τη λογοκρισία και την καταστολή, και καλλιεργούσαν την ιδέα ότι η υποστήριξη του πολέμου ήταν ό,τι πιο ορθό και φυσιολογικό. Επιπλέον, οι βομβαρδισμοί συχνά εξύψωναν το ηθικό εκείνων που έβγαιναν ζωντανοί, χωρίς να έχουν τραυματιστεί οι ίδιοι ή συγγενείς και φίλοι τους και χωρίς να έχουν χάσει τις περιουσίες τους. Αυτοί οι άνθρωποι αντλούσαν υπερηφάνεια από την εμπειρία που έζησαν, και ταυτίζονταν ακόμη πιο ένθερμα με το εμπόλεμο έθνος τους. Επίσης, η ενεργητικότητα και ικανότητα των τοπικών αρχών έπαιζε σημαντικό ρόλο στο πώς επηρέαζαν το ηθικό οι βομβαρδισμοί. Η γρήγορη αντίδραση των υπηρεσιών έκτακτης ανάγκης, οι πυροσβέστες, τα συνεργεία διάσωσης, το προσωπικό των νοσοκομείων και των ασθενοφόρων, η αποτελεσματική διανομή τροφίμων, η άμεση απομάκρυνση των νεκρών, η μεταστέγαση, η παροχή ρουχισμού και κλινοσκεπασμάτων - όλα συντελούσαν στο να μην στρέφεται η αγανάκτηση ενάντια στους κυβερνώντες· αντίθετα, η απουσία ή δυσλειτουργία τους έκανε την οργή να στρέφεται περισσότερο κατά της κυβέρνησης και λιγότερο κατά του εχθρού. Στην Αγγλία, η αναποτελεσματικότητα των τοπικών αρχών (όπως του Κόβεντρυ, για παράδειγμα) κάποιες φορές «έσπασε το ηθικό» των θυμάτων της επίθεσης, με την έννοια οι άνθρωποι δεν φάνηκαν διατεθειμένοι να συνεργαστούν με τις αρχές - κάτι που δεν παρατηρήθηκε στο Λονδίνο ή στις γερμανικές πόλεις.

Digitized by 10uk1s

Για τους περισσότερους επιζώντες, προπάντων για τη μεγάλη πλειονότητα των κατοίκων που δεν είχαν τραυματιστεί ή δεν είχαν χάσει τα σπίτια τους αλλά υπέφεραν, στη χειρότερη περίπτωση, από το φόβο, τις κακουχίες ή την ξαφνική αναστάτωση, οι αεροπορικές επιδρομές, από ψυχολογική άποψη, λειτουργούσαν καθησυχαστικά. Ο κοινός κίνδυνος ένωνε τον κόσμο. Οι ετερόκλητοι αστικοί πληθυσμοί μετατρέπονταν σε κοινότητα. Οι συνεσταλμένοι και μοναχικοί διαπίστωναν πως οι γείτονές τους ήταν άνθρωποι προσιτοί, και όσοι έδιναν ένα χέρι βοήθειας καλωσορίζονταν με θέρμη. Οι αυτοκτονίες λιγόστεψαν από τη στιγμή που οι μοναχικοί, άντρες και γυναίκες, απέκτησαν υπόσταση ως άτομα αναγκαία και πολύτιμα. Οι βόμβες κατάργησαν τους κοινωνικούς φραγμούς, και οι δίχως διακρίσεις αεροπορικές επιδρομές μείωναν τη δυσφορία για τα προνόμια που απολάμβαναν σε καιρό πολέμου οι σχετικά εύποροι - αν και στο Λονδίνο, όπου οι λαϊκές συνοικίες ήταν εύκολοι στόχοι για τη Λούφτβαφε, πότε-πότε εκδηλώνονταν τέτοια σημάδια δυσαρέσκειας, την οποία η κυβέρνηση προσπαθούσε να κατευνάσει με βασιλικές επισκέψεις και περιοδείες υπουργών, και δίνοντας μεγάλη δημοσιότητα σε γεγονότα που αποδείκνυαν ότι οι κίνδυνοι ήταν κοινοί για όλους (όπως, για παράδειγμα, στο ότι έπεσαν βόμβες στο Ουάιτχολ ή κοντά στο Ανάκτορο του Μπάκιγχαμ). Εκεί όπου αναπτύχθηκε το πνεύμα της κοινότητας και το συλλογικό αίσθημα στρεφόταν -όπως στη Βρετανία και τη Γερμανία- ενάντια σ' έναν προφανώς κτηνώδη εχθρό, οι βομβαρδισμοί τελικά εξύψωναν το ηθικό. Διαφορετικά όμως ήταν τα πράγματα στην Ιαπωνία.

Το 1945 ο στρατηγικός βομβαρδισμός έφτασε στο ζενίθ, με τους βομβαρδισμούς της Ιαπωνίας από τους Αμερικανούς. Αυτή η εκστρατεία στάθηκε δυνατή χάρη στις επιτυχημένες αμφίβιες επιχειρήσεις του ναυτικού και των πεζοναυτών των ΗΠΑ στις βάσεις των νησιών του Ειρηνικού. Εκμεταλλεύτηκε και επιδείνωσε ακόμη περισσότερο τις αδυναμίες της Ιαπωνίας που εκδηλώθηκαν ύστερα από τον υποβρυχιακό αποκλεισμό της, και υπονόμευσε το ηθικό των άμαχων Ιαπώνων. Το αποτέλεσμα ήταν, πολίτες με επιρροή και με επικεφαλής τον αυτοκράτορα Χιροχίτο, να επιβάλουν την ειρήνη στους στρατιωτικούς, που πίστευαν ότι καθήκον τους ήταν να προτιμήσουν τον θάνατο (όχι μόνο τον δικό τους αλλά και εκατομμυρίων ανθρώπων) από το να παραδοθούν. Αρχικά οι Αμερικανοί είχαν ελπίσει ότι θα βομβάρδιζαν την Ιαπωνία από βάσεις στην Κίνα. Το σχέδιο οδήγησε στην κατασκευή του νέου βομβαρδιστικού «πολύ μακράς ακτίνας δράσης» Β-29, του λεγόμενου "Superfortress" (Υπερφρούριο) που ανέλαβε δράση τον Ιούνιο του 1944. Μετέφερε 4 τόνους βόμβες και είχε ακτίνα δράσης 5.600 χιλιομέτρων. Όμως οι κινεζικές βάσεις που ήλπιζε να χρησιμοποιήσει η αμερικανική αεροπορία απειλούνταν από τις χερσαίες προελάσεις των Ιαπώνων και από την απομακρυσμένη βάση του Τσενγκτού που είχε υπό την κατοχή της, ακόμη και τα Β-29 έφταναν μόνο μέχρι το Κυούσου, το νοτιότερο νησί της Ιαπωνίας. Επιπλέον, οι προμήθειες έφταναν στο Τσενγκτού από μια δύσκολη διαδρομή και σε περιορισμένες ποσότητες. Το 1944 οι απαιτήσεις της αμερικανικής πολεμικής αεροπορίας για καλύτερες βάσεις πίεσαν την κατάσταση και συμφωνήθηκε να στραφεί ο Ναύαρχος Νίμιτς βορειοδυτικά προς τις Μαριάνες νήσους -όπου τα νησιά Σαϊπάν, Τινιάν και Γκουάμ προσφέρονταν για βάσεις των Β-29 και των υποβρυχίων- αντί να ενωθεί με τον Μακ Άρθουρ για την ανάκτηση των Φιλιππίνων. Στις 24 Νοεμβρίου 1944, τα Β-29 απο την νήσο Σαϊπάν απογειώθηκαν για το Τόκιο, που χτυπήθηκε για πρώτη φορά μετά την επιδρομή που έγινε από αεροπλανοφόρα τον Απρίλιο του 1942.

Μέχρι τις 9 Μαρτίου 1945 η δύναμη κρούσης των αμερικανικών βομβαρδιστικών στόχευε σε επιδρομές ακριβείας, ημερήσιες και από μεγάλο ύψος, κυρίως εναντίον εργοστασίων κατασκευής αεροσκαφών. Στη συνέχεια οι Αμερικανοί κατέφυγαν στην αρχική πρακτική της Διοίκησης Βομβαρδιστικών της ΡΑΦ στη Γερμανία. Τα πληρώματα πετούσαν με άσχημες καιρικές συνθήκες, συναντούσαν δυνατούς ανέμους στο ύψος ρίψης και, σε περισσότερες από τις μισές περιπτώσεις τον Δεκέμβριο του 1944, δεν μπορούσαν να δουν τους στόχους τους· τον Φεβρουάριο του 1945 μόνο στο 1/5 των περιπτώσεων ήταν οι στόχοι ορατοί. Οι

Digitized by 10uk1s

περισσότεροι βομβαρδισμοί γίνονταν με την καθοδήγηση ραντάρ και ήσαν ιδιαίτερα άστοχοι. Στην καλύτερη περίπτωση μόνο το 17% των βομβών έπεφταν πλησιέστερα του ενός χιλιομέτρου από τον στόχο. Και επιπλέον, τα ιαπωνικά καταδιωκτικά, με χειριστές τους καλύτερους πιλότους που είχαν απομείνει, προξενούσαν βαριές απώλειες, που τον Ιανουάριο του 1945 έφτασαν στο 5,7%. Για να προστατέψουν τα αεροδρόμια απ' όπου απογειώνονταν τα "Μάστανγκ" που συνόδευαν τα "Υπερφρούρια", για να αποτρέψουν ιαπωνικές επιθέσεις στα αεροδρόμια των Μαριανών Νήσων και για να εξασφαλίσουν διαδρόμους αναγκαστικών προσγειώσεων για τα χτυπημένα βομβαρδιστικά, οι Αμερικανοί Επιτελάρχες διέταξαν να καταληφθεί η Ίβο Ζίμα που απείχε μόνο 1.170 χιλιόμετρα από την Ιαπωνία. Μέχρι το τέλος του πολέμου, περίπου 2.400 Β-29 έκαναν αναγκαστικές προσγειώσεις εκεί. Όταν πια ήταν έτοιμες για δράση οι μοίρες καταδιωκτικών "Μάστανγκ", τα Β-29 είχαν αρχίσει να ακολουθούν νέα τακτική: νυχτερινές επιδρομές σε χαμηλό ύψος με ρίψεις μεγάλου αριθμού εμπρηστικών βομβών. Με τις επιθέσεις αυτές οι Αμερικανοί, όπως η ΡΑΦ στη Γερμανία, πυρπολούσαν σπίτια, για να μειώσουν την παραγωγικότητα των βιομηχανικών εργατών και για να τσακίσουν το ηθικό. Στις 9 Μαρτίου 1945, 334 Β-29 ξεκίνησαν για το Τόκιο και έριξαν εμπρηστικές βόμβες σε μια πυκνοκατοικημένη περιοχή όπου τα περισσότερα σπίτια ήταν από ξύλο και μπαμπού. Οι δυνατοί άνεμοι επιδείνωσαν την πυρκαγιά, που ήταν ορατή από τα 250 χιλιόμετρα. Κάηκαν 26 τετραγωνικά χιλιόμετρα. Το 1/4 των κτιρίων του Τόκιο (267.000 κτίρια) καταστράφηκαν, 1.000.000 άνθρωποι έμειναν άστεγοι και περίπου 80.000 πέθαναν. Λίγους μήνες πριν πέσει η ατομική βόμβα στη Χιροσίμα, η αμερικανική πολεμική αεροπορία ως μηχανή ανθρωποσφαγής είχε ήδη καλύψει τη διαφορά της από τη ΡΑΦ.

Μέχρι τότε οι Αμερικανοί είχαν εκδηλώσει αποστροφή για τους εκτεταμένους βομβαρδισμούς, θεωρώντας τους μια δυσάρεστη βρετανική πρακτική. Ο Πτέραρχος Κάτερ, υπαρχηγός του αμερικανικού Επιτελείου Αεροπορίας, θεωρούσε ότι είναι «αντίθετο προς τα εθνικά μας ιδεώδη να διεξάγουμε πόλεμο κατά αμάχων». Σημαντική αναστάτωση ακολούθησε το σχόλιο ενός αξιωματικού της ΡΑΦ στο αρχηγείο του Αϊζενχάουερ μετά τον βομβαρδισμό της Δρέσδης, το οποίο διέρρευσε ως είδηση στον Τύπο ότι οι Σύμμαχοι είχαν υιοθετήσει «τους σκόπιμους βομβαρδισμούς των μεγαλουπόλεων της Γερμανίας ως μέσο τρομοκράτησης». Ο Στίμσον, Υπουργός Πολέμου των ΗΠΑ, επαναβεβαίωσε δημόσια ότι, «η πολιτική μας ποτέ δεν συνίστατο στην τρομοκράτηση του άμαχου πληθυσμού με βομβαρδισμούς· οι προσπάθειές μας περιορίζονται σε επιθέσεις κατά εχθρικών στρατιωτικών στόχων». Θορυβημένος, ωστόσο, ζήτησε να γίνει έρευνα για να λάβει γνώση των «γεγονότων». Ο Διευθυντής Πληροφοριών της αμερικανικής πολεμικής αεροπορίας, Στρατηγός Μακ Ντόναλντ, βρήκε τα στοιχεία, διαμαρτυρήθηκε ότι οι Αμερικανοί είχαν συρθεί σε μια τακτική «ανθρωποκτονιών και καταστροφών», και παρατήρησε ότι με την ίδια λογική θα μπορούσαν και οι χερσαίες δυνάμεις να λάβουν διαταγή να «σκοτώσουν όλους τους αμάχους και να κατεδαφίσουν όλα τα κτίρια στη Γερμανία». Στο αμερικανικό κοινό, οι ηθικές αναστολές σε σχέση με τους βομβαρδισμούς των Ιαπώνων αμάχων ήσαν λιγότερες απ' ό,τι στην περίπτωση των Γερμανών, λόγω της εχθρότητας που είχε προκαλέσει η αιφνίδια επίθεση στο Περλ Χάρμπορ, και η μετέπειτα διαβόητη κακομεταχείριση των Αμερικανών αιχμαλώτων από τους Ιάπωνες, πράγματα που είχαν ως αποτέλεσμα μια γενικότερη αποδοχή και καθιέρωση ρατσιστικών στερεοτύπων. Παρ' όλα αυτά, οι αρχές επέμεναν ότι χτυπούσαν «στρατιωτικούς στόχους». Ο Πτέραρχος Άρνολντ. επικεφαλής της αμερικανικής πολεμικής αεροπορίας, είπε στον Υπουργό Στίμσον πως μολονότι η μικρής κλίμακας πολεμική παραγωγή των Ιαπώνων ήταν κατανεμημένη σε ιδιωτικές κατοικίες που βρίσκονταν μέσα σε αστικές περιοχές της Ιαπωνίας, η πολεμική αεροπορία των ΗΠΑ προσπαθούσε να ελαχιστοποιήσει τις απώλειες αμάχων. Η άγνοια και η εκούσια αυταπάτη συνδυάζονταν ποικιλοτρόπως ώστε να καθησυχάζουν τις συνειδήσεις.

Στις επόμενες τέσσερις εβδομάδες μετά την επιδρομή στο Τόκιο, άλλες πέντε πόλεις

Digitized by 10uk1s

έχασαν 60 τετραγωνικά χιλιόμετρα κτιρίων. Στη συνέχεια σταμάτησαν αυτού του είδους οι επιδρομές μέχρι τα τέλη Ιουνίου - εν μέρει επειδή λιγόστεψαν τα αποθέματα εμπρηστικών βομβών και εν μέρει επειδή οι προσπάθειες επικεντρώθηκαν στην κατάληψη της Οκινάβα. Μεταξύ τέλους Ιουνίου και 14ης Αυγούστου που έληξε ο πόλεμος, έγιναν επιθέσεις σε 55 πόλεις, με πληθυσμούς από 30.000 έως 325.000. Κατά μέσο όρο, περίπου οι μισές κατοικίες σε κάθε πόλη καταστράφηκαν. Στις 27 Ιουλίου σημειώθηκε μια καινοτομία: ο Λε Μέι. διοικητής της επίθεσης των Β-29, φρόντισε να πέσουν φυλλάδια σε 11 πόλεις προειδοποιώντας ότι επρόκειτο να υποστούν επίθεση· την επόμενη νύχτα βομβαρδίστηκαν οι 6. Ακολούθησε την ίδια διαδικασία άλλες δύο φορές. Ήδη τα αμερικανικά αεροπλάνα πετούσαν χωρίς κίνδυνο στον ιαπωνικό ουρανό, καθώς ο αριθμός των Ιαπώνων πιλότων είχε ελαττωθεί μετά την εκστρατεία στην Οκινάβα. Όταν ο καιρός επέτρεπε την κατόπτευση συγκεκριμένων στόχων, εκτελούνταν ημερήσιοι βομβαρδισμοί ακριβείας στόχων οικονομικής σημασίας, ενώ παράλληλα συνεχίζονταν οι εκτεταμένοι βομβαρδισμοί. Σε επιδρομές κατά μεγαλουπόλεων μεταξύ 14ης Μαΐου και 15ης Ιουνίου το ποσοστό απωλειών δεν ξεπέρασε το 1,4%· σε μετέπειτα επιθέσεις κατά μικρότερων πόλεων, οι Ιάπωνες κατέρριψαν μόνο ένα αεροπλάνο από τις περίπου 8.000 αμερικανικές εξόδους. Οι επιδρομές υπέσκαψαν αποτελεσματικά το ηθικό των αμάχων, αφήνοντας άστεγους 22.000.000 ανθρώπους -το 1/3 του αστικού πληθυσμού της Ιαπωνίας.

Στο μεταξύ, το 509ο Σμήνος Βομβαρδιστικών Β-29, εξασκούνταν σε επιθέσεις ακριβείας με οπτική επαφή: μεμονωμένα αεροπλάνα έριχναν μία βόμβα και αμέσως απομακρύνονταν με ταχύτητα. Ορισμένες πόλεις, διόλου ή ελάχιστα βομβαρδισμένες, είχαν «προοριστεί» για τις ασκήσεις αυτού του είδους.

Ο στρατηγικός βομβαρδισμός έφτασε στο αποκορύφωμά του όταν δύο από τα αεροπλάνα του 509ου Σμήνους έριξαν από μία βόμβα το καθένα.

Στις 8:15 π.μ. της 6ης Αυγούστου, μια ατομική βόμβα εξερράγη πάνω από το κέντρο της Χιροσίμα, και στις 11:30 π.μ. της 9ης Αυγούστου, μια δεύτερη βόμβα εξερράγη κοντά στο κέντρο του Ναγκασάκι. Οι εκτιμήσεις για τα θύματα ποικίλουν: στη Χιροσίμα σκοτώθηκαν από 80.000 έως 150.000 άνθρωποι, και στο Ναγκασάκι από 20.0ΟΟ έως 80.000· επιπλέον, υπήρχαν 60.000 βαριά τραυματισμένοι και στις δύο πόλεις, οι περισσότεροι με τρομερά εγκαύματα.

Τα Β-29 αποδυνάμωσαν το ηθικό των άμαχων Ιαπώνων. Η αμερικανική βομβαρδιστική εκστρατεία εξανέμισε και τα τελευταία υπολείμματα εμπιστοσύνης τους στον στρατό, που θεωρήθηκε υπεύθυνος επειδή δεν μπόρεσε να υπερασπιστεί τον ιαπωνικό λαό. Η στρατιωτική ηγεσία δεινοπάθησε το 1945 λόγω της προηγούμενης απροθυμίας της να πει την αλήθεια για την πορεία του πολέμου: ένας απότομα «προσγειωμένος» πληθυσμός πολιτών έχασε κάθε σεβασμό για τον στρατό. Αλλά και η ίδια η κυβέρνηση δεν είχε κάνει προετοιμασίες για να απαλύνει τις επιπτώσεις των βομβαρδισμών· τα αντιαεροπορικά μέτρα δεν είχαν θεωρηθεί απαραίτητα σε μια χώρα που θα περίμενε κανείς ότι μέχρι το τέλος του πολέμου θα βρισκόταν πολύ μακριά από την ακτίνα δράσης των εχθρικών αεροπλάνων. Η άμεση περίθαλψη των τραυματιών και η παροχή στέγης και τροφής στα θύματα είναι ό,τι καλύτερο για να διατηρείται ακμαίο το ηθικό· όμως σε όλα αυτά υπήρξε σοβαρή ολιγωρία. Σε τέτοιες περιπτώσεις η οργή των θυμάτων στρέφεται κατά των αρχών και όχι κατά του εχθρού. Ο κόσμος δεν ευχόταν, βεβαίως, να νικήσουν οι Αμερικανοί (σύμφωνα με Αμερικανούς ερευνητές, οι περισσότεροι Ιάπωνες πίστευαν ότι την ήττα θα ακολουθούσαν «ωμότητες, λιμοκτονία, υποδούλωση ή εξολόθρευση») αλλά είχε αρχίσει να το θεωρεί δεδομένο. Ούτε ο μέσος Ιάπωνας αξίωνε κραυγαλέα να σταματήσει ο πόλεμος. Δεν υπήρχε διέξοδος ή κάποια οργάνωση που θα έδινε τη δυνατότητα στον λαό να προβάλει μια τέτοια αξίωση· άλλωστε, το χαμηλό ηθικό στον πόλεμο συχνά εκδηλώνεται με

Digitized by 10uk1s

την εγωιστική φροντίδα για τα ιδιωτικά παρά για τα δημόσια πράγματα. Και το σημαντικό στην Ιαπωνία ήταν ότι ακόμη και μέλη της κυβέρνησης έχασαν το ηθικό τους και βάλθηκαν να χαλιναγωγήσουν τους ολέθριους λεονταρισμούς της στρατιωτικής ηγεσίας.

Digitized by 10uk1s

11
Ηθικό

ΤΟ «ΗΘΙΚΟ» -η προθυμία κάποιου να εργαστεί σκληρότερα, να κάνει θυσίες ή να διατρέξει κινδύνους προκειμένου να βοηθήσει να κερδηθεί ο πόλεμος- πήγαζε κυρίως από δύο πράγματα: την ιδέα ότι ο πόλεμος άξιζε να κερδηθεί και την αίσθησή του ότι ανήκει σε μια κοινότητα, αναπόσπαστη με την επιθυμία να τον σέβονται τα άλλα μέλη της κοινότητας. Ο άμεσος και αναγνωρίσιμος κίνδυνος που αντιμετώπιζε μια ολόκληρη κοινωνία ενίσχυε το ηθικό, όπως στη Βρετανία του 1940 ή στη Γερμανία του 1944 και 1945, όσο υπήρχε κάποια ελπίδα να αποσοβηθεί. Το ηθικό των αμάχων και το ηθικό των στρατευμένων αλληλοεπηρεάζονταν, αλλά τα συστατικά τους διέφεραν, αν και οι σφοδροί αεροπορικοί βομβαρδισμοί εξίσωναν κάπως τους μαχητές με τον υπόλοιπο πληθυσμό. Για τους αμάχους και τους μη μάχιμους στρατευμένους, ο μακροπρόθεσμος σκοπός του πολέμου μετρούσε περισσότερο από ό,τι στους μάχιμους, για τους οποίους η βραχυπρόθεσμη επιβίωση συνήθως ήταν το κύριο μέλημα.

Οι άμαχοι πολίτες έλπιζαν ότι ένας καλύτερος κόσμος θα γεννιόταν από τα συντρίμμια του πολέμου. Έχοντας συνείδηση ότι τα φτωχότερα στρώματα των κοινωνιών τους υπέφεραν περισσότερο από τις περικοπές και τους περιορισμούς του πολέμου, οι κυβερνήσεις ανταποκρίνονταν προβάλλοντας απαιτήσεις για ισότητα σε θυσίες όσο διαρκούσε ο πόλεμος και, συχνά απρόθυμα, κήρυτταν τη μεταπολεμική κατάργηση των κοινωνικών διακρίσεων. Στη Βρετανία, ειδικότερα, η ελεγχόμενη οικονομία του πολέμου εξάλειψε την ανεργία και -έστω κι αν συνοδεύτηκε από την επιβολή του δελτίου και τις συνακόλουθες ελεγχόμενες και επιχορηγούμενες τιμές- φάνηκε σε πολλούς προτιμότερη από την «ελεύθερη για όλους» οικονομία η οποία ήταν υπεύθυνη, υποτίθεται, για την ύφεση της δεκαετίας του '30. Ο πόλεμος, ως εκ τούτου, ενθάρρυνε την αποδοχή των ιδανικών της συλλογικότητας και αύξησε τους υποστηρικτές του Εργατικού Κόμματος, του οποίου οι υπουργοί, ειδικότερα ο Μπέβιν και ο Μόρρισον, ξεχώρισαν με τη συμβολή τους στην οργάνωση της πολεμικής προσπάθειας των αμάχων πολιτών. Μια απλή κυβερνητική έκθεση με τίτλο "Κοινωνική ασφάλιση και συναφείς υπηρεσίες -Έκθεση του σερ Γουίλιαμ Μπέβεριτζ", αποδείχτηκε μια από τις πιο επιτυχημένες βρετανικές εκδόσεις στα χρόνια του πολέμου - πούλησε πάνω από 100.000 αντίτυπα τον Δεκέμβριο του 1942. «Τώρα που ο πόλεμος καταργεί περιορισμούς κάθε είδους», η έκθεση Μπέβεριτζ ζητούσε επίθεση κατά των «5 γιγάντων»: της Ένδειας, της Ασθένειας, της Αμάθειας, της Εξαθλίωσης και της Ανεργίας. Το ασφαλιστικό πρόγραμμα του Μπέβεριτζ διεκδικούσε ένα δωρεάν Εθνικό Σύστημα Υγείας, μεταρρυθμίσεις στην εκπαίδευση και πλήρη απασχόληση με ευθύνη του κράτους μετά τον πόλεμο. Το υπουργείο Πληροφόρησης, υπεύθυνο για τη διατήρηση του ηθικού των πολιτών, αναγνώρισε τη σπουδαιότητα του Μπέβεριτζ και ένιωθε άβολα με την απροθυμία του Τσώρτσιλ και ορισμένων Συντηρητικών συναδέλφων του να στηρίξουν μια τέτοια μεταπολεμική μεταρρύθμιση - μια απροθυμία που βοηθάει να εξηγηθεί η ήττα του Τσώρτσιλ στις εκλογές του 1945.

Στα χρόνια του πολέμου άνθιζε ο κινηματογράφος ως ψυχαγωγικό μέσο εκατομμυρίων ανθρώπων, που κόστιζε ελάχιστα σε εργασία. Κάθε μεγάλο εμπόλεμο κράτος παρήγε ταινίες που προορίζονταν να τονώσουν το ηθικό των πολιτών -ντοκιμαντέρ απόλυτα συμμορφωμένα στην πολεμική προσπάθεια ή ταινίες ιστορικού περιεχομένου με προεκτάσεις στην τρέχουσα συγκυρία- αλλά ανεχόταν επίσης και ταινίες «φυγής» από την πραγματικότητα. Μολονότι στενά ελεγχόμενες, οι οικονομίες πρόσφεραν ένα πεδίο και για ατομικές απολαύσεις. Το κάπνισμα βρετανικών και αμερικανικών τσιγάρων έφτασε σε νέα επίπεδα· ακόμη και ο Στρατηγός Μοντγκόμερυ -γνωστός για την αποχή του από βλαβερές

Digitized by 10uk1s

συνήθειες- κουβαλούσε τσιγάρα στα οχήματά του για να τα διανέμει στους στρατιώτες. Οι ζυθοποιίες στη Βρετανία παρήγαν μπίρα με χαμηλότερη περιεκτικότητα σε αλκοόλ, ενώ τα εισαγόμενα κρασιά και τα επώνυμα οινοπνευματώδη σπάνιζαν. Οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις, ελέγχοντας τους λιγοστούς πόρους, μπορούσαν να αποφασίζουν ποια είδη ζωγραφικής, λογοτεχνίας και μουσικής να προωθούν και ποια να απαγορεύουν. Στη Βρετανία αναπτύχθηκε σε μεγάλο βαθμό η κυβερνητική επιχορήγηση: ήταν ένας τρόπος να διατηρείται το ηθικό, που ενθάρρυνε τη ριψοκίνδυνη και μη κερδοσκοπική εργασία. Κατά τα άλλα, ο πόλεμος έτεινε να περιορίσει την αγορά των έργων τέχνης, και μειώνοντας τις διεθνείς επαφές καθυστερούσε την καλλιτεχνική άνθιση. Οι διάφορες επιπλέον επιπτώσεις που είχε στις τέχνες ο πόλεμος εξαρτήθηκαν από την ποικίλλουσα, ιδιαίτερη και προσωπική επίδραση του πολέμου σε όσους ηγούνταν των καλλιτεχνικών τάσεων - τυχόν γενικεύσεις πάνω στο θέμα αυτό θα ήταν μάταιες και επιτηδευμένες.

Για να κερδίζουν τις μάχες οι μαχητές πρέπει να διακινδυνεύουν εθελοντικά τον τραυματισμό ή τον θάνατο. Το κράτος μπορεί να τους εξαναγκάσει να μεταβούν στα πεδία των μαχών, αλλά η επιτυχία στη μάχη απαιτεί ένα ελεγχόμενο θάρρος το οποίο δεν μπορεί κανείς να επιβάλει. Όλοι οι στρατοί χρησιμοποίησαν την επιστράτευση και καταπολέμησαν τη λιποταξία με την αναζήτηση και τιμωρία των παραβατών. Κάθε Ρώσος στρατιώτης που συλλαμβανόταν στα μετόπισθεν από την πολιτοφυλακή κινδύνευε να τουφεκιστεί. Τις τελευταίες μέρες του πολέμου, οι μονάδες των Ες-Ες ενεργούσαν μέσα στη Γερμανία κατά τον ίδιο τρόπο, αυξάνοντας τον αριθμό των θανατικών καταδικών από τις τακτικές στρατιωτικές αρχές, οι οποίες εκτέλεσαν ίσως και 20.000 άνδρες των ενόπλων δυνάμεων. Κατά διαστήματα, οι Βρετανοί διοικητές ζητούσαν την επαναφορά της θανατικής ποινής για λιποταξία. Τέτοια μέτρα στόχευαν κυρίως στο να συνειδητοποιήσει η πλειονότητα των στρατευμένων ότι αυτό που προσδοκούσε η κοινωνία ήταν υπομονή και αντοχή· και η έγνοια για την καλή γνώμη των άλλων αποτελούσε το βασικό κίνητρο για να δείχνει κανείς γενναιότητα και καρτερικότητα. Οι κοινωνίες θαύμαζαν και κολάκευαν τους στρατιώτες, τους ναύτες και τους αεροπόρους τους, ανάλογα με τους κινδύνους που υποτίθεται πως είχαν να αντιμετωπίσουν: τα πληρώματα των αεροσκαφών, των υποβρυχίων και οι αλεξιπτωτιστές, για παράδειγμα, μπορούσαν να περιμένουν ανυπόκριτες εκδηλώσεις λατρείας -εφ' όσον βέβαια η κοινωνία τους ενέκρινε τον πόλεμο- και στις περιπτώσεις αυτές το ηθικό των αμάχων επηρέαζε έντονα το ηθικό των στρατευμένων. Η προσεκτικά ελεγχόμενη δημοσιότητα σχετικά με τις στρατιωτικές επιχειρήσεις είχε θετική επίδραση στο ηθικό όσων συμμετείχαν σε αυτές, όπως επίσης και τα διακριτικά μονάδων και κλάδων, τα μετάλλια, κ.τ.τ.

Εντούτοις, το σημαντικότερο στοιχείο του ακμαίου ηθικού στη μάχη ήταν, αναμφισβήτητα, το να νιώθει ένα άτομο εκτιμώμενο μέλος μιας ομάδας. Έπρεπε να νιώθει ότι η ομάδα του νοιαζόταν γι' αυτόν, για να μπορεί κι αυτός ανταποδίδοντας να θυσιαστεί για την ομάδα και να μην εγκαταλείψει τους συντρόφους του. Εάν μια τέτοια ομάδα -μια διμοιρία, ένας ουλαμός, ένα πλήρωμα βομβαρδιστικού ή ένας λόχος, για παράδειγμα- ενστερνιζόταν αυτά τα βαθιά αμοιβαία συναισθήματα συντροφικότητας, απέβαινε ένα τρομερό όπλο. Υπό τον όρο ότι τα μέλη της, συλλογικά και ατομικά, θεωρούσαν τους διοικητές τους ικανούς, και εφ' όσον η ανώτερη αρχή φαινόταν να οργανώνει αποτελεσματικά τον ανεφοδιασμό προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι κίνδυνοι του πολέμου, το ηθικό τους παρέμενε ακατάβλητο εκτός από περιπτώσεις παρατεταμένης και υπερβολικής πίεσης. Ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος, ωστόσο, επιβεβαίωνε το μάθημα του Πρώτου: ότι ο καθένας έχει ένα όριο αντοχής. Όταν έφτανε κανείς σ' αυτό, ήταν εξαρτημένος εν μέρει από το ηθικό του, αλλά περισσότερο από το χαρακτήρα και τη σφοδρότητα της μάχης. Στη Νορμανδία, από τον Ιούλιο ως τον Σεπτέμβριο του 1944, για παράδειγμα, το 1/5 όλων των απωλειών στη 2η Βρετανική Στρατιά ήταν ψυχιατρικής φύσης. Όσο για τους Αμερικανούς στρατιώτες στο μεσογειακό θέατρο του πολέμου, δύο Αμερικανοί στρατιωτικοί ψυχίατροι κατέληξαν στο

Digitized by 10uk1s

συμπέρασμα ότι «όλοι οι άνδρες στα τάγματα τυφεκιοφόρων που δεν είχαν πάθει τίποτα άλλο, τελικά κατέληξαν με ψυχολογικά προβλήματα», και υπολόγισαν ότι ένας μέσος στρατιώτης θα φθειρόταν μετά ένα χρόνο στο πεδίο της μάχης και ότι η αποτελεσματικότητά του θα σημείωνε πτώση πολύ νωρίτερα. Οι ίδιοι Αμερικανοί παρατηρητές πίστευαν ότι οι Βρετανοί στην Ιταλία άντεξαν περισσότερο λόγω της τακτικής τους να αποσύρουν συχνά τους πεζικάριους από το μέτωπο για σύντομες περιόδους ανάπαυλας, μια φορά κάθε δύο εβδομάδες ή και συχνότερα, σε αντίθεση με την αμερικανική συνήθεια να κρατούν τα στρατεύματα στο μέτωπο για δύο μήνες και περισσότερο.

Πολλοί συγγραφείς έχουν την άποψη ότι οι χερσαίες συγκρούσεις στον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο ήσαν λιγότερο σκληρές από τις συγκρούσεις του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου. Αυτή η πλαστή εικόνα οφείλεται στον μικρότερο αριθμό, κατά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, στρατευμάτων που αντιμετώπιζαν ενεργά τον αντίπαλο, και τον μεγαλύτερο αριθμό ειδικευμένων τμημάτων και υπηρεσιών των μετόπισθεν. Μια κανονική βρετανική μεραρχία πεζικού διέθετε 17.000 άνδρες, αλλά μόνο 4.000 κρατούσαν τουφέκι και ξιφολόγχη· και στον Ειρηνικό, ένας Αμερικανός πεζικάριος χρειαζόταν κατά μέσον όρο 18 άνδρες στον ανεφοδιασμό για να μπορεί αυτός να βάλλει κατά του εχθρού απερίσπαστος. Στην Ευρώπη, τα βρετανικά και τα αμερικανικά στρατεύματα είχαν ένα μεγαλύτερο αριθμό απωλειών στις μάχιμες δυνάμεις πρώτης γραμμής, κατά τη διάρκεια συγκρίσιμων φάσεων, απ' ό,τι στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, και οι απώλειες ήταν ακόμη χειρότερες για τους Γερμανούς και τους Ρώσους.

Το ηθικό ήταν, επομένως, ένα θέμα ζωτικής σημασίας. Οι Ιάπωνες και οι Γερμανοί τα κατάφερναν σ' αυτό καλύτερα από τους αντιπάλους τους. Και οι μεν και οι δε προέρχονταν από κοινωνίες με συνοχή, των οποίων τα μέλη είχαν την αίσθηση της αμοιβαίας αλληλεγγύης και υποχρέωσης, και διέθεταν έναν συγκριτικά μεγαλύτερο αριθμό καλά εκπαιδευμένων και ευφυών αξιωματικών και υπαξιωματικών με μακρά πείρα, απ' ό,τι οι Βρετανοί και οι Αμερικανοί. Ειδικότερα ο γερμανικός στρατός περιλάμβανε πολλούς έμπειρους και ικανούς ηγέτες, αξιωματικούς και υπαξιωματικούς, τους οποίους αντλούσε από μια κοινωνία στην οποία η υπηρεσία στον στρατό πρόσφερε υψηλό κύρος ακόμη και σε καιρό ειρήνης, και η οποία διέθετε ισχυρή αίσθηση εθνικής ταυτότητας. Οι Βρετανοί και οι Αμερικανοί στρατιώτες προέρχονταν από κοινωνίες που σε καιρό ειρήνης, παρουσίαζαν τάσεις αποστροφής προς το στρατιωτικό επάγγελμα, και που στο εσωτερικό τους οι ταξικές και εθνοτικές διαφορές μείωναν την αμοιβαία εμπιστοσύνη. Οι Αμερικανοί αποδυνάμωναν ακόμη περισσότερο το ηθικό των ανδρών του πεζικού τους με το προσεκτικό ξεδιάλεγμα που έκαναν, προωθώντας τους ειδικευμένους και πνευματικά προικισμένους σε κλάδους του στρατού που απαιτούσαν τεχνικές γνώσεις ή υψηλό δείκτη νοημοσύνης. Στη Σοβιετική Ένωση πάλι, η ασυμβατότητα της εθνικής προέλευσης, όπως και η μεγάλη ανομοιογένεια ως προς την παιδεία και την κατάρτιση, ήταν κάποιοι από τους λόγους για τους οποίους μόνο στις προσεκτικά συγκροτημένες μονάδες επιλέκτων διατηρούνταν ακμαίο το ηθικό. Οσοδήποτε ηθικά ανώτερος κι αν ήταν ο σκοπός τους. οι Σύμμαχοι κέρδισαν τον πόλεμο λόγω αριθμητικής και υλικής υπεροχής και όχι επειδή είχαν ακμαιότερο ηθικό.

Digitized by 10uk1s

12
Τρέποντας τους Γερμανούς σε φυγή: Βόρεια Αφρική, Ιταλία, Ρωσία

ΑΦ' ΟΤΟΥ ΑΝΑΧΑΙΤΙΣΤΗΚΕ η προέλαση των Γερμανών, χρειάστηκαν πάνω από δύο χρόνια άγριων συγκρούσεων για να απωθηθούν πίσω στη Γερμανία. Μέχρι το καλοκαίρι του 1943, ο Χίτλερ μπορούσε ακόμη, ευλόγως, να ελπίζει ότι θα νικούσε: μια νίκη στο Κουρσκ θα ανάγκαζε τη σοβιετική ηγεσία να συμβιβαστεί, και μια νίκη στον Ατλαντικό θα υποχρέωνε τους Βρετανούς να συνθηκολογήσουν και θα κρατούσε τις Ηνωμένες Πολιτείες στην άλλη πλευρά του ωκεανού. Μετά το καλοκαίρι του 1943 δεν μπορούσε πλέον να υπολογίζει παρά μόνο σε μια καθυστέρηση της ήττας, μέχρι να διασπαστούν οι Σύμμαχοι.

Οι ευρωπαϊκές χερσαίες εκστρατείες, από το 1943 ως το 1945, εξε~ λίχθηκαν στα πλαίσια ενός παγιωμένου σχήματος: Ο Χίτλερ επέμενε στην ανυποχώρητη υπεράσπιση των υπό γερμανική κατοχή εδαφών, ακόμη και με κίνδυνο να βρεθούν οι δυνάμεις του περικυκλωμένες. Οι στρατηγοί του ήθελαν ευελιξία, ακόμη και εθελούσιες οπισθοχωρήσεις προκειμένου να διατηρήσουν τις δυνάμεις τους και να εξασφαλίσουν τη δυνατότητα μάχης ελιγμών, όπου η ανώτερη γερμανική επιδεξιότητα είχε την καλύτερή της απόδοση. Από την πλευρά των Συμμάχων, οι Σοβιετικοί στρατιωτικοί ηγέτες προσπαθούσαν να χρησιμοποιήσουν την αυξανόμενη μηχανοκίνηση των επίλεκτων μονάδων τους για να εκμεταλλευτούν την υποχρεωτική ακαμψία των αντιπάλων τους και να συγκεντρώνουν τις κατά τύπους ανώτερες αριθμητικά δυνάμεις τους για να υπερνικούν τις εξαιρετικές τακτικές ικανότητες των Γερμανών. Οι Βρετανοί στρατιωτικοί ηγέτες, μετά από μια σειρά ηττών από το 1940 μέχρι το 1942, έβλεπαν με ανησυχία τη γερμανική ευελιξία κατά την αντεπίθεση και επιδίωκαν να τηρούν «ισορροπίες», δηλαδή να αποφεύγουν επικίνδυνους ελιγμούς. Οι Αμερικανοί στρατιωτικοί διοικητές ανησυχούσαν για την απειρία των αξιωματικών, υπαξιωματικών και οπλιτών τους και βασίζονταν στην υλική υπεροχή για να αντισταθμίζουν τη διαφορά, μέχρι να αποκτήσουν οι άνδρες τους εμπειρία - ως εκ τούτου, οι αμερικανικές δυνάμεις χρειάζονταν ένα ιδιαίτερα υψηλό επίπεδο ανεφοδιασμού.

Με κάποιες εξαιρέσεις -όπως η εκστρατεία του Μάνσταϊν στην Ουκρανία το 1943, οι γερμανικές επιθέσεις κατά της Αβράνς και των Αρδεννών, καθώς και η επίθεση του Μοντγκόμερυ στο Άρνχεμ- τα τελευταία χρόνια του πολέμου σημαδεύτηκαν από μάχες κάθε άλλο παρά επικές, που αποσκοπούσαν στη φθορά του αντιπάλου.

ΒΟΡΕΙΑ ΑΦΡΙΚΗ

Τη νίκη του Μοντγκόμερυ στο Ελ Αλαμέιν και τις αποβάσεις του Αϊζενχάουερ στη βορειοδυτική Αφρική, ακολούθησε η πρώτη μεγάλη υποχώρηση των Γερμανών και των Ιταλών συμμάχων τους. Η συμμαχική υλική υπεροχή αντιστάθμιζε μια τακτική σύνεσης την οποία ενέπνεε ο σεβασμός για τις γερμανικές στρατιωτικές ικανότητες. Πριν από τη μάχη στο Ελ Αλαμέιν, ο Μοντγκόμερυ σε προσωπικές του συνομιλίες έδειξε να ανησυχεί για τις ικανότητες των «κάπως ανεκπαίδευτων ανδρών» του. Αργότερα, καταδιώκοντας τους Γερμανούς προς την Τρίπολη και την Τυνησία, απέφυγε τις παρακινδυνευμένες ενέργειες, φοβούμενος το νέο πλήγμα που θα επέφερε στο ηθικό των Βρετανών μια επιτυχής αντεπίθεση του Ρόμμελ εναντίον προωθημένων ή απομονωμένων βρετανικών μονάδων. Ο Ρόμμελ σχολίασε: «Η βρετανική διοίκηση συνέχισε να τηρεί πιστά τη συνηθισμένη προσεκτική τακτική και έδωσε ελάχιστα δείγματα ικανότητας για την λήψη αταλάντευτων

Digitized by 10uk1s

αποφάσεων». Υπήρχε κι άλλη αιτία για τις βρετανικές καθυστερήσεις: το πυροβολικό αποτελούσε το αποτελεσματικότερο τμήμα του βρετανικού στρατού, συνεπώς ήταν λογικό να γίνονται στάσεις για να προωθηθούν τα πυροβόλα, για την περίπτωση που ο εχθρός θα αποφάσιζε να επιστρέψει και να δώσει μάχη. Η υποχώρηση του Ρόμμελ από την Αίγυπτο άρχισε στις 4 Νοεμβρίου 1942. Αρχές Φεβρουαρίου του 1943 οι δυνάμεις του βρέθηκαν πίσω στην Τυνησία. Ήδη από τις 9 Νοεμβρίου 1942 αμερικανοβρετανικά στρατεύματα είχαν αποβιβαστεί στις ακτές της Γαλλικής βορειοδυτικής Αφρικής.

Οι Βρετανοί και Αμερικανοί ηγήτορες προτιμούσαν μια συνετή τακτική αλλά, στηριγμένοι στην υπεροχή του ναυτικού και της αεροπορίας, εφάρμοσαν τολμηρές στρατηγικές. Η επιχείρηση TORCH (Πυρσός) -οι αποβάσεις στη Βόρεια Αφρική- περιλάμβανε τρεις επιθέσεις σε ενδεχομένως εχθρικές ακτές -τα σκάφη των πρώτων κυμάτων επίθεσης ήσαν εξοπλισμένα για άμεση σύγκρουση- αφού είχαν πλεύσει πολλά ναυτικά μίλια σε θάλασσες γεμάτες υποβρύχια, και κατά το μεγαλύτερο διάστημα εντός ακτίνας δράσης των γερμανικών αναγνωριστικών αεροσκαφών. Οι Αμερικανοί αποβιβάστηκαν στο Μαρόκο από την ακτή του Ατλαντικού, ερχόμενοι απευθείας από τις ΗΠΑ, ενώ οι δυνάμεις τους που προορίζονταν για το Οράν και το Αλγέρι απέπλευσαν από τη Βρετανία. Η φάση του σχεδιασμού σημαδεύτηκε από αγγλοαμερικανικές διαφωνίες. Οι Βρετανοί ήθελαν να αποβιβαστούν όσο ανατολικότερα γινόταν προκειμένου να φτάσουν στην Τύνιδα και την Μπιζέρτα προτού καταλάβουν τα λιμάνια αυτά οι Γερμανοί. Αν δεν το κατάφερναν, ο Ρόμμελ θα αποκτούσε μια νέα γραμμή ανεφοδιασμού, λιγότερο ευπρόσβλητη από αυτήν που είχε μέσω Τρίπολης. Γι' αυτό και προχώρησαν αμέσως σε μια επίθεση στη Μπον, περίπου 225 χιλιόμετρα από την Τύνιδα. Οι Αμερικανοί επιτελικοί επέμεναν να γίνει απόβαση στο Μαρόκο από τη μεριά του Ατλαντικού, και ήταν αντίθετοι σε αποβάσεις σε σημεία ανατολικότερα στην περιοχή της Μεσογείου: φοβούνταν ισπανική συνεργία σε μια γερμανική κίνηση για το κλείσιμο των Στενών του Γιβραλτάρ και για την προώθηση εχθρικών τμημάτων προς το Ισπανικό Μαρόκο, που θα απέκοπταν έτσι οποιαδήποτε συμμαχικά στρατεύματα θα αποβιβάζονταν στις μεσογειακές ακτές. Ενώ αν αποβιβάζονταν στο Μαρόκο από τη μεριά του Ατλαντικού θα μπορούσαν να το υπερασπίσουν από γερμανικές ή ισπανικές επιθέσεις κατά των συμμαχικών επικοινωνιών, και θα διευκόλυναν ταυτόχρονα τον ανεφοδιασμό μέσω της Καζαμπλάνκα. Οι Αμερικανοί πρότειναν την Καζαμπλάνκα και το Οράν· οι Βρετανοί το Αλγέρι και τη Μπον. Τελικά, βρέθηκαν αρκετές δυνάμεις για επιθέσεις σε τρία σημεία: η ανατολικότερη στο Αλγέρι, πολύ πιο βαθιά στην περιοχή της Μεσογείου απ' όσο επιθυμούσαν οι Αμερικανοί, όχι όμως τόσο κοντά στην Τύνιδα όσο επιθυμούσαν οι Βρετανοί, η δεύτερη στο Οράν και η τρίτη στην περιοχή της Καζαμπλάνκα.

Η στάση των Γάλλων ανησυχούσε τους Συμμάχους. Κατόπιν συμφωνίας, οι Βρετανοί ηγήθηκαν των διπλωματικών επαφών με την Ισπανία, και οι Αμερικανοί με τη Γαλλία του Βισύ. Οι γαλλικές αρχές στο Μαρόκο, στην Αλγερία και στην Τυνησία, υπάκουες στην κυβέρνηση του Στρατάρχη Πεταίν στο Βισύ, εφάρμοζαν τη γαλλογερμανική ανακωχή. Οι Αμερικανοί πίστευαν ότι ήταν εφικτό να πείσουν τους Γάλλους να μην αντισταθούν σε μια συμμαχική απόβαση, ιδίως αν ο ηγέτης της Μαχόμενης Γαλλίας Στρατηγός Ντε Γκωλ και οπαδοί του έμεναν έξω απ' αυτή την επιχείρηση, και αν οι, υποτίθεται, προκλητικοί Βρετανοί έμεναν στο παρασκήνιο. Ένας έξυπνος Γάλλος βιομήχανος, με τεράστια συμφέροντα στη Βόρεια Αφρική, ο Ζακ Λεμαίγκρ-Ντυμπρέιγ, αρκετά διορατικός για να διακρίνει τους νικητές, βοήθησε τους Αμερικανούς απεσταλμένους να έρθουν σε επαφή με τις γαλλικές αρχές. Οι Αμερικανοί συμπέραναν ότι η γαλλική αντίσταση θα ήταν εικονική και σύντομα θα τερματιζόταν. Πίστευαν ότι ένας δεξιός, γενναίος Γάλλος στρατηγός, ο οποίος είχε πρόσφατα αποδράσει από γερμανικό στρατόπεδο αιχμαλώτων πολέμου, ήταν αυτός μέσω του οποίου μπορούσαν να διασφαλίσουν τη συνεργασία των ανώτερων Γάλλων αξιωματικών: επρόκειτο για τον Στρατηγό Ζιρώ. Επιπλέον, ο Στρατηγός Μαστ,

Digitized by 10uk1s

αρχηγός του Επιτελείου του γαλλικού 19ου Σώματος Στρατού και ο Στρατηγός Μπετουάρ, διοικητής στην Καζαμπλάνκα, συμφώνησαν να θέσουν υπό έλεγχο τις περιοχές τους και να κανονίσουν την απρόσκοπτη απόβαση. Τελικά, οι αμερικανικές και βρετανικές δυνάμεις αποβιβάστηκαν στο Αλγέρι χωρίς να συναντήσουν ουσιαστική αντίσταση. Οι Αμερικανοί χρειάστηκε, ωστόσο, να αντιμετωπίσουν επιτυχώς την ισχυρή αντίσταση των ναυτικών αγημάτων και πυροβολαρχιών στο Οράν, ενώ στην Καζαμπλάνκα, ο πονηρός Γενικός Αρμοστής του Μαρόκου Νογκές συνέλαβε τον Μπετουάρ ως προδότη. Κανείς τους δεν έδωσε σημασία στον Ζιρώ. Τυχαία ή όχι, μια πολύ σημαντική προσωπικότητα, ο Ναύαρχος Νταρλάν, αναπληρωτής του Στρατάρχη Πεταίν, βρισκόταν στο Αλγέρι. Η πρώτη του αντίδραση ήταν να διατάξει αντίσταση κατά των Συμμάχων παντού. Μόνον όταν συνειδητοποίησε, στις 10 Νοεμβρίου, την ισχύ των αποβατικών δυνάμεων έδωσε εντολή για γενική παύση πυρός, όταν οι Σύμμαχοι είχαν ήδη καταλάβει το Οράν και ετοιμάζονταν να επιτεθούν στους Γάλλους στην Καζαμπλάνκα.

Η γερμανική ανταπάντηση διευκολύνθηκε από τον Γάλλο γενικό αρμοστή στην Τύνιδα Ναύαρχο Εστεβά και τον διοικητή του ναυτικού στην Μπιζέρτα Ναύαρχο Ντερριέν, οι οποίοι δεν επιχείρησαν καθόλου να αντισταθούν στους Γερμανούς. Τα γερμανικά στρατεύματα άρχισαν να καταφθάνουν με αεροσκάφη στις 9 Νοεμβρίου και τα πλοία ανεφοδιασμού στις 12 Νοεμβρίου - μια ταχύτατη αντίδραση, που έδωσε τη δυνατότητα στους Γερμανοϊταλούς, χωρίς να υποστούν καμία παρενόχληση από τις τοπικές γαλλικές δυνάμεις, να αντιμετωπίσουν και να σταματήσουν τους προελαύνοντες Αμερικανοβρετανούς, γύρω στα 64 χιλιόμετρα δυτικά της Τύνιδας και της Μπιζέρτα, περίπου 10 μέρες μετά την εισβολή. Οι φόβοι των Βρετανών βγήκαν αληθινοί: είχε αρχίσει η μάχη για την Τυνησία.

Οι δυνάμεις του Άξονα στηρίζονταν στα σύντομα θαλάσσια και εναέρια δρομολόγια προς και από τη Σικελία και την ιταλική ενδοχώρα. Οι συμμαχικές γραμμές ανεφοδιασμού ήσαν πολύ μακρύτερες και περιπλοκότερες. Οι γερμανοϊταλικές ενισχύσεις προς Τυνησία κατέφθαναν αρκετά γρήγορα, κι έτσι μπόρεσε να κρατηθεί εκεί η αντίσταση επί έξι μήνες. Από τα υπολείμματα των στρατευμάτων τους στην έρημο μετά την οπισθοχώρηση από το Ελ Αλαμέιν, συγκεντρώθηκαν περίπου 250.000 άνδρες από τους οποίους τα 2/3 ήσαν Γερμανοί. Η συμμαχική πλευρά, μετά την άφιξη της 8ης Στρατιάς, είχε 650.000 άνδρες στη βορειοδυτική Αφρική (πάνω από τους μισούς ήσαν Βρετανοί). Λόγω των προβλημάτων επιμελητείας και των διοικητικών προβλημάτων, το σύνολο των συμμαχικών δυνάμεων περιλάμβανε ένα πολύ μεγαλύτερο αριθμό, σχεδόν 2/3, μη μάχιμων στρατιωτών στις γραμμές επικοινωνιών και στα μετόπισθεν. Στην Τυνησία οι Γερμανοί έδειξαν τις συνηθισμένες ικανότητες τακτικής ενώ οι ιταλικές μονάδες πολεμούσαν καλύτερα σε ορεινό έδαφος όπου η δυσκινησία τους ήταν λιγότερο επαχθής από ό,τι στην έρημο. Οι δυνάμεις του Ρόμμελ -οι οποίες έχουν υποχωρήσει στην Τυνησία πίσω από τη γραμμή Μάρεθ[4], αναγκάζοντας έτσι τον Μοντγκόμερυ να σταματήσει προκείμενου να ετοιμάσει μια μεθοδική επίθεση- είχαν χρόνο να κινηθούν βόρεια για να εξαπολύσουν μια σύντομη επίθεση κατά του αμερικανικού 2ου Σώματος, στην κεντρική Τυνησία. Στη Διάβαση Κασσερίν, ο αμερικανικός στρατός μπήκε στον μακρύ κατάλογο των στρατών που απογοήτευσαν όταν δέχτηκαν την πρώτη τους επίθεση από τους Γερμανούς· αλλά οι ηγήτορες του Άξονα δεν διέθεταν επαρκείς δυνάμεις για να εκμεταλλευτούν την επιτυχία τους. Η γερμανοϊταλική Ανωτέρα Διοίκηση είχε ελπίσει σε πιο θεαματικά αποτελέσματα, δεδομένης της «χαμηλής μαχητικής αξίας» -κατά τα λεγόμενά της- των συμμαχικών στρατευμάτων. Ο Στρατηγός Μοντγκόμερυ ανάγκασε τελικά τους Γερμανοϊταλούς να

[4] Μια μικρογραφία της Γραμμής Μαζινό, μεταξύ της Γαλλικής Τυνησίας και της Ιταλικής Λιβύης. (Σ.τ.Ε.)

Digitized by 10uk1s

οπισθοχωρήσουν ξανά στην Τυνησία, με δύο νικηφόρες μάχες, στο Μάρεθ και Ουάντι Ακαρίτ. Και στις δυο μάχες, οι δυνάμεις του Άξονα κατάφεραν να απεμπλακούν σοβαρά εξασθενημένες - ικανές ωστόσο για περαιτέρω ισχυρή άμυνα.

Στο τέλος, οι Σύμμαχοι μπόρεσαν να νικήσουν τους Γερμανοϊταλούς στην Τυνησία, πλήττοντας με υποβρύχια, πλοία επιφανείας και αεροπλάνα τη θαλάσσια γραμμή ανεφοδιασμού. Αρχικά, η χρήση της συντομότερης διαδρομής από την Ιταλία στην Τυνησία βοήθησε τις δυνάμεις του Άξονα, και τον Νοέμβριο του 1942, οπότε ο Χίτλερ ενίσχυσε τη γερμανική αεροπορία στη Σικελία, δεν χάθηκε κανένα από τα εφόδια που προορίζονταν για την Τυνησία. Τον μήνα εκείνο, 95.000 τόνοι εφοδίων και καυσίμων έφτασαν στην Αφρική. Τον Δεκέμβριο, έφτασαν 65.000 τόνοι, τον Ιανουάριο του 1943, 70.000 τόνοι και τον Φεβρουάριο, 60.000. Οι βρετανοαμερικανικές επιθέσεις εμπόδισαν σχεδόν το 1/4 των φορτίων να φτάσουν στον προορισμό τους. Αυτά τα μεγέθη υπολείπονταν κατά πολύ των 150.000 τόνων τον μήνα που θεωρούσαν απαραίτητους οι Γερμανοί διοικητές της Τυνησίας φον Άρνιμ και Ρόμμελ. Η θέση των τελευταίων επιδεινώθηκε τον Μάρτιο και τον Απρίλιο, όταν οι Σύμμαχοι εμπόδισαν σχεδόν τα μισά εφόδια να φτάσουν στον προορισμό τους. Τον Μάρτιο οι γερμανοϊταλικές δυνάμεις έλαβαν 43.000 τόνους και τον Απρίλιο μόνο 30.000. Αρχές Μαΐου οι Σύμμαχοι εμπόδισαν πάνω από τα 3/4 των φορτίων για την Τυνησία να φτάσουν στον προορισμό τους. Εδώ συνεισέφερε και η Υπηρεσία Πληροφοριών: συνεχίστηκε από τους Βρετανούς η αποκρυπτογράφηση των γερμανικών και ιταλικών ναυτικών σημάτων, αλλά σημαντικότερη ήταν η επιτυχία τους στην υποκλοπή των σημάτων ελέγχου των αερομεταφορών του Άξονα. Σε συνδυασμό με την κατασκευή συμμαχικών αεροδρομίων στην ανατολική Αλγερία και στην Τριπολίτιδα, τον Απρίλιο οι υποκλοπές συντέλεσαν στην καταστροφή περίπου των 2/3 των γερμανικών μεταφορικών αεροσκαφών, διευκολύνοντας έτσι τις επιθέσεις κατά των θαλάσσιων μεταφορών. Παρ' όλα αυτά, οι Γερμανοί ανέκοψαν αρχικά τις συμμαχικές προελάσεις στην Τυνησία και στη Μπιζέρτα. Δεν μπόρεσαν όμως να συνεχίσουν. Στις 4 Μαΐου η διοίκηση του Άξονα δεν είχε πλέον αρκετά καύσιμα για να εξασφαλίζει τον ανεφοδιασμό σε νερό, τρόφιμα και πολεμοφόδια για τα στρατεύματά της. Ο Χίτλερ εξέδωσε τις συνήθεις εντολές του για μάχη μέχρι τελικής πτώσεως: οι μονάδες του Άξονα, συνετά σκεπτόμενες, αφού έριξαν και τις τελευταίες σφαίρες τους. κατέστρεψαν τον οπλισμό τους και παραδόθηκαν. Αιχμαλωτίστηκαν περίπου 150.000 Γερμανοί και 90.000 Ιταλοί. Οι απώλειες των Συμμάχων στη βορειοδυτική Αφρική ήσαν 11.000 νεκροί και 40.000 τραυματίες. Οι μισοί περίπου ήταν Βρετανοί, 1/4 Αμερικανοί και 1/4 Γάλλοι.

Οι αμερικανικές, βρετανικές και γερμανικές ανώτερες διοικήσεις ήσαν όλες ικανοποιημένες: οι Σύμμαχοι είχαν νικήσει, είχαν εκκαθαρίσει τα νότια παράλια της Μεσογείου και είχαν αποσπάσει υψηλής ποιότητας γερμανικά στρατεύματα και σημαντικές αεροπορικές δυνάμεις από το ρωσικό μέτωπο. Η αγγλοαμερικανική συνεργασία -προ πάντων, χάρη στον Στρατηγό Αϊζενχάουερ- λειτούργησε, παραδόξως, περίφημα. Παραδόξως, διότι υπήρχαν τώρα, ειδικά στα ανώτατα κλιμάκια, συχνοί ανταγωνισμοί και έριδες ανάμεσα στις χερσαίες, αεροπορικές και ναυτικές δυνάμεις των Συμμάχων, όπως και μεταξύ Αμερικανών και Βρετανών. Από πλευράς του ο Χίτλερ είχε καταφέρει να καθυστερήσει την έκβαση του πολέμου για 6 μήνες και είχε καταστήσει ακόμη πιο απίθανη μια συμμαχική επίθεση στη Γαλλία μέσα στο 1943· είχε βελτιώσει τις πιθανότητες νίκης στον υποβρυχιακό πόλεμο του Ατλαντικού, και είχε καταδείξει, για όσους αμφέβαλαν, ότι το γερμανικό ηθικό κι η μαχητική ικανότητα παρέμεναν σε εκπληκτικά υψηλά επίπεδα. Κι ακόμη, όσοι Γερμανοί είχαν επιζήσει. ήταν ευνοημένοι: ως αιχμάλωτοι των Βρετανών και Αμερικανών ένιωθαν πολύ καλύτερα, παρά ως αιχμάλωτοι των Ρώσων. Και τέλος, οι Σύμμαχοι στην Τύνιδα, τουλάχιστον από τους Γάλλους κατοίκους της, πήραν μια πρώτη γεύση της υποδοχής που επιφυλάσσουν οι φιλικοί λαοί στους απελευθερωτές τους.

Digitized by 10uk1s

ΙΤΑΛΙΑ

Στη διάσκεψη της Καζαμπλάνκα οι Βρετανοί και Αμερικανοί πολιτικοί και στρατιωτικοί ηγέτες είχαν συμφωνήσει ότι οι δυνάμεις τους έπρεπε να εισβάλουν στη Σικελία μετά την κατάκτηση της Τυνησίας. Η εισβολή, με την κωδική ονομασία Επιχείρηση ΧΑΣΚΙ, άρχισε στις 10 Ιουλίου 1943. Ήταν η μεγαλύτερη αμφίβια επιχείρηση ολόκληρου του πολέμου. Ένα σύνολο 2.590 σκαφών αποβίβασαν 180.000 άνδρες, στο πρώτο κύμα επίθεσης. Τα στρατεύματα έφταναν στη Σικελία από βάσεις πολύ πιο μακρινές σε σύγκριση με τις αποβάσεις στη Νορμανδία το 1944, και τα πλοία και τα αποβατικά σκάφη χρειάζονταν περισσότερο χρόνο να επιστρέψουν στη βάση τους. Τα περισσότερα βρετανικά στρατεύματα έρχονταν από το Σουέζ και τη Βρετανία, όπως και από την Τυνησία και τη Μάλτα. Οι αμερικανικές μεραρχίες έρχονταν από την Μπιζέρτα και το Αλγέρι και μία μεραρχία ήρθε απευθείας από τις ΗΠΑ, κάνοντας μόνο μια μικρή στάση στο Οράν. Οι ενισχύσεις για τα στρατεύματα που αποβιβάστηκαν πρώτα άργησαν να φτάσουν, και οι αρμόδιοι για τον σχεδιασμό έπρεπε να διασφαλίσουν ότι η αρχική επίθεση θα ήταν αρκετά ισχυρή ώστε να αντέξει στη σφοδρή και παρατεταμένη, όπως αναμενόταν, αντίσταση των γερμανικών δυνάμεων στη Σικελία, πιθανώς και των Ιταλών, οι οποίοι θα μπορούσαν άνετα να δεχτούν ενισχύσεις μέσω του Στενού της Μεσσήνης. Πολλά πράγματα πήγαν άσχημα.

Η δομή της διοίκησης ενίσχυε τη βρετανική επιρροή στις αγγλοαμερικανικές επιχειρήσεις. Η βρετανική 8η Στρατιά είχε νικήσει και εκδιώξει τους Γερμανούς από την Αίγυπτο και την Τριπολίτιδα, και η δράση της είχε εμφανώς αλλάξει τα δεδομένα στην Τυνησία. Το ιστορικό των επιτυχιών του Μοντγκόμερυ φαινόταν σχεδόν να δικαιώνει την υπέρμετρη αυτοπεποίθησή του. Πίστευε ότι έπρεπε να είναι αρχιστράτηγος των δυνάμεων στη Σικελία, με ένα αμερικανικό σώμα στρατού υπό τις διαταγές του. Αυτό ήταν σωστό από στρατιωτική άποψη, αλλά έπρεπε να υπάρχει ισορροπία κύρους μεταξύ Αμερικανών και Βρετανών από πολιτικής πλευράς. Επιπλέον, αν ο Μοντγκόμερυ αναλάβανε τον έλεγχο των στρατιών θα έχανε την αδιαφιλονίκητη ικανότητά του να χειρίζεται θέματα άμεσης διεξαγωγής των μαχών. Ευτυχώς, όπως φάνηκε, η λύση του Αϊζενχάουερ στην Τυνησία να τοποθετήσει τον Στρατηγό Αλεξάντερ επικεφαλής, υπό τη δική του υψηλή εποπτεία, των αμερικανικών και βρετανικών δυνάμεων μπορούσε να επαναληφθεί με ασφάλεια: ο Αλεξάντερ, ένας εξαιρετικός και κόσμιος Βρετανός αξιωματικός, είχε αποδειχτεί πρότυπο διακριτικότητας. Τώρα ο Αλεξάντερ συνέχιζε την επιτυχή του σταδιοδρομία ως επικεφαλής της ομάδας η οποία είχε νικήσει τον Ρόμμελ, αναπληρώνοντας τον Αϊζενχάουερ στη θέση του Επικεφαλής Ομάδας Στρατιών και επιτρέποντάς του να ασχοληθεί με τα διοικητικά και πολιτικά προβλήματα της βορειοδυτικής Αφρικής.

Δυστυχώς ο Μοντγκόμερυ, ως δυναμικότερη και αποφασιστικότερη προσωπικότητα, ήταν αυτός που έδινε διαταγές στον Αλεξάντερ και όχι ο Αλεξάντερ σ' αυτόν, κι έτσι ο τελευταίος, στην πράξη, μετέφερε τις επιθυμίες του Μοντγκόμερυ στο άλλο τμήμα της Διοίκησής του - την αμερικανική 7η Στρατιά υπό τον Στρατηγό Πάττον- αντί να αξιολογεί τον αγώνα συνολικά και να συμπεριφέρεται ως κριτής ανάμεσα σε αντικρουόμενες ανάγκες και απαιτήσεις. Ο Αλεξάντερ υποχωρούσε πιο πρόθυμα μπροστά στον Μοντγκόμερυ επειδή μοιραζόταν μαζί του τη συνήθη βρετανική προκατάληψη ότι οι Αμερικανοί στρατιώτες ήσαν υποδεέστεροι, είτε λόγω απειρίας είτε λόγω «μαλθακότητας»: και οι δύο, λοιπόν, πίστευαν πως η 8η Στρατιά του Μοντγκόμερυ ήταν το αποφασιστικό όπλο. Βρετανοί ήσαν επίσης και οι διοικητές της αεροπορίας και του ναυτικού, αλλά αυτοί οι δύο συνεργάζονταν ευκολότερα με τους Αμερικανούς συναδέλφους τους απ' ό,τι με τον Μοντγκόμερυ, ο οποίος μάλιστα παραπονέθηκε ότι ο Αλεξάντερ δεν κατάφερε να διατηρήσει ικανοποιητική επαφή με τα επιτελεία τους που διηύθυναν τις επιχειρήσεις.

Οι αρχικές επιθέσεις, που επικεντρώθηκαν, όπως είχε απαιτήσει ο Μοντγκόμερυ, σε μια

Digitized by 10uk1s

ενιαία ζώνη στη νοτιοανατολική Σικελία, στέφθηκαν με επιτυχία - με μια μεγάλη εξαίρεση. Οι αμερικανικές και βρετανικές αερομεταφερόμενες μονάδες με ανεμόπτερα και αλεξίπτωτα διασκορπίστηκαν σε υπερβολικά μεγάλη ακτίνα στη Σικελία ή έπεσαν στη θάλασσα. Πολλά αεροσκάφη με τους επιβάτες τους πέρασαν μέσα από αντιαεροπορικά πυρά τεσσάρων στρατών (βρετανικά, αμερικανικά, γερμανικά και ιταλικά) και τα βρετανικά και αμερικανικά πολεμικά πλοία άνοιγαν καταιγιστικό πυρ εναντίον οποιουδήποτε αεροσκάφους πετούσε σε ακτίνα βολής. Ορισμένοι, μόλις προσγειώθηκαν, δέχθηκαν επίθεση από φίλιες αμερικανικές ή βρετανικές δυνάμεις. Η διοίκηση των στρατευμάτων του Άξονα αντέδρασε στη συμμαχική επίθεση εμποδίζοντας τη βρετανική προέλαση προς την Κατάνη και πραγματοποιώντας σφοδρές αντεπιθέσεις κατά των αμερικανικών αποβατικών δυνάμεων στα περίχωρα της Γέλας. Υπήρχαν εδώ 2 μεραρχίες, η "Λιβόρνο", η καλύτερη από τις ιταλικές μονάδες, και η Μεραρχία Πάντσερ "Χέρμαν Γκέρινγκ", οι οποίες εξαπέλυσαν επιθέσεις την πρώτη και δεύτερη μέρα μετά την απόβαση· οι Γερμανοί χρησιμοποιούσαν το νέο άρμα μάχης "Tiger". με βαριά θωράκιση και με το ισχυρό πυροβόλο των 88 χιλιοστών. Η αμερικανική 1η Μεραρχία κράτησε τις θέσεις της -με την αποφασιστική στήριξη των πυροβόλων των θωρηκτών από τα ανοικτά των ακτών- και κατόρθωσε, μάλιστα, να σπείρει τον πανικό σε ένα γερμανικό τάγμα της μεραρχίας "Χέρμαν Γκέρινγκ".

Την τρίτη μέρα μετά την απόβαση, η αμερικανική 46η Μεραρχία με επικεφαλής τον Όμαρ Μπράντλεϋ. είχε προωθηθεί στο εσωτερικό του νησιού και είχε φτάσει στον κεντρικό οδικό άξονα ανατολής-δύσης που διέσχιζε το νησί, προς τον οποίο κατευθυνόταν επίσης και 1η Μεραρχία. Στη φάση αυτή, ο Μοντγκόμερυ επέμεινε ότι αυτός ο δρόμος έπρεπε να αφαιρεθεί από τους Αμερικανούς και να παραδοθεί στη βρετανική 8η Στρατιά. Το αρχικό του σχέδιο είχε ανακοπεί λόγω της αντίστασης των Γερμανών στην Κατάνη, οι οποίοι εμπόδισαν την προέλαση των Βρετανών ανατολικά της Αίτνας που είχε στόχο την κατάληψη της Μεσσήνης και την παρεμπόδιση της υποχώρησης του αντιπάλου. Γι' αυτό τώρα πρότεινε να προελάσουν δυτικά της Αίτνας. Αν και τα αμερικανικά στρατεύματα μπορούσαν λόγω καλύτερης θέσης να εκτελέσουν το νέο σχέδιο, ο Αλεξάντερ πραγματοποίησε τις επιθυμίες του Μοντγκόμερυ και απέσπασε τον άξονα ανατολής-δύσης από τους Αμερικανούς, αφήνοντας στους Γερμανούς περισσότερο χρόνο να προετοιμάσουν την άμυνά τους και συμβάλλοντας έτσι στην καθυστέρηση της κατάληψης της Σικελίας μέχρι τα μέσα Αυγούστου, οπότε οι Γερμανοί, υποχωρώντας με τάξη, κατάφεραν να περάσουν γι' άλλη μια φορά το Στενό της Μεσσήνης.

Ο Μπράντλεϋ και ο Πάττον δεν ξέχασαν ποτέ αυτή την επίδειξη εγωκεντρικής αλαζονείας του Μοντγκόμερυ, και δεν έκρυψαν τη δυσαρέσκεια και καχυποψία τους για το πρόσωπό του. Ευτυχώς για τους Συμμάχους, η διακριτικότητα του Αϊζενχάουερ και η γοητεία που ασκούσε ο Αλεξάντερ, τους έκαναν να καταλάβουν ότι τέτοιες δυσαρέσκειες είχαν μάλλον προσωπικό παρά εθνικό χαρακτήρα. Ενώ πολλοί Αμερικανοί ήταν καχύποπτοι απέναντι στους Βρετανούς (ή «Λάιμυ») και πολλοί Βρετανοί φέρονταν συγκαταβατικά προς τους Αμερικανούς (ή «Γιάνκηδες») οι περισσότεροι έβρισκαν καλούς συντρόφους, ακόμη και φίλους, μεταξύ των αλλοεθνών. Στις τάξεις των κατώτερων μελών των διασυμμαχικών επιτελείων τέτοιες φιλίες ξεκινούσαν από κοινή αντιπάθεια προς τους ανωτέρους. Έτσι, ακόμη κι οι δραστηριότητες αυταρχικών και εριστικών τύπων σαν τον Μοντγκόμερυ και η επιτηδευμένη συμπεριφορά πολλών ανώτερων διοικητών σαν τον Πάττον, που ενθαρρύνονταν από τον λαϊκό Τύπο -ο οποίος ευνοούσε την ανταγωνιστικότητα μεταξύ των Συμμάχων- δεν εμπόδισαν Αμερικανούς και Βρετανούς να αναπτύξουν την πιο σφιχτοδεμένη συμμαχία που υπήρξε ποτέ.

Τον Μάιο του 1943. στη συνδιάσκεψη TRIDENT («Τρίαινα») συμφωνήθηκε, ύστερα από την κατάληψη της Σικελίας να πραγματοποιηθούν επιχειρήσεις που θα εξανάγκαζαν την Ιταλία

Digitized by 10uk1s

να βγει από τον πόλεμο. Στις 25 Ιουλίου ο Μουσολίνι έχασε την εξουσία· την επομένη, το Ενιαίο Όργανο Επιτελαρχών εξουσιοδότησε τον Αϊζενχάουερ να εισβάλει στην ηπειρωτική Ιταλία. Η συνδιάσκεψη του Κεμπέκ έλαβε τις προτάσεις του στις 24 Αυγούστου. Στις 3 Σεπτεμβρίου ο Μοντγκόμερυ έστειλε την 8η Στρατιά στην αντίπερα ακτή του Στενού της Μεσσήνης (επιχείρηση BAYTOWN) για να περισπάσει τις γερμανικές δυνάμεις από την κύρια επίθεση (AVALANCHE) που εξαπολύθηκε μια εβδομάδα αργότερα στον κόλπο του Σαλέρνο νοτίως της Νάπολης, σχεδόν εκεί όπου περίμεναν και οι Γερμανοί μια επίθεση, δεδομένου ότι βρισκόταν στο όριο της ακτίνας δράσης των μονοθέσιων καταδιωκτικών που είχαν ως βάσεις τα μόλις κατακτημένα αεροδρόμια της Σικελίας. Στις 8 Σεπτεμβρίου, η νέα ιταλική κυβέρνηση ανήγγειλε ανακωχή. Το πρωί της επομένης, η αγγλοαμερικανική 5η Στρατιά, με επικεφαλής τον Στρατηγό Μαρκ Κλαρκ, άρχισε την απόβαση κοντά στο Σαλέρνο. Τα στρατεύματα ήλπιζαν να συναντήσουν φιλικούς Ιταλούς που θα παραδίνονταν άνευ όρων· αντιμετώπισαν σκληρές γερμανικές αντεπιθέσεις. Οι αποβάσεις της 8ης Στρατιάς νοτιότερα δεν βοήθησαν πολύ, παρ' όλο που ο Μοντγκόμερυ είχε ενισχυθεί από την 1η Αερομεταφερόμενη Μεραρχία, η οποία είχε σταλεί από θαλάσσης στον Τάραντα: το έδαφος ήταν ιδεώδες για άμυνα και καθόλου πρόσφορο για ανεφοδιασμό. Οι Γερμανοί υπερασπιστές του εμπόδισαν την προέλαση του Μοντγκόμερυ με ανατινάξεις, νάρκες και παγίδες εκρηκτικών και συγκέντρωσαν τις προσπάθειες κατά των αποβάσεων στο Σαλέρνο. Εκεί, δύο αμερικανικές και δύο βρετανικές μεραρχίες αποβιβάστηκαν στις πρώτες 24 ώρες. Μέσα σε τρεις μέρες οι Γερμανοί είχαν συγκεντρώσει πέντε μεραρχίες, όλες τεθωρακισμένων ή θωρακισμένες μεραρχίες γρεναδιερων, με μεγάλα όμως κενά στη σύνθεσή τους. Στις 13 και 14 Σεπτεμβρίου, οι γερμανικές δυνάμεις διέσπασαν το κέντρο του συμμαχικού προγεφυρώματος στην ακτή. Στις 13 Σεπτεμβρίου, ο Κλαρκ εξέδωσε διαταγές για ανεξάρτητη υποχώρηση των βρετανικών και αμερικανικών στρατευμάτων - ίσως για να ενισχύσει το ένα το άλλο, ίσως για να απαγκιστρωθούν και τα δύο. Εν είδει επείγουσας ενίσχυσης, τη νύχτα έπεσαν δύο αμερικάνικα συντάγματα αλεξιπτωτιστών στην περιοχή του προγεφυρώματος (αυτή τη φορά χωρίς να υποστούν τις καταστροφικές απώλειες των πτώσεων στη Σικελία) και 1.500 άνδρες επιβιβάστηκαν σε καταδρομικά από την Τρίπολη και μεταφέρθηκαν στις βρετανικές μεραρχίες με μεγάλη ταχύτητα. (Μερικά από αυτά τα βρετανικά στρατεύματα έφτασαν σε κατάσταση ανταρσίας, ευτυχώς μετά το αποκορύφωμα της κρίσης). Στις 16 Σεπτεμβρίου, ο Γερμανός διοικητής ανέφερε την αποτυχία του να συντρίψει το προγεφύρωμα· την απέδωσε στα καταιγιστικά πυρά των πυροβόλων του συμμαχικού ναυτικού και στις αεροπορικές επιθέσεις. Τα πυροβόλα των πλοίων χτύπησαν χερσαίους στόχους με ακρίβεια μεγαλύτερη από την αναμενόμενη, και οι τεχνικές διόπτευσης, τις οποίες είχαν χρησιμοποιήσει στη Σικελία, αποδείχτηκαν γι' άλλη μια φορά αποτελεσματικές. Στις 14 Σεπτεμβρίου η συμμαχική αεροπορική δύναμη της Μεσογείου πραγματοποίησε πάνω από 2.000 εξόδους κατά των τακτικών στόχων. Τα πλοία και τα αεροπλάνα, μαζί με τις αποτελεσματικές βρετανικές και αμερικανικές πυροβολαρχίες έγειραν την πλάστιγγα υπέρ των Συμμάχων. Οι Γερμανοί διοικητές προκειμένου να διατηρήσουν τις δυνάμεις τους πέρασαν στην άμυνα.

Η μάχη του Σαλέρνο περισσότερο ικανοποίησε τους Γερμανούς διοικητές παρά τους νικητές. Ο Κέσελρινγκ, ο οποίος διοικούσε τις γερμανικές ένοπλες δυνάμεις στην Ιταλία και έπαιρνε εντολές απευθείας από τον Χίτλερ, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι Βρετανοί και Αμερικανοί ήσαν ανεπαρκείς στη μάχη και ότι η Ιταλία θα μπορούσε να κρατηθεί στα νότια της Ρώμης. Τέλη Σεπτεμβρίου, ο Χίτλερ άλλαξε τις διαταγές του για αργή υποχώρηση προς τη βόρεια Ιταλία και διέταξε να κρατηθεί η νότια Ιταλία με άμυνα όσο το δυνατόν περισσότερο «για να φράξει η γέφυρα του εχθρού προς τα Βαλκάνια». Οι Βρετανοί και Αμερικανοί διοικητές στο Σαλέρνο έβλεπαν τα στρατεύματά τους με ανησυχία και επέκριναν ανοιχτά αλλήλους. Οι Βρετανοί στρατηγοί φοβούνταν το χαμηλό ηθικό των στρατευμάτων τους και οι Αμερικανοί στρατηγοί ανακάλυπταν ότι οι κατώτεροι αξιωματικοί ασκούσαν ανεπαρκώς τα ηγετικά τους καθήκοντα. Ως εκ τούτου, μερικοί

Digitized by 10uk1s

Βρετανοί αξιωματικοί έγιναν ακόμη προσεκτικότεροι, ενώ αντίθετα οι Αμερικανοί έτειναν όλο και περισσότερο να σπρώχνουν τα στρατεύματά τους προς ανέφικτους στόχους. Οι Βρετανοί παραπονούνταν συχνά για την απερίσκεπτη βιασύνη και επιπολαιότητα των Αμερικανών, και οι Αμερικανοί για τη νωθρότητα των Βρετανών. Και οι δύο πλευρές, ωστόσο, φρόντιζαν να τηρούν συμβατική, κατευναστική συμπεριφορά, ανταλλάσσοντας αμοιβαίους επαίνους, τους οποίους ενθάρρυνε ο Στρατηγός Αλεξάντερ με την ολιγόλογη διακριτικότητά του.

Στο μεταξύ, ο Χίτλερ μπορούσε να συγχαίρει τον εαυτό του για το ότι συγκράτησε τις συμμαχικές δυνάμεις στη νότια Ιταλία. Γεγονός είναι ότι ο Μάρσαλ και ο Αϊζενχάουερ μπορούσαν κι αυτοί επίσης να αλληλοσυγχαίρονται για το ότι περιόρισαν τους Γερμανούς στην Ιταλία, κρατώντας τους μακριά από τη Γαλλία· αλλά ο Τσώρτσιλ, που ήθελε με την παρουσία των Συμμάχων στην Ιταλία να απειλήσει τη φασιστική Ευρώπη, εξοργίστηκε με τις επιτυχείς αμυντικές επιχειρήσεις που ανέλαβαν οι Γερμανοί, αναθαρρυμένοι ύστερα από την εμπειρία του Σαλέρνο. Μετά το Σαλέρνο, οι Γερμανοί πραγματοποίησαν μια σταδιακή υποχώρηση σε μια φυσική αμυντική ζώνη ενισχυμένη με καλοσχεδιασμένες οχυρώσεις. Την αποκαλούσαν "Χειμερινή Γραμμή", και τα βασικά τοπογραφικά της χαρακτηριστικά ορίζονταν από τους ποταμούς Γκαριλιάνο, Ράπιντο και Σάνγκρο, και από το Μόντε Κασσίνο. Αρχικά, οι Σύμμαχοι υπολόγιζαν να καταλάβουν τη Ρώμη τον Οκτώβριο του 1943· την κατέλαβαν στις 5 Ιουνίου 1944. Στις 19 Δεκεμβρίου 1943 ο Τσώρτσιλ. άρρωστος στην Καρθαγένη, γκρίνιαζε «ότι η όλη ιστορία με το ιταλικό μέτωπο έχει καταντήσει σκανδαλώδης». Αυτή η στασιμότητα έφερε πάλι στο προσκήνιο το θέμα της εκπόνησης της συμμαχικής μεγάλης στρατηγικής, το οποίο θα πρέπει τώρα να μας απασχολήσει ξανά.

Η Ιταλία και η Μεσόγειος έγιναν τώρα το επίκεντρο της οξύτερης στρατηγικής διαμάχης μεταξύ των ανώτατων Βρετανών και Αμερικανών πολεμικών ηγητόρων. Στο Κεμπέκ είχαν συμφωνήσει πώς να κερδίσουν τον πόλεμο· τώρα, στα τέλη του 1943, οι Βρετανοί παρουσίαζαν νέα συμπτώματα «καιροσκοπισμού», και έδειχναν να χάνουν την πίστη τους στην επιχείρηση OVERLORD, την επίθεση δια μέσου του Στενού της Μάγχης. Το 1942 και κατά το πρώτο εξάμηνο του 1943, οι Βρετανοί, με τη βοήθεια του Ρούσβελτ, είχαν επιβληθεί στις αγγλοαμερικανικές συζητήσεις για τη στρατηγική. Έκτοτε ο Ρούσβελτ βοηθούσε τον Μάρσαλ και τους Αμερικανούς επιτελάρχες να επιβάλλουν τη θέλησή τους. Δεν ήταν μόνο το γεγονός ότι οι ΗΠΑ είχαν γίνει ισχυρότερες από τη Βρετανική Αυτοκρατορία· υπήρχε κι άλλη μια αιτία - η σπασμωδική επιπολαιότητα των βρετανικών στρατηγικών. Ο Τσώρτσιλ ενεργούσε ως θορυβώδης και ισχυρογνώμων εκπρόσωπος απόψεων τις οποίες συνήθως, πλην όμως όχι σταθερά, μοιραζόταν με τους Βρετανούς επιτελάρχες των οποίων ηγείτο - εν προκειμένω με τον Μπρουκ. Μεταξύ Οκτωβρίου 1943 και Αυγούστου 1944, βομβάρδιζε τον Ρούσβελτ και τους Αμερικανούς στρατιωτικούς, αρχικά με εκκλήσεις σχετικά με την προτεραιότητα που πρότεινε να δοθεί σε διάφορες μεσογειακές επιχειρήσεις, συμπεριλαμβανομένης και μιας απόβασης στη νότια Γαλλία, έστω και καθυστερώντας την εισβολή στη βορειοδυτική Ευρώπη· στη συνέχεια, με εκκλήσεις για προτεραιότητα στην εισβολή στην Ιταλία, έστω και σε βάρος μιας απόβασης στη νότια Γαλλία. Οι Βρετανοί ανακάλυπταν συνεχώς «νέα δεδομένα» προκειμένου να αλλάζουν τα συμφωνημένα σχέδια. Για τους Αμερικανούς οι Βρετανοί ήταν αναξιόπιστοι και κατεργάρηδες. Ευτυχώς, το γόητρο του Τσώρτσιλ και η προσωπικότητά του απάλυναν τον διασπαστικό αντίκτυπο των μεθοδεύσεών του.

Τον Οκτώβριο του 1943, ο Τσώρτσιλ ξεκίνησε επιχειρήσεις δικής του έμπνευσης, στις οποίες αντιτέθηκαν ο Μπρουκ και οι Βρετανοί επιτελικοί: σκεφτόταν να καταλάβει τη Ρόδο και τα Δωδεκάνησα για να μπορέσει έτσι, ήλπιζε, να σύρει την Τουρκία στον πόλεμο ώστε να ξεκινήσει μια σειρά επιχειρήσεων στα Βαλκάνια. Οι Βρετανοί είχαν καταλάβει την Κω, τη Λέρο και μερικά μικρότερα νησιά ένα μήνα πριν, μόλις παραδόθηκαν οι Ιταλοί. Ο Τσώρτσιλ

Digitized by 10uk1s

ζήτησε αυταρχικά από τον Ρούσβελτ να στείλει τον Μάρσαλ, τον Επιτελάρχη του αμερικανικού στρατού, στην Αφρική, όπου ο ίδιος θα μπορούσε να πείσει τον Μάρσαλ και τους διοικητές των συμμαχικών δυνάμεων της Μεσογείου για την σκοπιμότητα των επιχειρήσεων στα Βαλκάνια. Ο Ρούσβελτ αρνήθηκε, και οι Αμερικανοί επιτελάρχες απαγόρευσαν οποιαδήποτε παρέκκλιση των δυνάμεών τους προς την ανατολική Μεσόγειο. Ο Μολότοφ ενθάρρυνε τον Τσώρτσιλ, υποστηρίζοντας μια πρόταση που του έγινε από τον Βρετανό υπουργό Εξωτερικών Ήντεν, για είσοδο της Τουρκίας στον πόλεμο· ο Τσώρτσιλ έδειξε ανάλογη προθυμία για την προγραμματισμένη συνάντηση κορυφής με τον Στάλιν και τον Ρούσβελτ, μόλις φάνηκε ότι ο Στάλιν μπορούσε να βοηθήσει τους Βρετανούς να πείσουν τους Αμερικανούς να «εκμεταλλευτούν πλήρως όλες τις ευκαιρίες» για να επιτεθούν «σε οποιαδήποτε περιοχή μπορούμε, διαθέτοντας υπεροχή δυνάμεων», και να μην «δώσουμε ιδιαίτερη σημασία σε κάποια συγκεκριμένη ημερομηνία» για την εισβολή στη Γαλλία. Οι Βρετανοί δυσκολεύονταν να αντιληφθούν ότι οι Αμερικανοί ήταν αποφασισμένοι να ρίξουν όλες τις δυνάμεις τους στον αγώνα για τη συντριβή της Γερμανίας.

Στα τέλη Ιουλίου 1944, θα υπήρχαν 30 έως 40 μεραρχίες στις ΗΠΑ έτοιμες να πολεμήσουν κατά του γερμανικού στρατού. Χρειάζονταν καλούς λιμένες, καλές βάσεις και αποτελεσματικά σιδηροδρομικά και οδικά δίκτυα για να εκμεταλλευτούν πλήρως τις δυνάμεις τους. Λιμάνια όπως η Αμβέρσα και η Μασσαλία και τα μεταφορικά δίκτυα της δυτικής Ευρώπης πρόσφεραν την ευκαιρία μιας άμεσης επίθεσης κατά της Γερμανίας, πράγμα που δεν ίσχυε για την Τεργέστη και το «ρήγμα της Λιουμπλιάνα» (ιδιαίτερα προσφιλές στον Τσώρτσιλ, επειδή άνοιγε ένα δρόμο -υποτίθεται- προς την Αυστρία) την Κωνσταντινούπολη ή την Θεσσαλονίκη.

Ίσως οι Βρετανοί να μην επιθυμούσαν πραγματικά να δουν τους Αμερικανούς να αναπτύσσουν πλήρως όλες τις δυνάμεις τους στην Ευρώπη. Ο Τσώρτσιλ έκανε συνεχώς συγκρίσεις μεταξύ των βρετανικών και αμερικανικών δυνάμεων στα διάφορα θέατρα του πολέμου, και διακήρυσσε ότι οι Βρετανοί είχαν το δικαίωμα να ηγούνται όπου οι βρετανικές δυνάμεις υπερτερούσαν των αμερικανικών. Η βρετανική στρατηγική θα ήταν εύλογη μόνο στην περίπτωση που η συμμαχική δύναμη που είχε αναπτυχθεί μέχρι τα τέλη του 1943 βρισκόταν στο ζενίθ - κάτι που όντως ίσχυε για τους Βρετανούς. Οι Βρετανοί, φυσικά, δεν πρόβαλαν ποτέ την άποψη ότι δεν θα έπρεπε οι αμερικανικές δυνάμεις να είναι συντριπτικά υπέρτερες των βρετανικών. Επιχειρηματολογούσαν υπέρ της καθυστέρησης της εισβολής στη Γαλλία από το Στενό της Μάγχης, επισημαίνοντας ότι υπήρχε κίνδυνος μετά την εισβολή να μπορέσουν οι Γερμανοί να συγκεντρώσουν περισσότερες μάχιμες δυνάμεις στη Γαλλία απ' όσες θα κατάφερναν να συγκεντρώσουν οι Σύμμαχοι, και επέμεναν ότι τα γερμανικά στρατεύματα έπρεπε να κρατηθούν απασχολημένα αλλού, μακριά από τη βόρεια Γαλλία. Οι Αμερικανοί φοβούνταν ότι θα απασχολούνταν περισσότερα συμμαχικά παρά γερμανικά στρατεύματα στα δευτερεύοντα μέτωπα που θα άνοιγαν, και ότι θα αφαιρούνταν αποβατικά σκάφη από σημαντικότερους στόχους.

Το θέμα των αποβατικών μέσων κυριάρχησε στις εντονότατες αγγλοαμερικανικές διαφωνίες, ειδικότερα το θέμα της διάθεσης των μεγαλύτερων αποβατικών σκαφών για τη μεταφορά αρμάτων μάχης. Η αποτυχία του Μάρσαλ, το 1942, να δοθεί άμεση προτεραιότητα στην επίθεση δια μέσου του Στενού της Μάγχης επέτρεψε στο ναυτικό των ΗΠΑ να δώσει προτεραιότητα στην ναυπήγηση πλοίων επιφανείας το 1943, με αποτέλεσμα να υπάρχουν ελάχιστα αποβατικά σκάφη το 1944. Αυτά ήσαν απαραίτητα όχι μόνο για να αποβιβάζουν στρατεύματα και οπλισμό στις υπό εχθρική κατοχή ακτές, αλλά και για να ανεφοδιάζουν τις επιτιθέμενες δυνάμεις μέχρι αυτές να καταλάβουν κάποια λιμάνια και αρχίσουν να τα χρησιμοποιούν. Μόνο αποβατικά σκάφη μπορούσαν να μεταφέρουν

Digitized by 10uk1s

εφόδια σε ανοιχτές παραλίες. Οι Αμερικανοί πίστευαν ότι οι επιχειρήσεις αντιπερισπασμού που προτιμούσαν οι Βρετανοί, θα απαιτούσαν περισσότερες δυνάμεις απ' όσες υπολόγιζαν αρχικά, μια που τα απρόβλεπτα συμβάντα του πολέμου μπορούσαν να μετατρέψουν ήσσονος σημασίας μέτωπα σε μείζον μέτωπο, να απορροφήσουν δυνάμεις και αποβατικά μέσα και να καθυστερήσουν έτσι ή να εμποδίσουν τις κύριες επιχειρήσεις τις οποίες υπετίθετο ότι θα βοηθούσαν.

Όταν οι «Τρεις Μεγάλοι» συναντήθηκαν στην Τεχεράνη, ο Στάλιν απογοήτευσε τους Βρετανούς επειδή επέμεινε ότι η απόβαση στη βόρεια Γαλλία (επιχείρηση OVERLORD) θα έπρεπε να πραγματοποιηθεί το συντομότερο δυνατό, και ο στρατιωτικός του εκπρόσωπος Στρατάρχης Βοροσίλοφ έθετε επιτακτικά την άποψη ότι «ταυτόχρονα με την απόβαση στη βόρεια Γαλλία πρέπει να διεξαχθούν επιχειρήσεις και στη νότια Γαλλία. Οι επιχειρήσεις στην Ιταλία και σε άλλα μέρη της Μεσογείου πρέπει να θεωρηθούν δευτερεύουσας σημασίας». Εντούτοις ο Στάλιν έφερνε απροσδόκητα και καλά νέα: μετά την ήττα της Γερμανίας, η Σοβιετική Ένωση θα επετίθετο στην Ιαπωνία.

Αυτή η υπόσχεση βοήθησε τον Τσώρτσιλ και τους Βρετανούς Επιτελάρχες να ενισχύσουν το θέατρο πολέμου που ευνοούσαν, τη Μεσόγειο: υποστήριξαν ότι η προοπτική μιας ρωσικής επέμβασης εναντίον της Ιαπωνίας δικαιολογούσε την εγκατάλειψη της αμφίβιας επιχείρησης BUCCANEER («Κουρσάρος») την οποία είχε σχεδιάσει η Διοίκηση Νοτιανατολικής Ασίας του Μαουντμπάτεν, για να ενθαρρύνει, όπως έλπιζαν οι Σύμμαχοι Επιτελάρχες, τον Τσανγκ Κάι-σεκ να επιτεθεί στους Ιάπωνες που βρίσκονταν στην Κίνα και στη βόρεια Βιρμανία. Οι Βρετανοί εκμεταλλεύτηκαν επίσης και την προοπτική μιας απόβασης στη νότια Γαλλία (Επιχείρηση ANVIL- «Άκμων») την οποία επιθυμούσαν και οι Αμερικανοί, για να δικαιολογήσουν την αποστολή στη Μεσόγειο αποβατικών σκαφών που θα προέρχονταν από την ακυρωμένη επιχείρηση BUCCANEER. Στην αγγλοαμερικανική διάσκεψη του Καΐρου (SEXTANT- «Εξάντας») η οποία ακολούθησε τη διάσκεψη της Τεχεράνης, έπεισαν τον Ρούσβελτ να υπαναχωρήσει από την υπόσχεση που είχε δώσει στον Τσανγκ Κάι-Σεκ, κι έτσι η επιχείρηση BUCCANEER εγκαταλείφθηκε.

Οι Βρετανοί βρήκαν σύντομα πού θα χρησιμοποιούσαν τα αποβατικά σκάφη μόλις αυτά εστάλησαν στη Μεσόγειο. Τον Νοέμβριο του 1943, άρχισε ο σχεδιασμός για μια απόβαση (SHINGLE - «Βότσαλο») στη δυτική ιταλική ακτή του Άντσιο, περίπου 25 χιλιόμετρα νοτίως της Ρώμης. Η επιχείρηση SHINGLE είχε σχεδιαστεί για να αποκόψει τις γερμανικές γραμμές υποχώρησης από την "Χειμερινή Γραμμή", από την οποία η επικείμενη επίθεση της 8ης και της 5ης Στρατιάς, όπως υπολόγιζαν, θα έτρεπε σε φυγή τους Γερμανούς, και έτσι θα επιταχυνόταν η κατάληψη της Ρώμης. Η πρώτη ημερομηνία που ορίστηκε για την επιχείρηση SHINGLE ήταν η 20ή Σεπτεμβρίου, και για την επιχείρηση αυτή τα αποβατικά σκάφη που ήσαν αναγκαία για την OVERLORD (την εισβολή στη Γαλλία από το Στενό της Μάγχης) θα παρέμεναν στη Μεσόγειο για να φύγουν μετά την 5η Ιανουαρίου 1944 και όχι μετά την 15η Σεπτεμβρίου. Σύντομα αυτές οι χρονικές επιλογές αποδείχτηκαν εξωπραγματικές επειδή και οι δύο επιθέσεις της 8ης και 5ης Στρατιάς σύντομα έχασαν την ορμή τους, μετά τις δύσκολες και κατόπιν συνεχών συγκρούσεων προελάσεις των ελαχίστων χιλιομέτρων πάνω σε εξαιρετικά τραχύ έδαφος. Στις 18 Δεκεμβρίου η επιχείρηση SHINGLE ματαιώθηκε.

Μετά τη διάσκεψη του Καΐρου, ο Τσώρτσιλ αρρώστησε. Ανάρρωνε κάπου κοντά στην Καρθαγένη όταν έμαθε την τύχη της επιχείρησης SHINGLE και, όπως έχουμε αναφέρει, ανέκτησε τις δυνάμεις του για να εκφράσει τα πικρά του παράπονα για τη στασιμότητα της εκστρατείας στην Ιταλία. Υποστήριξε μια ανανεωμένη και διευρυμένη επιχείρηση SHINGLE. Η ιδέα του ήταν ότι η απόβαση στο Άντσιο θα απειλούσε τις γερμανικές επικοινωνίες και τη "Χειμερινή Γραμμή" τους, οπότε οι Γερμανοί θα αναγκάζονταν να υποχωρήσουν στα

Digitized by 10uk1s

μετόπισθεν αυτής της «γραμμής» χωρίς να υπάρξει ανάγκη για νέες δαπανηρές συμμαχικές επιθέσεις εναντίον των θέσεών τους. Παρ' όλο που αυτό σήμαινε πρόσθετη καθυστέρηση για την αναχώρηση των αποβατικών σκαφών από τη Μεσόγειο προς τη Βρετανία για την επιχείρηση OVERLORD, οι αμερικανικές αρχές συμφώνησαν. Σε αντάλλαγμα άδραξαν την ευκαιρία να υποστηρίξουν ότι οι επιχειρήσεις στο Αιγαίο έπρεπε να περάσουν σε δεύτερη μοίρα.

Στις 22 Ιανουαρίου, δύο συμμαχικές μεραρχίες, ενισχυμένες με ειδικές μονάδες, αποβιβάστηκαν στο Άντσιο. Οι Γερμανοί ενήργησαν ταχύτατα: η Ανωτέρα Διοίκηση έστειλε ενισχύσεις από τη Γερμανία και τη Γαλλία, ενώ ο Κέσελρινγκ συγκέντρωνε στρατεύματα στην Ιταλία για να αντιμετωπίσει τη νέα εισβολή. Ο Αμερικανός διοικητής των συμμαχικών δυνάμεων Στρατηγός Λούκας φάνηκε διστακτικός, και μετά 2 μέρες, αντί οι Σύμμαχοι να απειλούν τις γερμανικές επικοινωνίες, βρέθηκαν παγιδευμένοι στο σημείο απόβασης. Ο Τσώρτσιλ έγραφε: «Αντί να εξαπολύσουμε μια αγριόγατα στην ακτή, βγάλαμε μια ξεβρασμένη φάλαινα», παραπονιόταν για έλλειψη δυναμικότητας εκ μέρους της αμερικανικής πλευράς, και προέτρεψε τον Αλεξάντερ να δώσει αυστηρές διαταγές στους υφιστάμενούς του Αμερικανούς διοικητές. (Δυστυχώς, η προσήνεια του Αλεξάντερ οδηγούσε συχνά σε έλλειψη δυναμισμού και σαφήνειας). Τα συμμαχικά στρατεύματα στο Άντσιο βρέθηκαν σε ασφυκτικό κλοιό. Αντί να βοηθήσουν αυτά τις κύριες συμμαχικές δυνάμεις να διασπάσουν τις γερμανικές γραμμές, έπρεπε οι κύριες δυνάμεις να βοηθήσουν τις τρεισήμισι μεραρχίες του Άντσιο οι οποίες, τέλη Ιανουαρίου 1944, βρίσκονταν αντιμέτωπες με πέντε γερμανικές, και από τα μέσα Φεβρουαρίου είχαν να αντιμετωπίσουν κατά ξηράν διπλάσιες εχθρικές δυνάμεις από τις δικές τους.

Στο μεταξύ, οι κύριες συμμαχικές δυνάμεις στη νότια Ιταλία είχαν φτάσει στο πιο δύσκολο και επίφοβο σημείο των γερμανικών χειμερινών θέσεων, τη "Γραμμή Γουσταύου" στους ποταμούς Γκαριλιάνο και Ράπιντο, στην οποία περιλαμβανόταν και ο δεσπόζων ορεινός όγκος του Μόντε Κασσίνο. Μια επίθεση που άρχισε στις 17 Ιανουαρίου με στόχο τη διάβαση του Ράπιντο υπήρξε ολέθρια αποτυχία, ενώ τρεις επιθέσεις (δύο τον Φεβρουάριο και μία τον Μάρτιο) που επιχειρήθηκαν κατά του Μόντε Κασσίνο απωθήθηκαν: η πρώτη έγινε από αμερικανικές δυνάμεις· η δεύτερη, μετά από παρατεταμένο σφυροκόπημα με τηλεβόλα και βόμβες, από το οποίο καταστράφηκε και το αβαείο, έγινε από ινδικές, νεοζηλανδικές και αμερικανικές δυνάμεις· η τρίτη από νεοζηλανδικές και ινδικές δυνάμεις, μετά από μια ημέρα κατά την οποία πάνω από 700 αεροπλάνα και 790 πυροβόλα βομβάρδισαν και σφυροκόπησαν τις γερμανικές θέσεις. Η επίσημη βρετανική στρατιωτική ιστορία εφιστά την προσοχή μας σε δύο πράγματα: πρώτον, «Το αξεπέραστο μαχητικό πνεύμα των γερμανικών στρατευμάτων»· δεύτερον, «Υπάρχουν ελάχιστα στοιχεία που να αποδεικνύουν ότι οι [Βρετανοί και Αμερικανοί] ανώτατοι διοικητές ... είχαν εξοικειωθεί με το έδαφος με οποιονδήποτε άλλο τρόπο πέρα από τη μελέτη χαρτών και αεροφωτογραφιών και την εξ αποστάσεως παρακολούθηση με τα κυάλια [...] Είναι πολύ αμφίβολο αν αυτοί οι διοικητές αντιλήφθηκαν πραγματικά το εξαιρετικά δύσβατο του εδάφους ή αν κατάλαβαν σε τι κίνδυνο εξέθεταν τα στρατεύματά τους».

Η επιτυχής γερμανική άμυνα στο Κασσίνο πυροδότησε περισσότερες αγγλοαμερικανικές διενέξεις. Το Κασσίνο σήμαινε ότι τα αποβατικά έπρεπε να ανεφοδιάζουν το προγεφύρωμα του Άντσιο και, συνεπώς, δεν μπορούσαν να ετοιμαστούν για την αποβατική επιχείρηση ANVIL στη νότια Γαλλία, μια διαδικασία που απαιτούσε 10 εβδομάδες. Οι Βρετανοί επιτελάρχες και ο Βρετανός ανώτατος διοικητής των δυνάμεων της Μεσογείου Στρατηγός Ουίλσον, υποστήριζαν ότι θα έπρεπε να ματαιωθεί εντελώς η επιχείρηση ANVIL, και όλες οι δυνάμεις της Μεσογείου να επικεντρωθούν στην Ιταλία για να κρατήσουν τις εκεί γερμανικές δυνάμεις απασχολημένες. Το αμερικανικό JCS επέμενε να πραγματοποιηθεί η επιχείρηση ANVIL και υποσχέθηκε μάλιστα να βοηθήσει στέλνοντας αποβατικά από τον

Digitized by 10uk1s

Ειρηνικό στη Μεσόγειο. Τέλη Μαρτίου, όταν ο Στρατηγός Ουίλσον ανακοίνωσε ότι οι κύριες συμμαχικές δυνάμεις δεν θα μπορούσαν να βοηθήσουν στο Άντσιο πριν από τα μέσα Μαΐου, οι Σύμμαχοι συμφώνησαν να αναβάλουν την επιχείρηση ANVIL· ωστόσο οι Αμερικανοί επιτελάρχες «συγκλονίστηκαν και δυσαρεστήθηκαν» από την άρνηση των Βρετανών να συμφωνήσουν σε μια οριστική ημερομηνία για την επιχείρηση ANVIL. Προκειμένου να τρομάξουν τους Βρετανούς με την παλιά απειλή ότι θα έδιναν προτεραιότητα στον πόλεμο κατά της Ιαπωνίας, οι Αμερικανοί απέσυραν την προσφορά τους για αποβατικά σκάφη από τον Ειρηνικό. Στα τέλη του Απριλίου, ωστόσο, οι Βρετανοί επιτελάρχες είπαν στους Αμερικανούς ότι προτιμούσαν μια απόβαση στη νότια Γαλλία μετά την έναρξη της επιχείρησης OVERLORD και πρότειναν ότι έπρεπε να γίνουν προετοιμασίες για την απόβαση αυτή, σε περίπτωση που θα φαινόταν καταλληλότερο να προχωρήσουν σε επιπρόσθετες αμφίβιες επιχειρήσεις στην ιταλική ακτή. Καθησυχασμένοι οι Αμερικανοί άρχισαν να αποστέλλουν τα αποβατικά τους σκάφη στη Μεσόγειο. Όπως θα δούμε όμως, η βρετανική υποστήριξη της επιχείρησης ANVIL κάθε άλλο παρά αξιόπιστη ήταν.

Αργά στις 11 Μαΐου 1944, οι μάχιμες μονάδες των συμμαχικών χερσαίων δυνάμεων στην Ιταλία, που περιλάμβαναν τότε 254.000 οπλίτες της Βρετανικής Αυτοκρατορίας (από τους οποίους περίπου 45.000 ήταν Καναδοί) 230.000 Αμερικανούς. 72.000 Γάλλους και 46.000 Πολωνούς, εξαπέλυσαν την εαρινή τους επίθεση (με την κωδική ονομασία DIADEM - «Διάδημα»). Πέντε μέρες αργότερα, οι Γερμανοί αποσύρθηκαν από το Κασσίνο. Τα πολωνικά στρατεύματα κατέλαβαν τα ερείπια του αβαείου, αλλά το Γαλλικό Εκστρατευτικό Σώμα ήταν αυτό που διακρίθηκε, με μια λαμπρή κίνηση υπερφαλάγγισης μέσα από τα βουνά νοτίως της κοιλάδας του Λίρι, με την οποία απείλησε τα νώτα των γερμανικών θέσεων στο Κασσίνο. Το Σώμα διοικούσε ο Ζουέν, ο οποίος είχε παραμείνει πιστός στην κυβέρνηση του Βισύ μέχρι τον Νοέμβριο του 1942. Μεγάλο μέρος των υπαξιωματικών και οπλιτών αποτελούνταν από Μαροκινούς και Αλγερινούς του παλιού γαλλικού στρατού της Βόρειας Αφρικής. Η ικανότητά τους να πολεμούν σε ορεινό έδαφος τους απάλλασσε από τους περιορισμούς που είχαν επιβληθεί στις βρετανικές και αμερικανικές μονάδες που εξαρτώνταν από μηχανοκίνητα μέσα. Κάθε βρετανική μεραρχία διέθετε πάνω από 3.000 οχήματα· και ενώ οι μεραρχίες πεζικού μπορούσαν να τα καταφέρνουν προσωρινά δίχως πολλά από τα οχήματά τους, δεν ίσχυε το ίδιο για τις θωρακισμένες μεραρχίες. Σε διάταξη φάλαγγας, μια βρετανική θωρακισμένη μεραρχία καταλάμβανε ένα δρόμο μήκους 220 χιλιομέτρων. Σε ορεινό έδαφος, με στενούς δρόμους και πολλούς χειμάρρους, τέτοιες μονάδες προχωρούσαν αργά και αναπτύσσονταν δύσκολα, ενώ οι Γάλλοι, έτοιμοι για πεζοπορία και μεταφορά των εφοδίων τους με μουλάρια, ήσαν ταχύτεροι και ελίσσονταν πιο ελεύθερα. Οι δυνάμεις του Ζουέν έπαιξαν κύριο ρόλο στη διάσπαση της γερμανικής αμυντικής γραμμής που είχε το κέντρο της στο Κασσίνο, και εν συνεχεία, στην επόμενη φάση της επίθεσης που ξεκίνησε στις 23 Μαΐου με την έφοδο στη "Γραμμή Χίτλερ", επανέλαβαν την επιτυχία τους. Καθώς οι Καναδοί εξαπέλυαν επίθεση προς την κοιλάδα του Λίρι από την περιοχή του Κασσίνο, οι Γάλλοι υπερφαλάγγιζαν τους Γερμανούς που αμύνονταν στα βουνά του Αουρούντσι. Αυτό ανάγκασε τους Γερμανούς να αρχίσουν μια σταδιακή υποχώρηση προς την τελευταία γραμμή τους νοτίως της Ρώμης.

Στο μεταξύ, οι αμερικανικές δυνάμεις στο προγεφύρωμα του Άντσιο χτύπησαν βόρεια προς το Βαλμοντόνε για να αποκόψουν τη γερμανική γραμμή επικοινωνιών. Οι δυνάμεις που είχαν αποβιβαστεί στο Άντσιο ήσαν έτοιμες να πραγματοποιήσουν το αρχικό σχέδιο παρεμπόδισης της γερμανικής υποχώρησης. Ωστόσο το σχέδιο ναυάγησε όταν, στις 25 Μαΐου, ο Στρατηγός Μαρκ Κλαρκ, Αμερικανός διοικητής της 5ης Αγγλοαμερικανικής Στρατιάς, έδωσε μια από τις πιο ανόητες διαταγές του πολέμου. Αγνοώντας τις επιθυμίες του Αλεξάντερ, του γενικού διοικητή, είπε στον διοικητή των αμερικανικών στρατευμάτων, ο οποίος αναμενόταν να φτάσει στο Βαλμοντόνε σε 24 ώρες, να αλλάξει πορεία και να προελάσει απευθείας στη Ρώμη. Ο Κλαρκ «ήθελε να έχουν τα στρατεύματά του την τιμή να

Digitized by 10uk1s

καταλάβουν τη Ρώμη»· αλλά αυτός ο «θρίαμβος» ξεχάστηκε σύντομα και ο Κλαρκ αναφέρεται τώρα ως ο στρατηγός που επέτρεψε στη 10η γερμανική στρατιά να διαφύγει. Οι γερμανικές δυνάμεις έκαναν μια τακτική υποχώρηση και τα στρατεύματα του Κλαρκ μπήκαν στη Ρώμη στις 4 Ιουνίου 1944. Δύο μέρες αργότερα, οι Σύμμαχοι αποβιβάζονταν στη Νορμανδία.

Η συμμαχική εκστρατεία στην Ιταλία βοήθησε την εισβολή στη Γαλλία, κρατώντας τις γερμανικές δυνάμεις μακριά από τη Νορμανδία. Την Ημέρα της Απόβασης στη Νορμανδία (D-Day) οι Γερμανοί είχαν στην Ιταλία 7 μηχανοκίνητες μεραρχίες· ενώ στη Γαλλία και στις Κάτω Χώρες είχαν 11, και στο ανατολικό μέτωπο 26. Από το σύνολο των γερμανικών μεραρχιών που ήταν διαθέσιμες για μάχη (ανεξαρτήτως ποιότητας) υπήρχαν 163 στο ανατολικό μέτωπο, 27 στην Ιταλία και 50 στη Γαλλία. Η συμμαχική εισβολή στη Νορμανδία, περιορισμένη σε δύναμη λόγω των διαθέσιμων αποβατικών σκαφών, μπορούσε να πραγματοποιηθεί μόνο αν οι γερμανικές δυνάμεις ταχείας ανάπτυξης στη Γαλλία ήταν κι αυτές αντίστοιχα περιορισμένες κατά την περίοδο που θα ακολουθούσε αμέσως μετά την εισβολή. Η ιταλική εκστρατεία βοήθησε επίσης επειδή απείλησε τη νοτιοανατολική Ευρώπη, όπου βρίσκονταν περίπου 40 γερμανικές ή ελεγχόμενες από Γερμανούς μεραρχίες -ομολογουμένως όχι ιδιαίτερα αξιόμαχες- τη μέρα που έγινε η απόβαση στη Νορμανδία. Ήταν, επομένως, επιτυχημένη η ιταλική εκστρατεία.

Η Ιταλία, ωστόσο, προκάλεσε αγγλοαμερικανικές διενέξεις οι οποίες εντάθηκαν μετά την κατάληψη της Ρώμης, καθώς επί μήνες δεν οδηγούσαν πουθενά. Μέχρι να συνδεθούν οι Σύμμαχοι με το προγεφύρωμα στο Άντσιο, οι Τσώρτσιλ και Μπρουκ υποστήριζαν ότι η ανάγκη για αποβατικά σκάφη στο Άντσιο απέκλειε την επιχείρηση ANVIL, δηλαδή την απόβαση στη νότια Γαλλία. Τώρα όμως. μετά την κατάληψη της Ρώμης, επέμεναν ότι θα έπρεπε να επιτραπεί στον Αλεξάντερ να δρέψει «όλους τους καρπούς της νίκης του», δίχως να εμποδιστεί από αφαίμαξη δυνάμεων για την επιχείρηση ANVIL. Ο Αλεξάντερ πρότεινε να προελάσει προς την κοιλάδα του Πάδου, και από εκεί, μέσω Τεργέστης, στο "Ρήγμα της Λιουμπλιάνα", την οποία θα κυρίευε προς τα τέλη Αυγούστου. Από εκεί, το "Ρήγμα της Λιουμπλιάνα" θα άνοιγε τον δρόμο, μέσα από τις αυστριακές Άλπεις, για το Κλάγκενφουρτ και την Αυστρία.

Μεταγενέστεροι συγγραφείς έχουν αναγάγει την εμφατική υποστήριξη της πρότασης του Αλεξάντερ από τον Τσώρτσιλ σε κρίσιμο επεισόδιο της ιστορίας του 20ού αιώνα. Αποτελεί παράδειγμα, υποστηρίζουν, της προφητικής σοφίας του Τσώρτσιλ. Διαβεβαιώνουν ότι αυτό που σκεφτόταν ο Τσώρτσιλ ήταν η παρεμπόδιση της εξάπλωσης των σοβιετικών δυνάμεων στην ανατολική Ευρώπη. Τα στρατεύματα του Αλεξάντερ θα προλάβαιναν τον Κόκκινο Στρατό και θα εδραίωναν φιλελεύθερα δημοκρατικά πολιτεύματα σε χώρες οι οποίες ήταν ειδάλλως καταδικασμένες να πέσουν στα χέρια των κομμουνιστών. Η επιχείρηση ANVIL, επιμένουν αυτοί οι υπομνηματιστές, αποτελούσε ένα ισχνό υποκατάστατο αυτού του μεγάλου ελιγμού. Πάντως, τον ίδιο καιρό ο Τσώρτσιλ τόνιζε τη βοήθεια που θα μπορούσε να προσφέρει η κίνηση του Αλεξάντερ στην προέλαση του Κόκκινου Στρατού και στους Γιουγκοσλάβους παρτιζάνους. Σύμφωνα με τον Τσώρτσιλ, και μόνο η κατάληψη της Τεργέστης θα προκαλούσε «αναταράξεις στην Ουγγαρία, τη Γιουγκοσλαβία, την Αλβανία, την Ελλάδα, το Αιγαίο, την Τουρκία, τη Βουλγαρία και τη Ρουμανία».

Οι Αμερικανοί Επιτελάρχες πίστευαν ότι οι Βρετανοί ομόλογοί τους είχαν ήδη συμφωνήσει, «όταν οι Μάρσαλ, Κινγκ και Άρνολντ βρέθηκαν στην Αγγλία αμέσως μετά την απόβαση στη Νορμανδία», ότι οι συμμαχικές χερσαίες δυνάμεις στην Ιταλία δεν θα προχωρούσαν πέρα από τη γραμμή Πίζα-Ρίμινι. Για άλλη μια φορά, η βρετανική εμμονή στους αντιπερισπασμούς στη Μεσόγειο προκάλεσε την οργή των Αμερικανών. Ο Μάρσαλ και οι συνάδελφοί του θεωρούσαν ότι ήταν αδύνατο να κρατήσουν τους Βρετανούς, ει μη μόνον

Digitized by 10uk1s

στιγμιαία, προσηλωμένους σε έναν στόχο. Για άλλη μια φορά, επίσης, ο Τσώρτσιλ, ο Μπρουκ και ο Αλεξάντερ, από τη μεριά τους, έβρισκαν τους Αμερικανούς δύσκαμπτους και χωρίς φαντασία. Για τον Τσώρτσιλ, «ο συνδυασμός Άρνολντ, Κινγκ και Μάρσαλ αποτελεί μία από τις πιο ηλίθιες στρατηγικές ομάδες που εμφανίστηκε ποτέ». Στις 26 Ιουνίου 1944, οι Βρετανοί Επιτελάρχες πρότειναν την ματαίωση της επιχείρησης ANVIL. Οι Αμερικανοί Επιτελάρχες απάντησαν αμέσως εκφράζοντας «πλήρη διαφωνία ... Το επιθυμητό είναι να αναπτύξουμε όσο περισσότερες αμερικανικές μεραρχίες γίνεται στη Γαλλία και μάλιστα το συντομότερο δυνατόν. Μια επιτυχής προέλαση της δύναμης του Αλεξάντερ στην Ιταλία δεν προάγει αυτή τη δυνατότητα». Την επομένη ο Τσώρτσιλ τηλεγράφησε στον Ρούσβελτ και τον παρότρυνε, «να εξετάσετε προσωπικά το εν λόγω θέμα λεπτομερώς [...] Το ύφος των Αμερικανών Επιτελαρχών είναι αυθαίρετο και εγώ, βεβαίως, δεν διαβλέπω καμία προοπτική συμφωνίας». Ο Ρούσβελτ του απάντησε προβάλλοντας απόψεις που ανήκαν ολοφάνερα στον Μάρσαλ, και που αποδείκνυαν τη ματαιότητα των επιχειρημάτων του Τσώρτσιλ, επισημαίνοντας ότι ήταν αδύνατον να διατηρήσουν πάνω από 6 μεραρχίες στη διάβαση του Ρήγματος της Λιουμπλιάνα.

Οι Βρετανοί Επιτελάρχες έπεισαν τον Τσώρτσιλ να υποχωρήσει αλλά, όπως είπε στον Ρούσβελτ, «θλιβόμαστε βαθύτατα [...] Η κυβέρνηση της Αυτού Μεγαλειότητος, κατόπιν συμβουλής των Επιτελαρχών της, οφείλει να καταθέσει μια διαμαρτυρία». Στο δικό του προσχέδιο απάντησης στον Ρούσβελτ αρνιόταν να συνεργαστεί στην επιχείρηση ANVIL. Η ανησυχία του για το βρετανικό γόητρο αποκαλύπτεται σε αυτό το ανεπίδοτο κείμενο:

> Συμφωνήσαμε να διευθύνετε εσείς την επιχείρηση OVERLORD ... κι εμείς να αναλάβουμε τη διοίκηση στη Μεσόγειο. Αλλά κανείς ποτέ δεν συλλογίστηκε πως καθετί ελπιδοφόρο στη Μεσόγειο θα πετιόταν στην άκρη σαν στυμμένη λεμονόκουπα, προκειμένου να αποσπαστούν μερικά ελάσσονα οφέλη που θα βοηθούσαν το υπό την εποπτεία σας θέατρο του πολέμου.

Οι λέξεις του Τσώρτσιλ «ελάσσονα οφέλη» δείχνουν έλλειψη κατανόησης του σκοπού της απόβασης στη νότια Γαλλία, για να εξασφαλιστεί ως βάση η Μασσαλία. Στα τέλη του 1944 πέρασαν από τη Μασσαλία περισσότερα εφόδια από οποιοδήποτε άλλο λιμάνι (18.000 τόνοι ημερησίως, σε σύγκριση με τους 16.600 τόνους που περνούσαν από την Αμβέρσα και με τους 5-6.000 τόνους που περνούσαν από το Χερβούργο, τη Χάβρη και τη Ρουέν). Την τελευταία στιγμή ο Τσώρτσιλ προσπάθησε και πάλι να μπλοκάρει την επιχείρηση ANVIL, αυτή τη φορά προτείνοντας αντ' αυτής μια απόβαση στη βορειοδυτική ακτή της Γαλλίας. Η αντιπαράθεση απόψεων αναζωπυρώθηκε και επί τέσσερις μέρες ο Τσώρτσιλ ταλαιπωρούσε τους Αμερικανούς με παράπονα και προσπαθούσε να εξασφαλίσει την υποστήριξη του Χόπκινς για να παραγκωνίσει τον Μάρσαλ. Στις 8 Αυγούστου, τελικά, υποχώρησε, μόλις μία εβδομάδα πριν πραγματοποιηθεί τελικά -από Αμερικανούς και Γάλλους- η επιχείρηση ANVIL η οποία είχε τώρα μετονομαστεί σε DRAGOON («Δραγώνος»). Βραχυπρόθεσμα οι Βρετανοί είχαν δίκιο: οι σφοδρές επιθέσεις των Συμμάχων στην Ιταλία θα είχαν αποσπάσει περισσότερους Γερμανούς από τις περιοχές εισβολής στη βόρεια Γαλλία· αλλά οι Αμερικανοί είχαν δίκιο στο ότι η κατάληψη της Μασσαλίας επέτρεψε τελικά να επιτεθούν στη Γερμανία πολύ περισσότερες αμερικανικές μεραρχίες.

Η εκστρατεία στην Ιταλία έδειξε ότι οι Σύμμαχοι μπορούσαν να εισβάλουν επιτυχώς στην ηπειρωτική Ευρώπη, αλλά επίσης έδειξε ότι και οι αμυνόμενοι Γερμανοί είχαν πιθανότητες να νικήσουν τους Συμμάχους εισβολείς, ακριβώς μετά από μια αμφίβια έφοδο. Επί ένα χρόνο πριν από την Ημέρα της Απόβασης, η προοπτική του «Δευτέρου Μετώπου», η αμερικανο-βρετανική εισβολή στη βορειοδυτική Ευρώπη, κυριαρχούσε και καθόριζε τη στρατηγική.

Digitized by 10uk1s

ΡΩΣΙΑ

Στο πρώτο μέτωπο, της ρωσογερμανικής αναμέτρησης, γίνονταν οι περισσότερες μάχες - αλλά οι Γερμανοί κοιτούσαν όλο και πιο συχνά πίσω τους, προς τους Βρετανούς και τους Αμερικανούς. Ο Χίτλερ, δικαιώνοντας σε κάποιο βαθμό τη βρετανική πλευρά στις αγγλοαμερικανικές αντιπαραθέσεις περί στρατηγικής, φοβόταν εισβολή και στα Βαλκάνια και στη Νορβηγία. Στα τέλη του 1943 υπήρχαν 195 γερμανικές μεραρχίες στη Ρωσία και 84 σε άλλες περιοχές εκτός Ράιχ - κι όμως δεν διέφεραν πολύ σε ανθρώπινο δυναμικό, μιας και στη Ρωσία οι γερμανικές μονάδες έχαναν άνδρες ολοένα· υπήρχαν 2.850.000 Γερμανοί στρατιώτες στη Ρωσία, και άλλοι 2.440.000 αλλού. Επιπλέον, τα στρατεύματα εκτός Ρωσίας δεν ήσαν πλέον μόνο δεύτερης διαλογής μονάδες ή άνδρες από το ανατολικό μέτωπο που αναπαύονταν και ανασυντάσσονταν.

Μετά το Κουρσκ, στο ανατολικό μέτωπο ο Κόκκινος Στρατός υπερτερούσε αριθμητικά. Στα τέλη του 1943 διέθετε χερσαία στρατεύματα άνω των 5.000.000, είτε αναπτυγμένα σε σχηματισμούς μάχης είτε σε εφεδρεία. Ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος, ωστόσο, απέδειξε ότι οι πολυάριθμοι στρατοί δεν έφερναν από μόνοι τους τη νίκη. Ο γερμανικός στρατός παρέμεινε ως το τέλος ανώτερος όλων, σε επιτελικό έργο και σε ηγεσία κατώτερων κλιμακίων. Οι γερμανικές μονάδες αντιδρούσαν, ακόμη, ταχύτατα και οι αποφάσεις λαμβάνονταν γοργά, αλλά μετά το 1943, οι καλύτερες ρωσικές μονάδες, με νέο εξοπλισμό, κινούνταν πολύ γρηγορότερα απ' ό,τι οι περισσότερες γερμανικές μεραρχίες. Τα αμερικανικής κατασκευής φορτηγά οχήματα του Κόκκινου Στρατού βελτίωσαν την ικανότητά του για ελιγμούς. Η κίνηση που διέθεταν στους 4 ή στους 6 τροχούς τα καθιστούσε εύχρηστα στο λασπώδες έδαφος, βασικό εμπόδιο των μετακινήσεων στο ανατολικό μέτωπο. Το 1943 το ρωσικό πυροβολικό, στο οποίο υπηρετούσε η ελίτ του στρατεύματος, απέβη φοβερό όπλο στις προσχεδιασμένες επιθέσεις.

Έτσι, από το καλοκαίρι του 1943, η γερμανική διοίκηση έχασε την πρωτοβουλία στο ανατολικό μέτωπο και οι σοβιετικές επιθέσεις διαδέχονταν η μία την άλλη - με λίγα σύντομα διαστήματα ανάπαυλας, όταν όλο το ανατολικό μέτωπο παρέμενε σταθερό. Στη χρονιά που πέρασε, από τη μάχη στο Κουρσκ μέχρι τον Ιούνιο του 1944, έγιναν πολλές γερμανικές αντεπιθέσεις και υπήρξαν κάποιες ουσιαστικές γερμανικές νίκες, αλλά κυριαρχούσαν οι ρωσικές επιθέσεις, πότε στο ένα τμήμα του μετώπου και πότε στο άλλο, οι οποίες ανάγκαζαν τις γερμανικές μηχανοκίνητες δυνάμεις να τρέχουν από το ένα σημείο κρίσεως στο άλλο. Οι Γερμανοί διοικητές στα πεδία των μαχών θα προτιμούσαν σκόπιμες και συγκροτημένες υποχωρήσεις που θα τους έδιναν τη δυνατότητα να συγκεντρώσουν εφεδρείες και να ανακτήσουν τη στρατηγική τους ευελιξία, αλλά ο Χίτλερ απέρριπτε συνεχώς τέτοιες προτάσεις, και οι Γερμανοί με δυσκολία διατηρούσαν μια συνεκτική άμυνα στη διάρκεια των μεγάλων και ενίοτε εσπευσμένων και ανοργάνωτων υποχωρήσεων. Μεταξύ 1943 και 1944 ο Κόκκινος Στρατός προέλασε σε μερικούς τομείς μέχρι και 950 χιλιόμετρα, εκκαθάρισε την Ουκρανία από τους Γερμανούς, εισέβαλε στη Ρουμανία, διέσχισε τα προπολεμικά πολωνικά σύνορα και έσπασε τελικά την παρατεταμένη πολιορκία του Λένινγκραντ. Ο Χίτλερ προέβη σε μια ρητορική απάντηση. Μετονόμασε αισιόδοξα τις νότιες ομάδες -την Ομάδα Στρατιών Νότου και την Ομάδα Στρατιών Α- σε Ομάδες Στρατιών Βόρειας Ουκρανίας και Ομάδα Στρατιών Νότιας Ουκρανίας, περιοχές από τις οποίες οι Γερμανοί είχαν εκδιωχθεί. Η μόνη τους ελπίδα να δικαιώσουν τις νέες ονομασίες τους θα εμφανιζόταν αν οι Γερμανοί αμυνόμενοι αναχαίτιζαν τις δυνάμεις εισβολής στη Νορμανδία και απελευθέρωναν δυνάμεις για το ανατολικό μέτωπο.

Digitized by 10uk1s

13
Η ημέρα της απόβασης (D-Day) και η νίκη στην Ευρώπη

ΑΠΟ ΤΙΣ ΠΡΩΤΕΣ ΜΕΡΕΣ του 1944, τόσο οι Γερμανοί όσο και οι Σύμμαχοι γνώριζαν ότι η αγγλοαμερικανική εισβολή στη βορειοδυτική Ευρώπη επρόκειτο σύντομα να πραγματοποιηθεί και ότι η επιτυχία ή η αποτυχία της θα έκρινε το αποτέλεσμα του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου. Η αποτυχία, και η επακόλουθη μεταφορά γερμανικών δυνάμεων στην ανατολή θα άλλαζαν τις γερμανικές προοπτικές και στα δύο μέτωπα και θα καθιστούσαν πολύ πιθανότερο το αδιέξοδο και τον συμβιβασμό.

Οι μακρόχρονες προετοιμασίες και στις δύο πλευρές του Στενού της Μάγχης πριν από την Ημέρα της Απόβασης, την 6η Ιουνίου 1944, ήταν σχολαστικές και φανερές. Στις ακτές της Γαλλίας και του Βελγίου, συνεργεία εργατοτεχνιτών που μίσθωσε ή επιστράτευσε δια της βίας η οργάνωση Τοντ, έχτιζαν τσιμεντένια πυροβολεία και γέμιζαν με αγκαθωτά εμπόδια παραλίες και αναπεπταμένα πεδία, ενώ, στη Βρετανία, μάζες στρατιωτών συνέρρεαν στους δρόμους και ο εξοπλισμός ήταν ήδη έτοιμος στη νότια αγγλική ύπαιθρο. Ο Γιοντλ, στρατιωτικός σύμβουλος του άμεσου περιβάλλοντος του Χίτλερ, προέβλεψε «τον αποφασιστικό αγώνα για την έκβαση του πολέμου και του μέλλοντός μας». Ο Ρόμμελ, επικεφαλής των δυνάμεων άμυνας, περίμενε «την πλέον αποφασιστική μάχη του πολέμου που θα καθορίσει τη μοίρα του γερμανικού λαού». Ο Χίτλερ είχε ετοιμάσει εκ των προτέρων ένα μήνυμα που θα επέδιδε στους «στρατιώτες του δυτικού μετώπου» κατά την «ιστορική ώρα» της εισβολής, καλώντας τους να υπερασπίσουν «την εθνική ασφάλεια, την ύπαρξη και το μέλλον του λαού μας». Στις αρχές του 1944, έστειλε τον Ρόμμελ να επισπεύσει την κατασκευή του «Ατλαντικού τείχους», δηλαδή των πυροβολείων από ατσάλι και τσιμέντο και των εμποδίων για τα αμφίβια, τα άρματα μάχης και τις αερομεταφερόμενες δυνάμεις. Σε 5 μήνες, ο στρατός τοποθέτησε δυόμισι εκατομμύρια νάρκες. Η δύναμη του γερμανικού στρατού στο δυτικό μέτωπο αυξήθηκε από 53 σε 58 μεραρχίες (οι πρόσθετες ήταν μεραρχίες πάντσερ που βοήθησαν στη δημιουργία ενός ισχυρού, θωρακισμένου σώματος).

Οι γερμανικές μεραρχίες ταχείας ανάπτυξης στη Γαλλία περιλάμβαναν τις καλύτερες μάχιμες μονάδες του κόσμου. Οι Γερμανοί είχαν επίγνωση του γεγονότος (μετά από χρόνια πολέμου υπηρετούσαν σ' αυτές βετεράνοι επιτυχών αναμετρήσεων με ρωσικά, βρετανικά και αμερικανικά στρατεύματα) και το ηθικό τους ήταν υψηλό. Αγνοώντας την ισχύ του συμμαχικού οπλοστασίου, ήσαν σίγουροι για την επικράτησή τους. Ο Στρατάρχης φον Ρούντστεντ, αρχιστράτηγος του δυτικού μετώπου, ο Στρατηγός Γκέυρ φον Σβέππενμπουργκ, διοικητής της Δυτικής Ομάδας Τεθωρακισμένων και ο Στρατάρχης Ρόμμελ, διαφωνούσαν για τον τρόπο που θα χρησιμοποιούνταν αυτά τα στρατεύματα. Ο Ρούντστεντ και ο Γκέυρ ήθελαν να κρατήσουν πίσω τα θωρακισμένα τμήματα για μια οργανωμένη αντεπίθεση κατά του κυρίου όγκου του συμμαχικού προγεφυρώματος· βασισμένοι στην ευελιξία και στην ανώτερη διοίκηση, θα μπορούσαν να συγκεντρώσουν, σε κρίσιμα σημεία, μεγαλύτερη δύναμη απ' όση θα μπορούσαν να συγκεντρώσουν ταυτοχρόνως οι Βρετανοί και οι Αμερικανοί στα προγεφυρώματά τους. Όμως ο Ρόμμελ, σε αντίθεση με τον Ρούντστεντ, είχε εμπειρία από συμμαχικούς τακτικούς βομβαρδισμούς, και πρόβλεπε ότι οι συμμαχικές αεροπορικές επιθέσεις θα ανέτρεπαν το πλεονέκτημα της γερμανικής πλευράς (την χρήση οδικών και σιδηροδρομικών αρτηριών) έναντι της εξάρτησης των Συμμάχων από θαλάσσιες ενισχύσεις. Γι' αυτό υποστήριξε ότι η εισβολή έπρεπε να αποκρουστεί στην ακτή κατά τις πρώτες μέρες ή και ακόμη κατά τις πρώτες ώρες. Ήθελε να αναπτύξει τις καλύτερες γερμανικές μονάδες κοντά στην ακτή. Ο Χίτλερ επέβαλε έναν συμβιβασμό: παραχώρησε στον Ρόμμελ 3 μεραρχίες πάντσερ και κράτησε τις υπόλοιπες για εφεδρεία. Επειδή ο

Digitized by 10uk1s

Ρόμμελ δεν γνώριζε πού θα αποβιβάζονταν οι Σύμμαχοι (η γερμανική Υπηρεσία Πληροφοριών δεν είχε καταφέρει να μάθει ούτε τον χρόνο ούτε τον τόπο της επίθεσης) κράτησε μια μεραρχία στις νορμανδικές ακτές, κοντά στην περιοχή όπου έγινε τελικά η εισβολή, μία άλλη κοντά στην Αμιένη, κοντά στην περιοχή όπου θεωρούσε πιθανότερη μιαν επίθεση, και την τρίτη ενδιάμεσα. Για την παράκτια άμυνα, ο Ρόμμελ έπρεπε να στηριχθεί σε μεραρχίες πεζικού ποιοτικά άνισες: από στατικές μεραρχίες δεύτερης διαλογής -που περιλάμβαναν ένα μεγάλο ποσοστό *Osttruppen,* δηλαδή εθελοντές πρώην αιχμαλώτους του Κόκκινου Στρατού, ανάμικτους με Γερμανούς κληρωτούς παλαιών κλάσεων- μέχρι και πρώτης τάξεως μεραρχίες αλεξιπτωτιστών. Δεκαεννέα μεραρχίες στη δύση ήταν μεραρχίες πεζικού πρώτης γραμμής[5].

Οι Σύμμαχοι εξαπάτησαν τους Γερμανούς κάνοντάς τους να πιστέψουν ότι διέθεταν περίπου 80 μεραρχίες στη Βρετανία, ενώ στην πραγματικότητα είχαν μόνο 37 διαθέσιμες εκεί, συμπεριλαμβανομένων 4 αερομεταφερόμενων και 10 θωρακισμένων. Μόλις θα αποκτούσαν επαρκείς λιμένες, μπορούσαν να έρθουν 40 επιπλέον μεραρχίες από τις ΗΠΑ με ρυθμό άφιξης 4 ή 5 τον μήνα. Οι βρετανικές και οι αμερικανικές χερσαίες δυνάμεις, επομένως, δεν ήσαν συντριπτικά ανώτερες, αλλά οι συμμαχικές αεροπορικές και ναυτικές δυνάμεις άλλαξαν την ισορροπία. Την Ημέρα της Απόβασης, οι Σύμμαχοι είχαν 10.000 μαχητικά αεροσκάφη και περισσότερα από 2.000 μεταφορικά αεροπλάνα, ενώ οι Γερμανοί δεν μπόρεσαν να ρίξουν στη μάχη παρά 300 μόνο αεροσκάφη όλων των τύπων. Οι ενισχύσεις από τη Γερμανία διπλασίασαν σύντομα την αεροπορική τους δύναμη, αλλά τον Αύγουστο η Ανωτέρα Διοίκηση περιόρισε τις πτήσεις λόγω έλλειψης καυσίμων, και η συνακόλουθη έλλειψη εκπαίδευσης προκαλούσε βαριές απώλειες. Οι συμμαχικές ναυτικές δυνάμεις βομβάρδισαν την ακτή της απόβασης και την ενδοχώρα με 7 θωρηκτά, 2 βαρειές κανονιοφόρους (με πυροβόλα των 15 ιντσών) 23 καταδρομικά και 77 αντιτορπιλικά, ενώ στη Βόρειο Θάλασσα ο βρετανικός στόλος, με 3 θωρηκτά, 3 αεροπλανοφόρα, 7 καταδρομικά και 10 αντιτορπιλικά, ήταν έτοιμος να αποκρούσει τα λίγα μεγάλα γερμανικά πλοία επιφανείας που ήσαν ακόμη αξιόπλοα: 3 καταδρομικά και μια χούφτα αντιτορπιλικά.

Την Ημέρα της Απόβασης (D-Day) είχε συννεφιά και αέρα - όμως ο καιρός ήταν καλύτερος απ' ό,τι την προηγούμενη μέρα. Το δελτίο καιρού είχε προβλέψει άσχημο καιρό, πράγμα που έκανε τους Γερμανούς να πιστέψουν ότι στις 6 Ιουνίου δεν επρόκειτο να τους ενοχλήσει κανείς· αλλά ο Αϊζενχάουερ, Ανώτατος Διοικητής των Συμμαχικών Δυνάμεων, θεώρησε ότι ο καιρός που προβλεπόταν ήταν αρκετά καλός ώστε να διατάξει επίθεση.

Ακριβώς μετά τα μεσάνυχτα της 5ης προς 6η Ιουνίου, στρατιώτες εξόρμησαν από 6 βρετανικά ανεμοπλάνα και κατέλαβαν τις δύο γέφυρες των καναλιών που οριοθετούσαν το πλευρό της ανατολικής παραλίας όπου είχαν αναλάβει να εισβάλουν οι Βρετανοί, στην οποία είχε δοθεί η ονομασία Sword («Ξίφος»). Στις 1.30 π.μ., 13.000 Αμερικανοί αλεξιπτωτιστές άρχισαν να πέφτουν πίσω από τη δυτική ακτή με την ονομασία "Γιούτα". Λίγο μετά τις 3 π.μ., τα γερμανικά ραντάρ αντιλήφτηκαν τις πρώτες αντηχήσεις των 2.727 σκαφών που πλησίαζαν τη νορμανδική ακτή, τα οποία πολλαπλασιάστηκαν σε 6.939 σκάφη, καθώς τα μικρότερα αποβατικά άφηναν τα μεγαλύτερα πλοία, αλλά οι γερμανικές πυροβολαρχίες περίμεναν μέχρι το πρώτο φως της μέρας για να ανοίξουν πυρ, δηλαδή, γύρω στις 5 π.μ. Ένα βρετανικό καταδρομικό ανταπέδωσε, και τότε, στις 5.36 π.μ., άρχισε να βομβαρδίζει ο συμμαχικός στόλος. Στις 6.30 π.μ., οι Αμερικανοί στρατιώτες βγήκαν στη

[5] Το 1944, μια πλήρης γερμανική μεραρχία πεζικού διέθετε 12.750 άνδρες, μια πλήρης μεραρχία πάντσερ περίπου 15.000 και μια θωρακισμένη μεραρχία των Ες-Ες περίπου 20.000. Μια πλήρης θωρακισμένη μεραρχία είχε περίπου 180 άρματα μάχης, τα οποία ήσαν σχεδόν όλα, στο δυτικό μέτωπο, τελευταία μοντέλα τύπου IV ή V. Συνολικά, οι γερμανικές στρατιές τον Ιούνιο του 1944 στη δύση διέθεταν περίπου 1800 άρματα μάχης.

Digitized by 10uk1s

στεριά και μια ώρα αργότερα οι Βρετανοί επιτέθηκαν στις παραλίες που είχαν οριστεί γι' αυτούς. Οι Σύμμαχοι εξαπέλυσαν 5 μεραρχίες πεζικού και 3 αερομεταφερόμενες, και προς το τέλος της μέρας είχαν αποβιβαστεί περίπου 156.000 άνδρες των συμμαχικών δυνάμεων, 83.000 Βρετανοί και Καναδοί και 73.000 Αμερικανοί. Ο Μοντγκόμερυ διοικούσε όλες τις συμμαχικές χερσαίες δυνάμεις από το αρχηγείο της 21ης Ομάδας Στρατιών.

Σε μία μόνο από τις παραλίες, την "Όμαχα", οι υπερασπιστές του "Ατλαντικού Τείχους"πλησίασαν τη νίκη. Πίσω από τα εμπόδια της παραλίας, τις νάρκες και τα τσιμεντένια πυροβολεία, οι εισβολείς συνάντησαν αναπάντεχα μια επίλεκτη γερμανική μεραρχία πεζικού. Εκεί είχαν εφαρμοστεί οι οδηγίες του Ρόμμελ περισσότερο απ' ό,τι σε οποιαδήποτε άλλη περιοχή της ακτής των 80 χιλιομέτρων που δεχόταν επίθεση. Τα στρατεύματα βγήκαν στην ξηρά και διέσχισαν 200 ή 300 μέτρα παραλίας κάτω από καταιγιστικά πυρά προτού να βρουν καταφύγιο στον κυματοθραύστη, από τον οποίο έπρεπε να απαγκιστρωθούν για να φτάσουν στις εξόδους της παραλίας. Είχαν κάλυψη από άρματα μάχης, μερικά από τα οποία έβγαιναν στην παραλία από τα αποβατικά σκάφη και μερικά έπλεαν προς την ακτή πάνω σε κατασκευές από μουσαμά· καλύπτονταν επίσης από πυροβόλα που είχαν τοποθετηθεί στα αποβατικά σκάφη, καθώς και από πολεμικά πλοία. Οι Αμερικανοί έχασαν περίπου 2.000 άνδρες από τους 34.000 που αποβιβάστηκαν στην "Όμαχα" εκείνη τη μέρα, αλλά η γερμανική μεραρχία πεζικού, μέρος της οποίας αντιμετώπισε τα αποβατικά στρατεύματα των Βρετανών, έχασε 1.200 άνδρες, σημειώνοντας ένα πολύ υψηλότερο ποσοστό απωλειών. Αποβιβάστηκαν πάρα πολλοί Αμερικανοί τις επόμενες μέρες στην παραλία, όμως για την 352η Μεραρχία Πεζικού των Γερμανών δεν υπήρχαν αντικαταστάτες.

Από τη στιγμή που εδραιώθηκαν οι Βρετανοί και οι Αμερικανοί στην παραλία, η έκβαση της εισβολής εξαρτιόταν από το ποια πλευρά μπορούσε να λάβει συντομότερα ενισχύσεις στα σημεία των αποβάσεων. Σ' αυτή την κούρσα και οι δύο πλευρές ξεκινούσαν από μειονεκτική θέση: οι Σύμμαχοι λόγω έλλειψης λιμένων και λόγω κακοκαιρίας· οι Γερμανοί λόγω των συμμαχικών αεροπορικών επιθέσεων κατά των αξόνων ενίσχυσής τους, λόγω της γαλλικής και βελγικής Αντίστασης και λόγω των αναγκών στο ανατολικό μέτωπο. Τα αμερικανικά στρατεύματα κατέλαβαν το Χερβούργο στις 29 Ιουνίου, αλλά μόνο προς τα τέλη του Ιουλίου μπόρεσαν να χρησιμοποιήσουν το λιμάνι. Εφόδια και άνδρες ξεφορτώνονταν απευθείας στις ακτές (με την εξαίρεση δύο μικρών λιμανιών στον βρετανικό τομέα*)* και οι υπεύθυνοι για τον συμμαχικό σχεδιασμό επινόησαν πολύπλοκες μεθόδους για τη μετατροπή των ανοιχτών ακτών σε αυτοσχέδια λιμάνια. Δύο από αυτά, τα "Μάλμπερις", έγιναν διάσημα· επρόκειτο για τεχνητά αραξοβόλια, κατασκευασμένα κυρίως από τεράστια τσιμεντένια μπλοκ που ρυμουλκήθηκαν με πλωτά μέσα στις παραλίες "Όμαχα" και "Γκολντ", ποντίστηκαν και στη συνέχεια εξοπλίστηκαν με χαλύβδινες αποβάθρες για εκφόρτωση. Μια άλλη επινόηση, τα "Γκούζμπερις", ήσαν κυματοθραύστες κατασκευασμένοι με πιο παραδοσιακό τρόπο, από βυθισμένα πλοία. Δεν είναι σίγουρο ότι τα "Μάλμπερις" άξιζαν πράγματι τις προσπάθειες που είχαν καταβληθεί. Όταν καταστράφηκε το "Μάλμπερι" της "Όμαχα" από σφοδρή κακοκαιρία μεταξύ 19 και 21 Ιουνίου, στην πραγματικότητα αυξήθηκαν τα τονάζ εκφόρτωσης εκεί, από τους 9.000 τόνους την τελευταία ημέρα πριν από τη θύελλα, σε 15.000 τόνους στις 29 Ιουνίου. Αμέσως μετά τη θύελλα, ωστόσο, η χρήση πυρομαχικών από τα μαχόμενα στρατεύματα χρειάστηκε να περιοριστεί· η θύελλα καθυστέρησε μια μεγάλη βρετανική επίθεση, δυτικά της Καέν, για τρεις μέρες. Αντίθετα η Λούφτβαφε, η οποία είχε περιοριστεί σε νυχτερινούς βομβαρδισμούς των ακτών, προκάλεσε ελάχιστη καθυστέρηση, ενώ οι ταχείες γερμανικές τορπιλάκατοι (E-boats) μολονότι επικίνδυνες, προκάλεσαν λιγότερη ζημιά από ό,τι οι νάρκες.

Πριν από την Ημέρα της Απόβασης, ο συμμαχικός βομβαρδισμός αμαξοστασίων,

Digitized by 10uk1s

συνεργείων επισκευής ατμομηχανών και γεφυρών μείωσε δραστικά την κυκλοφορία τρένων στη Γαλλία. Δίνοντας προτεραιότητα στα στρατιωτικά μεταφορικά μέσα των Γερμανών, οι συμμαχικοί βομβαρδισμοί παρέμειναν αμείωτοι, αν και υπήρξαν απρόβλεπτες και ενίοτε επιζήμιες καθυστερήσεις. Από την Απόβαση και μετά, η συμμαχική αεροπορία επεξέτεινε αυτή την «απαγόρευση» στις μετακινήσεις προς τα πεδία των μαχών: σειρά τώρα είχαν οι γέφυρες του Λίγηρα και του Σηκουάνα· επιπλέον, τα αεροπλάνα χτυπούσαν οδικούς και σιδηροδρομικούς κόμβους, και «κυνηγούσαν» στρατιώτες και οχήματα, ακόμη και μεμονωμένα καμιόνια.

Μόλις πάτησαν στη στεριά οι Σύμμαχοι, η Δυτική Ομάδα Πάντσερ διέταξε την 12η τεθωρακισμένη μεραρχία των Ες-Ες Lehr να ενωθεί με την 21η Θωρακισμένη Μεραρχία σε μια συνδυασμένη αντεπίθεση. Και οι δύο μεραρχίες κινήθηκαν οδικώς και υπέστησαν σφοδρό συμμαχικό βομβαρδισμό. Οι καθυστερήσεις στη μετακίνηση αυτών των μεραρχιών είχαν ως αποτέλεσμα την τμηματική εμπλοκή τους προκειμένου να κρατήσουν την γραμμή αντί να εξαπολύσουν μια αληθινή αντεπίθεση. Από τα νότια του Λίγηρα, η 17η Θωρακισμένη Ες-Ες Μεραρχία Γρεναδιέρων έκανε μια ολόκληρη εβδομάδα να φτάσει στο πεδίο της μάχης και να εξαπολύσει μιαν επίθεση στο Καρεντάν, τη στιγμή που οι Αμερικανοί είχαν εδραιώσει τις θέσεις τους εκεί. (Ο Μοντγκόμερυ είχε υπολογίσει ότι η μεραρχία εκείνη θα αναλάμβανε δράση πέντε μέρες νωρίτερα). Η 9η και η 10η Θωρακισμένες Μεραρχίες Ες-Ες, που είχαν μεταφερθεί από το ανατολικό μέτωπο, χρειάστηκαν περισσότερο χρόνο για να μεταβούν από το Παρίσι στη Νορμανδία απ' όσο χρειάστηκαν να μεταβούν από τη Ρωσία στη Γαλλία. Η 2η Θωρακισμένη Μεραρχία Ες-Ες από τη νοτιοδυτική Γαλλία καθυστέρησε αρχικά λόγω εχθροπραξιών με μονάδες της Γαλλικής Αντίστασης (οι οποίες επέφεραν δραστικά αντίποινα: στην Τουλ, όπου τα Ες-Ες κρέμασαν 100 πολίτες, και στο Οραντούρ όπου ένα τμήμα της μεραρχίας σφαγίασε σχεδόν τους πάντες εκεί, γύρω στα 600 άτομα -άνδρες, γυναίκες και παιδιά)· ύστερα, λόγω παρακώλυσης της κυκλοφορίας των τρένων, και τέλος, λόγω των βρετανικών βομβαρδισμών στις αποθήκες καυσίμων της, οι οποίες εντοπίστηκαν με τη βοήθεια της Αντίστασης· έτσι τα πρώτα κλιμάκιά της κατέφθασαν μόλις στις 28 Ιουνίου και ρίχτηκαν απευθείας στη μάχη, ενώ η μεραρχία δεν είχε αναλάβει δράση ως ενιαίο σύνολο μέχρι τις αρχές Ιουλίου.

Το τέχνασμα των Συμμάχων, να κάνουν τους Γερμανούς να πιστέψουν πως θα είχαν να αντιμετωπίσουν βορειότερα μια δεύτερη απόβαση μεραρχιών που στην πραγματικότητα ήταν ανύπαρκτες, κράτησε καθηλωμένο το εχθρικό πεζικό στο Στενό του Καλαί και στο Βέλγιο. Στις 7 Ιουνίου, ο Ρούντστεντ διέταξε δύο μεραρχίες πάντσερ να κινηθούν από εκεί προς τη Νορμανδία, αλλά τα τεθωρακισμένα της 2ης Μεραρχίας Πάντσερ ανέλαβαν δράση μόλις στις 24 Ιουνίου, ενώ η 1η Θωρακισμένη Μεραρχία Ες-Ες, από το Βέλγιο, καθυστέρησε τόσο πολύ από τις αεροπορικές επιθέσεις που το πεζικό της μπήκε στη μάχη μόλις στις 28 Ιουνίου και ολόκληρη η μεραρχία στις 9 Ιουλίου. Ο Μοντγκόμερυ είχε φοβηθεί ότι όλες αυτές οι μηχανοκίνητες μεραρχίες, 8 τον αριθμό, θα μπορούσαν να κινηθούν και να αναλάβουν δράση το αργότερο 8 μέρες μετά την Ημέρα της Απόβασης, στις 14 Ιουνίου. Στις 16 Ιουνίου, οι αποβάσεις συμμαχικών στρατευμάτων είχαν υστερήσει κατά δύο μέρες σύμφωνα με τις προσχεδιασμένες ημερομηνίες, αλλά 557.000 άνδρες (οι μισοί Βρετανοί και οι άλλοι μισοί Αμερικανοί) είχαν βγει στη στεριά, αποτελώντας 20 μεραρχίες πλήρους ισχύος έναντι 15 γερμανικών, οι οποίες ήσαν ελλιπείς ή υποδεέστερες σε δυνάμεις και υλικό.

Εντούτοις, η χερσαία προέλαση απογοήτευσε το Ανώτατο Αρχηγείο των Συμμαχικών Εκστρατευτικών Δυνάμεων [εφεξής, ΑΑΣΕΔ]. Χρειάστηκαν 23 μέρες από την Ημέρα της Απόβασης για να καταλάβουν το Χερβούργο, αντί για 15. Σύμφωνα με τα αρχικά σχέδια, οι Βρετανοί έπρεπε να καταλάβουν την Καέν την ίδια την Ημέρα της Απόβασης, για να

Digitized by 10uk1s

προστατέψουν τα πλευρά των Αμερικανών, ιδίως από τα δυτικά, όσο αυτοί θα επιχειρούσαν στο Χερβούργο, και συμπληρωματικά θα καταλάμβαναν έδαφος για ελιγμούς και για αεροδρόμια. Όπως ήρθαν τα πράγματα, οι Βρετανοί και οι Καναδοί κατέλαβαν την Καέν στις 9 Ιουλίου - πάνω από ένα μήνα αργότερα. Ο συνωστισμός στις ακτές την Ημέρα της Απόβασης και η άμεση επίθεση της 21ης Μεραρχίας Πάντσερ έσωσαν την Καέν από τους Συμμάχους και αργότερα, η κακοκαιρία που ξέσπασε καθυστέρησε την ανάπτυξη των συμμαχικών στρατευμάτων πέντε-έξι μέρες, δίνοντας στους Γερμανούς μια ανάπαυλα από τις αεροπορικές επιδρομές και τη δυνατότητα να φέρουν ενισχύσεις.

Στις 22 Ιουνίου ο Κόκκινος Στρατός ξεκινούσε την θερινή επίθεσή του, εκπληρώνοντας την υπόσχεση που είχε δώσει ο Στάλιν στην Τεχεράνη, και αποκλείοντας το ενδεχόμενο να αντιπαρατάξουν οι Γερμανοί μακροπρόθεσμα δυνάμεις ίσες με το σύνολο των συμμαχικών. Στο μεταξύ, οι Σύμμαχοι πίεζαν τους Γερμανούς σε τέτοιο βαθμό, ώστε οι τελευταίοι να μην μπορούν να συγκεντρώσουν εφεδρείες για μια αντεπίθεση μεγάλης κλίμακας, αν και για αρκετές εβδομάδες ματαίωναν τις προσπάθειες των Συμμάχων να διευρύνουν το προγεφύρωμά τους. Στο ανατολικό άκρο του προγεφυρώματος η βρετανική και καναδική 2η Στρατιά του Στρατηγού Ντέμπσυ εξαπέλυσε τέσσερις επιθέσεις μεγάλης κλίμακας τον Ιούνιο και τον Ιούλιο, δύο από αυτές δυτικά της Καέν με τις οποίες κέρδισαν λίγο έδαφος, μία κατά της ίδιας της Καέν, στις 9 Ιουλίου -με την οποία «απελευθέρωσαν» ό,τι είχε απομείνει από την πόλη ύστερα από μια προκαταρκτική επιδρομή 470 βαρέων βομβαρδιστικών- και άλλη μία εκατέρωθεν της Καέν. η οποία σύντομα αποτελματώθηκε. Αυτές οι επιθέσεις πέτυχαν αφ' ενός να επιβεβαιώσουν τις γερμανικές υποψίες ότι οι Σύμμαχοι έδιναν προτεραιότητα στην κατάληψη της Καέν και στην αναπεπταμένη περιοχή στα νότια, προτού προχωρήσουν ανατολικά για να συνδεθούν με την θρυλούμενη δεύτερη απόβαση· και αφ' ετέρου να εμποδίσουν τους Γερμανούς να θέσουν τις θωρακισμένες μεραρχίες τους σε εφεδρεία, ώστε να προετοιμάσουν μιαν αντεπίθεση.

Στο μεταξύ οι Αμερικανοί, αφού κατέλαβαν το Χερβούργο, προσπάθησαν να εξέλθουν από το προγεφύρωμα για να εκκαθαρίσουν τη Βρετάνη και να χρησιμοποιήσουν τα λιμάνια της. Οι βρετανικές και καναδικές επιθέσεις, αν και απέτυχαν να εκπληρώσουν τους άμεσους στόχους τους, συνέβαλαν στις επιτυχίες των Αμερικανών. Στις 25 Ιουλίου, Βρετανοί και Καναδοί αντιμετώπισαν 5 θωρακισμένες μεραρχίες και 6 μεραρχίες πεζικού, ενώ κατά της 1ης Αμερικανικής Στρατιάς του Στρατηγού Μπράντλεϋ οι Γερμανοί παρέταξαν δύο θωρακισμένες μεραρχίες, μία μεραρχία πάντσερ-γρεναδιέρων, δύο μεραρχίες αλεξιπτωτιστών, δύο μεραρχίες πεζικού και μερικά συγκροτήματα μάχης από υπόλοιπα μεραρχιών. Οι γερμανικοί σχηματισμοί στο βρετανικό μέτωπο διατηρούσαν, όπως ήταν εύλογο, μια δύναμη 650 αρμάτων μάχης, ενώ απέναντι στην 1η Αμερικανική Στρατιά υπήρχε μια αντίστοιχη δύναμη μόλις 5 μεραρχιών με περίπου 200 άρματα μάχης. Για μερικές εβδομάδες οι Αμερικανοί προχωρούσαν αργά μέσα από τη δύσβατη ύπαιθρο που ήταν γεμάτη *bocage* (φυσικούς φράχτες από θάμνους και δέντρα) για να καταλάβουν το Σαιν-Λο στις 18 Ιουλίου. Μία εβδομάδα αργότερα άρχισαν να σπάνε οι γραμμές των Γερμανών.

Η επιχείρηση COBRA, η επίθεση προς τα νότια κατά της Αβράνς και της Βρετάνης, άρχισε με βομβαρδισμούς κατά κύματα, με πάνω από 2.000 αεροπλάνα σε μια περιοχή περίπου 16 τετραγωνικών χιλιομέτρων που βρισκόταν μόλις μπροστά από τα προωθημένα τμήματα. Η ανακριβής σκόπευση σκότωσε ή τραυμάτισε 500 Αμερικανούς, αλλά η ισχύς των εκρηκτικών αιφνιδίασε τη Μεραρχία Πάντσερ Lehr, η οποία είχε ήδη αποδυναμωθεί μετά τόσες εβδομάδες μάχης. Μέσα σε 2 μέρες, το αμερικανικό πεζικό εκκαθάρισε τον δρόμο για να περάσουν οι συνδυασμένες φάλαγγες θωρακισμένων και πεζικού και να εξέλθουν έτσι από το προγεφύρωμα. Με την καλοκαιρία που επικρατούσε, η ακατάπαυστη αεροπορική υποστήριξη επιτάχυνε την προέλασή τους. Περίπολοι 4 μαχητικών-

Digitized by 10uk1s

βομβαρδιστικών αεροσκαφών πετούσαν συνεχώς, με αλλαγές ανά ημίωρο, πάνω από κάθε φάλαγγα. Η επικοινωνία με τον ασύρματο έδινε τη δυνατότητα στους πιλότους να ειδοποιούν τα προπορευόμενα άρματα μάχης για τυχόν εχθρικές δυνάμεις μπροστά τους και στους διοικητές των χερσαίων δυνάμεων να δίνουν εντολές για άμεσο πλήγμα με βόμβες ή ρουκέτες. Χρειάστηκαν παρ' όλα αυτά οχτώ εβδομάδες οι Σύμμαχοι μέχρι να διασπάσουν τον κλοιό των Γερμανών αν αναλογιστεί κανείς την συμμαχική υπεροπλία, το κατόρθωμα αυτό των Γερμανών αξίζει τον σεβασμό.

Αρχικά, οι ηγήτορες των συμμαχικών δυνάμεων σκόπευαν να δώσουν προτεραιότητα στην κατάληψη των λιμανιών της Βρετάνης. Είναι αλήθεια ότι ο Μοντγκόμερυ ήλπιζε σε μια ταυτόχρονη έφοδο προς τα ανατολικά, προς το Λε Μαν και την Αλανσόν, αλλά η πρωτοβουλία που άλλαξε την αρχική συμμαχική στρατηγική ανήκε στον Μπράντλεϋ. Την 1η Αυγούστου ο Μπράντλεϋ ανέλαβε διοικητής της 12ης Αμερικανικής Ομάδας Στρατιών αλλά παρέμενε προσωρινά υπό τον επιχειρησιακό έλεγχο του Μοντγκόμερυ. Στις 3 Αυγούστου, έχοντας εξασφαλίσει την έγκριση του Αϊζενχάουερ και του Μοντγκόμερυ, έδωσε εντολή να χρησιμοποιηθεί μόνο το ελάχιστο της δύναμης της νεοσύστατης 3ης Αμερικανικής Στρατιάς του Στρατηγού Πάττον στη Βρετάνη, και ανατολικά ο κύριος όγκος να ενωθεί με την 1η Αμερικανική Στρατιά και να επιτεθούν μαζί προς την ακάλυπτη γερμανική πλευρά.

Ο Χίτλερ, έχοντας συνέλθει από την απόπειρα κατά της ζωής του στις 20 Ιουλίου, προχωρούσε σε αποφάσεις: Είχε την επιλογή είτε να αποσυρθεί από τη Νορμανδία και να ανοίξει ένα νέο μέτωπο πολύ ανατολικότερα, είτε να αντεπιτεθεί άμεσα και να προσπαθήσει ξανά να ανακόψει την συμμαχική απόβαση για την οποία, επιτέλους, οι Γερμανοί ήταν βέβαιοι τώρα πια πως θα ήταν και η μόνη απόβαση στη βόρεια Γαλλία. Επέλεξε την τολμηρότερη λύση, και στις 2 Αυγούστου διέταξε τον στρατάρχη φον Κλούγκε, ο οποίος είχε αναλάβει μετά τον Ρόμμελ και τον Ρούντστεντ. να συγκεντρώσει ένα θωρακισμένο σώμα για να επιτεθεί -παρακάμπτοντας το Μορταίν και βγαίνοντας στη θάλασσα, στο ύψος της Αβράνς, για να αποκόψει έτσι τα αμερικανικά στρατεύματα τα οποία είχαν ήδη κινηθεί προς νότο. Η ιδέα ανήκε αρχικά στον Κλούγκε, ο οποίος την πρότεινε ως ένα μέτρο που θα καθυστερούσε την εξέλιξη των πραγμάτων, αλλά την τελική καταστρεπτική απόφαση την πήρε ο Χίτλερ. Το αποτέλεσμα ήταν να κινηθούν αρκετές θωρακισμένες μεραρχίες δυτικά προς το Μορταίν την πρώτη εβδομάδα του Αυγούστου, ενώ στα νότιά τους οι αμερικανικές φάλαγγες κατευθύνονταν ανατολικά.

Η γερμανική επίθεση απέτυχε από την πρώτη μέρα (7 Αυγούστου). Άρχισε μόλις μετά τα μεσάνυχτα και αρχικά σημείωσε κάποια πρόοδο, αλλά όταν ξημέρωσε μια αίθρια ημέρα, οι Γερμανοί αναγκάστηκαν να σκάψουν για να κρυφτούν από τα συμμαχικά αεροπλάνα -ιδίως από 10 σμήνη βρετανικών Ταϊφούν- και να προστατευτούν από το αμερικανικό πυροβολικό, το οποίο «επιχειρούσε», όπως αναφέρει ο επίσημος ιστορικός του αμερικανικού στρατού, «με το σκεπτικό ότι ήταν καλύτερα να σπαταλά οβίδες παρά να χάσει έναν ενδεχόμενο στόχο». Ο Χίτλερ, ωστόσο, επέμεινε στο σχέδιό του και υποχρέωσε τον Κλούγκε να προετοιμαστεί για ανανέωση των επιθέσεων. Καθώς οι Βρετανοί και οι Καναδοί επετίθεντο νότια του αρχικού προγεφυρώματος και καθώς οι Αμερικανοί -οι οποίοι, νοτίως της αιχμής του δόρατος των δυνάμεων του Κλούγκε. προέλαυναν προς τα ανατολικά- στράφηκαν προς βορρά, οι γερμανικές στρατιές -συμπεριλαμβανομένων και των θωρακισμένων μεραρχιών που συγκεντρώθηκαν για να υλοποιήσουν το σχέδιο του Χίτλερ να εκκαθαριστεί η Γαλλία από τους Συμμάχους εισβολείς- βρέθηκαν μέσα σε μια παγίδα που έκλεινε. Μόλις στις 16 Αυγούστου, ο Χίτλερ επέτρεψε την απόσυρση προς τα δυτικά για να βγουν απ' αυτόν τον θύλακα· τη στιγμή εκείνη, μόλις 24 χιλιόμετρα χώριζαν τους Καναδούς που είχαν φθάσει βόρεια της Φαλαίζ. από τους Αμερικανούς στο Αρζαντάν. Πολωνικά στρατεύματα -προσκολλημένα στον καναδικό στρατό- συνάντησαν τους Αμερικανούς στις 19 Αυγούστου, τραβώντας ένα λεπτό κορδόνι γύρω από τον θύλακα.

Digitized by 10uk1s

Μέσα σε μια περιοχή 11,5 x 10 χλμ., γύρω στις 12 γερμανικές μεραρχίες που ήσαν κάποτε επίλεκτες, δέχονταν ένα αδιάκοπο σφυροκόπημα από το πυροβολικό και την αεροπορία. Διέφυγαν περίπου 20-40.000 άνδρες, αλλά οι περισσότεροι από αυτούς ανήκαν σε διοικητικές υπηρεσίες και όχι σε μάχιμο προσωπικό, ένα μεγάλο ποσοστό του οποίου βρέθηκε ανάμεσα στις 50.000 που πιάστηκαν αιχμάλωτοι και στις 10.000 που σκοτώθηκαν.

Η παντελής αποτυχία αυτής της προσπάθειας του Χίτλερ να στεγανοποιήσει το προγεφύρωμα των Συμμάχων και να προχωρήσει στην τελική καταστροφή του, ανάγκασε τους εξαντλημένους σχηματισμούς της Ομάδας Στρατιών Β σε εσπευσμένη υποχώρηση προκειμένου να αποφύγουν την περικύκλωση από τις συμμαχικές μεραρχίες που μπορούσαν να κινούνται πολύ ταχύτερα, όσο εφοδιάζονταν με καύσιμα, σε σύγκριση με τις περισσότερες γερμανικές μονάδες. Το πόσο πίσω έπρεπε να πάνε οι Γερμανοί προτού προσπαθήσουν να σχηματίσουν μια γραμή άμυνας εξαρτιόταν από δύο παράγοντες: από τον ρυθμό επανεξοπλισμού και ενίσχυσης των αμυνόμενων Γερμανών και από τις δυσκολίες του αγγλοαμερικανικού ανεφοδιασμού. Αρχικά οι Σύμμαχοι σχεδίαζαν να σταματήσουν στον Σηκουάνα και να περιμένουν να τους προλάβουν οι γραμμές του ανεφοδιασμού τους· στις 19 Αυγούστου, ήταν αποφασισμένοι να προχωρήσουν περισσότερο. Τώρα οι Γερμανοί άρχισαν να αποσύρονται από το Βέλγιο, το Λουξεμβούργο και τη Γαλλία, εκτός από την Αλσατία-Λωραίνη και τα Βόσγια. Στις 15 Αυγούστου η πολυσυζητημένη αποβατική επιχείρηση ANVIL (που είχε μετονομαστεί τώρα σε DRAGOON) πραγματοποιήθηκε στη νότια Γαλλία και μέχρι το τέλος του μήνα οι νεοαφιχθέντες Αμερικανοί και Γάλλοι στρατιώτες είχαν καταλάβει τη Μασσαλία και πλησίαζαν στη Λυών.

Στις 24 και στις 25 Αυγούστου, γαλλικά και αμερικανικά στρατεύματα από τη Νορμανδία έφτασαν στο κέντρο του Παρισιού μετά από σκληρές μάχες στα περίχωρα. Η ΑΑΣΕΔ ήλπιζε να παρακάμψει το Παρίσι για να αποφύγει τις καθυστερήσεις και τους κινδύνους των οδομαχιών, αλλά και για να μην επωμιστεί αμέσως το βάρος της σίτισης και του ανεφοδιασμού της πόλης. Ο Ντε Γκωλ και ο γαλλικός στρατός αντιτέθηκαν. Φοβήθηκαν ότι οι συγκρούσεις μεταξύ της Αντίστασης και των Γερμανών, οι οποίες είχαν ξεσπάσει στα μέσα του Αυγούστου, θα οδηγούσαν σε εμπρησμούς και σε σφαγές, ίσως και σε κατάληψη του Παρισιού από επαναστάτες. Ο Γερμανός κυβερνήτης, Στρατηγός φον Χόλτιτς, θεώρησε ότι στο κεντρικό Παρίσι έπρεπε να τηρηθεί η τάξη για να διευκολυνθούν οι στρατιωτικές μετακινήσεις και γι' αυτό προχώρησε σε ανακωχή με ηγέτες της Αντίστασης, διχοτομώντας, στην πραγματικότητα, την πόλη. Ταυτόχρονα, προετοίμασε σημεία στήριξης στα περίχωρα για να σταματήσει τις συμμαχικές προελάσεις και για να δείξει την αφοσίωσή του στον Χίτλερ όσο γινόταν περισσότερο, μέχρι να τον αναγκάσουν οι Σύμμαχοι να παραδοθεί στις συντριπτικά ανώτερες δυνάμεις τους. Στις 25 Αυγούστου παρέδωσε ένα σχεδόν άθικτο Παρίσι, το οποίο είχε προστατεύσει από τις ρητορικού χαρακτήρα διαταγές του Χίτλερ περί συνέχισης της υπεράσπισής του έως ότου σωριαστεί σε ερείπια. Την επομένη ο Ντε Γκωλ παρέλασε μέσα στην πόλη και επιθεώρησε την 2η Γαλλική Θωρακισμένη Μεραρχία, την οποία εγκατέστησε στο Παρίσι για να τηρεί την τάξη και να στηρίζει την εξουσία του.

Δεν ήταν μόνο τα γαλλικά εσωτερικά προβλήματα που ανησυχούσαν τον Αϊζενχάουερ. Μετά την Ημέρα της Απόβασης, οι αγγλοαμερικανικές σχέσεις είχαν αλλάξει. Μέχρι τέλη Αυγούστου του 1944, 830.000 βρετανικά στρατεύματα είχαν αποβιβαστεί στη βορειοδυτική Γαλλία έναντι των 1.220.000 Αμερικανών. Από τη νότια Γαλλία κατέφθαναν κι άλλες αμερικανικές μεραρχίες, και ακόμη περισσότερες αναμενόταν να διασχίσουν τον Ατλαντικό, ενώ οι Βρετανοί έπρεπε να αρχίσουν να διαλύουν τις υπάρχουσες μεραρχίες τους για να μπορέσουν να αναπληρώσουν τις απώλειές τους. Στη Νορμανδία αποβιβάστηκαν ως ισότιμοι Αγγλοαμερικανοί εταίροι αλλά καθώς πλησίαζαν στη Γερμανία, άρχισε να φαίνεται η αμερικανική υπεροχή. Κατά κακή τύχη, η πρόσθετη βρετανική συμβολή σε εμπειρία και επιδεξιότητα, με την οποία οι Βρετανοί ήλπιζαν να κρατήσουν σε ισορροπία τη συνεργασία,

Digitized by 10uk1s

είχε τώρα προσωποποιηθεί στην παράξενη μορφή του Στρατάρχη Μοντγκόμερυ - για να μνημονεύσουμε τον βαθμό που απέκτησε την 1η Σεπτεμβρίου, όταν παρέδωσε στον Αϊζενχάουερ την αρχιστρατηγία των συμμαχικών χερσαίων δυνάμεων.

Η επαφή μεταξύ Αμερικανών και Βρετανών ανώτερων αξιωματικών προκαλούσε καμιά φορά δυσαρμονία. Στον βρετανικό στρατό του Μεσοπολέμου ευημερούσαν οι στερεοτυπικές κοινωνικές συμπεριφορές που είχαν σφυρηλατηθεί στην αριστοκρατική και την ανώτερη αστική τάξη και είχαν κωδικοποιηθεί μέσα από τις συνήθειες των αγγλικών σχολείων. Η παρουσία ανάμεσα στους ανώτατους Βρετανούς αξιωματικούς των διαφόρων «Μπρούκι», «Μπίμπο», «Τζάμπο» και «Σίμπο», για παράδειγμα, έδινε τον τόνο σ' ένα περιβάλλον τις προϋποθέσεις του οποίου δεν μπορούσαν να αμφισβητούν οι Βρετανοί αξιωματικοί, παρά το πνευματικό τους επίπεδο. Η επαφή, την οποία διευκόλυνε η κοινή γλώσσα, έδινε στους Βρετανούς τη δυνατότητα να επιδεικνύουν την επιφανειακή αυτοπεποίθησή τους και να προκαλούν αντιπάθεια και καχυποψία σε πολλούς Αμερικανούς· συχνά όμως έδινε και τη δυνατότητα στους Αμερικανούς, με τον καιρό, να ξεχωρίζουν τους Βρετανούς σε ατομικό επίπεδο. Η άμεση εξοικείωση δεν έκανε τους Αμερικανούς, όπως περίμεναν πολλοί Βρετανοί, σίγουρους για την επαγγελματική ανωτερότητα των Βρετανών υψηλόβαθμων· ωστόσο η βαθύτερη γνωριμία δημιουργούσε πολλές φορές σχέσεις αμοιβαίας εμπιστοσύνης και σεβασμού, όπως για παράδειγμα μεταξύ του Μάρσαλ και του Ντιλλ. ή του Αϊζενχάουερ και του ναυάρχου Κάννινγκαμ. Δεν συνέβη κάτι τέτοιο και με τον «Μόντυ».

Η στενότερη γνωριμία με τον «Master» («άρχοντα») όπως τον αποκαλούσε το επιτελείο του, προκαλούσε τη δυσαρέσκεια όχι μόνο ανάμεσα στους Βρετανούς αυλικούς του αλλά και μεταξύ αξιωματικών σε σαφώς κατώτερες θέσεις. Ξεπερνούσε όλους τους άλλους σε έπαρση, αυταρέσκεια και υπεροπτική συμπεριφορά. Η επιτυχία στο Ελ Αλαμέιν και οι έπαινοι που ακολούθησαν επέτειναν την πεποίθησή του ότι είχε πάντα δίκιο. Μερικοί διοικητές θαυμάζονται για την ευελιξία τους· ο Μοντγκόμερυ επέμενε ότι οι μάχες «του» (ή τα «πάρτι» όπως συχνά τα αποκαλούσε) ακολουθούσαν το προδιαγεγραμμένο γενικό σχέδιό του. Ο επίσημος Βρετανός ιστορικός, και εγκεκριμένος βιογράφος του Μοντγκόμερυ, ακολούθησε εκ των υστέρων την καθοδήγηση του ιδίου (και του επιτελείου του) για την αναδιάταξη των γεγονότων ώστε να ταιριάζουν στο «γενικό σχέδιο» του Μόντυ, με αποτέλεσμα να προκαλείται σύγχυση. Έτσι, συμβάντα της Νορμανδίας που υπήρξαν επικίνδυνα για τους Συμμάχους, μετατράπηκαν σε μέρος του σχεδίου, και όλοι οι άλλοι στρατηγοί εμφανίζονται ως λίγο-πολύ αξιέπαινοι υφιστάμενοι εκτελεστές ή αδαείς και πρωτόπειροι κωλυσιεργούντες. Το αποτέλεσμα είναι να επισκιαστούν τα αληθινά προσόντα του Μοντγκόμερυ ως προσεκτικού ηγήτορα μεγάλων μαχών, που δεν φάνηκε ποτέ να υποκύπτει στην κόπωση ή στην αμηχανία, και του οποίου η αποφασιστικότητα δεν κλονίστηκε ποτέ. Η επιμονή του ότι τα πισωγυρίσματα ήταν στην πραγματικότητα επιτυχίες τις οποίες είχε προβλέψει στο σχέδιό του, προκάλεσε απόγνωση, όταν επί αρκετές εβδομάδες, τον Ιούνιο και Ιούλιο του 1944, το συμμαχικό προγεφύρωμα στη Νορμανδία είχε αποκλειστεί από τους Γερμανούς κι είχε περιοριστεί σε μια περιοχή τόσο μικρή και με τόσες ελλείψεις σε πόρους επιμελητείας, ώστε η συγκέντρωση των συμμαχικών στρατευμάτων να κινδυνεύει να ξεπεραστεί από συγκέντρωση των γερμανικών δυνάμεων, και να μην έχει βρεθεί σ' αυτήν ο απαραίτητος χώρος για αεροδρόμια. Το γεγονός ότι ο Μοντγκόμερυ θεώρησε πως η τελική νίκη στη Νορμανδία ήταν εξ ολοκλήρου δική του, και συνάμα η εύλογη έμφαση που έδινε το βρετανικό ραδιόφωνο στα βρετανικά κατορθώματα, εξόργισε τους Αμερικανούς, οι οποίοι είχαν ριχτεί στον αγώνα αποφασισμένοι να κερδίσουν τη μεγαλύτερη αμερικανική στρατιωτική νίκη στην ιστορία. Ένας πιο μετριόφρων άνθρωπος από τον Μοντγκόμερυ θα είχε πάρει περισσότερα εύσημα για τα επιτεύγματά του και δεν θα κινούσε υποψίες ότι η ματαιοδοξία του υπαγόρευε τη στρατηγική του. Επιπλέον, τον Ιούλιο του 1944, μερικοί Αμερικανοί παρατηρητές έφτασαν να σκεφτούν ότι

Digitized by 10uk1s

ο Μοντγκόμερυ φρόντιζε να περιορίζει τις βρετανικές απώλειες και άφηνε τους Αμερικανούς να επωμίζονται τους κινδύνους, προκειμένου να διατηρήσει το μέγεθος και την επιρροή της ομάδας στρατιών του - ένα κακό προοίμιο στις επανειλημμένες απαιτήσεις του να τεθούν οι Αμερικανοί υπό την αρχηγία του.

Τις δύο τελευταίες εβδομάδες του Αυγούστου 1944, οι Σύμμαχοι διοικητές (καθώς και ορισμένοι Γερμανοί) άρχισαν να πιστεύουν ότι οι δυνάμεις τους μπορούσαν να προωθηθούν κατευθείαν στη Γερμανία και να περικυκλώσουν την περιοχή του Ρουρ προτού συνεχίσουν για το Βερολίνο. Στις 18 Αυγούστου, ο Μοντγκόμερυ άσκησε πίεση να μείνουν ενωμένες η 12η Αμερικανική και η δική του 21η Βρετανική Ομάδα Στρατιών, δηλαδή όλοι οι βρετανικοί και αμερικανικοί μάχιμοι σχηματισμοί στη Γαλλία (εκτός από αυτούς που έρχονταν από τη νότια Γαλλία) σε «μια συμπαγή μάζα 40 περίπου μεραρχιών που θα ήταν τόσο δυνατή ώστε να μην έχει τίποτα να φοβηθεί», για «να προελάσει βόρεια, να εκκαθαρίσει τις ακτές μέχρι την Αμβέρσα, να εγκαταστήσει μια ισχυρή αεροπορική δύναμη στο Βέλγιο και να προχωρήσει μέσα στην περιοχή του Ρουρ». Και επειδή πίστευε ότι η «άγνοια» του Αϊζενχάουερ «για το πώς διεξάγουν έναν πόλεμο είναι απόλυτη και πλήρης», ο Μοντγκόμερυ «έπρεπε να τον αντικαθιστά στην καθοδήγηση των χερσαίων συγκρούσεων». Αν και είναι αλήθεια ότι προσφέρθηκε να υπηρετήσει υπό την ηγεσία του Μπράντλεϋ, ο Αϊζενχάουερ δεν πήρε ποτέ αυτή την προσφορά σοβαρά, ίσως λόγω της απιθανότητας να πειθαρχήσει ο Μοντγκόμερυ στον κατά πολύ λιγότερο επιβλητικό Μπράντλεϋ. Κατά τον Μοντγκόμερυ, και κατά τον βιογράφο του, η 23η Αυγούστου 1944, όταν ο Αϊζενχάουερ απέρριψε αυτό το σχέδιο, ήταν «η μέρα που ο Αϊζενχάουερ έχασε την ευκαιρία για ένα σύντομο τέλος του πολέμου στη Δύση».

Προφανώς, ο Αϊζενχάουερ έπρεπε να λάβει υπόψη του τις εντάσεις στην ομάδα του (αν και μεταπολεμικοί τερατολόγοι συγγραφείς και εκδότες ενθάρρυναν τους απομνημονευματογράφους να υπερτονίζουν με τρόπο παραπλανητικό τα ξεσπάσματα εκνευρισμού και κακής διάθεσης, που αποτελούν φυσιολογικές καταστάσεις για ανθρώπους που εργάζονταν υπό συνθήκες ακραίας πίεσης). Εντούτοις, οι αντιδράσεις του Αϊζενχάουερ στις προτάσεις του Μοντγκόμερυ (οι οποίες απείχαν από την ολοκληρωτική απόρριψη) οφείλονταν σε πολύ ουσιαστικότερες ανάγκες και όχι στο φόβο μήπως αποκομίσει υπερβολική δόξα ο Μόντυ. Ο Αϊζενχάουερ δεν ήταν απλώς διακριτικός και κατευναστικός - ήταν επίσης ένας πολύ ευφυής στρατιωτικός. Στα τέλη Αυγούστου 1944, πάνω από τα 3/4 βρετανικών και αμερικανικών εφοδίων για τη 12η και την 21η Ομάδα Στρατιών διοχετεύονταν ακόμη από τις παραλίες όπου είχαν γίνει οι αποβάσεις. Οι παραλίες, ακόμη και το αυτοσχέδιο λιμάνι "Μάλμπερι", θα αχρηστεύονταν καθώς έμπαινε φθινόπωρο και θα άρχιζε η κακοκαιρία. Σχεδόν όλα τα υπόλοιπα εφόδια περνούσαν από το Χερβούργο. Όλα τα εφόδια, λοιπόν, θα έπρεπε να διανύουν μακρινές αποστάσεις για να φτάσουν στα στρατεύματα, όσο αυτά πλησίαζαν στη Γερμανία. Τον Αύγουστο, λόγω της καταστροφής των γαλλικών σιδηροδρόμων, όλα εξαρτώνταν από τις οδικές μεταφορές, και μέχρι το τέλος του μήνα τα αμερικανικά -και ακόμη πιο συχνά τα βρετανικά- φορτηγά πάθαιναν βλάβες λόγω ελλιπούς συντήρησης. Τρεις αμερικανικές μεραρχίες είχαν ακινητοποιηθεί, προκειμένου να χρησιμοποιηθούν τα φορτηγά τους σε ουλαμούς μεταφορών. Ο Αϊζενχάουερ απέρριψε την πρόταση του Μοντγκόμερυ να πραγματοποιηθεί μια ορμητική επίθεση των 40 μεραρχιών, επειδή θα ήταν αδύνατος ο ανεφοδιασμός τους. Ταυτόχρονα, όμως, δέχτηκε τις εισηγήσεις του ότι η κυρίως συμμαχική προσπάθεια έπρεπε να γίνει βορείως των Αρδεννών, ότι αυτή η βορειοανατολική προέλαση έπρεπε να έχει προτεραιότητα και ότι ο Μοντγκόμερυ θα έπρεπε να αναλάβει τον «επιχειρησιακό συντονισμό» με την 1η Αμερικανική Στρατιά, μολονότι αυτή έπρεπε, θεωρητικά, να παραμείνει στην 12η Ομάδα Στρατιών του Μπράντλεϋ. Ο Αϊζενχάουερ απέρριψε την

Digitized by 10uk1s

πρόταση του Πάττον να δοθεί στην 3η Στρατιά του προτεραιότητα εφοδιασμού για μια επίθεση πέραν του Ρήνου προς τη Φρανκφούρτη και ακόμη παραπέρα, επειδή το Ανώτατο Αρχηγείο πίστευε ότι έτσι θα καθυστερούσε ακόμη περισσότερο η απόκτηση λιμένων και θα ήταν αδύνατος ο ανεφοδιασμός οποιασδήποτε παρατεταμένης επίθεσης εναντίον ισχυρού αντιπάλου.

Στις 4 Σεπτεμβρίου, τη μέρα που οι αποβάθρες της Αμβέρσας (όχι όμως και οι προσβάσεις σ' αυτές κατά μήκος του ποταμού Σκάλδη) κυριεύτηκαν άθικτες, η 21η Ομάδα Στρατιών του Μοντγκόμερυ παρουσίασε μια νέα πρόταση για μια ενιαία προώθηση εντός της Γερμανίας, αυτή τη φορά με 18 περίπου μεραρχίες. Αυτό το νέο σχέδιο βασιζόταν σε ορισμένες προϋποθέσεις: οι βρετανικές και αμερικανικές στρατιές που θα συμμετείχαν να έχουν φτάσει στον Ρήνο μέχρι τις 15 Σεπτεμβρίου, να χρησιμοποιείται το λιμάνι της Αμβέρσας και να έχει αποκατασταθεί πλήρως το γαλλικό σιδηροδρομικό δίκτυο. Καμία από αυτές τις προϋποθέσεις δεν εκπληρώθηκε, και έτσι η πρόταση του Μοντγκόμερυ θα ήταν ουσιαστικά να στείλουν μέσα στη Γερμανία στρατεύματα που ο ανεφοδιασμός τους θα σταματούσε λόγω κρίσεων στη Νορμανδία, και ιδιαίτερα λόγω θαλασσοταραχών στο Στενό τη Μάγχης. Ίσως άξιζε να το διακινδυνεύσουν - μόνο αν η μελλοντική αντίσταση των Γερμανών ήταν ασθενής, κάτι που έπρεπε να διαπιστωθεί, με την εφαρμογή μιας τρίτης πρότασης, για μια μικρότερης κλίμακας ενιαία προώθηση υπό την καθοδήγηση του Μοντγκόμερυ. Ο Αϊζενχάουερ συμφώνησε μ' αυτή την πρόταση, της έδωσε τη μέγιστη προτεραιότητα ανεφοδιασμού και επέτρεψε για την εξυπηρέτησή της τη χρήση των συμμαχικών στρατηγικών εφεδρειών - των αερομεταφερόμενων στρατευμάτων.

Στις 17 Σεπτεμβρίου έπεσαν αμερικανικά τμήματα αλεξιπτωτιστών για να καταλάβουν γέφυρες και κανάλια μέσα και κοντά στις πόλεις Άιντχοφεν και Νιεμάγκεν, καθώς και των ποταμών Μεύση και Βάαλ, ενώ βρετανικά και πολωνικά τμήματα αλεξιπτωτιστών έπεσαν για να καταλάβουν γέφυρες στο βόρειο τμήμα του Ρήνου στο Άρνχεμ. Το 30ό Βρετανικό Σώμα. με αιχμή του δόρατος τη Θωρακισμένη Μεραρχία Φρουρών, επρόκειτο να προωθηθεί περίπου 100 χιλιόμετρα προς το Άρνχεμ, και να εγκαταστήσει ένα προγεφύρωμα πέρα από τον Ρήνο για να υπερκεφαλαγγίσει το "Δυτικό Τείχος" -ή τη "Γραμμή Ζίγκφριντ" όπως το αποκαλούσαν οι Σύμμαχοι- το οποίο είχαν κατασκευάσει οι Γερμανοί το 1938 και τώρα ενισχυόταν εντατικά. Η αυτοπεποίθηση του Μοντγκόμερυ φαίνεται πως τον έκανε να αγνοήσει τις ενδείξεις από το σύστημα «Ούλτρα» (υποκλοπές γερμανικών σημάτων κωδικοποιημένων με τη συσκευή "Αίνιγμα") ότι οι 9η και 10η Μεραρχίες Πάντσερ των Ες-Ες ανασυγκροτούνταν κοντά στο Άρνχεμ.

Οι συμμαχικές μεραρχίες αλεξιπτωτιστών και το 30ό Σώμα συνάντησαν σθεναρή αντίσταση, ενώ οι Βρετανοί αλεξιπτωτιστές, αποκομμένοι στο Άρνχεμ. υπέστησαν σοβαρές απώλειες. Οι διασωθέντες αναγκάστηκαν να καταφύγουν προς νότο.

Στις 18 Σεπτεμβρίου, ο Μοντγκόμερυ έγραφε στον Αϊζενχάουερ που προφανώς υπέθετε ότι αυτή η επιχείρηση, με την ονομασία MARKET GARDEN («Αγορά-Κήπος») θα στεφόταν από επιτυχία:

> Θεωρώ ότι επειδή ο χρόνος έχει εξαιρετική σημασία, πρέπει να αποφασίσουμε τι ακριβώς χρειάζεται για να πάμε στο Βερολίνο και να τελειώσουμε τον πόλεμο· τα υπόλοιπα πρέπει να έρθουν σε δεύτερη μοίρα. Η γνώμη μου είναι ότι 3 Στρατιές είναι αρκετές, αν επιλέξετε τη βόρεια διαδρομή την οποία, από απόψεως ανεφοδιασμού, θεωρώ πραγματοποιήσιμη.

Ο Αϊζενχάουερ απάντησε με μια αιτιολογημένη απόρριψη ή, μάλλον, με μια υπεκφυγή: «Πρέπει το συντομώτερο δυνατό να παρατάξουμε τα στρατεύματά μας κατά μήκος των δυτικών συνόρων της Γερμανίας, στον Ρήνο, αν είναι δυνατόν, να εξασφαλίσουμε επαρκή

Digitized by 10uk1s

ανεφοδιασμό εκμεταλλευόμενοι την Αμβέρσα στο έπακρο, και μετά να πραγματοποιήσουμε την πορεία που προτείνετε». Η διαφωνία αφορούσε την επιμελητεία - πόσα θα μπορούσαν να γίνουν χωρίς την Αμβέρσα; Το Άρνχεμ έδειξε την επικινδυνότητα των παράτολμων προτάσεων του Μοντγκόμερυ. Η προσοχή της 21ης Ομάδας Στρατιών στράφηκε επί τέλους στην εκκαθάριση των εκβολών του ποταμού Σκάλδη - μια αποστολή που αποδείχτηκε επίπονη και μακρόχρονη. Η πρώτη νηοπομπή ξεφόρτωσε στην Αμβέρσα μόλις στις 28 Νοεμβρίου 1944. Από τα μέσα Σεπτεμβρίου, τα εφόδια για τις στρατιές που ήταν στραμμένες προς τη Γερμανία άρχισαν να καταφθάνουν μέσω Μασσαλίας. Προς το τέλος του 1944, λοιπόν, και ενώ οι σκληρές αναμετρήσεις έφερναν τους Συμμάχους πιο κοντά στη Γερμανία, τα προβλήματα ανεφοδιασμού είχαν μειωθεί.

Παρ' όλα αυτά, η συμμαχική υπεροχή στη δύση εξαρτιόταν από τον Κόκκινο Στρατό. Το 1944 ο Χίτλερ έδωσε προτεραιότητα στο δυτικό μέτωπο· μόνο η πίεση των Ρώσων τον εμπόδισε να μεταφέρει περισσότερα στρατεύματα εκεί.

Στην Τεχεράνη ο Στάλιν είχε υποσχεθεί ότι την αγγλοαμερικανική απόβαση στην Νορμανδία θα ακολουθούσε μεγάλη σοβιετική επίθεση. Ύστερα από προσεκτικό σχεδιασμό και προετοιμασία τριών μηνών, στις 22 Ιουνίου 1944 ξεκίνησε μια επίθεση που ανάγκασε τον γερμανικό στρατό να γευτεί τη μεγαλύτερη ήττα του πολέμου. Μετά την ρωσική ανακατάληψη της Ουκρανίας, το 1943-44, απέμειναν οι Γερμανοί -η Ομάδα Στρατιών Κέντρου- να κρατούν μια γραμμή η οποία βρισκόταν 500 χιλιόμετρα ανατολικότερα από αυτή που κρατούσε η ίδια ομάδα στρατιών στα νότιά της. Προκειμένου να δημιουργήσει μια στρατηγική εφεδρεία, η Ανωτέρα Διοίκηση του γερμανικού στρατού θέλησε να εγκαταλείψει αυτή την εξέχουσα και να αποτραβηχτεί σε μια βραχύτερη αμυντική γραμμή που θα ξεκινούσε από τη τη Βαλτική (την Ρίγα, συγκεκριμένα) μέχρι τη Μαύρη Θάλασσα, στις εκβολές του Δνείστερου. Ως συνήθως, ο Χίτλερ αντιτέθηκε σε οποιαδήποτε υποχώρηση. Επειδή ο Χίτλερ και η Ανωτέρα Διοίκηση περίμεναν να επιτεθούν ξανά οι Ρώσοι στον νότο για να αποκόψουν τη Γερμανία από τις πρώτες ύλες και τα ρουμανικά πετρέλαια, η Ομάδα Στρατιών Κέντρου έμεινε μόνο με δύο μεραρχίες πάντσερ ενώ, πιο νότια απ' αυτήν, οι Ομάδες Στρατιών Βόρειας και Νότιας Ουκρανίας είχαν 18 μεραρχίες πάντσερ ή πάντσερ-γρεναδιέρων. Το Γενικό Επιτελείο του Κόκκινου Στρατού, από κοινού με τους διοικητές των τεσσάρων "Μετώπων" (δηλ. Ομάδων Στρατιών) που συντονίζονταν από τους Βασιλιέφσκι και Ζούκοφ, σχεδίασε μια μάχη που περιλάμβανε βαθιές διεισδύσεις ακολουθούμενες από μια σειρά διπλών περικυκλώσεων: ο γερμανικός στρατός το '44 θα πάθαινε τα ίδια με αυτά που είχε κάνει στον πολωνικό στρατό το '39 και στον ίδιο τον ρωσικό στρατό το '41. Οι θωρακισμένες μονάδες θα εκμεταλλεύονταν τα ρήγματα που θα δημιουργούσε το ρωσικό πεζικό, υποστηριζόμενο από την τεράστια συγκέντρωση πυροβολικού.

Η εμμονή του Χίτλερ στην στατική άμυνα -και στην πεισματική προσπάθεια να κρατηθούν οι πόλεις-«φρούρια» που υποτίθεται πως θα αποδιοργάνωναν τις εχθρικές γραμμές επικοινωνίας- έδωσε στους Ρώσους την ευκαιρία τους. Σε αντίθεση με το 1941, το 1942 και το 1943, τώρα ήταν οι Ρώσοι αυτοί που εξαπέλυσαν μια ισχυρή θερινή επίθεση, στηριζόμενοι στην μεγαλύτερη κινητικότητα των επίλεκτων σχηματισμών τους. Απέναντι στην Ομάδα Στρατιών Κέντρου, οι Ρώσοι παρέταξαν 1.250.000 άνδρες, πάνω από 5.000 άρματα μάχης και 6.000 αεροπλάνα: μια υπεροχή 5-6 προς 1 σε άνδρες και 7-8 προς 1 σε άρματα μάχης. Μέσα σε δυο εβδομάδες διασπάστηκαν τρεις γερμανικές στρατιές και, ως επί το πλείστον, περικυκλώθηκαν και καταστράφηκαν· η Ομάδα Στρατιών Κέντρου απόμεινε με 8 μεραρχίες, ανήμπορη να σταματήσει τις σαρωτικές ρωσικές προελάσεις. Ο Κόκκινος στρατός έφτασε στον Βιστούλα και στα περίχωρα της Βαρσοβίας, και μόνο εκεί οι ενισχύσεις των Γερμανών, οι οποίες συγκεντρώθηκαν εσπευσμένα, ανάγκασαν τους Ρώσους να σταματήσουν.

Digitized by 10uk1s

Οι Ρώσοι πέρασαν τα προπολεμικά σύνορα της Σοβιετικής Ένωσης και σε άλλα μέρη. Η γερμανική Ομάδα Στρατιών Νότιας Ουκρανίας υπεράσπιζε τώρα τη Ρουμανία, την οποία είχε σύρει στον πόλεμο η Γερμανία το 1941. Την άνοιξη του 1944 ο βασιλιάς Μιχαήλ και πολλοί ανώτεροι αξιωματικοί και πολιτικοί πίστευαν ότι η Ρουμανία έπρεπε να εγκαταλείψει τη Γερμανία, με ή χωρίς τη συναίνεση του θεωρούμενου ως γερμανόφιλου επικεφαλής της κυβέρνησης Αντονέσκου. Ο τελευταίος είχε πρόσφατα υποστηρίξει την ισότητα των Ρουμάνων με τους Γερμανούς οι οποίοι είχαν τον έλεγχο των δυνάμεων που υπερασπίζονταν τη χώρα του, με συνέπεια να αποκτήσουν τα ρουμανικά στρατεύματα ρουμανική διοίκηση. Οι στρατιές τους ήταν σε θέση να εγκαταλείψουν τους Γερμανούς. Η άμυνα της Ρουμανίας στηριζόταν σε 800.000 στρατιώτες· λιγότεροι από τους μισούς ήταν Γερμανοί. Επιπλέον, η γερμανική Ανωτέρα Διοίκηση ήταν αναγκασμένη να μετακινήσει τις περισσότερες μεραρχίες ταχείας ανάπτυξης από την Ομάδα Στρατιών Νότιας Ουκρανίας για να στηρίξει την Ομάδα Στρατιών Κέντρου. Τον Αύγουστο, η τελευταία διέθετε μόνο μία ελλιπή μεραρχία πάντσερ και μία μεραρχία πάντσερ-γρεναδιέρων, με λιγότερα από 200 άρματα μάχης και αυτοκινούμενα πυροβόλα.

Στις 20 Αυγούστου, δύο "Μέτωπα" του Κόκκινου Στρατού, υπό την ηγεσία των Τολμπούχιν και Μαλινόφσκι, που συντονίζονταν από τον Τιμοσένκο, επιτέθηκαν με μια δύναμη 900.000 ανδρών περίπου, που περιλάμβανε έξι μηχανοκίνητα και θωρακισμένα σώματα, με 1.400 άρματα μάχης και αυτοκινούμενα πυροβόλα. Οι Ρώσοι πέρασαν μέσα από τις γραμμές των ρουμανικών μονάδων οι οποίες είτε δεν αντιστάθηκαν είτε στράφηκαν κατά των Γερμανών. Στις 23 Αυγούστου ο βασιλιάς Μιχαήλ διέταξε τη σύλληψη του Αντονέσκου και ανακοίνωσε την συνθηκολόγηση της Ρουμανίας. Στις 31 Αυγούστου ο Κόκκινος Στρατός μπήκε στο Βουκουρέστι, έχοντας πρώτα περικυκλώσει και καταστρέψει το μεγαλύτερο μέρος της Ομάδας Στρατιών Νότιας Ουκρανίας.

Η Βουλγαρία με τη σειρά της έσπευσε να δηλώσει την ουδετερότητά της στον σοβιετογερμανικό πόλεμο και προσπάθησε να άρει την κατ' όνομα εμπόλεμη κατάσταση με τη Βρετανία και τις Ηνωμένες Πολιτείες. Στις 5 Σεπτεμβρίου ο Στάλιν επιτάχυνε τις βουλγαρικές εξελίξεις με μια κήρυξη πολέμου, που σύντομα οδήγησε στην κατάληψη της εξουσίας στη Σόφια από ένα πολιτικό συνασπισμό στον οποίο συμμετείχαν οι κομμουνιστές. Όλες αυτές οι αλλαγές απειλούσαν τις γραμμές ανεφοδιασμού των γερμανικών δυνάμεων στην Ελλάδα και, στις αρχές Οκτωβρίου, ο Χίτλερ διέταξε απρόθυμα την οριστική απόσυρσή τους.

Από τον Ιούνιο μέχρι τον Σεπτέμβριο 1944 ο γερμανικός στρατός στη δύση είχε 55.000 νεκρούς και 340.000 αγνοούμενους· στο ανατολικό μέτωπο 215.000 νεκρούς και 625.000 αγνοούμενους: συνολικά έχασε 1.250.000 άνδρες περίπου· τα 2/3 των απωλειών προκλήθηκαν από τον Κόκκινο στρατό. Τα αμερικανοβρετανικά βομβαρδιστικά πετούσαν τώρα ανεμπόδιστα πάνω από το Ράιχ. Γιατί συνέχισε η Γερμανία να πολεμά μέχρι τον Μάιο του 1945;

Ο Χίτλερ προτιμούσε τον θάνατο από την άνευ όρων παράδοση. Ο ίδιος και οι πλέον αφοσιωμένοι ναζί δεν είχαν άλλη επιλογή, αφού η άνευ όρων παράδοση σήμαινε γι' αυτούς δίκη και εκτέλεση. Ακόμη και τον Σεπτέμβριο του 1944, ωστόσο, ο Χίτλερ νόμιζε ότι μπορούσε να παρατείνει τη ζωή του και τη ζωή του Τρίτου Ράιχ. Αν η εναντίον του συμμαχία διαλυόταν, όλα θα μπορούσαν να πάνε καλά. Οι -χονδροειδείς- υπολογισμοί του για τις αντιδράσεις των ξένων κυβερνήσεων έπασχαν λόγω ελλιπούς πληροφόρησης: ορθώς μεν αντιλήφθηκε τον ανώμαλο χαρακτήρα της συμμαχίας μεταξύ των δυτικών δυνάμεων και της Σοβιετικής Ένωσης, αλλά δεν μπόρεσε ή δεν θέλησε να καταλάβει ότι καμία πλευρά δεν θα διακινδύνευε χωριστές διαπραγματεύσεις με οποιαδήποτε γερμανική κυβέρνηση αν

Digitized by 10uk1s

πρώτα δεν απομακρυνόταν ο ίδιος ο Χίτλερ. Αν ένας εταίρος της συμμαχίας άρχιζε τέτοιες διαπραγματεύσεις, οι άλλοι θα υποχρεώνονταν να δελεάσουν τους Γερμανούς με καλύτερους όρους. Εν συνεχεία, πουλώντας τη συμμαχία του στον καλύτερο πλειοδότη, ο Χίτλερ θα ανακτούσε την ευρωπαϊκή κυριαρχία. Προϋπόθεση, λοιπόν, μιας σύγκρουσης μεταξύ Ρωσίας και Δύσης ήταν η γερμανική ήττα. Ο Χίτλερ ήλπιζε επίσης να διασπάσει τους Αγγλοαμερικανούς, ή ακόμη να τους απομακρύνει από τους Σοβιετικούς· αλλά ατυχώς γι' αυτόν οι τριβές μεταξύ των Αγγλοαμερικανών οφείλονταν κυρίως στον ανταγωνισμό για το ποιος θα αποκτούσε μεγαλύτερο γόητρο από την ήττα του Χίτλερ. Η νίκη ήταν που ανέδειξε τις ενδοσυμμαχικές διχογνωμίες, οι οποίες αφορούσαν στον μεταπολεμικό κόσμο και δεν εκδηλώνονταν όσο ήταν ζωντανός ο Χίτλερ. Δεν έπαψε, ωστόσο, να ελπίζει ότι αν ο πόλεμος διαρκούσε αρκετά, θα έκαμπτε την αποφασιστικότητα των Συμμάχων. Επιπλέον, παρά τις καταστροφές που είχε υποστεί και στα δύο μέτωπα, έβλεπε ενθαρρυντικές προοπτικές στη θάλασσα, στον αέρα και στην ξηρά.

Ο Χίτλερ ήλπιζε να επαναλάβει την εκστρατεία του 1940 και του 1941, αλλά αυτή τη φορά επιτυχώς, για να αναγκάσει τη Βρετανία να συνθηκολογήσει. Θα χτυπούσε το Λονδίνο από αέρος, θα κατάστρεφε τις βρετανικές θαλάσσιες επικοινωνίες με επιθέσεις υποβρυχίων και θα έδιωχνε τις βρετανικές χερσαίες δυνάμεις από την ηπειρωτική Ευρώπη με μια ταχεία επίθεση θωρακισμένων διαμέσου των Αρδεννών. Τα νέα «μυστικά όπλα» θα έκαναν τη διαφορά. Το «Υπ' αριθμόν 1 Όπλο Εκδίκησης», το V-1, ήταν ένα αεροσκάφος χωρίς πιλότο με εκρηκτική κεφαλή - η «ιπτάμενη βόμβα» όπως το είπαν οι Βρετανοί ή, στην καθομιλουμένη. "Ντούντλμπαγκ". Με κεφαλή ενός τόνου, το βεληνεκές του έφθανε στα 320 χιλιόμετρα περίπου, και η ταχύτητά του στα 640 χλμ. την ώρα. Η πρώτη έπεσε στις 13 Ιουνίου 1944 και η τελευταία στις 29 Μαρτίου 1945· μέχρι τότε τα V-1 είχαν σκοτώσει 6.000 Βρετανούς αμάχους. Αλλά η βρετανική άμυνα γινόταν όλο και πιο αποτελεσματική, καθώς τα αντιαεροπορικά πυροβόλα, εκτός από τα νέα ραντάρ ήταν εξοπλισμένα με τον εγκαιροφλεγή πυροκροτητή, που είχε εφευρεθεί στην Αγγλία και παραγόταν στις ΗΠΑ, ο οποίος έκανε το βλήμα να εκρήγνυται χωρίς να χρειάζεται προηγουμένως να πλήξει τον στόχο. Τελικά καταρρίφθηκαν τα 3/4 των V-1 που πέρασαν τις βρετανικές ακτές. Όμως στις 8 Σεπτεμβρίου 1944 έπεσαν τα πρώτα V-2. Εναντίον αυτών δεν υπήρχε καμία άμυνα· αλλά και τα γερμανικά αποθέματα ήσαν περιορισμένα. Επρόκειτο για ένα πύραυλο που μπορούσε να εκτοξευτεί σε ύψος 80 ή 100 χιλιομέτρων με ταχύτητα 5.800 χλμ. την ώρα, εξοπλισμένος με μια κεφαλή παρόμοια με του V-1. Αυτοί οι πύραυλοι σκότωσαν στην Αγγλία 2.754 αμάχους. Μετά τον Σεπτέμβριο του 1944, η Αμβέρσα υπέφερε εξίσου με το Λονδίνο· όμως η έλλειψη ακριβείας των όπλων τύπου V σήμαινε ότι οι απώλειες αμάχων ήσαν πολύ περισσότερες απ' ό,τι τα πλήγματα επί στρατιωτικών στόχων. Η ευρύτερη περιοχή της Αμβέρσας χτυπήθηκε από 1.214 όπλα τύπου V, αλλά μόνο 150 ιπτάμενες βόμβες και 152 πύραυλοι έπεσαν στην περιοχή του λιμανιού. Χτυπήθηκαν και άλλα κέντρα μεταφορών, ιδιαίτερα η Λιέγη, και 5.400 σκοτώθηκαν στη βόρεια Γαλλία και στο Βέλγιο.

Στη θάλασσα, ο Ντένιτς προσέβλεπε σε νέες υποβρυχιακές επιχειρήσεις στα βρετανικά ύδατα. Έπεισε τον Χίτλερ να δώσει προτεραιότητα στη ναυπήγηση δύο νέων τύπων υποβρυχίων - το XXI και το XXIII. Εξοπλισμένα με «schnorkel» (σωλήνα παροχής αέρα) που καθιστούσε περιττή την ανάδυση στην επιφάνεια για ανεφοδιασμό σε αέρα, ισχυρότερους ηλεκτρικούς συσσωρευτές και με πιο υδροδυναμική γάστρα σκάφους, μπορούσαν να κινούνται ταχύτερα υποβρυχίως και για περισσότερο χρόνο, και να διανύουν έτσι μεγάλες αποστάσεις κάτω από την επιφάνεια. Επιπλέον, τα νέα υποβρύχια διέθεταν ραντάρ που ανίχνευαν εχθρικά αεροσκάφη, τοποθετημένα στους σωλήνες «σνόρκελ». Στο τέλος, ο Ντένιτς απογοητεύτηκε: η παραγωγή απέτυχε επειδή υπήρχε έλλειψη ειδικευμένων εργατών και πρώτων υλών και επειδή οι βομβαρδισμοί αποδιοργάνωναν τη μεταφορά των προκατασκευασμένων τμημάτων των υποβρυχίων καθώς και τη συναρμολόγησή τους. Το φθινόπωρο του 1944, το αμερικανικό ναυτικό προέβλεπε ότι θα αναλάμβαναν δράση 300

Digitized by 10uk1s

νέα γερμανικά υποβρύχια, αλλά μέχρι το τέλος του πολέμου είχαν ναυπηγηθεί μόνο 180.

Ένα άλλο νέο όπλο ήρθε επίσης πολύ αργά. Οι Γερμανοί είχαν προχωρήσει στον σχεδιασμό και την κατασκευή του αεριωθούμενου αεροπλάνου. Ο Χίτλερ, εντούτοις, καθυστέρησε την εμφάνιση των αεριωθούμενων καταδιωκτικών επιμένοντας να τα προσαρμόσει έτσι ώστε να λειτουργούν ως τακτικά βομβαρδιστικά. Μόλις στις 18 Μαρτίου 1945, μεγάλοι σχηματισμοί αεριωθούμενων καταδιωκτικών επιτέθηκαν σε μια συμμαχική δύναμη βομβαρδιστικών. Από τα 1.250 βαρέα βομβαρδιστικά που χτυπούσαν το Βερολίνο χάθηκαν μόνο 21, μολονότι τα αμυνόμενα καταδιωκτικά ήταν 500. Παρά τις καθυστερήσεις, οι Γερμανοί άνοιξαν τον δρόμο· μόλις στα τέλη Απριλίου 1945 εμφανίστηκε στους αιθέρες ένα σμήνος βρετανικών αεριωθούμενων "Μέτεορ".

Η κύρια ελπίδα του Χίτλερ ήταν μια μεγάλη χερσαία επίθεση. Στις 16 Σεπτεμβρίου 1944, στην καθημερινή ενημερωτική σύσκεψη ο Χίτλερ δήλωσε ότι σκόπευε να εξαπολύσει μια επίθεση από τις Αρδέννες προς τον Μεύση για να ανακαταλάβει την Αμβέρσα και να αποκόψει τις γραμμές ανεφοδιασμού των αμερικανοβρετανικών δυνάμεων βορείως της Αμβέρσας. Ο Χίτλερ διέταξε να συγκεντρωθεί μια εφεδρεία που θα αποτελούνταν από μεραρχίες πάντσερ που είχαν αποσυρθεί από το μέτωπο κι είχαν αναπαυθεί και ανασυγκροτηθεί, από καινούργιες μεραρχίες σχηματισμένες από οπλίτες αποσπασμένους από το προσωπικό εδάφους της αεροπορίας και από το ναυτικό, από άνδρες στρατεύσιμης ηλικίας που θα επιλέγονταν από τους χώρους εργασίας καθώς και από την επέκταση της στρατεύσιμης ηλικίας. Επέλεξε τον Χίμλερ -ο οποίος ενσάρκωνε την δύναμη επιβολής του ναζιστικού κράτους- για να εποπτεύσει τη διαδικασία. Δόθηκε προτεραιότητα εξοπλισμού στο δυτικό μέτωπο, ώστε να σχηματιστούν 12 μεραρχίες πάντσερ για την επίθεση. Οι διοικητές των εμπλεκομένων στρατευμάτων επιθυμούσαν έναν πιο περιορισμένο στόχο: την καταστροφή των συμμαχικών δυνάμεων ανατολικά του Μεύση. Ο Χίτλερ επέμενε ότι έπρεπε να καταληφθεί η Αμβέρσα.

Οι επιτιθέμενοι δεν έφτασαν ποτέ στον Μεύση (εκτός από ένα φορτηγό με Γερμανούς που φορούσαν αμερικανικές στολές και περικυκλώθηκαν στο Ντινάν). Στην αρχή η επίθεση πήγε καλά: στις 16 Δεκεμβρίου τριάντα γερμανικές μεραρχίες επιτέθηκαν σε ένα μέτωπο εύρους 80 χιλιομέτρων εναντίον 5 αμερικανικών μεραρχιών και κατάφεραν να τις αιφνιδιάσουν πλήρως. Τώρα, η επιτυχία απαιτούσε ταχύτητα. Οι θωρακισμένες εμπροσθοφυλακές έπρεπε να καταλάβουν γρήγορα τα σημεία διάβασης του Μεύση, και για να μην ανακοπεί η ορμή τους έπρεπε να μπορούν να ανεφοδιάζονται σε καύσιμα και πολεμοφόδια όταν και όπου προέκυπτε ανάγκη. Το πεζικό έπρεπε να ακολουθήσει για να διασφαλίσει τις γραμμές επικοινωνίας και για να προστατεύσει τα πλευρά των προπορευόμενων θωρακισμένων δυνάμεων. Οι επιθέσεις απαιτούσαν καλά οργανωμένες και απρόσκοπτες κινήσεις, στους ελάχιστους και συχνά στενούς δρόμους των Αρδεννών. Οι Γερμανοί επιτελικοί μπορούσαν να καλύψουν τον οργανωτικό τομέα, αλλά ο αριθμός τους ήταν περιορισμένος για λόγους μυστικότητας, κι έτσι μέχρι το τελευταίο λεπτό ο σχεδιασμός της προέλασης είχε ανατεθεί σε έναν περιορισμένο αριθμό ατόμων της Ομάδα Στρατιών Β του Μόντελ. Η έκβαση της "Μάχης των Αρδεννών"[6] προέκυψε από ένα απλό γεγονός: οι αμερικανικές δυνάμεις κινήθηκαν ταχύτερα από τις γερμανικές. Πολλά είχαν αλλάξει από τότε που ο γερμανικός στρατός σάρωνε τις Αρδέννες το 1940, κυρίευε τις διαβάσεις του Μεύση και ορμούσε ακάθεκτος προς τη θάλασσα. Τότε το γαλλικό πεζικό ήταν εξίσου βραδυκίνητο με το γερμανικό -ίσως και πιο βραδυκίνητο- αλλά οι αμερικανικές μονάδες του 1944 ήσαν εξ ολοκλήρου μηχανοκίνητες: περισσότερα από 48.000 οχήματα της 1ης Αμερικανικής Στρατιάς κινήθηκαν στη ζώνη μάχης κατά την κρίσιμη περίοδο, 17 με 26 Δεκεμβρίου. Τα γερμανικά στρατιωτικά φορτηγά, πολλά από τα οποία ήταν λάφυρα από απίθανες πηγές,

[6] *Battle of the Bulge,* σύμφωνα με την αμερικανική ορολογία.

Digitized by 10uk1s

πάθαιναν βλάβες συχνότερα από τα αμερικανικά και μπλόκαραν τους στενούς δρόμους. Ο γερμανικός στρατός ζούσε σε δύο κόσμους: το άρμα μάχης Tiger ήταν το καλύτερο του κόσμου, αλλά το πεζικό δεν είχε ξεπεράσει το επίπεδο του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου· μάλιστα μερικές γερμανικές μεραρχίες είχαν περισσότερα άλογα απ' όσα συνηθίζονταν το 1918. Η ανάμιξη μηχανοκίνητων και ιππήλατων μεταφορικών μέσων οδηγούσε συχνά σε σύγχυση. Το χειρότερο απ' όλα, όμως, ήταν η δράση της συμμαχικής αεροπορίας.

Οι Γερμανοί διοικητές είχαν την ελπίδα ότι η κακοκαιρία θα παρεμπόδιζε τις πτήσεις - έστω κι αν η βροχή κι η λάσπη την πρώτη εβδομάδα της επίθεσης επιβράδυνε τα δικά τους στρατεύματα. Αλλά στις 23 Δεκεμβρίου ο καιρός καθάρισε. Οι συμμαχικές αεροπορικές δυνάμεις χτύπησαν αμέσως, και την επομένη πραγματοποίησαν περί τις 6.000 εξόδους. Στις 26 Δεκεμβρίου ο Μόντελ απαγόρευσε οποιαδήποτε μεγάλη μετακίνηση στο φως της μέρας. Όταν, στις 28 Δεκεμβρίου, άρχισε χιονοθύελλα, οι μετακινήσεις δεν έγιναν ευκολότερες. Σε κρίσιμες στιγμές, οι θωρακισμένες αιχμές ακινητοποιούνταν λόγω έλλειψης καυσίμων. Παρ' όλο που οι Γερμανοί είχαν συγκεντρώσει επαρκή αποθέματα στα μετόπισθεν, δεν μπορούσαν να τα μεταφέρουν στην πρώτη γραμμή. Το 1940. ο καιρός ήταν ιδανικός και οι Γερμανοί είχαν υπεροχή στον αέρα. Οι Γάλλοι μπόρεσαν να τεθούν σε κίνηση και να προσεγγίσουν την αμυντική τους γραμμή του Μεύση, μόνον αφού είχε αρχίσει η γερμανική εισβολή στο Βέλγιο· ενώ το 1944, οι Αμερικανοβρετανοι βρίσκονταν ήδη εκεί, με προωθημένες κινητές αποθήκες ανεφοδιασμού. Το 1940, η γερμανική επίθεση είχε συναντήσει μόνο ελαφρά οπλισμένο γαλλικό και βελγικό ιππικό προτού φτάσει στον Μεύση. Η αποφασιστική διαφορά το 1944 ήταν ότι η γενικά ισχυρή αντίσταση των αμερικανικών στρατευμάτων από προετοιμασμένες θέσεις, έδινε χρόνο στη συμμαχική διοίκηση να ενισχύει κάποια κρίσιμα σημεία.

Την πρώτη μέρα ο Αϊζενχάουερ διέταξε την 7η Θωρακισμένη Μεραρχία να κινηθεί προς το Σαιν Βιτ· έφτασε εκεί αργά στις 17 Δεκεμβρίου και κράτησε μέχρι τις 21 Δεκεμβρίου, παρεμποδίζοντας τη μία από τις δύο γερμανικές γραμμές ανεφοδιασμού. Στη Μπαστόν, τον άλλο καίριο οδικό κόσμβο, έφτασε η 101η Αερομεταφερόμενη Μεραρχία, πάνω σε φορτηγά οχήματα τα οποία συγκεντρώθηκαν σε ελάχιστο χρόνο στη Ρενς, όπου η μεραρχία αναπαυόταν. Μετά από μια διαδρομή 160 χιλιομέτρων, η μεραρχία ήταν έτοιμη να αναλάβει δράση το πρωί της 19ης Δεκεμβρίου. Οι Γερμανοί δεν κατέλαβαν την Μπαστόν, παρ' όλο που την είχαν περικυκλωμένη από τις 21 μέχρι τις 26 Δεκεμβρίου, οπότε η πόλη απαλλάχθηκε από τον κλοιό ύστερα από μια αμερικανική επίθεση από τα νότια. Ο Στρατηγός Πάττον μπόρεσε να βοηθήσει την Μπαστόν επειδή η γερμανική 7η Στρατιά νοτίως των δύο στρατιών πάντσερ δεν ήταν αρκετά ισχυρή για να καθηλώσει τη δική του 3η Αμερικανική Στρατιά.

Οι εγκληματικές ενέργειες της 1ης Μεραρχίας Πάντσερ Ες-Ες, που στις 17 Δεκεμβρίου άρχισε μια σειρά δολοφονιών, εκτελώντας πάνω από εκατό άοπλους Αμερικανούς αιχμαλώτους, πείσμωσαν την αντίσταση των Αμερικανών. Ήδη από τις 18 Δεκεμβρίου ο Μόντελ ανέφερε την αποτυχία της επιχείρησης, αλλά η γερμανική επίθεση έφτασε στο αποκορύφωμά της στις 24 και 25 Δεκεμβρίου. Η 2η Μεραρχία Πάντσερ έφτασε σε απόσταση 6,5 χιλιομέτρων από τον Μεύση. κοντά στο Ντινάν. Την ίδια στιγμή ισχυρές βρετανικές δυνάμεις φρουρούσαν τις διαβάσεις του Μεύση, ενώ τα προωθημένα γερμανικά τμήματα σταματούσαν λόγω έλλειψης καυσίμων. Ανήμερα τα Χριστούγεννα, η αμερικανική 2η θωρακισμένη Μεραρχία απέκοψε τα προωθημένα εκείνα τμήματα της γερμανικής 2ης Μεραρχίας Πάντσερ. Οι Γερμανοί δεν προχώρησαν άλλο.

Οι ποικίλες και εντυπωσιακές επιδείξεις δύναμης της Βέρμαχτ, των οποίων ο αντίκτυπος στην αυτοπεποίθηση των Συμμάχων μεγιστοποιήθηκε από τη γερμανική προπαγάνδα (και

Digitized by 10uk1s

από τον ίδιο τον Χίτλερ) ενίσχυσαν τη εξουσία του Χίτλερ στο εσωτερικό της Γερμανίας. Η αποτυχία της μοναδικής σοβαρής απόπειρας των Γερμανών να αποτινάξουν το δικτατορικό καθεστώς με τη δολοφονία του Χίτλερ, στις 20 Ιουλίου 1944, επίσης ενίσχυσε τη θέση του. Οι δράστες της συνωμοσίας προέρχονταν από το πιο πληροφορημένο τμήμα του γερμανικού στρατού, γνώριζαν ότι η Γερμανία έχανε τον πόλεμο, γνώριζαν ότι η στρατιωτική διοίκηση του Χίτλερ επιτάχυνε την ήττα, και κατανοούσαν ότι δεν υπήρχε ελπίδα να μετριαστούν οι καταστροφές που είχε να αντιμετωπίσει η Γερμανία όσο παρέμενε ο Χίτλερ το εμπόδιο που ματαίωνε κάθε συμβιβασμό με τους Συμμάχους. Μερικοί πίστευαν ότι είτε χανόταν είτε κερδιζόταν ο πόλεμος, το καθεστώς του Χίτλερ δεν ήταν ηθικά ανεκτό. Στις λίγες ώρες που μεσολάβησαν ανάμεσα στην έκρηξη της βόμβας που είχε αφήσει ο Συνταγματάρχης φον Στάουφενμπεργκ κοντά στον Χίτλερ (12:40 μ.μ.) και την ώρα που ανακοινώθηκε ότι ο Χίτλερ είχε επιζήσει της απόπειρας, σημαίνοντες αντιπολιτευόμενοι στο Βερολίνο (και στο Παρίσι) αποπειράθηκαν να αναλάβουν την εξουσία. Το γεγονός ότι έγινε γνωστή η ταυτότητά τους διευκόλυνε την άγρια καταστολή της απόπειρας. Έκτοτε ο στρατός εποπτευόταν στενά από ναζί, και οποιαδήποτε διαφωνία ενείχε διπλάσιο κίνδυνο. Στους συνωμότες της 20ής Ιουλίου δεν δόθηκε η ευκαιρία να εκθέσουν δημόσια τις απόψεις τους, κι έτσι το μόνο αποτέλεσμα της ενέργειάς τους ήταν να αυξηθεί η υποστήριξη προς τον Χίτλερ. Άλλωστε, στη διάρκεια του πολέμου η δημοτικότητα του Χίτλερ σημείωνε άνοδο. Πολλοί Γερμανοί ξεχώριζαν τον Χίτλερ από «τους ναζί», τους οποίους θεωρούσαν υπεύθυνους για τις μη δημοφιλείς πτυχές του καθεστώτος, ενώ ο Χίτλερ, σε αντίθεση με τους ιδιοτελείς συνεργάτες του, εκλαμβανόταν ως ο ηγέτης που έκανε σοβαρές θυσίες για να διασφαλίσει το μέλλον της Γερμανίας. Μέχρι την τελευταία στιγμή που η Γερμανία έφτασε στο χείλος της ολοκληρωτικής καταστροφής, η ήττα δυνάμωνε την υποστήριξη στον Χίτλερ εκ μέρους όλων εκείνων οι οποίοι μες στις δοκιμασίες της καθημερινής επιβίωσης διατηρούσαν ακόμη κάποιο περίσσευμα συναισθήματος. Η βομβιστική ενέργεια της 20ής Ιουλίου φάνηκε σαν προδοσία σε βάρος του γερμανικού έθνους την ώρα που αυτό αγωνιζόταν να επιβιώσει - γιατί τώρα που είχε χαθεί το μεγαλύτερο μέρος της κατεχόμενης Ευρώπης, ο πόλεμος έμοιαζε ολοένα και περισσότερο με αγώνα ζωής και θανάτου, παρά με πόλεμο για την πολυτέλεια της κατάκτησης.

Στα μάτια μερικών η άποψη αυτή επιβεβαιωνόταν από τους «τρομοκρατικούς βομβαρδισμούς» των συμμάχων και την επιμονή τους για «παράδοση άνευ όρων». Οι αγγλοαμερικανικοι βομβαρδισμοί των τελευταίων μηνών ξεπέρασαν κάθε προηγούμενο. Η αντίδραση των περισσότερων αμάχων ήταν είτε η απαθής προσήλωση σε καθημερινά προβλήματα και η αγανάκτηση εναντίον των Αγγλοαμερικανών είτε, σπανίως, εχθρότητα κατά των γερμανικών αρχών, ειδικότερα όταν αυτές αποδεικνύονταν ανίκανες στην αντιμετώπιση των αεροπορικών επιδρομών. Μεταξύ των ανδρών που υπηρετούσαν στην πρώτη γραμμή, η αγωνία για τις οικογένειες και τους συγγενείς έσβηνε τη δυσαρέσκεια που ένιωθαν συχνά οι μάχιμες μονάδες για τα προνόμια όσων δεν αντιμετώπιζαν τους ίδιους κινδύνους. Ο φόβος για τα αποτελέσματα της ήττας θωράκιζε τη γερμανική αντίσταση ώσπου, την άνοιξη του 1945, το ένστικτο της επιβίωσης ήρθε να καλύψει κάθε άλλο συναίσθημα. Η συμμαχική απαίτηση για «παράδοση άνευ όρων» έσπειρε τον τρόμο - κάτι που εκμεταλλεύτηκε και υπέθαλψε το Υπουργείο Προπαγάνδας του Γκέμπελς.

Στη δεύτερη Συνδιάσκεψη του Κεμπέκ τον Σεπτέμβριο του 1944, οι Ρούσβελτ και Τσώρτσιλ πρόσφεραν ένα ευπρόσδεκτο δώρο στον Γκέμπελς: το «σχέδιο» του Μόργκενταου, Υπουργού Οικονομικών των ΗΠΑ, που ζητούσε τη μετατροπή της Γερμανίας μετά τον πόλεμο σε «χώρα πρωτίστως αγροτική και κτηνοτροφική», και την απομάκρυνση των μεταλλουργικών, χημικών και ηλεκτρικών βιομηχανιών της. Το συμμαχικό αρχηγείο, εντυπωσιασμένο από τη αμείωτη σφοδρότητα της γερμανικής αντίστασης, προέτρεψε τον Ρούσβελτ να κάνει μια υποχώρηση, προσφέροντας κάποιο δέλεαρ ώστε να ενθαρρύνει τη

Digitized by 10uk1s

γερμανική συνθηκολόγηση. Ο Ρούσβελτ πρότεινε στον Τσώρτσιλ ένα κοινό ανακοινωθέν, «που θα βοηθούσε να καμφθεί το γερμανικό ηθικό, με την υπόσχεση ότι αυτός ο πόλεμος δεν στοχεύει στην καταστροφή της Γερμανίας ή στον αφανισμό του γερμανικού λαού». Ο Τσώρτσιλ, αφού συμβουλεύτηκε το βρετανικό Υπουργικό Συμβούλιο και τους Επιτελάρχες, αποκρίθηκε ότι κάτι τέτοιο θα υποδήλωνε αδυναμία, και επισήμανε ότι αυτό που φοβούνταν οι Γερμανοί ήταν «μήπως ένα μεγάλο κομμάτι του λαού τους μεταφερθεί για να δουλέψει μέχρι θανάτου στη Ρωσία, ή όπως λένε, στη "Σιβηρία". Εξάλλου, ο U.J.[7] σίγουρα θα σκέφτεται να απαιτήσει 2 ή 3 εκατομμύρια νεαρούς ναζί, γκεσταπίτες κ.λπ., για να τους βάλει να δουλέψουν για χρόνια σε καταναγκαστικά έργα ανοικοδόμησης [...] Οπότε δεν θα μπορούσαμε να προσφέρουμε οποιεσδήποτε διαβεβαιώσεις επ' αυτού του θέματος χωρίς να συμβουλευτούμε τον U.J.». Επίσης, το γεγονός ότι ο Στάλιν πρότεινε να δοθούν στην Πολωνία γερμανικά εδάφη από τα οποία θα εκδιώκονταν οι γερμανικοί πληθυσμοί, δεν διευκόλυνε διόλου την γερμανική συνθηκολόγηση. Είχε μεγαλύτερη σημασία το να μετατεθεί χρονικά μια διαφωνία με τον Στάλιν παρά να καθησυχαστεί ο εχθρός. Μόνο κάποιες ασαφείς διαβεβαιώσεις δόθηκαν στους Γερμανούς, όπως το μήνυμα του Τσώρτσιλ στις 18 Ιανουαρίου 1945:

> Απαιτούμε παράδοση άνευ όρων, αλλά γνωρίζετε πολύ καλά πόσο αυστηρά είναι τα ηθικά όρια εντός των οποίων περιορίζεται η δράση μας. Δεν είμαστε εξολοθρευτές εθνών ούτε σφαγείς λαών.

Η πίστη των Γερμανών στον Φύρερ άντεξε, όπως φάνηκε, για ένα εκπληκτικά μεγάλο διάστημα. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι οι αναφορές της τότε γερμανικής αστυνομίας την μεγαλοποιούσαν αλλά η αντοχή της επιβεβαιώθηκε από τις ανακρίσεις που έκαναν οι Σύμμαχοι σε αιχμαλώτους πολέμου. Όταν και όπου εξασθενούσε η πίστη αυτή, τη θέση της έπαιρνε η αναγκαστική προσποίηση: στην Ανατολική Πρωσία, τον Ιούλιο του 1944, ο Γκάουλαϊτερ Γκράισερ επισήμαινε ότι «το Κόμμα και το κράτος έχουν τον τρόπο να καταστήσουν ακίνδυνους όσους στερούνται πολιτικής πίστης και γενναιότητας».

Μόλις στις 9 Ιανουαρίου του 1945 έμαθε ο Αϊζενχάουερ ότι επρόκειτο να εξαπολυθεί μια νέα ρωσική επίθεση, κάτι που μαρτυρά πόσο χαλαρή ήταν η επικοινωνία με το στρατηγείο του Στάλιν. Ο Τσώρτσιλ εκμαίευσε αυτή την πληροφορία στέλνοντας ένα μήνυμα στον Στάλιν, στο οποίο άφηνε να εννοηθεί ότι οι Σύμμαχοι στη δύση χρειάζονταν βοήθεια. Προς απάντηση, ο Στάλιν, όπως ισχυρίστηκε αργότερα ο ίδιος, επέσπευσε την εναρκτήρια ημερομηνία της επίθεσης, η οποία άρχισε στις 12 Ιανουαρίου. Και ενώ στον κεντρικό τομέα του μετώπου ο Κόκκινος Στρατός είχε σταματήσει στον Βιστούλα, είχαν αρχίσει ήδη οι ρωσικές επιθέσεις στη Βαλτική και στην Ουγγαρία. Ίσως η ρωσική διοίκηση να ήθελε να διασφαλίσει τα πλευρά των κεντρικών μετώπων της, προτού ξαναρχίσει η απευθείας προέλαση προς τη Γερμανία. Δεδομένου ότι ο Χίτλερ ενδιαφερόταν περισσότερο για την Ουγγαρία -λόγω πετρελαίου- και για τη Βαλτική -για την εκπαίδευση των πληρωμάτων υποβρυχίων- απ' ό,τι για την Πολωνία, η άμυνα αυτών των περιοχών αποσπούσε δυνάμεις από τον κεντρικό τομέα. Στις 14 Σεπτεμβρίου 1944, τέσσερα ρωσικά "Μέτωπα", με 133 μεραρχίες τυφεκιοφόρων, έξι μεραρχίες αρμάτων μάχης και ένα μηχανοκίνητο σώμα, περίπου 900.000 άνδρες συνολικά, επιτέθηκαν στις 32 μεραρχίες της γερμανικής Ομάδας Στρατιών Βορρά. Μέσα σε δέκα μέρες εκκαθαρίστηκε η Εσθονία από τα γερμανικά στρατεύματα (το «απελευθερώθηκε», το συμβατικό ρήμα αυτής της περιόδου, αποτελούσε ενίοτε ειρωνεία) κατόπιν ένα μεγάλο μέρος της Λετονίας, συμπεριλαμβανομένης και της

[7] U.J. (Uncle Joe = ο θείος Τζο): ο Τζόζεφ (Ιωσήφ) Στάλιν, ο οποίος θύμωσε πολύ όταν ο Ρούσβελτ του ανέφερε αυτό το άκακο παρατσούκλι.

Digitized by 10uk1s

Ρίγας. Στη συνέχεια οι Ρώσοι, μετατόπισαν την κύρια προσπάθειά τους προς τη βαλτική ακτή βορείως του Μέμελ. Αυτή η κίνηση απομόνωσε τον μεγαλύτερο όγκο της Ομάδας Στρατιών Βορρά· 26 μεραρχίες της παρέμειναν στη βορειοδυτική Λετονία μέχρι το τέλος του πολέμου, με απόφαση του Χίτλερ. Το νότιο πλευρό αυτής της ρωσική επίθεσης καλύφθηκε από μια εισβολή στην Ανατολική Πρωσία. Οι Σοβιετικοί συνάντησαν λυσσαλέα αντίσταση και είχαν να αντιμετωπίσουν μια γερμανική αντεπίθεση με την οποία ανακτήθηκαν εδάφη που βρίσκονταν υπό ρωσική κατοχή. Εκεί οι Γερμανοί ανακάλυψαν και έφεραν στη δημοσιότητα τις φρικαλεότητες που υπέστησαν οι υπό ρωσική κατοχή γερμανικές περιοχές - άλλος ένας λόγος για τους Γερμανούς στρατιώτες να αντισταθούν σκληρά.

Στις 6 Οκτωβρίου 1944, δύο ρωσικά "Μέτωπα" ξεκίνησαν επίθεση μείζονος κλίμακας κατά της Ουγγαρίας. Ο Χίτλερ έστειλε ενισχύσεις και διέταξε να υπερασπίσουν τη Βουδαπέστη με κάθε τίμημα. Οι Γερμανοί απέτρεψαν μια απόπειρα να βγει η Ουγγαρία από τον πόλεμο, συλλαμβάνοντας τον Αντιβασιλέα Χόρτυ και επιβάλλοντας μια κυβέρνηση ανδρεικέλων υπό τον Σάλασι. Ο Στρατηγός Αντόνοφ μίλησε στους Τσώρτσιλ και Ρούσβελτ για τα αποτελέσματα αυτών των ρωσικών επιχειρήσεων, στη Γιάλτα στις 4 Φεβρουαρίου 1945.

> Και οι δύο αυτές επιθέσεις υπήρξαν πολύ οδυνηρές για τους Γερμανούς οι οποίοι αντέδρασαν ταχύτατα στις επιθέσεις μας με μια γρήγορη μετατόπιση των δυνάμεων προς τα πλευρά, εις βάρος του κεντρικού τομέα του δικού μας μετώπου· έτσι, από τις 24 μεραρχίες αρμάτων μάχης [δηλ. σε όλο το ανατολικό μέτωπο], που αποτελούσαν τη βασική γερμανική επιθετική δύναμη, 11 μεραρχίες αρμάτων μάχης απορροφήθηκαν στον ουγγρικό τομέα, 6 μεραρχίες αρμάτων μάχης στην Ανατολική Πρωσία (3 μεραρχίες στην Κουρλάνδη). και έτσι στο κεντρικό τμήμα του μετώπου δεν απόμειναν παρά μόνο 4 μεραρχίες αρμάτων μάχης. Ο στόχος της Ανωτέρας Διοίκησης είχε επιτευχθεί.

Επιπλέον, στα μέσα Ιανουαρίου, ο Χίτλερ διέταξε την 6η Θωρακισμένη Στρατιά των Ες-Ες να μεταβεί στην Ουγγαρία, μετά την αποτυχία της στις Αρδέννες, παρά τις εκκλήσεις του Γκουντέριαν να τη στείλει στο πολωνικό μέτωπο. Ύστερα από καθυστερήσεις που οφείλονταν στις ανάγκες επανεξοπλισμού της μετά τις Αρδέννες αλλά και στους συμμαχικούς βομβαρδισμούς των γερμανικών σιδηροδρόμων, η στρατιά έφτασε στην Ουγγαρία και εξαπέλυσε μια άκαρπη επίθεση στις αρχές Μαρτίου για την ανάκτηση της Βουδαπέστης και των ουγγρικών πετρελαιοπηγών.

Τα ρωσικά επιτελεία, με επικεφαλής τον Ζούκοφ και τον Αντόνοφ. άρχισαν να σχεδιάζουν από τον Οκτώβριο του 1944 την επίθεση του Ιανουαρίου του 1945. Αρχικά, την είχαν ορίσει για την τρίτη εβδομάδα του Ιανουαρίου· άρχισε στις 12 Ιανουαρίου. Οι ιστορικοί δεν διαθέτουν άμεσες μαρτυρίες για τα αίτια και τα κίνητρα των σοβιετικών ενεργειών, και στηρίζουν τις ερμηνείες τους σε υποθετικά συμπεράσματα τα οποία μπορούν εύκολα να αποκλίνουν μεταξύ τους όταν χρησιμοποιούνται για να στηρίξουν τις ερμηνείες διαφορετικών συγγραφέων. Μια πιθανή εξήγηση σχετικά με την ημερομηνία της επίθεσης μπορεί να αναζητηθεί στον καιρό. Η ρωσική επίθεση άρχισε από τους ποταμούς Βιστουλα και Νάρεβ και ο αντικειμενικός της στόχος ήταν ο Όντερ. Έπρεπε να χρησιμοποιηθούν οι δρόμοι της Πολωνίας, οι οποίοι σε βροχερό καιρό συνήθως γίνονταν αδιάβατοι από τη λάσπη. Η ρωσική προέλαση χρειαζόταν παγετό, κι όμως η επίθεση ξεκίνησε με βροχή και ομίχλη. Μερικοί ιστορικοί, εντούτοις, έχουν υποστηρίξει ότι οι καιρικές προγνώσεις έδιναν ήδη παγετό μετά από μερικές μέρες - και ότι αυτές ήταν που καθόρισαν την ημερομηνία της επίθεσης παρά οι ανάγκες των Συμμάχων, ανεξαρτήτως καιρού - κάτι που επικαλέστηκε ο Στάλιν στις 15 Ιανουαρίου, απευθυνόμενος στον Αιθεράρχη Τέντερ, αναπληρωτή του Αϊζενχάουερ: «Θα ήταν ανόητο εκ μέρους μου να μείνω στην άκρη και να αφήσω τους Γερμανούς να σας εκμηδενίσουν· μόλις απαλλάσσονταν από σας θα στρέφονταν εναντίον

Digitized by 10uk1s

μου. Ομοίως είναι προς συμφέρον σας να κάνετε ό,τι είναι δυνατόν για να εμποδίσετε την εκμηδένισή μου από τους Γερμανούς». (Αργότερα, όπως θα δούμε, ο Στάλιν κατέληξε να πιστεύει ότι οι δυτικοί Σύμμαχοι πιθανόν να συνεργάζονταν με τους Γερμανούς).

Τον Ιανουάριο του 1945, η γενική ισορροπία δυνάμεων σε άνδρες και σε όπλα σε όλο το ανατολικό μέτωπο ήταν 3 προς 1. Στον κεντρικό τομέα, το 1ο Λευκορωσικό Μέτωπο του Ζούκοφ και το 1ο Ουκρανικό Μέτωπο του Κόνεφ διέθεταν περίπου 2.200.000 άνδρες έναντι 400.000 Γερμανών. Στα προγεφυρώματα του Βιστούλα, που ήσαν τα κύρια σημεία της επίθεσης, οι Ρώσοι συγκέντρωσαν δυνάμεις με υπεροχή 9-10 προς 1 σε άνδρες, άρματα μάχης και πυροβολικό. Οι μεγάλες ρωσικές επιθέσεις άρχισαν με ένα τρομακτικό σφυροκόπημα του πυροβολικού, ακολουθούμενο από επιθέσεις πεζικού σε αλληλοδιάδοχες αμυντικές θέσεις ώστε να διασφαλιστούν τα ρήγματα. Θωρακισμένες και μηχανοκίνητες μονάδες κινούνταν ανάμεσα από τις μεραρχίες τυφεκιοφόρων για να επιτύχουν γρήγορες προελάσεις.

Είχε προηγηθεί προσεκτική κατήχηση των ρωσικών στρατευμάτων με υπενθυμίσεις της γερμανικής θηριωδίας και των καταστροφών στην κατεχόμενη Ρωσία. Τώρα τους δινόταν η υπόσχεση της προσωπικής εκδίκησης. Ο Χίτλερ, αντίθετος τώρα όσο ποτέ σε οποιαδήποτε υποχώρηση, προσπάθησε να προβάλει βέτο στον τρόπο με τον οποίο ήθελαν να αντιμετωπίσουν οι αμυνόμενες στρατιές το σφυροκόπημα του ρωσικού πυροβολικού - υποχώρηση σε προετοιμασμένες θέσεις στα μετόπισθεν λίγο πριν ξεκινήσει το σφυροκόπημα. Αποφασισμένος να μην υποταχθεί, ήταν πρόθυμος να διασφαλίσει τη συνέχιση της ανθρωποσφαγής: «Ποτέ στη ζωή μου δεν έμαθα τη σημασία της λέξης παράδοση [...] σε ό,τι αφορά εμένα, η υγεία μου θα μπορούσε να καταστραφεί από την ανησυχία, χωρίς αυτό να αλλάξει στο ελάχιστο την απόφασή μου για αγώνα μέχρις ότου γείρει η πλάστιγγα προς το μέρος μας». Η απάντηση του Χίτλερ στην επίθεση ήταν να εφαρμόσει ακόμη αυστηρότερο έλεγχο, απαιτώντας από κάθε Γερμανό διοικητή να αναφέρει κάθε διαταγή του στο αρχηγείο του εγκαίρως, για να έχει ο ίδιος ο Χίτλερ την δυνατότητα να την ανακαλέσει.

Μέχρι τις αρχές Φεβρουαρίου, οι Ρώσοι είχαν «απελευθερώσει» τη Βαρσοβία και προχώρησαν πέραν του ποταμού Όντερ -με προγεφυρώματα κοντά στο Κύστριν και στη Φρανκφούρτη- βαθιά μέσα στη Γερμανία και σε απόσταση περίπου 65 χιλιομέτρων από το Βερολίνο. Αρχές Φεβρουαρίου σταμάτησε η ρωσική προέλαση. Τα προβλήματα ανεφοδιασμού πολλαπλασιάστηκαν καθώς οι Σοβιετικοί είχαν ήδη διανύσει σχεδόν 480 χιλιόμετρα. Τα χιόνια έλιωσαν πρόωρα, δημιουργώντας προβλήματα στις ρωσικές οδούς ανεφοδιασμού, και στο πολωνικό έδαφος ο Κόκκινος Στρατός δεν μπορούσε να επαφίεται στην πρόθυμη αρωγή του τοπικού πληθυσμού. Επιπλέον, οι Γερμανοί, κατόπιν επιμονής του Χίτλερ, κράτησαν το Πόζναν και το Τόρουν μέχρι τέλη Φεβρουαρίου - δυο πόλεις που βρίσκονταν πάνω στον μοναδικό οδικό άξονα παντός καιρού που συνέδεε απευθείας τη Βαρσοβία με το Βερολίνο. Στη Γιάλτα, ο Βρετανός Επιτελάρχης Μπρουκ ρώτησε τον Αντόνοφ πότε θα άρχιζε η επόμενη ρωσική επίθεση. Ο Αντόνοφ απάντησε ότι «η δυσκολότερη εποχή» δεν είχε έρθει ακόμη: «το δεύτερο δεκαπενθήμερο του Μαρτίου και όλος ο Απρίλιος. Αυτή την εποχή οι δρόμοι γίνονται αδιάβατοι»· πιθανότερος μήνας, προφανώς, ήταν ο Μάιος.

Στο δυτικό μέτωπο, οι Γερμανοί συνδύασαν την υποχώρησή τους από τις Αρδέννες με μια επίθεση στην Αλσατία, όπου οι αμερικανικές δυνάμεις είχαν αποδυναμωθεί λόγω των περισπασμών της μάχης των Αρδεννών. Για να δημιουργήσει εκεί μια εφεδρεία, ο Αϊζενχάουερ πρότεινε να βραχύνει το μέτωπο, αποσυρόμενος από το Στρασβούργο. Σε μία από τις διασημότερες κρίσιμες στιγμές του πολέμου παρενέβη ο Ντε Γκωλ, αποδεικνύοντας πόση αξία είχε για τη Γαλλία η ανυποχώρητη αποφασιστικότητά του, όταν ο Αϊζενχάουερ

Digitized by 10uk1s

παραιτήθηκε από την ιδέα εκείνου του ελιγμού. Τέσσερις μέρες αργότερα, ο Αϊζενχάουερ αντιμετώπισε άλλη μια κρίση που του προκάλεσε «περισσότερη θλίψη και ανησυχία» απ' όλες τις άλλες. Σε μια συνέντευξη τύπου για τη μάχη των Αρδεννών, στις 7 Ιανουαρίου, ο Στρατάρχης Μοντγκόμερυ στην προσπάθειά του να φανεί διακριτικός έγινε πολύ προσβλητικός. Επαίνεσε τον Αϊζενχάουερ που του ανέθεσε τη διοίκηση των Αμερικανών βορείως της γερμανικής διείσδυσης, και επιδοκίμασε την ανδρεία των αμερικανών στρατιωτών. Με τη βοήθεια και τη στήριξη των «βρετανικών στρατευμάτων που μάχονταν εκατέρωθεν των αμερικανικών δυνάμεων, οι οποίες είχαν υποστεί βαρύ πλήγμα», οι τελευταίες κέρδισαν τον «δημόσιο έπαινο» του Μοντγκόμερυ: «Χαιρετίζω τους γενναίους Αμερικανούς μαχητές, ποτέ δεν πολέμησα πλάι σε καλύτερους στρατιώτες». Δυστυχώς, δεν χαιρέτισε τον Αμερικανό συνάδελφό του Στρατηγό Μπράντλεϋ στον οποίο είχε πρόσφατα εξηγήσει ότι η γερμανική διείσδυση «ήταν απολύτως δικό μας λάθος». «Ο δύστυχος», έγραφε στον Μπρουκ, «είναι τόσο ευπρεπής τύπος, κι όλη αυτή η κατάσταση είναι γι' αυτόν ένα πικρό ποτήρι».

Ο Μοντγκόμερυ είχε μια θεραπεία για τα προβλήματα του Μπράντλεϋ στον χειρισμό της 12ης Ομάδας Στρατιών, και την εξέθεσε σε ένα γράμμα προς τον Αϊζενχάουερ, στα τέλη Δεκεμβρίου:

> Θα ήθελα να αναφερθώ στο ζήτημα του επιχειρησιακού ελέγχου όλων των δυνάμεων που εμπλέκονται στην προς βορρά προέλαση προς την περιοχή του Ρουρ ... θα είναι απαραίτητο να επιδείξετε μεγάλη σταθερότητα... η οδηγία σας θα πρέπει να τελειώνει με την εξής πρόταση: «Από τώρα και στο εξής η απόλυτη επιχειρησιακή διεύθυνση, ο έλεγχος και ο συντονισμός αυτών των επιχειρήσεων ανατίθενται στον Αρχιστράτηγο της 21ης Ομάδας Στρατιών»,

που σήμαινε ότι ο Μπράντλεϋ και οι διοικητές των στρατιών του, οι Σίμψον, Χότζες και Πάττον, θα έπρεπε να γίνουν υφιστάμενοι του Μοντγκόμερυ. Ο Μοντγκόμερυ γνώριζε πώς να κερδίσει τον πόλεμο. Έπρεπε να εξαπολυθεί μια ισχυρή επίθεση βορείως του Ρουρ. Πρώτον, έπρεπε να διασφαλιστούν οι διαβάσεις στον Ρήνο. Δεύτερον, έπρεπε να αποκοπεί η περιοχή του Ρουρ από την υπόλοιπη Γερμανία. Τρίτον, έπρεπε να εξαπολυθεί μια σφοδρή επίθεση κατά του Βερολίνου. Όλα τα αναγκαία αποθέματα σε στρατεύματα και εφόδια έπρεπε να συγκεντρωθούν υπό την διοίκηση του Μοντγκόμερυ και κάθε άλλη κίνηση να παγώσει. Ο Μοντγκόμερυ πίστευε πως, δυστυχώς, ο Αϊζενχάουερ δεν γνώριζε από πόλεμο και δεν είχε πυγμή. Συνεπώς, δεν υπήρχε έλεγχος και οι Αμερικανοί διοικητές είχαν το ελεύθερο να αγνοήσουν το γενικό σχέδιο του Μοντγκόμερυ. Ειδικά ο Πάττον χρειαζόταν πολύ αυστηρό περιορισμό -πράγμα για το οποίο δεν φρόντιζαν οι Μπράντλεϋ και Αϊζενχάουερ- για να εμποδιστεί η προσπάθειά του να νικήσει τον εχθρό «επί τη βάσει εσφαλμένων αρχών». Ο Μοντγκόμερυ, επιμόνως μονομανής, απαιτούσε επανειλημμένα τον έλεγχο όλων των χερσαίων δυνάμεων στο θέατρο του πολέμου. Ο Αϊζενχάουερ αρνήθηκε και ο Μάρσαλ εμπόδισε τον Τσώρτσιλ να κερδίσει την υποστήριξη του Ρούσβελτ.

Κατά συνέπεια, το 1945 ο Μοντγκόμερυ αναγκάστηκε να παραμείνει παρατηρητής της στρατηγικής του Ανώτατου Συμμαχικού Αρχηγείου του Αϊζενχάουερ, δυσανασχετώντας όταν αυτή του περιόριζε το πεδίο δράσης, διεξάγοντας μερικές άκρως επιτυχείς επιχειρήσεις και απολαμβάνοντας τον ρόλο του ως «του μεγαλύτερου ήρωα της Βρετανίας από την εποχή του Νέλσονα». Η στρατηγική αυτή περιλάμβανε την προσέγγιση στον Ρήνο πριν την εγκατάσταση δύο προγεφυρωμάτων, ακολουθούμενη από μια διπλή κυκλωτική κίνηση στο Ρουρ. Στη συνέχεια, η συντριβή των υπολοίπων γερμανικών δυνάμεων θα πραγματοποιόταν καθ' υπαγόρευση των περιστάσεων. Ο Μοντγκόμερυ. και αργότερα και οι Βρετανοί ιστορικοί, διαμαρτυρήθηκαν ότι η εκκαθάριση όλης της αριστερής όχθης του Ρήνου ισοδυναμούσε με περιττή καθυστέρηση. Ο Αϊζενχάουερ επέμεινε ότι η κατάκτηση

Digitized by 10uk1s

της δυσπροσπέλαστης και άκρως υπερασπίσιμης γραμμής του Ρήνου θα καθιστούσε ευκολότερη την τελική συγκέντρωση των δυνάμεων για μια επίθεση προς βορρά υπό την καθοδήγηση του Μοντγκόμερυ - συγκέντρωση για την οποία διαμαρτύρονταν ο Πάττον και οι θαυμαστές του. Ο Μοντγκόμερυ, και οι μεταγενέστεροι Βρετανοί ιστορικοί, κατήγγειλαν επίσης ότι ήταν λάθος να αποπειραθούν επίθεση σε δύο μέτωπα διαμέσου του Ρήνου προς τη Γερμανία, και ότι αυτό θα αποδυνάμωνε την κύρια προσπάθεια του Μοντγκόμερυ. Η απάντηση του Αϊζενχάουερ ήταν ότι η επιμελητεία περιόριζε την προς βορρά επιχείρηση σε 36 μεραρχίες (η 21η Ομάδα Στρατιών συμφωνούσε) και ότι μερικές από τις υπόλοιπες 50 αμερικανικές (ή γαλλικές) μεραρχίες μπορούσαν να συντελέσουν στην αποδυνάμωση των γερμανικών δυνάμεων που θα συγκεντρώνονταν για να αναχαιτίσουν τον Μοντγκόμερυ, και ίσως να αναλάβουν τον κύριο ρόλο σε περίπτωση που η επίθεση του αποτύγχανε. Στην πράξη, η μόνη αδυναμία στη στρατηγική του Αϊζενχάουερ ήταν ότι στέρησε από τον Μοντγκόμερυ το μονοπώλιο της στρατιωτικής επιτυχίας.

Η συντριβή των γερμανικών δυνάμεων στα δυτικά του Ρήνου έγινε σε τρία στάδια. Ο Μοντγκόμερυ χρησιμοποίησε την 1η Καναδική και την 9η Αμερικανική Στρατιά για να εκκαθαρίσει τον Ρήνο από το Έμμεριχ μέχρι το Ντύσελντορφ. Οι πλημμύρες καθυστέρησαν την 9η Στρατιά, και οι Βρετανοί και Καναδοί αντιμετώπισαν ισχυρή αντίσταση από επίλεκτες γερμανικές μονάδες αλεξιπτωτιστών. Στο επόμενο στάδιο, η 12η Ομάδα Στρατιών του Μπράντλεϋ έφτασε στο τμήμα του ποταμού μεταξύ Ντύσελντορφ και Κόμπλεντς. Στη συνέχεια, ο Πάττον με την αμερικανική 3η Στρατιά χτύπησε νοτιότερα, στον τομέα Κόμπλεντς-Μάνχαϊμ, ενώ ο Πατς και η αμερικανική 7η Στρατιά, η οποία είχε έρθει μέσω Μασσαλίας και νότιας Γαλλίας, κινήθηκε βορειοανατολικά· οι δύο αυτές αμερικανικές στρατιές εγκλώβισαν ένα μεγάλο μέρος δύο γερμανικών στρατιών. Η εκστρατεία της Ρηνανίας διήρκεσε από τις 8 Φεβρουαρίου ως τις 21 Μαρτίου, επειδή ο Χίτλερ διέταξε τα στρατεύματά του να παραμείνουν δυτικά του Ρήνου αντί να αποσυρθούν με τάξη πίσω από το ποτάμι. Τούτο είχε συνέπεια να αιχμαλωτιστούν 250.000 Γερμανοί, ενώ οι απώλειες των Συμμάχων -εκτός των Βρετανών και των Καναδών στον βορρά- ήσαν συγκριτικά ελαφρές. Επιπλέον, στις 7 Μαρτίου προωθημένες μονάδες της αμερικανικής 1ης Στρατιάς βρήκαν μια ανέπαφη γέφυρα επί του Ρήνου στο Ρεμάγκεν, μεταξύ Βόννης και Κόμπλεντς, η οποία είχε παραμείνει άθικτη για να διευκολυνθεί η υποχώρηση των Γερμανών, και την κατέλαβαν εξ εφόδου πριν την καταστρέψουν οι Γερμανοί. Μέσα σε δύο εβδομάδες κατασκευάστηκαν έξι γέφυρες για να υποστηρίξουν ένα προγεφύρωμα 32 χιλιομέτρων. Στις 22 Μαρτίου ο Πάττον διασφάλισε ένα προγεφύρωμα με μια αιφνιδιαστική επίθεση στο Όππενχαϊμ, νοτίως του Μάιντς. Τώρα ήταν πάλι η σειρά του Μοντγκόμερυ, να εξαπολύσει αυτή τη φορά την κύρια επίθεση διασχίζοντας τον Ρήνο βορειότερα. Η διάβαση του ποταμού από τον Μοντγκόμερυ αποτέλεσε μία από τις πλέον αριστοτεχνικές κινήσεις του πολέμου. Η Διοίκηση Βομβαρδιστικών ισοπέδωσε το Βέσελ, 3.500 πυροβόλα άρχισαν ένα προκαταρκτικό βομβαρδισμό κατά μήκος ενός μετώπου 56 χιλιομέτρων, ενώ χρησιμοποιήθηκαν και δύο αερομεταφερόμενες μεραρχίες. Ο Τσώρτσιλ, ο Μπρουκ και ο Αϊζενχάουερ ήρθαν για να παρακολουθήσουν. Ο Μοντγκόμερυ πέρασε το ποτάμι στις 23 και 24 Μαρτίου. Στις 26 Μαρτίου, 12 γέφυρες βρίσκονταν σε λειτουργία. Δύο μέρες αργότερα εξόρμησαν οι θωρακισμένες μονάδες των Βρετανών. Στις 25 Μαρτίου οι Αμερικανοί διέσπασαν τις γραμμές νοτίως του Ρουρ. Ακόμη πιο νότια, οι αμερικανικές 1η και 3η Στρατιές ένωσαν τα προγεφυρώματά τους και κινήθηκαν βορειοδυτικά προς το Κάσσελ.

Στις 28 Μαρτίου, ο Μοντγκόμερυ, έχοντας ήδη υποβάλει το σχέδιό του για την τελική επίθεση προς Βερολίνο, ταράχτηκε όταν του είπε ο Αϊζενχάουερ ότι έπρεπε να επιστρέψει την αμερικανική 9η Στρατιά στη διοίκηση του Μπράντλεϋ μετά την περικύκλωση του Ρουρ,

Digitized by 10uk1s

ότι η 21η Ομάδα Στρατιών (του Μοντγκόμερυ) έπρεπε να κινηθεί βορειοδυτικά προς Αμβούργο και Λύμπεκ, και ότι η 12η Ομάδα Στρατιών (του Μπράντλεϋ) επρόκειτο να πραγματοποιήσει την κύρια συμμαχική επίθεση, όχι προς Βερολίνο, αλλά προς Λειψία και Δρέσδη. Ο Αϊζενχάουερ έστειλε επίσης ένα μήνυμα στον Στάλιν για να του εξηγήσει ότι η κύρια προσπάθεια είχε οριστεί για τον άξονα Ερφούρτης-Λειψίας-Δρέσδης. Στον Μοντγκόμερυ πρόσθεσε τη δικαιολογία ότι «το Βερολίνο [...] έχει αποβεί απλώς μια γεωγραφική θέση· ποτέ δεν με ενδιέφεραν οι γεωγραφικές θέσεις. Στόχος μου είναι να συντρίψω τα στρατεύματα του εχθρού και τη δυνατότητά του να αντισταθεί». Ο Τσώρτσιλ διαμαρτυρήθηκε στον Ρούσβελτ ότι αν άφηναν τους Ρώσους να κυριεύσουν το Βερολίνο θα τους έκαναν να νιώθουν ότι αυτοί ήταν οι κύριοι συντελεστές της κοινής νίκης.

> Είναι δυνατόν αυτό να μην τους οδηγήσει σε μια διάθεση η οποία θα εγείρει μελλοντικά επίφοβες και ανυπέρβλητες δυσκολίες; Θεωρώ, λοιπόν, από πολιτική σκοπιά, ότι θα πρέπει να προελάσουμε όσο πιο ανατολικά γίνεται στη Γερμανία· και αν αυτό σημαίνει πως θα πέσει στα χέρια μας το Βερολίνο, βεβαίως και θα πρέπει να το πάρουμε.

Όμως ο Αϊζενχάουερ, οι Αμερικανοί Επιτελάρχες και ο Ρούσβελτ επέμεναν ότι οι στρατιωτικές ανάγκες πρέπει να θέτουν την πολιτική σε δεύτερη μοίρα.

Στη φάση αυτή ο Στάλιν φαίνεται πως ήταν ιδιαίτερα καχύποπτος απέναντι στους δυτικούς συμμάχους του, μάλλον επειδή υποψιαζόταν ότι όντως σκόπευαν -όπως επιθυμούσε ο Τσώρτσιλ- να προελάσουν βαθιά στην Ανατολή. Την 1η Απριλίου απάντησε στον Αϊζενχάουερ, συμφωνώντας ότι

> το Βερολίνο έχει χάσει την προηγούμενη στρατηγική σημασία του. Στη Σοβιετική Ανωτέρα Διοίκηση υπάρχουν, ως εκ τούτου, σχέδια για την αποστολή δευτερευουσών δυνάμεων προς το Βερολίνο ... Το κύριο χτύπημα από πλευράς των σοβιετικών δυνάμεων θα αρχίσει κατά το δεύτερο δεκαπενθήμερο του Μαΐου.

Το «χτύπημα» εκείνο επίσης θα καταφερόταν στον «άξονα Ερφούρτης-Λειψίας-Δρέσδης». Ταυτόχρονα σχεδόν, ο Στάλιν έδινε εντολή να προετοιμαστεί, με τη μεγαλύτερη δυνατή ταχύτητα, μια σαρωτική επίθεση κατά του Βερολίνου! Ο Στάλιν, βεβαίως, ψευδόταν όταν είπε στον Χάρριμαν, την παραμονή της μεγάλης επίθεσης, ότι θα κατευθυνόταν στη Δρέσδη. Τα στοιχεία δείχνουν ότι ο Στάλιν πίστευε πως οι δυτικοί Σύμμαχοι ετοιμάζονταν να συνεργαστούν με τους Γερμανούς κατά της Σοβιετικής Ένωσης. Η -κατανοητή ίσως- αντίδρασή του στον αποκλεισμό των Ρώσων από τις συνομιλίες μεταξύ των αγγλοαμερικανών εκπροσώπων και του Καρλ Βολφ, ενός στρατηγού των Ες-Ες, για ενδεχόμενη παράδοση των γερμανικών δυνάμεων στην Ιταλία, φαίνεται αδιαμφισβήτητη. Στις 3 Απριλίου έστειλε ένα μήνυμα στον Ρούσβελτ: «Επί του παρόντος οι Γερμανοί στο δυτικό μέτωπο, στην πράξη, έχουν σταματήσει τον πόλεμο κατά της Αγγλίας και των Ηνωμένων Πολιτειών. Την ίδια στιγμή συνεχίζουν τον πόλεμο με τη Ρωσία». Ο Στάλιν ισχυριζόταν ότι κάποια συμφωνία είχε γίνει, «στη βάση της οποίας ο Γερμανός διοικητής του Δυτικού Μετώπου Στρατάρχης Κέσελρινγκ έχει δεχτεί να ανοίξει το μέτωπο και να επιτρέψει στα αγγλοαμερικανικά στρατεύματα να προελάσουν προς ανατολάς, οι δε Αγγλοαμερικανοί έχουν υποσχεθεί σε αντάλλαγμα να καταστήσουν λιγότερο επαχθείς τους όρους ειρήνης για τους Γερμανούς». Είναι αλήθεια ότι ολοένα και περισσότεροι Γερμανοί στρατιώτες, κυρίως μετά τη διάβαση του Ρήνου, φαίνονταν πρόθυμοι να παραδοθούν στους Αγγλοαμερικανούς προκειμένου να αποφύγουν οποιονδήποτε κίνδυνο αιχμαλωσίας από τους Ρώσους.

Ίσως ο Στάλιν ήθελε, με τη σοβιετική επίθεση που άρχισε στις 16 Απριλίου, να διασφαλίσει το ότι η Ρωσία θα έπαιρνε τα εδάφη που της είχαν υποσχεθεί τον Φεβρουάριο στη Γιάλτα,

Digitized by 10uk1s

στη συνδιάσκεψη με τους Τσώρτσιλ και Ρούσβελτ. Κατευθυνόμενη προς Βερολίνο, η επίθεση αυτή περιλάμβανε τη συνήθη συντριπτική συγκέντρωση πυροβολικού (με ένα πυροβόλο κάθε 10 μέτρα) προς υποστήριξη 193 μεραρχιών απέναντι σε 45 αποδυναμωμένες γερμανικές μεραρχίες που τις αποτελούσαν μεσήλικες, αγόρια και αστυνομικοί που συγκεντρώθηκαν στις τάξεις του *Volkssturm*[8] (εθνοφυλακή) του οποίου το αποτελεσματικότερο όπλο ήταν ο αντιαρματικός εκτοξευτής *Panzerfaust.*

Οι Ρώσοι συνάντησαν άγρια αντίσταση. Στα δυτικά, οι Αμερικανοί πέρασαν τον Έλβα στις 13 Απριλίου· ο Κόκκινος Στρατός περικύκλωσε το Βερολίνο μόλις στις 25 Απριλίου. Ακόμη κι έτσι, δεν είναι βέβαιο ότι θα μπορούσαν οι αμερικανικές δυνάμεις να είχαν καταλάβει το Βερολίνο. Εν πάση περιπτώσει, δεν γινόταν κανένας αγώνας δρόμου - ή, μάλλον, επρόκειτο για κούρσα με ένα μόνο δρομέα, τον Κόκκινο Στρατό.

Παράλληλα ο Αϊζενχάουερ, κατ' απαίτηση των Ρώσων, υποχρέωσε τον Πάττον να παραιτηθεί από την κατάκτηση της Πράγας – μια κούρσα την οποία θα μπορούσε σίγουρα να κερδίσει. Τον Απρίλιο, εκτός από τον θύλακα του Ρουρ, τον οποίο κρατούσε ο Μόντελ μέχρι την 21η Απριλίου, οπότε και αυτοκτόνησε αφήνοντας πίσω του 300.000 Γερμανούς στρατιώτες αιχμαλώτους, οι Αγγλοαμερικανοί συναντούσαν μόνο σποραδική, αν και ενίοτε αποφασιστική αντίσταση και η προέλασή τους καθυστερούσε κυρίως από κυκλοφοριακές συμφορήσεις. Στα τέλη του μήνα, ακόμη και τα γερμανικά στρατεύματα που αντιμετώπιζαν τους Ρώσους, τρέπονταν σε φυγή προς δυσμάς για να παραδοθούν στους Αγγλοαμερικανούς.

Στις 30 Απριλίου 1945, με την ικανοποίηση ότι είχε εξαντλήσει κάθε δυνατότητα να προκαλεί θανάτους και καταστροφές, ο Χίτλερ αυτοκτόνησε και άφησε τον Ναύαρχο Ντένιτς να συνεχίσει. Στις 2 Μαΐου οι Βρετανοί έφτασαν στο Λύμπεκ της Βαλτικής. Αυτή τη φορά ο Αϊζενχάουερ είχε προτρέψει τον Μοντγκόμερυ να βιαστεί για να προλάβει τους Ρώσους. Ήθελε να βεβαιωθεί ότι ο Κόκκινος Στρατός δεν θα καταλάμβανε τη Δανία, και ότι αν χρειαζόταν μια εκστρατεία για την απελευθέρωση της Νορβηγίας, αυτή θα ήταν αγγλοαμερικανική. Το Ανώτατο Αρχηγείο υποστήριξε σ' αυτή την περίπτωση τις διεκδικήσεις των δυτικών, ενώ αλλού δεχόταν τις απαιτήσεις του Στάλιν. Η πρόταση του Τσώρτσιλ για προελάσεις σε Βερολίνο και Πράγα, έστω και πραγματοποιήσιμη, περιέκλειε τον κίνδυνο της έμπρακτης αμφισβήτησης ρωσικών διεκδικήσεων επί των οποίων ο ίδιος και ο Ρούσβελτ είχαν ήδη συμφωνήσει.

Ο Ντένιτς συνέχισε την προσπάθεια διάσπασης της συμμαχίας επιδιώκοντας ξεχωριστή παράδοση στους δυτικούς Συμμάχους. Το τέλος ήρθε με τη μορφή καθολικής αποσύνθεσης. Στην Ιταλία, οι γερμανικές δυνάμεις παραδόθηκαν στις 2 Μαΐου. Ο Μοντγκόμερυ. που προσεγγίστηκε από απεσταλμένους του Ντένιτς, αρνήθηκε να δεχτεί την παράδοση των γερμανικών δυνάμεων που αντιμετώπιζαν τον Κόκκινο Στρατό, παρά μόνο ως ατόμων. Στις 4 Μαΐου 1945 όλες οι γερμανικές δυνάμεις που αντιστέκονταν στην 21η Ομάδα Στρατιών στην Ολλανδία, τη βορειοδυτική Γερμανία και τη Δανία παραδόθηκαν στον Μοντγκόμερυ: ακολούθησε και μια σειρά από παραδόσεις σε τοπικό επίπεδο. Στις 2:41 π.μ., την 7η Μαΐου 1945, ο Γιοντλ προχώρησε σε γενική συνθηκολόγηση στο Ανώτατο Συμμαχικό Αρχηγείο στη Ρενς ενώπιον εκπροσώπων των Αμερικανών, Βρετανών. Γάλλων και Ρώσων. Αυτό δεν ικανοποίησε τις σοβιετικές αρχές οι οποίες επέμεναν για άλλη μια συνθηκολόγηση στο αρχηγείο του Ζούκοφ στο Βερολίνο. Μετά από μια μακρά λογομαχία μεταξύ Τέντερ και Βισίνσκι για το ποιος θα υπέγραφε εκ μέρους των δυτικών Συμμάχων, ο Κάιτελ ηγήθηκε μιας γερμανικής αντιπροσωπείας που υπέγραψε την παράδοση λίγο πριν από τα μεσάνυχτα της 8ης Μαΐου.

---

[8] «λαϊκή θύελλα»

Digitized by 10uk1s

14
Η ήττα της Ιαπωνίας και η ατομική βόμβα

ΓΙΑ ΝΑ ΝΙΚΗΣΟΥΝ ΤΗΝ ΙΑΠΩΝΙΑ, οι διαμορφωτές της αμερικανικής στρατηγικής χρησιμοποίησαν τον αποκλεισμό και τους βομβαρδισμούς, τόσο για να περιορίσουν την πολεμική της παραγωγή όσο και για να προετοιμάσουν μια τελική εισβολή. Η κατάκτηση των νησιών του Ειρηνικού πρόσφερε για τα υποβρύχια λιμένες που βρίσκονταν εγγύτερα στους στόχους, αεροδρόμια από τα οποία η Ιαπωνία βρισκόταν σε εμβέλεια κρούσης, και - τελικά- βάσεις για την εισβολή. Η κατάκτηση των νησιών στάθηκε δυνατή χάρη στην αμερικανική υπεροχή στη θάλασσα και στον αέρα. Οι Αμερικανοί προχωρούσαν βήμα προς βήμα - και το εύρος του κάθε βήματος καθοριζόταν από την ακτίνα δράσης των αεροσκαφών που εξορμούσαν από χερσαίες βάσεις επιχειρώντας από θέση ισχύος, είτε εκτελούσαν τολμηρότερες αποστολές, βασιζόμενοι στην υποστήριξη των αεροπλανοφόρων. Σε όσους συμμετείχαν στις μάχες, οι εκστρατείες που οδήγησαν στη νίκη των Αμερικανών φαίνονταν λιγότερο μονόπλευρες απ' ό,τι δείχνουν εκ των υστέρων. Μολονότι ήταν βέβαιο ότι οι Αμερικανοί θα νικούσαν, αρκεί να προσπαθούσαν, ωστόσο οι ιαπωνικές φρουρές, διάσπαρτες στις εκτεταμένες κατακτήσεις τους του '41 και των αρχών του '42, αντιστάθηκαν με το μεγαλύτερο πείσμα που επέδειξε ποτέ στρατός σε πόλεμο.

Τον Σεπτέμβριο του 1943 το ιαπωνικό Αυτοκρατορικό Επιτελείο, αναγκασμένο να περάσει στην άμυνα, συμβιβάστηκε με την ιδέα της απώλειας των ανατολικών κατακτήσεων και αποφάσισε να υπερασπίσει την μειωμένη περίμετρο που σχημάτιζε η νοερή γραμμή Μπόνιν - Μαριάνες - Καρολίνες - Δυτική Νέα Γουϊνέα - Ολλανδικές Ανατολικές Ινδίες - Βιρμανία. Πέραν αυτής της γραμμής, στα νησιά Γκίλμπερτ και Μάρσαλ, στα Νησιά του Σολομώντος, στο Αρχιπέλαγος Μπίσμαρκ, στα νησιά του Ναυαρχείου και στη Δυτ. Νέα Γουϊνέα, οι ιαπωνικές φρουρές πολεμούσαν λυσσαλέα επιβραδύνοντας τη δράση των αντιπάλων. Όταν οι Αμερικανοί επιτέθηκαν στην προσφάτως καθορισμένη περίμετρο της αυτοκρατορίας, το ιαπωνικό ναυτικό απέπλευσε «πάση δυνάμει», σε δύο περιπτώσεις, για να αμφισβητήσει την αμερικανική κυριαρχία στη θάλασσα. Στην πρώτη περίπτωση, τον Ιούνιο του 1944, στη Ναυμαχία της Θάλασσας των Φιλιππίνων, οι Ιάπωνες προσπάθησαν να εμποδίσουν την κατάληψη της Σαϊπάν (μία από τις νήσους Μαριάνες) έναν από τους στόχους του Ναυάρχου Νίμιτς στον κεντρικό Ειρηνικό. Στη δεύτερη περίπτωση, στον Κόλπο του Λέιτε τον Οκτώβριο του 1944, ο ιαπωνικός στόλος προσπάθησε να εμποδίσει την ανακατάληψη των Φιλιππίνων από τη συνδυασμένη προέλαση του Στρατηγού Μακ Άρθουρ από τα νοτιοδυτικά και του Νίμιτς από τον κεντρικό Ειρηνικό.

Στις 15 Ιουνίου 1944 δύο μεραρχίες Αμερικανών πεζοναυτών άρχισαν να αποβιβάζονται στη Σαϊπάν. Ο Ιάπωνας Αρχιστράτηγος έδωσε αμέσως διαταγή: «Ο στόλος να επιτεθεί στον εχθρό στις Μαριάνες και να συντρίψει τους εισβολείς». Πέντε λεπτά αργότερα επανέλαβε το σήμα του Τόγκο πριν από τη Ναυμαχία της Τσουσίμα το 1905, «Η μοίρα της Αυτοκρατορίας στηρίζεται σ' αυτή τη μοναδική μάχη. Κάθε άνδρας αναμένεται να πράξει το κατά δύναμιν». Μετά τριών ημερών πλεύση ανατολικά των Φιλιππίνων, ο αυτοκράτορας έστειλε ένα μήνυμα: «Αυτή η επιχείρηση έχει τεράστιο αντίκτυπο στη μοίρα της αυτοκρατορίας. Ελπίζουμε οι δυνάμεις μας να καταβάλουν τη μεγαλύτερη δυνατή προσπάθεια και να επιτύχουν αποτέλεσμα εξίσου μεγαλειώδες με της ναυμαχίας της Τσουσίμα». Οι Ιάπωνες, υπό τις διαταγές του Ναυάρχου Οζάβα, διέθεταν 5 αεροπλανοφόρα στόλου[9], 4 ελαφρά αεροπλανοφόρα, 5 θωρηκτά, συμπεριλαμβανομένων

[9] Τα αεροπλανοφόρα που έλαβαν μέρος στις ναυμαχίες του Ειρηνικού διακρίνονταν σε

Digitized by 10uk1s

και των 2 μεγαλύτερων που είχαν ποτέ ναυπηγηθεί, του *Γιαμάτο* και του *Μουζάσι,* αμφότερα με πυροβόλα των 18 ιντσών, 11 βαριά καταδρομικά, 2 ελαφρά καταδρομικά και 28 αντιτορπιλικά. Ανοιχτά της Σαϊπάν, ο Αμερικανός Ναύαρχος Σπρούαν διέθετε 7 αεροπλανοφόρα, 8 ελαφρά αεροπλανοφόρα, 7 θωρηκτά, 8 βαριά καταδρομικά, 13 ελαφρά καταδρομικά και 69 αντιτορπιλικά. Στη Ναυμαχία της Θάλασσας των Φιλιππίνων, τα αεροπορικά πλήγματα αντικατέστησαν τη σύγκρουση μεταξύ πλοίων επιφανείας. Ο αμερικανικός στόλος διέθετε περισσότερα αεροσκάφη (965) από τον ιαπωνικό (473) αλλά οι Ιάπωνες υπολόγιζαν ότι τα αεροπλάνα τους που εξορμούσαν από χερσαίες βάσεις των νησιών που έλεγχαν, θα τους εξίσωναν αριθμητικά· εξάλλου βασίζονταν στο μεγαλύτερο βεληνεκές των αεροπλάνων τους -τα οποία, αθωράκιστα και χωρίς αυτο-σφραγιζόμενες δεξαμενές καυσίμων, ήταν εντελώς απροστάτευτα- στην εύκολη πρόσβαση στις χερσαίες βάσεις τους για ταχύ ανεφοδιασμό, και στο τακτικό πλεονέκτημα ότι ρίχνονταν στη μάχη κινούμενα στην κατεύθυνση του ανέμου, πράγμα που σήμαινε ότι τα αεροπλανοφόρα τους δεν ήταν αναγκασμένα να αλλάζουν πορεία για να απογειώνονται και να προσγειώνονται τα αεροπλάνα τους σύμφωνα με τον άνεμο.

Οι Αμερικανοί διέθεταν δύο πλεονεκτήματα. Η υποκλοπή σημάτων επέτρεπε στα υποβρύχια να αναφέρουν κάθε κίνηση των ιαπωνικών αεροπλανοφόρων και, δεύτερον, διέθεταν ανεξάντλητα καύσιμα, κι αυτό έδινε τη δυνατότητα να εκπαιδεύονται επιμελώς και να ασκούνται συχνά όλοι οι Αμερικανοί αεροπόροι (αντίθετα, το καλοκαίρι του 1944 οι Ιάπωνες υστερούσαν σε εκπαίδευση και πρακτική εξάσκηση).

Στις 19 Ιουνίου τα ιαπωνικά αεροσκάφη εξαπέλυσαν τέσσερις επιθέσεις κατά του αμερικανικού στόλου. Αποτέλεσμα ήταν το «Κυνήγι της γαλοπούλας στις Μαριάνες». Οι βρετανικές τεχνικές διαχείρισης αερομαχίας, βασισμένες στις υποκλοπές σημάτων, στις οποίες κατ' επανάληψη είχαν ασκηθεί τα πληρώματα των αμερικανικών αεροπλανοφόρων, τώρα ενισχύονταν από την παρουσία Αμερικανών αξιωματικών που γνώριζαν ιαπωνικά, οι οποίοι ακούγοντας τις εντολές των διοικητών των ιαπωνικών ιπτάμενων σχηματισμών ρύθμιζαν ανάλογα τις κινήσεις των φίλιων αεροσκαφών. Η νίκη των Αμερικανών αεροπόρων του Ναυτικού εκείνη την ημέρα ήταν εφάμιλλη με τη νίκη της ΡΑΦ στη Μάχη της Βρετανίας. Φάνηκε με τη νίκη αυτή -και με τη νίκη στον Κόλπο του Λέιτε- ότι η εισβολή στην Ιαπωνία ήταν απλώς θέμα χρόνου. Στο «Κυνήγι της γαλοπούλας» οι Ιάπωνες έχασαν περίπου 330 αεροπλάνα και 400 μέλη πληρωμάτων· οι Αμερικανοί 30 αεροπλάνα και 27 μέλη πληρωμάτων.

Την επομένη, 20 Ιουνίου, τα αμερικανικά αεροπλανοφόρα αντεπιτέθηκαν στα υποχωρούντα ιαπωνικά. Όμως το έκαναν με ασυγχώρητη καθυστέρηση: εντόπισαν τους Ιάπωνες όταν πλέον αυτοί είχαν ήδη απομακρυνθεί κατά 300 ναυτικά μίλια, σχεδόν στα όρια της ακτίνας δράσης των αμερικανικών αεροσκαφών. Ορισμένα αμερικανικά αεροπλάνα δεν κατάφεραν να επιστρέψουν. Για να προσγεφυρώνονται όσα επέστρεφαν, τα αεροπλανοφόρα αναγκάζονταν να στρέφονται προς τη φορά του ανέμου - κάτι που τα απομάκρυνε ακόμη περισσότερο από τα ιαπωνικά. Τα αμερικανικά αεροπλάνα επέστρεψαν αφού έπεσε το σκοτάδι. Τα αεροπλανοφόρα σκαμπανέβαζαν μέσα στη νύχτα, ολόφωτα για να δείχνουν τη θέση τους στα αεροπλάνα. Τριάντα αεροπλάνα χάθηκαν στη μάχη, άλλα 80 έπεσαν στη θάλασσα, αλλά μόνο 49 άνθρωποι έχασαν τη ζωή τους, 160 περισυλλέχθηκαν

«αεροπλανοφόρα στόλου» (ή βαρειά αεροπλανοφόρα) και σε «αεροπλανοφόρα συνοδείας» (ή ελαφρά αεροπλανοφόρα). Τα πρώτα ήταν τεράστια σκάφη, εξ αρχής σχεδιασμένα με σκοπό την αποφασιστική κρούση στις ναυμαχίες, και μετέφεραν πολυάριθμα αεροσκάφη διαφόρων τύπων. Τα δεύτερα συνήθως ήταν μετασκευασμένα εμπορικά πλοία με δυνατότητα μεταφοράς και υποστήριξης μικρού αριθμού αεροσκαφών και είχαν σαν αποστολή την παροχή αεροπορικής υποστήριξης στις νηοπομπές ή την κρούση σε δευτερεύουσες επιχειρήσεις. (Σ.τ.Ε.)

Digitized by 10uk1s

από τη θάλασσα, ενώ κατά την επίθεση βυθίστηκε ένα ιαπωνικό αεροπλανοφόρο και καταστράφηκαν τα 2/3 των αεροπλάνων που είχαν απομείνει στον Ναύαρχο Οζάβα. Τα αμερικανικά υποβρύχια βύθισαν δύο ακόμη αεροπλανοφόρα - σύνολο, τρία. Η ιαπωνική δύναμη αεροπλανοφόρων, που τόσο θεαματικά είχε ξεκινήσει τον πόλεμο, είχε καταντήσει σκιά του εαυτού της.

Η δεύτερη απόπειρα να ανατραπεί η αμερικανική ναυτική υπεροχή, στη Ναυμαχία του Κόλπου του Λέιτε, έγινε ύστερα από την εισβολή στις Φιλιππίνες, που η ανακατάληψή τους από τους Αμερικανούς απείλησε να διακόψει τις θαλάσσιες επικοινωνίες μεταξύ Ιαπωνίας και των νότιων κατακτήσεών της με τις ζωτικές πρώτες ύλες. Στις 20 Οκτωβρίου 1944 οι αμερικανικές δυνάμεις επιτέθηκαν στο Λέιτε, ένα νησί ιδιαίτερα χρήσιμο για εγκατάσταση αεροπορικών και ναυτικών βάσεων για την υποστήριξη περαιτέρω κατακτήσεων. Κάποιες προηγούμενες προκαταρκτικές επιθέσεις αμερικανικών αεροπλάνων που εξόρμησαν από αεροπλανοφόρα κατά ιαπωνικών αεροδρομίων στη Φορμόζα κατέδειξαν την υπεροχή που τους πρόσφερε η εκπαίδευση και οι εντατικές ασκήσεις, έναντι της ιαπωνικής αεροπορίας: καταστράφηκαν γύρω στα 500 ιαπωνικά αεροσκάφη, έναντι 90 αμερικανικών. Έτσι οι Αμερικανοί μείωσαν την αεροπορική υποστήριξη προς αντιμετώπιση της επικείμενης ιαπωνικής επίθεσης στα αμερικανικά προγεφυρώματα στο Λέιτε.

Η Μάχη για τον Κόλπο του Λέιτε ήταν η μεγαλύτερη ναυμαχία του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου. Ο αριθμός των πλοίων που έλαβαν μέρος (με τις απώλειες εντός παρενθέσεων) δίνεται στον παρακάτω πίνακα. Σε αυτά θα πρέπει να προστεθεί ένα αυστραλιανό βαρύ καταδρομικό:

	Αμερικανικό Ναυτικό	*Ιαπωνικό Ναυτικό*
Αεροπλανοφόρα στόλου	5(1)	1 (1)
Θωρηκτά - αεροπλανοφόρα[10]	-	2
Ελαφρά αεροπλανοφόρα	21 (3)	5 (3)
Θωρηκτά	12	7 (3)
Βαριά καταδρομικά	5	13 (6)
Ελαφρά καταδρομικά	11	4 (4)
Αντιτορπιλικά	80 (4)	37 (12)

Οι Ιάπωνες επιτέθηκαν σε τρεις σχηματισμούς. Ο πρώτος, βορείως του Λέιτε, περιλάμβανε όλα τα διαθέσιμα αεροπλανοφόρα (με ένα πολύ μειωμένο διαθέσιμο αεροσκαφών) με τα οποία οι Ιάπωνες έλπιζαν να προσελκύσουν τα ταχύτερα και ισχυρότερα αμερικανικά πλοία μακριά από τον Κόλπο του Λέιτε. Δύο ιαπωνικοί ανεξάρτητοι σχηματισμοί, ο ένας νοτίως της Λέιτε και ο άλλος -μια πανίσχυρη αρμάδα με τα δύο γιγαντιαία θωρηκτά που κατέπλεε από βορρά, επρόκειτο να συναντηθούν στον Κόλπο της Λέιτε την ημέρα της ναυμαχίας, 25η Οκτωβρίου, για να καταστρέψουν τα πλοία ανεφοδιασμού που στήριζαν την αμερικανική απόβαση.

[10] Επρόκειτο για δύο υπό ναυπήγηση θωρηκτά που στην απέλπιδα προσπάθεια των Ιαπώνων να σταματήσουν την αμερικανική προέλαση μετασκευάστηκαν εσπευσμένα σε αεροπλανοφόρα. (Σ.τ.Ε.)

Digitized by 10uk1s

Το ιαπωνικό σχέδιο λειτούργησε καλά σε γενικές γραμμές αλλά απέτυχε στις λεπτομέρειες. Ο Ναύαρχος Χώλζυ εξόρμησε προς βορρά με τα ταχύτερα και πλέον ισχυρά αμερικανικά αεροπλανοφόρα και θωρηκτά για να καταδιώξει τα ιαπωνικά αεροπλανοφόρα, όπως ακριβώς το είχε υπολογίσει ο Ιάπωνας διοικητής τους. Τα υπόλοιπα αμερικανικά βαριά πολεμικά κινήθηκαν προς νότο για να αντιμετωπίσουν την ιαπωνική επίθεση· προφανώς, ο διοικητής τους φαντάστηκε ότι ο Ναύαρχος Χώλζυ είχε αφήσει πίσω του επαρκείς δυνάμεις για να εμποδίσει τον κύριο όγκο του επιτιθέμενου ιαπωνικού στόλου να προσεγγίσει στο βόρειο άκρο του Κόλπου της Λέιτε μέσω του αρχιπελάγους των Φιλιππίνων.

Ως εκ τούτου, ο Ναύαρχος Κουρίτα έφτασε στο κρίσιμο σημείο με συντριπτικά υπέρτερες δυνάμεις. Την αυγή της 25ης Οκτωβρίου, τα 4 θωρηκτά του, 6 βαριά καταδρομικά και 2 ελαφρά καταδρομικά με τα αντιτορπιλικά συνοδείας, εμφανίζονται μέσα από την πρωινή καταχνιά και κατευθύνονται στα αμερικανικά προγεφυρώματα του Λέιτε. Το μόνο που υπάρχει εκεί για να τα εμποδίσει είναι τα 16 βραδυκίνητα, ελαφρώς οπλισμένα και αθωράκιστα ελαφρά αεροπλανοφόρα και τα αντιτορπιλικά συνοδείας τους. Οι Ιάπωνες ανοίγουν πυρ και τρία λεπτά αργότερα ο Αμερικανός Ναύαρχος Σπραγκ εκπέμπει ακωδικοποίητο σήμα προς όλους όσοι μπορούν να στείλουν βοήθεια.

Ο Ναύαρχος Κουρίτα, ωστόσο, δεν αντιλήφθηκε την επικείμενη νίκη. Οι δύο τελευταίες μέρες ήσαν δύσκολες γι' αυτόν. Τα χαράματα της 23ης Οκτωβρίου, καθώς η ναυαρχίδα του, το βαρύ θωρηκτό *Ατάγκο,* οδηγούσε τον πανίσχυρο στόλο του προς τις Φιλιππίνες, δέχτηκε επίθεση από αμερικανικά υποβρύχια. Τέσσερις τορπίλες χτύπησαν το *Ατάγκο* και ο Κουρίτα και το επιτελείο του βρέθηκαν στη θάλασσα. Τους περισυνέλεξε ένα αντιτορπιλικό και ο Κουρίτα πρόλαβε να δει άλλο ένα βαρύ καταδρομικό να εκρήγνυται χτυπημένο από τορπίλη. Το επόμενο πρωί, έχοντας μεταφερθεί στο υπέρ-θωρηκτό *Γιαμάτο,* ήρθε αντιμέτωπος με την πρώτη αμερικανική αεροπορική επίθεση λίγο μετά τις 8 π.μ. Ο στόλος του Χώλζυ εξαπέλυσε 259 αεροπορικές επιθέσεις κατά της δύναμης του Κουρίτα, χρησιμοποιώντας βομβαρδιστικά και τορπιλοπλάνα. Παρά τον τεράστιο αριθμό των αντιαεροπορικών που διέθεταν τα ιαπωνικά πλοία, χάθηκαν μόνο 14 αμερικανικά αεροσκάφη. Το *Γιαμάτο* χτυπήθηκε δύο φορές από βόμβες. Το δίδυμό του *Μουζάσι* υπέστη δεκαεπτά πλήγματα από βόμβες και άλλα δεκαεννιά από τορπίλες προτού βυθιστεί. Ο Χώλζυ συμπέρανε, βασιζόμενος στις συνήθως αισιόδοξες αναφορές των αεροπορικών πληρωμάτων του, ότι μπορούσε να αγνοήσει τον Κουρίτα για όσο χρόνο χρειαζόταν προκειμένου να αντιμετωπίσει τον -βορείως ευρισκόμενο- ιαπωνικό στόλο αεροπλανοφόρων, και εξαφανίστηκε προς βορρά διανύοντας ολοταχώς μια ρότα εκατοντάδων μιλίων.

Νοτίως του Λέιτε έγινε η τελευταία κλασική ναυμαχία του πολέμου, τη νύχτα της 24ης προς 25η Οκτωβρίου. Ξεκίνησε όταν αμερικανικές τορπιλάκατοι και αντιτορπιλικά, υπολογίζοντας στη μεγάλη τους ταχύτητα και στην εξαιρετική τους ευελιξία, ενεπλάκησαν σε σύγκρουση με τις μεγάλες μονάδες της πρώτης ιαπωνικής δύναμης που κατέπλεε προς τον Κόλπο του Λέιτε από τα νότια, και διέλυσαν τους σχηματισμούς τους με τορπίλες. Βύθισαν ένα θωρηκτό και ένα αντιτορπιλικό και έθεσαν εκτός μάχης άλλα δύο αντιτορπιλικά. Στη συνέχεια, καθώς τα εναπομείναντα ιαπωνικά πλοία συνέρχονταν από τον αιφνιδιασμό, συνάντησαν στα δεξιά τους, εγκάρσια του Τ του σχηματισμού τους έξι αμερικανικά θωρηκτά. Το θωρηκτό *Γιαμασίρο,* χτυπημένο από τα πυρά πέντε θωρηκτών, μετά από 8 λεπτά απομακρύνθηκε φλεγόμενο και είκοσι λεπτά αργότερα βυθίστηκε χωρίς να έχει πλήξει τον αντίπαλο (τα αμερικανικά πυροβόλα διευθύνονταν με ραντάρ, τα ιαπωνικά όχι). Το ασθενέστερο δεύτερο τμήμα του ιαπωνικού νότιου στόλου, υπακούοντας στη φωνή της λογικής, ανέκρουσε πρύμναν.

Έτσι, πριν τα χαράματα της 25ης Οκτωβρίου, ο Κουρίτα, προσπαθώντας να εκτελέσει την

Digitized by 10uk1s

εντολή που εξέδωσε το Τόκιο το προηγούμενο βράδυ - «Όλες οι δυνάμεις να ριχτούν στην επίθεση, με εμπιστοσύνη στις Θείες Εντολές»- έμαθε ότι η νότια δύναμη την οποία περίμενε να συναντήσει είχε καταστραφεί. Η εμφάνιση στον ορίζοντα των αμερικανικών αεροπλανοφόρων τού προκάλεσε τόση αναστάτωση όση προκάλεσε και η θέα των ιστών των θωρηκτών του στους Αμερικανούς. Οι τελευταίοι αντέδρασαν υψώνοντας προπετάσματα καπνού και εξαπολύοντας τα αεροσκάφη τους για άμεση επίθεση. Τώρα πια ο Κουρίτα φοβόταν τα αμερικανικά αεροσκάφη, έχοντας χάσει κάθε εμπιστοσύνη στα ιαπωνικά αεροπλάνα των χερσαίων βάσεων καθώς και στα δικά του αντιαεροπορικά πυρά. Αποφάσισε τελικά ότι ήταν ώρα να προχωρήσει, όταν διάβασε ένα υποκλαπέν μήνυμα του Αμερικανού Ναυάρχου στον Κόλπο του Λέιτε ο οποίος ζητούσε «την αποστολή εύδρομων θωρηκτών και μια ταχεία αεροπορική επίθεση από τα αεροπλανοφόρα». Ο προβληματισμένος Κουρίτα αντιλήφθηκε ότι βρισκόταν στην εμβέλεια ισχυρών εχθρικών πολεμικών. Επί έξι ώρες, μια ασθενής αμερικανική δύναμη τον εμπόδιζε να καταπλεύσει νότια προς τον Κόλπο του Λέιτε και τώρα τον ανάγκαζε να αποσυρθεί. Την ίδια ώρα, ο Χώλζυ, με τα μεγαλύτερα και καλύτερα αεροπλανοφόρα και θωρηκτά, καταδίωκε τη μακρινή ιαπωνική βόρεια δύναμη. Πριν προλάβουν τα θωρηκτά του να την προσεγγίσουν, έλαβαν εντολή να επιστρέψουν στον νότο λόγω των εκκλήσεων για βοήθεια από τον Κόλπο του Λέιτε, όπου κατέφτασαν πολύ αργά για να ανακόψουν τον Κουρίτα. Ωστόσο, τα αεροπλάνα του Χώλζυ έπληξαν και βύθισαν τέσσερα ιαπωνικά αεροπλανοφόρα.

Μέχρι το τέλος του πολέμου, τα υπολείμματα του Αυτοκρατορικού Ιαπωνικού Ναυτικού βρίσκονταν σε κατάσταση παράλυσης λόγω έλλειψης καυσίμων, καταδικασμένα σε ηττοπαθή αδράνεια. Το τελευταίο πλήγμα υπήρξε συμβολικό. Όταν οι Αμερικανοί εισέβαλαν στην Οκινάβα τον Απρίλιο του 1945, μόνο το *Γιαμάτο* -το μοναδικό υπερθωρηκτό που είχε απομείνει- μπόρεσε να τροφοδοτηθεί με καύσιμα για να καταπλεύσει εκεί μαζί με ένα καταδρομικό και οκτώ αντιτορπιλικά. Έξι αμερικανικά θωρηκτά, επτά καταδρομικά και εικοσιένα αντιτορπιλικά ετοιμάστηκαν να τα αναχαιτίσουν. Τα αμερικανικά αεροσκάφη των αεροπλανοφόρων μπήκαν πρώτα στη μάχη. Τα ιαπωνικά πλοία δεν συμπλήρωσαν ούτε μια μέρα μετά τον απόπλου τους. Το *Γιαμάτο* βυθίστηκε χτυπημένο από πέντε βόμβες και δέκα τορπίλες. Τέσσερα ιαπωνικά αντιτορπιλικά κατάφεραν να επιστρέψουν χτυπημένα. Οι Αμερικανοί χρησιμοποίησαν 386 αεροπλάνα. Έχασαν δώδεκα άνδρες και δέκα αεροπλάνα.

Η αδυναμία των Ιαπώνων να αντιμετωπίσουν τους Αμερικανούς στη θάλασσα και στον αέρα, τους αφαίρεσε τη δυνατότητα να ματαιώσουν τις αμφίβιες επιθέσεις ενάντια στις φρουρές των διάσπαρτων κατακτήσεών τους, καθώς και την κατάληψη βάσεων από τις οποίες οι Αμερικανοί μπορούσαν να εξαπολύσουν αεροπορικές επιθέσεις και. αν χρειαζόταν, να εισβάλουν στην ίδια την Ιαπωνία - αρχικά, όπως είχε σχεδιαστεί, στο Κυούσου και αργότερα στο ίδιο το Χονσού.

Παρ' όλα αυτά, οι ιαπωνικές χερσαίες δυνάμεις, τοποθετημένες σε θέσεις-κλειδιά, και με άφθονα αποθέματα τροφίμων και πυρομαχικών, προκάλεσαν σοβαρές απώλειες. Στο νησί Σαϊπάν των Μαριανών, για παράδειγμα, 30.000 Ιάπωνες προκάλεσαν στους Αμερικανούς απώλειες 14.000, προτού σκοτωθούν και οι ίδιοι σχεδόν μέχρι τον τελευταίο. Οι απώλειες ισοδυναμούσαν με το 20% των 70.000 Αμερικανών στρατιωτών που είχαν σταλεί εκεί.

Τα ιαπωνικά στρατεύματα, με σπάνιες εξαιρέσεις, προτιμούσαν τον θάνατο από την παράδοση. Στη Σαϊπάν, Αμερικανοί στρατιώτες είδαν Ιάπωνα αξιωματικό να αποκεφαλίζει τους άνδρες του με το ξίφος του για να τους απαλλάξει από το όνειδος της παράδοσης, και εκατοντάδες πολίτες των βοηθητικών υπηρεσιών, μαζί με τις οικογένειές τους, να πηδούν σε γκρεμούς την ύστατη στιγμή της ήττας. Η ιαπωνική πολεμική παράδοση με την οποία ήσαν εμποτισμένοι οι στρατιώτες θεωρούσε ατιμωτική την παράδοση στον εχθρό. Οι Ιάπωνες στρατιώτες είχαν διδαχτεί ότι οι Αμερικανοί βασάνιζαν και σκότωναν τους

Digitized by 10uk1s

αιχμαλώτους τους· αλλά ακόμη κι αν κατόρθωναν να βγουν ζωντανοί από την αιχμαλωσία, οι ιαπωνικοί στρατιωτικοί κανονισμοί όριζαν ότι η παράδοσή τους συνιστούσε έγκλημα που έπρεπε να τιμωρηθεί με θάνατο. Η ομοιογένεια και η συνοχή της ιαπωνικής κοινωνίας καθιστούσαν εύκολη την ιδεολογική χειραγώγηση, και η πολιτισμική απομόνωση, σε συνδυασμό με την ιαπωνική αίσθηση της φυλετικής ανωτερότητας, προστάτευαν τέτοιες αξίες από κάθε αμφισβήτηση. Οι αντίπαλοι, επομένως, έπρεπε να είναι ιδιαίτερα προσεκτικοί με τους Ιάπωνες στρατιώτες, αφού οι τελευταίοι αρνούνταν να αναγνωρίσουν την ήττα και δεν ήταν πρόθυμοι, από τη στιγμή που περικυκλώνονταν, να μείνουν ήσυχοι μέχρι να συλληφθούν. Μερικοί Αμερικανοί επιβεβαίωναν την επίσημη ιαπωνική προπαγάνδα, και επηρεασμένοι από τις φυλετικές τους προκαταλήψεις, αλλά και από αφηγήσεις, συχνά αληθινές, για την κακομεταχείριση των Αμερικανών αιχμαλώτων από τους Ιάπωνες, συχνά σκότωναν Ιάπωνες που παραδίνονταν. Ήταν συχνό φαινόμενο, μεμονωμένοι αιχμάλωτοι ή μικρές ομάδες αιχμαλώτων να μη συλλαμβάνονται. Εγκλήματα πολέμου δεν διαπράχθηκαν μόνο από τη μία πλευρά - παρ' όλα αυτά, η «δικαιοσύνη» των νικητών έδωσε μια τέτοια εικόνα.

Οι Αμερικανοί παρέκαμψαν εχθρικά νησιά και βάσεις, χωρίς φόβο ότι αυτό θα είχε σοβαρές συνέπειες, μια που η κινητικότητα των Ιαπώνων βρισκόταν στο μηδέν και οι αεροπορικές τους δυνάμεις είχαν περιοριστεί. Στον κεντρικό Ειρηνικό, ο Νίμιτς κινήθηκε από τις Μάκεν και Ταράουα των νήσων Τζίλμπερτ (Νοέμβριος 1943) στα νησιά Κουότζελεν και Ενιβετόκ των Μάρσαλ (Ιανουάριος - Φεβρουάριος 1943) και προς τις Σαϊπάν, Τινιάν και Γκουάμ των Μαριανών (Ιούνιος - Ιούλιος 1944) κι από εκεί στα Παλάου, Ουλίθι και Ενγκούλου (Σεπτέμβριος - Οκτώβριος 1944)· ενώ ο Μακ Άρθουρ κινήθηκε προς το Αρχιπέλαγος Μπίσμαρκ (Ιανουάριος - Μάρτιος 1944) και κατόπιν κατά μήκος της βόρειας ακτής της Νέας Γουινέας με μια σειρά αμφίβιων αποβάσεων, φθάνοντας στο νησί Μοροτάι τον Σεπτέμβριο. Οι δύο δυνάμεις ενώθηκαν για την επίθεση κατά του Λέιτε τον Οκτώβριο, απ' όπου ο Μακ Άρθουρ επιτέθηκε στα Μιντόρο και Λουζόν (Δεκέμβριος 1944 - Ιανουάριος 1945). Τα ιαπωνικά στρατεύματα κράτησαν κάποιες περιοχές της νήσου Λουζόν μέχρι το τέλος του πολέμου, αλλά ο Μακ Άρθουρ εξασφάλισε στο νησί πρώτης τάξεως βάσεις εξόρμησης για την τελική επίθεση στην Ιαπωνία.

Στις 19 Φεβρουαρίου 1945 πεζοναύτες αποβιβάστηκαν στην Ίβο Ζίμα για να εξασφαλίσουν αεροδρόμιο για τα μαχητικά αεροσκάφη συνοδείας και για τα χτυπημένα βομβαρδιστικά Β-29 που επέστρεφαν από επιθέσεις στα νησιά της Ιαπωνίας. Αυτό το νησί, μήκους οκτώ χιλιομέτρων και πλάτους τεσσάρων, έκαναν έξι εβδομάδες να το καταλάβουν, παρά το σφυροκόπημα των πυροβόλων του ναυτικού -το ισχυρότερο του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου. Οι ιαπωνικές απώλειες έφτασαν τους 20.700 νεκρούς και 216 αιχμαλώτους. Από τους Αμερικανούς σκοτώθηκαν 6.812 και τραυματίστηκαν 19.189, γύρω στο 30% της συνολικής δύναμης. (Οι τραυματίες Ιάπωνες είτε αυτοκτονούσαν είτε σκοτώνονταν από συναδέλφους είτε, σε ορισμένες περιπτώσεις, από Αμερικανούς). Σε δύο αμερικανικές μεραρχίες πεζοναυτών, οι απώλειες των συνταγμάτων πεζικού άγγιξαν το 75%.

Έπειτα ήρθε η σειρά των νησιών Ριούκιου, από τα οποία το μεγαλύτερο είναι η Οκινάβα, που προοριζόταν να γίνει η κύρια προκεχωρημένη βάση για την εισβολή στη Χονσού. Εδώ διεξήχθη η σκληρότερη από όλες τις συγκρούσεις στον Ειρηνικό. Οι αμυνόμενοι Ιάπωνες ήταν συνολικά γύρω στις 77.000· την πρώτη μέρα τα αμερικανικά πλοία αποβίβασαν 60.000 στρατιώτες, για να φτάσουν τελικά τους 190.000. Ένα καινούργιο στοιχείο ήταν η παρουσία του βρετανικού Βασιλικού Ναυτικού, το οποίο δρούσε στον πόλεμο του Ειρηνικού με έναν στόλο καλά επιλεγμένης σύνθεσης (δύο θωρηκτά, τέσσερα αεροπλανοφόρα, πέντε καταδρομικά συν δύο από τη Νέα Ζηλανδία και ένα από τον Καναδά, και αντιτορπιλικά). Για την εισβολή στην Οκινάβα ενώθηκε με έναν αμερικανικό στόλο οκτώ θωρηκτών, έντεκα αεροπλανοφόρων, έξι ελαφρών αεροπλανοφόρων, πέντε

Digitized by 10uk1s

βαρέων και δεκατριών ελαφρών καταδρομικών.

Άλλο ένα χαρακτηριστικό της μάχης της Οκινάβα ήταν η επανειλημμένη χρήση της αυτοκτονικής τακτικής «καμικάζε» («θεϊκός άνεμος») ιδιαίτερα σε μαζικές επιθέσεις, αποκαλούμενες *Κικουσούι* («φυλλοροούντα χρυσάνθεμα»[11]). Η αρχή είχε γίνει στο Λέιτε, στις 25 Οκτωβρίου 1944. Τώρα, μεταξύ 6 Απριλίου και 22 Ιουνίου 1945, 1.900 Ιάπωνες πιλότοι, οδηγούσαν τα αεροπλάνα τους, κατάφορτα με εκρηκτικά, πάνω στα αμερικανικά και βρετανικά πλοία (τα χαλύβδινα καταστρώματα των βρετανικών αεροπλανοφόρων αποτελούσαν πλεονέκτημα έναντι των ξύλινων που προτιμούσαν οι Αμερικανοί ναυπηγοί). Βύθισαν έτσι 25 πλοία, κατάφεραν 182 επιτυχή πλήγματα και 97 πτώσεις κοντά στον στόχο, που προκάλεσαν απώλειες. Επιπλέον, πραγματοποίησαν 5.000 συμβατικές εξόδους (οι Ιάπωνες είχαν φυλάξει αεροπλάνα και οριακά εκπαιδευμένους πιλότους γι' αυτή την αποφασιστική μάχη). Συμβατικά αεροσκάφη εξαπέλυαν ένα ακόμη όπλο αυτοκτονίας, μια ιπτάμενη βόμβα-ανεμοπλάνο με πιλότο και με πυραυλική ώθηση, το *"Μπάκα",* ένα βλήμα οδηγούμενο από μικρή απόσταση στον στόχο από έναν αυτόχειρα. Οι καμικάζε φάνηκαν για ένα διάστημα να αποτελούν σοβαρό κίνδυνο, ιδιαίτερα για τα ακροβολισμένα σκάφη σε αποστολή έγκαιρης προειδοποίησης, κατά βάση αντιτορπιλικά. Εντούτοις, το ποσοστό απωλειών των καμικάζε που άγγιζαν σχεδόν το 100% (αν συνυπολογιστούν και οι ελάχιστοι που επέστρεφαν λόγω μηχανικών βλαβών) σήμαινε ότι επρόκειτο για εφήμερο κίνδυνο. Στην πρώτη μαζική επίθεση (6 Απριλίου) συμμετείχαν 355· ενω στην τελευταία επίθεση (22 Ιουνίου) συμμετείχαν μόλις 45.

Οι συγκρούσεις στην Οκινάβα κράτησαν σχεδόν 3 μήνες, από την 1η Απριλίου ως τις 22 Ιουνίου, σε ένα στενό νησί, περίπου 96 χιλιόμετρα μακρύ και με ακανόνιστο πλάτος, από 5 έως 25 χιλιόμετρα. Η σύγκρουση ήταν σκληρότερη κι από εκείνη της Ίβο Ζίμα. Ως τα τέλη Μαΐου είχαν σκοτωθεί περίπου 50.000 Ιάπωνες και είχαν αιχμαλωτιστεί ακριβώς 227. Οι Ιάπωνες μάχονταν σε καλά προετοιμασμένες αμυντικές θέσεις, βαθιά σκαμμένες στο έδαφος, όπου αντιμετώπιζαν το βαρύ αμερικανικό πυροβολικό και τα κανόνια του στόλου, μένοντας σε κάλυψη μέχρι τη στιγμή της εφόδου, οπότε άνοιγαν πυρ σε προσεκτικά προσκοπευμένα σημεία. Το πυροβολικό τους ήταν καλά κρυμμένο και προστατευμένο. Αντίθετα, τα χαρακώματα και τα ταχύσκαπτα των Αμερικανών ήταν προχειροσκαμμένα και ρηχά· οι επιθέσεις του πεζικού τους μόνο μετωπικές μπορούσαν να είναι, σε έδαφος που παρείχε μηδαμηνή κάλυψη, δίχως δυνατότητα ελιγμών υπερφαλάγγισης. Έπρεπε να εξουδετερώνουν τις ιαπωνικές θέσεις με εκρηκτικά, να ξετρυπώνουν τους υπερασπιστές τους με φλογοβόλα και να τους σκοτώνουν ένα προς ένα. Οι νεκροί Αμερικανοί έφτασαν τους 7.000, οι τραυματίες τους 32.000. Πάνω από τα 2/3 των ανδρών δύο μεραρχιών σκοτώθηκαν ή τραυματίστηκαν. Επιπλέον, οι Αμερικανοί είχαν 26.000 απώλειες «μη μάχης» -σχεδόν όλες νευροψυχιατρικής φύσεως περιστατικά, οφειλόμενα σε «πολεμική κόπωση»- ανθρώπων που υπέφεραν από νευρικό κλονισμό, από το άγχος της μάχης. Η έγκαιρη θεραπευτική αγωγή, μια συνετή καινοτομία του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, απέφερε εντούτοις καλά αποτελεσματα, και μόνο ένα 20% χρειάστηκε να μετατεθεί σε μη μάχιμες θέσεις.

Πριν από τις μάχες για τη Σαϊπάν, την Ίβο Ζίμα και την Οκινάβα, ο πόλεμος στον Ειρηνικό παρουσίαζε μικρότερη ένταση από τον πόλεμο κατά της Γερμανίας. Τώρα ήταν φανερό ότι όσο πλησίαζε το τέλος τόσο πιο λυσσαλέα αγωνίζονταν οι Ιάπωνες. Μέσα σε δεκαοκτώ μήνες οι Αμερικανοί είχαν προελάσει 4.800 χιλιόμετρα· στη νότια Οκινάβα χρειάστηκαν τρεις εβδομάδες να προχωρήσουν λιγότερο από πέντε χιλιόμετρα πέρα από τη Γραμμή Μαχινάτο και άλλον ένα μήνα να καταλάβουν άλλα πέντε χιλιόμετρα πέρα από τη Γραμμή

[11] Κάθε πιλότος «καμικάζε» εθεωρείτο ως ένα πέταλο χρυσάνθεμου που παρασυρόταν από τον «θείο άνεμο». Ο όρος *Κικουσούι* προέρχεται από ένα κλασικό ποίημα Χαϊ-κου. (Σ.τ.Ε.)

Digitized by 10uk1s

Σούρι, και κατόπιν δύο βδομάδες για σχεδόν 10 χιλιόμετρα (κι όλες αυτές οι κινήσεις σε ένα μέτωπο 10-11 χιλιομέτρων) και άλλη μία εβδομάδα για να εξοντώσουν τους Ιάπωνες στο νότιο άκρο της νήσου. Αν και αληθεύει ότι 7.000 συνελήφθησαν αιχμάλωτοι τελικά, πολλοί από αυτούς ήσαν επιστρατευμένοι ιθαγενείς της Οκινάβα.

Η εισβολή στα μητροπολιτικά ιαπωνικά νησιά φαινόταν πιθανό ότι θα παρόξυνε ακόμη περισσότερο την αυτοκτονική απόγνωση των αμυνομένων. Μόλις χάθηκε η Οκινάβα (22 Ιουνίου 1945) το ιαπωνικό ναυτικό και ο στρατός άρχισαν να συγκεντρώνουν καύσιμα και αεροπλάνα και να εκπαιδεύουν βιαστικά περισσότερους πιλότους για επίθεση κατά των εισβολέων. Επιπλέον, οι περισσότερες αμερικανικές πηγές πληροφοριών υπερέβαλλαν ως προς τις παραγωγικές ικανότητες των Ιαπώνων καθώς και τα αποθέματά τους σε πρώτες ύλες. Τον Ιούνιο οι Επιτελάρχες του JCS των ΗΠΑ συμφώνησαν σε μια στρατηγική για την τελική ήττα της Ιαπωνίας: τον Νοέμβριο του 1945, 13 ή 14 αμερικανικές μεραρχίες θα εισέβαλλαν στο Κυούσου και τον Μάρτιο του 1946, 25 μεραρχίες (με μια μικρή δύναμη της βρετανικής Κοινοπολιτείας) θα επετίθεντο στην ίδια τη Χονσού και θα επέβαλλαν παράδοση άνευ όρων, πιθανώς ανάμεσα στα ερείπια του Τόκιο. Ο Στάλιν είχε υποσχεθεί ότι η Σοβιετική Ένωση θα έμπαινε στον πόλεμο κατά της Ιαπωνίας περίπου 3 μήνες μετά τη γερμανική συνθηκολόγηση. Στις 28 Μαΐου ο Στάλιν ανακοίνωσε στον Χόπκινς ότι θα ήταν έτοιμος να επιτεθεί στις 8 Αυγούστου. Έτσι, ο Κόκκινος Στρατός θα κρατούσε απασχολημένα τα ιαπωνικά στρατεύματα στη Μαντζουρία και την Κίνα. Η αμερικανική αεροπορία δήλωνε ότι μπορούσε να κερδίσει μόνη τον πόλεμο μέχρι τον Οκτώβριο του 1945, με την μαζική χρήση των Β-29, αλλά ο αμερικανικός στρατός και το ναυτικό διατηρούσαν αμφιβολίες.

Αυτή η στρατηγική για την τελική ήττα της Ιαπωνίας ήταν μια φυσική συνέπεια του τρόπου με τον οποίο διεξαγόταν μέχρι τότε ο πόλεμος - με δύο διαφοροποιήσεις: Πρώτον, ο ρόλος της Εθνικιστικής Κίνας υπήρξε πολύ μικρότερος από ό,τι αναμενόταν, και ως εκ τούτου η ισχυρή βρετανική εκστρατεία στη Βιρμανία δεν συνέβαλε στην τελική νίκη επί της Ιαπωνίας και κατέληξε να γίνει ένας ιδιωτικός βρετανικός πόλεμος για την αναστύλωση της Αυτοκρατορίας στην ΝΑ Ασία. Δεύτερον, ο ρόλος της Σοβιετικής Ένωσης είχε αναβαθμιστεί, παρ' όλο που μετά την Οκινάβα, όταν τα συμμαχικά πλοία έπλεαν ελεύθερα γύρω από την Ιαπωνία, η ήττα των ιαπωνικών στρατευμάτων της Μαντζουρίας έπαψε να αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση της εισβολής στα ιαπωνικά νησιά, μια που οι συμμαχικές δυνάμεις μπορούσαν να τα εμποδίσουν να προσεγγίσουν την Ιαπωνία. Όσο διαρκούσε ο πόλεμος με την Ιαπωνία, ωστόσο, και καθώς αναπτυσσόταν αυτή η στρατηγική, επιστήμονες, τεχνολόγοι και μηχανικοί έθεταν τις βάσεις μιας εναλλακτικής στρατηγικής: την ατομική βόμβα.

Η ατομική βόμβα

Το 1939, επιστήμονες σε αρκετές χώρες προειδοποιούσαν τις κυβερνήσεις για τη θεωρητική δυνατότητα της ατομικής έκρηξης. Στις Ηνωμένες Πολιτείες, ο Ζίλαρντ συνέταξε ένα υπόμνημα και το παρέδωσε στον Ρούσβελτ (το υπόμνημα είχε προσυπογράψει και ο Αϊνστάιν, προσδίδοντάς του αυξημένο κύρος). Στην Αγγλία ο Τόμσον, μέλος του Αυτοκρατορικού Κολλεγίου Επιστημών, μίλησε στον σερ Χένρυ Τίζαρντ, τον επικεφαλής επιστημονικό σύμβουλο της κυβέρνησης, και μετέφερε ένα μήνυμα στον Ίσμεϋ, γραμματέα της Επιτροπής Αυτοκρατορικής Άμυνας. Έτσι, τον Μάιο του 1939, το Υπουργείο Αεροπορίας παρήγγειλε έναν τόνο οξείδιο του ουρανίου. Την άνοιξη του 1939 ο Καθηγητής Χεντς από το Αμβούργο έγραφε στο γερμανικό Υπουργείο Πολέμου για να επιστήσει την προσοχή στη δυνατότητα ενός νέου εκρηκτικού: «Η χώρα που θα το χρησιμοποιήσει πρώτη θα αποκτήσει ένα αποφασιστικό πλεονέκτημα έναντι των άλλων». Το Υπουργείο Οικονομικών

Digitized by 10uk1s

του Ράιχ άρχισε να ψάχνει για ουράνιο. Ο Ραούλ Ντωτρύ, ο Γάλλος Υπουργός Εξοπλισμών, άρχισε να ενδιαφέρεται σοβαρά για την πυρηνική έρευνα το 1939. Οι Γάλλοι φυσικοί επικέντρωσαν την προσοχή τους στη διερεύνηση των δυνατοτήτων μιας ελεγχόμενης αλυσιδωτής αντίδρασης με χρήση ουρανίου, με το βαρύ ύδωρ ως «επιβραδυντή» νετρονίων. Στις αρχές του 1940, ένα μέλος των γαλλικών μυστικών υπηρεσιών αγόρασε όλο το απόθεμα βαρέος ύδατος στον κόσμο. Το μετέφεραν στην Αγγλία τον Ιούνιο του 1940. Από τότε, η γαλλική ομάδα, τα περισσότερα μέλη της οποίας είχαν μεταβεί στο Κέιμπριτζ όταν έπεσε η Γαλλία, προσπαθούσε να απομονώσει ένα νέο σχάσιμο στοιχείο, το πλουτώνιο. Ταυτόχρονα, δύο Αμερικανοί φυσικοί δημοσίευσαν μια περιγραφή της διαδικασίας. Άρα δεν υπήρχε κάποιο «μυστικό» πίσω από την ατομική βόμβα. Οι βασικές θεωρητικές αρχές είχαν δημοσιευτεί και το πρόβλημα της εκμετάλλευσης της ατομικής ενέργειας έγκειτο απλώς στην εφαρμογή τους.

Για την κατασκευή ενός ατομικού όπλου απαιτείται η απομόνωση αρκετής ποσότητας ουρανίου-235 για τον σχηματισμό μιας «κρίσιμης μάζας», δηλαδή, μιας ποσότητας επαρκούς όγκου και πυκνότητας για να περιοριστεί η διαφυγή ενέργειας μιας πολύ υψηλής αναλογίας απελευθερωμένων νετρονίων, χωρίς να «αιχμαλωτιστούν» από περαιτέρω πυρήνες προκαλώντας τη διάσπαση των τελευταίων. Σαν εναλλακτική λύση μπορούν να χρησιμοποιηθούν «στήλες» για να προκαλέσουν ελεγχόμενες αλυσιδωτές αντιδράσεις προκειμένου να μετατραπεί το ουράνιο-238 στο σχάσιμο στοιχείο πλουτώνιο. Οι διαδικασίες αυτές απαιτούσαν ολόκληρες νέες βιομηχανίες με εντελώς καινοφανή εξοπλισμό.

Αρχικά, οι πολιτικοί ηγέτες και οι επιστήμονες σύμβουλοί τους θεωρούσαν ότι η ατομική ενέργεια δεν θα είχε πρακτική αξία στον παρόντα πόλεμο: υπέθεταν ότι θα έπρεπε να παρακολουθούν την πρόοδο του αντιπάλου και να μη μένουν πίσω, απλώς και μόνο για προληπτικούς αμυντικούς λόγους. Ήταν στη Βρετανία όπου για πρώτη φορά η διάσπαση του ατόμου εξετάστηκε ως όπλο που θα έκρινε τον πόλεμο. Τον Μάρτιο του 1940, ο Όττο Ρόμπερτ Φρις και ο Ρούντολφ Ερνστ Πάιερλς συνέταξαν ένα μνημόνιο το οποίο απηύθυναν σε πρόσωπα που επηρέαζαν άμεσα την κυβέρνηση. Μέσα σε λίγες σαφέστατες σελίδες, αυτοί οι φυγάδες του ναζιστικού καθεστώτος εξηγούσαν γιατί και πώς μπορεί να κατασκευαστεί μια ατομική βόμβα από ουράνιο-235, και περιέγραφαν τα θανατηφόρα αποτελέσματα της έκρηξης και της ακτινοβολίας. Με τη βοήθεια ενός ακόμη πρόσφυγα φυσικού, του Σίμον, του Εργαστηρίου Clarendon της Οξφόρδης, ο Πάιερλς έπεισε τον Λίντεμαν (μετέπειτα Λόρδο Τσέργουελ και στενότερο επιστημονικό σύμβουλο του Τσώρτσιλ) και εξασφάλισε από την κυβέρνηση Τσώρτσιλ ύψιστη προτεραιότητα για την πυρηνική έρευνα. Για την εποπτεία της έρευνας συστάθηκε η Επιτροπή MAUD τον Απρίλιο του 1940. Ένα χρόνο μετά, τον Ιούλιο του 1941, η επιτροπή υπέβαλε έκθεση που ανέφερε ότι «η βόμβα ουρανίου είναι πραγματοποιήσιμη και πιθανότατα θα οδηγήσει σε αποφασιστικά αποτελέσματα στον πόλεμο». Η έρευνα είχε μέχρι τότε επιβεβαιώσει τα επιχειρήματα των Φρις και Πάιερλς, και είχε έρθει η ώρα να κατασκευαστεί ένα εργοστάσιο: «...το υλικό για την πρώτη βόμβα θα μπορούσε να είναι έτοιμο μέχρι τα τέλη του 1943». Και αφού το γενικό σχεδιάγραμμα του εγχειρήματος «είναι τέτοιο ώστε να μπορεί να προταθεί από οποιονδήποτε ικανό φυσικό», ήταν άκρως επείγον να αρχίσουν πρώτοι. Μολονότι οι ναζί είχαν τρέψει σε φυγή πολλούς από τους καλύτερους Γερμανούς φυσικούς και ετοιμάζονταν να δολοφονήσουν κάποιους που δεν είχαν προλάβει να διαφύγουν εγκαίρως, «ικανοί φυσικοί» εξακολουθούσαν να υπάρχουν στη Γερμανία, και μερικοί -αν και όχι όλοι- ήσαν πρόθυμοι να χρησιμοποιήσουν τις ικανότητές τους για τη ναζιστική νίκη.

Οι Βρετανοί κινήθηκαν τώρα με ταχύτητα. Στις ΗΠΑ, που εξακολουθούσαν να τηρούν ουδετερότητα, η πυρηνική έρευνα προχωρούσε αργά, επικεντρωμένη στη δυνατότητα

Digitized by 10uk1s

χρήσης του ουρανίου ως πηγής ενέργειας για ειρηνικούς σκοπούς. Ωστόσο ο Έρνεστ Ορλάντο Λώρενς από το Μπέρκλεϋ παρήγε ελάχιστες ποσότητες πλουτωνίου, και ανακάλυψε ότι οι εν δυνάμει εκρηκτικές του ιδιότητες ήσαν ακόμη ισχυρότερες από του ουρανίου-235. Τον Αύγουστο του 1941 έμαθε για την έρευνα που χρηματοδοτούσε η Επιτροπή MAUD στη Βρετανία και για τα συμπεράσματά της. Συζήτησε τις πιθανότητες μιας βόμβας με τους Β. Μπους και Τζέημς Μπ. Κόναντ, οι οποίοι είχαν λάβει ξεχωριστά περιλήψεις της έκθεσης MAUD. Οι δύο τελευταίοι επιστήμονες ήσαν ιδιαίτερα σημαντικοί: ο Μπους, με βοηθό του τον Κόναντ, βρισκόταν επικεφαλής μιας "Υπηρεσίας Επιστημονικής Έρευνας και Ανάπτυξης" με πρόσβαση στον Πρόεδρο. Τον Αύγουστο, οι Μπους και Κόναντ πρότειναν στους Βρετανούς μια κοινή αγγλοαμερικανική μελέτη του ουρανίου, και τον Οκτώβριο του 1941 ο Ρούσβελτ έδωσε την έγκρισή του για μια πλήρη ανταλλαγή πληροφοριών με τους Βρετανούς και έγραψε στον Τσώρτσιλ διατυπώνοντας ως πρόταση την άποψη ότι, «οποιεσδήποτε εκτεταμένες προσπάθειες πρέπει να είναι συντονισμένες ή να διεξάγονται ακόμη και από κοινού». Οι Βρετανοί αγνόησαν αυτές τις προσεγγίσεις και προτίμησαν να προχωρήσουν σε ξεχωριστή έρευνα και παραγωγή. Προφανώς, οι Τσώρτσιλ και Τσέργουελ σκέπτονταν με την προοπτική μιας *μεταπολεμικής* ανάγκης για ανεξάρτητη βρετανική παραγωγή, αφού η αμερικανική συνεργασία για την κατασκευή ενός όπλου που θα τους βοηθούσε να κερδίσουν το πόλεμο, μόνο ως πλεονέκτημα θα μπορούσε να θεωρηθεί. Ο λόγος που πρόβαλαν οι Βρετανοί, περί ανεπάρκειας των αμερικανικών μέτρων ασφαλείας, ακούγεται περισσότερο σαν δικαιολογία παρά σαν εξήγηση (επ' αυτού, αποτέλεσε ειρωνεία η προδοσία του Δρα Φουκς, μέλους της βρετανικής επιστημονικής ομάδας στην Αμερική).

Μέχρι το καλοκαίρι του 1942 τα πράγματα είχαν αλλάξει. Η είσοδος των Αμερικανών στον πόλεμο εξάλειψε όλους τους περιορισμούς στην πυρηνική έρευνα και παραγωγή, και μέσα σε λίγους μήνες οι ΗΠΑ κάλυψαν πλήρως το θεωρητικό μέρος και προχώρησαν ακόμη περισσότερο από τους Βρετανούς στον τομέα των πειραμάτων και της παραγωγής. Οι Βρετανοί, από τη μεριά τους, είχαν ανακαλύψει, όπως ανέφερε ο Υπουργός σερ Τζων Άντερσον στον Τσώρτσιλ στα τέλη Ιουλίου 1942, «ότι οι εγκαταστάσεις παραγωγής θα χρειαστεί να γίνουν σε τόσο μεγάλη κλίμακα, ώστε η κατασκευή τους σ' αυτήν εδώ τη χώρα αποκλείεται όσο διαρκεί ο πόλεμος». (Μάλλον αυτός ο παράγων εξηγεί το γεγονός ότι οι Γερμανοί επιστήμονες δεν κατόρθωσαν να κατασκευάσουν μια βόμβα που θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί στη διάρκεια του πολέμου). Τώρα είχε έρθει η σειρά των Βρετανών να αναζητήσουν τη συνεργασία των Αμερικανών, οι οποίοι έδειχναν απροθυμία. Ο Τσώρτσιλ προσκολλήθηκε στον Ρούσβελτ, ο οποίος ανταποκρίθηκε φιλικότατα και πρόθυμα, για να διαψευστεί εν συνεχεία από υφιστάμενα στελέχη του. Η στρόφιγγα των πληροφοριών είχε κλείσει.

Και στις δύο πλευρές του Ατλαντικού οι μεταπολεμικές προοπτικές σήμαναν συναγερμό. Οι Αμερικανοί πίστευαν ότι οι Βρετανοί ήθελαν να εκμεταλλευτούν την πρόσβαση στις αμερικανικές εξελίξεις στο χώρο της πυρηνικής φυσικής, με στόχο τη μεταπολεμική εμπορική κερδοσκοπία· ο Βρετανοί φοβούνταν ένα μελλοντικό κόσμο όπου οι Ρώσοι θα μπορούσαν να έχουν τη βόμβα ενώ οι Βρετανοί όχι. Ο σερ Τζων Άντερσον έγραφε: «Μετά τον πόλεμο δεν θα έχουμε την πολυτέλεια να αντιμετωπίσουμε ένα μέλλον χωρίς αυτό το όπλο, και να στηριζόμαστε στην Αμερική, σε περίπτωση που το αποκτήσουν οι Ρώσοι ή κάποια άλλη δύναμη». Αν οι Αμερικανοί δεν βοηθούσαν τους Βρετανούς να μετάσχουν στις εφαρμογές της πυρηνικής επιστήμης, τότε οι Βρετανοί θα έπρεπε να προχωρήσουν σχεδόν μόνοι τους, παρά τις επιπτώσεις που θα είχε αυτό στην πολεμική τους προσπάθεια. Οι εμπλεκόμενες αμερικανικές αρχές (και όλες αυτές οι συναλλαγές ήσαν γνωστές σε ελάχιστους) φαίνεται πως σκέφτηκαν ότι όταν το Κογκρέσο θα άρχιζε τις έρευνες σχετικά με τις τεράστιες δαπάνες για μυστικούς σκοπούς, η στρατιωτική ενίσχυση ενός συμμάχου της Αμερικής θα ήταν πιο αποδεκτή απ' ό,τι η οικονομική ενίσχυση ενός ενδεχόμενου

Digitized by 10uk1s

ανταγωνιστή. Παρ' ότι οι Μπους και Κόναντ, οι ιθύνοντες αμερικανοί επιστήμονες, αντιλαμβάνονταν ότι οι ΗΠΑ μπορούσαν να κατασκευάσουν μόνες τους πυρηνικά όπλα, σκέφτηκαν ότι η βοήθεια των Βρετανών επιστημόνων καθώς και των προσφύγων επιστημόνων που είχαν καταφύγει στη Βρετανία, θα μπορούσε να συντομεύσει κατά μερικές εβδομάδες τον πολύτιμο χρόνο, ειδικότερα στο σχεδιασμό εγκαταστάσεων για τον διαχωρισμό του ουρανίου-235 διά αεριώδους διαχύσεως (με την αναγκαστική διέλευση του εξαφθοριούχου ουρανίου από μεμβράνες με οπές διαμέτρου 0,0001 χιλιοστών).

Από τη στιγμή που οι Βρετανοί έπεισαν τους Αμερικανούς ότι δεν ενδιαφέρονταν για τα οικονομικά πλεονεκτήματα από τη γνώση της ταχύτατα αναπτυσσόμενης πυρηνικής τεχνογνωσίας των Αμερικανών, κατέστη δυνατή η συμφωνία. Οι Ρούσβελτ και Τσώρτσιλ υπέγραψαν ένα έγγραφο στην πρώτη Διάσκεψη του Κεμπέκ τον Αύγουστο του 1943. Συμφώνησαν ότι καμία από τις χώρες τους δεν θα χρησιμοποιούσε πυρηνικά όπλα, ούτε θα έδινε πληροφορίες για την κατασκευή τους σε άλλες χώρες, χωρίς τη συγκατάθεση της άλλης. Ο Τσώρτσιλ αποκήρυξε επίσημα «οποιοδήποτε συμφέρον» από τη χρησιμοποίησή της σε «βιομηχανικούς και εμπορικούς τομείς, πέραν αυτού που ενδεχομένως θεωρηθεί από τον Πρόεδρο των ΗΠΑ λογικό και δίκαιο και το οποίο θα συνάδει με την οικονομική ευημερία του κόσμου». Η ανταλλαγή επιστημονικών γνώσεων θα έπρεπε να είναι «πλήρης και αποτελεσματική» - αλλά η ανταλλαγή πληροφοριών επί «του σχεδιασμού, της κατασκευής και της λειτουργίας εγκαταστάσεων μεγάλης κλίμακας» θα περιοριζόταν στα απαραίτητα για να «καρποφορήσει το πρόγραμμα το συντομότερο δυνατόν». Οι Βρετανοί είχαν εξασφαλίσει μόνο μια περιορισμένη συνεργασία, χάνοντας έτσι την ευκαιρία.

Ένα χρόνο αργότερα, στις 18 Σεπτεμβρίου 1944, ο Τσώρτσιλ και ο Ρούσβελτ συζήτησαν άλλη μια φορά για την ατομική ενέργεια, μονογράφοντας ένα έγγραφο συμφωνίας. Η βόμβα «μπορεί, κατόπιν ωρίμου σκέψεως, να χρησιμοποιηθεί κατά των Ιαπώνων» (εκείνο τον καιρό η Γερμανία έδειχνε να βρίσκεται στα πρόθυρα της κατάρρευσης). Προφανώς, ο Αμερικανός Υπουργός Οικονομικών Μόργκενταου και ο Ρούσβελτ εντυπωσιάστηκαν από τα πιθανά μεταπολεμικά οικονομικά προβλήματα της Βρετανίας: η ατομική ενέργεια θα μπορούσε να τους αποζημιώσει για την αναμενόμενη έλλειψη άνθρακα. Ο Ρούσβελτ υποσχέθηκε «πλήρη συνεργασία» στα θέματα ατομικής ενέργειας μεταξύ Βρετανίας και ΗΠΑ μετά τον πόλεμο «για στρατιωτικούς και οικονομικούς σκοπούς» προκειμένου, όπως φαίνεται, να ενισχύσει τον πιο αξιόπιστο σύμμαχο της Αμερικής. (Αυτή η δέσμευση, την οποία ο Ρούσβελτ τήρησε από πλευράς του, αποδείχτηκε άνευ αξίας υπό τη διακυβέρνηση του διαδόχου του Τρούμαν).

Ενάντια στις επιθυμίες των επιστημονικών τους συμβούλων -συμπεριλαμβανομένων των Μπους, Τσέργουελ και Άντερσον- οι Τσώρτσιλ και Ρούσβελτ συμφώνησαν σε άλλο ένα θέμα μεγάλης πολιτικής σπουδαιότητας. Οι επιστήμονες, Βρετανοί και Αμερικανοί, γνωρίζοντας ότι η Σοβιετική Ένωση και ενδεχομένως άλλες χώρες μπορούσαν να κατασκευάσουν πυρηνικά όπλα, φοβούνταν μια θανάσιμη κούρσα εξοπλισμών. Υποστήριζαν ότι αν ο Στάλιν μάθαινε τα πάντα για την ανάπτυξη και την πρόοδο της πυρηνικής έρευνας και παραγωγής, το πιθανότερο θα ήταν να προτείνει ένα πρόγραμμα παγκοσμίου ελέγχου των πυρηνικών όπλων, μέσω της αμοιβαίων επιθεωρήσεων. Οι Μπους και Κόναντ, οι ιθύνοντες Αμερικανοί επιστήμονες του "Σχεδίου Μανχάταν" για την ανάπτυξη της ατομικής βόμβας, αντιτέθηκαν σε μια αποκλειστική αγγλοαμερικανική ανταλλαγή πληροφοριών επειδή, κυρίως, φοβήθηκαν τη ρωσική αντίδραση (σε αντίθεση με τον Στρατηγό Γκρόουβς, τον στρατιωτικό υπεύθυνο του προγράμματος, ο οποίος, ορθώς όπως αποδείχτηκε, φοβήθηκε ότι από πλευράς ασφαλείας επίφοβοι ήταν οι επιστήμονες που υποστηρίζονταν από τους Βρετανούς). Ο Τσώρτσιλ επέμενε παθιασμένα ότι Βρετανοί και Αμερικανοί δεν θα 'πρεπε να πουν τίποτα σε κανέναν, και κατάφερε να αποσπάσει τη σύμφωνη γνώμη του Ρούσβελτ. Ίσως ο Ρούσβελτ, όπως και άλλοι Αμερικανοί εκτός της

Digitized by 10uk1s

επιστημονικής κοινότητας, ένιωθε πως η μη συνεργάσιμη στάση του Στάλιν, ιδιαίτερα στο ζήτημα της Πολωνίας, επέβαλλε τη διατήρηση της βρετανικής και αμερικανικής τεχνολογικής πρωτοπορίας, τουλάχιστον ως πιθανό αντίβαρο στις διαπραγματεύσεις.

Όπως και να 'χει το πράγμα, οι κυβερνήσεις της Βρετανίας και της Αμερικής δεν έδιναν αναφορά στον Στάλιν. Ώσπου ο Τρούμαν, δήθεν εν τη ρύμη του λόγου, του είπε στις 24 Ιουλίου 1945 ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες διέθεταν ένα νέο όπλο μεγάλης καταστρεπτικής ισχύος. Ο Στάλιν αποκρίθηκε, με το ίδιο άνετο ύφος, πως ήλπιζε ότι οι Αμερικανοί θα «έκαναν σωστή χρήση του κατά των Ιαπώνων». Δεν γνωρίζουμε πόσα ήξερε ήδη ο Στάλιν, αλλά είναι πιθανό ότι ήταν καλά πληροφορημένος και ότι είχε ήδη δώσει μέγιστη προτεραιότητα στην έρευνα που διεξαγόταν στη Σοβιετική Ένωση.

Ως Αντιπρόεδρος ο Τρούμαν δεν γνώριζε τίποτα για τη βόμβα, όταν πέθανε ξαφνικά ο Ρούσβελτ στις 12 Απριλίου 1945. Τώρα ωστόσο έπρεπε να αποφασίσει τι θα έκανε μ' αυτήν. Το ίδιο βράδυ, ο Στίμσον γνωστοποίησε την ύπαρξή της στον νέο Πρόεδρο· ο Τζένης Μπερνς, ο οποίος ως Διευθυντής του Γραφείου Επιστράτευσης γνώριζε για την βόμβα από τον ίδιο τον Ρούσβελτ, του είπε περισσότερα την επομένη. Από την αρχή, υπεύθυνος υπουργός για την κατασκευή της ατομικής βόμβας ήταν ο Στίμσον, ο οποίος ως Υπουργός Πολέμου γνώριζε επίσης καλά την αμερικανική στρατηγική στον Ειρηνικό. Ένα ακόμη πρόσωπο συμπλήρωνε την ομάδα που συμβουλεύτηκε ο Τρούμαν για το σοβαρότατο αυτό θέμα: ο Στρατηγός Μάρσαλ, Επιτελάρχης του αμερικανικού στρατού, ο οποίος χάρη στο προσωπικό κύρος και τις ικανότητές του κυριαρχούσε στις αμερικανικές στρατιωτικές συσκέψεις στη διάρκεια Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου. Τη στάση των Στίμσον και Μάρσαλ χαρακτήριζε ένας ευσυνείδητος και καλλιεργημένος συντηρητισμός. Μόνος και αντιμέτωπος με τις έντονες διαφωνίες εκείνων που θεωρούσαν το Κιότο ιδανικό στόχο για την επίδειξη των αποτελεσμάτων της ατομικής βόμβας, ο Στίμσον έσωσε την ιστορική πόλη από τη μοίρα που έπληξε τη Χιροσίμα. Όσο για τον Μάρσαλ, όταν ο Γκρόουβς του μετέφερε τα νέα για τη Χιροσίμα, «εξέφρασε τα αισθήματά του λέγοντας ότι δεν θα έπρεπε να μας ικανοποιούν ιδιαίτερα, διότι ο αριθμός των ιαπωνικών απωλειών είναι αναμφίβολα πολύ μεγάλος». Ο Μπερνς, ως πολιτικός, ανησυχούσε περισσότερο για τις σχέσεις με τη Ρωσία παρά για την ήττα της Ιαπωνίας, και θεωρούσε τη βόμβα ως μέσο ενίσχυσης της αμερικανικής μεταπολεμικής διπλωματίας παρά ως μέσο εξόντωσης Ιαπώνων. Κανείς τους δεν θεωρούσε την βόμβα ως εργαλείο αντεκδίκησης.

Στις 25 Απριλίου 1945 ο Στίμσον και ο Στρατηγός Γκρόουβς, επικεφαλής του ατομικού προγράμματος, ενημέρωσαν πλήρως τον Πρόεδρο, ο οποίος συμφώνησε να συσταθεί μια επιτροπή για να μελετήσει το πρόβλημα της χρήσης και του ελέγχου της ατομικής ενέργειας μετά τον πόλεμο. Στην πράξη, η επιτροπή μελέτησε επίσης το πώς θα χρησιμοποιόταν η βόμβα για να εξαναγκαστεί η Ιαπωνία να παραδοθεί. Μία βόμβα ουρανίου-235 θα ήταν έτοιμη την 1η Αυγούστου, και θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί χωρίς προηγούμενη δοκιμή· μια βόμβα πλουτωνίου θα ήταν έτοιμη για δοκιμή στις αρχές Ιουλίου και ακόμη μία έτοιμη για χρήση στις αρχές Αυγούστου.

Μία σημαίνουσα πολιτική προσωπικότητα των ΗΠΑ πίστευε ότι ο πόλεμος με την Ιαπωνία μπορούσε να λήξει πάραυτα: ο Τζόζεφ Γκρου, πρώην πρεσβευτής στο Τόκιο και νυν αναπληρωτής Υπουργός Εξωτερικών, πίστευε ότι έπρεπε να διαβεβαιώσουν τους Ιάπωνες ότι η «άνευ όρων παράδοση» δεν θα οδηγούσε στην καταστροφή της κοινωνίας και της οικονομίας τους, και ότι ο αυτοκράτορας μπορούσε να παραμείνει στον θρόνο του. Ο Γκρου περίμενε ότι μια τέτοια κίνηση θα ενίσχυε τους συντηρητικούς Ιάπωνες πολιτικούς και τους σώφρονες ανώτερους -εν ενεργεία και απόστρατους- αξιωματικούς, ειδικά του ναυτικού, σε βάρος των φανατικών πολεμοχαρών στρατιωτικών και ειδικότερα των νεότερων και μεσαίων στελεχών του στρατού. Καθώς η Ιαπωνία όδευε προς την καταστροφή, οι

Digitized by 10uk1s

συντηρητικοί επιθυμούσαν να αναστρέψουν τη βίαιη εξωτερική πολιτική που είχε κυριαρχήσει από το 1931, και να αποκαταστήσουν ένα κόσμο στον οποίο το επιθετικό εμπόριο θα αντικαθιστούσε τις ένοπλες κατακτήσεις ως βασικό εργαλείο των ιαπωνικών φιλοδοξιών. Ο Κίντο, ο Μέγας Σφραγιδοφύλαξ, του οποίου η πρόσβαση στον αυτοκράτορα τον καθιστούσε πρόσωπο-κλειδί της φιλειρηνικής παράταξης, και ανώτεροι κρατικοί αξιωματούχοι όπως ο Σιγκεμίτσου, ο Κονόγε και ο Τόγκο ήθελαν ειρήνη. Αλλά δεν τολμούσαν να το πουν. Οι συμβάσεις υπαγύρευαν την υψηλόφωνη επιβεβαίωση της πίστης στη νίκη, και κάθε λογική ανάλυση ονομαζόταν «ηττοπάθεια» ή «προδοσία». Επιπλέον, κάποιοι αξιωματικοί του στρατού ήσαν έτοιμοι να συλλάβουν ή να δολοφονήσουν οποιονδήποτε εκδήλωνε φιλειρηνικές τάσεις. Επιτελικοί αξιωματικοί διαβεβαίωναν ότι μια έντιμη ειρήνη -και ως τέτοια εννοούσαν μια ειρήνη που θα διατηρούσε άτρωτο το γόητρο του στρατεύματος- ήταν πιθανότερη μετά την εισβολή στην Ιαπωνία. Περίμεναν ότι θα σκότωναν και θα τραυμάτιζαν μεγάλους αριθμούς Αμερικανών και θα κέρδιζαν τακτικές νίκες· στη συνέχεια θα μπορούσε να επιτευχθεί μια συμβιβαστική ειρήνη, ειδάλλως η Ιαπωνία θα «εξαγνιζόταν» μέσω μιας αυτοκτονικής άμυνας, και κατά κάποιο τρόπο θα αποτρεπόταν η παλινόρθωση των αντιμιλιταριστικών αξιών. Από την πλευρά τους, οι συντηρητικοί εξωστρατιωτικοί παράγοντες φοβούνταν ότι μια παρατεταμένη και επώδυνη ήττα ίσως κατέληγε σε επανάσταση. Οι αμερικανικοί βομβαρδισμοί, η έλλειψη τροφίμων και το πεσμένο ηθικό των πολιτών επιδείνωνε τους φόβους τους. Ήθελαν να εμποδίσουν τους ακραίους στρατιωτικούς ηγέτες να καταστρέψουν την Ιαπωνία εξ αιτίας της απροθυμίας τους να αποδεχτούν την ήττα. Για να ελέγξουν τον στρατό, στράφηκαν στον αυτοκράτορα για υποστήριξη.

Ο Γκρου κατάφερε να αποσπάσει μια προεδρική δήλωση, την οποία ο Τρούμαν συμπεριέλαβε στην διακήρυξή του για την ήττα της Γερμανίας, στις 8 Μαΐου 1945: αμέσως μετά τη φράση του με την οποία επέμενε ότι, «Δεν θα πάψουμε να χτυπούμε μέχρις ότου οι ιαπωνικές χερσαίες και ναυτικές δυνάμεις καταθέσουν τα όπλα σε μια άνευ όρων παράδοση», διευκρίνιζε το νόημα της «άνευ όρων παράδοσης» με ένα πνεύμα διαλλακτικότητας:

> Σημαίνει τον τερματισμό της επιρροής των στρατιωτικών ηγετών που έφεραν την Ιαπωνία στο χείλος της καταστροφής. Σημαίνει μέριμνα για την επιστροφή των στρατιωτών και ναυτών στις οικογένειές τους, στα αγροκτήματά τους, στις δουλειές τους. Σημαίνει τον τερματισμό της σημερινής αγωνίας και των δεινών που υφίστανται οι Ιάπωνες εξ αιτίας μιας μάταιης ελπίδας για νίκη. Η άνευ όρων παράδοση δεν σημαίνει την εξολόθρευση ή την υποδούλωση του ιαπωνικού λαού.

Ο Γκρου ήλπιζε σε μια ρητή προεδρική δήλωση ότι ο Αυτοκράτορας θα μπορούσε να παραμείνει στη θέση του, και στις εβδομάδες που ακολούθησαν προσπάθησε να προωθήσει την άποψή του. Στα τέλη Μαΐου ο Τρούμαν έδειξε να συμφωνεί με την ιδέα, αλλά ο Μάρσαλ την απέρριψε, με τη σκέψη ότι οποιαδήποτε παραχώρηση ενόσω διαρκούσαν οι άγριες μάχες στην Οκινάβα μπορούσε να ενισχύσει το ηθικό των Ιαπώνων. Πίστευε ότι δεν έπρεπε γίνει καμία παραχώρηση μέχρις ότου αποκτήσουν οι Αμερικανοί την ατομική βόμβα.

Γι' αυτό και η Διακήρυξη του Πότσνταμ, με σύμφωνη γνώμη των Τσώρτσιλ, Στάλιν και Τσανγκ Κάι-σεκ, έγινε στις 26 Ιουλίου - μετά την δοκιμή της βόμβας πλουτωνίου στο Νέο Μεξικό και όταν πλέον ήταν έτοιμη για χρήση η βόμβα ουρανίου-235. Η διακήρυξη εμπεριείχε την απειλή χρήσης μιας «δύναμης [...] ανυπολόγιστα μεγαλύτερης από εκείνη που χρησιμοποιήθηκε κατά της ναζιστικής αντίστασης, και κατέστρεψε τα εδάφη, τη βιομηχανία και τον τρόπο ζωής ολόκληρου του γερμανικού λαού», προειδοποιούσε ότι η «ολοκληρωτική καταστροφή» θα ήταν «άμεση και ταχύτατη», αλλά υποσχόταν ότι ύστερα

Digitized by 10uk1s

από μια συμμαχική κατοχή της Ιαπωνίας θα σχηματιζόταν «σύμφωνα με την ελεύθερα εκφρασμένη θέληση του ιαπωνικού λαού μια φιλειρηνική και υπεύθυνη κυβέρνηση». Λόγω πολλών διαφωνιών, δεν δόθηκε μια ρητή αμερικανική υπόσχεση ότι ο Αυτοκράτορας θα έμενε στη θέση του. Μέχρι τότε. ολόκληρο το ιαπωνικό καθεστώς, συμπεριλαμβανομένου και του αυτοκράτορα, είχε καταδικαστεί με τέτοια σφοδρότητα ώστε αν τώρα οι Αμερικανοί άφηναν να εννοηθεί -και μάλιστα ενόψει της νίκης- ότι ο αυτοκράτορας, τελικά, δεν ήταν και τόσο κακός, θα ήταν σαν να δήλωναν ότι ο μέχρι τότε πόλεμος υπήρξε άσκοπος - μια ιδέα διόλου αρεστή.

Στις 28 Ιουλίου, ο Σουζούκι, ο θεωρούμενος ως μετριοπαθής Ιάπωνας πρωθυπουργός, ανακοίνωσε ότι η κυβέρνησή του θα αγνοούσε τη Διακήρυξη του Πότσνταμ. Ένα αγεφύρωτο χάσμα χώριζε την ειρήνη που επιθυμούσαν οι Αμερικανοί -κατοχή, απώλεια όλων των ιαπωνικών εδαφών εκτός των νησιών που αποτελούσαν την Ιαπωνία, καμία σαφής υπόσχεση για τη διατήρηση του θρόνου- από αυτό που ήλπιζε η ιαπωνική κυβέρνηση να ακούσει, ακόμη και τον Ιούλιο του 1945. Οι Ιάπωνες αναζήτησαν τη βοήθεια της Σοβιετικής Ένωσης. Προφανώς πίστευαν πως με αντάλλαγμα εδαφικές παραχωρήσεις στη Ρωσία, ο Στάλιν ίσως συνεργαζόταν με την Ιαπωνία για να μετριάσει τις αμερικανικές απαιτήσεις. Αυτή η αυταπάτη, βασισμένη στον τρόπο που η ιαπωνική διπλωματία αντιλαμβανόταν τις εντάσεις στο εσωτερικό της αντιγερμανικής συμμαχίας, δεν της επέτρεπε να δει την προφανή αλήθεια, ότι ο Στάλιν μπορούσε πιο σίγουρα να αποκομίσει κέρδη στην ανατολή σε συνεργασία με τις ΗΠΑ παρά με την Ιαπωνία. Κι έτσι όλες οι κινήσεις της ιαπωνικής διπλωματίας απέβησαν άσκοπες, μέχρι τη στιγμή της ρωσικής κήρυξης πολέμου κατά της Ιαπωνίας στις 8 Αυγούστου 1945.

Η απάντηση του Σουζούκι στις προειδοποιήσεις του Πότσνταμ επιβεβαίωσε στα μάτια του Τρούμαν και των συμβούλων του την άποψη ότι ακόμη και μια σχετικά μετριοπαθής ιαπωνική κυβέρνηση έπρεπε να υποστεί ένα σοκ για να παραδοθεί. Η ρωσική κήρυξη πολέμου την οποία ο Στάλιν προέβλεπε για τις αρχές Αυγούστου, ήταν το πρώτο ταρακούνημα. Το άλλο ήταν η ατομική βόμβα. Η επιτροπή που είχε συστήσει ο Τρούμαν για να μελετήσει τη χρήση της ξεκίνησε μια διήμερη συνεδρίαση στις 31 Μαΐου 1945. Οι επιστήμονες πίεζαν να γνωστοποιηθεί το θέμα στην Σοβιετική Ένωση ώστε να υπάρξει συνεργασία στον διεθνή έλεγχο. Ο Στρατηγός Μάρσαλ αντέδρασε θετικά, και πρότεινε να κληθούν Ρώσοι παρατηρητές στη δοκιμή της βόμβας πλουτωνίου. Ο Μπερνς αντιτάχθηκε σ' αυτό, θέλοντας να προστατέψει και να εκμεταλλευτεί το αμερικανικό μονοπώλιο (του οποίου τη μακροβιότητα υπερεκτίμησε, όπως φάνηκε εκ των υστέρων). Ήδη είχε δείξει ότι η βόμβα τον ενδιέφερε ως κάτι που θα βάραινε σημαντικά στη ρωσοαμερικανική ισορροπία δυνάμεων - και αυτό ανυπομονούσε να αποδείξει.

Η επιτροπή εξέτασε την περίπτωση να γίνει μια επίδειξη της ισχύος της βόμβας σε κάποια ακατοίκητη τοποθεσία. Προέκυψαν δύο προβλήματα: η δυσκολία να βρεθεί μια ακατοίκητη περιοχή όπου το πλήγμα να φανεί παρ' όλα αυτά εντυπωσιακό· και η δυσκολία να ελαχιστοποιηθεί ο κίνδυνος μιας αποτυχίας της βόμβας· μια τέτοια αποτυχία θα ενδυνάμωνε αντί να εξαλείψει την βούληση των Ιαπώνων να πολεμήσουν. Το ίδιο επιχείρημα ίσχυε και για την περίπτωση μιας προειδοποιητικής χρήσης της βόμβας εναντίον μιας πόλης· εκτός αυτού, οι Ιάπωνες θα μπορούσαν να καταρρίψουν το μοναδικό αεροπλάνο που θα μετέφερε τη βόμβα. Η επιτροπή συνέστησε, ως εκ τούτου, να χρησιμοποιηθεί η βόμβα χωρίς προηγούμενη προειδοποίηση εναντίον ενός στρατιωτικού στόχου σε μια πυκνοκατοικημένη περιοχή. Παρότρυνε, εντούτοις, τους επιστήμονες να συνεχίσουν να μελετούν τη δυνατότητα μιας αποτελεσματικής επίδειξης η οποία θα εφείδετο ανθρώπινων ζωών. Ασκήθηκαν πιέσεις από επιστήμονες εκτός επιτροπής να αποφευχθεί άμεση χρήση, αλλά η επιστημονική ομάδα της επιτροπής δεν μπορούσε ακόμη να σκεφτεί κάποια «τεχνική επίδειξη που θα μπορούσε να θέσει τέρμα στον πόλεμο». Οι

Digitized by 10uk1s

διαταγές δόθηκαν μάλιστα πριν από τη Διακήρυξη του Πότσνταμ στις 25 Ιουλίου, ο Μάρσαλ έστειλε από το Πότσνταμ την έγκρισή του, με ένα μήνυμα προς τον Σπάατς: «Το 509ο Ειδικό Σμήνος θα ρίξει την πρώτη βόμβα μόλις ο καιρός το επιτρέψει, και εφ' όσον υπάρχει ορατότητα, μετά τις 3 Αυγούστου 1945, σε έναν από τους εξής στόχους: Χιροσίμα, Κοκούρα, Νιιγκάτα και Ναγκασάκι [...] πρόσθετες βόμβες θα ριφθούν στους παραπάνω στόχους αμέσως μόλις ετοιμαστούν». Αν η Ιαπωνία δεν παραδινόταν σύντομα, τότε στις εκρηκτικές και εμπρηστικές βόμβες που έβρεχε ο ουρανός και στις οβίδες των αμερικάνικων και βρετανικών πολεμικών πλοίων -που έπλεαν τώρα ανενόχλητα στα νησιά της Ιαπωνίας, χωρίς να δέχονται επιθέσεις από καμικάζε, τους οποίους οι Ιάπωνες κρατούσαν για την τελική αναμέτρηση- θα ερχόταν να προστεθεί «η θεμελιώδης δύναμις του σύμπαντος». Δεν επρόκειτο να υπάρξει ανάπαυλα στον τρόμο. Στο μεταξύ ο Ιάπωνας Υπουργός Εξωτερικών επιφόρτησε τον πρεσβευτή Σάτο στη Μόσχα να πείσει τον Στάλιν να δεχτεί έναν ειδικό απεσταλμένο από το Τόκιο.

Στις αρχές Αυγούστου ο καιρός ήταν άσχημος πάνω από την Ιαπωνία, αλλά στις 5 Αυγούστου η πρόγνωση καιρού μιλούσε για αίθριο καιρό την επομένη. Νωρίς στις 6 Αυγούστου, τρία Β-29 απογειώθηκαν από το Τινιάν για τη Χιροσίμα. Στις 7 π.μ. αναφέρθηκε ότι ο ουρανός εκεί ήταν αίθριος. Στις 8.15 π.μ. η βόμβα ρίχτηκε από τα 10.500 μέτρα. Μετά από 45 δευτερόλεπτα εξερράγη, 600 μέτρα πάνω από τη Χιροσίμα. Στην Ουάσινγκτον, μια προεδρική δήλωση απειλούσε τον ιαπωνικό λαό με «μια καταστροφική βροχή από τον ουρανό, που όμοια της δεν έχει αντικρίσει τούτη η γη». Στις 8 Αυγούστου, ο Τόγκο και ο Αυτοκράτορας Χιροχίτο συμφωνούν ότι ο πόλεμος πρέπει να λήξει και να γίνουν αποδεκτοί οι όροι του Πότσνταμ. Αργότερα ήρθε η είδηση ότι η Σοβιετική Ένωση είχε κηρύξει πόλεμο.

Την επομένη συνήλθε το Ανώτατο Συμβούλιο: ο Πρωθυπουργός Σουζούκι, ο Υπουργός Εξωτερικών Τόγκο, ο Υπουργός Ναυτικών Γιονάι, ο Υπουργός Πολέμου Ανάμι, ο Αρχηγός του Επιτελείου Στρατού Ουμέζου και ο Αρχηγός του Επιτελείου Ναυτικού Τογιόντα. Οι Σουζούκι και Γιονάι υποστήριξαν την πρόταση του Τόγκο για παράδοση, με την προϋπόθεση να διατηρηθεί η θέση του αυτοκράτορα· οι άλλοι τρεις ήθελαν να απορριφθούν οι αμερικανικές αξιώσεις για στρατιωτική κατοχή και δικαστήρια εγκληματιών πολέμου, και να συνεχιστεί ο πόλεμος. Στην φάση αυτή, έφτασε η είδηση για την καταστροφή του Ναγκασάκι από τη δεύτερη ατομική βόμβα. Στο τέλος μιας παρατεταμένης συζήτησης, ο Σουζούκι πήγε στον Αυτοκράτορα και πρότεινε να συγκληθεί ένα αυτοκρατορικό συμβούλιο. Τα μεσάνυχτα έγινε ένα ειρηνικό πραξικόπημα. Το έθιμο απαιτούσε να παρουσιάζουν οι υπουργοί στον Αυτοκράτορα μόνο συμπεφωνημένες εισηγήσεις· αυτή τη φορά ο Σουζούκι ζήτησε από τον ίδιο τον Αυτοκράτορα να αποφασίσει. Ο Χιροχίτο διάβασε μια δήλωση που είχε προετοιμάσει, με την οποία συμφωνούσε με την πρόταση του Τόγκο για παράδοση, και κατέληγε: «Πρέπει να υποφέρουμε το ανυπόφορο». Στις 3 π.μ. συνήλθε όλο το υπουργικό συμβούλιο και συμφώνησε με την αυτοκρατορική απόφαση. Ήδη οι κανόνες είχαν αντιστραφεί: μέχρι τότε, αρμοδιότητα του Αυτοκράτορα ήταν να εγκρίνει τις προτάσεις της κυβέρνησης.

Τις πρώτες πρωινές ώρες της 10ης Αυγούστου, επίσημα τηλεγραφήματα που έφτασαν στις συμμαχικές πρωτεύουσες μέσω Βέρνης και Στοκχόλμης, έκαναν λόγο για αποδοχή της Διακήρυξης του Πότσνταμ με την προϋπόθεση ότι θα παρέμεναν άθικτα τα «προνόμια» του Αυτοκράτορα. Ύστερα από ταχείες διαβουλεύσεις στην Ουάσινγκτον, έγιναν σύντομες συζητήσεις με τους Βρετανούς, τους Κινέζους και τους Σοβιετικούς, που επέτρεψαν να φτάσει η απάντηση στο Τόκιο την 12η Αυγούστου: ο Αυτοκράτορας και η ιαπωνική κυβέρνηση έπρεπε να υποταχθούν στην εξουσία της συμμαχικής διοίκησης των δυνάμεων κατοχής· αλλά, τονιζόταν, τον τελευταίο λόγο θα είχε ο ιαπωνικός λαός ο οποίος θα αποφάσιζε τελικά για τη μορφή της διακυβέρνησής του. Ο Τρούμαν τερμάτησε τον στρατηγικό βομβαρδισμό. Ο ιαπωνικός στρατός έκανε ακόμη μία προσπάθεια. Στις 13

Digitized by 10uk1s

Αυγούστου, οι Ανάμι, Ουμέζου και Τογιόντα ζήτησαν την απόρριψη των απαιτήσεων του Πότσνταμ ισχυριζόμενοι ότι είχαν ερμηνευτεί κατά διαφορετικό τρόπο. Το πρωί της 14ης Αυγούστου, ο αυτοκράτορας συγκάλεσε αυτοκρατορικό συμβούλιο. Τούτη η καθυστέρηση προκάλεσε νέες επιθέσεις της αμερικανικής αεροπορίας. Τα Β-29, χωρίς καμία απώλεια, κατέστρεψαν το ήμισυ μιας ιαπωνικής πόλης και το 1/5 μιας άλλης, και επιτέθηκαν σε άλλους πέντε στόχους. Αφού άκουσε τις απόψεις των τριών διαφωνούντων, ο Αυτοκράτορας ζήτησε από τους υπουργούς του να αποδεχτούν τις συμμαχικές απαιτήσεις. Μερικοί μεσαίων βαθμών αξιωματικοί αποπειράθηκαν τη νύχτα να καταλάβουν την εξουσία και να «σώσουν» τον αυτοκράτορα από τους «προδότες συμβούλους». Δεν τους δόθηκε καμία βοήθεια από τον Υπουργό Πολέμου Ανάμι ο οποίος, προτού αυτοκτονήσει με τελετουργικό τρόπο, έδειξε τον δρόμο της συναίνεσης στο θέλημα του Αυτοκράτορα, παραιτούμενος από κάθε προσπάθεια να ματαιώσει αυτό που θεωρούσε εκμετάλλευση του Χιροχίτο από τους ειρηνόφιλους πολιτικούς. Είναι δύσκολο να πει κανείς αν ήταν η ατομική βόμβα ή η κήρυξη του πολέμου από τους Ρώσους, που έδωσε στον Αυτοκράτορα τη δυνατότητα να ενεργήσει κατά συνείδηση. Πιθανώς να ήταν ο συνδυασμός των συμβατικών βομβαρδισμών με την βόμβα της Χιροσίμα (ο ίδιος ο Αυτοκράτορας είχε κάνει λόγο για «μια νέα και άκρως ολέθρια βόμβα»). Την επόμενη μέρα, 15 Αυγούστου, ο Αυτοκράτορας, που είχε πλέον περιβληθεί την υπέρτατη εξουσία που μέχρι τότε κατείχε μόνο τυπικά, προχώρησε στην τρίτη πράξη απευθύνοντας ραδιοφωνικό διάγγελμα στο έθνος. Ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος είχε τελειώσει.

Digitized by 10uk1s

15
Από τον πόλεμο στην ειρήνη: Αγγλοαμερικανικές σχέσεις

ΤΟ ΚΑΛΟΚΑΙΡΙ ΤΟΥ 1944, για τελευταία φορά, η αγγλοαμερικανική συνεργασία παρέμενε επιφανειακά ισότιμη. Μέχρι τότε. στον πόλεμο κατά των Γερμανών και Ιαπώνων, οι Βρετανοί στρατιώτες ήταν περισσότεροι από τους Αμερικανούς. Η ΡΑΦ συνέβαλε όσο και η Αμερικανική Πολεμική Αεροπορία στον πόλεμο κατά της Γερμανίας και το Βρετανικό Ναυτικό έπαιζε ακόμη τον μεγαλύτερο ρόλο. Ισάριθμες και οι δυνάμεις Βρετανών και Αμερικανών που έκαναν τις αρχικές αποβάσεις στη Νορμανδία. Όταν έφτασε η ώρα της γερμανικής ήττας, τα πράγματα φαίνονταν διαφορετικά. Στο πρώτο εξάμηνο του 1944 οι Βρετανοί έβλεπαν με δέος, και ενίοτε με φθόνο, τα σημάδια εθνικού πλούτου της Αμερικής στον εξοπλισμό των στρατιωτών τους και στις ανώτερες απολαβές και ανέσεις. Το 1945, η θεατρική αυτοπροβολή του Στρατάρχη Μοντγκόμερυ δεν μπόρεσε να κρύψει τη συρρίκνωση των διοικητικών του αρμοδιοτήτων σε ένα μικρό τομέα του μετώπου. Και στον πόλεμο κατά της Ιαπωνίας, οι επιτυχίες των βρετανικών και ινδικών στρατευμάτων στη Βιρμανία αποτελούσαν πλέον δευτερεύοντα περιστατικά· και η μετέπειτα συμβολή του Βρετανικού Ναυτικού στην κύρια επίθεση, αν και σημαντική, ήταν σαφώς υποδεέστερη, ενώ η ΡΑΦ δεν πήρε ποτέ μέρος στην ισοπέδωση των ιαπωνικών πόλεων.

Κι όμως οι Βρετανοί ένιωθαν πολίτες μιας μεγάλης νικηφόρας δύναμης, ο πυρήνας μιας αυτοκρατορίας της οποίας η αφοσίωση στην μητρόπολη ή στον Βασιλέα-Αυτοκράτορα είχε αποδειχθεί τα τελευταία έξι χρόνια με πολλούς και έντονα προβεβλημένους τρόπους. Ένιωθαν ότι είχαν το χάρισμα ότι επιβίωσαν ως η μοναδική αήττητη χώρα, που πολέμησε κατά της ναζιστικής Γερμανίας από την πρώτη στιγμή, και πίστευαν, όχι αδικαιολόγητα, ότι τους θαύμαζαν οι Δυτικοευρωπαίοι, και ότι δεν έβλεπαν την ώρα να τεθούν υπό την ηγεσία μιας τόσο επιτυχημένης δημοκρατίας. Ο βρετανικός στρατός κυριαρχούσε στις συμμαχικές υποθέσεις στη Μεσόγειο, στην Αφρική, στην Ελλάδα, στη Μέση Ανατολή, στην Ινδία, στη Βιρμανία και -προς το τέλος του πολέμου- σε μεγάλο μέρος της Γαλλίας, στο Βέλγιο, στην Ολλανδία (μαζί με τους Καναδούς) στη Δανία και στη Νορβηγία, και ετοιμαζόταν να ανακαταλάβει τη Μαλαισία και τη Σιγκαπούρη και να δεχτεί την παράδοση των Ιαπώνων στις Ολλανδικές Ανατολικές Ινδίες και τη νότια Ινδοκίνα. Στο Πότσνταμ, ο Άττλη και ο Μπέβιν απρόσκοπτα διαδέχτηκαν τους Τσώρτσιλ και Ήντεν στο ρόλο τους ως εκπροσώπων μιας από τις Τρεις Μεγάλες Δυνάμεις. Το 1945, οι περισσότεροι πολίτες της Βρετανίας, και πολλοί υπουργοί της κυβέρνησης, υπερεκτιμούσαν τη δυνατότητα της χώρας να παραμείνει μια ανεξάρτητη παγκόσμια δύναμη. Η οικονομική ισχύς του παρελθόντος δεν τους άφηνε να δουν τους οικονομικούς περιορισμούς που αντικατόπτριζαν την έλλειψη των πόρων τους οποίους όφειλε να διαθέτει μια υπερδύναμη. Ο Κέινς, ο οποίος αφιέρωσε τα δύο τελευταία χρόνια της ζωής του σε οικονομικές διαπραγματεύσεις με τις ΗΠΑ, παρατηρούσε:

> Όλες οι αντανακλαστικές μας αντιδράσεις είναι αντιδράσεις ενός πλουσίου [...] Τα οικονομικά προβλήματα του πολέμου έχουν ξεπεραστεί τόσο εύκολα και τόσο σιωπηλά που ο μέσος άνθρωπος δεν βλέπει κανένα λόγο να υποθέτει ότι τα οικονομικά προβλήματα της ειρήνης θα είναι δυσκολότερα.

Στην πραγματικότητα, η συμφωνία εκμίσθωσης και δανεισμού έθεσε σε κίνδυνο τη βρετανική ανεξαρτησία στη διάρκεια του πολέμου· και όταν ο πόλεμος έληξε -και μαζί μ' αυτόν η συμφωνία- η Βρετανία έμεινε χρεωκοπημένη. Τον Νοέμβριο του 1944, για παράδειγμα, μια αγγλοαμερικανική διαμάχη, χαρακτηριστική των διαφωνιών που παρουσιάστηκαν καθώς πλησίαζε η ειρήνη, στάθηκε αφορμή να δείξει ο Ρούσβελτ τα

Digitized by 10uk1s

δόντια του. Οι αμερικανικές εταιρείες πολιτικής αεροπορίας ήθελαν απελευθέρωση της διεθνούς αεροπλοΐας· οι Βρετανοί επιθυμούσαν ένα κάποιο μοίρασμα της αγοράς, ειδικότερα λόγω της εν καιρώ πολέμου συμφωνίας που έλεγε ότι η βρετανική παραγωγή αεροσκαφών θα ήταν αποκλειστικά στρατιωτική, αφήνοντας την κατασκευή των μεταφορικών αεροσκαφών στις Ηνωμένες Πολιτείες. Ο Ρούσβελτ έστειλε ένα μήνυμα στον Τσώρτσιλ:

> Κάνουμε ό,τι καλύτερο μπορούμε για να καλύψουμε τις ανάγκες εκμίσθωσης-δανεισμού. Θα αντιμετωπίσουμε το Κογκρέσο επί αυτού του θέματος σε μερικές εβδομάδες, και το Κογκρέσο δεν πρόκειται να είναι γενναιόδωρο αν το ίδιο και ο λαός αισθανθούν ότι το Ηνωμένο Βασίλειο δεν έχει συμφωνήσει σε μια γενικώς ωφέλιμη συμφωνία περί αεροπλοΐας.

Αυτή η απειλή προέκυψε σε μια περίοδο που υπήρχε η χειρότερη αγγλοαμερικανική διαφωνία στα χρόνια του πολέμου. Καθώς η νίκη φαινόταν να πλησιάζει, οι Αμερικανοί θεωρούσαν τη Βρετανία εμπόδιο στη δημιουργία ενός κόσμου αρμονικής διεθνούς συνεργασίας για τη διασφάλιση της ειρήνης, της ευημερίας και της δημοκρατίας. Θεωρούσαν ότι ο Τσώρτσιλ και οι Βρετανοί ενδιαφέρονταν για τις σφαίρες συμφερόντων και ισορροπίας δυνάμεων, εις βάρος της διεθνούς συνεργασίας και συναίνεσης, ότι ήσαν ιδιαίτερα απασχολημένοι με την πολιτική και τα οικονομικά της Αυτοκρατορίας και αδικαιολόγητα πρόθυμοι να συνεργαστούν με αντιδραστικές, συντηρητικές δυνάμεις. Και το έδειξαν αυτό σε μια σειρά επίμαχων ζητημάτων το 1944 και το 1945: στην Αργεντινή, στην Ιταλία, και στην Ελλάδα και την Παλαιστίνη όπου οι Βρετανοί προκάλεσαν ιδιαίτερα επικίνδυνες συγκρούσεις.

Στα ευρύτερα ζητήματα, η πολιτική των ΗΠΑ διαχωρίστηκε από τη βρετανική πολιτική. Πριν από τις συνεδριάσεις των Τριών Μεγάλων, αλλά και στη διάρκειά τους. στη Γιάλτα και στο Πότσνταμ. ο Ρούσβελτ και ο Τρούμαν αρνήθηκαν να συνταχθούν με τους Βρετανούς εναντίον της Σοβιετικής Ένωσης: «η συσπείρωση κατά των Ρώσων», υποστήριζαν, θα εξαφάνιζε τη κατανόηση των Σοβιετικών - αν και μερικές φορές ήταν αναγκασμένοι να προχωρήσουν σε μια τέτοια «συσπείρωση». Την ίδια εκείνη περίοδο οι Αμερικανοί δεν έδειχναν καμία συμπάθεια για τις αυτοκρατορικές δεσμεύσεις της Βρετανίας. Στη Γιάλτα ο Ρούσβελτ φέρθηκε αναξιοπρεπώς: στις 4 Φεβρουαρίου 1945 δήλωνε με δουλοπρέπεια ότι «ήλπιζε πως ο Στρατάρχης Στάλιν θα ήγειρε ξανά μια πρόποση υπέρ της εκτέλεσης 50.000 αξιωματικών του γερμανικού στρατού» - ένας απαίσιος αστεϊσμός που είχε ήδη αναγκάσει τον Τσώρτσιλ διαμαρτυρηθεί έντονα. Μερικές μέρες αργότερα, ο Τσώρτσιλ αντέδρασε έντονα στην ιδέα ενός παγκόσμιου «μηχανισμού» που θα ασχολούνταν «με τα υπό κηδεμονία και υπό προστασία εδάφη». Τα αμερικανικά αρχεία γράφουν:

> Είπε ότι σε καμία περίπτωση δεν θα συμφωνούσε να χώσουν τη μύτη τους 40 ή 50 έθνη στη ζωή της Βρετανικής Αυτοκρατορίας. Όσο ήταν αυτός πρωθυπουργός, δεν θα παραχωρούσε ούτε ένα ψίχουλο από την κληρονομιά της. Συνέχισε στο ίδιο ύφος, για αρκετά λεπτά.

Το Υπουργείο Εξωτερικών στην Ουάσινγκτον πίστευε ότι η ανυπομονησία των Βρετανών να υπογράψουν ένα πολυετές συμβόλαιο για προμήθεια κρέατος από την Αργεντινή υποδήλωνε την βρετανική υποστήριξη σε μια αντιαμερικανική φιλοφασιστική κυβέρνηση, σε μία περιοχή όπου έπρεπε να ικανοποιούνται πρώτα οι επιθυμίες των ΗΠΑ. Οι παραγωγοί των ΗΠΑ μπορούσαν εύκολα να τους προμηθεύουν κρέας, αλλά οι Βρετανοί φοβούνταν την ακόμη μεγαλύτερη εξάρτηση από τις Ηνωμένες Πολιτείες και δεν ήθελαν να πάρουν το ρίσκο να αποξενωθούν από ένα μελλοντικό αξιόπιστο προμηθευτή. Γι' άλλη μια φορά, ο Ρούσβελτ έτριξε τα δόντια: ένα συμβόλαιο για κρέατα από την Αργεντινή «θα είχε αντίκτυπο στον Τύπο, στον δημόσιο διάλογο και στο Κογκρέσο, σε μια πολύ άτυχη στιγμή»

Digitized by 10uk1s

(δηλαδή, όταν θα εξετάζονταν οι πιστώσεις εκμίσθωσης-δανεισμού). Το γεγονός ότι οι Βρετανοί προχώρησαν σ' αυτή την οικονομική συνεργασία με την Αργεντινή, μείωνε την πιθανότητα ενός γενναιόδωρου χειρισμού του ζητήματος εκμίσθωσης-δανεισμού μετά το τέλος του πολέμου.

Το ζήτημα της Ιταλίας οδήγησε σε μια δημόσια αμερικανική επίπληξη των Βρετανών. Το Υπουργείο Εξωτερικών των ΗΠΑ διαμαρτυρήθηκε για ένα βρετανικό βέτο εναντίον του πιθανού διορισμού, ως υπουργού εξωτερικών, του κόμη Σφόρτσα, για τον οποίο ο Τσώρτσιλ πίστευε ότι σκευωρούσε με αριστερές δυνάμεις. Στην Ουάσινγκτον, το Υπουργείο Εξωτερικών ανακοίνωσε: «Προσδοκούμε ότι οι Ιταλοί θα επιλύσουν τα προβλήματα διακυβέρνησής τους, σύμφωνα με τους δημοκρατικούς κανόνες και χωρίς εξωγενείς παρεμβάσεις».

Στη συνέχεια οι Αμερικανοί διαμαρτυρήθηκαν και για την Ελλάδα, όπου οι Βρετανοί είχαν στείλει στρατό για να συγκρατήσει τους ένοπλους κομμουνιστές αντάρτες, σημειώνοντας: «Αυτή η πολιτική θα οδηγήσει σε αύξηση των αντιδράσεων με συνέπειες επί των κρατών των Ηνωμένων Εθνών όσον αφορά στα ελευθερωθέντα εδάφη τους». Ένας Αμερικανός δημοσιογράφος στο συμμαχικό αρχηγείο της Μεσογείου ανέφερε ότι υπήρξαν αντιδράσεις από τη βρετανική πλευρά: οι Βρετανοί ζητούν από τους Αμερικανούς «να αντισταθούν στον πειρασμό να τους κάνουν κήρυγμα ανεβασμένοι στον άμβωνα της ηθικής ανωτερότητας», και ότι οι Αμερικανοί «δεν έπρεπε να εκμεταλλευτούν αυτή την περίσταση για να τους διασύρουν ως εχθρούς της δημοκρατίας και αντιδραστικούς που επιδίδονται σε παλιά ιμπεριαλιστικά παιχνίδια και καταστέλλουν βίαια την αυθόρμητη λαϊκή θέληση του ελληνικού λαού».

Η Παλαιστίνη προκάλεσε ακόμη εντονώτερες αντιδράσεις μετά το τέλος του πολέμου με τη Γερμανία, όταν οι επιζώντες Εβραίοι θέλησαν να αποκτήσουν εκεί μια νέα πατρίδα. Οι βρετανικές αρχές αρνήθηκαν να επιτρέψουν απεριόριστη μετανάστευση, φοβούμενες τις αντιδράσεις των Αράβων. Το αποτέλεσμα ήταν μια εβραϊκή εκστρατεία τρομοκρατίας κατά των Βρετανών στην Παλαιστίνη, η οποία καταπνίγηκε από τους Βρετανούς, πράγμα που προκάλεσε την οργή των Αμερικανών. Ένας γερουσιαστής από τη Νέα Υόρκη ψήφισε κατά του μεταπολεμικού δανείου προς τη Βρετανία, αρνούμενος να δοθούν «χρήματα στους Βρετανούς, τα οποία θα χρησιμοποιηθούν για την ενίσχυση στρατιωτών που θα σακατεύουν και θα βομβαρδίζουν αθώους στην Παλαιστίνη».

Ο νόμος περί εκμίσθωσης και δανεισμού προοριζόταν μόνο για την ικανοποίηση των αναγκών σε καιρό πολέμου, και οι Αμερικανοί περιόρισαν τις «εκμισθώσεις-δανεισμούς» μετά τον πόλεμο, για να αποφύγουν να συμβάλουν στη μεταπολεμική οικονομική ανάκαμψη της Βρετανίας. Προς έκπληξη όλων, μόλις δύο ημέρες μετά την παράδοση της Ιαπωνίας, ο Πρόεδρος Τρούμαν διέταξε, με νομικίστικο τρόπο, την οριστική τους λήξη. Η βρετανική οικονομία ασφυκτιούσε.

Οι λόγοι αποδυνάμωσης εξ αιτίας του πολέμου ήταν τρεις: προτού ακόμη αρχίσει να ισχύει ο νόμος εκμίσθωσης και δανεισμού οι βρετανικές εξωτερικές επενδύσεις χρειάστηκε να ρευστοποιηθούν ώστε να πληρωθούν τα εισαγόμενα τρόφιμα και πολεμοφόδια από τις Ηνωμένες Πολιτείες· επίσης, προκειμένου να πληρωθούν οι στρατιωτικές δαπάνες στο εξωτερικό και να χρηματοδοτηθούν εισαγωγές από τις χώρες της στερλίνας, η Βρετανία συσσώρευσε τεράστια χρέη προς τις χώρες αυτές· και για να αυξηθεί η παραγωγή όπλων στη Βρετανία, ο όγκος της εξαγώγιμης παραγωγής έπεσε στο 30% της προπολεμικής. Το παθητικό της Μεγάλης Βρετανίας αυξήθηκε και το ενεργητικό της έπεσε· οι εισπράξεις από το εξωτερικό μειώθηκαν ενώ οι δαπάνες στο εξωτερικό διογκώθηκαν. Στο τέλος του πολέμου, η Βρετανία ξόδευε ετησίως περίπου 2.100 εκατομμύρια στερλίνες παραπάνω από όσα εισέπραττε από εξοφλητικές εξωτερικού· (οι τιμές του 1945 πρέπει να

Digitized by 10uk1s

πολλαπλασιαστούν επί 25 περίπου, για να δώσουν κατά προσέγγιση τις αντίστοιχες των αρχών της δεκαετίας του 2000). Αν είχε συνεχιστεί η «εκμίσθωση-δανεισμός» για ολόκληρο τον χρόνο, οι ΗΠΑ θα είχαν προσφέρει 1.100 εκατομμύρια στερλίνες, ο Καναδάς 250 εκατομμύρια και τα δάνεια από την οικονομική ζώνη της στερλίνας 750 εκατομμύρια στερλίνες. Ακόμη κι αν ακολουθούσε ένα κύμα εξαγωγών -έστω και με στασιμότητα ή επιδείνωση του βιοτικού επιπέδου των Βρετανών σε σχέση με τα τελευταία χρόνια του πολέμου-για το 1946 αναμενόταν ένα έλλειμμα περίπου 1.000 εκατομμυρίων στερλινών. Ο Κέινς δήλωσε στην κυβέρνηση τον Αύγουστο του 1945, ότι «πέρα από τις Ηνωμένες Πολιτείες δεν υπάρχει άλλη πηγή, από την οποία μπορούμε να εξεύρουμε πόρους που θα μας βοηθήσουν να ζούμε και να ξοδεύουμε στην κλίμακα που έχουμε κατά νου». Ο Μπραντ, εκπρόσωπος του βρετανικού υπουργείου Οικονομικών στην Ουάσινγκτον, σχολίασε: «Πρέπει να συνεχίσουμε να φερόμαστε... ως ισότιμοι εταίροι των ΗΠΑ και της ΕΣΣΔ, αλλά πρέπει να πούμε στις ΗΠΑ ότι δεν μπορούμε να πληρώσουμε τους λογαριασμούς μας».

Οι Βρετανοί αντιμετώπιζαν δύο επιλογές. Η μία ήταν να μειώσουν τις υπερπόντιες δαπάνες δραστικά, να αποσύρουν βρετανικά στρατεύματα από το εξωτερικό, να παραιτηθούν από βάσεις, να εγκαταλείψουν την Ελλάδα, να περιορίσουν τη βρετανική ζώνη κατοχής στη Γερμανία, δηλαδή να εγκαταλείψουν γενικώς τις βλέψεις που είχαν ως μεγάλη δύναμη και να περιορίσουν ταυτόχρονα τους Βρετανούς εισαγωγείς σε αγορές μόνο από εκείνες τις χώρες από τις οποίες μπορούσε να εξασφαλιστεί ευκολότερα συνάλλαγμα, και να περιορίσουν επίσης το σύνολο των εισαγωγών μειώνοντας περισσότερο το βιοτικό επίπεδο. Ο Κέινς ονόμαζε αυτή την επιλογή «στρίμωγμα σε βαθμό λιμοκτονίας». Η άλλη επιλογή ήταν να πείσουν τις ΗΠΑ να καλύψουν το βρετανικό εξωτερικό έλλειμμα έως ότου αυξηθούν ικανοποιητικά οι βρετανικές εξαγωγές.

Ο Κέινς ηγήθηκε της ομάδας που στάλθηκε στην Ουάσινγκτον γι' αυτό το ζήτημα. Αισθανόταν βέβαιος για την ισχύ των δύο επιχειρημάτων του. Το ένα, εντούτοις, μετρούσε περισσότερο για τους Βρετανούς παρά για τους Αμερικανούς, δηλαδή, το ότι επί δύο χρόνια οι Αμερικανοί είχαν αφήσει τους Βρετανούς να πολεμούν μόνοι τούς ναζί και ότι οι Βρετανοί καθ' όλη τη διάρκεια του πολέμου είχαν συμβάλει αναλογικά πολύ περισσότερο από τους Αμερικανούς. Οι Αμερικανοί από την πλευρά τους θεωρούσαν ότι οι ΗΠΑ είχαν προσφερθεί ευγενώς να βοηθήσουν μια φίλη χώρα που κινδύνευε, ότι είχαν συμβάλει αποφασιστικά σε δύο παγκόσμιους πολέμους και ότι έπρεπε να τους ευγνωμονούν οι Βρετανοί αντί να τους παρουσιάζουν το λογαριασμό για τις υπηρεσίες που πρόσφεραν.

Το δεύτερο επιχείρημα, εντούτοις, έπεισε τους πληροφορημένους Αμερικανούς ότι μια Βρετανία υπό πτώχευση θα στεκόταν εμπόδιο στη δημιουργία του κόσμου όπως τον οραματίζονταν, ένα κόσμο ελεύθερο για εμπόριο και επενδύσεις, δίχως διακρίσεις ή μονοπώλια. Αυτό θα ωφελούσε την ώριμη καπιταλιστική οικονομία των ΗΠΑ, θα προωθούσε την ειρήνη και θα έφερνε μεγαλύτερη ευημερία για όλους. Μια Βρετανία χρεωκοπημένη, που θα παραμόρφωνε αμυνόμενη τα πρότυπα των εμπορικών συναλλαγών για να προστατέψει την αδύναμη οικονομία της, θα καθιστούσε τον νέο κόσμο ανέφικτο. Για μια Βρετανία ισχυρή αρκετά ώστε να μετριάσει τις προτιμήσεις της στους αυτοκρατορικούς εταίρους της και να επιτρέπει ελεύθερη μετατρεψιμότητα του συναλλάγματός της, άξιζε να πληρώσει κανείς· και μάλιστα, αν χρειαζόταν, η αμερικανική οικονομική ισχύς θα μπορούσε να εξαναγκάσει μια Μεγάλη Βρετανία, την οποία θα είχε αναζωογονήσει με πιστώσεις δολαρίων, να βαδίσει στα μονοπάτια της οικονομικής εντιμότητας. Ως εκ τούτου, η αμερικανική δανειοδότηση έθετε όρους: 4.400 εκατομμύρια δολάρια με τόκο και με τη βρετανική δέσμευση, ένα έτος μετά την έναρξη της πίστωσης να γίνονται οι τρέχουσες βρετανικές αποδοχές από το εξωτερικό εμπόριο μετατρέψιμες σε δολάρια.

Digitized by 10uk1s

Οι Βρετανοί υπέγραψαν τη συμφωνία τον Δεκέμβριο του 1945, εκφράζοντας πικρία που οι ΗΠΑ δεν έστερξαν να αναγνωρίσουν την πολεμική αρετή της Βρετανίας και να της κάνουν μια δωρεά ως επέκταση της παραγραφής όσων είχαν πάρει με το νόμο εκμίσθωσης-δανεισμού. Παρ' όλα αυτά, μόλις τον Ιούλιο του 1946 εγκρίθηκε το δάνειο από το Κογκρέσο, εν μέσω διαμαρτυριών για ιδιοτελή βρετανική εκμετάλλευση της αμερικανικής γενναιοδωρίας. Το δάνειο πέρασε, όχι ως γενναιόδωρη χειρονομία προς τους Βρετανούς, αλλά με επιχειρήματα περί αμερικανικών συμφερόντων. Ένας από τους Αμερικανούς διαπραγματευτές εξήγησε σε μια επιτροπή του Κογκρέσου ότι «αυτό το δάνειο πρόκειται να αυξήσει το διεθνές εμπόριο» και «να ανοίξει, έτσι, τις αγορές της Αγγλίας και πολλών άλλων χωρών στους εξαγωγείς μας». Ένα άλλο επιχείρημα επηρέαζε όλο και περισσότερο τους καλά πληροφορημένους: τον Μάρτιο του 1946, ο ναύαρχος Λήχυ, Επιτελάρχης του Προέδρου, δήλωσε στον υπουργό Εξωτερικών Μπερνς, ότι η «ήττα ή ο κατακερματισμός της Βρετανικής Αυτοκρατορίας θα εξάλειφε από την Ευρασία το τελευταίο ανάχωμα αντίστασης που υπήρχε ανάμεσα στις Ηνωμένες Πολιτείες και στον σοβιετικό επεκτατισμό».

Αυτό το επιχείρημα δεν συγκινούσε τότε πολλούς Αμερικανούς: όταν ο Τσώρτσιλ εκείνον τον μήνα μίλησε για «ένα σιδηρούν παραπέτασμα» το οποίο είχε «τραβηχτεί κατά μήκος της ηπειρωτικής Ευρώπης» και κατηγόρησε τη Σοβιετική Ένωση ότι επιδίωκε «την απεριόριστη επέκταση της δύναμής της και του δόγματός της», η επίκλησή του για μια «ειδική σχέση μεταξύ της Βρετανικής Κοινοπολιτείας και Αυτοκρατορίας και των Ηνωμένων Πολιτειών» ξεσήκωσε άμεσες αποδοκιμασίες. Τη στιγμή εκείνη αλληλοεπικαλύπτονταν δύο φάσεις της υπό εξέλιξη τοποθέτησης των Αμερικανών: Ο Πρόεδρος, οι ανώτεροι αξιωματούχοι και οι στρατιωτικοί βρίσκονταν στη δεύτερη φάση της μεταπολεμικής αμερικανικής στάσης προς τη Βρετανία· ο πολύς κόσμος βρισκόταν ακόμη στην πρώτη. Η πρώτη ομάδα πίστευε ήδη ότι οι ΗΠΑ έπρεπε να στηρίξουν την ισχύ, την ευημερία και επιρροή της Βρετανίας· η δεύτερη αντιλαμβανόταν ακόμη τη Βρετανία και τη Βρετανική Αυτοκρατορία ως εμπόδιο στην παγκόσμια αλληλοκατανόηση, το ελεύθερο εμπόριο και τη δημοκρατία. Σύντομα, ο αυξανόμενος φόβος για τη Σοβιετική Ένωση μεταμόρφωσε τον Τσώρτσιλ σε αξιοσέβαστο προφήτη. Οι Αμερικανοί αξιωματούχοι και ανώτεροι στρατιωτικοί άλλαξαν πρώτοι άποψη, πριν εκπνεύσει το 1945, καθώς οι ελπίδες που γέννησε η Γιάλτα εξασθενούσαν όλο και περισσότερο· το Κογκρέσο και ο λαός τους ακολούθησαν αργότερα.

Στα χρόνια που μεσολάβησαν ανάμεσα στην ήττα της Γερμανίας και στη γιγάντωση της φοβίας για τη Ρωσία, οι αγγλοαμερικανικές σχέσεις διέπονταν από τάσεις φιλονικίας και εμπάθειας. Ωστόσο, οι διαμάχες αυτών των χρόνων ήσαν παρ' όλα αυτά προστριβές μεταξύ φίλων. Ένας σημαντικός αριθμός Αμερικανών αποστρεφόταν και έβλεπε καχύποπτα τους Βρετανούς· μερικοί στη Βρετανία παρέμεναν αλαζόνες ή χολωμένα ζηλόφθονοι ή και τα δύο. Όμως σε όλα τα επίπεδα της κοινωνίας, η φιλία και η εμπιστοσύνη παρέμεναν απαράμιλλα. Πράγματι, ήταν δύσκολο για τους Βρετανούς πολίτες, στους οποίους είχαν συγχωνευτεί διάφορες τοπικές εθνικότητες[12] μετά το 1939, να δουν τους Αμερικανούς σαν πραγματικά ξένους. Γενικά, τα δύο έθνη μοιράζονταν κοινούς σκοπούς και διέφεραν κυρίως ως προς τα μέσα. Οι περισσότεροι Βρετανοί συμμερίζονταν ακόμη και τις αμερικανικές φιλοδοξίες για ελεύθερο εμπόριο και παγκόσμια αυτοδιάθεση, έστω κι αν διέφεραν πολύ στην αντίληψη του τρόπου επίτευξης αυτών των σκοπών. Οι αξιωματούχοι και οι στρατιωτικοί φέρονταν συχνά στους σύμμαχους συναδέλφους τους σαν να μην υπήρχε ανάμεσά τους το φράγμα της εθνικότητας, ενώ Βρετανοί και Αμερικανοί αντιμάχονταν μαζί άλλους Βρετανούς ή Αμερικανούς. Ακόμη και στις χειρότερες στιγμές των

[12] Εννοεί, Άγγλοι, Ουαλλοί, Σκώτοι κλπ. (Σ.τ.ε.)

Digitized by 10uk1s

διαπραγματεύσεων για το αμερικανικό δάνειο, ο Κέινς μπόρεσε να γράψει για τους Αμερικανούς με τους οποίους διαπραγματευόταν:

> Εργαζόμαστε σε μιαν ατμόσφαιρα πολύ φιλική και με έντονη επιθυμία να δημιουργήσουμε κάτι προς όφελός μας. Η κυβερνώσα ομάδα, κατά τη γνώμη μου, με πρόσφορη πρόσβαση στον Λευκό Οίκο, η οποία μπορεί κάλλιστα να επηρεάσει τον Πρόεδρο μακροπρόθεσμα, σκοπεύει σαφέστατα να κάνει το καλύτερο δυνατόν για μας.

Όταν ερωτήθηκαν από ψυχολόγους του στρατού τι γνώμη είχαν για τους «Άγγλους», τα 3/4 αντιπροσωπευτικών δειγμάτων Αμερικανών στρατιωτών εξέφρασαν σταθερά ευνοϊκές απόψεις, ακόμη και τον Ιούνιο του 1944, όταν αποβιβάζονταν κατά εκατομμύρια σε μια καταπονημένη και υποσιτισμένη κοινωνία. Ένας από αυτούς τους αγγλόφιλους, ένας Αμερικανός πιλότος βομβαρδιστικού, έγραφε στην πατρίδα από την ανατολική Αγγλία: «Παρά τους κακούς τρόπους των Αμερικανών, δεν άκουσα ούτε ένα παράπονο από τους Άγγλους». Από αυτή την αναγκαστική συνεργασία στα χρόνια του πολέμου ξεπήδησε μια εκπληκτική αμοιβαία φιλία. Η γνώμη του Κογκρέσου που αντανακλούσε την κοινή γνώμη στις ΗΠΑ, ήταν συχνά λιγότερο ευνοϊκή για τους Βρετανούς. Οι μετρήσεις της αμερικανικής μεταπολεμικής κοινής γνώμης έδειχναν σταθερά μια ισχυρή αντίδραση κατά του δανείου προς τη Βρετανία. Φαίνεται πως οι Αμερικανοί που γνώρισαν από κοντά τους Βρετανούς τους συμπάθησαν περισσότερο. Το ίδιο ίσχυε και για τους Βρετανούς. Παρά τις διαμάχες των πολιτικών και των στρατηγών και τις περιστασιακές αντεγκλήσεις των στρατιωτικών, η αμοιβαία καλή θέληση και η εμπιστοσύνη γιγαντώθηκαν στα χρόνια του πολέμου και επέζησαν για πολλά χρόνια μεταξύ αυτών που είχαν εργαστεί μαζί.

Digitized by 10uk1s

16
Από τη συμμαχία στον Ψυχρό Πόλεμο: η Σοβιετική Ένωση και η Δύση

Η ΜΕΓΑΛΗ ΣΥΜΜΑΧΙΑ της Βρετανικής Αυτοκρατορίας, της Σοβιετικής Ένωσης και των Ηνωμένων Πολιτειών κέρδισε τον πόλεμο. Κατά καιρούς, οι δυτικοί Σύμμαχοι από τη μια και οι Ρώσοι από την άλλη, φοβούνταν μήπως η άλλη πλευρά προσπαθήσει να έρθει σε συμφωνία με τους Γερμανούς. Όμως αυτό το απέκλειε η αποδεδειγμένη αναξιοπιστία του Χίτλερ· εκτός αν ο ίδιος και οι ναζί απομακρύνονταν πρώτα από την εξουσία, αλλά ακόμη και τότε, κάθε πλευρά θα μπορούσε να διακινδυνεύσει μια συμμαχία μόνο με ένα γερμανικό καθεστώς που θα ήταν απόλυτα αφοσιωμένο σ' αυτήν, είτε επρόκειτο για φιλελεύθερη δημοκρατία είτε για κομμουνιστικό κράτος. Χωρίς ένα τέτοιο καθεστώς, ένα ρήγμα στη Μεγάλη Συμμαχία απλώς θα αναγόρευε τη Γερμανία σε αποδέκτη κλιμακούμενων προσφορών και από τις δύο πλευρές ώστε να κερδηθεί η υποστήριξή της. Κατά συνέπεια, καμία πλευρά δεν θα μπορούσε να ριψοκινδυνεύσει συνεργασία με τη Γερμανία μέχρι να ανατραπούν οι ναζιστές· και καμία πλευρά δεν θα μπορούσε να ριψοκινδυνεύσει ξεχωριστές προσφορές σε ενδεχόμενους διαδόχους του ναζιστικού καθεστώτος πριν αυτό καταρρεύσει, από φόβο μήπως διαλυθεί πρόωρα ο συνασπισμός. Και κανείς στη Γερμανία, όπως αποδείχτηκε, δεν μπορούσε να ανατρέψει τους ναζί χωρίς τέτοιου είδους προσφορές - και σίγουρα όχι με τις προσφορές που θα μπορούσαν να προτείνουν είτε οι δυτικοί Σύμμαχοι είτε η Σοβιετική Ένωση.

Η συμμαχία κρατήθηκε ενωμένη χάρη στον Χίτλερ· θα κατάφερνε άραγε να επιζήσει και μετά από αυτόν; Η συνεχιζόμενη συνεργασία μεταξύ των Συμμάχων θα μπορούσε να διασφαλίσει την παγκόσμια ειρήνη, ενώ στη Βρετανία και στις ΗΠΑ (πιθανότατα και στη Σοβιετική Ένωση επίσης) οι περισσότεροι άνθρωποι ήλπιζαν ότι οι τρεις δυνάμεις θα συμφωνούσαν σχετικά με τη μελλοντική οργάνωση της ανθρωπότητας σε όλο τον κόσμο. Οι τρεις δυνάμεις θα ενεργούσαν από κοινού, ίσως και μαζί με την Κίνα και τη Γαλλία, για τη διατήρηση της ειρήνης, ενώ καθεμία από τις Μεγάλες Δυνάμεις θα επόπτευε την εφαρμογή των συμφωνημένων αρχών σε διαφορορετικά μέρη του κόσμου. Η μη δημοφιλής εναλλακτική λύση ήταν το μοίρασμα του κόσμου σε σφαίρες επιρροής -στην καθεμία από τις οποίες οι Τρεις Μεγάλοι (ή ίσως οι Πέντε) θα επέβαλλαν την απεριόριστη θέλησή τους- σφαίρες οι οποίες μπορεί να καθορίζονταν κατόπιν συμφωνίας, ή ως το αποτέλεσμα ανοιχτών ή συγκαλυμμένων απειλών για πόλεμο. Η πρώτη αδιάψευστη και διατρανωμένη ένδειξη ότι επερχόταν η τελευταία λύση, γνωστή αργότερα ως «Ψυχρός Πόλεμος», ήρθε όταν ο Κόκκινος Στρατός έφτασε στα περίχωρα της Βαρσοβίας τον Ιούλιο του 1944.

Στο τέλος εκείνου του μήνα οι Γερμανοί πολίτες άρχισαν να εγκαταλείπουν τη Βαρσοβία. Οι γενικές προτροπές για εξέγερση -τις οποίες οι Ρώσοι ή οι Πολωνοί υποστηρικτές τους έκαναν τακτικά- στις 28 Ιουλίου 1944 άρχισαν να απευθύνονται συγκεκριμένα στους κατοίκους της Βαρσοβίας, καλώντας σε άμεση εξέγερση. Την 1η Αυγούστου, ένοπλοι Πολωνοί αντιστασιακοί κατέλαβαν τμήματα της Βαρσοβίας και επιτέθηκαν στις γερμανικές δυνάμεις κατοχής. Η εξέγερση καθοδηγήθηκε από Πολωνούς που δεν υποστήριζαν τους Ρώσους. Ανήκαν στη "Στρατιά Εσωτερικού", πιστή στην εξόριστη πολωνική κυβέρνηση στο Λονδίνο και όχι στη ρωσόφιλη Πολωνική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης που ιδρύθηκε στο Λούμπλιν όταν έφτασε ο Κόκκινος Στρατός. Η σοβιετική κυβέρνηση φαινόταν αναποφάσιστη. Πρέπει να γνώριζε καλά ότι στόχος των ηγετών της εξέγερσης ήταν να μειώσουν τη ρωσική επιρροή στην απελευθερωμένη Πολωνία παίρνοντας την εξουσία πριν φτάσει ο Κόκκινος Στρατός, και ήξερε ότι οι απόψεις τους για τη μελλοντική έκταση και τη

Digitized by 10uk1s

διακυβέρνηση της Πολωνίας έρχονταν σε αντίθεση με τις δικές της. Οι περισσότεροι Πολωνοί, ιδιαίτερα ανάμεσα σε εκείνους που επηρέαζαν το Λονδίνο, εναντιώθηκαν στην απώλεια πολωνικού εδάφους ανατολικά της Γραμμής Κέρζον, της προσωρινής οροθετικής γραμμής του 1919, και επέμειναν στα σύνορα που επιβλήθηκαν μετά την πολωνική νίκη επί του Κόκκινου Στρατού το 1920. Δεν είχαν καμία επιθυμία να δουν μια πολωνική κυβέρνηση υποχείρια των ρωσικών επιθυμιών, ενώ ο Στάλιν επέμενε σε μια «φιλική» πολωνική κυβέρνηση και στη Γραμμή Κέρζον. Από την άλλη μεριά, η "Στρατιά Εσωτερικού" στη Βαρσοβία μαχόταν θαρραλέα σε αντίξοες συνθήκες και, αρχικά, ενάντια σε μερικές από τις πλέον βάρβαρες και απείθαρχες δυνάμεις που έλεγχαν οι Γερμανοί.

Η εγκατάλειψη ανδρών και γυναικών στον σκληρό τους αγώνα κατά των Γερμανών δεν θα εξύψωνε τη σοβιετική κυβέρνηση στα μάτια των Δυτικών ή των Πολωνών. Αρχικά ο Στάλιν υποσχέθηκε αεροπορική υποστήριξη στους Πολωνούς· στη συνέχεια αρνήθηκε κάθε υποστήριξη, αλλά αργότερα ενέδωσε και διέταξε να τους ρίξουν εφόδια από τον αέρα· μάλιστα έστειλε και πολωνικές χερσαίες δυνάμεις που συνεργάζονταν με τους Πολωνούς του Λούμπλιν, να βοηθήσουν τους πολιορκημένους της Βαρσοβίας.

Δύο πράγματα ξάφνιασαν τη δυτική κοινή γνώμη: οι σοβιετικές καταγγελίες κατά των Πολωνών εξεγερμένων ως «απερίσκεπτων και εγκληματικών τυχοδιωκτών», και η άρνηση των Ρώσων να επιτρέψουν στην αμερικανική ή στη βρετανική πολεμική αεροπορία (που συμπεριλάμβανε και πολωνικές μοίρες αεροσκαφών που συνεργάζονταν με τη ΡΑΦ) να προσγειωθεί σε σοβιετικά αεροδρόμια μετά τη ρίψη εφοδίων στη Βαρσοβία. Υποκινούμενοι από την πολωνική κυβέρνηση στο Λονδίνο, πολλοί υποψιάζονταν -κατά πάσα πιθανότητα εσφαλμένα- ότι ο Στάλιν είχε διατάξει τον Κόκκινο Στρατό να μην επιτεθεί στη Βαρσοβία μέχρις ότου μπορέσουν οι Γερμανοί να συντρίψουν την "Στρατιά Εσωτερικού".

Η εξέγερση της Βαρσοβίας πέτυχε ένα πράγμα: να αποκαλύψει την πολιτική της Ρωσίας έναντι της Πολωνίας. Από κάθε άλλη άποψη, ήταν μια ολοκληρωτική ήττα για τους επαναστατημένους Πολωνούς. Από τη στιγμή που οι Γερμανοί αποφάσισαν να κρατήσουν τη Βαρσοβία, η "Στρατιά Εσωτερικού" ήταν καταδικασμένη να ηττηθεί, ό,τι κι αν έκανε. Αν έμενε αδρανής και απέφευγε να πολεμήσει τους Γερμανούς, θα έχανε την υποστήριξη των Πολωνών, οι οποίοι θα στρέφονταν στο αντίπαλο κίνημα αντίστασης, τον ρωσόφιλο Λαϊκό Στρατό· ενώ αν προχωρούσε στην εξέγερση ήταν καταδικασμένη εκ των προτέρων να συντριβεί ή να διασωθεί από τους Ρώσους. Αν οι Γερμανοί αποφάσιζαν να μείνουν, δεν θα μπορούσε να καταλάβει τη Βαρσοβία και κατόπιν να ανοίξει τις πύλες -μιας πόλης ήδη απελευθερωμένης με δικές της δυνάμεις και υπό την διακυβέρνηση Πολωνών- στον Κόκκινο Στρατό. Οι Γερμανοί αποφάσισαν να μείνουν και συνέτριψαν την "Στρατιά Εσωτερικού", με αποκορύφωμα την παράδοση των Πολωνών στις 4 Οκτωβρίου, μετά από εβδομάδες απελπισμένων αγώνων. Πιθανώς το 1/4 της συνολικής δύναμης της "Στρατιάς Εσωτερικού", γύρω στις 200.000. βρισκόταν στη Βαρσοβία. Οι περισσότεροι από αυτούς δεν είχαν όπλα και η απώλεια των περίπου 5.000 ενόπλων μαχητών της, μαζί με τον θάνατο 200.000 κατοίκων της Βαρσοβίας, αποδυνάμωσαν δραματικά τον παράνομο μηχανισμό και τη δυνατότητά της να αντισταθεί στη σοβιετόφιλη Επιτροπή του Λούμπλιν.

Οι δοκιμασίες της Βαρσοβίας ξύπνησαν συναισθήματα συμπάθειας στη Δύση, ιδιαίτερα στη Βρετανία (όπου πολλοί θυμήθηκαν πως και το 1939 η Πολωνία είχε λάβει ελάχιστη υποστήριξη από τους συμμάχους της). Τα αισθήματα αυτά ήταν πολύ πιο έντονα από ό,τι το 1943, όταν αποκαλύφθηκε ότι χιλιάδες Πολωνοί αξιωματικοί, αγνοούμενοι από το 1939. είχαν τουφεκιστεί από τους Ρώσους στο Κατύν, για λόγους που είναι ακόμη άγνωστοι - μια αποκάλυψη που αγνοήθηκε από τη Βρετανία και την Αμερική ως προπαγανδιστικό τέχνασμα των Γερμανών. Εντούτοις, παρά την εξέγερση της Βαρσοβίας, ο Τσώρτσιλ, αν και

Digitized by 10uk1s

ενδιαφερόταν περισσότερο από τον Ρούσβελτ για το τι θα γινόταν στην Πολωνία, δεν έκανε για τους Πολωνούς του Λονδίνου τίποτε περισσότερο - προσπάθησε μόνο να τους εξασφαλίσει τους καλύτερους όρους παράδοσης στις επιθυμίες των Ρώσων.

Στις 26 Απριλίου 1943, διαμαρτυρόμενη για το αίτημα των Πολωνών να γίνει αμερόληπτη έρευνα για τις σφαγές του Κατύν, η σοβιετική κυβέρνηση διέκοψε τις διπλωματικές σχέσεις με την Πολωνική Κυβέρνηση του Λονδίνου, και στις 27 Ιουλίου 1944, η Μόσχα αναγνώρισε την Επιτροπή του Λούμπλιν ως «το μοναδικό νόμιμο όργανο εξουσίας». Η Επιτροπή εξουσιαζόταν από τους κομμουνιστές Μπιέρουτ και Γκομούλκα, και τον Οσούμπκα-Μοράφσκι, έναν μη κομμουνιστή σοσιαλιστή που προσέδιδε ευπρόσωπη εμφάνιση στο όλο σχήμα. Έτσι, η σοβιετική κυβέρνηση απαίτησε να συμπεριλάβει την Πολωνία στη μεταπολεμική σφαίρα επιρροής της. Ο Τσώρτσιλ κατάπιε τη δυσαρέσκεια που του προκάλεσε η ενοχλητική άρνηση των Σοβιετικών να ενισχύσουν την εξέγερση της Βαρσοβίας. Το έκανε επειδή θεώρησε ότι για τη ρωσική εχθρότητα έφταιγε η αδιαλλαξία των Πολωνών του Λονδίνου. Η βρετανική κυβέρνηση τους είχε προτρέψει επανειλημμένα να αποδεχτούν τη Γραμμή Κέρζον ως το νέο ανατολικό σύνορο της Πολωνίας και να εκχωρήσουν μεγάλες περιοχές της προπολεμικής Πολωνίας στη Σοβιετική Ένωση. Ο Τσώρτσιλ και ο Ήντεν πίστευαν ότι, αν ο Πολωνοί τα δέχονταν αυτά, υπήρχε μεγάλη πιθανότητα να ανεχτούν οι Ρώσοι μια ημιανεξάρτητη Πολωνία. Οι δύο Βρετανοί υπουργοί πήγαν αεροπορικώς στη Μόσχα στις 9 Οκτωβρίου 1944 για μια δεκαήμερη επίσκεψη, κατά την οποία ο Τσώρτσιλ κάλεσε τον Πολωνό Πρωθυπουργό Μικολάιτσικ και τον Υπουργό Εξωτερικών Ρόμερ που βρισκόταν στο Λονδίνο («ένα ευπρεπές αλλά ανίσχυρο δίδυμο ηλιθίων», κατά τα λόγια του) και τους έτριξε τα δόντια, για να τους αναγκάσει να αποδεχτούν τη Γραμμή Κέρζον και να δεχτούν να συγχωνευτούν με τους Πολωνούς του Λούμπλιν («τα μεγαλύτερα καθάρματα που μπορεί να φανταστεί κανείς»). Ο Τσώρτσιλ το ξεκαθάρισε στον Μικολάιτσικ: του είπε ότι δεν θα «κατέστρεφε την ειρήνη στην Ευρώπη λόγω των διενέξεων μεταξύ Πολωνών».

Δικαιολογημένα ο Τσώρτσιλ έβρισκε τον Στάλιν πολύ φιλικό στη διάρκεια των συναντήσεών τους: οι Βρετανοί παραχώρησαν τελικά την Πολωνία στη ρωσική σφαίρα επιρροής, και οι ΗΠΑ (εκπροσωπούμενες από τον Χάριμαν ως «παρατηρητή») δεν έφεραν, προφανώς, καμία αντίρρηση. Ο Τσώρτσιλ και ο Στάλιν, ερήμην του Χάριμαν, τεμάχισαν επίσης ένα μεγάλο μέρος της νοτιανατολικής Ευρώπης. Κατά την παράδοξη έκφραση ποσοστιαίας κυριαρχίας που εισήγαγε ο Τσώρτσιλ, ο Στάλιν και ο Μολότοφ εξασφάλισαν το «90%» στη Ρουμανία και το «80%» στην Ουγγαρία κι στη Βουλγαρία, ενώ η Βρετανία «σε συμφωνία με τις ΗΠΑ» εξασφάλισε το «90%» στην Ελλάδα. Η «κυριαρχία» στη Γιουγκοσλαβία ήταν «50-50»: ίσως καμία πλευρά να μην ενδιαφερόταν αρκετά - ίσως, πάλι, αναγνώριζαν ότι ο Τίτο και οι Γιουγκοσλάβοι παρτιζάνοι, οι οποίοι έλεγχαν σημαντικές περιοχές, είχαν λόγο επί του θέματος.

Ο Μικολάιτσικ δεν το έβαλε κάτω. Πρότεινε στον Τσώρτσιλ να επιβάλουν οι Βρετανοί, οι Αμερικανοί και οι Ρώσοι έναν διακανονισμό στους Πολωνούς αλλά αρνήθηκε να διευκολύνει την κατάσταση προσποιούμενος έστω την εθελούσια αποδοχή του. Ο Τσώρτσιλ και ο Ρούσβελτ είχαν να σκεφτούν την κοινή γνώμη στις χώρες τους, αλλά το ίδιο ίσχυε και για τον Μικολάιτσικ. Όταν επέστρεψε στο Λονδίνο, παραιτήθηκε και τον διαδέχτηκε εκεί μια πολωνική κυβέρνηση που ήταν ακόμη πιο εχθρική από τον ίδιο στο θέμα των συνόρων και στην ιδέα του συμβιβασμού με τους Πολωνούς του Λούμπλιν. Τον Ιανουάριο του 1945 η Σοβιετική Ένωση αναγνώρισε τους τελευταίους ως προσωρινή κυβέρνηση της Πολωνίας και, καθώς ο Κόκκινος Στρατός ξανάρχισε να προελαύνει, την εγκατέστησε στη Βαρσοβία. Εκεί ακολούθησαν ένοπλες επιθέσεις κατά της «λονδρέζικης» "Στρατιάς Εσωτερικού" από ρωσικά στρατεύματα και από πολωνικές δυνάμεις ελεγχόμενες από τους κομμουνιστές.

Digitized by 10uk1s

Η μοίρα της Πολωνίας κυριάρχησε στις διασυμμαχικές συζητήσεις, σε δύο μεγάλες συναντήσεις το 1945, με τις οποίες οργανώθηκε ο μεταπολεμικός κόσμος: μία φορά τον Φεβρουάριο, όταν ο Στάλιν, ο Ρούσβελτ και ο Τσώρτσιλ συναντήθηκαν στη Γιάλτα της Κριμαίας· και άλλη μία τον Αύγουστο, όταν ο Στάλιν, ο Τρούμαν και ο Τσώρτσιλ (μέχρι την αντικατάστασή του από τον Άττλη) συναντήθηκαν στο Πότσνταμ (λίγο έξω από το Βερολίνο). Φάνηκε το γιατί ήταν αδύνατη η συνεργασία των τριών δυνάμεων στη διακυβέρνηση του κόσμου, και γιατί το μοίρασμα της Ευρώπης και της Ασίας, αν και επιτεύχθηκε τελικά, έγινε μέσα σε κλίμα διαφωνιών, καχυποψίας και φόβων για ένα νέο πόλεμο. Εκ των υστέρων, φαίνεται ότι οι «Τρεις Μεγάλοι» θα μπορούσαν ήρεμα και φιλικά να τακτοποιήσουν τις σφαίρες επιρροής που προέκυψαν από τα στρατιωτικά και πολιτικά γεγονότα του πολέμου, εξαιρουμένης της Γερμανίας. Η δυσκολία να οργανώσουν σφαίρες επιρροής προέκυπτε από την αγγλοαμερικανική πλευρά. Ο Στάλιν έδειχνε να έχει αναβάλει την παγκόσμια επανάσταση επ' αόριστον και να έχει περιοριστεί στην οικοδόμηση και υπεράσπιση «του σοσιαλισμού σε μια χώρα». Ένας βασικός στόχος της Σοβιετικής ηγεσίας, επομένως, ήταν να εξασφαλιστεί από τις έξωθεν απειλές επεκτείνοντας τη ρωσική επιρροή σε γειτονικές χώρες. Οι μεταπολεμικές της φιλοδοξίες ήσαν περιορισμένες γεωγραφικά. Οι Αμερικανοί και, με επιφυλάξεις, οι Βρετανοί, επέμεναν στο γεγονός ότι οι αρχές του "Χάρτη του Ατλαντικού" μπορούσαν να εφαρμοστούν παντού. Αυτό απαιτούσε δημοκρατία, με τη δυτική έννοια: καθολικό δικαίωμα ψήφου, ελεύθερες εκλογές για αντιπροσωπευτικά νομοθετικά σώματα, με μέλη προερχόμενα από ανταγωνιστικά πολιτικά κόμματα, ελευθερία έκφρασης για τις μειοψηφίες, και ταυτόχρονα, άρση των εμποδίων στο εμπόριο και τις επενδύσεις και σεβασμό του δικαιώματος της ιδιοκτησίας.

Στην Πολωνία, οι στόχοι των Αγγλοαμερικανών και της Σοβιετικής Ένωσης ήσαν ασυμβίβαστοι. Καμία πραγματικά δημοκρατική πολωνική κυβέρνηση (με τη δυτική έννοια) δεν θα μπορούσε να εμπνεύσει εμπιστοσύνη ότι θα εφάρμοζε μια εξωτερική και αμυντική πολιτική αποδεκτή από την Σοβιετική Ένωση. Και εφ' όσον η Πολωνία είχε τη μεγαλύτερη σημασία για την ασφάλεια της Ρωσίας από μελλοντική εισβολή, οι Σοβιετικοί κυβερνήτες - ό,τι κι αν έλεγαν- στην ουσία επέμεναν ότι οι ρωσικές επιθυμίες έπρεπε να μετρήσουν περισσότερο από τις πολωνικές φιλοδοξίες, και η Πολωνία να τοποθετηθεί σταθερά στη ρωσική σφαίρα επιρροής.

Μια φιλική διανομή θα αναγνώριζε τον ρωσικό έλεγχο της Πολωνίας ως φυσικό επακόλουθο της εκεί παρουσίας του Κόκκινου Στρατού. Σε άλλες περιοχές, στα τέλη του 1944, σημαντικά κομμάτια ενός ενδεχομένως μη φιλικού διαμοιράσματος της Ευρώπης είχαν ήδη μπει στη θέση τους: οι Βρετανοί και οι Αμερικανοί φρόντισαν να εξαιρέσουν τους Ρώσους από κάθε σημαντικό μερίδιο διακυβέρνησης περιοχών της Ιταλίας που είχαν κατακτήσει, ενώ στην Ελλάδα, μετά την αποχώρηση των Γερμανών, αποβιβάστηκαν βρετανικά στρατεύματα, και πάλεψαν να κρατήσουν το κομμουνιστικό κομμάτι της Αντίστασης εκτός εξουσίας. Οι δυτικοί Σύμμαχοι, εντούτοις, δεν μπόρούσαν να ανταμείψουν την ανοχή του Στάλιν απέναντι στις δικές τους απαιτήσεις κυριαρχίας, με μιαν αντίστοιχη αποστασιοποίησή τους από τις πολωνικές εξελίξεις. Ούτε ο Ρούσβελτ ούτε ο Τρούμαν μπορούσαν να διατηρήσουν την υποστήριξη της αμερικανικής κοινής γνώμης στην ανάμιξή τους σε διεθνείς υποθέσεις, παζαρεύοντας για μια παλαιού τύπου ισορροπία δυνάμεων. Έπρεπε να επιμένουν στην καθολική εφαρμογή των αρχών της «δημοκρατίας» - μια λέξη που άλλο σήμαινε στη Μόσχα και άλλο στην Ουάσινγκτον. Οι Βρετανοί θεωρούσαν τους Πολωνούς θαρραλέους μαχητές στον πόλεμο κατά της Γερμανίας, οι οποίοι είχαν αντισταθεί την εποχή που η σοβιετική κυβέρνηση συνεργαζόταν με τους ναζί, και των οποίων τα αληθινά συναισθήματα εξέφραζαν οι Πολωνοί του Λονδίνου. Στη Γιάλτα. ο Τσώρτσιλ υπερασπίστηκε την Πολωνία επιστρατεύοντας τη ρητορική του δεινότητα: «Η εθνική ανεξαρτησία και κυριαρχία της Πολωνίας [...] είναι ριζωμένη στην καρδιά του βρετανικού έθνους [...] η σοβαρότερη επιθυμία μας γι' αυτό που θεωρούμε ότι αξίζει όσο

Digitized by 10uk1s

και η ζωή μας, είναι να διαφεντεύει η Πολωνία τον τόπο της και την ψυχή της». Οι «Πολωνοί του Λονδίνου» με ευφράδεια τόνιζαν τον μη αντιπροσωπευτικό χαρακτήρα των «Πολωνών του Λούμπλιν». Οι βρετανικές και αμερικανικές συμπάθειες στρέφονταν στους ήρωες της εξέγερσης της Βαρσοβίας. Αντίθετα, την ίδια εποχή, οι Αγγλοαμερικανοί αποδέχτηκαν ήρεμα, σχεδόν χωρίς αντίρρηση, την ενσωμάτωση της Λετονίας, της Εσθονίας και της Λιθουανίας στην Σοβιετική Ένωση, ύστερα από την βίαιη προσάρτησή τους το 1940. Η βρετανική και η αμερικανική κοινή γνώμη έδειχνε ενδιαφέρον για την Πολωνία αλλά εύκολα ξέχασε τις Βαλτικές Χώρες.

Στη Γιάλτα, «στο κρίσιμο σημείο της μεγάλης αυτής συνδιάσκεψης», όπως το χαρακτήρισε ο Τσώρτσιλ, οι τρεις δυνάμεις συμφώνησαν ότι ο Ρώσος Υπουργός Εξωτερικών Μολότοφ και οι Βρετανοί και Αμερικανοί πρέσβεις στη Μόσχα, θα φρόντιζαν για την ανασύσταση της κυβέρνησης «Λούμπλιν» σε μια «ευρύτερη δημοκρατική βάση με τη συμμετοχή δημοκρατών ηγετών μέσα από την ίδια την Πολωνία καθώς και Πολωνών του εξωτερικού». Συμφώνησαν και οι τρεις ότι η Γραμμή Κέρζον έπρεπε να αποτελέσει το νέο πολωνικό σύνορο και ότι η Πολωνία θα έπρεπε να αποσπάσει σημαντικά εδάφη από τη Γερμανία. Η διευρυμένη πολωνική κυβέρνηση θα δεσμευόταν για τη «διεξαγωγή ελεύθερων και αδέσμευτων εκλογών το συντομότερο δυνατόν, στη βάση της καθολικής και μυστικής ψηφοφορίας». «Όλα τα δημοκρατικά και αντιναζιστικά κόμματα» θα είχαν δικαίωμα να προτείνουν υποψηφίους. Ο Τσώρτσιλ και ο Ρούσβελτ υποσχέθηκαν να αναγνωρίσουν την επιβληθείσα προσωρινή κυβέρνηση της Βαρσοβίας, και να αγνοήσουν την πολωνική κυβέρνηση του Λονδίνου. Στη Μόσχα τα πράγματα προχωρούσαν πολύ αργά. Οι Πολωνοί της Βαρσοβίας και οι Ρώσοι χρειάστηκαν πολύ χρόνο μέχρι να «καταπιούν» τον Μικολάιτσικ ως το τίμημα της δυτικής αναγνώρισης. Πιθανώς, η ρωσική στρατιωτική διοίκηση επιδίωκε την αντικατάσταση του τελευταίου, στις συζητήσεις που έκανε στα τέλη Μαρτίου 1945, με 15 Πολωνούς αντιστασιακούς ηγέτες, ανάμεσα στους οποίους και ο πρώην αρχηγός της "Στρατιάς Εσωτερικού". Οι συζητήσεις, ωστόσο, απέτυχαν και οι Ρώσοι φυλάκισαν αμέσως τους Πολωνούς για να τους δικάσουν αργότερα για «προδοσία». Τον Απρίλιο, ο Στάλιν είπε στον Τσώρτσιλ ότι θα χρησιμοποιούσε την επιρροή του για να πείσει τους δικούς του Πολωνούς της Βαρσοβίας να εγκρίνουν τον Μικολάιτσικ, μόλις ο τελευταίος αποδεχόταν τους όρους της Γιάλτας, δηλαδή τη Γραμμή Κέρζον. Στις 6 Ιουλίου 1945, η επίσημη αμερικανοβρετανική αναγνώριση μεταστράφηκε από την πολωνική κυβέρνηση του Λονδίνου στη νέα διευρυμένη κυβέρνηση, στην οποία συμμετείχε ο Μικολάιτσικ και τέσσερις υποστηρικτές του.

Ένα μήνα μετά οι Τρεις Μεγάλοι συναντήθηκαν στο Πότσνταμ. Στο μεσημεριανό γεύμα που είχε μόνο με τον Πρόεδρο Τρούμαν, τη δεύτερη μέρα, ο Τσώρτσιλ έθεσε το ερώτημα: «Επρεπε όλες αυτές οι χώρες που είχαν περάσει υπό ρωσικό έλεγχο να είναι ελεύθερες και ανεξάρτητες, ή όχι;» Σύμφωνα με τον τελευταίο, «ο Πρόεδρος έδωσε μεγάλη σημασία σε αυτό το ζήτημα, και προφανώς σκοπεύει να προβάλει πιεστικά την ανάγκη αυτής της πραγματικής ανεξαρτησίας και συνάμα την διεξαγωγή ελεύθερων, κανονικών και αδέσμευτων εκλογών». Ο Στάλιν τους καθησύχασε και είπε στον Τσώρτσιλ ότι:

> σε όλες τις χώρες που απελευθερώθηκαν από τον Κόκκινο Στρατό, η ρωσική πολιτική ήταν να υπάρξει ένα ισχυρό, ανεξάρτητο, κυρίαρχο κράτος. Ο ίδιος ήταν κατά του εκσοβιετισμού οποιουδήποτε από αυτά τα κράτη. Θα γίνονταν ελεύθερες εκλογές στις οποίες θα συμμετείχαν όλα τα κόμματα εκτός των φασιστικών.

Λίγα μπορούσαν να κάνουν οι δυτικοί Σύμμαχοι για να διασφαλίσουν τα παραπάνω. Το βρετανικό Υπουργείο Εξωτερικών πίστευε ότι ο αιχμαλωτισμένος γερμανικός στόλος ήταν το καλύτερο χαρτί: «Θα πρέπει να δώσουμε στους Ρώσους ένα μέρος του στόλου σε αντάλλαγμα για κάποια ισάξια παραχώρηση». Ο Στάλιν το παρέκαμψε αυτό με τον

Digitized by 10uk1s

ισχυρισμό ότι η Ρωσία είχε δικαίωμα στη μοιρασιά. Ο Έρνεστ Μπέβιν, ως ο νέος Εργατικός Υπουργός Εξωτερικών, τα κατάφερε καλύτερα, στην τελική φάση της συνδιάσκεψης. Χωρίς να ρωτήσουν τους συμμάχους τους, οι Ρώσοι παραχώρησαν στους Πολωνούς όλα εκείνα τα εδάφη της Γερμανίας -ανάμεσα στα παλιά δυτικά σύνορα της Πολωνίας και στους ποταμούς Όντερ και Νάισε- τα οποία είχαν κατακτήσει· στη συνέχεια οι Πολωνοί απέλασαν όσους Γερμανούς είχαν απομείνει εκεί και εγκατέστησαν ομοεθνείς τους. Πριν δώσει τη βρετανική επικύρωση, ο Μπέβιν ήρθε σε αντιπαράθεση με την πολωνική κυβέρνηση και στις 31 Ιουλίου 1945 απέσπασε με φοβέρες από τον Μπιέρουτ, τον κομμουνιστή πρόεδρό της, μια υπόσχεση για εκλογές «στις αρχές του 1946 ή πιθανώς νωρίτερα».

Στην πραγματικότητα, χωρίς την απειλή ενός νέου πολέμου, ήταν δύσκολο να αποσπαστούν τέτοιες υποσχέσεις. Οι Αμερικανοί, πάλι, υπολόγιζαν ότι η ρωσική επιθυμία για μεταπολεμικές πιστώσεις θα έδινε τη δυνατότητα στις ΗΠΑ να επηρεάσουν τη σοβιετική πολιτική. Το 1945, ωστόσο, δεν τους έγινε καμία τέτοια πρόταση· η σοβιετική κυβέρνηση αποδείχτηκε αναπάντεχα έτοιμη να τα βγάλει πέρα χωρίς πιστώσεις. Η ελπίδα του Αμερικανού Υπουργού Εξωτερικών Μπερνς ότι η πυρηνική βόμβα θα έκανε τη Σοβιετική Ένωση πιο πειθήνια αποδείχτηκε εξίσου απατηλή: οι Ρώσοι γνώριζαν καλά ότι ένας ολοκληρωτικός πόλεμος δεν ετίθετο καν υπό συζήτηση.

Τελικά, οι πολωνικές «εκλογές» έγιναν στις 19 Ιανουαρίου 1947. Χρειάστηκε χρόνος για την προετοιμασία τους. Οι κομμουνιστές προσπάθησαν να πειθαναγκάσουν τον Μικολάιτσικ να αποδεχτεί μια υποδεέστερη θέση για το κόμμα του, το Πολωνικό Αγροτικό Κόμμα, σε μια κοινή λίστα. Η απαίτηση του Μικολάιτσικ για δίκαιη συμμετοχή ματαίωσε αυτές τις διαπραγματεύσεις, και η επιμονή του να διατηρήσει την ξεχωριστή ύπαρξη του κόμματός του, ανάγκασε τους κομμουνιστές να νοθεύσουν τις εκλογές. Χρησιμοποίησαν τον πολωνικό στρατό, στον βαθμό που μπορούσαν να τον εμπιστευτούν, την αστυνομική τους δύναμη και μια νεοσυσταθείσα κομματική πολιτοφυλακή για εκφοβισμό - μια διαδικασία που δεν ήταν ακριβώς μονόπλευρη, μια που δυνάμεις της Αντίστασης σκότωσαν πάνω από 2.000 κυβερνητικούς αξιωματούχους, τη χρονιά πριν από τις εκλογές. Την ημέρα των εκλογών, η ψηφοφορία σπανιώτατα ήταν μυστική, η καταμέτρηση έγινε κατά κύριο λόγο από κομμουνιστές και το επίσημο «αποτέλεσμα» δόθηκε από το Κόμμα. Ο «δημοκρατικός συνασπισμός» έλαβε το 80% των ψήφων και το κόμμα του Μικολάιτσικ το 10%. (Θα μπορούσε κανείς να εικάσει ως γνήσιο αποτέλεσμα, ένα 20% στον «συνασπισμό» και 70% στο κόμμα του Μικολάιτσικ). Οι ελπίδες του Μικολάιτσικ ότι οι Σοβιετικοί θα έκριναν πως άξιζε τον κόπο να ανεχθούν την ελευθερία στην Πολωνία, για χάρη της σταθερότητας και των καλών σχέσεων με τη δύση, είχαν εξανεμιστεί. Ο ίδιος εγκατέλειψε την Πολωνία τον Οκτώβριο του 1947.

Ο Στάλιν είχε πει σε μια γιουγκοσλαβική αντιπροσωπεία, στις αρχές του 1945: «Αυτός ο πόλεμος δεν είναι όπως παλιά· όποιος κυριεύει μια περιοχή επιβάλλει εκεί το δικό του κοινωνικό σύστημα. Ο καθένας επιβάλλει το δικό του κοινωνικό σύστημα, εφ' όσον ο στρατός του έχει τη δύναμη να το κάνει». Το 1945, η Βουλγαρία, η Ρουμανία, η Ουγγαρία, η Πολωνία, η Αλβανία και τα Βαλτικά κράτη βρίσκονταν υπό την εξουσία του Κόκκινου Στρατού - και επιβλήθηκε το σοβιετικό κοινωνικό σύστημα. Η Πολωνία ήταν το εντυπωσιακότερο θύμα: από την πρώτη μέρα του πολέμου είχε υποφέρει τα πάνδεινα από την δολοφονική πολιτική των ναζί και της Σοβιετικής Ένωσης. Από όλα αυτά τα κράτη, σκληρότερα πολέμησε η Πολωνία κατά των Γερμανών - αλλά είχε και τους περισσότερους λόγους να μισεί τους Ρώσους. Εκεί η δήλωση του Στάλιν επαληθεύτηκε με τον πλέον δραματικό τρόπο. Στη Γιουγκοσλαβία, αντίθετα, η δύναμη των κομμουνιστών βασίστηκε στην γνήσια λαϊκή υποστήριξη, χάρη στο επιτυχέστερο αντιστασιακό κίνημα του πολέμου κατά του Άξονα. Η Φινλανδία υπήρξε το μόνο κράτος στη ρωσική σφαίρα επιρροής που τη γλίτωσε φθηνά και διατήρησε την εσωτερική της ανεξαρτησία, με τίμημα τη συμμόρφωση

Digitized by 10uk1s

της εξωτερικής πολιτικής της και την εκχώρηση όποιας στρατηγικής θέσης επιθυμούσε η Σοβιετική Ένωση. Η εξόριστη κυβέρνηση της Τσεχοσλοβακίας πίστευε ότι θα μπορούσε να διατηρήσει μια παρόμοια ελευθερία: εκεί, ανέτρεψε τελικά τους υπολογισμούς της η μεγάλη δύναμη των ντόπιων κομμουνιστών.

Η Βρετανία και οι ΗΠΑ από την πλευρά τους εφάρμοσαν με τον δικό τους τρόπο την αρχή του Στάλιν: Γαλλία, Βέλγιο, Ολλανδία, Λουξεμβούργο, Ιταλία, Νορβηγία και Δανία (οι Βρετανοί κατέβαλαν ιδιαίτερη προσπάθεια να φτάσουν στη Δανία πριν από τον Κόκκινο Στρατό) το 1945, όλες αυτές οι χώρες μπήκαν στο δρόμο της φιλελεύθερης δημοκρατίας. Στην Ελλάδα, οι δυτικοί χρησιμοποιώντας βία υπερασπίστηκαν το κράτος ενάντια στον κομμουνισμό. Οι σχέσεις ανατολής και δύσης επιδεινώθηκαν, εν μέρει επειδή οι δυτικές δυνάμεις θεωρητικά αρνούνταν τον διαχωρισμό, μολονότι τον αποδέχονταν στην πράξη. Στην ουσία, οι δυτικοί Σύμμαχοι έλεγαν στη Σοβιετική Ένωση: «Ό,τι κατακτάμε εμείς, το ελέγχουμε εξ ολοκλήρου· ό,τι κατακτάτε εσείς, το ελέγχουμε από κοινού».

Ο Στάλιν και ο Μολότοφ ανταπάντησαν υπενθυμίζοντας την Ιταλία και τη δράση των Βρετανών στην Ελλάδα· αλλά ήταν φανερό πως το έκαναν απλώς για να επισημάνουν πόσο ανεκτικός θα πρεπε να είναι ένας σύμμαχος απέναντι στη συμπεριφορά των άλλων συμμάχων όταν περιορίζονται στις σφαίρες επιρροής τους: στη Γιάλτα, μάλιστα, ο Στάλιν μίλησε αστειευόμενος για την ανεκτικότητά του. Όταν ο Ρούσβελτ εξασφάλισε την αποδοχή «της διακήρυξης για την απελευθερωμένη Ευρώπη», υπό την οποία οι Τρεις Μεγάλοι υποσχέθηκαν να συγκροτήσουν κυβερνητικές εξουσίες «που να αντιπροσωπεύουν ευρύτερα όλα τα δημοκρατικά στοιχεία του πληθυσμού», και οι οποίες θα προετοίμαζαν «ελεύθερες εκλογές για κυβερνήσεις που ανταποκρίνονται στη θέληση του λαού», ο Μολότοφ πρότεινε να προστεθεί στη διακήρυξη ότι «θα δοθεί υποστήριξη στους πολιτικούς ηγέτες εκείνων των χωρών που πήραν ενεργό μέρος στον αγώνα κατά των Γερμανών εισβολέων». Ο Στάλιν πείραξε τον Τσώρτσιλ διαβεβαιώνοντάς τον πως αυτή η προσθήκη δεν ίσχυε για την Ελλάδα, όπου τα βρετανικά στρατεύματα απέκλεισαν από την πολιτική εξουσία τους κομμουνιστές ηγέτες του πλέον δραστήριου ελληνικού αντιστασιακού κινήματος˙ και στη συνέχεια διαβεβαίωσε τον Τσώρτσιλ ότι ο ίδιος σεβόταν τις σφαίρες επιρροής: «Ο Στρατάρχης Στάλιν είπε ότι είχε απόλυτη εμπιστοσύνη στην πολιτική των Βρετανών στην Ελλάδα». Επρόκειτο για την ίδια εκείνη συνάντηση στην οποία σφραγίστηκε η μοίρα της Πολωνίας και στην οποία ο Μολότοφ απέρριψε την πρόταση, οι τρεις πρεσβευτές να παραβρεθούν εκεί ως παρατηρητές και να αναφέρουν τα περί διεξαγωγής «των ελεύθερων εκλογών», «διότι ένιωθε βέβαιος ότι αυτό θα ήταν προσβλητικό για τους Πολωνούς».

Πίσω από τον κυνισμό και την κοροϊδία υπήρχε ένα σοβαρό ζήτημα: καθώς οι Σύμμαχοι οριοθετούσαν την επιρροή δύο ιδεολογιών, η φραστική αμφισημία διευκόλυνε την επίτευξη συμφωνίας στη Γιάλτα και στο Πότσνταμ - και βοηθά να εξηγηθεί η επακόλουθη αίσθηση ότι η συμφωνία προδόθηκε.

Για έναν μαρξιστή, «ελεύθερες εκλογές» που θα διεξάγονταν από τα «δημοκρατικά στοιχεία» για να διαπιστωθεί «η θέληση του λαού», έπρεπε απαραίτητα να παράγουν κομμουνιστικά καθεστώτα. Οι «μάζες», αν και μπορεί να διολισθαίνουν στην αυταπάτη του υποκειμενικού λάθους, πρέπει «αντικειμενικά» να επιθυμούν την παγκόσμια αδελφοσύνη, η οποία θα έρθει αναπόφευκτα όταν η δικτατορία του προλεταριάτου φέρει την ταξική πάλη στο προκαθορισμένο τέλος της. Η αληθινή ελευθερία έγκειται στο να ακολουθεί κανείς την πραγματική θέληση της ανθρωπότητας, η οποία προχωρεί σύμφωνα με τους αναπόδραστους νόμους κίνησης της ιστορίας - επομένως, στο να ακολουθεί την ηγεσία εκείνων που μπορούν να διαβλέψουν την κίνηση της ιστορίας, δηλαδή των μελών των υγιώς συγκροτημένων κομμουνιστικών κομμάτων. Η οικονομία θα οργανωνόταν από το

Digitized by 10uk1s

κράτος για το καλό του λαού. Ο Τσώρτσιλ. ο Άττλη, ο Ρούσβελτ και ο Τρούμαν πίστευαν σε κυβερνήσεις κομμάτων ή ατόμων τα οποία μέσα από ανοιχτή αντιπαράθεση ανταγωνίζονται για την απόκτηση ψήφων που δίνονται ελεύθερα και μυστικά από όλους τους άνδρες (ίσως και από όλες τις γυναίκες) ψηφοφόρους. Πίστευαν σε μια οικονομία κινούμενη από δυνάμεις της αγοράς βασισμένες στην προσωπική επιλογή, τις οποίες περιόριζε η μεγάλη ή μικρή κρατική παρέμβαση ώστε να αντισταθμίζονται οι ατέλειες της αγοράς και για να βοηθούνται οι αποτυχόντες και οι άτυχοι. Στη διάρκεια του πολέμου, η δυτική κοινή γνώμη ενθαρρυνόταν να πιστεύει ότι οι ηγέτες της Σοβιετικής Ένωσης συμμετείχαν σε έναν πόλεμο για τη δημοκρατία και την ελευθερία, ενάντια στο δικαίωμα των κρατών να εξαναγκάζουν τους πολίτες σε τυφλή υπακοή. Τώρα γινόταν φανερό -και μάλιστα κατά τρόπο δραματικό, στην υπόθεση της Πολωνίας- ότι για τον Σοβιετικό άνθρωπο ελευθερία σήμαινε τυφλή υπακοή.

Εντούτοις, οι δυτικοί πολιτικοί, έχοντας κάνει ό,τι καλύτερο μπορούσαν -εκτός από το να παραιτηθούν από κάθε προσπάθεια συνεργασίας με τη Σοβιετική Ένωση- για να διασφαλίσουν το μέλλον της φιλελεύθερης δημοκρατίας στις χώρες του «σιδηρού παραπετάσματος» (όπως ονόμασε ο Τσώρτσιλ τα σύνορα της σοβιετικής σφαίρας επιρροής) τώρα αποδέχονταν αυτά τα σύνορα, καθώς και την σοβιετική κυριαρχία στο εσωτερικό τους, αντάλλασσαν κακόγουστες προπόσεις με τον Στάλιν και τα πρωτοπαλίκαρά του, τσούγκριζαν τα ποτήρια και συνέχιζαν τις διαπραγματεύσεις. Προς μεγάλη τους ανησυχία, ο Στάλιν έδειχνε να θέλει να επεκτείνει τη σφαίρα επιρροής του.

Δύο περιπτώσεις που θύμισαν έντονα ρωσικές πολιτικές άλλων εποχών, αναστάτωσαν τους Βρετανούς και Αμερικανούς ηγέτες στους τελευταίους μήνες του πολέμου. Στο βόρειο Ιράν, ρωσικά στρατεύματα -που βρίσκονταν εκεί, σε συμφωνία με τη Βρετανία και τις ΗΠΑ, για να οργανώσουν και να προστατεύσουν τις γραμμές ανεφοδιασμού από όπου περνούσε ο κύριος όγκος της πολεμικής βοήθειας προς τη Ρωσία- έδειξαν σημάδια ότι σκόπευαν να εγκατασταθούν μόνιμα, και ενθάρρυναν τους ντόπιους αντικαθεστωτικούς του κόμματος Τουντέχ να πιέσουν τον Σάχη να τους παραχωρήσει μερίδιο του ελέγχου των πετρελαίων. Από την Τουρκία ήρθαν ειδήσεις, την άνοιξη του 1945, ότι ο Μολότοφ είχε ζητήσει το Καρς και το Αρνταχάν στον Καύκασο, και το χειρότερο απ' όλα, μια ρωσική βάση στα Στενά των Δαρδανελίων. Τίποτα δεν έγινε από αυτά: η σταθερή απόρριψη από Βρετανούς και Αμερικανούς έκανε τους Ρώσους να υπαναχωρήσουν. Οι Βρετανοί και Αμερικανοί αρμόδιοι για τη χάραξη της πολιτικής έβγαλαν δύο συμπεράσματα από το 1945: ότι η Σοβιετική Ένωση θα διέδιδε τον κομμουνισμό και θα αποσπούσε εδάφη όπου μπορούσε, και ότι η σταθερή στάση ήταν το καλύτερο αντίβαρο. Με βραδύτερους ρυθμούς απ' ό,τι οι υπουργοί και αξιωματούχοι, άρχισε και η βρετανική και αμερικανική κοινή γνώμη να μην πιστεύει πλέον ότι οι Ρώσοι ήσαν άμεμπτοι.

Στο τέλος του πολέμου, το πρόβλημα της Γερμανίας κράτησε ενωμένους τους Τρεις Μεγάλους. Συμφωνούσαν ότι η Γερμανία έπρεπε να διατηρηθεί ακέραια και να κυβερνηθεί ως μία χώρα. Ο καθένας από τους τρεις ήθελε να βεβαιωθεί ότι και οι άλλοι επιδίωκαν τον επιθυμητό στόχο - πράγμα που απαιτούσε τριμερή συνεργασία για τη διακυβέρνηση μιας ενωμένης Γερμανίας. Ο Στάλιν ήθελε οι επανορθώσεις για τη Ρωσία να προέρχονται από όλη τη Γερμανία· οι Βρετανοί και οι Αμερικανοί ήθελαν μια ελάχιστη οικονομική αναζωογόνηση της Γερμανίας, που θα της έδινε τη δυνατότητα να πληρώνει τις επανορθώσεις χωρίς αυτό να την καθιστά ένα οικονομικό και ηθικό βάρος για τις δυτικές δυνάμεις. Και οι δύο στόχοι απαιτούσαν κεντρικό σχεδιασμό. Οι Τρεις Μεγάλοι επιθυμούσαν να διατηρήσουν μια ενιαία κυβέρνηση σε μια ενωμένη Γερμανία· όμως ο καθένας ήθελε να κυβερνηθεί η Γερμανία κατά διαφορετικό τρόπο, όπως υπαγόρευαν τα δικά του συμφέροντα. Ο Ψυχρός Πόλεμος στην Ευρώπη άρχισε, τρία χρόνια μετά τον πόλεμο, με τον αποκλεισμό του Βερολίνου, όταν η Σοβιετική Ένωση προσπάθησε να

Digitized by 10uk1s

αναγκάσει τους δυτικούς να συνεχίσουν τη συμμαχική διακυβέρνηση μιας ενωμένης Γερμανίας, ώστε η ίδια να έχει τη δυνατότητα να προβάλλει βέτο στις προτεραιότητες που έδιναν οι Αμερικανοβρετανοί στη γερμανική οικονομική αναγέννηση. Παραδόξως, η ρωσική προσπάθεια να επιβάλει τη διαιώνιση μιας ενωμένης -αλλά σχεδόν παράλυτης- κεντρικής διοίκησης στη Γερμανία επέφερε την μόνιμη διχοτόμησή της.

Οι εκπρόσωποι των Τριών είχαν επεξεργαστεί μια διαίρεση της Γερμανίας (μέσα στα σύνορα του 1937) σε ζώνες στρατιωτικής κατοχής, διανεμημένες στους τρεις στρατούς, με το Βερολίνο διαιρεμένο χωριστά σε τρεις ζώνες κατοχής. Οι βασικές γραμμές είχαν χαραχτεί στις αρχές του 1944 και αποδείχτηκε -ευτυχώς για τις σχέσεις Ανατολής-Δύσης- ότι δεν απείχαν πολύ από τη γραμμή στην οποία είχαν φτάσει οι Ρώσοι και οι Αγγλοαμερικανοί όταν παραδόθηκε η Γερμανία. Στη Γιάλτα οι Τρεις Μεγάλοι επικύρωσαν τη διευθέτηση αυτή. Οι Βρετανοί, επειδή ανησυχούσαν με την προοπτική να βρεθούν μόνοι τους με τους Ρώσους στη Γερμανία -μετά τα 2 χρόνια που είχε ανακοινώσει ο Ρούσβελτ ως χρονικό όριο για την αμερικανική κατοχή-επέμειναν και κατάφεραν να εκχωρηθεί στους Γάλλους μια τέταρτη ζώνη στη δυτική Γερμανία και στο Βερολίνο, από τμήματα των αγγλοαμερικανικών ζωνών κατοχής. Οι δυνάμεις συμφώνησαν να κυβερνούν από το Βερολίνο, μέσω μιας επιτροπής συμμαχικού ελέγχου με επικεφαλής τους στρατιωτικούς διοικητές των τεσσάρων ζωνών. Μόνο κατά τη Συνδιάσκεψη του Πότσνταμ -από την οποία αποκλείστηκαν οι Γάλλοι- συμφώνησαν οι Τρεις, με δυσκολία, στους στόχους της τετραμερούς διακυβέρνησης της Γερμανίας. Στη συνδιάσκεψη κυριάρχησαν τα ζητήματα που δεν άργησαν να διαλύσουν την τετραμερή κυβέρνηση και να οδηγήσουν στη διχοτόμηση της Γερμανίας: Οι Αγγλοαμερικανοί επισήμαναν ότι η μεταβίβαση από τους Ρώσους στους Πολωνούς ενός μέρους της ρωσικής ζώνης στην ανατολική Γερμανία έθετε σε κίνδυνο τον εφοδιασμό σε τρόφιμα από την αγροτική ανατολή, και αποστερούσε τη Γερμανία από τον άνθρακα της Άνω Σιλεσίας. Φοβούνταν, επίσης, ότι οι ρωσικές απαιτήσεις για επανορθώσεις (και, όπως είχαν συμφωνήσει όλοι, οι επανορθώσεις θα δίνονταν σε είδος και όχι σε χρήμα) θα καθιστούσαν αδύνατες τις εξαγωγές βιομηχανικών ειδών από τις ζώνες των δυτικών -ειδικότερα από την περιοχή του Ρουρ που ανήκε στη βρετανική ζώνη- σε μια κλίμακα επαρκή ώστε να μπορούν να γίνονται οι απαραίτητες εισαγωγές τροφίμων στη Γερμανία. Επιπλέον, οι περισσότεροι Βρετανοί οικονομολόγοι θεωρούσαν ότι η ευρωπαϊκή οικονομία δεν θα μπορούσε να ορθοποδήσει αν στραγγαλιζόταν η γερμανική οικονομική δραστηριότητα από τις επανορθώσεις. Ο Αμερικανός Υπουργός Εξωτερικών Μπερνς, εκπόνησε ένα συμβιβαστικό σχέδιο το οποίο διαμόρφωσε το κύριο αποτέλεσμα της Συνδιάσκεψης του Πότσνταμ: Ο Άττλη και ο Τρούμαν συμφώνησαν ότι οι Πολωνοί καλώς κατέλαβαν τα γερμανικά εδάφη που διεκδικούσαν και, σε αντάλλαγμα, ο Στάλιν συμφώνησε να περιορίσει τις ρωσικές απαιτήσεις για επανορθώσεις από τις δυτικές ζώνες και να τις εφοδιάζει με τρόφιμα και άνθρακα από τις ρωσικές και πολωνικές ζώνες.

Αυτά ήσαν τα ζητήματα που σύντομα οδήγησαν στη ρήξη της συναίνεσης του 1945, που με τόση δυσκολία είχε επιτευχθεί, μεταξύ Αγγλοαμερικανών και Ρωσίας. Μέσα σε 3 χρόνια, οι δυτικές δυνάμεις είχαν απαλλαγεί από το ρωσικό βέτο στις πολιτικές τους για οικονομική ανάκαμψη στις δικές τους ζώνες κατοχής στη Γερμανία, απορρίπτοντας έτσι τον τετραμερή έλεγχο σε μια ενωμένη Γερμανία. Οι δυτικοί επέμειναν στις μειωμένες επανορθώσεις και στα υψηλότερα επίπεδα γερμανικής βιομηχανικής παραγωγής από αυτά που ήθελε η Σοβιετική Ένωση να επιτρέψει. Για να αποκαταστήσουν την οικονομική ζωή στις ζώνες τους, εισήγαγαν ένα νέο γερμανικό νόμισμα στις δυτικές ζώνες δίχως τη ρωσική συγκατάθεση. Ο Στάλιν προσπάθησε εκ νέου να επιβάλει τον τετραμερή έλεγχο και το ρωσικό βέτο, με τον αποκλεισμό του Βερολίνου. Αυτή τη φορά, οι εντάσεις μεταξύ Ανατολής και Δύσης προήλθαν από μια ρωσική απόπειρα να επιβληθεί το δικαίωμα της Σοβιετικής Ένωσης να παρεμβαίνει στη δυτική σφαίρα επιρροής. Το αποτέλεσμα ήταν, σε μια πρώτη φάση να φτάσουν στα πρόθυρα του πολέμου, και εν συνεχεία να ολοκληρώσουν, να

Digitized by 10uk1s

σταθεροποιήσουν και να μονιμοποιήσουν το μοίρασμα της Ευρώπης σε σφαίρες επιρροής. Η διχοτόμηση της Γερμανίας -την οποία δεν ήθελε καμία πλευρά, αλλά την προτίμησαν και οι δύο αντί να δεχτούν τους όρους της άλλης πλευράς για ενότητα- στάθηκε αφορμή να ανεγερθεί το φοβερότερο σύνορο όλων των εποχών. Αυτό το τμήμα της ευρωπαϊκής διαχωριστικής γραμμής χώρισε στα δυο μια εθνική κοινότητα. Η μετακίνηση από το ένα μέρος της Γερμανίας στο άλλο, ακόμη και η αλληλογραφία και η τηλεφωνική επικοινωνία, κατέστησαν δύσκολες ή αδύνατες. Οικογένειες και ζευγάρια χωρίστηκαν. Τα αποτελέσματα της αποτυχίας των Τριών να τηρήσουν την εύθραυστη Συμφωνία του Πότσνταμ και την κοινή διακυβέρνηση, έπληξαν δραστικότατα προπάντων τους Γερμανούς: μία από τις πολλές ολέθριες συνέπειες της δράσης εκείνης της γερμανικής μειοψηφίας που πρωτοέφερε τον Χίτλερ στην εξουσία και κατέστρεψε την δυνατότητα μιας ειρηνικής ευρωπαϊκής εξέλιξης.

Στην Άπω Ανατολή, η ήττα της Ιαπωνίας οδήγησε σε μια άνετα διευθετημένη μοιρασιά μεταξύ Ηνωμένων Πολιτειών και Σοβιετικής Ένωσης, που όμως περιπλέχτηκε λόγω του τεράστιου προβλήματος της Κίνας. Ο Ρούσβελτ και το Υπουργείο Εξωτερικών των ΗΠΑ στη διάρκεια του πολέμου είχαν ενστερνιστεί την άποψη ότι η Κίνα ήταν μεγάλη δύναμη - ένας από τους Τέσσερις Μεγάλους. Μάλιστα, οι Ρούσβελτ και Τρούμαν επέμεναν ότι η Κίνα έπρεπε να έχει μια ιδιαίτερη θέση, ως μεγάλη δύναμη, στον νέο παγκόσμιο οργανισμό, τα "Ηνωμένα Έθνη". Και οι δύο Αμερικανοί πίστευαν ότι τα "Ηνωμένα Έθνη" θα αποτελούσαν τον αποτελεσματικότερο μηχανισμό πρόληψης μιας εκ νέου διολίσθησης του αμερικανικού λαού στον απομονωτισμό και την ανευθυνότητα ως προς τα διεθνή δρώμενα. Εξ ου και η εμφάνιση των «Πέντε Μεγάλων» -με την προσθήκη και της Γαλλίας, κατόπιν βρετανικής επιμονής- ο καθένας από τους οποίους διέθετε το δικαίωμα της αρνησικυρίας στο ειρηνευτικό φόρουμ των Ηνωμένων Εθνών, γνωστό ως Συμβούλιο Ασφαλείας.

Στον πόλεμο γεννήθηκαν αμφιβολίες, κατά πόσο ήταν μεγάλη δύναμη η Κουομιντάνγκ [ΚΜΤ] ή «Εθνικιστική» Κίνα υπό τον «Τζενεραλίσιμο» Τσανγκ Κάι-σεκ. Ο ίδιος ο στρατός της ΚΜΤ αποδείχτηκε ανίκανος να πολεμήσει τους Ιάπωνες (με την εξαίρεση μερικών μονάδων που είχαν εκπαιδεύσει και εξοπλίσει οι Αμερικανοί). Και η ηγεσία της ΚΜΤ προτιμούσε να κρατήσει τον στρατό της αυτόν για μια μεταπολεμική αναμέτρηση με τους κομμουνιστές. Υπό την ευφυή ηγεσία του Μάο Τσε-τουνγκ, το γόητρο των κομμουνιστών ως αποτελεσματικότατης μάχιμης δύναμης αυξανόταν σταθερά. Η ΚΜΤ, έχοντας στερηθεί από τους Ιάπωνες την παραδοσιακή μεγάλη πηγή εισοδήματος (τα έσοδα των λιμενικών τελωνείων) και ανίκανη διοικητικά να εξεύρει αποτελεσματικές εναλλακτικές πηγές εσόδων, στηριζόταν σε μια πληθωριστική οικονομία. Η συνακόλουθη δραματική άνοδος των τιμών διέδωσε τη διαφθορά μεταξύ των αξιωματικών και αξιωματούχων, αποφασισμένων να προστατέψουν τα πραγματικά εισοδήματά τους. Στην κορυφή, η μεγάλης κλίμακας διαφθορά και η κατάχρηση της αμερικανικής οικονομικής βοήθειας αποτελούσαν καθημερινότητα. Στα τέλη του πολέμου οι κυβερνήσεις των ΗΠΑ και της Σοβιετικής Ένωσης εκδήλωναν εύλογη αβεβαιότητα για το μέλλον της Κίνας. Παρ' όλα αυτά, λίγοι παρατηρητές περίμεναν να καταρρεύσει τόσο γρήγορα το καθεστώς.

Επιχειρώντας να αποτρέψουν τον εμφύλιο πόλεμο στην Κίνα, οι Αμερικανοί προσπάθησαν να πείσουν τους κομμουνιστές -των οποίων η αδιάφθορη ηγεσία και η προσεκτική αναζήτηση υποστήριξης στα φτωχότερα αγροτικά στρώματα αύξαινε σιγά-σιγά τη δύναμή τους-να μετάσχουν σε μια κυβέρνηση συνασπισμού με την ΚΜΤ. Ο Στάλιν, πάλι, έβλεπε με φανερή ανησυχία το ανεξάρτητο και αυτοδύναμο Κομμουνιστικό Κόμμα Κίνας, η υποταγή του οποίου στη Μόσχα δεν φαινόταν κατά κανένα τρόπο εφικτή. Από τη Σοβιετική Ένωση ο Μάο δεχόταν ισχνή βοήθεια, και οι προσπάθειες των Αμερικανών να στηρίξουν την ΚΜΤ

Digitized by 10uk1s

μετά τον πόλεμο απέτυχαν, όχι τόσο λόγω σοβιετικής ανάμιξης, όσο λόγω της αδυναμίας των ίδιων των Εθνικιστών.

Αλλού, ο μεταπολεμικός διαμοιρασμός εξελίχθηκε ομαλά. Όπως είχε συμφωνηθεί στη Γιάλτα, η Σοβιετική Ένωση ανέκτησε ό,τι είχε χάσει η Ρωσία από τους Ιάπωνες το 1905: τη Νότια Σαχαλίνη, την χρήση του Πορτ Άρθουρ, τους σιδηροδρόμους στη Μαντζουρία και τις Κουρίλες νήσους. Οι ΗΠΑ εξασφάλισαν τις νήσους Ριούκιου για στρατιωτικές βάσεις - για τις οποίες το Υπουργείο Ναυτικών επέμεινε ότι έπρεπε να βρίσκονται υπό αποκλειστικό αμερικανικό έλεγχο. Προς έκπληξη των Αμερικανών, οι Ρώσοι αποδέχτηκαν μια εξ ολοκλήρου αμερικανική κατοχή της Ιαπωνίας. Εκτός από μια απαίτηση για την κατοχή του Χοκάιντο και κάποιες αντιρρήσεις για το αμερικανικό μονοπώλιο ελέγχου (μέσω της ηγεμονικής φυσιογνωμίας του Στρατηγού Μακ Άρθουρ) -είναι ολοφάνερο ότι οι Ρώσοι έθιξαν αυτά τα δύο ζητήματα μόνο για να ενισχύσουν τις διαπραγματευτικές τους θέσεις αλλού- δεν πρόβαλαν παρά ελάχιστα εμπόδια στην εξέλιξη αυτή που τόσο πολύ εξυπηρετούσε τα μεγαλεπίβολα σχέδια των Αμερικανών το 1945.

Ένας τομέας, ωστόσο, της μοιρασιάς αποδείχτηκε ωρολογιακή βόμβα. Την τελευταία στιγμή, λίγο πριν από την παράδοση της Ιαπωνίας, οι Αμερικανοί στρατιωτικοί αναγνώρισαν ότι δεν μπορούσαν παρά μόνο κατόπιν συμφωνίας να καταλάβουν οποιοδήποτε μέρος της Κορέας προτού φτάσουν και τα ρωσικά στρατεύματα. Γι' αυτό και πρότειναν να καταλάβουν οι Ρώσοι τη βόρεια Κορέα μέχρι τον 38ο παράλληλο. Οι Ρώσοι δέχτηκαν και κράτησαν την υπόσχεσή τους. παρ' όλο που είχαν ολόκληρη την Κορέα στην διάθεσή τους. Οι δύο Φρανκεστάιν εγκατέστησαν τα τέρατά τους στις αντίστοιχες ζώνες επιρροής τους - τον Σίνγκμαν Ρη (θιασώτη της ελεύθερης αγοράς) στο νότο και τον Κιμ Ιλ Σουνγκ (θιασώτη του σοσιαλισμού) στον βορρά, και στη συνέχεια έχασαν και οι δύο τον έλεγχό τους. Και τα δύο νέα κράτη απαιτούσαν μια ενωμένη Κορέα, και το 1950 ο Κιμ Ιλ Σουνγκ άρχισε τον επόμενο μεγάλο πόλεμο προσπαθώντας να επιτύχει την ένωση. Ο Πόλεμος της Κορέας -τον οποίο η Δύση εξέλαβε ως έργο του Στάλιν- επιβεβαίωσε την πεποίθηση ότι η διαίρεση του κόσμου μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο μπορούσε να διατηρηθεί μόνο με την ισχύ των όπλων, και στάθηκε έτσι αφορμή να παραταθεί και να ενταθεί ο Ψυχρός Πόλεμος.

Digitized by 10uk1s

17
Η δολοφονία των Εβραίων της Ευρώπης

ΣΤΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ η γερμανική κυβέρνηση δρομολόγησε την εξόντωση των Εβραίων στις περιοχές που έλεγχε. Από καμία κυβέρνηση προηγμένου και σύγχρονου έθνους δεν είχε επιχειρηθεί ποτέ μια τόσο εκτεταμένη ανομία. Οι άνευ διακρίσεων φόνοι ήταν βέβαια κάτι συνηθισμένο στον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο· με τη διαφορά ότι -οι βομβαρδισμοί, για παράδειγμα- γίνονταν για να κερδηθεί ο πόλεμος, και όχι ως κάτι καθ' αυτό επιθυμητό. Μερικοί ιστορικοί συγκρίνουν την εξόντωση των Εβραίων με τα σοβιετικά στρατόπεδα εργασίας της εποχής του Στάλιν. Όμως δεν έχουμε αρκετά στοιχεία σχετικά με τις προθέσεις ή το αποτέλεσμα ώστε να στηρίξουμε την άποψή τους· ο αποτρόπαιος χαρακτήρας των στρατοπέδων εργασίας στη Σοβιετική Ένωση -όπως και των στρατοπέδων Γερμανών αιχμαλώτων πολέμου στην ανατολή- ήταν αποτέλεσμα μιας κτηνώδους αδιαφορίας μάλλον, παρά ενός καλομελετημένου σχεδίου όπως αυτό που εφάρμοσαν οι Γερμανοί για την εξόντωση των Εβραίων. Έχουμε εδώ τη μοναδική περίπτωση μιας καθοδηγούμενης από την κυβέρνηση και γραφειοκρατικά οργανωμένης προσπάθειας αφανισμού ενός ολόκληρου λαού.

Θέτοντας το ερώτημα, πώς μια δράκα ναζί μετέτρεψε ανορθολογικές θεωρίες σε μαζικές δολοφονίες, στην ουσία θέτουμε ένα άκρως σημαντικό ιστορικό ερώτημα για τον τρόπο με τον οποίο μπορούν να συμπεριφερθούν τα ανθρώπινα όντα που απαρτίζουν τις «πολιτισμένες» κοινωνίες.

Ο Χίτλερ γνωστοποίησε τις απόψεις του πολύ πριν έρθει στην εξουσία. Το βιβλίο του *Ο Αγων μου,* μιλάει παντού για τον εβραϊκό κίνδυνο: «Οι δυνάμεις που έχουν τώρα τον έλεγχο των καταστάσεων είναι Εβραίοι εδώ και Εβραίοι εκεί και Εβραίοι παντού». Τόσο ο καπιταλισμός όσο και ο σοσιαλισμός υποθάλπουν τον ιουδαϊσμό: «Ο Εβραίος απέκτησε αυξημένη επιρροή σε όλες τις οικονομικές υποθέσεις και επιχειρήσεις μέσω της υπεροχής του στο χρηματιστήριο αξιών», ενώ «ο τετραπέρατος Εβραίος... γίνεται βαθμιαία ο ηγέτης του συνδικαλιστικού κινήματος», και ο μαρξισμός «στοχεύει συστηματικά στο να παραδώσει τον κόσμο στα χέρια των Εβραίων». Παρ' όλα αυτά, υπήρχε ακόμη ελπίδα να εξοντωθεί αυτό το «παράσιτο», αυτός ο «επιβλαβής βάκιλος»:

> Όσο οι άνθρωποι παραμένουν φυλετικά καθαροί, ο Εβραίος δεν θα μπορέσει να υπερισχύσει... κι αυτός είναι ο λόγος για τον οποίον ο Εβραίος πασχίζει συστηματικά να υποβιβάσει τη φυλετική ποιότητα ενός λαού, με τη συνεχή νόθευση του αίματος των ατόμων που συνιστούν αυτό τον λαό. [Αλλά] το γερμανικό Ράιχ θα ενισχύσει το πολυτιμότερο κομμάτι του λαού μας [και] θα το οδηγήσει αργά και σταθερά σε μια κυρίαρχη θέση στον κόσμο.

Φοβερή ευθύνη βαραίνει τους Γερμανούς εκείνους -περίπου το 1/3 του εκλογικού σώματος- οι οποίοι, ψηφίζοντας τους ναζί το 1932, επέτρεψαν στον Χίτλερ να ξεκινήσει τη δολοφονική σταδιοδρομία του. Δύο εκτιμήσεις μειώνουν την ενοχή των περισσοτέρων. Η μία είναι ότι θεώρησαν τα αντιεβραϊκά ξεσπάσματα του Χίτλερ ως πομπώδεις μεγαλοστομίες, που δεν έπρεπε να παίρνει κανείς στα σοβαρά. Η δεύτερη είναι ουσιαστική για να κατανοήσουμε πώς μπόρεσε να συμβεί αυτό το τρομακτικό γεγονός: η μνησικακία για τη δήθεν άδικη εβραϊκή επιτυχία και ευημερία, που συνδεόταν κατά ένα τρόπο με τις εβραϊκές πολιτισμικές ιδιαιτερότητες, ήταν κάτι το σύνηθες στις ευρωπαϊκές κοινωνίες στις αρχές του 20ού αιώνα. Πολλοί, λοιπόν, θεωρούσαν ότι τα ξεσπάσματα του Χίτλερ δεν ήταν παρά υπερτονισμένες καταγγελίες πραγματικών και λίγο-πολύ ενοχλητικών φαινομένων. Οι

Digitized by 10uk1s

μεσαιωνικές φοβίες που εμφάνιζαν τους Εβραίους ως δολοφόνους του Χριστού, ως φονιάδες χριστιανόπουλων το αίμα των οποίων χρησιμοποιούσαν για τον τελετουργικό άρτο και ως επαγγελματίες μιας τοκογλυφίας που απαγορευόταν στους χριστιανούς, αναβίωσαν στην Ευρώπη του 19ου αιώνα από συντηρητικούς και εθνικιστές αντιπάλους του ορθολογικού φιλελευθερισμού, συχνά με την υποστήριξη των Εκκλησιών ενάντια στον κοινό εχθρό. Στη Ρωσία το 1882, μετά από βίαιες αντιεβραϊκές ταραχές (τις οποίες ενθάρρυνε η αστυνομία) στο δυτικό τμήμα της Αυτοκρατορίας όπου επιτρεπόταν να μένουν Εβραίοι, ο Τσάρος διέταξε τον περιορισμό των Εβραίων στα αστικά γκέτο και την κατάσχεση της αγροτικής τους ιδιοκτησίας. Αυτό είχε ως συνέπεια να μετακινηθούν οι πενόμενοι Εβραίοι από τις υπερπληθείς ρωσικές επαρχίες προς τα δυτικά, στις εξίσου υπερπληθείς πολωνικές επαρχίες της τσαρικής αυτοκρατορίας και ακόμη πιο πέρα. Τον ίδιο καιρό, στη δυτική Ευρώπη, οι αντισημίτες διαμαρτύρονταν ταυτόχρονα για τις επαγγελματικές επιτυχίες και τα οικονομικά των πλούσιων Εβραίων και για τον ανταγωνισμό στην απασχόληση και στο μικρεμπόριο από τους φτωχούς Εβραίους που προέρχονταν από την ανατολή. Στη Γαλλία, η υπόθεση Ντρέιφους έφερε τον αντισημιτισμό στο επίκεντρο της πολιτικής. Στη Γερμανία, ο Στέκερ, ένας ιεροκήρυκας της Αυλής, ίδρυσε ένα αντισημιτικό Χριστιανοσοσιαλιστικό Κόμμα, εχθρικό τόσο προς τον φιλελευθερισμό όσο και την σοσιαλδημοκρατία, κατηγορώντας και τον πρώτο και τη δεύτερη για κοσμοπολιτισμό και αδιαφορία για τα γερμανικά συμφέροντα. Στην Αυστρία, οι Σένερερ και Λουέγκερ επέτρεψαν σε αντισημιτικές ομάδες να αποκτήσουν το έλεγχο της τοπικής κυβέρνησης στη Βιέννη και τις γύρω επαρχίες, στα τελευταία χρόνια του 19ου αιώνα. Στη Βρετανία και στις Ηνωμένες Πολιτείες, ένας εκλεπτυσμένος αντισημιτισμός προσπάθησε, με κόσμιες διακρίσεις, να ανακόψει την υποτιθέμενη προέλαση των Εβραίων στην οικονομία, το εμπόριο, την ιατρική και το νομικό σύστημα. Έτσι, λίγοι Βρετανοί Εβραίοι έγιναν δικαστές ή πρεσβευτές, ενώ και στη Βρετανία όπως και στην Αμερική οι μη Εβραίοι τραπεζίτες και χρηματιστές αυτοσυγχαίρονταν για το γεγονός ότι επιδίδονταν σε ευπρεπέστερες μορφές πλεονεξίας από εκείνες που απέδιδαν στους Εβραίους.

Έτσι, το χιτλερικό καθεστώς εμφανίστηκε σε έναν κόσμο όπου πολλοί πίστευαν ότι υπήρχε ένα «εβραϊκό πρόβλημα» που απαιτούσε λύση. Ακόμη και ο Ρούσβελτ, το 1943 στην Καζαμπλάνκα, έκανε λόγο για τις «κατανοητές διαμαρτυρίες των Γερμανών κατά των Εβραίων στη Γερμανία, δηλαδή ότι... πάνω από 50% (sic) των νομικών, των γιατρών, των δασκάλων, των καθηγητών κολεγίων, κ.λπ., στη Γερμανία, ήταν Εβραίοι». Πριν από τον πόλεμο, εκτός από τα ξεσπάσματα βίας το 1933 και το 1934, και τον Νοέμβριο του 1938, η ναζιστική κυβέρνηση τους καταδίωκε με νομικά διατάγματα. Απέκλειε τους Εβραίους από τις δημόσιες υπηρεσίες, από θέσεις στα πανεπιστήμια και στα σχολεία, από την άσκηση του νομικού ή του ιατρικού επαγγέλματος, τους αρνιόταν τη γερμανική υπηκοότητα και απαγόρευε τη «φυλετική μόλυνση» - τις ερωτικές σχέσεις με μη Εβραίους. Προκειμένου να «αποκαθάρουν από Εβραίους» τη Γερμανία, οι ναζί χρησιμοποιούσαν όλο και δραστικότερα μέτρα για να τους αναγκάσουν να μεταναστεύσουν, ενώ ο Χίτλερ έκανε κατά διαστήματα ασαφή αλλά δυσοίωνα σχόλια. Τον Απρίλιο του 1937 είπε στους κομματικούς ηγέτες ότι το «εβραϊκό πρόβλημα» θα «τακτοποιηθεί με τον έναν ή τον άλλον τρόπο εν ευθέτω χρόνω», και στις 30 Ιανουαρίου 1939 έκανε δημοσίως μια «προφητεία»:

> Εάν οι Εβραίοι διεθνείς επενδυτές, εντός και εκτός της Ευρώπης καταφέρουν να εμπλέξουν τα έθνη σε έναν ακόμη πόλεμο, το αποτέλεσμα δεν θα είναι ο παγκόσμιος μπολσεβικισμός και επομένως η νίκη του εβραϊσμού· το αποτέλεσμα θα είναι να αφανιστούν οι Εβραίοι από την Ευρώπη.

Δεν ξέρουμε πότε αποφάσισαν οι Γερμανοί να εξολοθρεύσουν τους Εβραίους της Ευρώπης, ούτε πώς λήφθηκε η απόφαση ή ποιος την πήρε. Υπάρχουν διαφωνίες για τον ρόλο του Χίτλερ στη σύλληψη της «τελικής λύσης». Ορισμένοι ιστορικοί πιστεύουν ότι ο Χίτλερ

Digitized by 10uk1s

ανέκαθεν σκόπευε να εξοντώσει τους Εβραίους και ότι η επιλογή του χρόνου ήταν απλώς θέμα περιστάσεων· άλλοι πιστεύουν ότι η πορεία των γεγονότων γέννησε την ίδια την απόφαση. Μερικοί πιστεύουν ότι ο Χίτλερ πρέπει να έριξε την ιδέα· άλλοι, ότι την πρωτοβουλία την πήραν υφιστάμενοι, ερμηνεύοντας με ιδιαίτερο ζήλο την πασίγνωστη επιθυμία του Φύρερ να απαλλαγεί το γερμανικό Ράιχ από τους Εβραίους. Όλοι οι σοβαροί ιστορικοί, ωστόσο, συμφωνούν ότι σε κάποιο στάδιο ο Χίτλερ έδωσε την έγκρισή του.

Η χωρίς διάκριση σφαγή άρχισε με τους Εβραίους που συνέλαβαν οι Γερμανοί στις κατακτημένες περιοχές της Σοβιετικής Ένωσης, το καλοκαίρι του 1941. Πίσω από τις στρατιές των εισβολέων ακολουθούσαν τέσσερις Ομάδες Κρούσης των Ες-Ες (τα λεγόμενα *Einsatzgruppen)* με λιγότερους από 3.000 άνδρες συνολικά, οι οποίοι υπηρετούσαν σε 12 «Kommandos» (διοικήσεις) για να σκοτώνουν τους πολιτικούς καθοδηγητές του Κόκκινου Στρατού, τα μη στρατιωτικά κομματικά στελέχη και. όπως αναφέρει σε γραπτή διαταγή του ο Χάιντριχ, στρατηγός των Ες-Ες και αρχηγός της Υπηρεσίας Ασφαλείας (SD): τους «Εβραίους στην υπηρεσία του κόμματος και του κράτους, καθώς και τα άλλα ριζοσπαστικά στοιχεία (σαμποτέρ, προπαγανδιστές, ελεύθερους σκοπευτές, δολοφόνους, υποκινητές, κ.ά.)». Από το αρχηγείο του Χίτλερ, ο Στρατάρχης Κάιτελ έδωσε εντολή να γνωστοποιηθεί σε όλα τα στρατεύματα ότι «ο αγώνας κατά του μπολσεβικισμού απαιτεί ανηλεή και δυναμική δράση, κυρίως εναντίον των Εβραίων, που είναι οι κύριοι φορείς του μπολσεβικισμού». Φαίνεται πως τέτοιες οδηγίες έδιναν στα *Einsatzgruppen* τη βεβαιότητα ότι καλούνταν να προχωρήσουν σε ολοκληρωτική «κάθαρση». Με τη βοήθεια μονάδων της γερμανικής αστυνομίας, των μάχιμων τμημάτων των Ες-Ες (Waffen SS) ενίοτε του στρατού αλλά και τοπικών συνεργατών, μέχρι τα τέλη του '41 τα *Einsatzgruppen* δολοφόνησαν 400-500.000 Εβραίους, ανεξαρτήτως ηλικίας ή φύλου.

Πριν από την εκστρατεία στη Ρωσία, η προτιμώμενη «λύση» για το εβραϊκό πρόβλημα ήταν η αναγκαστική μετανάστευση, και από το 1939 μέχρι το 1941, οι «ειδικοί» εξέταζαν δύο σχέδια. Το ένα ήταν να μεταφέρουν τους Εβραίους στην πολωνική «Γενική Διοίκηση», δηλαδή στο κομμάτι τής υπό γερμανική κατοχή Πολωνίας που δεν είχε προσαρτηθεί στην Γερμανία. Πολλές εκατοντάδες χιλιάδες Εβραίοι ξεριζώθηκαν από τα πολωνικά εδάφη που είχαν μόλις ενσωματωθεί στη Γερμανία και μεταφέρθηκαν στη Γενική Διοίκηση, μαζί με τους Πολωνούς που δεν κρίθηκαν απαραίτητοι ως φτηνό εργατικό δυναμικό για τις ανάγκες της Γερμανίας. Το καλοκαίρι του 1940, ένα νέο σχέδιο πρότεινε τη μεταφορά των Εβραίων στη Μαδαγασκάρη, την οποία θα αποσπούσαν από τους Γάλλους και θα τη μετέτρεπαν σε εθνική εστία των Εβραίων διοικούμενη από τα Ες-Ες. Η άρνηση των Βρετανών να συνάψουν ειρήνη τους χάλασε αυτό το σχέδιο. Στις αρχές του 1941, ως εκ τούτου, η πολωνική «Γενική Διοίκηση» ήταν υπερπλήρης από Εβραίους. Ο Φρανκ, ο Γερμανός Γενικός Διοικητής, έφερε αντιρρήσεις για την μεταφορά κι άλλων Εβραίων αλλά στα μέσα Οκτωβρίου 1941, άρχισαν οι απελάσεις Εβραίων μέσα από τα προπολεμικά σύνορα της Γερμανίας, απ' όπου ο Χίτλερ ανυπομονούσε να τους διώξει όλους. Τα πρώτα γεμάτα τρένα έφτασαν στο γκέτο της πόλης Λοτζ, η οποία είχε προσαρτηθεί στη Γερμανία (και είχε μετονομαστεί σε Λίτσμανσταντ) αλλά τα επόμενα τρένα, από τον Νοέμβριο του 1941 μέχρι τον Ιανουάριο του 1942, κατευθύνονταν στη Βαρσοβία, που ανήκε στη Γενική Διοίκηση, και στο Κάουνας, το Μινσκ και τη Ρίγα, στις περιοχές όπου δρούσαν τα αποσπάσματα θανάτου. Αυτά τα τελευταία, εφαρμόζοντας τις συνήθεις διαδικασίες, σκότωναν πολλούς μόλις έφταναν και κάποιους λίγο αργότερα. Η δεύτερη φάση της «τελικής λύσης» είχε αρχίσει: στην πρώτη φάση, στις περιοχές που είχαν αποσπάσει από τον Κόκκινο Στρατό, τα αποσπάσματα θανάτου έκαναν ομαδικές συλλήψεις Εβραίων και τους σκότωναν επιτόπου· τώρα. Εβραίοι από άλλα μέρη της Ευρώπης στριμώχνονταν στα τρένα και παραδίνονταν για σφαγή.

Στη Συνδιάσκεψη του Βάνζεε (Βερολίνο) τον Ιανουάριο του 1942, συγκεντρώθηκαν ανώτερα στελέχη της δημόσιας διοίκησης και του στρατού, καθώς και αξιωματικοί της αστυνομίας,

Digitized by 10uk1s

για να προτείνουν αποτελεσματικές διαδικασίες για τη σύλληψη και μεταφορά των θυμάτων. Σύντομα, ο Χίμλερ και οι άνδρες του βελτίωσαν τις δολοφονικές τους μεθόδους. Η εκτέλεση διά τυφεκισμού αποδείχτηκε προβληματική - και επιπλέον δύσκολο να συγκαλυφθεί. Οι ναζιστικές αρχές δεν ενδιαφέρονταν για το τι θα σκέφτονταν οι Πολωνοί ή οι Ρώσοι˙ νοιάζονταν όμως για τους Γερμανούς στρατιώτες. Τον Δεκέμβριο του 1941, ένας αξιωματικός του Επιτελείου της Ομάδας Στρατιών Κέντρου, διαμαρτυρήθηκε ότι «το σώμα των αξιωματικών, σχεδόν μέχρι τον τελευταίο άνδρα, είναι κατά της εκτέλεσης Εβραίων, αιχμαλώτων και κομισάριων», επειδή την θεωρούσαν «σπίλωση της τιμής του γερμανικού στρατού». Ο διοικητής ενός συντάγματος πεζικού έγραφε ότι αντιβαίνει στις «αντιλήψεις μας περί ηθικής και αξιοπρέπειας να πραγματοποιείται μια μαζική σφαγή ανθρώπων μπροστά στα μάτια όλων». Οι φονιάδες περιχαρακώνονταν τώρα σε ανθρώπινα σφαγεία. Αντί για σφαίρες, μερικές ομάδες χρησιμοποιούσαν κλειστά φορτηγά με τις εξατμίσεις στραμμένες προς το εσωτερικό τους. Αυξήθηκαν τα κέντρα εκτελέσεων, εξοπλισμένα με τέτοια οχήματα ή με κτιριακές εγκαταστάσεις, όπου χρησιμοποιούσαν μονοξείδιο του άνθρακα από πετρελαιοκινητήρες ή αέρια πεπιεσμένα σε φιάλες. Τα πιο εξελιγμένα, ωστόσο, χρησιμοποιούσαν σφαιρίδια στερεοποιημένου πρωσικού οξέος, υδροκυανίου (με το εμπορικό όνομα Zyklon - «κυκλώνας») τα οποία ρίχνονταν σε θαλάμους αερίων όπου μετατρέπονταν σε θανατηφόρες αναθυμιάσεις. Μαζί με τα παρακείμενα κρεματόρια, οι θάλαμοι αερίων προσφέρονταν για ταχείες μαζικές εκτελέσεις. Ορισμένα κέντρα παρείχαν «ειδική μεταχείριση» σε 10.000 θύματα τη μέρα, αν και ενίοτε τα κρεματόρια δεν προλάβαιναν τους θαλάμους αερίων.

Μέσα σε έξι μήνες, λοιπόν, τα Ες-Ες και η Υπηρεσία Ασφαλείας επέκτειναν την αρχική τους αποστολή - από την θανάτωση αφοσιωμένων μπολσεβίκων στη θανάτωση όσων Εβραίων κατάφερναν να μαντρώνουν. Η «τελική λύση» του εβραϊκού προβλήματος είχε δρομολογηθεί. Σε λιγότερο από τέσσερα χρόνια, σκότωσαν γύρω στα πέντε εκατομμύρια άνδρες, γυναίκες και παιδιά. Ο πίνακας δείχνει τον πιθανό αριθμό Εβραίων από διάφορες χώρες οι οποίοι θανατώθηκαν και, κατά προσέγγιση, το ποσοστό σε σχέση με τον εβραϊκό πληθυσμό στις χώρες αυτές κατά την έναρξη της «τελικής λύσης»:

Πολωνία (σύνορα 1939)	2.500.000	90%
«Προτεκτοράτο» Τσεχίας	75.000	90%
Αυστρία	50.000	90%
Σερβία	20.000	90%
Γερμανία (σύνορα 1939)	125.000	85%
Ελλάδα	60.000	80%
Κροατία	28.000	80%
Λουξεμβούργο	800	80%
Βαλτικά κράτη	200.000	75%
Σλοβακία	65.000	75%
Δυτική ΕΣΣΔ (σύνορα 1939)	1.000.000	70%
Ουγγαρία (σύνορα 1942)	550.000	70%

Digitized by 10uk1s

Ολλανδία	100.000	70%
Βέλγιο	25.000	45%
Νορβηγία	750	40%
Γαλλία	75.000	25%
Ρουμανία (σύνορα 1942)	120.000	20%
Βουλγαρία (σύνορα 1942)	11.000	15%
Ιταλία	6.800	15%
Δανία	50	1%

Η «τελική λύση» εφαρμόστηκε αποτελεσματικότερα εκεί όπου ο γερμανικός έλεγχος ήταν ισχυρότερος, λιγότερο κωλυόμενος από τοπικούς νόμους και λιγότερο εξαρτημένος από τη βοήθεια των τοπικών κυβερνήσεων και διαχειριστών. Ακόμη και στις γερμανοκρατούμενες περιοχές, οι δράστες χρησιμοποιούσαν ντόπιους βοηθούς, τους οποίους στρατολογούσαν με κάποια ανταλλάγματα ή με απειλές, και στηρίζονταν στη συνεργασία μερικών από τα θύματα, ενώ αλλού μη Γερμανοί γραφειοκράτες και αστυνομικοί ήσαν απαραίτητοι, για να αναγνωρίζουν Εβραίους και να τους συγκεντρώνουν προς εκτόπιση.

Την ευθύνη της μαζικής δολοφονίας μοιράζονται πολλοί άνθρωποι: ένας μικρός αριθμός των ναζί υποκινητών, οι δολοφόνοι (Γερμανοί και Ανατολικοευρωπαίοι) κάποιοι που ανήκαν στις γερμανικές στρατιωτικές αρχές, ορισμένα τμήματα του στρατού, η γερμανική αστυνομία και αξιωματούχοι, ιδιαίτερα του Υπουργείου Εξωτερικών και των υπουργείων Εσωτερικών, Δικαιοσύνης και Οικονομίας, μαζί με τους μη Γερμανούς αστυνομικούς, γραφειοκράτες και πολιτικούς και, ευρύτερα, όλους εκείνους που αμέλησαν, ενώ είχαν δυνατότητα, να εμποδίσουν τους δολοφόνους ή να βοηθήσουν τα θύματα.

Αρχικά, οι ιστορικοί περιόρισαν την ενοχή για τη γενοκτονία στους ναζί και σε μια δράκα «σαδιστών Ες-Ες και ψυχοπαθών». Σήμερα, μερικοί κατηγορούν και τους Ευρωπαίους αλλά και τον έξω κόσμο: «ακριβώς επειδή υπήρξαν ελάχιστοι, αναλογικά, άνθρωποι πρόθυμοι να αντιταχθούν στον διωγμό, να προσφέρουν βοήθεια και να διασώσουν, κατάφεραν οι ναζί να εκτελέσουν τα σχέδιά τους σε τόσο μεγάλη κλίμακα»· ο αριθμός των θυμάτων «δεν αντικατοπτρίζει μόνο την προσήλωση των ναζί και των συνεργατών τους στη γενοκτονία, αλλά επίσης, και ίσως πρωτίστως, την αδιαφορία του υπόλοιπου κόσμου».

Ποιοι συμμετείχαν; Γιατί συμμετείχαν; Πόσο καλά ήξεραν τι έκαναν; Μόνον ελάχιστοι στον πυρήνα του Τρίτου Ράιχ γνώριζαν τα πάντα: ο Χίτλερ, ο Χίμλερ, ο Γκέρινγκ, ο Γκέμπελς, ο Χάιντριχ, ο Καλτενμπρούνερ και μερικοί στο Γενικό Αρχηγείο Ασφαλείας του Ράιχ (Γ.Α.Α.Ρ.). το οργανωτικό κέντρο, συμπεριλαμβανομένων και στελεχών όπως ο Μύλλερ και ο Άιχμαν, οι οποίοι κανόνιζαν τις εκτοπίσεις, καθώς και οι διευθυντές των υπηρεσιών του Γ.Α.Α.Ρ. στην κατεχόμενη Ευρώπη. Αυτοί οι άνθρωποι, με τη σκέψη δηλητηριασμένη από παράλογες θεωρίες, πίστευαν ότι ήσαν ατσαλωμένοι ζηλωτές που πρόσφεραν υπηρεσία στον γερμανικό λαό και στην ανθρωπότητα, καταστρέφοντας τον εβραϊκό «βάκιλο» και αναχαιτίζοντας τα κακόβουλα σχέδια μιας φυλής που προσπαθούσε να κυριαρχήσει στον κόσμο. Ο Χίμλερ, ο πιο ενημερωμένος απ' όλους, μίλησε ενώπιον ενός ακροατηρίου δολοφόνων ολκής στο Πόζναν, τον Οκτώβριο του 1943, για την «εξόντωση του εβραϊκού λαού... ως μια σελίδα δόξας στην ιστορία μας που είναι και θα παραμείνει άγραφη». Οι περισσότεροι από το ακροατήριό του «γνωρίζουν τι σημαίνει να βλέπεις 100, 500 ή 1.000 πτώματα, το ένα πλάι στο άλλο», αλλά «διατήρησαν την αξιοπρέπειά τους», και «εμείς

Digitized by 10uk1s

φέραμε εις πέρας τη δυσκολότερη από τις αποστολές μας, με πνεύμα αγάπης για τον λαό μας, και ο ψυχικός μας κόσμος δεν έχει υποστεί τραύματα». Τα Ες-Ες, ισχυρίστηκε ο Χίμλερ το 1944, επωμίσθηκαν «το βάρος του λαού μας», μια αποστολή που μπορούσαν να φέρουν εις πέρας μόνο «φανατικά και βαθιά αφοσιωμένοι Εθνικοσοσιαλιστές».

Ο ναζισμός έκανε τους δολοφόνους να βλέπουν τους Εβραίους σαν επικίνδυνα αποβράσματα. Κάτι πολύ δύσκολο για όσους έρχονταν σε άμεση επαφή με τα θύματα: για όσους πυροβολούσαν μητέρες και παιδιά και κατόπιν κυλούσαν τα ζεστά, και ενίοτε μισοζώντανα, κορμιά τους μέσα σε φρεσκοσκαμμένες τάφρους. Συχνά μεθυσμένοι από αλκοόλ, παρακινούνταν από ήδη πωρωμένους συναδέλφους που τους πρόσφεραν αυτή την αίσθηση της συμμετοχής σε μια μικρή και επίλεκτη ομάδα που νέκρωνε τις προσωπικές ηθικές αναστολές. Μετατρέπονταν κι εκείνοι σε πωρωμένους επαγγελματίες, κάνοντας μια επίπονη εργασία που κάποιος έπρεπε να αναλάβει, και διαχώριζαν αυτή την εργασία από την ιδιωτική τους ζωή και στάση. Με την ενθάρρυνση άλλων, ανήγαγαν σε ύψιστο ηθικό καθήκον την τυφλή υπακοή στις διαταγές. Έστω κι έτσι. οι ηγέτες των Ες-Ες προσπαθούσαν να μειώσουν την πίεση με βελτιωμένες, απρόσωπες μεθόδους θανάτωσης και με τη χρησιμοποίηση Εβραίων υποψήφιων θυμάτων ή ομάδων εθελοντών από Λιθουανούς, Λεττονούς, Εσθονούς, Ουκρανούς ή μειονοτικούς Γερμανούς (*Volksdeutschen).* Οι εθελοντές στρατολογούνταν εύκολα από αντισοβιετικούς, οι οποίοι πρόθυμα πίστευαν, όπως και οι εθνικιστές σε όλη την Ευρώπη, ότι οι Εβραίοι ήταν με το μέρος των εχθρών τους, πόσο μάλλον που ήταν ξένοι ως προς την κουλτούρα και τη γλώσσα και αποτελούσαν μια φθονημένη μικροαστική τάξη -όπως οι Εβραίοι της ανατολικής Πολωνίας και των Βαλτικών χωρών- σε περιοχές που ήσαν συνήθως απελπιστικά φτωχές. Σε αυτούς τους βοηθητικούς φρόντιζαν τα Ες-Ες να αφήνουν τις πιο δυσάρεστες αποστολές: στην Ουκρανία, τα γερμανικά αποσπάσματα θανάτου τους έβαζαν να σκοτώνουν γυναίκες και παιδιά. Σε γενικές γραμμές, οι εθελοντές έκαναν περισσότερα από όσα τους αναλογούσαν κάθε φορά ως άμεσο καθήκον, που ήταν οι ομαδικές συλλήψεις και η εκτέλεση των θυμάτων.

Στα κέντρα εξόντωσης, τις θέσεις-κλειδιά τις κατείχαν Γερμανοί: ειδικευμένοι γιατροί των Ες-Ες επέλεγαν κρατούμενους για άμεση θανάτωση αντί της καταναγκαστικής εργασίας, δεσμοφύλακες των Ες-Ες τους οδηγούσαν αγεληδόν στο πεπρωμένο τους, άνδρες των Ες-Ες έριχναν Zyklon στις «αίθουσες με τα ντους» από τη στέγη ή έβαζαν μπρος τους κινητήρες από τις εξατμίσεις των οποίων τα θύματα πέθαιναν από ασφυξία - τα πτώματα όμως απομακρύνονταν και στοιβάζονταν στα κρεματόρια ή σε ομαδικούς τάφους, από ομάδες Εβραίων οι οποίοι εν συνεχεία καθάριζαν τα πάντα για την επόμενη αποστολή ανθρώπινων «παρτίδων». Τα έξι στρατόπεδα θανάτου. Άουσβιτς, Τρεμπλίνκα, Μπέλζετς, Σόμπιμπορ, Κούλμχοφ (Χέλμνο) και Λούμπλιν (Μάιντανεκ) δεν χρειάζονταν πολυάριθμο γερμανικό προσωπικό. Το Άουσβιτς επεκτάθηκε επειδή εκεί τα Ες-Ες απασχολούσαν όλο και περισσότερους Εβραίους, και άλλους κρατούμενους, ως φτηνή εργατική δύναμη, ενίοτε ως ειδικευμένους εργάτες (αυτοί είχαν και τις περισσότερες ελπίδες να επιζήσουν) ή για ιατρικά πειράματα. Οι υγιείς και τυχεροί κρατούμενοι είχαν μια ελπίδα επιβίωσης: από τους 35.000 έγκλειστους του Άουσβιτς οι οποίοι πρόσφεραν την εργασία τους μέσω των Ες-Ες στη βιομηχανία I.G. Farben, επέζησαν σχεδόν 10.000. Για την επιτήρηση των εργαζομένων, τα Ες-Ες χρησιμοποιούσαν άλλους κρατούμενους στους οποίους έδιναν προνόμια, μικροαμοιβές και ελπίδα για επιβίωση. Οι πλέον προνομιούχοι κρατούμενοι ήσαν οι μη Εβραίοι Γερμανοί πολιτικοί κρατούμενοι, συχνά κομμουνιστές, και οι ποινικοί εγκληματίες. Ακόμη και το Άουσβιτς, το μεγαλύτερο και πιο δαιδαλώδες κέντρο, χρειαζόταν μόνο 3.500 Γερμανούς Ες-Ες φρουρούς. Συνολικά, μάλλον λιγότεροι από 10.000 Γερμανοί απασχολούνταν άμεσα σε μαζικές εκτελέσεις ή στη φύλαξη και τη διαχείριση των κέντρων εξόντωσης. Μερικοί από αυτούς ήσαν φανατικοί ρατσιστές, και κάποιοι λίγοι ήσαν ψυχοπαθείς· οι περισσότεροι εκτελούσαν εντολές και ξεπερνούσαν την όποια δυσφορία

Digitized by 10uk1s

τους, με την ιδέα ότι, σε σύγκριση με όσους υπηρετούν στο μέτωπο, οι ίδιοι απολαμβάνουν συνθήκες ασφάλειας και ανέσεων. Οποιαδήποτε κυβέρνηση μεγάλου κράτους, αν το επιθυμεί, μπορεί να βρει τον ανάλογο αριθμό ανθρώπων πρόθυμων να αναλάβουν αυτό το είδος υπηρεσίας· το χαρακτηριστικό γνώρισμα του Τρίτου Ράιχ δεν ήταν ότι οι Γερμανοί ήσαν ιδιαζόντως δολοφονικά άτομα, αλλά το ότι υπάκουαν σε μια ιδιαζόντως δολοφονική κυβέρνηση.

Το πιο ανησυχητικό είναι ο μεγάλος αριθμός και η ποικιλία των ανθρώπων εντός και εκτός Γερμανίας που συνέβαλαν στις ομαδικές συλλήψεις και την παράδοση των Εβραίων για σφαγή, και ο μικρός αριθμός εκείνων που αντέδρασαν ή που προσπάθησαν να παρεμποδίσουν αυτή την εξέλιξη. Πόσοι υπήρξαν συνειδητοί συνεργοί στη δολοφονία των Εβραίων; Οι πρωταίτιοι διέταζαν να τηρείται η αυστηρότερη μυστικότητα· αλλά αυτό ήταν ούτως ή άλλως ανέφικτο. Πολλοί απλοί Γερμανοί στρατιώτες στην Πολωνία και στη Ρωσία υπήρξαν αυτόπτες μάρτυρες μαζικών εκτελέσεων και μίλησαν γι' αυτές. Οι φάμπρικες εξόντωσης καλύπτονταν από μεγαλύτερη μυστικότητα, αλλά τα νέα μαθεύονταν από τους λίγους που δραπέτευαν, καθώς και από Πολωνούς αυτόπτες μάρτυρες. Η πολωνική κυβέρνηση στο Λονδίνο έλαβε αξιόπιστες πληροφορίες και τις έφερε στο φως. Από τον Ιούνιο του 1942 το BBC και άλλοι συμμαχικοί ραδιοφωνικοί σταθμοί μετέδιδαν την είδηση σε όλη την Ευρώπη, το ίδιο και η ΡΑΦ, που έριχνε φυλλάδια από τον αέρα. Τον Δεκέμβριο του 1942 η βρετανική, η αμερικανική και η σοβιετική κυβέρνηση, μαζί με τις εξόριστες συμμαχικές κυβερνήσεις στο Λονδίνο, κατήγγειλαν επίσημα και με ακριβή στοιχεία τον μηχανισμό εξόντωσης, δηλώνοντας ότι θα εντοπίσουν και θα τιμωρήσουν τους δράστες, και χρησιμοποίησαν κάθε μέσο για να διαδώσουν αυτή τη δήλωση. Παρ' όλο που οι ναζί επέμεναν ότι η συμμαχική προπαγάνδα ψευδόταν και ότι οι Εβραίοι, στην πραγματικότητα, είχαν αναλάβει εργασία πριν τη μόνιμη επανεγκατάστασή τους «στα ανατολικά», οι ευρωπαϊκοί λαοί ήταν σε θέση να γνωρίζουν την αλήθεια.

Τα υπάρχοντα στοιχεία αποκαλύπτουν ότι δεν την γνώριζαν. Αν μη τι άλλο, ήταν -και είναι- δύσκολο να πιστέψει κανείς ότι ένα τόσο βάρβαρο και άσκοπο γεγονός μπορούσε να είναι πραγματικό. Οι φήμες ακούγονταν υπερβολικές ή γελοίες· οι ιστορίες που διηγούνταν οι αυτόπτες μάρτυρες έμοιαζαν μεμονωμένες υπερβολές, ίσως επινοημένες από τους τρομοκράτες παρτιζάνους. Ακόμη σημαντικότερο ήταν ότι, για όσους ανακάλυπταν ότι αποτελούσαν οι ίδιοι γρανάζια μιας καταστροφικής μηχανής, η αλήθεια ήταν ενοχλητική ή απαράδεκτη. Η αλήθεια μπορούσε να τους εξωθήσει να διαμαρτυρηθούν ή να αντισταθούν, θέτοντας έτσι τις οικογένειές τους στον κίνδυνο σκληρών γερμανικών αντιποίνων ή, στην καλύτερη περίπτωση, κινδυνεύοντας οι ίδιοι να χάσουν τη δουλειά τους και να υπονομεύσουν το μέλλον τους: το καλύτερο ήταν να αποφεύγει κανείς να διανοείται το αδιανόητο και να απορρίπτει την αλήθεια ως αδύνατη, να μην γνωρίζει πολλά ούτε να ψάχνει σε βάθος.

Όταν ο Ήντεν διάβασε την επίσημη συμμαχική καταγγελία στη Βουλή των Κοινοτήτων και τέθηκε το ερώτημα ποιος ήταν υπεύθυνος, ένας βουλευτής παρενέβη και είπε: «Όλο το γερμανικό έθνος». Σίγουρα υπήρχαν κάποιοι «αξιοσέβαστοι» Γερμανοί σε σημαντικές θέσεις, οι οποίοι κρυφά θεωρούσαν τους ναζί απεχθείς, γνώριζαν όμως για τις μεθόδους τους και δεν έκαναν τίποτε: άνθρωποι σαν τον Βαϊστσέκερ, τον επικεφαλής του γερμανικού Υπουργείου Εξωτερικών ή μερικοί από τους διευθυντές εταιρειών σαν την Krupp, τη Siemens ή την I.G. Farben, που απασχολούσαν Εβραίους σκλάβους. Αν δεν ήσαν οι ίδιοι φανατικοί αντισημίτες που ενέκριναν τα όσα είχαν υποπέσει στην αντίληψη τους, πίστευαν ωστόσο ότι ήταν μάταιη κάθε προσωπική αντίσταση ή διαμαρτυρία. Στρατιωτικοί, ιδιαίτερα επιτελικοί αξιωματικοί στα μετόπισθεν και σε μονάδες που μάχονταν κατά των παρτιζάνων, συνεργάζονταν στις μαζικές εκτελέσεις στην ανατολική και στη νοτιοανατολική Ευρώπη, και προσπαθούσαν να πείσουν τους εαυτούς τους ότι η εξόντωση των Εβραίων βοηθούσε στην

Digitized by 10uk1s

καταστολή της αντιγερμανικής αντίστασης. Είναι πιθανό, παρ' όλα αυτά, ο μέσος Γερμανός να ήταν πιο απληροφόρητος για το έργο της κυβέρνησής του από ό,τι οι λαοί των χωρών που καταπιέζονταν από αυτήν. Η ακρόαση των ραδιοφωνικών εκπομπών από το Λονδίνο δεν συνηθιζόταν στη Γερμανία όπως, φέρ' ειπείν, στην Ολλανδία, το Βέλγιο και τη Γαλλία. Η δυσπιστία προς τους Συμμάχους και η πίστη στην ακεραιότητα των γερμανικών αρχών ήταν πολύ πιο σταθερές στη Γερμανία από οπουδήποτε αλλού.

Ακόμη και σε χώρες των οποίων οι λαοί μισούσαν τους Γερμανούς, είτε ως συμμάχους είτε ως κατακτητές (ιδιότητες που έτειναν να εξισωθούν) ο περισσότερος κόσμος δεν καταλάβαινε τι συνέβαινε στους Εβραίους της Ευρώπης. Ακόμη και μεταξύ των Εβραίων, οι περισσότεροι είτε δεν γνώριζαν είτε αρνούνταν να επιτρέψουν στον εαυτό τους να γνωρίζει. Τον Αύγουστο του 1942, στο γκέτο της Βαρσοβίας, ένας ιστορικός που γνώρισε όλες τις πτυχές της διαδικασίας εξόντωσης στην Τρεμπλίνκα, εξηγούσε πώς, σε περιόδους έντασης στο παρελθόν, οι συλλογικοί φόβοι σάρωναν ολόκληρες κοινότητες χωρίς να υπάρχει πραγματικός λόγος. Και τον Σεπτέμβριο του 1943, στο γκέτο του Λοτζ, ο Γιακούμπ Ποζνάρισκι έγραφε στο ημερολόγιό του:

> Οι άνθρωποι υπερβάλλουν, ως συνήθως. Ακόμη κι αν έχουν γίνει ορισμένες καταχρήσεις σε κάποιες πόλεις, αυτό δεν σε κάνει να πιστέψεις ότι οι Εβραίοι δολοφονούνται μαζικά. Τουλάχιστον εγώ το αποκλείω.

Ακόμη και τον Μάρτιο του 1944, η Έντιθ Κλέμπιντερ που εκτοπίστηκε από τη Λυών στο Άουσβιτς, πίστευε «ότι πρόκειται απλώς για μεταφορά στη Γερμανία, για εργασία». Την είχαν επιλέξει για το στρατόπεδο εργασίας και επέζησε· τα παιδιά και οι ηλικιωμένοι συνταξιδιώτες της, μόλις έφτασαν εκεί δολοφονήθηκαν με αέρια και κάηκαν στα κρεματόρια.

Ιδιαίτερα στα κράτη που διατήρησαν κάποιο βαθμό ανεξαρτησίας, το Γ.Α.Α.Ρ. χρειάστηκε τη συνεργασία της τοπικής αστυνομίας και διοικητικών μηχανισμών: στη Βουλγαρία, τη Ρουμανία και τη Γαλλία, οι Γερμανοί δυσκολεύονταν να συλλάβουν τους Εβραίους που ήσαν από παλιά εγκατεστημένοι εκεί ή είχαν αφομοιωθεί από την κοινωνία, επειδή οι τοπικές αρχές δεν βοηθούσαν. Στην Ουγγαρία, όπου έγιναν οι τελευταίες μεγάλες μαζικές συλλήψεις, η διαδικασία εξόντωσης καθυστέρησε μέχρι το 1944 όταν, με τον Κόκκινο Στρατό να πλησιάζει, οι Γερμανοί πήραν τον έλεγχο και με απειλές κατάφεραν τους Ούγγρους να συναινέσουν. Στην Ολλανδία οι διοικητικές υπηρεσίες και η αστυνομία έκαναν γενικώς ό,τι τους έλεγαν. Στο Βέλγιο, απείθαρχοι αξιωματούχοι έσωσαν πολλούς Εβραίους, παρ' όλο που οι τελευταίοι ήταν κατά κύριο λόγο ξένοι και ευάλωτοι. Στην Ιταλία και στις υπό ιταλική κατοχή περιοχές, οι Εβραίοι ήσαν ασφαλείς μέχρις ότου ανέλαβαν οι Γερμανοί ή επέβαλαν ένα νεοφασιστικό καθεστώς (με επικεφαλής ένα Μουσολίνι-μαριονέτα). το οποίο συγκρότησε δικές του ομάδες θανάτου. Ήσαν συνειδητοί συνεργοί στο έγκλημα, όλοι εκείνοι οι μη Γερμανοί που επάνδρωναν τα εκτελεστικά όργανα; Οι ελάχιστοι υψηλά ιστάμενοι, φανατικοί φιλοναζιστές δωσίλογοι -σαν τον Νταρνάν, τον επικεφαλής της πολιτοφυλακής του Βισύ. που βοηθούσε τους Γερμανούς όταν δεν το έκανε η τακτική γαλλική αστυνομία- μάθαιναν πιθανώς τα νέα από τους Γερμανούς φίλους τους· άλλοι μη Γερμανοί, ειδικά όσοι διέθεταν υψηλό κύρος, δεν έμπαιναν στον κόπο να πληροφορηθούν και ανάμεσα στους υφιστάμενούς τους που πραγματοποιούσαν τις εκτοπίσεις, λίγοι πίστευαν ότι έστελναν τους Εβραίους κατευθείαν στον θάνατο.

Η τοπική αστυνομία πολλές φορές αποδεικνυόταν βάναυση· λιγότερο η γαλλική, περισσότερο η ουγγρική αστυνομία, για παράδειγμα. Μερικοί ήσαν τραμπούκοι λόγω χαρακτήρα, άλλοι αντιδρούσαν άγρια στις διαμαρτυρίες των Εβραίων ή στην απροθυμία τους να συμμορφωθούν - κι αυτό γιατί έτσι σκορπούσαν αμφιβολίες πάνω στη δική τους αυτο-αθωωτική πεποίθηση ότι κανένας δεν σκόπευε σοβαρά να βλάψει όλους εκείνους

Digitized by 10uk1s

τους ανθρώπους τους οποίους οι ίδιοι είχαν πετάξει έξω από τα σπίτια τους ή είχαν στοιβάξει σε βαγόνια.

Λίγοι αντιλαμβάνονταν στην ολότητά της την φρίκη της «τελικής λύσης»· εν τούτοις, και μόνο τα εμφανή γεγονότα ήταν συγκλονιστικά: γρήγορες και βίαιες ενέργειες, εμπορικά βαγόνια ασφυκτικά φορτωμένα με θύματα που μεταφέρονταν στο άγνωστο, στο έλεος υστερικών διωκτών. Οι συνειδητοί συνεργοί στο έγκλημα υπήρξαν πολλοί, αλλά ακόμη και το '43 και το '44 -επειδή τότε οι Γερμανοί χτένιζαν την Ευρώπη για εργάτες, που θα εκτόπιζαν στη Γερμανία-ίσως είχαν πείσει τον εαυτό τους ότι οι Γερμανοί ήθελαν τους Εβραίους για δουλειά και όχι νεκρούς. Ο Ναύαρχος Χόρτυ, αντιβασιλέας της Ουγγαρίας, διαβεβαίωσε έναν ανήσυχο Ούγγρο επίσκοπο τον Απρίλιο του 1944 ότι

> απαιτείται από την Ουγγαρία ένας μεγάλος αριθμός ατόμων για καταναγκαστική εργασία [...] Μερικές εκατοντάδες χιλιάδες Εβραίοι θα φύγουν με αυτό τον τρόπο, αλλά δεν πρόκειται να πειραχτεί ούτε μια τρίχα από το κεφάλι τους, ακριβώς όπως συμβαίνει με τις εκατοντάδες χιλιάδες Ούγγρων εργατών που δουλεύουν στη Γερμανία.

Στους αμέσως επόμενους τρεις μήνες οι Γερμανοί δηλητηρίασαν με αέρια 400.000 Εβραίους από την Ουγγαρία. Αστυνομικοί που αναρωτιόνταν γιατί έπρεπε να εκτοπίζουν μωρά και γριές γυναίκες «για εργασία», έπαιρναν την καθησυχαστική απάντηση ότι η «εμπειρία» είχε δείξει ότι «η προθυμία των Εβραίων να εργαστούν μειώνεται όταν αποχωρίζονται τις οικογένειές τους».

Οι πιο αμφιλεγόμενοι απ' όλους ήσαν οι Εβραίοι συνεργοί στην «τελική λύση». Το ταλέντο των ναζί στη διαφθορά συνειδήσεων έφερνε αποτελέσματα: Εβραίοι κατασκόπευαν άλλους Εβραίους, κατέδιδαν κρυμμένους Εβραίους, κυνηγούσαν Εβραίους - με την πάντοτε αναξιόπιστη υπόσχεση της προνομιακής εξαίρεσης από την εκτόπιση. Προσεκτικά, για την ομαλή εξέλιξη της τελικής λύσης, οι ναζί χρησιμοποιούσαν Εβραίους ως αρχηγούς, και οπουδήποτε πήγαιναν ίδρυαν εβραϊκά «συμβούλια» για την καταγραφή, τη συγκέντρωση, την οργάνωση και τον εφησυχασμό των Εβραίων. Οι Γερμανοί καθυστερούσαν την εκτόπιση αυτών των Εβραίων αξιωματούχων, τους επέτρεπαν να επιλέγουν και άλλους που θα έπαιρναν αναβολή και τους έδιναν ελπίδες ότι θα τους απάλλασσαν μόνιμα. Οι Εβραίοι «σύμβουλοι» ή «πρεσβύτεροι» συνεργάζονταν επίσης για ανιδιοτελείς λόγους. Πίστευαν ότι η πειθαρχημένη συμμόρφωση στις γερμανικές επιθυμίες ήταν η μοναδική ελπίδα για την επιβίωση των κοινοτήτων τους. Παρ' όλο που αυτοί οι εξέχοντες Εβραίοι συχνά γνώριζαν πολύ καλά τις πραγματικότητες της «τελικής λύσης», δεν έβλεπαν καμία ελπίδα στην αντίσταση ή στη διαφυγή· γι' αυτούς κάθε αντίσταση δεν θα επέφερε παρά μόνο άμεσα δεινά αντί για την αναβολή μιας μοιραίας κατάληξης που ίσως τελικά μπορούσε να αποφευχθεί. Οι Γερμανοί ενθάρρυναν αυτές τις φαντασιώσεις, τις τόσο βολικές για τα σχέδιά τους, παπαγαλίζοντας ενίοτε παρηγορητικές κι απατηλές κουβέντες. Στις 31 Μαρτίου 1944. ο Άιχμαν δήλωσε στο κεντρικό Ουγγρικό Εβραϊκό Συμβούλιο, το οποίο είχε δημιουργήσει ο ίδιος λίγες μέρες πριν ως μια απόφυση της γερμανικής στρατιωτικής κατοχής στην Ουγγαρία, ότι «αν οι Εβραίοι τηρούσαν σωστή στάση, τίποτε κακό δεν θα τους συνέβαινε... Μετά τον πόλεμο οι Εβραίοι θα ήταν ελεύθεροι να κάνουν ό,τι ήθελαν». Οι Εβραίοι σύμβουλοι μετέφεραν αυτό το μήνυμα στις εβραϊκές κοινότητες οι οποίες, ύστερα απ' αυτό, άκουσαν με δυσπιστία τις προειδοποιήσεις ενός μικρού αριθμού Εβραίων αντιστασιακών από άλλες περιοχές. Τα μέλη των εβραϊκών συμβουλίων πίστευαν ότι ενεργούσαν για το καλό όλων· στην πράξη, βοηθούσαν τους Γερμανούς. Ο Άνταμ Τσερνιακόφ, επικεφαλής του Εβραϊκού Συμβουλίου στο γκέτο της Βαρσοβίας, αυτοκτόνησε όταν κατάλαβε την αλήθεια. Στο Βέλγιο, οι αντιναζιστές αντιστασιακοί επιτέθηκαν στο Εβραϊκό Συμβούλιο, έκαψαν τον κατάλογο που διέθετε και σκότωσαν τον Εβραίο

Digitized by 10uk1s

αξιωματούχο και υπεύθυνο επιλογής Εβραίων για τις ομάδες «εργασίας». Και οι δύο άνδρες υπήρξαν θύματα των ναζιστικών μεθόδων διαφθοράς και εξαπάτησης.

Πόσοι από εκείνους που δεν είχαν εμπλακεί στη δολοφονία των Εβραίων προσπάθησαν να βοηθήσουν τα θύματα; Το ερώτημα εγείρει πικρές διαμάχες για τη μοίρα της εβραϊκής κοινότητας της προπολεμικής Πολωνίας - της μεγαλύτερης στον κόσμο. Μερικοί συγγραφείς επιμένουν ότι οι μη Εβραίοι Πολωνοί γενικά ήταν αντισημίτες και απρόθυμοι να βοηθήσουν τους Εβραίους, και μάλιστα ότι βοηθούσαν τους Γερμανούς να συλλάβουν Εβραίους που προσπαθούσαν να διαφύγουν ή που κρύβονταν. Άλλοι επισημαίνουν τους πρωτοφανείς κινδύνους που είχαν να αντιμετωπίσουν οι Πολωνοί αν βοηθούσαν τους Εβραίους (οι Γερμανοί δεν δίσταζαν να εκτελούν ολόκληρες οικογένειες ή να καταστρέφουν ολόκληρα χωριά στα οποία ανακάλυπταν κρυμμένους Εβραίους) και υπογραμμίζουν τη βοήθεια που παρείχε η Στρατιά Εσωτερικού και η Ζεγκότα -η οργάνωση βοηθείας για τους Εβραίους- την οποία χρηματοδοτούσε η Ντελεγκατούρα -οι πράκτορες της πολωνικής κυβέρνησης του Λονδίνου- καθώς και το έργο της Ντελεγκατούρα που στάθηκε αρωγός με τη διανομή εβραϊκής οικονομικής βοήθειας από το εξωτερικό. Πιθανώς να βοηθήθηκαν περίπου 12.000 Εβραίοι. Οι περισσότεροι Πολωνοεβραίοι μιλούσαν Yiddish[13] ως πρώτη γλώσσα, κι έτσι οι διώκτες τους μπορούσαν εύκολα να τους ξεχωρίσουν. Η διαφυγή πρόσφερε περισσότερες ελπίδες στους εκπολωνισμένους Εβραίους της μεσαίας τάξης. Στην επαρχία, πολλοί χωρικοί φθονούσαν και εχθρεύονταν τους Εβραίους μικρέμπορους και τεχνίτες - όσο φτωχοί και να ήσαν οι τελευταίοι. Και μεταξύ των Πολωνών δεξιών εθνικιστών, ο αντισημιτισμός, ενισχυμένος από την πεποίθηση ότι οι Εβραίοι υποστήριζαν την κομμουνιστική Ρωσία, έπαιρνε ακραίες μορφές. Η Πολωνική Στρατιά Εσωτερικού προσπαθούσε να διατηρήσει το στρατιωτικό της δυναμικό για την πολιτικά κρίσιμη στιγμή της γερμανικής υποχώρησης, και γι' αυτό έδειξε απρόθυμη να ξεκινήσει πρόωρα μια ένοπλη αντίσταση που θα βοηθούσε τους Εβραίους να διαφύγουν στη Σερβία και στην Κροατία, και στη δυτική Σοβιετική Ένωση.

Αλλού παρουσιάζονται λιγότερες διαφωνίες ως προς τα γεγονότα. Σε μερικές χώρες οι κυβερνήσεις και οι πληθυσμοί ενδιαφέρθηκαν να προστατέψουν τους επί μακρόν συμπατριώτες τους Εβραίους που μοιράζονταν μαζί τους την ίδια γλώσσα και κουλτούρα· αλλά φάνηκαν λιγότερο πρόθυμοι να εμποδίσουν τα σχέδια των Γερμανών για τους νεοφερμένους Εβραίους ή Εβραίους που ζούσαν σε περιοχές που μόλις πρόσφατα είχαν αποκτηθεί ή επανακτηθεί. Έτσι οι ρουμανικές και βουλγαρικές κυβερνήσεις εκτόπιζαν τους Εβραίους από εδάφη που μόλις είχαν κατακτήσει ή ανακτήσει, αλλά αρνούνταν να παραδώσουν Εβραίους που κατοικούσαν στις παλιές τους επικράτειες· ενώ η γαλλική κυβέρνηση του Βισύ βοηθούσε τους Γερμανούς να εκτοπίζουν απάτριδες ή μη Γάλλους Εβραίους, εμποδίζοντας όμως την απέλαση των Γαλλοεβραίων. Ακόμη και στην ίδια τη Γερμανία, οι «προνομιούχοι Εβραίοι» (οι παντρεμένοι με μη Εβραίους) ήταν πιο ασφαλείς, ακόμη και σε σχέση με τους Εβραίους που κατοικούσαν σε μέρη όπου τα Ες-Ες έμπαιναν λιγότερο στον κόπο να τους καταδιώξουν και με τις διασυνδέσεις τους βοηθούσαν τους διωκόμενους Γερμανοεβραίους, οι οποίοι συχνά δεν ξεχώριζαν από τους άλλους Γερμανούς. Τα ενεργά αντιστασιακά κινήματα βοήθησαν τους Εβραίους να επιβιώσουν. Η Βελγική Αντίσταση υπήρξε αποτελεσματικότερη στα κρίσιμα χρόνια σε σύγκριση με την Ολλανδική (στην Ολλανδία η επιτυχημένη γερμανική αντικατασκοπεία αποδυνάμωσε την αντίσταση) και οργάνωνε καταφύγια για τους Εβραίους. Έτσι, στην Ολλανδία, μολονότι προσφέρθηκαν από ένα φιλικά διακείμενο πληθυσμό κρησφύγετα σε 40.000 Εβραίους, μόνο οι μισοί επέζησαν για να δουν την απελευθέρωση. Εκεί, επίσης, η τοπική διοίκηση

[13] Γλώσσα των κεντροευρωπαίων Εβραίων που είχε ως βάση μια μίξη γερμανικών και πολωνικών, αλλά γραφόταν με ιουδαϊκούς χαρακτήρες. (Σ.τ.Ε.)

Digitized by 10uk1s

ήταν υποχείρια των ναζί κυβερνητών κατά τρόπο πιο αποτελεσματικό απ' ό,τι στο Βέλγιο, όπου κυβερνούσε ο γερμανικός στρατός. Η Βελγική Αντίσταση βοήθησε τους Εβραίους να αντισταθούν στις μεθοδεύσεις του εβραϊκού συμβουλίου, που συνεργαζόταν με τους Γερμανούς. Στη Γαλλία, επίσης, τα ενεργά αντιστασιακά κινήματα βοήθησαν Εβραίους να αποφύγουν τη σύλληψη από τα Ες-Ες ή από την πολιτοφυλακή του Βισύ, το 1943 και το 1944. Στην Ολλανδία, στο Βέλγιο, στη Γαλλία και στην Ιταλία, κληρικοί, καθολικοί και προτεστάντες, συχνά βοηθούσαν στη διάσωση, κρύβοντας Εβραίους και χρησιμοποιώντας την επιρροή τους σε κυβερνήσεις. Η από άμβωνος καταγγελία της αντισημιτικής βιαιότητας βοηθάει να εξηγηθεί το γεγονός ότι η κυβέρνηση του Βισύ αποσύρθηκε τον Σεπτέμβριο του 1942 από την πλήρη συνεργασία με τους Γερμανούς. Στη Σλοβακία και στην Ουγγαρία, η παρέμβαση των εκπροσώπων του Βατικανού έπεισε τους επικεφαλής των κυβερνήσεων - πολύ καθυστερημένα και στις δύο περιπτώσεις- να σταματήσουν τις εκτοπίσεις. Γενικώς, οι Ιταλοί και οι Δανοί εμφάνισαν την καλύτερη εικόνα: η Δανική Αντίσταση, με την ανοχή της δανικής αστυνομίας, έσωσε σχεδόν όλους τους Εβραίους της Δανίας, στέλνοντάς τους στη Σουηδία. Η ιταλική κυβέρνηση, έχοντας το προνόμιο να είναι η κύρια σύμμαχος της Γερμανίας στην Ευρώπη, το χρησιμοποίησε για να περιοριστεί μόνο σε απολύσεις Εβραίων από κυβερνητικές θέσεις και άλλα παρόμοια μέτρα, και αρνήθηκε να παραδώσει στους Γερμανούς οποιουσδήποτε Εβραίους από την Ιταλία ή από ιταλικές ζώνες κατοχής· μάλιστα ο ιταλικός στρατός χρησιμοποίησε μερικές φορές και βία για να εμποδίσει τα Ες-Ες να αρπάξουν τη λεία τους. Όταν η Ιταλία βγήκε από τον πόλεμο, οι Γερμανοί εγκατέστησαν ένα δρακόντειο καθεστώς στρατιωτικής κατοχής. Τότε τα Ες-Ες και οι συνεργάτες τους Ιταλοί φασίστες που στήριζαν την καινούργια, γερμανικής έμπνευσης, κυβέρνηση-μαριονέτα του Μουσολίνι, ανακάλυψαν ότι η ιταλική αστυνομία ήταν εντελώς αναξιόπιστη σε ό,τι αφορούσε τις αντισημιτικές τους οδηγίες. Οι περισσότεροι Ιταλοί, όταν μπορούσαν να επιλέξουν, βοηθούσαν τους Εβραίους και όχι τους διώκτες τους.

Στην Ευρώπη συνολικά, μόνο μια μειονότητα, ενίοτε μια μικρή μειονότητα, βοηθούσε τους Εβραίους, αλλά ακόμη και στην Αυστρία και τη Γερμανία, η αδιαφορία για την τύχη τους δεν ήταν ολοκληρωτική. Σ' αυτό τον όλεθρο, λίγοι στάθηκαν ήρωες και λίγοι απολύτως αχρείοι: οι περισσότεροι άνδρες και οι περισσότερες γυναίκες, μέσα στη θύελλα του πολέμου, φρόντιζαν τους εαυτούς τους και τα κοντινά τους πρόσωπα. Δυστυχώς οι Γερμανοί είχαν δώσει την εξουσία σε μοχθηρούς ανθρώπους, και τους παρέδωσαν τον έλεγχο των ικανότερων ενόπλων δυνάμεων που υπήρξαν ποτέ. Πήραν την εξουσία άτομα ικανά να επιδείξουν το μέγεθος των συμφορών που μπορεί να μηχανευτεί μια ανήθικη κυβέρνηση, ακόμη και στις υποτιθέμενες φωτισμένες κοινωνίες.

Οι ιστορικοί έχουν διευρύνει ακόμη περισσότερο τον δημόσιο διάλογο γύρω από τις ευθύνες που υπάρχουν γι' αυτά τα εγκλήματα. Δύο μελετητές (οι Μπ. Βάσερσταϊν και Ντ. Σ. Γουάιμαν) έχουν δημοσιεύσει κριτικές καλά τεκμηριωμένες και με άριστη επιχειρηματολογία, για τη στάση που τήρησαν απέναντι στην εξόντωση των Εβραίων της Ευρώπης η βρετανική κυβέρνηση και τα άτομα «που πέρασαν στην άλλη πλευρά», καθώς και για την «Εγκατάλειψη των Εβραίων» από τις Ηνωμένες Πολιτείες. Πόσα γνώριζαν οι Βρετανοί και οι Αμερικανοί; Τους αναλογεί μερίδιο ευθύνης; Μετά το καλοκαίρι του 1942 οι πληροφορίες υπήρχαν· και τον Δεκέμβριο του 1942 είχαν γνωστοποιηθεί και επίσημα. Από το καλοκαίρι του 1944 ο καθένας μπορούσε να γνωρίζει όλες τις λεπτομέρειες για το Άουσβιτς. Όμως, στην κατεχόμενη Ευρώπη, η «γνώση» ήταν μια απροσδιόριστη έννοια. Πολλοί έλαβαν γνώση για τα γερμανικά αίσχη και σύντομα τα ξέχασαν, καθώς η απιθανότητά τους ανανέωνε τη δυσπιστία και καθώς ο πόλεμος συνεχιζόταν άγριος και οι ειδήσεις δεν έπαυαν να αναγγέλλουν θανάτους και δεινά, δημιουργώντας μια πόρωση απαραίτητη για να μπορέσει ν' αντέξει τόσα ο νους. Η ευαισθησία περιοριζόταν στους φίλους και συγγενείς, και για τους Βρετανούς και τους Αμερικανούς, τα λουτρά αίματος στην Ανατολική Ευρώπη αποτελούσαν απόμακρες φρικαλεότητες, που εύκολα δραπέτευαν

Digitized by 10uk1s

από τον νου. Δεν επρόκειτο για αντισημιτική αδιαφορία απέναντι στους Εβραίους· απλώς η προσοχή ήταν στραμμένη σε θανάτους και κινδύνους πιο κοντινούς και προσωπικούς. Η πασίγνωστη σφαγή των Πολωνών αξιωματικών στο Κατύν, αντικείμενο έντονης λογομαχίας μεταξύ των Συμμάχων, δεν συνάντησε περισσότερη ή λιγότερη «αδιαφορία» στη Δύση από όση οι ειδήσεις για την ανακάλυψη των ατέλειωτων σειρών δολοφονημένων Εβραίων στη Ρωσία και στην Πολωνία. Οι βρετανικές και οι αμερικανικές αρχές δεν έδωσαν ιδιαίτερη έμφαση στην πληροφόρηση του κοινού σχετικά με τη μοίρα των Εβραίων, καθώς αρνούνταν να μιμηθούν τη ναζιστική πρακτική και να ξεχωρίσουν τους Εβραίους ως φυλετικά διαφορετικούς από τις κοινωνίες στις οποίες ζούσαν, συγκαλύπτοντας έτσι τη μοναδικότητα της εβραϊκής μοίρας στην γερμανοκρατούμενη Ευρώπη. Η Διασυμμαχική Διακήρυξη της Μόσχας του 1943, απειλούσε τους εγκληματίες πολέμου ότι θα κριθούν «από τους λαούς σε βάρος των οποίων εγκληματούν», μη αναφέροντας διόλου τους Εβραίους στον κατάλογο αυτών των λαών. Οι συμμαχικές κυβερνήσεις έδιναν, με αυτόν τον τρόπο, την εντύπωση στους λαούς τους ότι οι Γερμανοί σκότωναν αδιακρίτως -πράγμα που απέκρυπτε την μανιακή εμμονή των Γερμανών στην εξόντωση των Εβραίων, με την οποία, αν εξαιρέσουμε τους Τσιγγάνους, δεν μπορεί να παραβληθεί ούτε η εγκληματική μεταχείριση των μη Εβραίων Πολωνών και Ρώσων από τους Γερμανούς.

Ο βρετανικός και ο αμερικανικός λαός πίστευαν ότι οι ίδιοι και οι κυβερνήσεις τους έκαναν ό,τι καλύτερο για να σταματήσουν τις γερμανικές δολοφονίες. Αυτοί οι λαοί δεν αισθάνονται με κανένα τρόπο υπεύθυνοι για τη μοίρα των Εβραίων της Ευρώπης. Τα όσα πληροφορήθηκαν για τις γερμανικές δραστηριότητες, έβγαλαν εκτός μόδας τον προπολεμικό αντισημιτισμό τους, και ό,τι απέμενε ακόμη απ' αυτόν δεν μπορούσε να προκαλέσει την αδιαφορία για τις μαζικές δολοφονίες. Ίσως, όμως, η βρετανική και η αμερικανική κυβέρνηση να έκαναν λιγότερα από όσα θα μπορούσαν να έχουν κάνει. Οι δύο κυβερνήσεις πίστευαν ότι έπρεπε να καταστρέψουν το ναζιστικό καθεστώς το γρηγορότερο δυνατόν, και ότι προφανώς αυτός ήταν ο καλύτερος τρόπος να σταματήσουν οι δολοφονίες από τους Γερμανούς και τους υποτακτικούς τους. Θα μπορούσαν, άραγε, να έχουν μειώσει τον αριθμό των θυμάτων των ναζί χωρίς να παρατείνουν τον πόλεμο; Υπήρχαν τρόποι με τους οποίους θα μπορούσε να έχει γίνει αυτό. Κατά πάσα πιθανότητα θα μπορούσαν να έχουν σώσει μερικούς από τους Εβραίους που τελικά βρήκαν το θάνατο - πάντως όχι πολλούς. Οι Γερμανοί ξεκίνησαν την «τελική λύση» κάποια στιγμή στο δεύτερο εξάμηνο του 1941. Το βέβαιο είναι ότι η απροθυμία των κυβερνήσεων και των λαών των ΗΠΑ και της Βρετανικής Αυτοκρατορίας να δεχτούν πρόσφυγες από τη Γερμανία, την Πολωνία, την Αυστρία και την Τσεχοσλοβακία στη δεκαετία του 1930 και στα πρώτα χρόνια του πολέμου, συνέβαλε στον θάνατο δεκάδων χιλιάδων· όμως τον καιρό εκείνο, οι Βρετανοί και οι Αμερικανοί πίστευαν ότι. στη χειρότερη περίπτωση, τους καταδίκαζαν σε συστηματικό διωγμό, αλλά όχι σε θάνατο. Μόνο το 1941 έγιναν οι Αμερικανοβρετανοί πιθανοί συνεργοί στο έγκλημα. Από εκεί και πέρα, όλα τα μελοδραματικά σχέδια διάσωσης ήσαν αυταπάτες.

Στα τέλη του 1942, ο στρατάρχης Αντονέσκου, ο Ρουμάνος κυβερνήτης, πρότεινε να επιτραπεί σε έναν αριθμό έως και 80.000 Εβραίων να μεταναστεύσουν στην Παλαιστίνη, αφού πρώτα πλήρωνε ο καθένας τους ένα σεβαστό ποσό. Το σχέδιο πυροδότησε ακόμη ένα επεισόδιο της συνεχούς αγγλοαμερικανικής διαμάχης, όπου ο καθένας υποστήριζε ότι ο άλλος μπορούσε να δεχτεί περισσότερους πρόσφυγες. Οι Βρετανοί επέμεναν ότι το Ηνωμένο Βασίλειο είχε ελλείψεις σε τρόφιμα και στέγη, και -με λιγότερη πειστικότητα- ότι η Αυτοκρατορία ήδη έπασχε από υπερπληθυσμό· οι Βρετανοί αξιωματούχοι του Υπουργείου Εξωτερικών και Αποικιών πάνω απ' όλα φοβούνταν ότι οι Αμερικανοί θα επέμεναν να εγκατασταθούν οι Εβραίοι στην υπό βρετανικό έλεγχο Παλαιστίνη. Οι περισσότεροι Βρετανοί στρατιωτικοί και τα διοικητικά στελέχη φοβούνταν ότι αυτό θα προκαλούσε μια αναζωπύρωση των προπολεμικών αραβικών εξεγέρσεων κατά της εβραϊκής μετανάστευσης, και ανησυχούσαν για το μέλλον της βρετανικής επιρροής στην

Digitized by 10uk1s

αραβική Μέση Ανατολή. Από την πλευρά τους, οι Αμερικανοί αξιωματούχοι έτρεμαν την εχθρική αντίδραση του Κογκρέσου σε οτιδήποτε θα συνιστούσε απειλή για τους μεταναστευτικούς νόμους.

Οι Αμερικανοί και -πιο εμφατικά- οι Βρετανοί αξιωματούχοι εξέφρασαν ανησυχίες ότι ο Χίτλερ και οι δυνάμεις του Άξονα στην ουσία έλεγαν, «πάρτε αυτούς τους ανθρώπους από τα πόδια μας αλλιώς θα τους σκοτώσουμε», και ότι η απειλή θα επεκτεινόταν σε εκατομμύρια πολίτες. Εβραίους και μη. Ούτε οι Βρετανοί ούτε οι Αμερικανοί επεξεργάστηκαν κάποιο σχέδιο. Στη Συνδιάσκεψη των Βερμούδων, την άνοιξη του 1943, συμμερίστηκαν ο ένας τις δυσκολίες του άλλου και συμφώνησαν, ορθώς, ότι τα πλοία τους δεν επαρκούσαν. Ευτυχώς, η ρουμανική κυβέρνηση είχε αποφασίσει, ούτως ή άλλως, να απορρίψει τα γερμανικά αιτήματα και να σταματήσει την εκτόπιση των Εβραίων, και έτσι οι συμμαχικοί δισταγμοί δεν προκάλεσαν περισσότερα θύματα. Το 1944, η «προσφορά» του Ούγγρου Ναυάρχου Χόρτυ να επιτρέψει τη μετανάστευση 7.800 Εβραίων -μια προσφορά που έγινε ταυτόχρονα με την εντολή του να πάψουν οι εκτοπίσεις από την Ουγγαρία, που ζητούσε ο Άιχμαν- προκάλεσε ανησυχία στο Λονδίνο, σχετικά με τον τόπο όπου θα μπορούσαν να εγκαταστήσουν τους απελευθερωμένους Εβραίους. Ο δισταγμός των Βρετανών δεν έβλαψε κανέναν, μιας και ο Χίτλερ, προκειμένου να δείξει ανοχή στην προσφορά του Χόρτυ, είχε θέσει ως όρο να εφαρμοστεί η τελική λύση στους υπόλοιπους Ουγγροεβραίους.

Η πιο συνταρακτική πρόταση -την οποία μεταβίβασε στους δυτικούς Συμμάχους ο Τζόελ Μπραντ, ένας Ουγγροεβραίος που χρησιμοποίησαν τα Ες-Ες ως απεσταλμένο τους- ήταν χιμαιρική. Επρόκειτο για την «προσφορά» του Άιχμαν να απελευθερώσει ένα εκατομμύριο Εβραίους. Αρχικά, ίσως να είχε σχεδιαστεί για να καθησυχάσει τους Ουγγροεβραίους, των οποίων την εκτόπιση προετοίμαζε τότε ο Άιχμαν. Εξελίχθηκε σε μια αδέξια προσπάθεια διάσπασης της αντιγερμανικής συμμαχίας, καθώς ζητούσε από τους Αγγλοαμερικανούς την προμήθεια σπανίων μετάλλων και 10.000 φορτηγών που θα χρησιμοποιούνταν μόνον εναντίον του Κόκκινου Στρατού. Οι Βρετανοί ματαίωσαν αυτή την προσπάθεια των Γερμανών να αποσπάσουν μια γερμανική νίκη από τα σαγόνια της ήττας, και ενημέρωσαν αμέσως τους Ρώσους ώστε να προλάβουν τυχόν υποψίες τους, σε περίπτωση που μάθαιναν για την γερμανική προσφορά.

Με μία εξαίρεση (δηλαδή μια επιτυχημένη εισβολή στη Γαλλία το 1943) το να καταβάλουν οι Αμερικανοβρετανοί μεγαλύτερες προσπάθειες θα μπορούσε να έχει μόνο περιορισμένα αποτελέσματα· όμως, έστω και περιορισμένη, η σωτηρία ανθρώπινων ζωών οπωσδήποτε άξιζε τον κόπο. Η Βρετανία και οι ΗΠΑ θα μπορούσαν εξ αρχής να ενθαρρύνουν περισσότερο τους ουδέτερους (την Ισπανία, τη Σουηδία, την Ελβετία και την Τουρκία) να δέχονται Εβραίους φυγάδες, διαβεβαιώνοντάς τους ότι δεν θα τους επιφόρτιζαν με τη μόνιμη στέγασή τους. Κατ' αρχήν, όμως, αυτές οι χώρες έπρεπε να νιώσουν πως δεν κινδυνεύουν από γερμανική εισβολή. Κι όταν πια φάνηκε καθαρά, τέλη του '43, ότι οι Σύμμαχοι θα κέρδιζαν τον πόλεμο, οι περισσότεροι Εβραίοι ήσαν ήδη νεκροί. Μια υπόσχεση όλων των Συμμάχων ότι θα βοηθούσαν τους Εβραίους πρόσφυγες να επιστρέψουν στις χώρες καταγωγής τους, εμποδίστηκε εξ αιτίας του ότι η Σοβιετική Ένωση δεν μπόρεσε να συμφωνήσει με την πολωνική κυβέρνηση, πού τελείωνε η Πολωνία και πού άρχιζε η Σοβιετική Ένωση· πάντως στα τελευταία χρόνια του πολέμου, οι Αγγλοαμερικανοί έπεισαν τα ουδέτερα κράτη να μετριάσουν τους συνοριακούς ελέγχους, δίνοντας έτσι τη δυνατότητα σε μερικούς Εβραίους να επιζήσουν.

Η χαμένη ευκαιρία να σωθεί ένας μεγάλος αριθμός Εβραίων, όπως φαίνεται από σημερινά στοιχεία, ήταν ο βομβαρδισμός του Άουσβιτς ο οποίος δεν έγινε. Αντί για επιθέσεις σε σιδηροδρόμους που οδηγούσαν στο κέντρο εξόντωσης, οι οποίες θα ήσαν ανώφελες, μια

Digitized by 10uk1s

επίθεση στις ίδιες τις εγκαταστάσεις θανάτου. Το καλοκαίρι του 1944 η 15η Αμερικανική Αεροπορική Δύναμη, που είχε τη βάση της στην Ιταλία, μπορούσε να προσεγγίσει τον στόχο. Δεν ήταν σίγουρο αν θα κατάφερνε να καταστρέψει τις εγκαταστάσεις και, αν αυτό γινόταν, δεν γνωρίζουμε κατά πόσον οι Γερμανοί θα μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν άλλες μεθόδους ή άλλους χώρους, αλλά άξιζε τον κόπο να το επιχειρήσουν. Το γεγονός ότι η ιδέα απορρίφθηκε από το Υπουργείο Πολέμου των ΗΠΑ έδειξε πώς, σε έναν πόλεμο γεμάτο εντάσεις, μια τέτοια αλλαγή στην στρατηγική που εφαρμοζόταν μπορούσε να πραγματοποιηθεί μόνο με την άμεση παρέμβαση των ανώτατων στρατιωτικών αρχών - του ίδιου του Προέδρου και του αμερικανικού γενικού επιτελείου. Ο Τσώρτσιλ, ενώ θα μπορούσε να τους υποβάλει την πρόταση, αντ' αυτού μεταβίβασε το θέμα στους υφισταμένους του, οι οποίοι το προσάρμοσαν στις δικές τους παγιωμένες υπηρεσιακές πρακτικές, και τελικά η πρόταση θάφτηκε. Στις ΗΠΑ ο Ρούσβελτ είχε συστήσει μια "Επιτροπή Προσφύγων Πολέμου" στην οποία είχε εκχωρήσει πολλές αρμοδιότητες, και απασχολημένος καθώς ήταν με τις προετοιμασίες κρίσιμων επιχειρήσεων και στα δύο ημισφαίρια, άφησε την Επιτροπή να ασχοληθεί με τη διάσωση των Εβραίων. Στην πράξη όμως η Επιτροπή, χωρίς την άμεση παρέμβαση του Προέδρου, το μόνο που μπορούσε ήταν να αποσπάσει βιαστικές και απαξιωτικές απαντήσεις από τους στρατιωτικούς που σχεδίαζαν τις επιχειρήσεις. Είναι παραπλανητικό να αποδίδουμε τη συμμαχική αδράνεια στην αδιαφορία: οι υψηλά ιστάμενοι είχαν ως πρώτιστη έγνοια να κερδίσουν τον πόλεμο και να οργανώσουν την ειρήνη˙ και οι υφιστάμενοί τους αφέθηκαν μόνοι, αφέθηκαν, δηλαδή, να υπερασπιστούν το έργο των υπηρεσιών τους. Και κάνοντας αυτό, είναι αλήθεια, κάποτε επικαλούνταν την πρωταρχική σπουδαιότητα των μεμονωμένων υπηρεσιακών τους υποθέσεων - κάτι που σήμερα μοιάζει απεχθές και ενίοτε αντισημιτικό: η φαντασία τους ήταν περιορισμένη από τις παρωπίδες που τους είχαν φορέσει εκείνοι που διέθεταν ευρύτερο οπτικό πεδίο ως προς την πορεία των γεγονότων.

Η μοίρα των Εβραίων της Ευρώπης έχει διαβρώσει αμετάκλητα τον αυτοσεβασμό και την αυτοπεποίθηση των ανθρώπων. Οι ναζί δολοφόνοι κατάφεραν, με τον τρόμο, την εξαπάτηση, τη δωροδοκία ή την προσφυγή στον αντισημιτισμό, να κερδίσουν τη συνεργασία ή την παθητική συνεργία μεγάλων τμημάτων των ποικίλων ευρωπαϊκών κοινωνιών, όπου λίγοι μεν είχαν αντιληφθεί στην ολότητά της την βαρβαρότητα των ναζιστικών ενεργειών, όλοι όμως γνώριζαν ότι εκτόπιση σήμαινε, στην καλύτερη περίπτωση, κατεστραμμένες ζωές και διαλυμένες οικογένειες και, στη χειρότερη, υποδούλωση και αργά ή γρήγορα, θάνατο. Οι ναζί έφεραν στην επιφάνεια την τάση για υπεκφυγή, τη δειλία και τη φιλαυτία των ανθρώπων. Πολλοί Γερμανοί διατηρούν ένα αίσθημα ενοχής επειδή η κοινωνία τους ήταν εκείνη που πρόσφερε την εξουσία στους ναζί. Αλλοι Δυτικοευρωπαίοι, συμπεριλαμβανομένων και των Βρετανών, γνωρίζουν ότι η απαλλαγή τους από κάθε ενοχή οφείλεται σε ιστορική τύχη και όχι στην ηθική τους ανωτερότητα. Ηρωισμό επέδειξε μόνο μια μικρή μειονότητα μεμονωμένων ατόμων· και το συμπέρασμα είναι ότι λίγα έθνη μπορούν να εφησυχάζουν ως προς την ηθική αξία των μελών τους.

Digitized by 10uk1s

18
Ο Αντίκτυπος του Πολέμου: Απώλειες, Κρίση και Αλλαγή

ΤΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ του πολέμου επεκτείνονται πολύ πιο πέρα από τα πεδία των μαχών. Οι στρατιωτικές μηχανές των μεγάλων δυνάμεων εξανάγκασαν άνδρες και γυναίκες να αφήσουν τα σπίτια τους, μερικούς για πάντα· και καθώς τα κράτη οργάνωναν υλικό και άνδρες για τον πόλεμο, προκαλούσαν συμφορές και θανάτους, ή αντίθετα πρόσφεραν αμοιβές και παρείχαν ευκαιρίες. Η φυλετική προκατάληψη, όπως εκδηλώθηκε από ένοπλες και θηριώδεις διωκτικές δυνάμεις, ξερίζωσε ή αφάνισε ολόκληρες κοινότητες. Δεν ήταν μόνο η άσκηση φυσικής βίας αλλά και οι οικονομικές ανάγκες και απαιτήσεις που άλλαξαν τις σχέσεις μεταξύ εθνών, κοινωνιών και ατόμων. Για πολλούς, ο πόλεμος υπήρξε καταστροφικός· σε άλλους πρόσφερε χειραφέτηση και ελπίδα. Σε μερικούς ο πόλεμος χάρισε τη βαθιά ικανοποίηση της συμμετοχής σ' ένα συλλογικό αγώνα, σε άλλους επέβαλε τη μοναξιά του φόβου και την εγωπάθεια που χαρακτηρίζει τους δυστυχισμένους. Δεν υπήρξε άλλη εποχή που να άλλαξε τόσο δραματικά τις προσδοκίες εκατομμυρίων ανδρών και γυναικών.

Ο αγώνας για την ανατολική Ευρώπη είχε τους περισσότερους νεκρούς του πολέμου. Οι σοβιετικές πηγές κάνουν λόγο για 20 εκατομμύρια Σοβιετικούς πολίτες που σκοτώθηκαν στη διάρκεια του πολέμου: 8-9 εκατομμύρια στρατιώτες (από τους οποίους 2 εκατομμύρια αιχμάλωτοι, στα χέρια των Γερμανών) και οι υπόλοιποι άμαχοι. Αν συνυπολογιστούν και οι πρόωροι θάνατοι από την πείνα και τις κακουχίες, των εκτοπισμένων στη Γερμανία ή εκείνων που μεταφέρθηκαν στα βάθη της Σοβιετικής Ένωσης ή που έμειναν ανέστιοι λόγω στρατιωτικών ενεργειών ή αντιποίνων, ίσως φανεί ότι ο αριθμός αυτός αποκρύπτει το πραγματικό μέγεθος των απωλειών του πολέμου. Η σοβιετική απογραφή του 1959 παρουσίασε ένα έλλειμμα 50 εκατομμυρίων σε σχέση με τον πληθυσμό που αναμενόταν - υπό κανονικές συνθήκες- με βάση τον πληθυσμό του 1939. Αυτός ο αριθμός, ωστόσο, περιλαμβάνει τις γεννήσεις που δεν έγιναν λόγω του ότι χώρισαν ανδρόγυνα και λόγω της απώλειας ανδρών στις μάχες: στις ηλικίες μεταξύ 20-24 ετών το 1943, επέζησαν μόνο 6 άνδρες για κάθε 10 γυναίκες. Οι στρατιωτικές απώλειες ήσαν σχεδόν αποκλειστικά ανδρικές· στους θανάτους αμάχων, αν και περιλαμβάνονταν πολλές γυναίκες και παιδιά, τα θύματα στην πλειονότητά τους ήταν άρρενες. Στα σοβιετικά στρατόπεδα εργασίας τα ποσοστά θανάτων ήταν υψηλά, ενώ για τους εργαζόμενους στα γερμανικά καταναγκαστικά έργα τα πράγματα ήσαν ακόμη χειρότερα. Καθώς μαίνονταν οι μεγάλες μάχες, πολλά σπίτια καταστρέφονταν σκόπιμα: στην κατεχόμενη Ρωσία πάνω από το ήμισι των κατοικιών έπαθαν ζημιές ή καταστράφηκαν ολοσχερώς. Οι σοβιετικές αρχές εμψύχωναν τον ανταρτοπόλεμο κατά των γερμανικών γραμμών ανεφοδιασμού και οι Γερμανοί απαντούσαν με άγρια κατασταλτικά μέτρα. Κατά πάγια συνήθεια ισοπέδωναν όσα χωριά ήσαν ύποπτα για παροχή ασύλου σε εχθρικά στοιχεία και εν συνεχεία εκτελούσαν όλους τους κατοίκους ή τουλάχιστον όλους τους άνδρες. Αρκετοί άμαχοι, επίσης, γίνονταν «βοηθητικοί εθελοντές» των Γερμανών, και συχνά κατέληγαν ως *«Osttruppen»* -στρατιώτες με γερμανική στολή, που χρησιμοποιήθηκαν στη δύση ενάντια στη συμμαχική εισβολή.

Στην Πολωνία και τη Γιουγκοσλαβία η γερμανική αστυνομία και τα στρατεύματα κατοχής προσπαθούσαν να επιβάλουν την τάξη καταφεύγοντας σε αχαλίνωτες δολοφονίες για εκφοβισμό, και στους αργούς θανάτους από υπερκόπωση και πείνα μέσα ή έξω από τα οργανωμένα στρατόπεδα συγκέντρωσης. Οι πολωνικές απώλειες είναι αδύνατο καταμετρηθούν με βεβαιότητα: τα προπολεμικά σύνορα ήσαν εντελώς διαφορετικά από τα

Digitized by 10uk1s

μεταπολεμικά, και τεράστια πλήθη Πολωνών είχαν εκτοπιστεί τόσο από τις γερμανικές όσο και από τις σοβιετικές αρχές. Τα επίσημα στοιχεία των πολωνικών αρχών δίνουν λίγο πάνω από 6 εκατομμύρια από το σύνολο των πολιτών της προπολεμικής Πολωνίας, συμπεριλαμβάνοντας σχεδόν 3 εκατομμύρια Εβραίους. Οι στρατιωτικές απώλειες στη μάχη έφτασαν τις 150.000 περίπου. Από τους υπολοίπους, πολλοί μεταφέρθηκαν ανατολικά στη Ρωσία ή δυτικά στη Γερμανία, ή εκτοπίστηκαν στη Γενική Διοίκηση, χρησιμοποιήθηκαν ως αναλώσιμοι σκλάβοι ή πέθαναν από πείνα ή εκτελέστηκαν - μια μοίρα κοινή για διανοούμενους, ιερείς και ηγετικές φυσιογνωμίες της ανώτερης και μεσαίας τάξης, είτε στα χέρια του σοβιετικού καθεστώτος, ως ταξικοί εχθροί, είτε κρατούμενοι των Γερμανών, ως αντιτιθέμενοι στην κυριαρχία της ανώτερης φυλής. Οι πράξεις αντίστασης, όπως η εξέγερση της Βαρσοβίας, καθώς και οι βομβαρδισμοί από Ρώσους και Γερμανούς, οδήγησαν στον θάνατο εκατοντάδες χιλιάδες, ενώ η πείνα επέτρεψε να εμφανιστούν αρρώστιες και αύξησε τη θνησιμότητα κάθε ηλικιακής ομάδας. Για την Πολωνία έγινε αγώνας δύο φορές, μία κατά την προέλαση των Γερμανών προς ανατολάς και μία όταν οι Ρώσοι τους απωθούσαν στη δύση. Η γερμανική κατοχή, στη χειρότερη εκδοχή της, με τον λιμό, την καταναγκαστική εργασία, τους φόνους -θηριωδίες τις οποίες δικαιολογούσε το δόγμα ότι οι Πολωνοί δεν είχαν δικαίωμα να ζουν παρά μόνο προς όφελος των Γερμανών- κράτησε περισσότερο απ' οπουδήποτε αλλού. Όσο για τους Σοβιετικούς, από το 1939 μέχρι το 1941 εκτόπιζαν και αφαιρούσαν ζωές στο δικό τους μισό της Πολωνίας προκειμένου να εξαλείψουν το πολωνικό πνεύμα ανεξαρτησίας, και το 1944 επέστρεψαν για να ολοκληρώσουν το έργο τους. Ακόμη και ο αριθμός των 6 εκατομμυρίων νεκρών Πολωνών μπορεί να μην είναι υπερβολικός -αν και οι Ρώσοι συγγραφείς μάλλον συμπεριλαμβάνουν πολλούς από αυτούς, ως Σοβιετικούς πολίτες, στους δικούς τους θανάτους των 20 εκατομμυρίων της Σοβιετικής Ένωσης.

Όσο για τις γερμανικές απώλειες πολέμου, οι αριθμοί ποικίλλουν μεταξύ 4 εκατομμυρίων - συμπεριλαβανομένων 500.000 άμαχων και των 125.000 Εβραίων- και 7 εκατομμυρίων - συμπεριλαμβανομένων 3.200.000 θανάτων αμάχων. Οι μικρότεροι αριθμοί είναι ακριβέστεροι όσον αφορά στους Γερμανούς που ζούσαν εντός των συνόρων της Γερμανίας του 1937, αν και δεν συνυπολογίζουν ίσως με ακρίβεια τους θανάτους Γερμανών που εκδιώχθηκαν από τις περιοχές που προσάρτησαν το 1945 οι Πολωνοί, και που προπολεμικά ήταν γερμανικές. Οι απώλειες μεταξύ των Volksdeutschen, δηλαδή των γερμανόφωνων που ζούσαν εκτός Γερμανίας του 1937, δεν μπορούν να υπολογιστούν με ακρίβεια: μερικοί γερμανικοί μεταπολεμικοί υπολογισμοί φαίνεται να μεγιστοποιούν αυτές τις απώλειες, ίσως για να δώσουν έμφαση στα αληθινά μαρτύρια που υπέστησαν πολλοί ανατολικοευρωπαίοι Γερμανοί -ιδιαίτερα εκείνοι που ζούσαν εντός των πολωνικών και τσεχοσλοβακικών συνόρων του 1937- όταν η ναζιστική πολιτική της εθνοκάθαρσης έγινε μπούμερανγκ για εκείνους που υποτίθεται ότι είχε ευεργετήσει. Μεγάλοι αριθμοί ανθρώπων που θεώρησαν συνετό να καταγραφούν ως *Volksdeutschen* στις γερμανοκρατούμενες περιοχές, απεκδύθηκαν ταχύτατα αυτής της ιδιότητας όταν υποχώρησαν οι Γερμανοί· δεν θα πρέπει, επομένως, να συνυπολογίζονται στους νεκρούς.

Στην Ελλάδα και στη Γιουγκοσλαβία τα αντιστασιακά κινήματα μάχονταν τους Γερμανούς κατακτητές, οι οποίοι εφάρμοζαν τα συνήθη μέτρα καταστολής, και κυρίως τα αντίποινα, την εκτέλεση 50 ντόπιων για κάθε Γερμανό που σκότωναν οι «τρομοκράτες» ή «ληστές». Σε μερικές περιοχές της Ελλάδας, τα αντιστασιακά κινήματα συγκρούονταν μεταξύ τους ή, όπως στη Γιουγκοσλαβία, πολεμούσαν τους φασίστες υποστηρικτές του κροατικού καθεστώτος (τους Ουστάσι). Στην Γιουγκοσλαβία, οι νεκροί έφτασαν πιθανώς το 1,5 εκατομμύριο (άμαχοι οι περισσότεροι). Στην Ελλάδα, σκοτώθηκαν 20.000 στρατιώτες και περίπου 80.000 πολίτες, εκτός από τους 60.000 Εβραίους, ενώ υπολογίζεται ότι η πείνα προκάλεσε άλλους 140.000 θανάτους. Οι αλλαγές των συνόρων καθιστούν ανακριβείς τους υπολογισμούς για την Ουγγαρία, τη Ρουμανία και την Τσεχοσλοβακία· εκτός των Εβραίων,

Digitized by 10uk1s

χάθηκαν περίπου διακόσιες με τριακόσιες χιλιάδες στην κάθε χώρα, με ένα υψηλό ποσοστό απωλειών μεταξύ αμάχων στην Τσεχοσλοβακία και στην Ουγγαρία. Η Βουλγαρία γλίτωσε με σχετικά ελαφρές απώλειες: περίπου 10.000 στρατιώτες και ελάχιστοι μη Εβραίοι άμαχοι. Η Νορβηγία και η Δανία, μη έχοντας να αντιμετωπίσουν την φυλετική εχθρότητα των ναζί, είχαν ελάχιστες απώλειες: η Νορβηγία είχε περίπου 10.000 -σχεδόν όλοι στρατιώτες-και η Δανία ακόμη λιγότερους. Οι απώλειες της Φινλανδίας, στους πολέμους της με τη Σοβιετική Ένωση -σχεδόν όλες στρατιωτικές-ήταν περίπου 80.000.

Στη Δύση, οι Γερμανοί κατακτητές συμπεριφέρθηκαν με σχετική μετριοπάθεια και προκάλεσαν πολύ λιγότερους θανάτους και καταστροφές απ' ό,τι στον ανατολικό «ζωτικό χώρο» τους. Η κατεχόμενη και ηττημένη Γαλλία, εντούτοις, έχασε πολύ περισσότερες ζωές από τη νικήτρια Βρετανία: σκοτώθηκαν λιγότεροι Γάλλοι στρατιώτες (γύρω στους 250.000) αλλά περισσότεροι άμαχοι, από 300.000 έως 400.000, σκοτώθηκαν από αεροπορικές επιδρομές, ή έπεσαν θύματα γερμανικών αντιποίνων, ή πέθαναν στα στρατόπεδα συγκέντρωσης ή καταναγκαστικών έργων στη Γερμανία. Το Βέλγιο έχασε πάνω από 10.000 στρατιώτες και περίπου 50.000 άμαχους.

Στις Κάτω Χώρες, ο ολλανδικός διοικητικός μηχανισμός παρέμεινε σε λειτουργία σε όλη τη διάρκεια του πολέμου και διατήρησε ακριβή αρχεία στα οποία απεικονίζονται με τρόπο εντυπωσιακό οι κίνδυνοι του πολέμου και της γερμανικής κατοχής. Οι στρατιωτικές απώλειες των Ολλανδών σε μάχες κατά των Ιαπώνων και των Γερμανών, έφτασαν τις 7.900· όμως σκοτώθηκαν και άλλοι 3.700 που πολεμούσαν υπέρ των Γερμανών, κυρίως σε μάχιμες μονάδες των Βάφφεν Ες-Ες, τα οποία οι Γερμανοί επάνδρωναν, με ιδιαίτερο ενθουσιασμό, μέ «άριους» την καταγωγή, που δέχτηκαν τις προτροπές να τους συνδράμουν στην υπεράσπιση της «Νέας Ευρώπης» εναντίον των μπολσεβίκων. Από τους Ολλανδούς αμάχους, πάνω από 5.000 πέθαναν σε καταναγκαστικά έργα στη Γερμανία, μερικοί σε συμμαχικές αεροπορικές επιδρομές και άλλοι από αρρώστιες και από σκληρές συνθήκες εργασίας: πάνω από 300.000 Ολλανδοί εργάζονταν στη Γερμανία μέχρι το τέλος του πολέμου, από τους οποίους λίγοι μόνο είχαν προσφερθεί εθελοντικά. Κατά τους τελευταίους μήνες του πολέμου, οργανωμένα αποσπάσματα βίαιης στρατολόγησης συγκέντρωναν ανθρώπους, κάνοντας μπλόκα σε δρόμους και έρευνες σε σπίτια, και τους ανάγκαζαν να δουλέψουν σε επισκευές σιδηροδρόμων οι οποίοι βομβαρδίζονταν, τώρα, συνεχώς από τους Συμμάχους. Σχεδόν 3.000 Ολλανδοί και μερικές Ολλανδές εκτελέστηκαν από τους Γερμανούς, συνήθως για αντίποινα: πάνω από 250 Ολλανδοί όμηροι εκτελέστηκαν τον Απρίλιο του 1945, όταν ο Γερμανός διευθυντής της αστυνομίας τραυματίστηκε από αντιστασιακούς. Αλλοι 20.000 άμαχοι σκοτώθηκαν στη διάρκεια στρατιωτικών επιχειρήσεων. Στη διάρκεια των επιχειρήσεων από αέρος κατά του Νιεμάγκεν και του Άρνχεμ. οι Σύμμαχοι ζήτησαν από τους Ολλανδούς εργάτες σιδηροδρόμων να απεργήσουν, με αποτέλεσμα να παραλύσει το μεγαλύτερο μέρος του σιδηροδρομικού δικτύου μέχρι το τέλος του πολέμου. Δυστυχώς, αυτή η απεργία προκάλεσε περισσότερες υλικές ζημιές στον λαό της δυτικής Ολλανδίας παρά στον γερμανικό στρατό, ο οποίος έδινε προτεραιότητα στις δικές του μεταφορές. Η κακοκαιρία και η έλλειψη καυσίμων, σε συνδυασμό με την απεργία, εμπόδισε την αποστολή τροφίμων από τους παραγωγούς στα βορειοδυτικά προς τις ολλανδικές πόλεις. Οι μερίδες τροφίμων έπεσαν σε επίπεδα λιμοκτονίας -500 θερμίδες τη μέρα- και παρά την αρωγή του Ελβετικού και του Σουηδικού Ερυθρού Σταυρού, οι ηλικιωμένοι και οι φτωχοί υπέφεραν σοβαρά: υπολογίζονται 16.000 επιπλέον νεκροί. Σε αυτούς τους νεκρούς Ολλανδούς θα πρέπει να προσθέσουμε 100.000 δολοφονημένους Εβραίους, για να φτάσουμε σε ένα σύνολο νεκρών αμάχων λόγω της ξένης κατοχής που ξεπερνά τις 150.000. Είναι ένας αριθμός ενδεικτικός του θανάσιμου χαρακτήρα της γερμανικής κατοχής, αν τον συγκρίνουμε με τους θανάτους μιας χώρας με ανάλογο πληθυσμό, την Αυστραλία, η οποία -ενώ συμμετείχε στον πόλεμο καθ' όλη τη διάρκειά του, και έστειλε στρατό ο οποίος διαδραμάτισε ιδιαίτερο ρόλο, τόσο στην

Digitized by 10uk1s

Ευρώπη, κατά της Ιταλίας και της Γερμανίας, όσο και κατά της Ιαπωνίας- θυσίασε μόνο 19.000 ζωές συνολικά· οι μισοί Αυστραλοί σκοτώθηκαν στην Ευρώπη και οι μισοί στην Ανατολή.

Στην Ιταλία, όπως στη Γαλλία, οι μάχες μεταξύ των εμπολέμων ήταν σκληρές· εκεί, μάλιστα, οι πολίτες διχάστηκαν σε φιλογερμανούς και μη, και επιδόθηκαν σε θλιβερές εσωτερικές συγκρούσεις. Οι ιταλικές απώλειες έφτασαν περίπου στους 400.000, μοιρασμένες εξίσου σε στρατιώτες και πολίτες.

Στον πόλεμο της Άπω Ανατολής, οι κινεζικές απώλειες είναι πολύ ακαθόριστες για να μας επιτρέψουν έστω και κατά προσέγγιση υπολογισμούς. Οι Ιάπωνες, από το 1941 ως το 1945, έχασαν 1.740.000 στρατιώτες και ναύτες, από τους οποίους μόνο το 1/3 έπεσε στη μάχη, ενώ οι περισσότεροι πέθαναν από πείνα και ασθένειες· επιπροσθέτως, οι Ιάπωνες ισχυρίζονται ότι από τους 1.300.000 πολίτες και στρατιώτες που παραδόθηκαν στους Ρώσους τον Αύγουστο του 1945, περίπου 300.000 δεν επέστρεψαν ποτέ. Οι θάνατοι αμάχων στα ιαπωνικά νησιά έφτασαν στους 300.000 περίπου.

Η Βρετανία έχασε 264.00 στρατιώτες και 90.000 αμάχους (τα 2/3 από τους βομβαρδισμούς)· οι Ηνωμένες Πολιτείες περίπου 300.000 στρατιώτες και 5.000 αμάχους. Από τη Βρετανική Αυτοκρατορία, ο Καναδάς έχασε 35.000, η Αυστραλία 19.000, η Νέα Ζηλανδία 11.000, η Νότια Αφρική 8.000, οι βρετανικές αποικίες 20.000 και η Ινδία 32.000 στρατιώτες, και εκατομμύρια νεκρούς από την πείνα του 1943, η οποία επιδεινώθηκε λόγω της έλλειψης εμπορικών πλοίων, τα οποία χρησιμοποιούνταν αλλού για την κάλυψη συμμαχικών αναγκών.

Συνολικά, οι πληθυσμοί ανέκαμψαν σύντομα. Η φρίκη του πολέμου, με τους χωρισμούς και τις αστάθειές της, γέννησε τη λαχτάρα για οικογένεια, για γάμο και παιδιά. Στη Γαλλία, η γεννητικότητα που είχε μειωθεί μετά το 1930, άρχισε πάλι να αυξάνεται ήδη από το 1942, και από το 14,5 τοις χιλίοις, το '46 και το '47 εκτινάχτηκε πάνω από το 21 τοις χιλίοις. Στην Αγγλία η γεννητικότητα έφτασε το 20,5 το 1947 (50% πάνω από το 1941) αριθμός που δεν σημειώθηκε ποτέ ξανά. Οι γενιές που έμελλε να επωμιστούν το βάρος του πολέμου παντρεύονταν με αυξημένους ρυθμούς όταν άρχιζε ο πόλεμος: ο χωρισμός ζευγαριών στα χρόνια του πολέμου επιβράδυνε την αντίστοιχη άνοδο στις γεννήσεις. Ειδικότερα στη Ρωσία και στη Γερμανία, οι ελλείψεις σε άνδρες, καθώς και οι ελλείψεις σε τρόφιμα ματαίωσαν τη μεταπολεμική έκρηξη γεννήσεων («baby boom»). Στη Γερμανία, η γεννητικότητα είχε φτάσει στο ζενίθ (20,4) το 1939, κάτι που δεν επιτεύχθηκε έκτοτε - αν και μια συγκριτικά μικρή αύξηση μετά τον πόλεμο αποκορυφώθηκε στο 16,8 το 1949. Μετά τον πόλεμο, ανάμεσα στους Γερμανούς ηλικίας 20 έως 40, είχαν επιζήσει μόνο 6 άνδρες για κάθε 10 γυναίκες. Το 1946, η γεννητικότητα στη Σοβιετική Ένωση βρισκόταν στο 23,8, η οποία, παρά το γεγονός ότι ήταν υψηλή σε σχέση με τα δυτικά πρότυπα, ήταν πολύ κάτω του 36,5 του 1939.

Μια ευνοϊκή συνέπεια του πολέμου βοήθησε τον πληθυσμό να ανακάμψει, συμβάλλοντας στη μεγάλη μείωση της θνησιμότητας, ιδιαίτερα των νέων: η ανακάλυψη της πενικιλίνης και των παραγώγων της, και η παρασκευή τους σε πολύ μεγάλη κλίμακα. Στις 25 Μαΐου 1940, στην Οξφόρδη, ο Χάουαρντ Φλόρυ και ένας βοηθός του ενέχυσαν λοιμογόνους στρεπτόκοκκους σε οκτώ ποντίκια· για τα τέσσερα από αυτά εφαρμόστηκε θεραπεία με πενικιλίνη την οποία είχε απομονώσει η ομάδα του Φλόρυ. Το επόμενο πρωί, τα τέσσερα ποντίκια που δεν είχαν πάρει πενικιλίνη ήσαν νεκρά, ενώ από τα υπόλοιπα μόνο ένα έδειχνε κάποια συμπτώματα ασθενείας. Η παραγωγή των ποσοτήτων που ήσαν απαραίτητες για τη θεραπεία ανθρώπων ασθενών καθυστέρησε την πρώτη χρήση της μέχρι

Digitized by 10uk1s

τον Φεβρουάριο του 1941, οπότε δοκιμάστηκε σε έναν αστυνομικό της Οξφόρδης, ο οποίος πέθανε επειδή η ποσότητα της διαθέσιμης πενικιλίνης δεν ήταν αρκετή για την αποκατάσταση της υγείας του.

Τον Ιούλιο ο Φλόρυ μετέβη αεροπορικώς στις ΗΠΑ για να προσπαθήσει να πείσει την αμερικανική φαρμακευτική βιομηχανία να χρησιμοποιήσει το μεγαλύτερο μέρος των πόρων της για την παραγωγή πενικιλίνης. Τον υποστήριξε η Επιτροπή Ιατρικής Έρευνας της Υπηρεσίας Επιστημονικής Έρευνας και Ανάπτυξης. Ο επικεφαλής της Υ.Ε.Ε.Α. Βανήβαρ Μπους, το όνομα του οποίου συνδέθηκε αργότερα με το πρόγραμμα κατασκευής της ατομικής βόμβας, εξασφάλισε την οικονομική υποστήριξη της αμερικανικής κυβέρνησης. Περίπου την ίδια περίοδο, ο Φλέμινγκ, που πρώτος ανακάλυψε τις δυνατότητες της πενικιλίνης το 1929 αλλά δεν μπόρεσε να τις αναπτύξει, κέρδισε την υποστήριξη του βρετανικού Υπουργείου Ανεφοδιασμού. Το 1943, το Συμβούλιο Πολεμικής Παραγωγής των ΗΠΑ ανέλαβε την διεύθυνση της παραγωγής πενικιλίνης. Μάρτιο του 1943 δημοσιεύτηκαν περιγραφές 187 περιστατικών θεραπείας με πενικιλίνη στη Βρετανία, και τον Αύγουστο, 500 περιστατικών στις ΗΠΑ - μεταξύ των οποίων 129 περιστατικά βλεννόρροιας, που θεραπεύτηκαν όλα άμεσα. Ο ενθουσιασμός των Βρετανών και Αμερικανών στρατιωτικών δεν είχε όρια: είχαν στα χέρια τους τη θεραπεία για τα σηπτικά τραύματα και μια άμεση θεραπεία για το πιο διαδεδομένο αφροδίσιο νόσημα -το οποίο είχε μολύνει ανησυχητικά πολλούς Βρετανούς και ακόμη περισσότερους Αμερικανούς στρατιώτες- την χειρότερη απειλή για την υγεία στην Ευρώπη και τη βόρεια Αφρική. (Τα γερμανικά στρατεύματα, με αυστηρότερη πειθαρχία και με οργανωμένα και εποπτευόμενα πορνεία, πλεονεκτούσαν σημαντικά). Την άνοιξη του 1944, η πενικιλίνη άρχισε να διατίθεται στα πολιτικά νοσοκομεία, και μέχρι τον Ιούνιο του 1944 υπήρχε αρκετή για όλους τους τραυματίες του συμμαχικού στρατοπέδου μετά την απόβαση στη Νορμανδία. Για μια φορά οι ανάγκες του πολέμου λειτούργησαν για το καλό της ανθρωπότητας. Είναι λάθος να αποδίδουμε την πτώση της θνησιμότητας μετά τον πόλεμο εξ ολοκλήρου στη χημειοθεραπευτική επανάσταση στο χώρο της θεραπείας των λοιμωδών νοσημάτων· ωστόσο, κυρίως χάρη στο έργο του Φλόρυ και των συνεργατών του, η επανάσταση αυτή έδωσε τον τόνο σε μια ήδη υπάρχουσα πτωτική τάση που οφειλόταν στην περιβαλλοντική και διατροφική πρόοδο, και που ενισχύθηκε από την αναπάντεχη ευημερία των μεταπολεμικών χρόνων.

Περισσότεροι θάνατοι αμάχων σημειώθηκαν στις περιοχές εκείνες όπου τα αντιστασιακά κινήματα ήσαν ισχυρότερα: στη Ρωσία, την Πολωνία και τη Γιουγκοσλαβία. Σε όλες αυτές τις χώρες, ο ανταρτοπόλεμος εναντίον των Γερμανών κατακτητών κλιμακώθηκε σε συνεχείς συγκρούσεις· και σε άλλες γερμανοκρατούμενες χώρες, ακόμη και στην Ιταλία μετά το 1943, «η Αντίσταση» απέβη μια δύναμη που υπολόγιζαν τόσο οι Γερμανοί όσο και οι Σύμμαχοι, στρατιωτικά και πολιτικά, και απέκτησε μεγάλη επιρροή σε όσους ζούσαν υπό γερμανική κατοχή. Στην Πολωνία, αναπτύχθηκε ένας μυστικός κρατικός μηχανισμός που όφειλε πίστη και υπακοή στην εξόριστη πολωνική κυβέρνηση, με στρατιωτικά τμήματα, με ισχνό οπλισμό, αλλά πολύ αποτελεσματικός στη συλλογή πληροφοριών. Από τον Σεπτέμβριο του 1939 μέχρι τον Ιούνιο του 1941, τους μήνες του διαμελισμού της Πολωνίας από Ρώσους και Γερμανούς, και οι δύο κατακτητές προσπάθησαν να συντρίψουν την πολωνική διανόηση με εκτοπίσεις και εκτελέσεις. Έκτοτε, όσο η Ρωσία βρισκόταν σε πόλεμο με τη Γερμανία, οι προσπάθειες συνεργασίας ανάμεσα στην πολωνική κυβέρνηση του Λονδίνου -και της αφοσιωμένης σ' αυτήν "Στρατιάς Εσωτερικού"- και στην σοβιετική κυβέρνηση, χώλαιναν έως ότου καταποντίστηκαν. Η πολωνική αντίσταση κατά των Γερμανών κατακτητών δεν είχε εξωτερική υλική υποστήριξη, κι όμως υπονόμευε αποτελεσματικά τους υπό γερμανικό έλεγχο οδικούς άξονες και σιδηροδρόμους προτού κορυφωθεί στην ολέθρια εξέγερση της Βαρσοβίας το 1944. Νωρίτερα την ίδια χρονιά, η

Digitized by 10uk1s

γερμανική στρατιωτική διοίκηση στα κατεχόμενα πολωνικά εδάφη είχε αναφέρει ότι «οι σιδηρόδρομοι και το οδικό δίκτυο δεν μπορούν να θεωρούνται πλέον ασφαλή για την αποστολή εφοδίων στην ανατολή». Η Πολωνική Αντίσταση ήρθε αντιμέτωπη με το πρόβλημα όλων των μη κομμουνιστικών κινημάτων. Οι επιθέσεις κατά του εχθρού συχνά επέφεραν τρομακτικά αντίποινα από πλευράς Γερμανών, δυσανάλογα με τις ενέργειες των αντιστασιακών. Επιπλέον, οι ηγέτες της Αντίστασης ήθελαν να διατηρήσουν τις δυνάμεις τους για την κρίσιμη ώρα, τότε που θα μπορούσαν να συντονίσουν τη δράση τους με τους συμμάχους τους ή, στην Πολωνία, να προλάβουν τον Κόκκινο Στρατό και να εδραιώσουν την κυριαρχία τους αμέσως μετά τη γερμανική υποχώρηση.

Για τους κομμουνιστές, από την άλλη, η ώρα της δράσης σήμανε στις 22 Ιουνίου 1941, όταν η Γερμανία επιτέθηκε στη Σοβιετική Ένωση. Ύστερα από αυτό. η ελάχιστη έστω αποδυνάμωση των Γερμανών δικαιολογούσε οποιοδήποτε τίμημα. Επιπλέον, οι κομμουνιστές πίστευαν ότι τα γερμανικά αντίποινα αύξαιναν την προθυμία για ενεργή αντίσταση από πλευράς «των μαζών». Στις κατακτημένες από Γερμανούς περιοχές μέσα στην ίδια τη Σοβιετική Ένωση, ο Κόκκινος Στρατός έθετε σε πλήρη ισχύ τις εν λόγω αρχές. Οργάνωνε και καθοδηγούσε ομάδες παρτιζάνων στα μετόπισθεν των Γερμανών, στηριζόμενος σε στρατιώτες που είχαν αποκλειστεί αλλά δεν είχαν αιχμαλωτιστεί, και σε πολιτικά και στρατιωτικά στελέχη, τα οποία μεταφέρονταν από αέρος είτε διείσδυαν στις κατεχόμενες περιοχές. Αποστολή τους ήταν να χτυπούν και να λεηλατούν τις γερμανικές γραμμές ανεφοδιασμού -υψίστης σημασίας για το ανατολικό μέτωπο-και να αναγκάζουν τους αγρότες να αρνούνται τη συνεργασία με τους κατακτητές. Η ζωή έγινε εξαιρετικά επικίνδυνη: όσοι δεν πειθαρχούσαν στις γερμανικές εντολές είχαν να αντιμετωπίσουν φονικά αντίποινα, και κατά δεύτερον, και οι δύο πλευρές προσπαθούσαν να καταστρέφουν σοδειές και ζώα που θα μπορούσαν να εκμεταλλευτούν οι εχθροί τους. Όπως και αλλού σε όλη την Ευρώπη, οι Γερμανοί κέντριζαν την διάθεση για αντίσταση, με τις αυξανόμενες απαιτήσεις τους για εργατικά χέρια, με τα αυθαίρετα μπλόκα και τις εκτοπίσεις, δεινά μπροστά στα οποία η συμμετοχή στην αντίσταση αποτελούσε μια ελκυστικότερη εναλλακτική λύση. Η πείνα και ο βίαιος θάνατος καραδοκούσαν στα μετόπισθεν όπου οι γερμανικές δυνάμεις κατοχής, στις αχανείς εκτάσεις της Σοβιετικής Ένωσης, μπορούσαν να ασκούν έλεγχο μόνο με περιστασιακές επιχειρήσεις αντιποίνων στις οποίες έπαιρναν μέρος μέχρι και 20 γερμανικές μεραρχίες.

Στη Γιουγκοσλαβία, μακριά από τις μεγάλες πόλεις, σιδηροδρόμους και οδικούς άξονες, οι Γερμανοί και η κροατική κυβέρνηση-μαριονέτα μόνο σποραδικό έλεγχο μπορούσαν να ασκούν, κυρίως απ' όταν άλλαξαν στρατόπεδο οι Ιταλοί, τον Σεπτέμβριο του 1944. Εδώ τα κομμουνιστικά και μη κομμουνιστικά αντιστασιακά κινήματα είχαν αλληλοσυγκρουόμενους στόχους και τακτικές. Οι Τσέτνικ, που είχαν δημιουργηθεί από αξιωματικούς του Βασιλικού Γιουγκοσλαβικού Στρατού, με συντηρητικές κοινωνικές και εθνικές αντιλήψεις και με την ελπίδα να διατηρήσουν τη σερβική κυριαρχία, προσπάθησαν να διαφυλάξουν τις δυνάμεις τους για να διεκδικήσουν την επιβολή της προπολεμικής νομιμότητας όταν θα τελείωνε ο πόλεμος και θα εξαφανίζονταν οι Γιουγκοσλάβοι συνεργάτες του Άξονα. Αυτή η στάση εξελίχθηκε σε μια σιωπηρή συμφωνία με τον κατακτητή: «Αφήστε μας ήσυχους και θα κάνουμε κι εμείς το ίδιο με σας». Τόσο οι Τσέτνικ όσο και η εξόριστη βασιλική γιουγκοσλαβική κυβέρνηση, παρακολουθούσαν με ανησυχία το δυνάμωμα ενός ανταγωνιστικού αντιστασιακού κινήματος στα βουνά και στα δάση, το οποίο είχε αρχίσει στην ουσία να οικοδομεί ένα αντίπαλο κράτος: ο «Τίτο» και οι κομμουνιστές συνεργάτες του, εξοικειωμένοι με τη μυστική οργάνωση, σχημάτισαν ένα αντιστασιακό δίκτυο που αψηφούσε, και μάλιστα καλοδεχόταν τα εχθρικά αντίποινα που προκαλούσαν οι ίδιες του οι επιθέσεις, ως το αποτελεσματικότερο μέσο στρατολόγησης. Το 1943, ο Τίτο διέθετε έναν ευέλικτο στρατό 250.000 ανδρών και γυναικών, και οι Βρετανοί ήσαν οι πρώτοι που του έδωσαν βοήθεια, εντυπωσιασμένοι από τον αριθμό των Γερμανών τους οποίους

Digitized by 10uk1s

απασχολούσε, και με το ενδεχόμενο να πείσουν τους Γερμανούς ότι επέκειτο συμμαχική εισβολή στη νοτιοανατολική Ευρώπη. Το 1943 και το 1944 οι Αγγλοαμερικανοί μετέφεραν 12.000 τραυματίες Γιουγκοσλάβους παρτιζάνους στην Ιταλία για ανάρρωση· και το φθινόπωρο του 1944, οι παρτιζάνοι ζήτησαν να έρθει αεροπορική βοήθεια από την Ιταλία ενόσω οι ίδιοι χτυπούσαν τους Γερμανούς που υποχωρούσαν από την Ελλάδα. Στη Γιουγκοσλαβία, ο Τίτο τελείωσε τον πόλεμο έτοιμος να εγκαταστήσει ένα κομμουνιστικό κράτος, με το κύρος του ηγέτη που νίκησε τον ναζισμό, και με τη στήριξη των μη κομμουνιστών σοσιαλιστών.

Στην Ελλάδα, μια παρόμοια κατάσταση οδηγήθηκε σε διαφορετικό αποτέλεσμα. Οι κομμουνιστές αντιστασιακοί παρουσιάστηκαν επιθετικότεροι και προθυμότεροι να διακινδυνεύσουν αντίποινα, από ό,τι οι πιο συντηρητικές ομάδες, και ο κομμουνιστικός ΕΛΑΣ κέρδισε ευρεία υποστήριξη ως αποτελεσματικός αντίπαλος των ναζί. Τον Οκτώβριο του 1944, μετά τη γερμανική υποχώρηση, η εξόριστη φιλελεύθερη κυβέρνηση επέστρεψε στην Αθήνα, αλλά ο ΕΛΑΣ αρνήθηκε τον αφοπλισμό του, και τα βρετανικά στρατεύματα επενέβησαν για να επιβάλουν την τάξη ενάντια σε απεργίες και διαδηλώσεις. Ο Τσώρτσιλ επισκέφτηκε την Ελλάδα τον Δεκέμβριο για να επιβάλει ένα καθεστώς αντιβασιλείας, και φεύγοντας άφησε πίσω του έναν εμφύλιο σε πλήρη εξέλιξη, με μια βρετανοκίνητη ελληνική κυβέρνηση να πολεμάει τον ΕΛΑΣ.

Στη δυτική Ευρώπη, τα γερμανικά στρατεύματα κατοχής συμπεριφέρονταν με σχετική διακριτικότητα· μάλιστα, η προσωπική συμπεριφορά του κάθε Γερμανού στρατιώτη ξεχωριστά παρέμενε καθ' όλη τη διάρκεια του πολέμου, κατά μέσο όρο, πιο πειθαρχημένη και συγκρατημένη από τη συμπεριφορά των ενδεχόμενων απελευθερωτών. Στην αρχή, λίγοι ήσαν εκείνοι που εντάχθηκαν στα αντιστασιακά κινήματα, τα οποία ισοδυναμούσαν με κάτι που μόλις ξεπερνούσε τους κρυφούς ψιθύρους, την ακρόαση του BBC από το Λονδίνο και κάποιες συγκρατημένες χειρονομίες θάρρους, όπως η αναγραφή συνθημάτων σε τοίχους. Ο διωγμός των Εβραίων πυροδότησε μια πιο ενεργό αντίσταση, ειδικότερα στην Ολλανδία, με την απεργία που έγινε τον Φεβρουάριο του 1941. Μετά τον Ιούνιο του 1941, η συμμετοχή των κομμουνιστών ενίσχυσε την αντίσταση, ιδιαίτερα στη Γαλλία. Στη Γαλλία, επίσης, η εξαφάνιση της μη κατεχόμενης ζώνης και η διάλυση ενός στρατού 100.000 ανδρών, η διατήρηση του οποίου είχε επιτραπεί λόγω της Ανακωχής του 1940, οδήγησε τακτικούς στρατιώτες στις γραμμές της αντίστασης. Πάνω απ' όλα, το 1943, με την επιβολή της καταναγκαστικής εργασίας στη Γερμανία, οι ενεργοί πολίτες είχαν να επιλέξουν μεταξύ ανυπακοής ή εκτόπισης, και πάρα πολλοί πέρασαν στην Αντίσταση. Εξ ου και η ανάπτυξη των ομάδων Μακί, που ανέβηκαν στα βουνά της νότιας Γαλλίας. Μερικές από αυτές, αναγκασμένες να ζουν με διαρπαγές, τρομοκρατούσαν περισσότερο τον ντόπιο πληθυσμό παρά τις γερμανικές φρουρές. Μέχρι το 1944, ορισμένες περιοχές στη νότια Γαλλία είχαν γίνει καταφύγια των Μακί, οχυρές θέσεις οι οποίες μερικές φορές προσέλκυαν συντριπτικά ισχυρότερες γερμανικές δυνάμεις. Τον Ιούλιο του 1944, καταστροφή έπληξε το οχυρό του Βερκόρ, όπου είχαν συγκεντρωθεί δυνάμεις των Μακί από την ευρύτερη περιοχή. Παραπλανημένοι από διαταγές που μιλούσαν για γενική εξέγερση στη Γαλλία, τις οποίες εξέδωσε το συμμαχικό αρχηγείο στην Αγγλία πριν από την εισβολή, οι Μακί περίμεναν άμεση βοήθεια από αερομεταφερόμενα στρατεύματα, και αντ' αυτής συντρίφτηκαν από ισχυρές γερμανικές δυνάμεις.

Για τους Βρετανούς και τους Αμερικανούς, η υποστήριξη της αντίστασης στη δυτική Ευρώπη δεν αποτέλεσε ποτέ θέμα υψηλής προτεραιότητας: οι διοικητές και των δύο αεροπορικών δυνάμεων επέμεναν ότι τα αεροσκάφη τους είχαν σημαντικότερα πράγματα να κάνουν από το να ρίχνουν εφόδια και όπλα σε δυνάμεις ατάκτων. Οι διοικητές των συμμαχικών δυνάμεων θεωρούσαν την αντίσταση ένα επιπλέον θετικό στοιχείο -όχι πάντα αξιόπιστο- που ερχόταν να προστεθεί στις προσπάθειες των δικών τους δυνάμεων. Ακόμη και την ώρα

Digitized by 10uk1s

της εισβολής το 1944, τα αντιστασιακά κινήματα ήσαν ελλιπώς εξοπλισμένα: μόνο 10.000 άνδρες της Γαλλικής Αντίστασης ήταν οπλισμένοι για σοβαρές συγκρούσεις διάρκειας μεγαλύτερης από μια μέρα, και 40.000 διέθεταν ελαφρύτερο οπλισμό, τη στιγμή που υπήρχε ένας πολύ μεγαλύτερος αριθμός ατόμων πρόθυμων να συμβάλουν στην εκδίωξη των κατακτητών.

Η στρατιωτική επιτυχία της δυτικοευρωπαϊκής αντίστασης είναι δύσκολο να υπολογιστεί: τα σαμποτάζ, οι δολιοφθορές και οι κωλυσιεργίες ήταν αποτελεσματικότερα από τις ένοπλες επιθέσεις. Η Βελγική και η Γαλλική Αντίσταση συμπλήρωσαν με επιτυχία τους συμμαχικούς βομβαρδισμούς που σκόπευαν στην αποδιοργάνωση του σιδηροδρομικού δικτύου για να εμποδιστεί η γερμανική αντεπίθεση στις συμμαχικές αποβάσεις. Επιπλέον, τα μυστικά δίκτυα διαφυγής για τους αεροπόρους και αλεξιπτωτιστές των Συμμάχων βοηθούσαν την επιστροφή πολλών εκπαιδευμένων πιλότων και πληρωμάτων στις μοίρες τους: στα μέσα του 1944, τα βρετανικά ή αμερικανικά πληρώματα που εγκατέλειπαν τα αεροσκάφη τους δυτικά της Γερμανίας είχαν μοιρασμένες πιθανότητες να αποφύγουν την αιχμαλωσία.

Στην Ιταλία, τα ισχυρά αντιστασιακά κινήματα αναπτύχθηκαν στο βορρά μετά το 1943, ενάντια στην κυβέρνηση συνεργατών της "Δημοκρατίας του Σαλό" των φασιστών του Μουσολίνι και τη σκληρή γερμανική κατοχή, ύστερα από την συνθηκολόγηση της ιταλικής κυβέρνησης στους Συμμάχους. Τον Μάιο του 1944, ο Στρατηγός Αλεξάντερ απένειμε δημοσίως εύσημα στην ιταλική αντίσταση, αναγνωρίζοντάς της ότι δέσμευε το ένα τέταρτο των γερμανικών μεραρχιών που βρίσκονταν στην Ιταλία - αν και δεν αποκλείεται να υπήρχε ένα στοιχείο υπερβολής στον έπαινό του, προς αναπτέρωση του ηθικού. Θα πρέπει να υπήρχαν περίπου 80.000 μάχιμοι πολεμιστές, κι ακόμη, διπλάσιοι, ίσως, έτοιμοι να πολεμήσουν αν μπορούσαν να βρουν όπλα. Τον Απρίλιο του 1945, οι παρτιζάνοι πήραν τον έλεγχο σχεδόν σε όλες τις πόλεις της βόρειας Ιταλίας, επιτάχυναν την υποχώρηση των Γερμανών, εκδικούνταν όσους είχαν υποστηρίξει το αναβιωμένο φασιστικό κράτος του Μουσολίνι και διαχειρίστηκαν τα πράγματα για δύο εβδομάδες προτού φτάσουν οι Σύμμαχοι.

Στη Γαλλία, καθώς και στην Ιταλία, η Αντίσταση φόβιζε τους φίλους της όσο φόβιζε τους ναζί και τους συνεργάτες τους - ή και ακόμη περισσότερο. Το 1944, όταν ο Στρατηγός Ντε Γκωλ πάλευε να ενισχύσει την ανεξαρτησία του από τις Ηνωμένες Πολιτείες και τη Βρετανία, και να διασφαλίσει τον έλεγχό του στη Γαλλία, ανησυχούσε πιο πολύ για την Αντίσταση. Ο έλεγχος της Γαλλίας θα του διασφάλιζε ανεξαρτησία από τους Συμμάχους - αλλά η Αντίσταση θα μπορούσε να του σταθεί εμπόδιο. Οι αντιστασιακοί ήσαν άτομα όλων των πολιτικών αποχρώσεων και προέρχονταν από όλα τα κοινωνικά στρώματα˙ οι περισσότεροι, ωστόσο, ήσαν νέοι, τολμηροί, μισούσαν την ιεραρχία και αμφισβητούσαν τον ανεπιφύλακτο συντηρητισμό που εκπροσωπούσε η κυβέρνηση του Βισύ και που εξέφραζε τους εύπορους και εκείνους που είχαν εδραιώσει την κοινωνική τους θέση. Πολλοί άνδρες και γυναίκες της Αντίστασης, αόριστα αλλά έντονα, έλπιζαν σε μεταρρυθμίσεις και ανανέωση, και οραματίζονταν μια δημοκρατική κοινωνία απαλλαγμένη, κατά κάποιον τρόπο, από κάθε εμπόδιο στη χειραφέτηση και την ευτυχία των πολιτών της. Το κομμάτι της Αντίστασης που ελεγχόταν από τους κομμουνιστές, οι *Francs-Tireurs Partisans* ή FTP [Ελεύθεροι Σκοπευτές Παρτιζάνοι], ριψοκίνδυνο και καλά οργανωμένο, κέρδισε την υποστήριξη των μη κομμουνιστών και, εφαρμόζοντας το κομμουνιστικό δόγμα του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου περί «ενότητας στη βάση» μεταξύ των αντιφασιστών, συνεργάστηκε πρόθυμα με άλλα δραστήρια κινήματα των οποίων τα μέλη συμμερίζονταν τον γενικό θαυμασμό για τα πολεμικά κατορθώματα του Κόκκινου Στρατού και της Σοβιετικής Ένωσης. Στη διάρκεια του πολέμου, οι κομμουνιστές, όπως πάντα, προσπαθούσαν να επεκτείνουν την επιρροή του κόμματός τους, χωρίς αυτό να

Digitized by 10uk1s

σημαίνει απαραίτητα ότι το κόμμα τους -ή οποιοδήποτε άλλο εθνικό κόμμα- προσδοκούσε να πάρει την εξουσία στο άμεσο μέλλον.

Ο Ντε Γκωλ, ωστόσο, φοβόταν ότι οι κομμουνιστές θα προσπαθούσαν να καταλάβουν την εξουσία τη στιγμή της απελευθέρωσης, εκμεταλλευόμενοι τον οπλισμό και το κύρος της Αντίστασης, της οποίας οι ηγέτες, όπως εξηγούσε στα απομνημονεύματά του, θα τον σκέπαζαν με τιμητικές δάφνες και θα του αφαιρούσαν τους μοχλούς της εξουσίας. Την προσοχή του τράβηξε το Παρίσι: όταν η Αντίσταση πήρε εκεί τον έλεγχο από τον ανίσχυρο Γερμανό κυβερνήτη, ο Ντε Γκωλ επέμεινε ότι η Γαλλική Θωρακισμένη Μεραρχία θα έπρεπε να κατευθυνθεί στο Παρίσι και να μείνει εκεί αρκετά ώστε να δώσει χρόνο για τον αφοπλισμό της Αντίσταση. Ο Ντε Γκωλ ένιωθε ασφαλέστερος με τους λίγους αξιωματικούς που είχαν ενωθεί μαζί του πριν το 1942, ή με εκείνους -που ήσαν και περισσότεροι- οι οποίοι ενώθηκαν μαζί του αφότου αποκήρυξαν την προηγούμενη αφοσίωσή τους στην κυβέρνηση του Βισύ. Ο χαρακτήρας της απελευθέρωσης που επέλεξε ο Ντε Γκωλ περιλάμβανε τον διορισμό προσεκτικά επιλεγμένων ατόμων ως νομαρχών ή υπερνομαρχών - των αποκαλούμενων Επιτρόπων της Δημοκρατίας (*Commissaires de la République).* Η δυσκολότερη περιοχή ήταν η νοτιοδυτική Γαλλία, όπου είχαν συμπτυχθεί γερμανικά στρατεύματα τον Αύγουστο, χωρίς να καταδιωχθούν άμεσα από τους Συμμάχους. Εκεί κυριάρχησε για ένα διάστημα η Αντίσταση, και οι ήρωες της Αντίστασης, αυτοπροαχθέντες «συνταγματάρχες», είχαν αναλάβει την ευθύνη της «κάθαρσης» -μερικές φορές απρόθυμα- τις αυτοσχέδιες δίκες και την εκτέλεση των δωσιλόγων, από τους οποίους πολλοί ήσαν πραγματικά ένοχοι, μερικοί υπήρξαν θύματα εκδικητικών και αδικαιολόγητων καταγγελιών και κάποιοι απλώς βρέθηκαν στον δρόμο της επικράτησης των «αντιφασιστών». Οι αριθμοί των 10.000 έως 20.000 «συνεργατών» που εκτελέστηκαν στην απελευθέρωση, φαίνονται πολύ πιθανοί. Ο Ντε Γκωλ εκμεταλλεύτηκε το κύρος του για να αποκαταστήσει την εξουσία της κρατικής μηχανής. Σε επισκέψεις που έκανε σε πόλεις, δεχόταν τις επευφημίες του πλήθους, στα μάτια του οποίου ενσάρκωνε τη νίκη κατά των Γερμανών και της κυβέρνησης του Βισύ, ενώ όλο και περισσότερο εξασφάλιζε την υποστήριξη εκείνων που είχαν αποδεχτεί την κυβέρνηση του Βισύ και που τώρα αναζητούσαν έναν εναλλακτικό υπερασπιστή της καθεστηκυίας τάξης. Δεν ήταν η τελευταία φορά που ο Ντε Γκωλ υποστηριζόταν από την Αριστερά κατά της Δεξιάς, και ταυτόχρονα από την Δεξιά ως υπερασπιστής της εναντίον της Αριστεράς. Ο Ντε Γκωλ, επανειλημμένα, εμφανιζόταν σε μια πόλη, ευχαριστούσε την Αντίσταση, ενίοτε πολύ τυπικά, και διέταζε τα μέλη της να διαλυθούν, να παραδώσουν τα όπλα τους και να ξαναρχίσουν τη ζωή τους ως καθημερινοί πολίτες ή να καταταγούν στον στρατό. Με κόστος την πικρή δυσαρέσκεια μερικών αντιστασιακών, οι οποίοι έβλεπαν να περιφρονείται το πνεύμα της μεταρρύθμισης και να επιστρέφει η παλαιά τάξη πραγμάτων, το γαλλικό κράτος ανακτούσε τώρα το σφρίγος του.

Στην Ιταλία, ο Στρατηγός Καντόρνα έπεσε με αλεξίπτωτο στη Λομβαρδία τον Αύγουστο του 1944, ως στρατιωτικός σύμβουλος της Αντίστασης. Αργότερα ανέφερε ότι «σ' αυτόν τον ανταρτοπόλεμο κυριαρχεί το Κομμουνιστικό Κόμμα», το οποίο δεν κρύβει «την πρόθεσή του να πάρει τα ηνία και να εγκαθιδρύσει ένα καθεστώς παρόμοιο με το ρωσικό». Αυτή η ανάλυση έγινε δεκτή από το βρετανικό Υπουργείο Εξωτερικών κι από το συμμαχικό αρχηγείο στρατού στην Ιταλία, αν και ήταν μάλλον εσφαλμένη, δεδομένου ότι οι κομμουνιστές από πλευράς τους προσανατολίζονταν αποκλειστικά «σ' έναν αγώνα για την κοινοβουλευτική δημοκρατία», μια στρατηγική επιδίωξη κοινή για όλους γενικά τους αντιστασιακούς, συμπεριλαμβανομένης και της ισχυρής μη κομμουνιστικής οργάνωσης "Δικαιοσύνη και Ελευθερία". Όμως ύστερα από τα γεγονότα στην Ελλάδα και τις πολιτικές εξελίξεις στη Γιουγκοσλαβία του Τίτο, οι Βρετανοί είδαν τους φόβους τους να επιβεβαιώνονται, κι έτσι το συμμαχικό αρχηγείο στην Ιταλία προσπάθησε να εμποδίσει τα «ακραία κομμουνιστικά στοιχεία να πάρουν τον έλεγχο» κατά το διάστημα μεταξύ της γερμανικής υποχώρησης και της συμμαχικής κατάκτησης της βόρειας Ιταλίας. Τον Απρίλιο

Digitized by 10uk1s

του 1945, η δράση των παρτιζάνων αποδιοργάνωσε και επιτάχυνε την τελική γερμανική υποχώρηση και θανάτωσε περίπου 10.000 φασίστες ή υποτιθέμενους φασίστες, συμπεριλαμβανομένου του Μουσολίνι και της ερωμένης του, αλλά μερικές μέρες μετά ανέλαβαν την εξουσία τα συμμαχικά στρατεύματα και η συμμαχική στρατιωτική κυβέρνηση. Στις περιοχές όπου η Αντίσταση είχε πάρει τον έλεγχο για σύντομη περίοδο, οι συμμαχικές αρχές ανακάλυπταν, προς μεγάλη τους έκπληξη, τις εξαιρετικές διοικητικές της ικανότητες· οι ηγέτες της Αντίστασης πικραίνονταν με την ταχύτατη αντικατάστασή τους από ανθρώπους που πρότεινε η -σαφώς συντηρητικότερη- κυβέρνηση της Ρώμης και ενέκριναν οι Σύμμαχοι· αντίθετα, οι τοπικοί επιχειρηματίες και οι συντηρητικοί ένιωθαν ανακούφιση.

Στον πόλεμο της Άπω Ανατολής, η Αντίσταση, μέσω της οποίας αναδεικνυόταν ο τοπικός εθνικισμός, δεν ήταν απαραιτήτως πιο εχθρική προς τους Ιάπωνες απ' ό,τι στους πρώην αποικιοκράτες, Βρετανούς, Ολλανδούς ή Γάλλους. Στη Βιρμανία και στις Ολλανδικές Ανατολικές Ινδίες, οι Ιάπωνες ενθάρρυναν τους ντόπιους εθνικιστές και μάλιστα τους βοήθησαν να σχηματίσουν πατριωτικές πολιτοφυλακές - με δικές τους δαπάνες στη Βιρμανία όπου, προς το τέλος του πολέμου, η πολιτοφυλακή άλλαξε πλευρά και πήγε με τους Συμμάχους. Στη Μαλαισία, ωστόσο, ένα αντιστασιακό κίνημα κομμουνιστικού προσανατολισμού, που στράφηκε κατά των Ιαπώνων, οργανώθηκε από Κινέζους της Μαλαισίας τους οποίους οι Ιάπωνες κατακτητές καταδίωκαν ανελέητα. Με αυτούς συνήψαν συμμαχία οι Βρετανοί της Διοίκησης Νοτιοανατολικής Ασίας και η 14η Στρατιά, και εξόπλισαν μια αντιστασιακή δύναμη 2-3 χιλιάδων ανταρτών. Στο Λονδίνο εκτίμησαν ότι η βοήθεια των ανταρτών για τη βρετανική ανάκτηση της Μαλαισίας μετρούσε περισσότερο από τον πολιτικό κίνδυνο· όμως ο πόλεμος έληξε πριν από τη βρετανική εισβολή και, το 1948, το Μαλαισιανό Κομμουνιστικό Κόμμα, στο οποίο επικρατούσαν οι Κινέζοι, προχώρησε σε εξέγερση, την οποία οι Βρετανοί δεν μπόρεσαν να καταπνίξουν παρά μόνο ύστερα από έξι χρόνια.

Το επιτυχέστερο αντιστασιακό κίνημα απ' όλα ήταν αυτό που οργάνωσε το Κομμουνιστικό Κόμμα Κίνας. Ο πόλεμος κατά της Ιαπωνίας έδωσε στο Κόμμα τη δυνατότητα να αναδειχτεί σε ιδεώδη εκφραστή του κινεζικού αντιιαπωνικού, αντιευρωπαϊκού εθνικισμού, αλλά και ως δύναμη μεταρρύθμισης, σε σύγκριση με το διεφθαρμένο και ανίκανο Κουομιντάνγκ, με την κερδοσκοπική ηγετική του κλίκα και τις συμμαχίες του με πολέμαρχους και λήσταρχους. Αν και θα ήταν λάθος να αποδοθεί η στάση του αποκλειστικά στις εν καιρώ πολέμου εξελίξεις, ωστόσο ο πόλεμος έφερε το Κουομιντάνγκ σε μια θέση από την οποία δεν μπορούσε να έρθει σε συμβιβασμό με την Ιαπωνία, ενώ οι εσωτερικές του αδυναμίες το καθιστούσαν αναποτελεσματικό και άχρηστο ως αντιιαπωνική δύναμη. Το σκηνικό είχε στηθεί για τον κινεζικό εμφύλιο πόλεμο και την γένηση της «Λαϊκής Δημοκρατίας».

Πενήντα με εξήντα εκατομμύρια άνθρωποι έχασαν τη ζωή τους εξαιτίας του πολέμου· σχεδόν άλλοι τόσοι ξεριζώθηκαν από τις πατρίδες τους, προσωρινά ή μόνιμα. Οι στρατιώτες, ναύτες και αεροπόροι από όλα τα εμπλεκόμενα έθνη, από τους οποίους οι περισσότεροι είχαν αφήσει πίσω τους τη ζωή του πολίτη, υφίσταντο ή ενίοτε απολάμβαναν την προσωρινή απουσία από την πατρίδα. Τα μέλη των ενόπλων δυνάμεων της Αμερικής και της Βρετανικής Αυτοκρατορίας ταξίδευαν σχεδόν παντού και έμεναν περισσότερο καιρό μακριά από την πατρίδα. Τα γερμανικά στρατεύματα παρέμεναν στην Ευρώπη, αν εξαιρέσει κανείς την εξόρμηση στη βόρεια Αφρική. Μπορούσαν να μετακινούνται σχετικά εύκολα από το ένα θέατρο πολέμου στο άλλο, και οι στρατιώτες έπαιρναν εύκολα άδεια για να επισκεφτούν τα σπίτια τους. Δεν ήταν ασυνήθιστο για τους Γερμανούς στρατιώτες το να μετακινούνται από τον Βόλγα στον Λίγηρα ή από το Νάρβικ στην Τρίπολη. Αλλά και για τους

Digitized by 10uk1s

Γερμανούς στρατιώτες υπήρχαν καλές στιγμές στον πόλεμο, όσο και κακές: οι μονάδες που πέρασαν τα χρόνια του πολέμου στη Γαλλία και έφυγαν πρώτες με την υποχώρηση του 1944, πιθανώς έβρισκαν τον πόλεμο κάτι παραπάνω από υποφερτό. Οι Βρετανοί στρατιώτες, μακριά από την πατρίδα, στο άβολο περιβάλλον της Βόρειας Αφρικής, αποζημιώθηκαν αργότερα στη Γαλλία και στην Ιταλία όπου ήσαν πιο καλοδεχούμενοι απ' ό,τι οι Γερμανοί. Για την πλειονότητα των στρατιωτών εκείνων που είχαν μόνο μακρινή επαφή με τις μάχες, ο πόλεμος πρόσφερε περιπέτεια χωρίς υπερβολικούς κινδύνους. Για εκατομμύρια Αμερικανούς στρατιώτες που βρέθηκαν στο εξωτερικό -εκτός από μια μειονότητα που έπεσε στη φωτιά της μάχης, κυρίως πληρώματα βομβαρδιστικών και μάχιμοι του πεζικού- ο πόλεμος δεν παρουσίασε ιδιαίτερους κινδύνους. Πολλοί μπορούσαν να απολαύσουν αναπάντεχες και εξωτικές εμπειρίες - αν και μερικοί Αμερικανοί στρατιώτες έδειχναν να πλήττουν μέσα στο περιβάλλον με το οποίο δεν ήσαν εξοικειωμένοι. Στη Βρετανία οι Αμερικανοί, καλοζωισμένοι, καλοπληρωμένοι, ομόγλωσσοι και σχεδόν πάντα καλοδεχούμενοι οι περισσότεροι, συχνά εύρισκαν την προσωρινή τους αποδημία απολαυστική. Οι μαύροι Αμερικανοί στρατιώτες βρέθηκαν σε μια κοινωνία που δεν γνώριζε φυλετικές διακρίσεις, και που στη δεκαετία του '40 δεν ήταν διόλου ρατσιστική. Αν και αληθεύει ότι οι Αμερικανοί στρατιώτες έφερναν μαζί τους, στις βάσεις όπου διέμεναν, τις συνήθειες και ενθύμια της πατρίδας, ωστόσο έρχονταν συχνά σε στενή επαφή με τους ντόπιους. Πάνω από 60.000 Αμερικανοί στρατιώτες παντρεύτηκαν Βρετανίδες.

Οι πολλοί χωρισμοί τον καιρό του πολέμου -εν μέρει, λόγω του ότι προηγουμένως συνηθίζονταν οι εσπευσμένοι γάμοι- αποσταθεροποίησαν κάπως το θεσμό της οικογένειας: στις ΗΠΑ το ποσοστό των διαζυγίων διπλασιάστηκε μέχρι το 1945· στη Βρετανία πενταπλασιάστηκε. Οι γεννήσεις εξώγαμων αυξήθηκαν κατά 50% στις ΗΠΑ και τριπλασιάστηκαν στη Βρετανία. Οι βομβαρδισμοί και η απειλή των βομβαρδισμών αναστάτωσαν την οικογενειακή ζωή· ειδικά στη Βρετανία και στη Γερμανία, η απομάκρυνση των παιδιών από τις απειλούμενες πόλεις διέκοψε την σχολική τους εκπαίδευση και τα στέρησε από τη γονική φροντίδα. Το 1946, ο βρετανικός στρατός διαπίστωνε ότι οι νεοσύλλεκτοι δεκαεννιάχρονοι υστερούσαν σημαντικά σε σύγκριση μ' εκείνους που είχαν εγκαταλείψει το σχολείο πριν από τον πόλεμο. Μολαταύτα, οι δυσκολίες που αντιμετώπιζαν ήσαν ασήμαντες σε σύγκριση με κείνες των κατοίκων της γερμανοκρατούμενης ανατολικής Ευρώπης ή εκείνες που προκλήθηκαν από τη γερμανική επιστράτευση νεαρών εργατών τόσο στη δυτική όσο και στην ανατολική Ευρώπη. Ένα μέτρο των μετοικεσιών μάς δίνουν τα Βρετανικά Ταχυδρομεία, τα οποία κατέγραψαν 60 εκατομμύρια αλλαγές διευθύνσεων από το 1939 ως το 1945, σε ένα πληθυσμό 40 εκατομμυρίων. Η επιστράτευση εργατικής δύναμης για την παραγωγή τροφίμων και όπλων ανάγκαζε άνδρες και γυναίκες να μετακινούνται, και τις μεταξύ τους σχέσεις να αλλάζουν.

Κάποιοι ιστορικοί θεωρούν ότι ο πόλεμος καθιέρωσε τη μόνιμη χειραφέτηση των γυναικών: Οι γυναίκες πήραν τη ζωή στα χέρια τους, επειδή οι άνδρες βρίσκονταν μακριά· η γυναίκα έγινε ο αρχηγός της οικογένειας και του νοικοκυριού· ακόμη περισσότερες γυναίκες απέκτησαν δικό τους εισόδημα - επιδόματα για τις συζύγους και τα ανήλικα των στρατευμένων, μεροκάματα από τη βιομηχανία ή μισθοί από γυναικείες υπηρεσίες. Πολλές γυναίκες έμπαιναν σε επαγγέλματα που μέχρι τότε προορίζονταν για άνδρες. Μερικές ανακάλυπταν νέες ευκαιρίες να ζήσουν αυτοδύναμες και ανεξάρτητες - ένα τρόπο ζωής που πρόσφερε πολύ περισσότερα απ' ό,τι η προπολεμική καθημερινότητα.

Παρ' όλα αυτά, μπορεί να πει κανείς ότι τέτοια κέρδη ήταν περιορισμένα και παροδικά. Δεν ανοίγονταν καριέρες: οι δουλειές των γυναικών εξυπηρετούσαν ανάγκες που είχε γεννήσει ο πόλεμος και όχι μια μακρόπνοη πολιτική απασχόλησης. Οι διευθυντικές ή εποπτικές θέσεις παραχωρούνταν στις γυναίκες απρόθυμα· και στη βιομηχανία, με μισή καρδιά, δίνονταν σε γυναίκες ειδικευμένες εργασίες. Η Βρετανία και οι ΗΠΑ προσφέρονται

Digitized by 10uk1s

ιδιαίτερα για μια σοβαρή διερεύνηση της κατάστασης των γυναικών μετά τον πόλεμο - καθώς στη Γερμανία και τη Σοβιετική Ένωση οι μεγάλες απώλειες ανδρών στη διάρκεια του πολέμου ήταν αναπόφευκτο να οδηγήσουν σε αυξημένη ζήτηση εργαζόμενων γυναικών μεταπολεμικά. Αλλού, πάλι, για τους κατοίκους των γερμανοκρατούμενων χωρών, η εργασία δεν είχε διόλου απελευθερωτικό χαρακτήρα, ενώ στην Ιαπωνία τα αυστηρά ανδροκρατικά πρότυπα παρέμειναν ακλόνητα στα χρόνια του πολέμου, ώσπου βρέθηκαν αντιμέτωπα με την αποτελεσματική μεταρρυθμιστική εμπειρία της αμερικανικής κατοχής.

Το σημαντικότερο σε σχέση με την γυναικεία απελευθέρωση στη Βρετανία και στις ΗΠΑ τον καιρό του πολέμου, ήταν ότι η απελευθέρωση αυτή δεν ήταν ευπρόσδεκτη για σχεδόν κανέναν από τους ενδιαφερόμενους˙ θεωρήθηκε ότι επρόκειτο για μια προσωρινή ανωμαλία. Οι άνδρες που πήγαν στον πόλεμο περίμεναν να επιστρέψουν για να απολαύσουν την προπολεμική προτεραιότητά τους έναντι των γυναικών στην απασχόληση, με εξαίρεση τις συγκεκριμένες «γυναικείες δουλειές». Στη Βρετανία ο Υπουργός Εργασίας Έρνεστ Μπέβιν άσκησε αρκετή πίεση ώστε να δοθούν υποσχέσεις για παιδικούς σταθμούς - οι οποίες υλοποιήθηκαν σε μικρό βαθμό, για να ξεχαστούν μετά τον πόλεμο. Είναι γεγονός ότι ο αριθμός των παιδικών σταθμών στη συνέχεια αυξήθηκε πολύ, αλλά οι σταθμοί αυτοί, καθώς τηρούσαν τις ώρες του σχολείου και τις σχολικές διακοπές, δεν ανταποκρίνονταν στις ανάγκες μιας πλήρως απασχολούμενης εργαζόμενης μητέρας. Στις ΗΠΑ η κυβέρνηση προωθούσε αποφασιστικά τους ημερήσιους παιδικούς σταθμούς, αλλά μόνο ως κάτι που εξυπηρετούσε ανάγκες του πολέμου. Τόσο στη Βρετανία όσο και στις ΗΠΑ οι αρχές θεωρούσαν τη ζήτηση εργαζόμενων μητέρων ως μια αναγκαιότητα του πολέμου, και όχι ως κάτι καθ' αυτό επιθυμητό, και οι περισσότερες γυναίκες έδειχναν να συμφωνούν. Οι κίνδυνοι και οι αγωνίες του πολέμου χάριζαν μεγάλη γοητεία στα αναδρομικώς εξιδανικευμένα θέλγητρα της προπολεμικής οικογενειακής ζωής.

Εξάλλου, ο πόλεμος ανέβασε το κύρος του «αρσενικού». Σε όλη τη διάρκεια του πολέμου οι αρρενωποί ρόλοι κινούσαν τον θαυμασμό περισσότερο από καθετί άλλο: ορμητικοί, αποφασιστικοί διοικητές, πιλότοι αεροπλάνων, πληρώματα υποβρυχίων, αλεξιπτωτιστές, ειδικές δυνάμεις, διοικητές αρμάτων μάχης. (Οι γυναίκες διακρίθηκαν σε δουλειές που απαιτούσαν μυστικότητα, ιδιαίτερα στην Αντίσταση -κι αυτός ήταν ο λόγος για τον οποίο ο Ντε Γκωλ, στις αρχές του 1944, σε μια περίοδο που ο ίδιος χρειαζόταν την υποστήριξη της Αντίστασης, θέσπισε την ψήφο των γυναικών στη Γαλλία). Με τόσους άνδρες να παίζουν τη ζωή τους κορώνα-γράμματα, και με τόσα εκατομμύρια ένστολων ανδρών πρόθυμων να κάνουν το ίδιο, λίγες γυναίκες είχαν τη διάθεση να αμφισβητήσουν το δικαίωμα των ανδρών στην «περιποίηση», την καλοπέραση και τα προνόμια, μετά την ποθητή στιγμή της επιστροφής.

Δεν ήταν καιρός για τις γυναίκες να σκέφτονται την αμφισβήτηση της ανδρικής κυριαρχίας ή να ενθαρρύνονται προς αυτή την κατεύθυνση (ένας μελετητής, για παράδειγμα, επισημαίνει τη χρήση, στα χρόνια του πολέμου «ανδροπρεπών προτύπων» που παγίωναν τη διάταξη των φύλων τόσο άκαμπτα, όσο και στη βικτωριανή εποχή). Αμέσως μετά τον πόλεμο, οι γυναίκες παντρεύονταν νωρίτερα, παντρεύονταν συχνότερα και έκαναν περισσότερα παιδιά απ' ό,τι πριν από τον πόλεμο. Το 1931, στη Βρετανία, οι γυναίκες αποτελούσαν το 29,8% του παραγωγικού πληθυσμού˙ το 1951 έφταναν στο 30.8%. Στις ΗΠΑ, πριν από τον πόλεμο το 25,9% της παραγωγικής δύναμης ήσαν γυναίκες, ενώ το 1945 το 36%· αλλά το 1947 το ποσοστό υποχώρησε στο 27,9%. Ο πόλεμος ήρθε να ανακόψει μιαν αργή εξέλιξη του 20ού αιώνα, που συνδεόταν με την διεύρυνση της ελευθερίας των γυναικών· αυτό που την επανέφερε στο προσκήνιο ήταν περισσότερο η μεταπολεμική ευημερία, παρά ο πρόσκαιρος πολλαπλασιασμός των ευκαιριών στα χρόνια του πολέμου.

Στη διάρκεια -αλλά και μετά το τέλος- του πολέμου, η οριστική, δια της βίας μετανάστευση

Digitized by 10uk1s

χτύπησε προπάντων περιοχές της ανατολικής Ευρώπης. Η «πανούκλα» των ένοπλων Γερμανών που εξαπλώθηκε στην Ευρώπη από το 1939 έως το 1942, έφερε τον ξεριζωμό δεκάδων εκατομμυρίων ανδρών, γυναικών και παιδιών. Σ' αυτούς που εκτοπίζονταν με προορισμό τον θάνατο ή την καταναγκαστική εργασία, θα πρέπει να προστεθούν και όσοι εκτοπίζονταν με σκοπό τον εποικισμό κατακτημένων εδαφών. Ο Χίτλερ επιθυμούσε διακαώς να εποικίσει και να εκγερμανίσει «την Ανατολή». Η διαδικασία ξεκίνησε από την αρχή του πολέμου. Πρώτα στην Πολωνία: το 1939 οι Γερμανοί βάλθηκαν να καταστρέψουν το ανεξάρτητο πολωνικό έθνος. Δύο ήταν οι κύριες μέθοδοι: η εξολόθρευση των ηγετικών στρωμάτων της πολωνικής κοινωνίας (περίπου οι μισοί μορφωμένοι Πολωνοί έχασαν τη ζωή τους στα χρόνια του πολέμου) και η εκδίωξη των Πολωνών αγροτών και αντικατάστασή τους με Γερμανούς εποίκους. Το 1939 μεγάλες περιοχές της προπολεμικής Πολωνίας μετατράπηκαν σε γερμανικές επαρχίες· οι περιοχές «Ντάντσιχ-Δυτική Πρωσία» και «Βάρτελαντ», προπολεμικά είχαν πληθυσμό 10 εκατομμυρίων, από τα οποία σχεδόν 9 εκατομμύρια ήσαν Πολωνοί. Εκεί όφειλαν να υπάρχουν περισσότεροι Γερμανοί και λιγότεροι Πολωνοί. Το 1939, άρχισαν οι αγεληδόν μεταφορές με τρένα: μέσα σε μια ώρα από τη στιγμή που ειδοποιούνταν, παίρνοντας μαζί τους το πολύ τριάντα κιλά από τα υπάρχοντά τους, οι πολωνικές αγροτικές οικογένειες στοιβάζονταν, με ξυλοδαρμούς και κλοτσιές, στα τρένα, και στέλνονταν αμπαρωμένες στα εδάφη της «Γενικής Διοίκησης». Οι οικογένειες αυτές συχνά διαλύονταν: οι Γερμανοί επέλεγαν παιδιά και τα έπαιρναν για να τα «εκγερμανίσουν», και έκλειναν τους άνδρες σε φοβερά στρατόπεδα εργασίας. Στη θέση τους ήρθαν γερμανόφωνοι από την ανατολική Ευρώπη· στην αρχή -μέχρι το 1941- μέσω διακανονισμών με άλλες κυβερνήσεις, και στη συνέχεια με άμεσες αποφάσεις της γερμανικής εξουσίας. Τουλάχιστον 750.000 Πολωνοί μετακινήθηκαν κατ' αυτόν τον τρόπο.

Δύο γερμανικές υπηρεσίες, η "Επιτροπή του Ράιχ για την Ενίσχυση του Γερμανισμού" και η "Κεντρική Υπηρεσία Φυλετικών και Εποικιστικών Ζητημάτων", συγκέντρωσαν μελλοντικούς Γερμανούς αποίκους από τη Ρουμανία, τη Γιουγκοσλαβία, τα Βαλτικά κράτη, την Ανατολική Πολωνία και το νότιο Τιρόλο: περίπου 1.250.000 Γερμανοί ξεριζώθηκαν, ενίοτε με τη βία. Περίπου 500.000 τοποθετήθηκαν στην Πολωνία, κυρίως στις προσαρτημένες επαρχίες· οι υπόλοιποι κατανεμήθηκαν σε προσωρινά στρατόπεδα. Τον Μάιο του 1942 προτάθηκε το μεγαλεπήβολο "Γενικό Σχέδιο Ανατολή": μέσα στα επόμενα 25 χρόνια, θα εγκαθίσταντο σε εδάφη της ανατολής 3,5 εκατομμύρια Γερμανοί· κινητές φρουρές που θα διασπείρονταν στην Ευρωπαϊκή Ρωσία θα βοηθούσαν αυτούς τους Γερμανούς στρατιώτες-αγρότες να κρατούν υποταγμένους τους ντόπιους. Οι φρουρές θα τοποθετούνταν κατόπιν στις παραμεθόριες περιοχές, οι οποίες θα ήταν ανεξάρτητες από τα εδάφη που επρόκειτο να προσαρτηθούν στο Μείζον Ράιχ, όπου οι εποικισμοί θα ήταν πιο εντατικοί. Οι εναρκτήριες κινήσεις που ανακόπηκαν με την ήττα ήταν παραπάνω από σποραδικές. Στη "Γενική Διοίκηση", 110.000 Πολωνοί εκδιώχτηκαν από την περιοχή γύρω από το Ζάμοτς (που μετονομάστηκε σε Χίμλερσταντ) για να εκκενώσουν τα εδάφη που θα εποικίζονταν από Γερμανούς. Ανατολικότερα, τον Νοέμβριο του 1942, επτά χωριά στην Ουκρανία εκκενώθηκαν και μετακόμισαν εκεί εθνοτικοί Γερμανοί. Ακόμη και την άνοιξη του 1944, 65.000 άνδρες και γυναίκες, Φινλανδοί υποτίθεται, «επιστράφηκαν» στη Φινλανδία από τη βόρεια Εσθονία για να εκκενωθούν εδάφη για τους Γερμανούς εποίκους. Τελικά, «σκανδιναβικοί» λαοί όπως οι Δανοί, οι Νορβηγοί, οι Σουηδοί, ακόμη και Άγγλοι, θα ενθαρρύνονταν να μετακινηθούν στην ανατολή, ενώ στην Ολλανδία το 1942 μια ολλανδική εταιρεία άρχισε να καταρτίζει προγράμματα μετανάστευσης «στην Ανατολή».

Για να ενδυναμώσει τον «σοσιαλισμό», η κυβέρνηση της Σοβιετικής Ένωσης στοίβαξε και αυτή ανθρώπους σε βαγόνια για μεταφορά ζώων. Το 1939 και το 1940, οι σοβιετικές αρχές απέλασαν μέχρι ένα εκατομμύριο Πολωνούς της ανώτερης και μεσαίας τάξης και γαιοκτήμονες μεγαλοαστούς από τη μισή Πολωνία την οποία είχαν καταλάβει όσο ίσχυε το Σοβιετοναζιστικό Σύμφωνο· την εποχή εκείνη, τέτοια άτομα ένιωθαν πιο ασφαλή στη

Digitized by 10uk1s

γερμανική "Γενική Διοίκηση". Αφότου η Σοβιετική Ένωση εξαναγκάστηκε να μπει στον πόλεμο, μερικοί από τους επιζώντες αυτών των εκκαθαρίσεων αποφυλακίστηκαν από τα Σιβηρικά στρατόπεδα καταναγκαστικών έργων, που ήταν ο συνήθης προορισμός εκείνων των ανθρώπινων φορτίων. Τα προσφάτως κατακτημένα Βαλτικά Κράτη γνώρισαν την ίδια μεταχείριση: πάνω από 100.000 «μπουρζουάδες», κτηματίες, διανοούμενοι και κληρικοί στοιβάχτηκαν σε βαγόνια ζώων για τη Σιβηρία. Για να αποτρέψει ενδεχόμενη συνεργασία με τους εισβολείς, ο Στάλιν έστειλε επίσης στη Σιβηρία τους περίπου 500.000 γερμανόφωνους κατοίκους της λεκάνης του Βόλγα. Οι μουσουλμάνοι κάτοικοι της νότιας Ρωσίας υπέφεραν κι αυτοί πολλά, ως θύματα ενός από τα πιο διαβόητα διατάγματα του Στάλιν. Ως τιμωρία για την υποτιθέμενη συνεργασία τους με τους Γερμανούς κατακτητές, το 1944-46 ο Στάλιν μάζεψε περίπου 600.000 Τατάρους της Κριμαίας, Καλμούχους, Τσετσένους και Καρατσάι, και τους εξαπέστειλε στη Σιβηρία.

Το καλοκαίρι του 1943 άρχισε η γερμανική υποχώρηση από τη Ρωσία˙ πέρα από τις συνεχείς μάχες που έδιναν οι Γερμανοί, συγχρόνως κατέστρεφαν χρήσιμο εξοπλισμό και αποθέματα τροφίμων, δηλητηρίαζαν τα πηγάδια και έπαιρναν μαζί τους εργάτες που θα μπορούσαν να αποβούν χρήσιμοι στον προελαύνοντα Κόκκινο Στρατό. Και το 1944 άρχισαν να τρέπονται σε φυγή οι νέοι Γερμανοί έποικοι της ανατολής για να γλιτώσουν από την οργή των επερχόμενων Ρώσων, ακολουθούμενοι από τους αυτόχθονες Γερμανούς κατοίκους των πρώην πολωνικών εδαφών.

Το 1945 και το 1946 οι Γερμανοί εκδιώχτηκαν από την Τσεχοσλοβακία και από γερμανικά εδάφη που είχαν καταληφθεί πρόσφατα από τους Πολωνούς. Τώρα ήταν η σειρά των Πολωνών να εγκατασταθούν στις περιοχές απ' όπου εκτοπίζονταν οι Γερμανοί· και οι Τσέχοι, βέβαια, κατέλαβαν τα σουδητικά εδάφη που είχαν δοθεί στον Χίτλερ με τη Συμφωνία του Μονάχου το 1938, και έδιωξαν τον γερμανικό πληθυσμό. Μέχρι το 1947, πάνω από δέκα εκατομμύρια Γερμανοί κινήθηκαν δυτικά και πέρασαν μέσα τα γερμανικά σύνορα, πολλοί από αυτούς σε βρετανικές ή αμερικανικές ζώνες κατοχής. Ήταν το μεγαλύτερο προσφυγικό κύμα στα χρονικά της ιστορίας. Τώρα οι Γερμανοί υπέφεραν τις βαναυσότητες που προηγουμένως είχαν επιβάλει οι πράκτορες του «γερμανισμού» στους αλλοεθνείς. Σε πρώτη φάση. ο Κόκκινος Στρατός εισέβαλλε στα γερμανικά σπίτια, και για κάποιο διάστημα επέτρεπε την άνευ διακρίσεων εκδίκηση κατά των Γερμανών, οι οποίοι έπεφταν θύματα λεηλασιών, βιασμών και δολοφονιών. Και στη συνέχεια εκδιώκονταν από τους Πολωνούς και τους Τσέχους κατά τρόπο ανάλγητο και με περισσή βιαιότητα, συσσωρευμένη ύστερα από πέντε χρόνια υποταγής στην ανώτερη γερμανική φυλή. Πολλοί Γερμανοί έχαναν τη ζωή τους, προπάντων παιδιά και γέροι. Στο Πότσνταμ, στη διάρκεια των συνεχών διαπραγματεύσεων για την Πολωνία, ο Τσώρτσιλ και ο Τρούμαν προέβησαν σε επανειλημμένες διαμαρτυρίες. Στο τέλος, οι δυτικοί Σύμμαχοι εξασφάλισαν τη συμφωνία ότι η μετακίνηση των πληθυσμών πρέπει να γίνει «με τάξη και με ανθρωπιά»· αλλά, όπως ανέφεραν οι Ρώσοι, ακόμη κι αν προσπαθούσαν οι κυβερνήσεις της Πολωνίας και της Τσεχοσλοβακίας, ήταν δύσκολο να συγκρατήσουν τους λαούς τους.

Το 1945, άλλη μια βίαιη εκτόπιση ανησύχησε όσους γνώριζαν γι' αυτήν. Πολλοί Ρώσοι έπεσαν σε χέρια Βρετανών και Αμερικανών, στο δυτικό μέτωπο το 1944 και το 1945. Οι Σύμμαχοι δεν περίμεναν προβλήματα. Υπέθεσαν ότι οι περισσότεροι από αυτούς είχαν εξαναγκαστεί να υπηρετήσουν τη γερμανική πολεμική μηχανή και ότι η «απελευθέρωσή» τους θα οδηγούσε στην πρόθυμη επιστροφή στη νικηφόρα πατρίδα τους. Στη Γιάλτα, οι δυτικοί Σύμμαχοι υποσχέθηκαν να στείλουν πίσω όλους τους Σοβιετικούς πολίτες. Από τον Μάιο ως τον Σεπτέμβριο του 1945 στάλθησαν στη Σοβιετική Ένωση πάνω από δύο εκατομμύρια. Τα συμμαχικά στρατεύματα αναγκάζονταν συχνά να προσφεύγουν στη χρήση βίας· μερικές φορές, άνθρωποι τους οποίους η Σοβιετική Ένωση δεν είχε διεκδικήσει, μεταξύ των οποίων και εμιγκρέδες από την περίοδο του Εμφυλίου, επιστρέφονταν, όπως

Digitized by 10uk1s

επίσης και πολίτες από εδάφη που είχε προσαρτήσει η Σοβιετική Ένωση από το 1939. Φαίνεται πως οι σοβιετικές αρχές εκτελούσαν, γενικώς, όσους είχαν συνεργαστεί με τους Γερμανούς και ότι ένα υψηλό ποσοστό από τους υπόλοιπους κατέληγε στα στρατόπεδα εργασίας. Οι Αμερικανοί και Βρετανοί στρατιωτικοί έδειχναν όλο και πιο απρόθυμοι στο να εξαναγκάζουν αυτούς τους ανθρώπους (ενίοτε και τις οικογένειές τους) να επιστρέψουν, και προς τα τέλη του 1945 οι σναγκαστικές μεταφορές περιορίστηκαν, επιτέλους, σε Σοβιετικούς στρατιώτες της προ του 1939 Σοβιετικής Ένωσης και σε αποδεδειγμένους συνεργάτες των Γερμανών. Γύρω στο μισό εκατομμύριο, ίσως, κατόρθωσε να αποφύγει τον επαναπατρισμό.

Το 1945 οι πρόσφυγες, οι «εκτοπισμένοι», οι επιζώντες κρατούμενοι των στρατοπέδων συγκέντρωσης και οι πρώην αιχμάλωτοι πολέμου, οδοιπορούσαν καταπονημένοι προς ανατολάς ή προς δυσμάς· άλλοι αναζητούσαν τα παλιά τους νοικοκυριά, άλλοι καινούργια και μερικοί βάδιζαν χωρίς κανένα προορισμό. Στη Γερμανία υπήρχαν 14 εκατομμύρια ξεριζωμένοι και 3 ή 4 εκατομμύρια Γερμανοί που είχαν μείνει άστεγοι ύστερα από τους βομβαρδισμούς και τα σφυροκοπήματα του πυροβολικού. Οι πιο εξασθενημένοι ήσαν οι Εβραίοι επιζώντες από τα στρατόπεδα συγκέντρωσης, από τους οποίους οι μισοί πέθαναν μέσα σε μερικές εβδομάδες μετά την απελευθέρωσή τους. Μαζί με τους Εβραίους που έβγαιναν από τα κρησφύγετα, υπήρχαν στη Γερμανία 50.000 έως 100.000 Εβραίοι. Αναπάντεχα, οι αριθμοί τους αυξήθηκαν: έναν χρόνο αργότερα υπήρχαν 140.000 Εβραίοι επιζώντες στις δυτικές ζώνες, και το 1949 τα υπό συμμαχικό έλεγχο εδάφη στη Γερμανία και στην Ιταλία φιλοξενούσαν 250.000. Οι πρόσφυγες Εβραίοι που επέστρεφαν από τη Σοβιετική Ένωση ή πρώην κρατούμενοι ή Εβραίοι που κρύβονταν - όλοι, επιστρέφοντας στην Πολωνία, την Ουγγαρία, τη Ρουμανία και την υπόλοιπη ανατολική Ευρώπη, έβρισκαν τις παλιές εβραϊκές κοινότητες κατεστραμμένες και τα σπίτια τους κατειλημμένα από επήλυδες που τους αντιμετώπιζαν με εχθρότητα. Η επιστροφή τους πυροδότησε ακόμη και αντισημιτικά πογκρόμ - το χειρότερο στο Κιέλτσε της Πολωνίας, όπου τουλάχιστον 40 Εβραίοι σκοτώθηκαν από τον εχθρικό όχλο. Όπως ήταν επόμενο, οι Εβραίοι επιζώντες μετακινήθηκαν δυτικότερα, κυρίως στην αμερικανική ζώνη κατοχής στη Γερμανία. Η επιστροφή στην πατρίδα είχε αποδειχθεί ανέφικτη. Οι επιζώντες των γερμανικών διωγμών δεν ένιωθαν ούτε ευτυχείς ούτε ασφαλείς στη Γερμανία. Πού θα έπρεπε να πάνε; Από το ζήτημα αυτό, και από τη φρίκη που προξένησε η μοίρα των Εβραίων της Ευρώπης -η οποία το 1945, επιτέλους, μαθευόταν πια από όλους- προέκυψε το ανεξάρτητο κράτος του Ισραήλ.

Μετά τον πόλεμο οι βρετανικές αρχές, εντονώτερα από ποτέ, ένιωθαν ότι δεν θα έπρεπε να προσβάλουν τους Άραβες που διέθεταν κάποια επιρροή: η προνομιακή πρόσβαση στα πετρέλαια της Μέσης Ανατολής ήταν αναγκαία για τη βελτίωση του βρετανικού ισοζυγίου πληρωμών, ενώ για την άμυνα της Βρετανίας από μια υποθετική προέλαση του Κόκκινου Στρατού στη δυτική Ευρώπη έπρεπε να υπάρχει η δυνατότητα πλήγματος κατά της Σοβιετικής Ένωσης, ειδικά των πετρελαιοφόρων περιοχών της, από βάσεις στη Μέση Ανατολή, ενδεχομένως με ατομικές βόμβες. Γι' αυτό οι Βρετανοί αντιτέθηκαν στην αύξηση της εβραϊκής μετανάστευσης στην Παλαιστίνη, όπως επίσης και στη δημιουργία ενός ανεξάρτητου κράτους υπό τον έλεγχο των Εβραίων. Με την αλλαγή στη βρετανική πολιτική σκηνή, όπου τη θέση της κυβέρνησης συνασπισμού του Τσώρτσιλ πήρε η Εργατική κυβέρνηση του Άττλη, και ο Μπέβιν αντικατέστησε τον Ήντεν στη θέση του υπουργού Εξωτερικών, εκφράστηκαν κάπως πιο έντονα οι αντισιωνιστικές απόψεις του βρετανικού Υπουργείου Εξωτερικών. Το βρετανικό Υπουργείο Αποικιών και οι στρατιωτικοί υποστήριξαν ότι οι επιζώντες Εβραίοι, τώρα που είχαν συντριβεί οι ναζί, μπορούσαν και έπρεπε να ξαναρχίσουν τη ζωή τους στις αρχικές πατρίδες τους· αν δεν μπορούσαν, τότε θα

Digitized by 10uk1s

έπρεπε να πάνε αλλού, ενδεχομένως στις Ηνωμένες Πολιτείες, την πιο ευημερούσα κοινωνία στον κόσμο, όπου άνθιζε η εβραϊκή κουλτούρα. Ο Πρόεδρος Τρούμαν - στερούμενος το ακαταμάχητο κύρος του Ρούσβελτ και, ως εκ τούτου, πιο ευάλωτος σε εσωτερικές πιέσεις, και βλέποντας, ίσως, με συμπάθεια τις εβραϊκές φιλοδοξίες- υποστήριξε τη σιωνιστική απαίτηση για ελεύθερη είσοδο Εβραίων προσφύγων στην Παλαιστίνη. Αλλά όπως επισήμανε ο Μπέβιν με μια φράση που προκάλεσε αμηχανία, ο Πρόεδρος απέφευγε έτσι το δυσάρεστο πρόβλημα της τροποποίησης της αμερικανικής μεταναστευτικής πολιτικής: «Δεν θέλουν πολλούς Εβραίους στη Νέα Υόρκη». Ο Τρούμαν - πίστευαν οι Βρετανοί- υποστηρίζοντας την εγκατάσταση των Εβραίων στην Παλαιστίνη, προσπαθούσε έτσι να κερδίσει την έγκριση των Αμερικανοεβραίων χωρίς να αποξενωθεί από τους Αμερικανούς αντισημίτες και ξενόφοβους.

Το καλοκαίρι του 1945, ο Αμερικανός εκπρόσωπος στη Διακυβερνητική Επιτροπή για τους Πρόσφυγες, έχοντας δει την τρομερή κατάσταση των επιζώντων Εβραίων, πρότεινε την αποδοχή 100.000 Εβραίων προσφύγων στην Παλαιστίνη, και τον Αύγουστο ο Τρούμαν ζήτησε από τους Βρετανούς να επιτρέψουν την άμεση είσοδο 100.000 Εβραίων. Οι Βρετανοί αρνήθηκαν, και το πολυσυζητημένο πρόβλημα των 100.000 Εβραίων υπήρξε η αρχή του τέλους της βρετανικής παρουσίας στην Παλαιστίνη: Προκειμένου να προλάβει τις αμερικανικές επιθέσεις κατά της βρετανικής πολιτικής, ο Μπέβιν πρότεινε μια αγγλοαμερικανική επιτροπή η οποία θα συναντιόταν για να συμφωνηθεί μια λύση. Η επιτροπή δεν εισηγήθηκε τη δημιουργία ενός εβραϊκού κράτους, εισηγήθηκε ωστόσο την άμεση είσοδο των 100.000, και ο Τρούμαν, αμέσως, έθεσε εκ νέου το μεμονωμένο αυτό ζήτημα. Οι Βρετανοί αρνήθηκαν ξανά. Αποτέλεσμα: οι σιωνιστές ηγέτες μπορούσαν να επικαλούνται την φιλοαραβική στάση της Βρετανίας για να διαβρώσουν τη θέση της ως μεσολαβητή μεταξύ των εβραϊκών και αραβικών αξιώσεων στην Παλαιστίνη. Το βρετανικό Βασιλικό Ναυτικό βρέθηκε επιφορτισμένο με το άδοξο καθήκον να σταματά και να γυρίζει πίσω τα υπερφορτωμένα πλοία που μετέφεραν μερικούς από τους πολυσυζητημένους 100.000 στην εβραϊκή πατρίδα. Ο βρετανικός στρατός στην Παλαιστίνη δεχόταν τώρα επιθέσεις ανταρτών και τρομοκρατών, στους οποίους η Χαγκανά, η επίσημη εβραϊκή οργάνωση αυτοάμυνας, δεν εναντιωνόταν, λόγω ηθικών δεσμεύσεων. Στις 22 Ιουλίου 1946, η οργάνωση *Irgun* του Μεναχέμ Μπέγκιν ανατίναξε το Βρετανικό Αρχηγείο στο ξενοδοχείο King David της Ιερουσαλήμ.

Οι σιωνιστές ηγέτες, όπως ο Μπεν Γκουριόν, στηρίχτηκαν στην αμερικανική συναίνεση για να μπορέσουν να παραγκωνίσουν τις βρετανικές αρχές και να επιβάλουν ένα ανεξάρτητο εβραϊκό κράτος στους Βρετανούς και τους Άραβες. Οι βρετανικές αρχές δεν ήταν διατεθειμένες να συμπράξουν με τους Εβραίους κατά των Αράβων, από φόβο μήπως χάσουν την επιρροή τους στον ισλαμικό κόσμο - αλλά ούτε με τους Άραβες κατά των Εβραίων, λόγω της δυναμικής εβραϊκής αντίστασης που υποστηριζόταν από ένα μεγάλο ρεύμα της αμερικανικής (και της βρετανικής) κοινής γνώμης. Η βρετανική οικονομική κρίση στις αρχές του 1947 απέκλειε κάθε προσπάθεια επιβολής μιας λύσης στις δύο πλευρές. Στις 26 Σεπτεμβρίου 1947 οι Βρετανοί δήλωσαν στα Ηνωμένα Έθνη ότι σκόπευαν να αποσυρθούν από την Παλαιστίνη και να αφήσουν το θέμα στη δικαιοδοσία των Ηνωμένων Εθνών ως διαδόχου της Κοινωνίας των Εθνών, η οποία ήταν η αρχική πηγή νομιμότητας της βρετανικής εξουσίας στην Παλαιστίνη. Τον Νοέμβριο, τα Η.Ε. ψήφισαν υπέρ ενός ανεξάρτητου εβραϊκού κράτους στη διχοτομημένη Παλαιστίνη. Οι Βρετανοί, τηρώντας αποστάσεις από αυτή την αντιαραβική λύση, ανακοίνωσαν ότι θα αποσύρονταν τελικά στις 15 Μαΐου 1948. Την ημέρα εκείνη γεννήθηκε το Ισραήλ, παλεύοντας για την ύπαρξή του ενάντια στους διαιρεμένους Αραβες αντιπάλους του. Τα δεινά που υπέφεραν οι Εβραίοι στον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο κατέστησαν δυνατό και νομιμοποίησαν τον αγώνα για ένα κυρίαρχο εβραϊκό κράτος, η εγκαθίδρυση του οποίου προκάλεσε συμφορές σε πολλούς από τους αυτόχθονες κατοίκους της Παλαιστίνης.

Digitized by 10uk1s

Στην Ασία και στην Αφρική ο πόλεμος επιτάχυνε την αποσύνθεση της ευρωπαϊκής κυριαρχίας. Το 1942 ο Τσώρτσιλ είχε διακηρύξει: «Είμαστε αποφασισμένοι να κρατήσουμε ό,τι μας ανήκει. Δεν έγινα Πρωθυπουργός του Βασιλέως για να προϊσταμαι στην διάλυση της Βρετανικής Αυτοκρατορίας». Εντούτοις, ο πόλεμος αποδυνάμωσε τις μεγάλες αποικιακές δυνάμεις, και το 1947, με την αναγνώριση της ινδικής ανεξαρτησίας, άρχισε να δύει η Βρετανική Αυτοκρατορία. Οι Βρετανοί είχαν επί μακρόν εκφράσει την ελπίδα ότι κάποτε η Ινδία θα μπορούσε να αυτοκυβερνηθεί, αλλά ο χρόνος και οι όροι παρέμεναν ασαφή. Ο πόλεμος επιτάχυνε την απελευθέρωση και αφαίρεσε από τη Βρετανία την δυνατότητα να υπαγορεύσει τους όρους της. Παντού στην Ανατολή οι ιαπωνικές νίκες μείωσαν το βρετανικό κύρος, το οποίο κατέπεσε ακόμη περισσότερο με την αμερικανική παρέμβαση, ενώ η κινητοποίηση πολλών Ινδών στον πόλεμο άλλαξε τις παραδοσιακές σχέσεις. Πριν το Περλ Χάρμπορ, οι Αμερικανοί που ήθελαν να στηρίξουν τη Βρετανία ανησυχούσαν για την εχθρότητα που υπήρχε στις ΗΠΑ κατά του βρετανικού ιμπεριαλισμού, και ειδικότερα κατά της κυριαρχίας του στην Ινδία. Στη συνάντηση του με τον Τσώρτσιλ τον Αύγουστο του 1941, 0 Ρούσβελτ τον ρώτησε τι σκόπευαν να κάνουν οι Βρετανοί με την Ινδία. Μετά το ξέσπασμα του πολέμου στην Άπω Ανατολή, η εύκολη κατάκτηση των βρετανικών αποικιών από τους Ιάπωνες προκάλεσε ακόμη περισσότερες αμερικανικές πιέσεις για αλλαγή, τώρα που φαινόταν πιθανή μια εισβολή στην Ινδία. Τον Φεβρουάριο του 1942, ο Ρούσβελτ ξαναζήτησε από τον Τσώρτσιλ να βρει κάποιον τρόπο «συμβιβασμού με την ινδική ηγεσία». Τον Μάρτιο του 1942, η βρετανική κυβέρνηση υποσχέθηκε ελευθερία στην Ινδία αμέσως μετά τον πόλεμο, με σύνταγμα επεξεργασμένο από τους Ινδούς.

Αμέσως μετά από αυτή τη διακήρυξη, η βρετανική διακυβέρνηση έγινε ακόμη πιο άτεγκτη. Όταν το Κόμμα του Κογκρέσου, που εκπροσωπούσε τους εθνικιστές, κυρίως ινδουιστές, οι οποίοι απαιτούσαν μια ελεύθερη αλλά και ενιαία Ινδία, αρνήθηκε να συνεργαστεί στην πολεμική προσπάθεια αν δεν παραχωρούσαν οι Βρετανοί άμεση ανεξαρτησία, και ξεκίνησε εξέγερση με το σύνθημα «Εγκαταλείψτε την Ινδία Τώρα» τον Αύγουστο του 1942, οι Βρετανοί κατόρθωσαν να συντρίψουν τις μεγάλης κλίμακας ανταρσίες και να φυλακίσουν την ηγεσία του Κογκρέσου. Το κατάφεραν επειδή ο διοικητικός μηχανισμός, ο στρατός και η αστυνομία, των οποίων τα περισσότερα μέλη δεν ήταν Βρετανοί, διατήρησαν τη συνοχή τους και την πρόθυμη υπακοή στις βρετανικές εντολές. Μέχρι το τέλος του πολέμου αυτά τα γνωρίσματά τους είχαν εξασθενήσει. Η υπόσχεση για ανεξαρτησία λειτούργησε ως προειδοποίηση για τους κρατικούς υπαλλήλους ότι η πίστη στους Βρετανούς δεν εξασφάλιζε μελλοντική ανταμοιβή ή ασφάλεια.

Η διοχέτευση όλων των πόρων στην πολεμική προσπάθεια άμβλυνε την απόδοση όλων των κυβερνητικών υπηρεσιών· το ποσοστό Βρετανών αξιωματούχων και αξιωματικών μειωνόταν, ενίοτε δραματικά, όπως και ο χρόνος που είχαν στη διάθεσή τους οι Ινδοί νεοσύλλεκτοι για να αισθανθούν δεμένοι με τις μονάδες στις οποίες είχαν πρόσφατα ενταχθεί. Επιπλέον, οι οικονομικές εντάσεις του πολέμου, η διανομή αγαθών με το δελτίο, οι επιτάξεις και ο πληθωρισμός, έκαναν τις φιλοβρετανικές τάξεις των γαιοκτημόνων -στις οποίες βασίζονταν πολύ οι Βρετανοί- αντιπαθείς, και έστρεψαν τις πολιτικές συμπάθειες προς τους εθνικιστές της μεσαίας τάξης. Η καταστολή του ινδουιστικού πανινδικού Κόμματος του Κογκρέσου επέτρεψε στην Μουσουλμανική Ένωση, η οποία ζητούσε ένα ανεξάρτητο και ισλαμικό Πακιστάν, να αυξήσει τους υποστηρικτές της, με τη συναίνεση των βρετανικών αρχών, οι οποίες ήθελαν να αποφύγουν κάθε τριβή με τους μουσουλμάνους, λόγω της δυσανάλογα μεγάλης συμμετοχής τους στον ινδικό στρατό. Το αποτέλεσμα ήταν να αυξηθούν οι εντάσεις μεταξύ θρησκευτικών ομάδων. Οι Ινδοί στρατιωτικοί και αστυνομικοί, ως όργανα της βρετανικής εξουσίας, ανησυχούσαν όλο και περισσότερο για τη δική τους τύχη σε μια διαιρεμένη κοινωνία, και η αξιοπιστία τους μειωνόταν διαρκώς. Μετά τον πόλεμο, μόνο με μια απαράδεκτη χρήση *βρετανικών* δυνάμεων -ειδικότερα,

Digitized by 10uk1s

ανδρών του βρετανικού στρατού- θα μπορούσαν οι Βρετανοί να επιβληθούν εκ νέου ως τελικοί επιδιαιτητές της κατανομής της εξουσίας στην Ινδία. Όπως είχαν τα πράγματα, η βρετανική κυριαρχία γινόταν όλο και πιο σαθρή· ώσπου οι Βρετανοί ανακοίνωσαν ότι λίαν συντόμως θα αποσύρονταν, σε μια προσπάθεια να εξαναγκάσουν σε διαπραγματεύσεις τους μελλοντικούς διαδόχους τους, για την μεταξύ τους συνεργασία. Η γοργή αποδυνάμωση των Βρετανών καταδείχθηκε, κατά κάποιο τρόπο, από την αναθέρμανση του φιλοβρετανικού αισθήματος που συνόδευσε την έλευση της ανεξαρτησίας την 15η Αυγούστου 1947: οι Βρετανοί δεν ενέπνεαν πλέον φόβο.

Οι κυβερνήσεις της Βρετανίας, της Ολλανδίας και της Γαλλίας αντιμετώπισαν ιδιαίτερα προβλήματα στην προσπάθεια να ανακτήσουν μεταπολεμικά τον έλεγχο των αποικιών τους που είχαν κατακτηθεί από τους Ιάπωνες. Οι Βρετανοί διέθεταν ένα πλεονέκτημα: είχαν διαθέσιμα στρατεύματα για να δεχτούν την παράδοση των ιαπωνικών δυνάμεων, κάτι που συντελέστηκε πολύ γρήγορα στη Μαλαισία και τη Σιγκαπούρη, μια που οι Βρετανοί ούτως ή άλλως θα εισέβαλλαν στη Μαλαισία (επιχείρηση ZIPPER) - όπως και έγινε τελικά, όταν δεν υπήρχε πλέον αντίσταση από τους Ιάπωνες. Στη Μαλαισία οι Βρετανοί χρειάστηκε να εξαπολύσουν επίθεση κατά των κομμουνιστικών δυνάμεων τις οποίες οι ίδιοι είχαν οργανώσει στη διάρκεια του πολέμου, για να αντισταθούν στους Ιάπωνες. Στις Ολλανδικές Ανατολικές Ινδίες, οι Ιάπωνες είχαν ενθαρρύνει τη δημιουργία εγχώριων εθνικιστικών ομάδων, και το 1945 οι Βρετανοί δεν είχαν αρκετά στρατεύματα ώστε να ανοίξουν το δρόμο για την επιστροφή της ολλανδικής διοίκησης, ακόμη και με τη βοήθεια των υπάκουων Ιαπώνων αιχμαλώτων τους. Οι Ολλανδοί δεν μπόρεσαν ποτέ να ανακτήσουν πλήρη στρατιωτικό έλεγχο. Δεν μπόρεσαν να επιβάλουν μια νέα σχέση δικής τους επιλογής με τους ντόπιους εθνικιστές, μολονότι οι τελευταίοι, περιμένοντας ίσως μια πιο αποφασιστική και επίμονη προσπάθεια εκ μέρους των Ολλανδών, αρχικά φάνηκαν πρόθυμοι να διαπραγματευθούν.

Στη Γαλλική Ινδοκίνα, από μια παρόμοια κατάσταση, τα πράγματα οδηγήθηκαν σε πόλεμο - σ' έναν από τους τρεις μεγαλύτερους πολέμους μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο. Εδώ, τους τελευταίους μήνες του πολέμου οι Ιάπωνες κατάργησαν την γαλλική διοίκηση και συνεργάστηκαν με ντόπιους εθνικιστές. Στο Λάος και στην Καμπότζη οι Ιάπωνες πίεσαν τις μοναρχίες να αποκηρύξουν τον γαλλικό προσανατολισμό των χωρών τους· στο Βιετνάμ ενθάρρυναν την συσπείρωση των εθνικιστών, συμπεριλαμβανομένων και των κομμουνιστών Βιετ-Μινχ. Με τη διάσκεψη του Πότσνταμ, η χώρα διαιρέθηκε στον 16ο παράλληλο· τον νότο του κατέλαβαν οι Βρετανοί όταν συνθηκολόγησαν οι Ιάπωνες, και τον βορρά κατέλαβαν οι Κινέζοι. Στον νότο οι Βρετανοί απώθησαν τους εθνικιστές και βοήθησαν τους Γάλλους να επιστρέψουν. Στον βορρά ο Χο Τσι Μινχ ανακήρυξε την ίδρυση της Λαϊκής Δημοκρατίας του Βιετνάμ, και παρ' όλο που οι Γάλλοι επέστρεψαν στο Βόρειο Βιετνάμ με την άδεια της βιετναμέζικης κυβέρνησης -μάλλον για να επιταχύνουν την αναχώρηση των διεφθαρμένων και άπληστων Κινέζων- στα τέλη του 1946 οι γαλλικές διεκδικήσεις συνάντησαν την βιετναμέζικη αντίσταση, η οποία ήταν ήδη επαρκώς οργανωμένη ώστε να ξεκινήσει έναν πόλεμο που εκδίωξε τους Γάλλους από την Ινδοκίνα το 1954. Ακολούθησε άλλη μία σκληρή σύγκρουση, όταν επενέβησαν οι ΗΠΑ σε μια προσπάθεια να αναχαιτίσουν τους Βιετναμέζους κομμουνιστές, παρ' όλη την προηγούμενη υποστήριξή τους στο αντιγαλλικό κίνημα. Τελικά, η νέα κυβέρνηση του Βορείου Βιετνάμ, η οποία είχε πάρει την εξουσία μετά την καταστροφή των γαλλικών δυνάμεων από τους Ιάπωνες και την καταστροφή των ιαπωνικών δυνάμεων από τους Συμμάχους, κατέκτησε και έκανε κομμουνιστική ολόκληρη την Ινδοκίνα.

Σε ένα άλλο μέρος της Γαλλικής Αυτοκρατορίας το οποίο είχε στενότερους δεσμούς με την ίδια τη Γαλλία, ο πόλεμος μεταμόρφωσε τις σχέσεις μεταξύ κυβερνώντων και κυβερνωμένων· πράγματι, ο μεταπολεμικός αγώνας για την Αλγερία χρονολογείται από την

Digitized by 10uk1s

μέρα που παραδόθηκαν οι Γερμανοί: 8 Μαΐου 1945. Οι συνθήκες του πολέμου επιδείνωσαν τα κοινωνικά προβλήματα που γέννησε η πληθυσμιακή αύξηση η οποία χαρακτήριζε τις υποανάπτυκτες χώρες στον 20ό αιώνα: η έλευση των Αγγλοαμερικανών στη βόρεια Αφρική το 1942 επιδείνωσε τις ελλείψεις και επιτάχυνε την άνοδο των τιμών. Ο πόλεμος άλλαξε τις πολιτικές νοοτροπίες. Πριν από τον πόλεμο, υπήρχαν 3 τοπικά αλγερινά κινήματα: ένα ισλαμικό «μεταρρυθμιστικό» κίνημα που σκόπευε στην αποκατάσταση της μουσουλμανικής καθαρότητας, μια ομάδα που επιδίωκε την πλήρη ισότητα με τους Γάλλους στην Αλγερία, με ηγέτη τον Φερχάτ Αμπάς, και ένα κόμμα που στόχευε στην ανεξαρτησία, με επικεφαλής τον Μεσαλί Χατζ. Η γαλλική ήττα του 1940 και το καθεστώς του Βισύ, το οποίο αποκήρυξε 70 χρόνια γαλλικής δημοκρατικής διακυβέρνησης, στην ουσία, ως μόνη αλλαγή έφεραν έναν ακόμη πιο άκαμπτο συντηρητισμό. Η αγγλοαμερικανική εισβολή στα τέλη του 1942 φάνηκε να σημαίνει, ως εκ τούτου, την ήττα της συντηρητικής Γαλλίας και την αντικατάστασή της από τους Αμερικανούς, οι οποίοι εμφανίστηκαν παντοδύναμοι και συγχρόνως αδιάφοροι για την ακεραιότητα της πάλαι ποτέ Γαλλικής Αυτοκρατορίας. Στις αρχές του 1943, ο Φερχάτ Αμπάς έγραψε στον Ρούσβελτ εκθέτοντας τις φιλοδοξίες του, και αντάλλαξε απόψεις με τον Ρόμπερτ Μέρφυ, προσωπικό απεσταλμένο του Ρούσβελτ στη βόρεια Αφρική. Έτσι, με την συναίνεση των Αμερικανών δημοσίευσε ο Φερχάτ Αμπάς, τον Φεβρουάριο του 1943, το "Μανιφέστο του Αλγερινού Λαού" απαιτώντας μιαν αυτόνομη Αλγερία. Ένα χρόνο αργότερα, η προσωρινή γαλλική κυβέρνηση του Ντε Γκωλ στο Αλγέρι προσπάθησε να ανακτήσει το χαμένο έδαφος διακηρύσσοντας την ισότιμη υπηκοότητα - ισότιμη στη θεωρία, όπως αποδείχτηκε, παρά στην πράξη. Σε απάντηση, οι Αλγερινοί αντίπαλοι της γαλλικής κυριαρχίας σχημάτισαν την 'Ένωση Φίλων του Μανιφέστου" η οποία, καθώς πλησίαζε το τέλος του πολέμου, ζητούσε την ανεξαρτησία της Αλγερίας. Μια διαδήλωση, που οργανώθηκε προφανώς για να τραβήξει τη προσοχή του έξω κόσμου, και προπάντων του οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών που τότε έκανε τα πρώτα του βήματα, πυροδότησε αναπάντεχα εξεγέρσεις φτωχών χωρικών σε μια περιοχή με κέντρο το Σετίφ, 160 χιλιόμετρα ανατολικά του Αλγερίου. Ακολούθησε μια απόπειρα γενικής εξέγερσης, την οποία όμως οι γαλλικές αρχές είχαν προβλέψει, και κατάφεραν να την καταπνίξουν με βία και αποφασιστικότητα, χρησιμοποιώντας αεροπλάνα, πυροβόλα πλοίων και στρατό που μεταφέρθηκε εκεί αεροπορικώς από τη Γαλλία. Σκοτώθηκαν περίπου 500 Γάλλοι και ίσως 50.000 μουσουλμάνοι Αλγερινοί. Έκτοτε, όπως λένε οι μαρτυρίες τους, οι Αλγερινοί εθνικιστές περίμεναν απλώς μια καλύτερη ευκαιρία για εξέγερση, η οποία παρουσιάστηκε το 1954.

Τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, λοιπόν, ακολούθησε πολιτική σταθερότητα στην Ευρώπη, και αστάθεια στην Αφρική και την Ασία. Η ευρωπαϊκή σταθερότητα στηρίχθηκε σε μια διανομή που στην ουσία είχε συμφωνηθεί από τις μεγάλες δυνάμεις ενόσω διαρκούσε ακόμη ο πόλεμος, και η οποία τηρήθηκε μεταπολεμικά - αν και συνοδευόμενη από βρυχηθμούς και από την ολοένα και πιο τρομαχτική απειλή του αμοιβαίου πυρηνικού ολέθρου. Οι μεγάλες δυνάμεις δεν έκαναν καμία συμφωνία περί σφαιρών επιρροής εκτός Ευρώπης· αλλά ακόμη και αν είχαν προχωρήσει σε κάποια συμφωνία, οι μη ευρωπαϊκοί πληθυσμοί δεν θα ήταν πρόθυμοι να δεχτούν τους όρους τους.

Η δεύτερη πεντηκονταετία του 20ού αιώνα σημαδεύτηκε από το γεγονός ότι η Ιαπωνία και η Δυτική Γερμανία μετατράπηκαν από χώρες εχθρικές σε ευημερούσες φίλες των δυτικών δημοκρατιών, που ευθυγραμμίστηκαν μαζί τους ενάντια στην επέκταση του κομμουνισμού. Στον κομμουνιστικό κόσμο που επεκτάθηκε μετά το 1945, οι απαλλοτριώσεις και εκτοπίσεις σημάδεψαν τη μοίρα της τάξης των ιδιοκτητών και μεγάλου μέρους της διανόησης, προς υλικό όφελος της εργατικής τάξης και ενός μέρους των φτωχότερων αγροτικών στρωμάτων ενώ στη βιομηχανοποιημένη καπιταλιστική Δύση, η μεταπολεμική οικονομική

Digitized by 10uk1s

ανασυγκρότηση αποδείχτηκε, απροσδόκητα, ότι δεν ήταν παρά μόνο το προοίμιο μιας οικονομικής ανάπτυξης που κράτησε δεκαετίες. Οι αμερικανικές επιχορηγήσεις και τα δάνεια υπερνίκησαν τα εμπόδια στην οικονομική ανάπτυξη, τα οποία θα μπορούσε να είχε επιβάλει η μεταπολεμική έλλειψη δολαρίων για την αιμοδοσία και τον επανεξοπλισμό των οικονομιών που μόλις επιζούσαν, και ενθάρρυναν την πολιτική και οικονομική ένταξη της Δυτικής Γερμανίας και της Ιαπωνίας στον δυτικό κόσμο. Μέχρι το τέλος του 1949 στη Γερμανία, παράλληλα με την εγκαθίδρυση μιας νέας Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας, η δυτικογερμανική βιομηχανική παραγωγή ξεπέρασε τα προπολεμικά επίπεδα. Η αμερικανικές κατοχικές δυνάμεις στην Ιαπωνία, με τον Στρατηγό Μακ Άρθουρ στον ρόλο του πεφωτισμένου δεσπότη, αφιέρωσαν τρία με τέσσερα χρόνια στην αποστρατιωτικοποίηση, τον εκδημοκρατισμό και την χειραφέτηση της ιαπωνικής κοινωνίας. Στη συνέχεια, λόγω του φόβου της κομμουνιστικής επέκτασης, δόθηκε βάρος στην οικονομική ανάκαμψη, και μάλιστα αναθεωρήθηκε στην πράξη η αμερικανόπνευστη συνταγματική απαγόρευση της ύπαρξης ενόπλων δυνάμεων. Η αμερικανική βοήθεια, συνοδευόμενη από αγορές για τον κορεατικό πόλεμο, τακτοποίησε το ισοζύγιο πληρωμών της Ιαπωνίας και τόνωσε την οικονομική ανάπτυξη. Το προπολεμικά επίπεδα παραγωγής και κατανάλωσης ξεπεράστηκαν μέσα σε έξι χρόνια μετά την συνθηκολόγηση, καθώς η ανάπτυξη συνεχιζόταν με πρωτοφανή ρυθμό. Η οικονομική ηγεμονία των ΗΠΑ που αναδύθηκε μέσα από τα συντρίμμια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου έγινε το όπλο του καπιταλιστικού φιλελευθερισμού, και βοήθησε να δρομολογηθεί η μεταπολεμική ευημερία, σύμβολο της οποίας υπήρξε το οικονομικό θαύμα που απολάμβαναν οι δύο μεγάλοι ηττημένοι του πολέμου.

Καμία πανηγυρική συνδιάσκεψη ειρήνης δεν σημάδεψε το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου. Οι μεγάλες δυνάμεις, διστακτικά και βαθμιαία, έδωσαν υπόσταση στο νέο κόσμο του δεύτερου μισού του 20ού αιώνα· μέσα από μια σειρά περίπλοκων διαπραγματεύσεων και συναντήσεων, πραγματοποιήθηκε η μεταστροφή από τη μεγάλη συμμαχία Αμερικής, Βρετανίας και Ρωσίας στις νέες συμμαχίες που στρέφονταν κατά της Σοβιετικής Ένωσης. Τυπικά, η εξέλιξη αυτή κορυφώθηκε στο Παρίσι, στις 23 Οκτωβρίου 1954. Η συμμαχική κατοχή της Δυτικής Γερμανίας έληξε, τα βρετανικά, γαλλικά και αμερικανικά στρατεύματα παρέμειναν στη Γερμανία ως φίλοι για να βοηθούν στην άμυνά της, και οι Σύμμαχοι κάλεσαν τη Δυτική Γερμανία να συμμετάσχει με τη Βρετανία, τη Γαλλία και τις ΗΠΑ στο ΝΑΤΟ.

Digitized by 10uk1s

2 Σεπτεμβρίου 1945, Τόκιο

F4U και F6F πετούν σε σχηματισμό, πάνω από το θωρηκτό *Missouri*, όπου ο Ιάπωνας Υπουργός Εξωτερικών Μαμόρου Σιγκεμίτσου και ο Στρατηγός Μακ Άρθουρ -ως Ανώτατος Διοικητής των Συμμαχικών Δυνάμεων- υπογράφουν την επίσημη παράδοση της Ιαπωνίας.

Στη διάρκεια της επίσημης τελετής παράδοσης, ο Στρατηγός Μακ Άρθουρ εκφώνησε μία εμπνευσμένη ομιλία, «αποκρούοντας κάθε πνεύμα καχυποψίας, κακίας ή μίσους» («distrust, malice or hatred»), και υποσχόμενος να ασκήσει τα καθήκοντά του ως ακραιφνής δημοκράτης, με δικαιοσύνη και ανεκτικότητα. Σύμφωνα με τον Ιάπωνα διπλωμάτη Κάζε, η γενναιόψυχη ομιλία του Μακ Άρθουρ «μετέτρεψε το *Missouri* από πελώρια πολεμική μηχανή σε βωμό της ειρήνης».

2 Σεπτεμβρίου 1945, Τόκιο
F4U και F6F πετούν σε σχηματισμό, πάνω από το θωρηκτό *Missouri*, όπου ο Ιάπωνας Υπουργός Εξωτερικών Μαμόρου Σιγκεμίτσου και ο Στρατηγός Μακ Άρθουρ -ως Ανώτατος Διοικητής των Συμμαχικών Δυνάμεων- υπογράφουν την επίσημη παράδοση της Ιαπωνίας.

1 Δεκεμβρίου 1945
Νήσος Σαιπάν
Τελετουργική παράδοση του ξίφους από τον διοικητή 47 Ιαπώνων στρατιωτών και ναυτών που κρύβονταν στη ζούγκλα της Σαϊπάν (Μαριάνες Ν.), τρεις μήνες μετά την επίσημη παράδοση της Ιαπωνίας.

Ναγκασάκι
8 Αυγούστου 1945
Το μανιτάρι υψώνεται
20 χιλιόμετρα
πάνω από την πόλη.

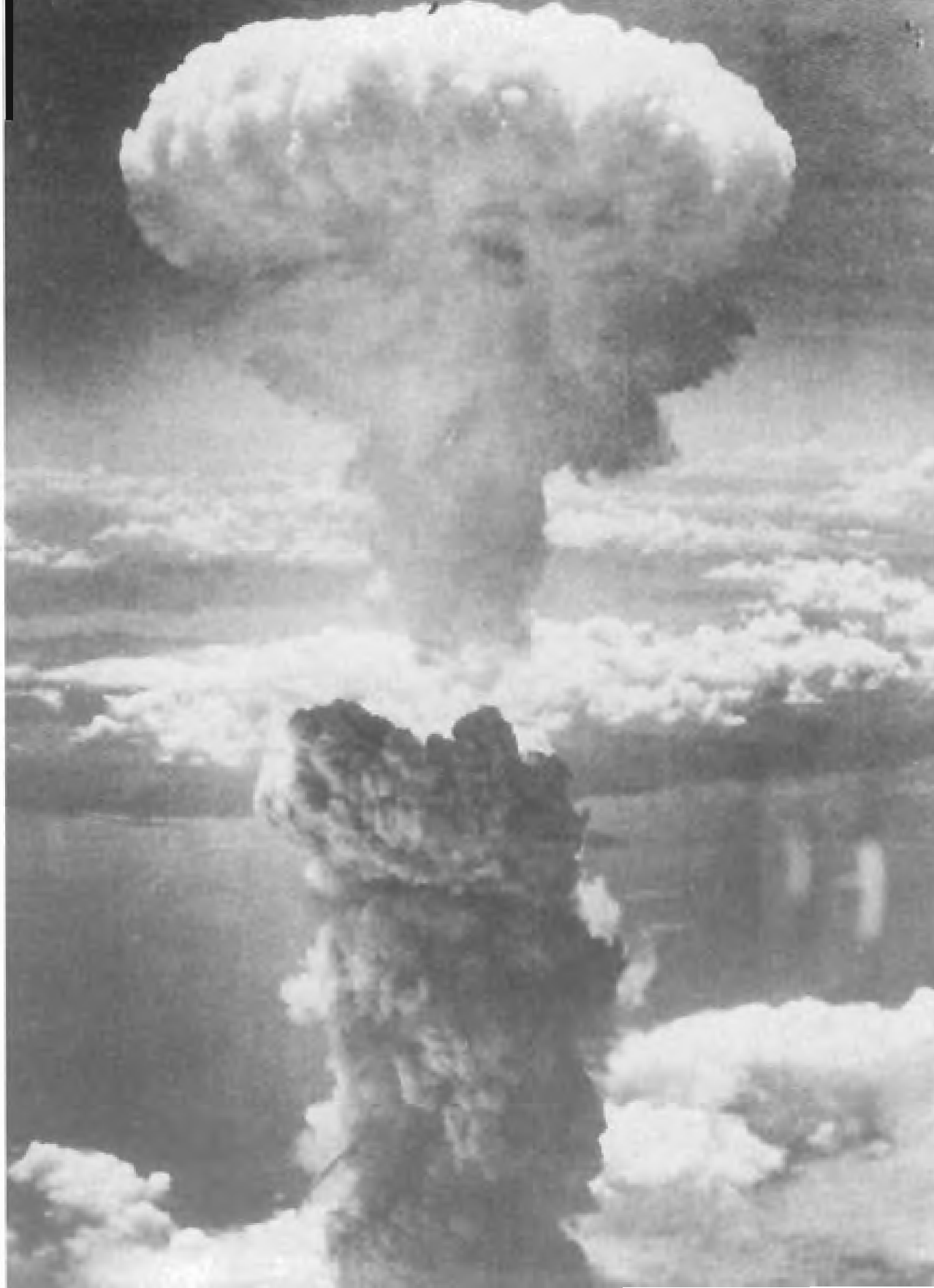

Ν. Μεξικό, Ιούλιος 1945

Η υπ' αριθμ. 2 βόμβα,
που ονομάστηκε «Fat Man»,
λίγες ώρες προτού ριχτεί
στο Ναγκασάκι, στις 8 Αυγούστου.

Ν. Μεξικό, Ιούλιος 1945
Ο φυσικός Ρόμπερτ Οπενχάιμερ
και ο Στρατηγός Λ. Γκρόουβς,
ιθύνοντες του Σχέδιου Μανχάταν,
ύστερα από πυρηνική δοκιμή.

Μιλάνο, Πιάτσα Λορέτο

Τα πτώματα του Μουσολίνι, της ερωμένης του Κλάρα Πετάτσι και μερικών συνεργατών του εκτίθενται σε κοινή θέα

Αβέρσα της Ιταλίας, 1945. Μακριά από τη Νυρεμβέργη και το Τόκιο, όπου η κρεμάλα ήταν ο συνηθέστερος τρόπος εκτέλεσης, πολλοί Γερμανοί αξιωματικοί καταδικάζονταν σε εκτέλεση με τυφεκισμό. Καταδικασμένος για εγκλήματα πολέμου από αμερικανικό στρατοδικείο, ο Στρατηγός Άντον Ντόστλερ (από τη στολή του οποίου έχουν αφαιρεθεί τα διακριτικά) ετοιμάζεται να αντιμετωπίσει το εκτελεστικό απόσπασμα. Πλάι του ένας στρατιωτικός ιερέας.

Βερολίνο, 2 Μαΐου 1945
Άλλη μία «κλασική» φωτογραφία, του Σοβιετικού στρατιώτη που υψώνει τη σημαία με το σφυροδρέπανο στο Ράιχσταγκ.

Ιβοζίμα, 23 Φεβρουαρίου 1945
Μία «κλασική» φωτογραφία: Αμερικανοί πεζοναύτες υψώνουν την αστερόεσσα στην κορυφή του όρους Σουριμπάτσι. Στην πραγματικότητα, δύο ώρες πριν είχε υψωθεί στο ίδιο σημείο μια μικρότερη σημαία, προτιμήθηκε όμως αυτό το «στημένο» στιγμιότυπο, για λόγους συμβολικούς. Τρεις από τους εικονιζόμενους πεζοναύτες έπεσαν νεκροί στην Ιβοζίμα, μέσα σε μία εβδομάδα από την φωτογράφιση.

14 Απριλίου 1945

Ένα φορτίο με πτώματα κρατουμένων του στρατοπέδου συγκεντρώσεως στο Buchenwald της Βαϊμάρης, που προορίζονταν για καύση, όταν το στρατόπεδο κατελήφθη από την 3η Στρατιά των ΗΠΑ.

Μάιος 1945

Νεαρή Γερμανίδα υποχρεώνεται να περάσει ανάμεσα από τα ξεθαμμένα πτώματα 800 θυμάτων των SS, κοντά στο Namering της Γερμανίας, που εκτέθηκαν σε κοινή θέα, ώστε να δουν οι Γερμανοί πολίτες τα έργα των Ναζιστών ηγετών τους.

Απρίλιος 1945

Ο αξιωματικός των Ες-Ες, Eichelsdoerfer, υποχρεώνεται να ποζάρει με πολιτική περιβολή ανάμεσα στα θύματά του.

Απρίλιος 1945

Βρετανοί στρατιώτες υποχρεώνουν τις γυναίκες φρουρούς του Bergen-Belsen να θάψουν με τα χέρια τους πτώματα κρατουμένων σε ομαδικό τάφο.

Οι κάτοικοι
της γερμανικής πόλης
Ludwigslust, υποχρεώνονται
από τον αμερικανικό στρατό
να κηδέψουν πτώματα
κρατουμένων, φορώντας
τα κυριακάτικά τους.

Στο στρατόπεδο Bergen-Belsen, τον Απρίλιο του 1945 οι Βρετανοί βρήκαν 10000 άταφα πτώματα κρατουμένων, και ομαδικούς τάφους με 40000 πτώματα. Πολλοί από τους 60000 επιζήσαντες πέθαναν σύντομα μετά την απελευθέρωσή τους.

1945
Αμερικανοί διασπούν την Γραμμή Siegfried

25 Απριλίου 1945

Ο Αμερικανός υπολοχαγός Ουίλιαμ Ρόμπερτσον και ο Ρώσος ομοιόβαθμός του Αλεξάντερ Συλβάσκο ποζάρουν μπρος σε ένα πανώ που γράφει "Η Ανατολή συναντά τη Δύση", στην ιστορική συνάντηση του ρωσικού και αμερικανικού στρατού, στο Τόργκαου της Γερμανίας.

Δρέσδη, Φεβρουάριος 1945
Ο ανελέητος βομβαρδισμός της Δρέσδης στα πλαίσια της επιχείρησης καταστροφής των υποδομών της Γερμανίας, αλλά και προς καθησυχασμό των Σοβιετικών ότι οι δυτικοί Σύμμαχοι είναι αποφασισμένοι να τηρήσουν τα συμφωνημένα, έκανε τον Τσώρτσιλ να δηλώσει ότι «υπάρχουν σοβαρά ερωτηματικά ως προς την διεξαγωγή των Συμμαχικών βομβαρδισμών». Ο Χάρρις ωστόσο δήλωσε ότι οι απομένουσες πόλεις της Γερμανίας «δεν αξίζουν όσο τα κόκαλα ενός Βρετανού γρεναδιέρου».

Γιάλτα, Φεβρουάριος 1945
Οι «Τρεις Μεγάλοι» συζητούν για το μέλλον του κόσμου. Στη Γιάλτα συμφωνήθηκε ότι τα σύνορα της Πολωνίας θα έπρεπε να μετακινηθούν δυτικότερα, και ότι οι Σύμμαχοι θα κατείχαν από κοινού την Γερμανία.

Αθρόες συλλήψεις μελών και οπαδών του ΕΑΜ από τους Βρετανούς, μετά τις μάχες του Δεκεμβρίου

Αθήνα, Δεκέμβριος 1944
ΑΡΙΣΤΕΡΑ: Αφίσα του ΕΑΜ προς τα βρετανικά στρατεύματα: «Μην ξεγελαστείτε. Σας βάζουν να βοηθάτε τους Έλληνες φασίστες και τους συνεργάτες τους».

Αθήνα
26 Δεκεμβρίου 1944
Ο Τσώρτσιλ μετείχε
σε μία αποτυχημένη
σύσκεψη με εκπροσώπους
του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ, στους
οποίους επισήμανε ότι
τα βρετανικά στρατεύματα
βρίσκονταν στην Ελλάδα
«με τη γνώση και
συγκατάθεση του
Προέδρου Ρούσβελτ
και του Στρατάρχη Στάλιν».

Φωτογραφία -«στημένη» για προπαγανδιστικούς λόγους-, εμφανίζει τον αρχηγό της «Στρατιάς Εσωτερικού» Μπορ-Κομορόφσκι σε χειραψία με τον διοικητή των SS.

Βαρσοβία, Οκτώβριος 1944
Γυναίκες μέλη της ηττημένης «Στρατιάς Εσωτερικού» βαδίζουν προς την αιχμαλωσία.

14 Ιουνίου 1944

Ύστερα από 4 χρόνια
ο Ντε Γκώλ επιστρέφει στη Γαλλία

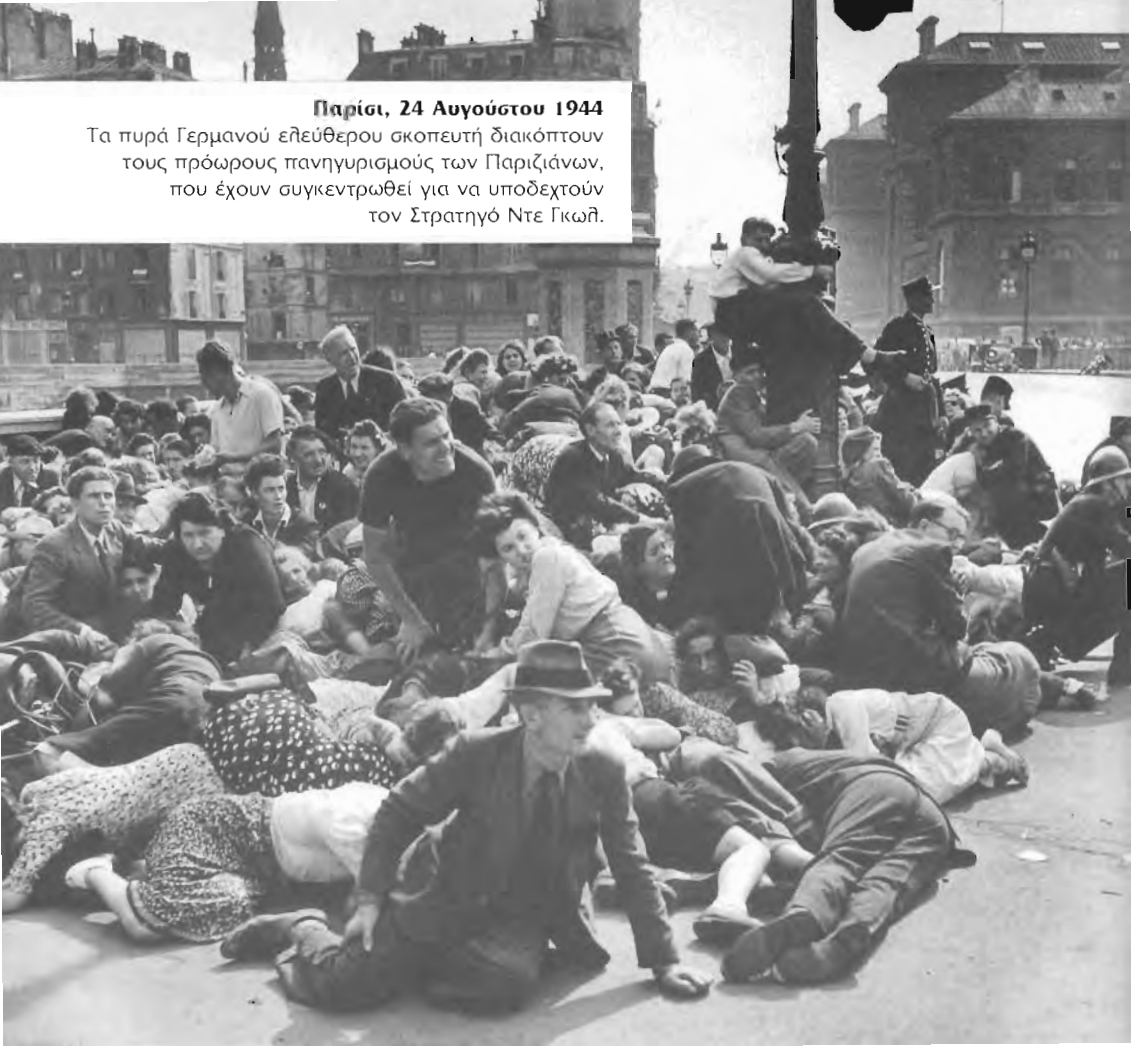

Παρίσι, 24 Αυγούστου 1944
Τα πυρά Γερμανού ελεύθερου σκοπευτή διακόπτουν τους πρόωρους πανηγυρισμούς των Παριζιάνων, που έχουν συγκεντρωθεί για να υποδεχτούν τον Στρατηγό Ντε Γκωλ.

Αύγουστος 1944
Γαλλία, Montelimar
Η κοπέλα τιμωρείται
για τις προσωπικές
της σχέσεις με Γερμανούς.
Συμπατριώτες της
τής ξυρίζουν το κεφάλι.

Γαλλία, 1944
Πολίτες προπηλακίζουν
Γερμανούς αιχμαλώτους

Γερμανία 1944: Ο Δρ Γιόζεφ Γκέμπελς, Υπουργός Προπαγάνδας του Ράιχ, περιοδεύει στις γερμανικές πόλεις, εμψυχώνοντας τα θύματα των βομβαρδισμών.

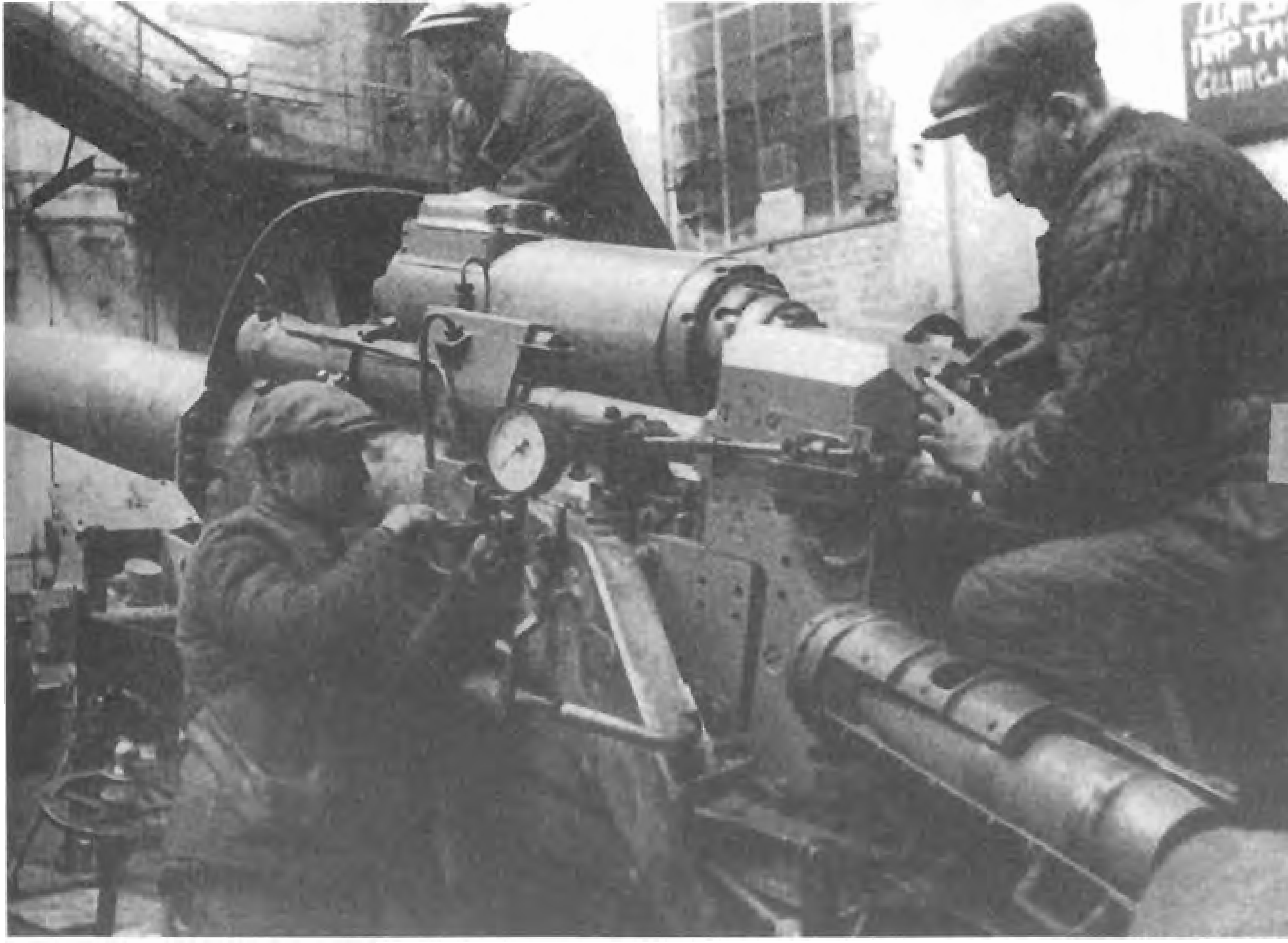

Λένινγκραντ, 1944: Εργάτες ολοκληρώνουν την κατασκευή πυροβόλου. Το 1944 τα ρωσικά εργοστάσια παρήγαγαν 129.500 πυροβόλα και ολμοβόλα και σχεδόν 30.000 άρματα.

Οκτώβριος 1944

Ο Στρατηγός Μακ Άρθουρ αποβιβάζεται στις Φιλιππίνες, «όπως είχε υποσχεθεί δυο χρόνια πριν». Η φωτογραφία θεωρήθηκε ιδεώδης για προπαγανδιστική χρήση.

Μαριάνες Νήσοι, Ιούνιος 1944
Ιαπωνικό αεροπλάνο καταρρίπτεται τη στιγμή που επιχειρεί επίθεση κατά του αμερικανικού αεροπλανοφόρου «Kitkun Bay».

Νέα Γουινέα
1944

Ένα από τα δύο αμερικανικά βομβαρδιστικά Havoc (με πλήρωμα 2 ατόμων) έχει χτυπηθεί από ιαπωνικά πυρά πάνω από αεροπορική βάση, και συντρίβεται στη θάλασσα.

ΕΙΡΗΝΙΚΟΣ

Ιανουάριος 1944
Ακρωτήριο Τοτκίνα
Νησιά Σολομώντα

Αμερικανοί πεζοναύτες ποζάρουν πλάι στο γιαπωνέζικο αμπρί που μόλις κατέλαβαν.

Βέλγιο
Δεκέμβριος 1944
Γερμανός στρατιώτης βαριά οπλισμένος κουβαλά κιβώτια πυρομαχικών σε περιοχή που έχει ανακαταληφθεί ύστερα από την γερμανική αντεπίθεση στις Αρδέννες.

Γαλλία 1944
Αμερικανος στρατιώτης περιποιείται το τραύμα νεαρού Γερμανού αιχμαλώτου.

8 Ιουνίου 1944
Γερμανοί αιχμάλωτοι του 1ου Τάγματος του Καναδικού Συντάγματος North Shore μετά την απόβαση στη Νορμανδία

Καλοκαίρι 1944
Αμερικάνος αξιωματικός και Γάλλος παρτιζάνος στη διάρκεια οδομαχίας σε γαλλική πόλη.

Ιούνιος 1944. Η νορμανδική «Ακτή Όμαχα», λίγες μέρες μετά την απόβαση, δεχόταν καθημερινά 7000 τόνους πολεμοφοδίων.

Αγγλία, 6 Ιουνίου 1944. Ο Στρατηγός Αϊζενχάουερ εμψυχώνει τους αλεξιπτωτιστές πριν επιβιβαστούν στα αεροπλάνα, για την πρώτη επίθεση κατά των Γερμανών στη Γαλλία, και την υποστήριξη της απόβασης.

Νορμανδία, 7 Ιουνίου 1944. Τραυματίες περιμένουν να μεταφερθούν στην Αγγλία.

6 Ιουνίου 1944

Η Απόβαση στη Νορμανδία (D-day)

6 Ιουνίου 1944

Η Απόβαση στη Νορμανδία (D-day)

Μάιος 1944

Βρετανοί διασχίζουν τον ποταμό Μέλφα

30 Ιανουαρίου 1944, περιοχή Mignano
Πυροβόλο Howitzer (240 mm) βάλλει κατά γερμανικών θέσεων

Γερμανοί αγγλομαθείς ντυμένοι με αμερικανικές στολές έσπερναν την σύγχιση πίσω από τις Συμμαχικές γραμμές. Όσοι συλλαμβάνονταν εκτελούνταν επί τόπου.
Στη φωτ. ο Γερμανός στρατιώτης Γκύντερ Μπίλινγκ αντιμετωπίζει τη μοίρα του με ψυχραιμία.

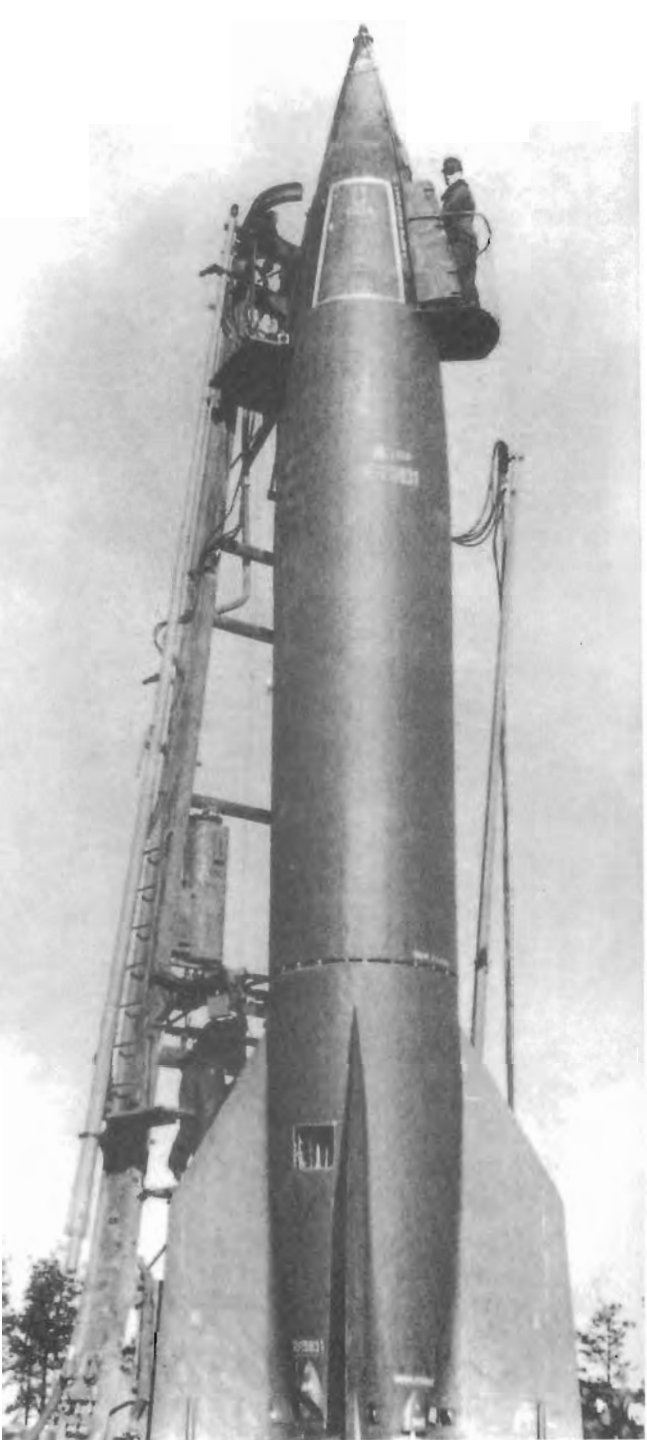

Ιούνιος 1944
Γερμανικός πύραυλος V-2 λίγο πριν την εκτόξευση. Με τους V-2 ο Χίτλερ ήλπιζε ότι θα τρομοκρατούσε τους Συμμάχους και θα τους υποχρέωνε να διαπραγματευτούν. Στην πραγματικότητα οι V-2 προκάλεσαν απώλειες 2754 Άγγλων αμάχων. Μετά τον Σεπτέμβριο χτύπησαν και την Βόρεια Γαλλία και το Βέλγιο, προκαλώντας 5400 θανάτους.

11 Αυγούστου 1943
Στο Μεσοτζούσο της Σικελίας (νοτίως του Παλέρμο), ο ιταλικής καταγωγής Αμερικανός δεκανέας Σαλβατόρε ντι Μάρκο -όρθιος στην πίσω θέση του τζιπ- ξαναβρίσκεται ανάμεσα στους συγχωριανούς του.

12 Σεπτεμβρίου 1943

Γερμανοί καταδρομείς απελευθερώνουν τον Μουσσολίνι.
Μετά την καθαίρεσή του τον Ιούλιο του '43, ο Μ. τελούσε υπό κράτηση στο ορεινό ξενοδοχείο Γραν Σάσσο. Θα εγκαθιδρύσει στη γερμανοκρατούμενη βόρεια Ιταλία ένα βραχύβιο κράτος-μαριονέτα, την «Δημοκρατία του Σαλό».

Σικελία, 1943

Ο Αντισυν/χης Λάιλ Μπέρναρντ του 30ού Συντάγματος Πεζικού, που μετείχε σε απόβαση στη Β. Σικελία, συζητά με τον Αντιστράτηγο Τζωρτζ Πάττον.

Τέλη 1943
Γερμανοί αιχμάλωτοι των Σοβιετικών. Από το σύνολο των Γερμανών αιχμαλώτων ελάχιστοι επέστρεψαν ζωντανοί στη Γερμανία.

Μέλη ανταρτικού σώματος, με απαρχαιωμένα τυφέκια στα οποία ήσαν μόνιμα εφαρμοσμένες οι ξιφολόγχες για να εμπνέουν επιθετικότητα.

Ρωσικό μέτωπο. Ρωσίδες εκπαιδευόμενες πιλότοι αναγνωριστικών πτήσεων.

Ρωσικό μέτωπο (Κουρσκ) 1943. Ο απεγνωσμένος Γερμανός αξιωματικός του πυροβολικού, με το πυροβόλο του κατεστραμμένο και στον σύντροφό του νεκρό, συμβολίζει τη γερμανική ήττα.

Ιανουάριος 1943
Καζαμπλάνκα
Οι Τσώρτσιλ και Ρούσβελτ σε συνέντευξη τύπου. Στην Καζαμπλάνκα ορίστηκε ως επόμενος στόχος των Συμμάχων η Σικελία.

Λιβύη 1942
Βρετανοί στρατιώτες διασκεδάζουν με ένα φωνόγραφο που εγκατέλειψαν κατά την υποχώρησή τους οι Ιταλοί.

4 Νοεμβρίου 1942. Ο αιχμάλωτος Γερμανός διοικητής του Άφρικα Κορπς von Thoma (δεξιά στη φωτ.), παρουσιάζεται στον Βρετανό Στρατηγό Μοντγκόμερι.

25 Οκτωβρίου 1942, Ελ Αλαμέιν. Γερμανοί αιχμάλωτοι περιμένουν να μεταφερθούν στα μετόπισθεν. Ο συνολικός αριθμός τους ήταν γύρω στις 30.000.

Ρόμμελ στην Β. Αφρική

Μάιος 1942. Ο Μολότωφ (τρίτος από δεξιά) έχει μεταβεί αεροπορικώς στο Λονδίνο για την υπογραφή του Συμφώνου Αμοιβαίας Βοήθειας. Βαδίζει δίπλα στον Τσώρτσιλ, στον κήπο του Νο 10 της οδού Ντάουνινγκ. Πίσω από τον Τσώρτσιλ ο Βρετανός Υπ. Εξωτερικών Άντονι Ήντεν.

Σοβιετικός τραυματίας δέχεται την φροντίδα νοσοκόμας συμπατριώτισάς του σε ώρα μάχης.

Στάλινγκραντ 1942

Ένα απόκοσμο γλυπτό έχει μείνει ανέγγιχτο μες στην ερειπωμένη πόλη.

1942. Ο μεγάλος γιος του Στάλιν, Γιάκοφ, αιχμάλωτος των Γερμανών. Ο πατέρας του αρνήθηκε να καταβάλει λύτρα για την απελευθέρωσή του.

Στο στρατόπεδο Βαπνιάρκα, κοντά στα σύνορα της ΕΣΣΔ-Ρουμανίας, Γερμανοί SS και Ρουμάνοι αξιωματούχοι επιδίδονται στον -κατ' αυτούς- εξευτελισμό του Εβραίου Moische Weintraub. Λίγο μετά ο Weintraub ξυλοκοπήθηκε μέχρι θανάτου.

Οι Γερμανοί προελαύνουν με σιγουριά στη Ρωσία, όπως κάποτε ο Ναπολέων.

1941, Νότια Ρωσία. Ένα αγοράκι με την ετοιμοθάνατη μητέρα του, θύμα βομβαρδισμού.

Λιβύη, αρχές του 1941
Τα υπολείμματα ιταλικού καταδιωκτικού Fiat CR32 που καταρρίφθηκε από συμμαχικές δυνάμεις στην έρημο της Λιβύης. Η χρήση διπλάνων καταδιωκτικών σε αυτή την φάση του πολέμου ήταν ενδεικτική του απαρχαιωμένου εξοπλισμού των Ιταλικών μονάδων.

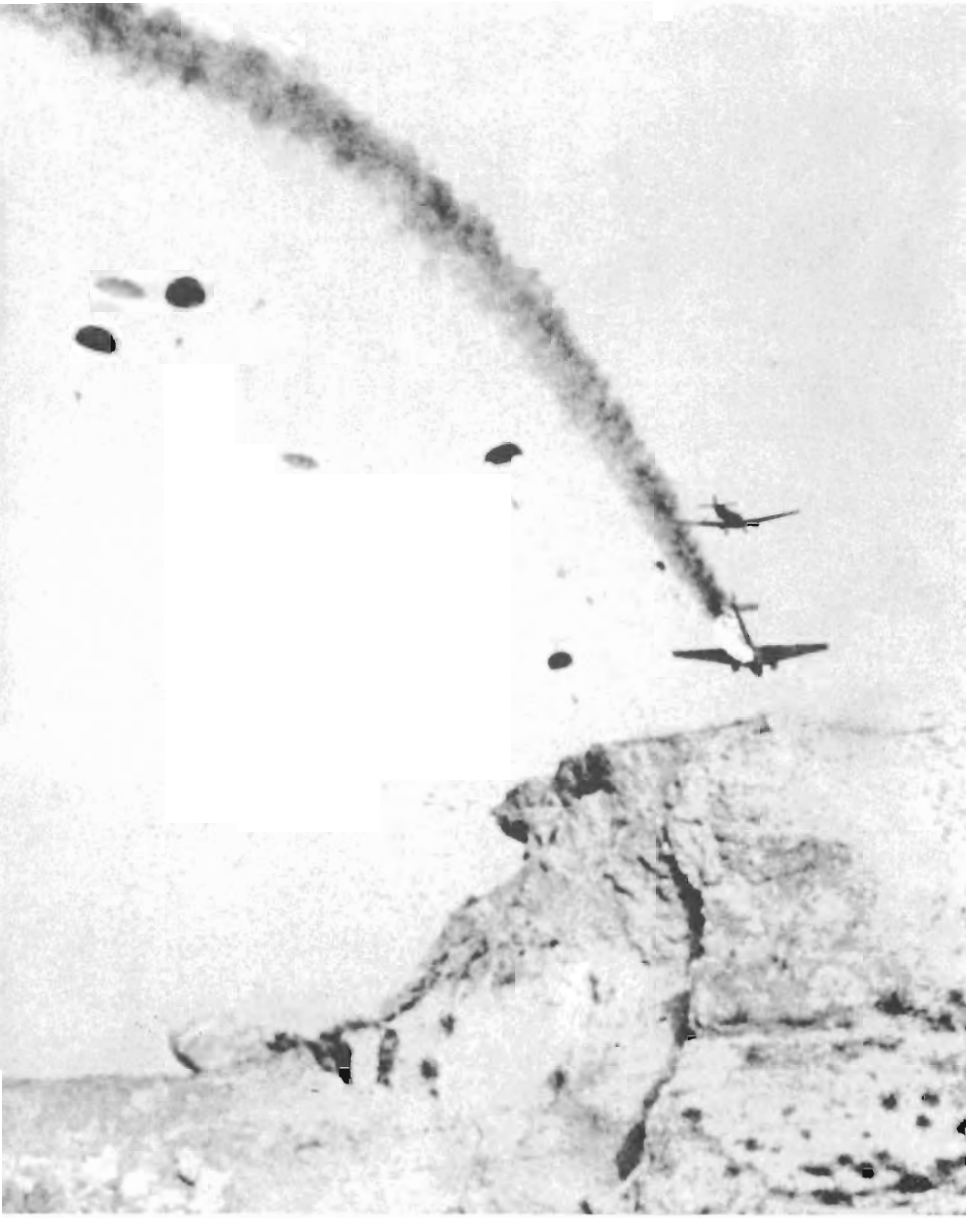

Μάιος 1941, Κρήτη
Τρικινητήριο γερμανικό μεταγωγικό JU52-3m καταπίπτει φλεγόμενο πάνω από την Κρήτη. Ύστερα από τις μεγάλες απώλειες, ο Χίτλερ δήλωσε ότι «η Κρήτη αποδεικνύει ότι η εποχή των αλεξιπτωτιστών ανήκει στο παρελθόν».

ΚΑΤΩ: **Μάιος 1941.** Η γερμανική σημαία στον ιστό της Ακρόπολης των Αθηνών.

Ελλάδα, Απρίλιος 1941. Στο ύψος του νομού Πιερίας, τα γερμανικά τανκς παρακάμπτουν τον κατεστραμμένο δρόμο περνώντας πάνω από τις σιδηροδρομικές γραμμές.

Γιουγκοσλαβία 1941
Γερμανικά αντίποινα για πράξεις αντίστασης: ανυποψίαστοι Σέρβοι πολίτες συλλαμβάνονται στην τύχη και απαγχονίζονται δημοσίως.

Σεπτέμβριος 1940

Παιδιά ανατολικού προαστίου του Λονδίνου περιμένουν βοήθεια καθισμένα έξω από το βομβαρδισμένο σπίτι τους.

30 Αυγούστου 1940, ΝΑ. Αγγλία
Γερμανός πιλότος του οποίου το αεροσκάφος έχει καταρριφθεί, συλλαμβάνεται από αστυνομικό (ο οποίος, καθώς φαίνεται, «του παίρνει τα στοιχεία»), ένα μέλος της εθνοφρουράς, ένα μέλος της πολιτικής άμυνας και έναν πολίτη.

Λονδίνο
Στη διάρκεια των βομβαρδισμών (από τον Ιούλιο του '40 μέχρι τον Μάιο του '41), οι σταθμοί του μετρό στέγαζαν κάθε νύχτα περί τους 177.000 Λονδρέζους.

Βρετανία 1940. Υπαίθρια λειτουργία στα ερείπια του βομβαρδισμένου ιστορικού καθεδρικού ναού του Κόβεντρι.

Ιούνιος 1940. Ο Μουσολίνι με τον Χίτλερ το Μόναχο

Μάιος 1940. Βρετανοί που διασώθηκαν από την Δουνκέρκη ετοιμάζονται να αποβιβαστούν στο λιμάνι του Ντόβερ.

18 Σεπτεμβρίου 1939. Φιλική συνάντηση Σοβιετικών και Γερμανών αξιωματικών, στο Μπρεστ-Λιτόφσκ της διαμελισμένης Πολωνίας. 21μήνες μετά, ο Χίτλερ θα επιτεθεί στη Ρωσία.

Οκτώβριος 1938. Γερμανοί της Τσεχίας (Σουδήτες) υποδέχονται με ενθουσιασμό τα χιτλερικά στρατεύματα.

Αύγουστος 1939
Ο Σοβιετικός Κομισάριος Εξωτερικών Μολότωφ υπογράφει το Γερμανοσοβιετικό Σύμφωνο Μη Επίθεσης. Πίσω του στέκονται οι Στάλιν και Ρίμπεντροπ.

Βερολίνο, Μάρτιος 1938
Ο Χίτλερ επευφημείται
στο Ράιχσταγκ μετά
την ανακοίνωση της ειρηνικής
προσάρτησης της Αυστρίας.
Θα ακολουθήσει προσάρτηση
της τσεχοσλοβακικής
Σουδητίας, που κατοικείται
από μεγάλο ποσοστό
γερμανόφωνου πληθυσμού.